

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

Південний регіональний центр
Національної академії правових наук України

ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ: МИНУЛЕ, СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної
конференції

19 травня 2017 року

У двох томах

Том 1

**До 20-річчя Національного університету
«Одеська юридична академія»
та 170-річчя Одеської школи права**

Одеса
2017

**УДК 34(063)
ББК 67я43
Т 65**

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(Протокол № 7 від 21.04.2017 р.)

Відповідальний редактор **Г.О. Ульянова.**

Матеріали видано в авторській редакції.

Т 65 Традиції та новачії юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє :
матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса,
19 травня 2017 р.) У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г.О. Ульянова. — Одеса :
Видавничий дім «Гельветика», 2017. — 788 с.

ISBN 978-966-916-271-7

Перший том збірника матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Традиції та новачії юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (до 20-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 170-річчя Одеської школи права) відображає результати філософських, політичних, соціологічних, загальнотеоретичних та історико-правових досліджень держави та права. Розглядаються актуальні проблеми міжнародного права, міжнародного приватного права, права Європейського Союзу і порівняльного правознавства, сучасного конституціоналізму, морської та митної політики держави. Приділено увагу питанням трудового, земельного, аграрного та екологічного права, праву соціального забезпечення. Аналізуються проблеми застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та психологічних знань у правовій сфері.

Видання буде корисним для наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів вищих юридичних навчальних закладів, а також юристів-практиків, які цікавляться особливостями правового розвитку сучасної України.

**УДК 34(063)
ББК 67я43**

ISBN 978-966-916-270-0 (у 2 т.)
ISBN 978-966-916-271-7 (т. 1)

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2017
© Південний регіональний центр
Національної академії правових наук, 2017

**ПРИВІТАННЯ ПРЕЗИДЕНТА
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
С. В. КІВАЛОВА**

Вельмишановні учасники Міжнародної науково-практичної конференції «Традиції та новачі юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє»!

Для мене велика честь привітати вас на відкритті цього значущого для наукової спільноти та практикуючої юридичної еліти заходу!

Особливо приємно зазначити, що цьогорічну конференцію приурочено не лише до Дня науки, а й до стасімдесятиріччя Одеської школи права та двадцятиріччя Національного університету «Одеська юридична академія» — *alma mater* для значної кількості видатних науковців, суддів, адвокатів, прокурорів, нотаріусів, державних службовців, політологів, соціологів, економістів і журналістів.

Перманентний розвиток правової та політичної систем потребує глибинних наукових рефлексій різноманітних соціальних явищ, предметів і процесів, що визначають напрями розбудови та взаємодії правової держави та громадянського суспільства.

Конференція відбувається з метою презентації найактуальніших результатів досліджень з релевантних питань сучасної юридичної, політичної, соціологічної, економічної та журналістської доктрини за участі понад 500 науковців з усіх куточків України та близького зарубіжжя. За результатами роботи наукового зібрання видаються два томи матеріалів конференції, перший із яких Ви тримаєте в руках. У поданих доповідях, що містяться в ньому, відображено філософські, загальнотеоретичні, історичні, політичні, соціологічні дослідження права, суспільства та держави, проблеми розвитку окремих галузей права.

Реформування права та державності потребує глибокого філософського осмислення, оскільки у процесі пізнавальної та практичної праводержавної діяльності необхідне правильне відображення людиною реальної дійсності, як і здатність пізнати природу речей і діяти відповідно до такої природи. Важливими у цьому напрямі є дослідження філософських категорій як універсальних форм правової діяльності, філософсько-правового аспекту трансплантації як можливості збереження життя та здоров'я, лібералізму як типу політичної свідомості, етичних засад діяльності адвоката, культури наукової комунікації тощо.

Найбільша кількість доповідей вже традиційно стосується актуальних граней загальнотеоретичної юриспруденції. Це спричинено, передусім, змінами у правовій реальності під впливом глобалізації, індивідуалізації й інформатизації суспільства. На сучасному етапі трансформації суспільства, права та держави відбувається становлення загальнотеоретичної

юриспруденції. У представленому збірнику увага приділяється праву та неправу у наповненні правового простору, авторитетності права, ідеї правила-індикатора, концепту суспільного договору, різноманіттю правових систем та динаміки правової культури, аномалії права, морфології правової культури.

Стрімкі зміни в політичному процесі як України, так і всієї Європи зумовлюють особливу актуальність дослідження політичних та соціологічних засад державно-правового розвитку, зокрема ознакам кризи демократичного транзиту в сучасному світі, міграційній кризі як загрози дезінтеграції Європейського Союзу, проблемам взаємодії публічної влади, громадськості та ЗМІ в умовах сучасних реформ, проблемі консолідації як фактору формування політичної культури в Україні, глобальній освіті як засобу розвитку глобалізаційних процесів тощо.

Одна з найбільших частин матеріалів конференції присвячена проблемам українського конституціоналізму, що зумовлено суттєвими конституційно-правовими реформами, зокрема пов'язаними з інтеграційними процесами. З визначенням мети та змісту сучасного етапу конституційних перетворень пов'язані, зокрема, правова природа та зміст конституційного гуманітарного права, позитивна та зворотна дискримінація, конституційна політика в сфері прав людини, виокремлення біологічних прав людини в системі прав особистості, свобода об'єднання та право на участь в управлінні державними справами.

Значну увагу приділено проблематиці міжнародного права, що набуває особливого значення в контексті інтеграційних процесів. Вченими, зокрема, порушується питання невідворотності кримінальної відповідальності, забезпечення виконання зобов'язань щодо захисту жертв війни, застосування окремих засобів національного механізму імплементації міжнародно-правових стандартів у сфері конституційного права, концепції «обов'язок захищати», процедури виходу з Європейського Союзу, аналітичного огляду взаємодії України та ЄС.

Особливістю державної митної справи є перманентні кардинальні зміни зазначеної сфери — наприклад, Митний кодекс України є єдиним кодифікованим актом, що за час незалежності тричі ухвалювався в новій редакції, не кажучи вже про десятки внесених змін до кожної з них. Водночас, усі трансформації ключової для захисту національної та громадської безпеки галузі мають базуватися, передусім, на правничих науково обґрунтованих дослідженнях з подальшим їх упровадженням у практичну діяльність. У зв'язку з цим своєчасними видається звернення до таких проблем, як питання концепції та методології сучасного стану митної реформи, досвіду безпекової функції митної служби в Сполучених Штатах Америки, адміністрування митних правил, засобів запобігання та протидії контрабанді, визначення категорій товарів і транспортних засобів комерційного призначення, які можуть зберігатися на складах органів доходів і зборів, державної підтримка залізничних підприємств у ЄС.

Здійснювані останнім часом у царині правового забезпечення праці перетворення об'єктивно потребують удосконалення правового регулювання трудових правовідносин. Попри всі ті трансформації, що відбуваються у трудовому праві, є ще чимало невирішених проблем, як на теоретичному, так і на практичному рівні. Серед них, зокрема, виділяють колективні трудові права працівників у системі трудових прав, фріланс в Україні, правове регулювання проходження державної служби, розірвання трудового договору з ініціативи працівника, захист трудових прав працівників передпенсійного віку.

Значна кількість дискусійних питань сьогодення, що набувають все більшої популярності та актуальності, так чи інакше пов'язані з ринком землі, захистом довкілля та сільськогосподарською галуззю. Вказаній проблематиці присвячено чимало доповідей, серед інших — спеціальні умови договорів із земельними ділянками, спеціальний вид відповідальності за порушення земельного законодавства, державне управління в галузі використання, відтворення й охорони ґрунтів, новели та невирішені проблеми фермерського господарства, економіко-правові аспекти діяльності агрохолдингів, управління у галузі використання та охорони земель, правові засади пляжної зони в Україні, державний моніторинг земель, наданням земельних ділянок учасникам АТО, правова охорона лісів, відчуження земельних ділянок Збройних сил України.

Участь України у Болонському процесі передбачає готовність до змін і координації зусиль щодо зближення національних політик у галузі освіти та науки, викликає необхідність посилення уваги до викладання студентам професійно-орієнтованої іноземної мови, що дозволяє їм вести діалог мовою даного профілю інших країн. Актуальність вказаного питання не викликає сумніву. У зв'язку з цим професійна мовна компетенція сучасного фахівця-правника є реальною необхідністю й обов'язковою умовою успішної професійної діяльності, а публічний юридичний дискурс перебуває під пильною увагою лінгвістів.

Щиро вітаю усіх науковців із професійним святом — Днем науки! Дякую за Вашу сумлінну роботу, бажаю Вам нових наукових і практичних звершень й успіхів!

Сергій КИВАЛОВ,
президент Національного університету
«Одеська юридична академія»,
доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України

Розділ I

ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

ИВАКИН А. А.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
заведующий кафедрой философии, доктор философских наук, профессор

ЛОГОС И НОМОС

Можно ли законы природы и законы общества считать независимыми друг от друга? Если руководствоваться универсальным принципом монизма, побуждающего нас следовать главной мудрости, состоящей в том, чтобы понимать Всё как Одно, то — нельзя.

Думаю, что первые предложения Евангелия от Иоанна следует понимать буквально. Язык не рождается человеком. Он изначально принадлежит Космосу, Абсолюту — это форма его жизни и деятельности. Разумной жизнедеятельности. Человеческий язык, уже в самом начале его возникновения, есть искра божественного в человеке.

Логос — это тот супер-язык, который является началом, то есть сущностью, космоса. И даже первобытный человек со своим примитивным языком уже прорывается к подлинному и единственному языку Космоса — Логосу. Да, это особенный язык, внешне не похожий на человеческую речь, но внутренне между ними нет принципиального различия.

Недаром слово «логос» переводится и как «слово», и как «мысль», и как «дело». Язык, то есть Мысль. Язык — то есть деяние. И не надо разделять эти три ипостаси Бытия: язык — это жизнь (мысль и деяние). Язык — это и идея и плоть деяния. Всё это суть одно: различное, неслияное, но и неразделимое.

Каждый успех поэзии, философии, любой формы духовной культуры — это шаг к совпадению человеческого голоса с Логосом, с его гармонией. Это касается и самого философского понимания сложного многообразия Логоса. В опубликованных мною статьях и книгах я стремлюсь найти основание единства языка, мысли и деяния в диалектическом взаимоотношении феноменов и понятий материального и идеального как неотъемлемых частей способности бытия к самоотражению. Гегель эту атрибутивную зеркальность Вселенной именует спе-

кулятивной конкретностью. До него осмысление этого универсального свойства развивалось в учениях Николая Кузанского и Готфрида Лейбница.

Хайдеггер, подобно Гераклиту, главное в содержании Бытия усматривает в Слове. Он говорит о том, что названная вещь становится человеческой вещью. Однако это вовсе не означает, что эта вещь до этого не была «названной», ибо она имела свою специфику как одно из многого, каждое из которых определяет и собирает воедино Логос Бытия.

Я считаю, что Мартин Хайдеггер — это единственный, *начальный*, глубокий герменевт. Он исходит из того, что вживаться в смысл сказанного человеком означает вживаться в Логос Космоса. И поэтому, вопреки широко распространенному мнению он не является экзистенциалистом. Это можно понять, прочитав хотя бы один его труд «Письмо о гуманизме».

В своем же труде «Изречение Анаксимандра» М.Хайдеггер вскрывает серьезные ошибки в оценке Аристотелем и его учениками и последователями сути учения отцов древнегреческой философии. Они были уверены в том, что последние всего лишь описывают процессы в вещах, причем на основе обыденного присутствия этих вещей в человеческой жизни. Так, например, преемник Аристотеля Теофраст не считает даже нужным скрывать своего снисходительного отношения к Анаксимандру, говоря, что тот прибегает не к научному, а к поэтическому языку, говоря о праве и несправедливости в вещах, о взыскании и пенях, об искуплении и расплате, примешивая к рисуемой им картине природы моральные и юридические понятия.

Если придерживаться подобной точки зрения, то получается, что не Логос диктует человечеству правила поведения в космосе, а люди ошибочно навязывают космосу самостоятельно созданные ими формы отношения друг к другу, как бы очеловечивая его.

Однако единство человека (микрокосмоса) и Космоса осуществляется, по мнению так называемых «начальных» (термин Хайдеггера) философов — Анаксимандра, Парменида и Гераклита — абсолютно иным способом. Гераклит, призывавший людей воспринимать его речи как пересказ речей Логоса, очень печалился тому, что люди постоянно проявляют дерзость брать на себя право быть мерой всех вещей. Гераклит был уверен, что человек не понимает подлинной мудрости, которая состоит в том, что подлинной мерой всего сущего является только Логос, а также — человек-мудрец, способный внимать Логосу. Все законы человеческого общения друг с другом и с природой должны быть поняты как вторичное, производное по отношению к законам Космоса. И поэтому Гераклит говорит, что люди глубоко заблуждаются, думая, что они могут, подобно разбойникам, творящим свои преступления под покровом ночи, скрыть свои неблагоприятные поступки, нарушающие требования Логоса, который подобен никогда не заходящему

солнцу, и выступает в качестве закона человеческого существования. Мы, современные люди, запутавшиеся в смертельно опасных для нас глобальных проблемах, должны бы уже понять, насколько справедливы эти предостережения великого философа и насколько опасно отклонение от провозглашенного им, от имени Логоса, Закона.

Итак, мы можем сказать, что Логос — это единственный глубинный источник нравственно-юридических законов. В идеале, софистического своеволия в законодательстве быть не должно. Как говорил великий законодатель Солон, афинские законы писала, конечно, его собственная рука, но содержание их ему диктовал Зевс. А еще Солон говорил, что Слово есть образ дела. Именно поэтому Платон был уверен, что только мудрецы способны управлять идеальным, то есть совершенным, государством.

Таким образом, поскольку Всеобщий, то есть космический, Логос есть Разум, управляющий всем посредством всего, (и это есть, по Гераклиту, основная мудрость Бытия), и управление это имеет своей целью постоянную гармонизацию Космоса и борьбу с хаосом, то и человеку предписывается всю свою жизнь строить в русле этого всеохватывающего, жизнеутверждающего Закона.

СУМАРОВА Л. Н.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат философских наук, доцент

О КУЛЬТУРЕ НАУЧНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Понятие культуры при всем богатстве и разнообразии смыслов всегда явно или неявно предполагает *оценку качества* некоторой деятельности человека и ее результатов. В нашем случае речь идет о качестве коммуникации как базовой активности, как формы жизни человека, включенного в социум. *Научная коммуникация*, обладая всеми чертами коммуникации, добавляет к ним характеристики, связанные с особенностями науки: в первую очередь, с типом и стандартами рациональности, принятыми «невидимыми колледжами» ученых на данном этапе развития науки. Кроме того, следует учитывать, что адресат и адресант в научном общении не всегда непосредственно взаимодействуют друг с другом, не всегда находятся в одном времени и пространстве. Обмен сообщениями (текстами) может иметь форму полилога, происходящего в виртуальном смысловом пространстве какой-то области знания; этот обмен объединяет научную деятельность индивидов в сложно органи-

зованный процесс научного производства (идей, теорий, методов, подходов, парадигм, программ и т.п.).

Сформулируем в качестве исходного следующее определение: *Коммуникация* — это интересующее отношение с прямым и обратным направлениями, которое *выражено в процессах производства, передачи и интерпретации сообщений*, а также в *результатах* взаимодействия этих процессов друг с другом.

Существует точка зрения, что один из главных показателей качества коммуникации — это ее продуктивность (результативность). Коммуникация считается продуктивной, если получен результат взаимодействия процессов производства, передачи и интерпретации сообщений. Например, есть ответная реакция адресата, свидетельствующая о понимании, согласии или несогласии, одобрении или неодобрении сообщения, а затем аналогичная реакция адресанта на реакцию адресата и т.д. Другим результатом коммуникации, весьма значимым и сильным, признается возникновение собственного смыслового поля коммуникации, отличного от исходных смысловых полей коммуникантов. Производство новых, коммуникативных смыслов действительно можно признать высшим уровнем продуктивности коммуникации. Однако сама по себе ссылка на продуктивность недостаточна. Главное — дать конструктивный ответ на вопрос о путях ее достижения. И здесь неизбежно придется учитывать соотношение всех структурных элементов коммуникации: не только тех, что явно указаны в приведенном выше определении, но и тех, которые неявно присутствуют, «управляя» явными компонентами. В существующих теориях коммуникации значительное внимание уделяется анализу *целей*, возможных *механизмов* и принципов *организации* коммуникации, *предпосылкам* коммуникативных *действий субъектов-участников* (Эм Гриффин).

Внесем одну существенную поправку: перечисленные компоненты не являются рядоположенными, как это обычно излагается; они связаны иерархически, образуя *систему*. Будем опираться на то понимание системы, которое введено в научный оборот А.И. Уемовым и предполагает иерархию трех уровней системной модели объекта. Системная модель коммуникации в качестве высшего, первого уровня — концепта — включает цели и базовые ценности, консенсусно принятые всеми коммуникантами. Подчиненный, второй уровень — уровень структуры — это организация коммуникации, соответствующая концепту, подчиненная ему и также принятая всеми коммуникантами. Третий уровень — уровень субстрата — это совокупность отдельных элементов и коммуникативных действий: производство, передача, интерпретация сообщений, знаковые средства, сами тексты сообщений и т.д.

Критерии качества коммуникации можно классифицировать по их соотносительности с указанными тремя уровнями системы.

Концептуальные критерии качества коммуникации касаются целей и ценностей, фиксированных в качестве исходных, главных, т.е. систе-

мообразующих. Принятая коммуникантами иерархия ценностей, подтвержденная выбором концепта, может быть позитивным показателем качества коммуникации только в том случае, если она а) соответствует иерархии ценностей, принятых в той культуре, к которой принадлежат коммуниканты, б) соответствует той иерархии ценностей, на которую фактически опираются субъекты в своих коммуникативных действиях. Негативная оценка качества получается тогда, когда указанные иерархии не согласуются друг с другом. Например, объективно значимой, приоритетной целью научной коммуникации является уменьшение степени неопределенности знаний, в том числе рационально обоснованное уменьшение числа возможных вариантов при выборе гипотез, принципов, методов, парадигм, программ, оптимальных решений и т.д. В качестве подчиненных, локальных целей могут выступать, скажем, стремление к простоте и эстетичности концепции или желание победить в научной дискуссии. Однако если оказывается, что практически коммуниканты негласно руководствуются как приоритетом, например, целью доминирования в научном сообществе, в социуме, то это существенно снижает качество коммуникации, поскольку любое доминирование несовместимо с общепринятыми ценностями науки.

Структурные критерии качества коммуникации относятся к средствам и методам достижения поставленной цели, к *организации* коммуникации в ее самом широком понимании. *Субстратные критерии* качества коммуникации касаются отдельных коммуникативных действий, элементов коммуникации в плане оценки их релевантности или нерелевантности структуре и, опосредованно, концепту системы. *Интегративные критерии* качества коммуникации выявляют как отношение между тремя уровнями системы, так и «сквозные» характеристики коммуникации, действующие на всех ее уровнях.

ШАМША И. В.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат философских наук, доцент

ТРИ СИНТЕЗА ВРЕМЕНИ В «РАЗЛИЧИИ И ПОВТОРЕНИИ» ЖИЛЯ ДЕЛЕЗА

Французский философ XX века Жиль Делез (1926–1995) является известным широкой публике в каких угодно отношениях, но только не в отношении понимания времени. Между тем, понимание времени Ж. Делезом содержит немало эвристических моментов, приближающих философа к синтетическому пониманию времени, такому пониманию,

когда модусы времени мыслятся в единстве. Несмотря на кажущуюся простоту этого задания, немного философов достигли этой простоты. Скажем сразу, на наш взгляд, — Жилью Делезу не удалось достичь окончательного синтеза времени, и «синтезы» времени, которые авансированы в «Различии и повторении» не являются синтетами в диалектическом смысле этого слова. Однако, французскому мыслителю удалось продвинуть понимание времени вперед и по отношению к Э. Гуссерлю, и к А. Бергсону, и к З. Фрейду, и к Ф. Ницше. Опираясь на достижения в понимании времени всех этих мыслителей, Ж. Делез создает собственную оригинальную концепцию понимания времени, которая может дать очень плодотворную теоретическую почву конструирования понимания времени, адекватного современному миру.

Отметим сразу, что гегелевское понимание времени как двойного отрицания, находящее поддержку даже не во всем согласным с Г.В.Ф.Гегелем, М.Хайдеггером, разрушается Ж. Делезом. Он, так сказать, «выворачивает наизнанку» логику двойного отрицания, заставляя всю систему времени восходить не ко второму отрицанию, а к первому. Точкой восхождения времени у Ж. Делеза оказывается расколотый субъект, собственно, результат всего лишь первого отрицания.

Не углубляясь в более, не менее подробный анализ этого теоретического шага французского философа, к которому мы обратились в другом тексте, сосредоточим внимание на анализе самой схеме восхождения времени, которая состоит из трех «синтезов» времени.

Первый синтез времени начинается с концепта «Сжатие». Этот концепт играет важную роль в системе Ж. Делеза, собственно, синтез и состоит в «сжатии». Речь идет о работе восприятия, которое, формируя целостный образ мира, как бы «сжимает» события, оставляя те, которые соответствуют образу целого мира, и отбрасывает те, которые не соответствуют ему. В том смысле, в котором «Глаз связывает свет, он сам — связанный свет» [1, с. 126]. Также сжатие предполагает соединение в единое целое деятельности восприятия и воображения. Ж. Делез пишет: «Воображение сжимает случаи, элементы, потрясения, однородные мгновения и переплавляет их в качественное внутреннее впечатление определенного веса» [1, с. 95]. Именно сжатие делает настоящее главным модусом времени, вокруг которого собственно время и возникает: «Таким путем синтез утверждает проживаемое настоящее, живое настоящее. В этом настоящем и разворачивается время» [1, с. 96].

Первый синтез времени в концепции Ж. Делеза является пассивным, основывается на чувственном, привычке и настоящем, однако настоящее — длящееся, проходящее настоящее.

Второй синтез времени, по мнению Ж. Делеза, является *обоснованием* времени. Второй синтез времени позволяет помыслить прошлое, которое является организующим началом для остальных модусов времени в этом синтезе. При этом «... хотя активный синтез памяти и основывается на пассивном (эмпирическом) синтезе привычки, зато

он может быть обоснован только другим пассивным (трансцендентальным) синтезом, свойственным самой памяти» [1, с. 108]. Это очень важный момент. Второй синтез времени как бы разделяется на два синтеза: на активный (каковым он является по своему предназначению) и пассивный — это побочная, хотя и очень важная функция второго синтеза времени. Возможность прошлого лежать в основе и пассивного, и активного синтезов создается благодаря существованию двух видов памяти — произвольной и непроизвольной. Если произвольная память связана с активными усилиями для припоминания чего-то определенного, то непроизвольная память — вполне пассивный процесс, «погружающий» человека в воспоминания, иногда даже (как кажется) без участия самого человека. Таким образом, второй синтез времени оказывается у Ж. Делеза расположенным между первым и вторым. Первый — пассивный; второй — и активный, и пассивный. Третий синтез будет мыслиться Ж. Делезом исключительно как активный. Второй синтез в роли посредника между пассивным и активным синтезом, как бы впитал в себя черты и того, и другого. Таким образом, он не просто вторая цифра в ряду из трех цифр, а феномен, вырастающий из первого синтеза времени и делающий возможным третий. Второй синтез времени является и активным (феноменом), и пассивным (ноуменом), основывается на рациональном, памяти и прошлом.

Третий синтез времени у Ж. Делеза связан с идеей сверхчеловека, понятием раскола и будущего. Три синтеза времени у Ж. Делеза таковы: первый синтез — синтез чувственного познания (восприятие, воображение), второй синтез — синтез рационального познания (понимание), третий синтез — синтез сверхчеловека (раскол). Таким образом, логическая схема понимания времени Ж. Делеза восходит к расколотому субъекту, сверхчеловеку, а не к гармоничному человеку.

В «Различии и повторении» Ж. Делез представляет оригинальную концепцию понимания времени, которая, в духе философии постмодернизма восходит к расколотому субъекту. Этот расколотый субъект (сверхчеловек) оказывается у Ж. Делеза единственной формой вечности, так что, упрекнуть французского философа в создании еще одной «философии процесса» не получится. Однако, изменена сама логика понимания времени, которая оказалась как бы «вывернутой наизнанку». Понимание времени Ж. Делезом создает почву для размышлений многих последующих поколений философов.

Список использованной литературы:

1. Делез Ж. Различие и повторение / Жиль Делез / Пер. с франц. Н.Б. Маньковской и Э.П. Юровской; Науч. ред. — Н.Б. Маньковская. — ТОО ТК «Петрополис», 1998. — 384 с.

СМАЗНОВА И. С.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат юридических наук, доцент

ЭТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ АДВОКАТА

Актуальность вопроса о необходимости нравственных основ деятельности адвоката не вызывает сомнения, поскольку профессия адвоката основывается на развитом внутреннем контроле за словами, действиями и намерениями. Защищая права клиентов, адвокат вступает в сложные отношения с судом, правоохранительными и другими государственными органами, организациями, гражданами, что требует высокой степени самоорганизации, самоконтроля и самоанализа. Адвокату необходимо опираться на устойчивый фундамент базовых принципов профессиональной деятельности при проведении рефлексии на соответствие этическим стандартам, принятым в обществе. Отношения адвоката с клиентами по необходимости строятся на очень доверительном, почти интимном общении. Этические принципы служат адвокату ориентирами при решении того или иного конкретного вопроса, проблемы, при выборе собственной линии поведения или поведения своего клиента. Эти ориентиры необходимы, поскольку заранее невозможно предусмотреть все жизненные ситуации, но в то же время в каждой ситуации и каждый раз адвокат должен перед собой, клиентом, государством, обществом, коллегами, профессией убедительно обосновывать свою точку зрения, свое поведение и свои намерения.

Значение профессиональной этики для адвокатской профессии столь велико, что многие ее основные принципы закреплены в Конституции Украины, Законе Украины 05.07.12 г. «Об адвокатуре и адвокатской деятельности» и Правилах адвокатской этики (были утверждены Учредительным Съездом адвокатов Украины 17.11.12 г.). Закон регламентирует систему отношений, на которых строится существование и деятельность адвокатской профессии. В статье 5 (п. 1) зафиксирован характер взаимоотношений данной профессии с государством. Адвокатура определяется как независимая от органов государственной власти, органов местного самоуправления, ее должностных и служебных лиц. Закон предоставляет этой профессии автономию и отделяет ее от государства. Это означает, что деятельность адвокатов подлежит контролю только со стороны соблюдения ими закона, в том числе и в отношении допуска их к занятию адвокатской деятельностью. На профессию адвоката накладываются обязательства действовать в соответствии с определенными этическими принципами, которые должны помочь ей сохранять свою автономию, соблюдать требования закона, поддерживать свой авторитет и престиж в обществе и реализовывать в

согласованных формах социальную ответственность перед обществом. Закон устанавливает следующие принципы деятельности адвокатуры как института: верховенство права, законности, независимости, конфиденциальности и избежания конфликта интересов. В свою очередь, государство берет на себя соответствующие обязательства. В частности, государство создает надлежащие условия для деятельности адвокатуры и обеспечивает соблюдение гарантий адвокатской деятельности (ст. 5 Закона). Ст. 21 Закона на индивидуальном уровне вменяет адвокату в обязанность во время осуществления адвокатской деятельности придерживаться присяги адвоката Украины и правил адвокатской этики. С требованиями индивидуальной адвокатской этики мы встречаемся также в ст. 11 Закона, которая обязывает адвоката принести присягу. Текст присяги включает принципы честности и добросовестности адвоката. Только после успешной сдачи квалификационного экзамена и принятия присяги претендент в соответствии с законом официально получает статус адвоката.

Огромное значение обязательности соблюдения адвокатами норм профессиональной этики и важности для государства и общества этого момента подчеркивает и ст. 31 Закона, где значится, что наложение на адвоката дисциплинарного взыскания в виде прекращения права на занятие адвокатской деятельностью может применяться в случае: систематического или грубого однократного нарушения правил адвокатской этики. Также государство гарантирует согласно Конституции Украины право на бесплатную правовую помощь, порядок реализации этого права, основания и порядок оказания бесплатной правовой помощи, государственные гарантии относительно оказания бесплатной правовой помощи (Закон «Про бесплатную правовую помощь» от 02.06.2011 р.).

Каждый день адвокат сталкивается со сложными моральными проблемами, для решения которых ему приходится выстраивать свое поведение, соблюдая требования законодательства и профессиональной этики. Одна из проблем касается степени учета интересов клиентов адвоката. Однако клиенты, оплачивающие работу адвоката, могут потребовать от него неэтичных действий, а зачастую и незаконных. Поэтому адвокат должен отказать клиенту, основывая свой отказ на требованиях закона. Иная моральная проблема возникает, когда клиент лжет адвокату, скрывает от него факты и информацию. Еще одна моральная проблема — это проблема сохранения адвокатами своей независимости и объективности. Адвокаты нередко отождествляются общественным мнением и властями с клиентом и его делом, что может стать для адвоката, его семьи и его помощников небезопасным как со стороны преследования государственными органами, так и морального осуждения всего общества. Не случайно в ст. 23 Закона «Об адвокатуре и адвокатской деятельности» содержится норма о запрете отождествления адвоката с его клиентом, а в Правилах адвокатской этики соде-

ржитися требованіє к адвокату быти мужественным. Действительно, особенно в уголовных делах адвокату приходится проявлять не малую долю бесстрашия и стойкости. Очень часто адвокаты рассчитываются за линию своего профессионального поведения имуществом, здоровьем, а в отдельных трагических случаях — и жизнью.

Итак, чтобы избежать противоречий в своей профессиональной деятельности или смягчить их, адвокат должен:

- ставить интересы своих клиентов выше собственных;
- поддерживать уважение к праву, обществу, государству и закону;
- поддерживать разумные стандарты своего жизненного уровня.

КАПУСТИНА Н. Б.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат юридичних наук, доцент

ЛІБЕРАЛІЗМ ЯК ТИП ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ

В наш час відбуваються серйозні якісні зміни в соціальній та ідейно-політичному житті сучасного світу. Це безпосередньо впливає на зміни у суспільній свідомості, відображаючи все більш домінуючу роль нових або оновлених ідейно-політичних течій. Одним з таких течій є лібералізм.

Теорія лібералізму сформувалася в середовищі західноєвропейських мислителів XVIII-XIX ст. Ідеологи класичного лібералізму основну увагу приділяли поняттю «індивідуальна свобода». На відміну від абсолютистських ідей, їх концепції заперечували повне підпорядкування особистості суспільству і соціальних порядків. Ідеологія лібералізму відстоювала незалежність і рівність усіх людей. Свобода сприймалася як відсутність яких-небудь обмежень або заборон на реалізацію усвідомлених вчинків особистості в рамках загальноприйнятих правил і законів.

Класичний лібералізм проіснувавши три сотні років — і не просто як певна теоретична конструкція, а як ідеологія яка визначала політику багатьох західних країн. Лібералізм пройшов перевірку часом, його основоположні принципи стали фундаментом соціально-політичної і правової реальності західних країн. Але політика яка проводилася правлячими ліберальними мала і негативні наслідки (дестабілізуючі процеси економічного зростання, посилення політичного впливу угруповань, які лобіюють приватні інтереси, тощо). Тому стало популярним думка, ніби лібералізм як ідеологія вичерпав свої можливості. На початку XX ст. в ідеології класичного лібералізму виникає криза. У багатьох західноєвропейських державах відбуваються страйки робіт-

ників, індустріальне суспільство вступає в смугу конфліктів. В таких умовах класична теорія лібералізму перестає збігатися з реальністю. Відбувається формування нових ідей та принципів в рамках неолібералізму. Неолібералізму сприяє проведенню реформ які повинні сформувати так звану соціально-орієнтовану державу.

У цій складній і неоднозначній ситуації і з'явилася книга Ролза «Теорія справедливості», завдяки якій ліберальні ідеї постали в оновленому вигляді і опинилися в центрі широкої політико-філософської дискусії. Свої ліберальні погляди Ролз формулює у вигляді теорії, яку називає теорією справедливості. Поняття справедливості займає центральне місце в його політичній філософії. Джон Роулз, прагнучи знайти ідеал справедливого суспільства через прийняття універсальних принципів справедливості. У книзі «Теорія справедливості» він обговорює принципіві питання прав, утвердження справедливості та справедливого розподілу. Ролз виділяє два принципи справедливості, на яких на його думку будується справедливий устрій суспільства. Згідно з першим принципом (принципом рівних свобод), «кожна людина має рівне право на максимально широку систему рівних основних свобод, сумісних з аналогічною системою свобод для всіх» [2, с.187]. На протигау класичному контрактизму Ролз істотним чином переглядає поняття суспільного договору. Питання про справедливість ставиться їм у контексті розподілу так званих «первинних соціальних благ». До них відносяться ресурси і речі, необхідні будь-якій людині для здійснення його раціональних життєвих планів. Якби цілі не ставила перед собою людина, для їх втілення в життя їй потрібно мати основні громадянські права і свободи, дохід і добробут, можливості самореалізації та повноваження.

Розмірковуючи над ідеалом справедливого соціального устрою Ролз повертається до моделі часів епохи просвітництва — «суспільного договору». У своїй теорії Роулз поняття «природного стану» замінює поняттям «початкового положення», яке ґрунтується на принципах справедливості. Ідея полягає у встановленні чесної процедури, в результаті якої будь-які принципи, що стали підсумком угоди, будуть справедливими. Люди виберуть такий варіант суспільної справедливості, який гарантує їм найсприятливіші умови. А саме розподіл, який встановлює: рівні свободи для усіх, рівні можливості, рівний розподіл доходів та багатства. «Насправді, цей принцип є очевидним при симетрії сторін, що має спасти на думку кожній людині» [3, с. 138]. З класичним лібералізмом теорію Ролза ріднить визнання принципу недоторканності прав і свобод людини, а також принципів рівності і віротерпимості, однак Ролз відкидає утилітаризм як спосіб обґрунтування цих принципів. Дворкін також спробував відповісти на багато складних політичних та правових питань, з якими зіткнулися сучасні ліберали. Теорія Дворкіна справила значний вплив на різні напрями ліберальної теорії, егалітаризм в яких став визначальною характеристикою. Відмінною рисою її було те, що свобода і рівність не є незалежними один від одного, але

швидше аспектами одного політичного ідеалу, пов'язаними поняттями єдиного концептуального поля» [1, с. 45]. Подібне методологічне положення лежить в основі багатьох сучасних ліберальних концепцій і дозволяє представити лібералізм як послідовного політичного ідеалу. Це актуально і для сучасної української демократії, яка сьогодні перебуває у стані вибору власної конкретної політичної моделі.

Таким чином, говорити про вичерпаність лібералізму як форми політичної свідомості передчасно. Людство, що пройшло настільки тривалий і важкий шлях вироблення уявлень про особистість, її свободу і права, просто не може відмовитися від досягнутих позицій.

Список використаної літератури:

1. Современный либерализм: Ролз, Бёрлин, Дворкин, Кимлика, Сэндел, Тейлор, Уолдрон. — М.: Дом интеллектуальной книги, Прогресс-Традиция, 1998. — 248 с.
2. Ролз Джон Теорія справедливості / Пер. з англ. О. Мокровольський: — К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. — 822 с.
3. Ролз Джон Політичний лібералізм / Сучасна політична філософія: Антологія / Пер. з англ. — Упряд. Я. Кіш. — К.: Основи, 1998. — 575 с.

НИКИТЧЕНКО О. Е.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри філософії, кандидат філософських наук

ЕГОСИНТЕЗАЦІЯ І КОНВЕРГЕНТНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОГО РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ СВІТУ

Концепція «конвергентні процеси у сучасному релігійному житті» вживається задля характеристиці сучасного релігійного розвитку не лише у світі в цілому, але й відносно деяких подій у релігійному житті України.

«Конвергентними процесами» у сучасному розумінні цього терміну можна вважати як ті, що притаманні більш ніж одній релігії, так і ті, що свідчать про тенденції зближення соціальних, доктринальних і організаційних позицій між двома, чи багатьма релігіями. Це перш за все такі процеси як: актуалізація есхатології, актуалізація соціальних концепцій, американізація, вельтізація, віртуалізація, глобалізація, діалог, екуменічний рух, егосинтонізація, екзотерізація, зростання інклюзівізму, консюмерізм, модернізм і постмодернізм, нові релігії, паксізація, приватизація, сучасний релігійний плюралізм, раціоналізація культових дій, ревівалізм, секуляризація, синкретизм, сцієнтизм, уніфікація екс-

теріоризації, толерантність, фемінізація, фундаменталізм, харизматизація [1, с. 138-139].

За роки, що минули, зміст визначених тенденцій не змінився, хоча постійно відбуваються деякі зміни в їх значенні, чи то в тому, яке місце вони займають (якщо можна вжити це слово, то й «рейтинг») у повсякденні релігійного життя. Кожен з цих конвергентних процесів відіграє особливу роль у відтворенні сучасної релігійної сфери суспільного буття, тому прискіпливо аналізуючи один з них, ми маємо повсякчас відчувати його зв'язок з іншими. У цьому сенсі ми розглядаємо й «его-синтезацію».

На тлі і досі існуючого традиційного ототожнення віруючого з тією, чи іншою конкретною деномінацією (або ж з кількома як, наприклад, в Монголії та в Японії), в останні десятиріччя у значній частині людей на рівні особистості формується таке ставлення до сучасних релігій, яке в різноманітних дослідженнях має назви: «позаконфесійна релігійність», «квазірелігійність», «псевдорелігійність», «маргінальна релігійність», «персональна віра», «народна релігійність», «суб'єктивізація», «персоналізація», «приватизація», «шейлізація», «індивідуалізація», «індивідуація», «ітсизм» тощо.

При всій відмінності цих понять (кожен з них має свій насичений історичний зміст), всі вони у той чи інший спосіб вказують на те спільне, що відбувається зараз у релігійному житті світу – а саме зростання, чи актуалізація ролі особистості в сучасних релігійних процесах, але вони не передають з усією повнотою суті зміни ролі особистості в сучасному релігійному житті.

Ще наприкінці минулого століття Е.І. Мартинюк виокремив цю тенденцію в розвитку суспільства як один з «конвергентних процесів у релігійному житті другої половини ХХ – початку ХХІ сторіччя», та визначив його як «Егосинтонізація» (від грец. *ego* – я, та *synthes* – з'єднання, складання) – термін для позначання зростання значення особи в релігійному житті в другій половині ХХ століття за умов загального зростання ролі особистості в повоєнні роки, зумовленого багатьма факторами (поширення обізнаності, зростання матеріального рівня життя і т. ін.), а також суто релігійними конвергентними процесами, зокрема: плюралізмом, віртуалізацією і т. ін. В більшості релігій стали уважніше ставитися до особистості віруючого, що можна бачити і в появі значного вибору засобів залучення до життя в громаді (клуби, гуртки за інтересами і т. ін.), зменшенні вибагливості до інших, індивідуальній праці з ними, поширення дияконських послуг та багато іншого [2, с. 38].

Можемо зараз стверджувати, що егосинтезація, як конвергентний процес сучасного релігійного життя є не лише актуалізацією ролі особистості у цій царині буття людини що реалізується як самостійний вибір тієї чи іншої віри, чи з розходженням з будь-якою з них, чи з релігійною вірою взагалі, самостійним ставленням до будь якої дено-

мінації, а і тенденцію до створення особистісних релігійних уявлень, та визначенням їх місця в повсякденному житті особистості, в сенсі їх значущості для ставлення людини до інших соціальних явищ.

Зміст цієї тенденції розвитку релігійного життя криється в зростанні ролі особистості в усіх елементах відтворення сучасної релігійності (доктринальний, культовий, організаційний) і на усіх її рівнях (особистому, груповому, регіональному, локальному і т. ін.)

Перехід до егосинтезації в релігійному житті констатують і сучасні психологи та антропологи.

Явище егосинтезація викликає не лише узгодження з ним в деяких деномінаціях, але і спротив.

Цей процес має свої вияви і в Україні, деякі аспекти його вивчаються, але він потребує подальших досліджень.

Список використаної літератури:

1. Мартынюк Э.И. Программа курса „Конвергентні процеси в релігійному житті другої половини ХХ століття”/ Э.И. Мартынюк // Наука і релігія: Проблеми діалогу. Вип. 2 / Одеськ. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова: Наук.-дослід. Центр „Компаративістські дослідження релігії”. — Одеса : “Наука і техніка”. — 2004.
2. Мартынюк Э.И. Особенности религиозной жизни во второй половине ХХ в./ Э.И. Мартынюк / Методическое пособие для учителей по всемирной истории и религиоведения для 11 класса. — Одеса: ИПКУ. — 1997.

МАТЮШИНА И. И.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат философских наук

К ПОНИМАНИЮ КОНЦЕПЦИИ СМЫСЛА ЖИЛЯ ДЕЛЕЗА

Работа «Логика смысла» Ж. Делеза непосредственно посвящена проблеме смысла и является одной из самых сложных для понимания и изложения.

Проблема смысла для Ж. Делеза возникает в связи с увлечением описаниями логических парадоксов Л. Кэрлла и психологическими разработками последователей З. Фрейда. Кроме того, Делез пытается утвердить и возродить философскую значимость идей стоиков и применить их к логическим разработкам Л. Кэрлла (не Доджсона).

Предварить описание места смысла необходимо, следуя Делезу, обращением к стоикам, то есть к их несогласию с платоновской традицией. Стоики, по Делезу, выделяли два типа «вещей»: 1. реальные,

действительные вещи, бытие, 2. срез фактов, находящихся на поверхности бытия, «эффекты», события [1, с. 17].

Но «эффекты», события в стоическом понимании не обладают бытийственным статусом, более того, они и не обладают статусом модели (копии) идеи. «Эффекты» — это чистые симулякры, то есть то, что не имеет никакого отношения к Идеям и их реализациям, то, что симулирует, ведет себя как копия, но на самом деле не соответствуя никаким образцам. Таким образом, «эффекты», бестелесные события, несуществующие сущности, которые, следуя противопоставлениям стоиков, и есть идеальные образования (мыслимые сущности), которые не обладают онтологическим статусом, не претендуют на него, но при этом являются «чистым становлением», беспредельностью, «движением, растягиванием в двух смыслах-направлениях сразу — избытка и недостатка, активного и пассивного, причин и эффекта». По Делезу, именно язык фиксирует пределы, в которых существуют события, и только язык может переступить пределы, разрушая их «в бесконечной эквиваленции неограниченного становления» — «если поглубже полоснуть по пальцу ножом, то из пальца пойдет кровь» [1, с. 20] — в одной фразе сосуществуют два разных временных плана.

«Эффекты» — это и есть смысл, по мнению Делеза. Смысл образуется на границе между вещами и предложениями, смысл и есть эта граница. Вещи существуют в совокупности их физических качеств, реальных отношений и логических атрибутов, предложения — в совокупности слов, грамматических форм и логического порядка. Делез рассматривает структуру языкового выражения в ее классическом варианте. В предложении выделяются уровни денотации, манифестации и сигнификации. Уровень денотации не может выражать смысл, поскольку денотация — это всего лишь указание на конкретную вещь, отношение, ситуацию, то есть индикатор, указывающий, соответствует ли выражение реальному положению дел (истина/ложь). Кроме того, денотации всегда предшествует манифестация — намерение говорящего выразить свое мнение, свое «Я», а так как денотация всегда обусловлена субъективным компонентом, то выражает она не истинность/ложность, а достоверность/иллюзорность. Но и манифестация, в свою очередь, обусловлена уровнем сигнификации, уровнем универсальных, понятийных содержаний, таких как «мир», «Бог», которые задают значимость манифестации. Сигнификация, по Делезу, отсылает нас к другим предложениям, которые имплицитно данное высказывание, являются посылами или выводами из него. Поэтому сигнификация не может выражать смысл как выражает условие истинности нашего высказывания. При этом для того, чтобы вызвать уровень сигнификации, необходимо, чтобы возникла денотация, реальная, единичная ситуация. Таким образом, данные структурные компоненты высказывания отсылают друг к другу, но не выражают его смысл. Следовательно, смысл — это четвертый компонент высказывания, который

нельзя обнаружить вне пределов высказывания, вне предложений [1, с. 27-34]. Более того, когда мы при помощи языка что-либо обозначаем, о чем-либо высказываемся, мы неизбежно сразу оказываемся внутри смысла (все обозначения предполагают смысл). Смысл всегда предполагается, когда мы начинаем говорить. Смысл рождается на границе вещей и выражений, чтобы обнаружить себя в языке.

Смысл не является атрибутом предложения, с точки зрения Делеза, потому что смысл не выводится из составных частей высказывания [1, с. 45]. Когда мы говорим о смысле, мы всегда находимся внутри герменевтического круга: «значение предложения всегда обнаруживается посредством соответствующей ему косвенной процедуры, через его связи с другими предложениями, из которых оно выводится, или которое можно вывести из него» [1, с. 46].

Таким образом, Делез, вполне в русле структуралистского и постструктуралистского направлений, лишает смысл онтологического статуса, отказываясь понимать его как эйдос или сущность вещи в противопоставлении материальному, единичному явлению, сущность мыслимую, универсальную. Но при этом хочет сохранить полноту, как он говорит, «стерильность» смысла, смысл как вместилище всех потенциальных возможностей. А также, философ хочет сохранить независимость смысла от человеческой субъективности. Кроме того, он не может отказать реальности, действительности, вещам в возможности быть осмысленными и не может отказаться от того, что вещи обладают смыслом для человека. Для человека каждый раз смысл рождается, не существуя в готовых формах. При этом Делезом не рассматриваются случаи наделения смыслом, рождения смысла у имен, понятий. Сама возможность языка существует потому, что мир вещей не статичен, а наполнен событиями, взаимодействиями, которые выражаемы как событие наделения субъекта предикатом.

Итак, Делез размышляет о месте пребывания смысла и отказывается от традиционных концепций: смысл не содержится в языке, не возникает в индивидуальном сознании, не является нам из мира идеальных сущностей. Сущность смысла — его рождение и одновременное ускользание. Как видим, источником и носителем смысла является язык — это своего рода «третий субъект» в коммуникативной ситуации, который вытесняет адресанта и адресата. Язык в данной концепции — бессознательное культуры, система, структура, сформированная социально, «структура истины сущего в целом».

Список использованной литературы:

1. Делез Ж. Логика смысла / Ж. Делез : Пер. с фр. — М.: Academia, 1995. — 258 с.

ПАЛИЙ О. Н.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры философии, кандидат юридических наук

ФИЛОСОФСКИЕ КАТЕГОРИИ КАК УНИВЕРСАЛЬНЫЕ ФОРМЫ ПРАВОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В процессе познавательной и практической правовой деятельности важно, чтобы мы в своих мыслях верно отображали реальную действительность; были способны познать природу вещей и действовать соответственно этой природе.

Философские категории представляют собой такие принципы, законы мышления и деятельности, с помощью которых предмет постигается и мыслится. Они являются объективными формами, которые одновременно выступают формами и законами субъективной деятельности, то есть практики и познания [1, с. 82]. Научные понятия должны быть полностью пропитаны философскими категориями как всеобщее в особенном. Поэтому, чтобы понять сущность правовой деятельности, необходимо начинать с внимательного и критического изучения ее философских оснований.

Игнорирование же необходимости подлинного познания действительности приводит к тому, что знание становится пародией на знание, искусство вырождается в пустую и пошлую форму, религия вырождается в нечистое самоопьянение, добродетель заменяется лицемерием, право и государство становится орудием зла [2, с. 153].

Категории являются отражением действительности, идеальной формой ее практического изменения. То, что на стороне предметной деятельности человека выступает как реальный результат, на стороне мышления — это идеальный результат. Эти две стороны способны превращаться друг в друга, поскольку теория воплощается в практике, а практика отражается в теоретическом познании.

Другими словами, в процессе практической деятельности, всеобщие формы бытия превращаются в план субъективного — формируются категории мышления. В свою очередь, законы формирования теоретического знания — категории, — отражая форму предметно-практической деятельности, в то же время выступают как воспроизведение всеобщих законов бытия [1, с. 82–83].

Анализ практической деятельности является условием развития теории. Дело в том, что в процессе практической деятельности происходит проверка истинности знания, так как предметы раскрывают свое содержание только в процессе активной деятельности. Можно утверждать, что успешная практическая деятельность является показателем истинности знания.

Например, на стадиях правотворчества и правоприменения возникает множество вопросов. Например, почему некоторые нормы активизируют возможности, казалось бы, предоставляемые вновь принимаемыми нормами права, не используются в действительности? Почему так низка результативность отдельных действующих норм? Дело в том, что текст и предполагаемое текстом некоторое содержание правовой нормы отражают реально возможные правовые ситуации, которые могут наступить или не наступить. Это самое содержание нормы в силу присутствия имплицитной части не всегда понятно, не всегда учитывается. Можно в полной мере его понять лишь непосредственно при применении норм права, неизбежно погружаясь во вполне определенные условия. И вот норма, попадая в одни условия, выполняется, в другие — не выполняется вообще, или искажается ее первоначальный смысл, тогда она порождает возможности, которые не были предусмотрены законодателем. Другими словами, только при соотношении с практическими, реальными условиями начинает просматриваться весь спектр вариантов поведения, реализующих данную правовую норму как диспозицию — имплицитную естественную направленность, естественную тенденцию. Таким образом, наиболее полное представление об объекте у нас может сложиться лишь тогда, когда мы знаем, как он поведет себя на практике.

Следует отметить, что в ходе той или иной деятельности объект как бы субъективизируется, принимая на себя ту форму, которую ему придает субъект. Субъект же — объективизируется, выходя из чувственно-предметной деятельности «поумневшим», познавшим свойства объекта, освоившим его содержание, научившимся его переделывать и пользоваться им [3, с. 140]. При этом, знание может быть вновь применимо в последующей деятельности, а тот смысл, который вложен в преобразованный объект — извлечен из него в качестве принципа и приема деятельности, и превращен в знание, умение обращаться с этим объектом. Таким образом, практическая деятельность и является тем элементом, в котором совпадают бытие и мышление.

Список использованной литературы:

1. Диалектическая логика: Категории сферы сущности и целостности; под ред. Ж. М. Абдильдина. — Алма-Ата : Наука, 1987. — 544 с.
2. Ильин И. А. Собрание сочинений : в 10 т. / И. А. Ильин; Сост. и коммент. Ю. Т. Лисицы. — М. : Русская книга, 1994. — Т. 4 — 624 с.
3. Ивакин А. А. Диалектическая философия : монография / А. А. Ивакин. — О. : Фенікс, 2007. — 440 с.

ЛЮБЧЕНКО Я. П.

Науково-дослідний інститут державного будівництва
та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України,
молодший науковий співробітник

ВИТОКИ КОНФЛІКТІВ У СУСПІЛЬСТВІ

У XIX столітті засновники соціології Еміль Дюргейм, Джордж Сімель та Карл Маркс досліджували поширені приклади соціальних та політичних конфліктів та намагались зрозуміти їх коріння, траєкторії розвитку та вплив на суспільство. Також досліджувалося, чи можуть конфлікти приносити користь для соціальних змін [1] та чи потрібно управляти конфліктами для соціальної стабільності [2], чи це взагалі нормальний стан еволюціонування суспільства [3]. Дані питання є актуальними для нас і сьогодні.

В суспільстві постійно виникають конфлікти. Це є неприємним явищем, якого всі прагнули б позбутися та не витратити свій час та енергію на них. Ми звикли розглядати конфлікти та спори як загрозу порядку та нормальному ходу речей. Однак все не так однозначно, як може здатись на перший погляд. Необхідно звернутись до філософії для того, щоб розібратись у цьому питанні. Згадаємо три закони діалектики, які визначають закони розвитку усього живого:

- 1) єдності і боротьби протилежностей;
- 2) перехід кількості в якість;
- 3) заперечення заперечення.

Розкриваючи суть першого закону ми розуміємо, що у світі є два начала: чорне і біле, тепле і холодне, дія та протидія, добро і зло, інь та янь тощо. Отже даний закон визначає, що рушійною силою розвитку у нашому світі є протиріччя, постійна боротьба та конфлікт, у зв'язку з якими досягається баланс та гармонія у всьому світі. Цей самий закон і визначає чому вибір це завжди добре та у чому полягають недоліки узурпування монополій у всіх її проявах. Тобто спір та конфлікт є невід'ємним нормальним явищем функціонування суспільства. Суспільство не може розвиватись без конфліктів та спорів всередині нього.

Конфлікти виникають між людьми незалежно від того, до якої правової системи належить держава. Пошуки вирішення конфліктів є також природним для людини. Прагнення людини до врегулювання конфліктів мирними шляхами повинно заохочуватись правовою державою та забезпечувати людині дане право шляхом спрощення процедур використання способів врегулювання спорів.

Чому виникають конфлікти та спори? Люди є різними, у кожного своя система цінностей та моральність, свої сподівання, відношення до одного і того ж явища або події може бути кардинально різним.

Треба також пам'ятати, що все відносно в нашому світі, що є нормою, наприклад, в Індії — поділ на касты і досі є абсолютно незрозумілим для міжнародного суспільства. Тобто незгода з певними діями або думками — це нормальний хід речей у світі. Виникнення спору не є чимось дивовижним, однак новим та цікавим є різноманіття варіацій, за допомогою яких людство вирішує ці спори. Конфлікт є невід'ємною частиною людського буття, без нього неможливий рух або зміни [4]. Прийняття рішень зазвичай містить елемент конфлікту; обмін ідеями включає конфлікт; демократичні процеси побудовані на основі конфлікту ідей та інтересів. Натомість якщо ігнорувати спори — суспільство може пасивно стимулювати несправедливість та неправильну поведінку учасників суспільства. Таким чином ми можемо повернутись до правил дикого заходу, де правий був той, хто сильніший. Тому вирішення спорів та конфліктів на рівні суспільства відіграє дуже важливу роль як перманентний двигун розвитку та зміни суспільства. Якщо спори та конфлікти вирішуються ефективно, то вони є джерелом прогресу та інновацій, але якщо їх залишати не вирішеними вони можуть нанести шкоду суспільству.

Дослідженням спорів та конфліктів як суспільного явища займаються багато різних наук (менеджмент, соціологія, політологія, юриспруденція, філософія, антропологія, історія, психологія, етика, економіка, математика, теорія ігор та ін.). Менеджмент досліджує, яким чином керівник має ефективно врегулювати спір або направити експерта для врегулювання спору. Соціологи та антропологі досліджують спори у суспільстві та які частини суспільства відстоюють свої погляди. Політологи займаються дослідженням різних процесів, в яких спори виникають та вирішуються. Юристи вивчають судові та альтернативні способи вирішення спорів та пропонують суспільству шляхи вирішення спорів. Для філософів спір є категорією дослідження як невід'ємна частина буття всього живого на землі. Історики цікавляться розвитком та етапами становлення спору протягом всього часу існування людини. Психологи досліджують, яким чином людина може вирішити спори в суспільстві, міжособистісні та внутрішні з найменшою шкодою для організму. Етика встановлює рамки, за які люди не мають виходити під час вирішення спору. Економісти, математики та ті, хто цікавляться теорією ігор досліджують аналітичну складову, формують моделі та ускладнюють умови, залучаючи нових учасників спору з різних сторін.

Різницю у дефініціях спір та конфлікт можна частково пояснити різним застосуванням термінів різними науками. Соціальні науки частіше використовують поняття конфлікт (conflict), тоді як юридична наука використовує поняття спір (dispute). Наука не зійшлась на одному і тому самому терміні.

Дослідження спорувсіма цими науками дозволяє комплексно проаналізувати поняття та створити загальне уявлення, враховуючи всі галузі, які його вивчають. У конфлікті багато перемінних для того, щоб

виробити один універсальний метод вирішення, у зв'язку з цим постає нагальна необхідність у ґрунтовному дослідженні способів вирішення конфліктів та спорів різними галузями, в тому числі, юриспруденцією.

Список використаної літератури:

1. Coser L. The Functions of Social Conflict (New York: Free Press, 1956).
2. Durkheim E. The Division of Labor in Society (New York: Free Press, 1984).
3. Simmel G. Conflict and the Web of Intergroup Affiliations (New York: Free Press, 1955).
4. Andrew Floyer Acland, A Sudden Outbreak of Common Sense: Managing Conflict Through Mediation, (London: Random House Business Books, 1990).

ЮРКО С. С.

Черкаський факультет
Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри загально-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

КРИТИКА ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ У ТВОРЧОСТІ КАРЛА ШМІТТА

На теперішній час помітною є тенденція повернення інтересу до життя і творчості деяких німецьких мислителів, які різною мірою запламували свою репутацію співпрацею з націонал-соціалізмом, зокрема до М. Гайдеггера, Е. Юнгера, К. Шмітта та ін. І якщо філософія М. Гайдеггера нині вже є загальновизнаною у світі, то інтерес до творчості німецького юриста, філософа і політолога К. Шмітта (1888-1985) почав з'являтися лише наприкінці ХХ — поч. ХХІ ст. В найбільш загальному розумінні його можна вважати послідовником політико-філософських традицій Н. Макіавеллі та Т. Гоббса. Він був прихильником ідей сильної державної влади, скептично ставився до лібералізму та його інститутів, але при цьому залишався демократом. Формування поглядів К. Шмітта на парламентаризм відбувалося в контексті кризових політичних і економічних явищ Веймарської республіки (1919-1933). Саме у цей період публікується його «Духовно-історичне становище нинішнього парламентаризму» (1923) та ціла низка інших робіт. Не можна не помітити, що обставини написання цих праць є схожими до обставин написання «Левіафана» Т. Гоббса.

Класичне обґрунтування інституту парламенту опирається на думку, що вирішувати проблеми суспільного життя мав би народ, як це мало місце на початкових етапах суспільного життя, коли всі члени общини

могли зійтися в одному місці і в один час для вирішення спільних питань. Проте, оскільки з практичних та технічних міркувань у сучасних умовах така процедура є неможливою, розумно було б обирати колегію довірених людей, які, представляючи народ, мали би змогу в ході публічної дискусії приймати суспільно корисні рішення в інтересах народу. Так виникає поширена аксіома парламентаризму: парламент — це колегія народу, уряд — колегія парламенту [1 с. 183]. Завдяки цьому ідея парламенту уявляється демократичною по своїй суті.

Але для К. Шмітта парламентаризм є проявом лібералізму, але аж ніяк не демократії. Наявність в країні парламенту ще не робить її демократичною, як і його відсутність не перетворює країну на антидемократичну. Від імені і замість народу рішення, на думку німецького автора, може приймати не тільки колегіальний орган, але й орган єдиноначальний. Такий орган, набуваючи характеру антипарламентського і навіть диктаторського (цезаризм) все ж залишався б демократичним по своїй суті. Тому для К. Шмітта більшовизм, нацизм, будь-яка диктатура є антиліберальною, але зовсім не обов'язково антидемократичною. Демократія може бути мілітаристською або пацифістською, абсолютистською або ліберальною, прогресивною чи реакційною, не припиняючи при цьому залишатися демократією [1, с. 170]. Проте слід зазначити, що К. Шмітт не досліджує питання існування доліберальних представницьких органів на зразок Генеральних Штатів у Франції, що ставить під сумнів його постулат про ліберальну природу цього інституту.

Скептичними є погляди К. Шмітта стосовно репрезентативної ролі парламенту та депутатів. Так, наприклад Веймарська конституція 1919 року закріплювала у ст. 21, що депутати є представниками всього народу, які підкоряються лише своїй совісті і не пов'язані мандатами [2]. Проте в реальній політичній ситуації того часу німецький автор вбачав лише постійне відхилення від цього правила, оскільки депутати де-факто радше виражали не інтереси народу, а інтереси партії, яку вони представляли або в кращому разі інтереси сегменту виборців партії. В цьому контексті, норма Конституції України щодо імперативного мандату народних депутатів, що сформульована у п. 6 ст. 81 [3] по своїй суті взагалі є антидемократичною, оскільки із неї можна прямо зробити висновок, що народні депутати в Україні навіть де-юре не є представниками всього народу, а лише представниками політичних партій до яких належать. Крім цього, сумнівним на думку німецького автора є і спосіб визначення загальної волі народу в процесі голосування, коли окремих громадян, в суворій таємниці, ізольовано, не залишаючи сфери приватності, а часто і безвідповідальності, віддає свій голос за певного кандидата. Одноголосна думка, на думку К. Шмітта, стає мільйонів приватних осіб не є волею народу, чи громадською думкою, оскільки народ існує тільки в сфері публічного права і публічності. Воля народу більш демократично може виражатися навіть публічними

вигуками схвалення чи несхвалення [4, с. 15] ніж таємним голосуванням і підрахунком голосів. Подібно до відомого вислову Арістотеля, що «ціле більше, ніж сума його частин», К.Шмітт приходить до висновку, що воля народу не дорівнює простій сумі воль окремих його представників. Відкидає К. Шмітт і ідею парламенту як інструменту відбору політичної еліти і усунення дилетантизму. Політична еліта, у вигляді сотень міністрів, яку постійно продукують парламенти різних країн не тільки не дає підстав для оптимізму, але навпаки спростовує такий погляд, оскільки публічні справи все частіше стають об'єктом наживи партій та окремих її представників. Це часто перетворює політику зі справи еліт, на гешефт доволі негідного числа людей [4, с. 8].

Проте, все ж головним елементом критики парламенту для К. Шмітта було спростування ідеї можливості публічної дискусії в ході його засідань. В сучасних парламентах немає не тільки дискусії, але й ознак публічності прийнятих рішень, що підриває базові ідейні засади такого колегіального інституту як парламент. Дискусії на засіданнях парламенту не відбувається тому що для цього депутати повинні бути готовими переконувати одне одного та бути переконаними за допомогою раціональних аргументів. Насправді ж відбувається лише зіткнення вже заздалегідь сформованих позицій і приватних інтересів, зміна яких є практично неможливою. Точка зору депутатів визначається як правило програмою партії, лідерами фракцій, партійною дисципліною та іншими факторами. Не знаходить своєї реалізації і принцип публічності, оскільки справжня діяльність відбувається не на відкритих пленарних дискусіях, а в численних парламентських комітетах, на таємних засіданнях лідерів фракцій, в кабінетах та кулуарах [4, с. 8-10]. Внаслідок цього, демократичним в парламентській системі є лише фасад, за яким стоїть панування партій та економічних інтересів.

В цілому, незважаючи на окремі спірні положення, ідеї К. Шмітта є важливими для критичного осмислення сучасної політико-правової реальності, без якого її пізнання буде неповним.

Список використаної літератури:

1. Шмитт К. Политическая теология. Сборник / К. Шмитт; пер. с нем. А. Филиппова. — М. : «КАНОН-пресс-Ц», 2000. — 336 с.
2. Веймарская конституция [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://law-students.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=261>
3. Конституція України від 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
4. Шмитт К. Духовно-историческое состояние современного парламентаризма. Предварительные замечания (о противоположности парламентаризма и демократии) // К. Шмитт / Социологическое обозрение. — 2009. — № 2 — С. 6-16.

СЕМЧИШИН С. І.

Львівський національний університет імені Івана Франка,
аспірант кафедри міжнародних відносин та дипломатичної служби

ПОНЯТТЯ СУВЕРЕНІТЕТУ В ВЧЕННІ Ж. БОДЕНА

Суверенітет як властивість державної влади є однією фундаментальних ознак держави, що відрізняє її від усіх інших політичних інститутів і забезпечує провідне місце в політичній системі суспільства та міжнародних відносинах. Він найбільшою мірою відображає суть держави, становить єдність території, населення і державної влади, яка реалізується верховенством всередині країни і незалежністю на міжнародній арені.

Дослідження генезису ідей про суверенітет необхідне і для того, щоб зрозуміти, у якій точці розвитку перебувають сучасні дебати з цієї тематики, і для того, щоб внести певну термінологічну ясність в обговорюване питання, бо в межах сучасних міжпарадигмальних дискусій категорія суверенітету отримала найрізноманітніші інтерпретації, які частіше заплутують, ніж полегшують розуміння цього концепту.

Уперше поняття суверенітет запропонував французький філософ і юрист Ж. Боден в трактаті «*Шість книг про республіку*», що дає змогу ставитися до нього як до «основоположника традиційної теорії суверенітету» [1, с. 40]. Під суверенітетом він розглядав необмежену, безстрокову і неподільну верховну владу монарха в державі, яка належить йому на підставі природного права. Необмеженість, сталість і неподільність виступають, у Бодена сутнісними характеристиками суверенної влади, zarazом кожна з них є необхідною, але недостатньою ознакою, а відсутність хоча б однієї з них не дає змоги заводити мову про суверенітет.

Крім того, Ж. Боден у запропонованому понятті суверенітету перший поєднав зовнішню і внутрішню сторони одного і того самого явища: незалежності та верховенства державної влади. Вчення цього автора про внутрішньодержавний бік суверенітету на етапі раннього розвитку державності було спрямоване проти феодалної роздробленості, на подальше укріплення королівського абсолютизму, а про зовнішню складову суверенітету — проти ідей світової держави на чолі з католицькою церквою й імперських настроїв інших суверенів. Він підкреслював, що незалежність у відносинах з іншими державами є настільки ж суттєвою ознакою суверенної влади, як і її внутрішня незалежність [5].

Автор розглядає абсолютність суверенітету — необмеженість верховної влади з позиції створення законодавчих встановлень та рішень, прийнятих сувереном у критичні, екстраординарні моменти, що став-

лять під сумнів саме існування держави [2, с. 159]. Відповідно до суджень цього мислителя, носій суверенітету може видавати і скасовувати будь-які закони, він не пов'язаний ні постановами своїх попередників, ні своїми власними законами. «Король не може дати собі закону або управляти собою, не може бути підданим своїх законів», — писав Боден [2, с. 162].

На думку Ж. Марітена, «суверен Бодена підпорядковується тільки природному праву, а не закону, і саме це складає зміст політичного абсолютизму» [3].

«Суверенітет, — зазначав Боден, — не може бути обмеженим як в повноті влади, так і в функціональній складовій, ні часом» [6, с. 3]. У зв'язку з цим мислитель розділяє владу держави і форми правління. Суверен може делегувати частину своїх владних повноважень підлеглим, однак переходу суверенітету при цьому не відбувається. Залежно від типу суверена Боден виділяє три форми держави — демократію, аристократію і монархію. Найкращою формою він вважає монархію, оскільки вона, на його думку, ліпше відповідає природі суверенної влади через свою неподільність.

Неподільність як визначальну рису суверенітету Ж. Боден розглядав не тільки функціональною, але й територіальною. Держава, на думку французького теоретика, може містити територіальні одиниці, такі як комуни, провінції зі своїми традиціями та укладами, проте всі вони підпорядковуються суверену і його законам. З огляду на це, для вченого можливе існування лише суверенних унітарних держав і їхніх союзів [6].

Основними елементами суверенітету, на думку Бодена, є такі повноваження державної влади: законотворчість, право на застосування заходів примусу, право призначення чиновників, встановлення податків, мір і ваг, здійснення судової функції, останньої інстанції, право помилування, право оголошення війни і миру [4, с. 26].

Можемо підсумувати, що в розумінні Ж. Бодена суверенітет не був наслідком згоди індивідів чи спільнот, а наслідком прославлення абсолютної монархії і підпорядкування королівській владі. Він був суверенітетом правителя, оскільки мішана форма влади, яка поєднує в собі елементи монархії, аристократії і демократії, суперечила б їй [7, с. 64]. Моральною метою держави було збереження суспільного організму, утвореного відповідно до «природного» порядку. Єдиним сувереном над людиною був Бог, від якого походила влада монарха, підтверджена правом. Природне право зобов'язувало правителя шанувати контракти, дотримуватися обітниць і визнавати право власності незаперечним. Отже, наявною була уявна суперечність: суверенна влада була абсолютною у тому сенсі, що була найвищою владою в межах певної території і незалежною від інших суверенів, охоплювала як права, так і обов'язки.

Список використаної літератури:

1. Агабеков Г.Б. Жан Боден — основоположник государственного суверенитета. — М., 1990. — 44 с.
2. Дегтярева М.И. Разработка понятия суверенитета Жаном Боденом / М.И. Дегтярева // Полис, 2000. — № 3. — С. 157–169.
3. Маритен Ж. Человек и государство [Электронный ресурс] / Ж. Маритен. — Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Mariten/_02/php.
4. Мере Ж. Принцип суверенітету. Історія та основи новітньої влади / Ж. Мере ; пер. з франц. Л. Коконовича. — Львів : Кальварія, 2003. — 216 с.
5. Порфирьев А.И. Национальный суверенитет в правовой природе российского федерализма : монография. — М. : ООО «Книгодел», 2009. — 296 с.
6. Bodin J. On sovereignty : four chapters from six books of the commonwealth / J. Bodin. — Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2006. — 256 p.
7. Nelson B.R. Making of the Modern State. A Theoretical Evolucion / B.R. Nelson. — Gordonsville : Palgrave Macmillan. — VA, 2002. — 454 p.

НАСТАСІЙЧУК О. В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
аспірант юридичного факультету,
Чернівецький окружний адміністративний суд,
головний спеціаліст відділу управління персоналом

ВИЗНАЧЕННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ ОЦІНОК КАРЛОМ ЛАРЕНЦОМ: ЧИННІСТЬ ПРАВА

Німецький філософ права Карл Ларенц (1903-1993), головний представник юриспруденції оцінок, питання про чинність права в роботі «Проблема чинності права» (1929) формулює так: «Звідки ми все ж знаємо, що те, що ми називаємо позитивним правом, дійсно є правом?» І далі: «На чому ґрунтується те, що норма, як би вона не могла виникнути, має чинність правової норми» [1, с. 5]. На наступній сторінці Ларенц уточнює ці питання: «Ми запитуємо, в чому полягає суть чинності права і на чому вона ґрунтується. Ми запитуємо про підставу чинності позитивного права. Підставу чинності не дозволено змішувати з джерелами виникнення позитивного права. Як такі юрист знає закон, звичай, судову практику» [1, с. 6]. Відповідь самого Ларенца на ці питання залишається актуальною і в наші дні, тому далі ми викладемо її в загальних рисах.

Власне Ларенц відповідає на них досить змістовно, формулюючи при цьому програму дослідження чинності права, а саме: «На питання, чи є законодавець в визначенні змісту закону абсолютно вільним або чи він є зв'язаним дотриманням певних обмежень, порушення яких

має наслідком втрату чинності (Ungültigkeit) закону, не можна дати відповідь із самого позитивного права. Адже ж йдеться при цьому про межі, які проведені законодавцеві як такому незалежно від його самостійних розпоряджень, отже, — про межі, які мають „надпозитивну“ природу. Тут існує питання, що все ж в останній інстанції обґрунтовує чинність позитивного права, чи воно є лише незв'язаною волею законодавця чи, можливо, волею, зв'язаною ідеєю права і як точніше потрібно мислити цю прив'язку законодавця до ідеї права. Питання про підставу чинності (Geltungsgrund) позитивного права отримує основоположне значення (Bedeutung) для позитивного правознавства. Відповідь на нього повинна бути різною, в залежності від того, що розуміють під „чинністю“ права, згідно з розумінням суті, логічного значення поняття чинності права. Ми познайомимось з чотирма такими різними тлумаченнями поняття чинності (Geltungsbegriff), які ми можемо позначити як психологічні, соціологічні, нормативні та онтологічні» [1, с. 9].

Так, що стосується психологічного поняття чинності, то Ларенц зазначає, його прихильники «дивляться на право як на частину дійсності, яка зустрічається в досвіді і розглядають його чинність як особливий вид його дієвості (Wirksamkeit). Право діє однак лише на людську свідомість. Тепер ми знаємо, звичайно, сьогодні, що духовні утворення, як-от право, держава та взагалі всі культурні твори, щоправда досягають дійсності тільки завдяки нашій свідомості і в нашій свідомості, але тому все ж не збігаються з окремими процесами свідомості, в яких вони усвідомлюються окремим людям, а носять щодо них об'єктивний характер і в своєму взаємозв'язку утворюють світ духовних утворень, який визначається у своїй будові іманентними йому логічними структурними принципами, насамкінець, — об'єктивною чинністю оцінок та ідей» [1, с. 9]. Недаремно юриспруденція оцінок може називатися також юриспруденцією принципів (французькою мовою — *jurisprudence des valeurs ou jurisprudence des principes*) або юриспруденцією ідей, причому і ідеї, і принципи, і оцінки, як синоніми, потрібно розуміти не в суб'єктивному, а в об'єктивному сенсі, тобто як надпозитивний масштаб, який існує поряд з критеріями позитивного права.

Що стосується соціологічного поняття чинності права, то тут Ларенц зазначає, що «до психологічного розуміння чинності права приєднується соціологічне розуміння, яке так само як і перше орієнтується на „дієвість“ правової норми, воно бере до уваги, однак, не стільки окремого індивідуума, скільки суспільство, і тому розглядає чинність права менше як психічний, все ж як соціальний феномен» [1, с. 13], при цьому ці розуміння, як констатує Ларенц, тісно переплетені та їх складно розділити [1, с. 13]. Нормативне розуміння Ларенц бере до уваги за Г. Кельзенем, а онтологічне — за Г. Гуссерлем. Ларенц критикує зазначені 4 підходи та пропонує свій 5-й підхід, про який можна

отримати уявлення, наприклад, із довідкового матеріалу (анотації), підготовленого швидше за все самим Ларенцом, до праці, яка тут аналізується. Так, «„Чинність“ права означає як його нормативність, домагання чинності (Geltungsanspruch), так і його позитивність, існування чинності (Geltungsbestand). Так, проблема чинності права є діалектичною: вона потребує „скасування“ (Aufhebung) (, або зняття. — О.Н.) протилежностей „належати“ (Sollen) та „бути“ (Sein), як воно було вчинено Гегелем уже в пізнавально-теоретичній основній думці його Системи. Різні сьогодині розуміння поняття чинності: психологічне і соціологічне, „нормативне“ Кельзена і „онтологічне“ Г. Гуссерля, перемагається завдяки цьому в своїй однобічності, і, тим самим, отримується нова основа для вирішення численних питань великого філософсько-правового та юридичного значення, як-от питань про основу обов'язковості законів, обмеження свавілля законодавця ідеєю права і про становище судді і законодавця у їх відношенні один до одного» [2].

Отже, теорія чинності права стає тим фундаментом, на основі якого поступово формується юриспруденції оцінок у формі нормативно-аргументативної системи, в якій проблема реконструкції такого роду чинності є однією із ключових проблем, при цьому потрібно знати, що за Ларенцом, потрібно «розрізнати між чинністю окремого правоположення — чи також окремого закону — і чинністю позитивного права як цілого. Тільки правопорядок як ціле є безпосередньо здійсненням ідеї і його чинність має більше достоїнство, ніж чинність окремих норм», «чинність правопорядку є не сумою чинності окремих норм, а йде попереду чинності окремих норм» [1, с. 33]. І власне перехід до прикладного значення теорії чинності права виражається словами Ларенца: «Зв'язаність правом як цілим включає зв'язаність окремою нормою тільки настільки, наскільки ця (норма) осмислено введена в ціле, вона (зв'язаність правом) обумовлює в цьому відношенні якраз і свободу судді щодо окремої норми — свободу, яка знаходить свою міру та ціль в такій зв'язаності» [1, с. 40].

Список використаної літератури:

1. Larenz K. Das Problem der Rechtsgeltung / K. Larenz. — Berlin : Junker und Dünhaupt, 1929. — 41 s.
2. Back Matter // Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie. — 1931. — Vol. 24. — № 3. — S. 14.

СИВАК Ю. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри філософії

ТРАНСПЛАНТАЦІЯ ЯК МОЖЛИВІСТЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Життя сучасної людини проходить в умовах бурхливого зростання науки і пов'язаного з нею науково-технічного прогресу. Прогрес, досягнутий за останнє століття в медицині, змінив якість життя людства, допоміг впоратися з багатьма захворюваннями, які раніше забирали життя величезної кількості людей, трансформував природну заданість меж життя і смерті. Важливою віхою стала поява і розвиток трансплантології, яка успішно розвивається на базі синтезу природознавства, медицини, техніки, суспільних, правових наук і мистецтва лікування. Починаючи з другої половини ХХ століття, трансплантологія пройшла шлях від перших кроків експерименту до успішного клінічного методу. Розвиток сучасної трансплантології призводить до необхідності вирішення вузько професійних проблем і завдань, а також до актуалізації цілого спектру питань, які потребують філософської-правової рефлексії.

Трансплантація — це заміщення тканин або органів хворого як його власними тканинами або органами, так і взятими з іншого організму або створеними штучно, для збереження життя і здоров'я хворого [3, с. 10].

Народження вітчизняної трансплантології пов'язане з ім'ям видатного хірурга Н.І. Пирогова. У своїй лекції «Про пластичні операції взагалі, про пластики носа в особливості» Пирогов вперше детально проаналізував проблему пересадки органів і тканин і висловив цікаві думки про подальший розвиток трансплантології. Ця робота виходить далеко за рамки, обмежені її назвою. Вона стала фундаментом, науковою основою нової галузі медицини — трансплантології [3, с. 21].

Важливо зрозуміти, що трансплантації є не тільки складними за своїм технічним виконанням операціями. Вони являють собою комплекс медичних втручань, які вимагають до початку практичних дій попереднього вирішення низки філософських, етичних, правових проблем. Виділяють наступні проблеми трансплантології: моральні проблеми отримання органів від трупа і від живих донорів, питання, що стосуються справедливості в розподілі дефіцитних ресурсів для їх використання в трансплантології; важливими є питання про критерії смерті, про попередження можливих зловживань; проблеми, пов'язані з встановленням кордонів між експериментом і лікуванням; проблеми

доступності трансплантації; проблеми правового регулювання щодо надання згоди живими та померлими особами на трансплантацію [4, с. 47].

Становлення сучасної трансплантології поставило проблему трансформації критерію смерті людини, проведення демаркаційної лінії між життям і смертю, що зумовив злам традиційних уявлень про життя і смерть. Розглядаючи дане питання з філософської точки зору, можна виділити декілька аспектів, зокрема, онтологічний і антропологічний. Онтологічний аспект: життя і смерть у звичному понятті втрачають своє значення. Одна людина з «протезом» в серці вважається живою, а інша — з функціонуючим серцем, але з мертвим мозком визнається померлою. Антропологічний, де буття людини розділено на природне та соціальне. Зосереджуючи увагу на соціальній складовій антропологічного аспекту проблематики трансплантації органів, можна сказати, що взаємовідносини людей перетворюються в модель поведінки «продавець-покупець», де на перший план виходить майновий стан людини, так як у багатих є можливість продовжити своє життя, використавши бідних в прямому сенсі цього слова. З іншого боку, прогрес техніки та медицини, розробки вчених, наукові дослідження лікарів — це все прояви людських талантів, які акумулюючи в собі знання, вміння та бажання допомагати своїм ближнім, на сьогодні досягли фантастичних результатів в медицині, зокрема, у сфері трансплантології. Варто пам'ятати, що техніка — це не щось самодостатнє, це лише костилі та протези для потребуючих руху. А направлення руху вибирає не тіло, а душа [2, с. 27].

Антропологічний аспект технологій трансплантації дає розуміння того, що без чіткого формулювання і регламентації прав та обов'язків у виникаючих між людьми взаємовідносинах, утворюються серйозні правові проблеми. Виявилось, що наявність цих проблем більш ніж достатньо для створення Закону і самостійних правових актів про трансплантацію. Так у 1999 році в Україні приймається Закон «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині», де відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 встановлюється, що трансплантація — це спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці реципієнту органа або іншого анатомічного матеріалу, взятих у людини чи у тварини [1]. При підготовці даного закону були враховані ряд основоположних принципів даної галузі медицини, що стосуються як донора, так і реципієнта. Так, статтею 12 визначено, що живим донором може виступати повнолітня особа за наявності родинних стосунків з реципієнтом. Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону про трансплантацію донор — це особа, у якої за життя або після її смерті взято анатомічні матеріали для трансплантації або для виготовлення біоімплантатів [1]. Правове регулювання трансплантологічної практики і трансплантології як галузі охорони здоров'я в центр розгляду виводить проблему співвідношення інтересів держави і особистості, а також меж державного регулювання сфери,

пов'язаної з питаннями здоров'я громадян (що обумовлює вибір моделі трансплантології, зокрема, у виборі правової моделі донорства: встановлення рутинного паркану, презумпції згоди чи презумпції незгоди).

Таким чином, у трансплантації, як досягненні науки, небачені можливості збереження життя і здоров'я людини. Однак, з розвитком трансплантології пов'язано паралельне виникнення морально-етичних, філософських, правових проблем. У зв'язку з чим, трансплантації органів потребує розуміння того, що розвиток трансплатології має йти в ногу з розвитком основних прав і свобод людини.

Список використаної літератури:

1. Закон України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» від 16.07.1999 № 1007-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 41, ст. 377.
2. Ивакин А.А. Единство бога, человека и ноосферы: философское эссе / А.А. Ивакин. – Одесса : Фенікс, 2011. – 244 с.
3. Коваленко П.П. Основы трансплантологии / П.П. Коваленко. – Ростов-на-Дону: Изд. Ростовского университета, 1975. – 180 с.
4. Стеценко С.Г. Регламентация донорства как фактор правового регулирования трансплантации органов и тканей человека // Медицинское право и этика. – 2000. – № 2. – С. 44–53.

Розділ II

АКТУАЛЬНІ ГРАНІ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Підрозділ 1

ПОШУКИ ПРАВОВОЇ ГАРМОНІЇ

ОБОРотов Ю. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України

ПРАВО ТА НЕПРАВО У НАПОВНЕННІ ПРАВОВОГО ПРОСТОРУ

Право і неправо як поглиблення уявлень про зміст правової сфери, змушує по-новому переосмислювати особливості існування права, під іншим ракурсом використовувати філософські ідеї, що увійшли до скарбниці філософії права. В особливості, актуальності набуває ідея Гегеля про антиномію права і неправу [1] з виходом на правовий простір де поєднуються ці дві сторони буття права.

У загальному вигляді, неправо — це правове втілення несвободи, що пов'язане з використанням актуалізованої волі для досягнення індивідуальних та загальносоціальних цілей. Неправо неминуче демонструє обмеження свободи та свою далекість від всезагальної волі та всезагального права. Право в своєму розвитку від самого початку формується як неправо, виводячи людину зі сфери свавілля до перших виявів свободи. При цьому договір і договірні відносини є початковими елементарними кроками до сфери свободи та просування соціальної цілісності від неправу до права.

Ідея неправу у Гегеля постає як парна категорія ідеї права. Для Гегеля та його численних послідовників право — це сфера свободи, яка протистоїть свавіллю. Особливість неправу полягає в тому що тут змішування свобода та свавілля. Гегелевська характеристика неправу не

означає його цілковитого ототожнення зі свавіллям. Неправо – це, в першу чергу, створення видимості права за рахунок змішування свободи та свавілля. Особливо яскраво таке змішування простежується під час розгляду сучасних потрактовувань неправа у вигляді державного неправа [2, с. 191-201].

У Гегеля неправо, по-перше, постає як видимість права. Тут два варіанти: ненавмисне неправо у вигляді омани (не тягне за собою покарання) та умисне неправо у вигляді обману (тягне за собою покарання). По-друге, неправо як навмисне неправо у вигляді злочину, яке є прагненням до неправа без створення видимості права, коли протиправне насильство порушує свободу, а правомірне насильство відновлює її. При цьому омана у Гегеля пов'язується з договором, у якому поєднуються сфери свавілля та свободи, у зв'язку з чим такий договір є формою неправа. У той же час, договір розглядається як незначне неправо, тоді як обман – суть завуальоване неправо. І нарешті злочин постає як достеменне неправо.

При аналізі гегелівського підходу до права І. О. Ільїн відмітив, що: «Гегель ставить одне й те ж питання кожному правовому стану: Чи правовий це status волі?» [3, с. 319]. При цьому до неправди та злочину воля здатна тому, що вона відірвана від своєї загальної глибини та неповнена випадковим та зовнішнім змістом. Сутність неправди та злочину полягає в тому, що воля в своєму існуванні вкидає себе у правовий стан. Тут виникає та здійснюється неправо, а право перетворюється на видимість. У цьому зв'язку свавілля утверджує якесь своє, «особливе право», яке не відповідає сутності, тобто праву як такому [3, с. 306].

Навіть крайність злочину не може відірвати особливу волю від всезагальної, оскільки право не встановлюється свавільно, свавільно встановлюється неправо, й таке неправо, невідповідне духовній правоті, несе в собі зерно своєї загибелі.

У Гегеля йдеться виключно про особистісні форми неправа, та це й зрозуміло, оскільки для нього «ідея свободи є істинною лише як держава». Як зауважує І. О. Ільїн, у Гегеля держава – це духовно-моральний організм, який не протистоїть індивіду як чужорідна, обмежувальна та примусова сила. Якщо держава підходить до громадян ззовні, піддає їх насиллю та обмежує свободу, то вона перетворює себе на поліцейську державу, а громадян – на безправну та пригноблену чернь. Істинна держава, навпаки, перебуває у totoжності зі своїми громадянами, вона не над ними, а в них, і в цьому вона здійснює конкретну свободу. Держава у своєму розвинутому та довершеному вигляді, що його вироблено в світовій історії, існує як конституційна монархія. Що ж до неістинної державності, то вона неминуче скочується до неправа, до змішування свавілля та свободи.

Для сучасних досліджень неправа показовим є розмежування особистісних та надособистісних форм неправа. Головна характеристика

неправа, тобто змішування свободи та свавілля, пов'язується як раз із різними державними формами неправа, від авторитарної влади до тоталітаризму та його різновидів.

В. А. Бачинін виводить розгляд неправа на кратичну функцію права (від грец. *kratos* — сила, влада), тобто такої властивості, яка дозволяє праву примушувати соціальних суб'єктів до нормативної законослухняної поведінки, яка забезпечує в суспільстві стабільний, цивілізований порядок. Серед напрямів дії кратичної функції права: розділення антагоністично налаштованих один до одного суб'єктів, примус до дотримання договірних відносин, захист учасників правовідносин від деструктивних проявів та ін. При цьому застосування кратичної функції права може перерости в насильство, коли перевищується поріг доцільності та не враховуються універсальні критерії цивілізованості, що перетворює правовий механізм кратичної функції в механізм неправа [2, с. 181-190].

Важливою ідеєю сучасної філософії права є знаходження шляхів протидії неправу в його надособистісних та особистісних формах. Найбільш актуально ця проблематика є застосовною до радянської правової спадщини, оскільки ця спадщина тісно пов'язана з ідеєю неправа. В. А. Бачинін при характеристиці радянського неправа [4, с. 425-443] виділив, по-перше, антагонізовану ментальність, для якої характерним є те, що суб'єктивна воля невільна від безпосередніх своїх інтересів та правом вважає все те, на чому лежить відбиток її зацікавленості. Захищаючи та відстоюючи свої інтереси, носій такої волі вважає правом те, що є неправом. По-друге, важливою рисою радянського неправа є етатизація соціального життя через одержавлення людського буття. Держава та її інститути усюди, немає місця ані для існування особистого та сімейного життя, ані для функціонування інститутів громадянського суспільства як відокремленої сфери людського існування. Третьою особливістю радянського неправа постає наджорстка нормативізація всіх сфер соціального життя. Метою такої регламентації є тотальний порядок. Четверта риса радянського неправа виражена в авантюрному характері використовуваних установок для формування «передового» радянського світогляду, надпрогресивної цивілізації, нової історичної спільності — радянського народу, розгляду радянського неправа як суспільного права на відміну від буржуазного права, виключної справедливості радянського правосуддя та багато іншого. П'ята особливість радянського неправа виражається в розгорнутій криміналізації соціального життя. Здійснювалася масова маргіналізація населення, переселялися цілі народи, розкулачувалися сільські жителі, розкозачувалося козацтво, здійснювалася мобілізація на будівництва та цілинні землі, все це стало поживним середовищем для злочинності у різних її формах. Нарешті шоста особливість радянського неправа пов'язана з атмосферою інтелектуальної та моральної несвободи, складалася масова

квazіправова свідомість, коли неправо сприймалося як право, несправедливість — як справедливість, несвобода — як свобода і т.п.

На цьому ж фоні формувалася теорія радянського права = неправа, в якій сприймалася як належне боротьба КПРС із іншодумством, репресивне судочинство, несумірність покарань злочинам, різноманітні обмеження правового положення та багато іншого. З жалем можна констатувати, що приклад радянського неправа не є поодиноким та свідчить про періодичні трансформації різних систем права в системи неправа. Тому важливим є домагатися не тільки цілковитого демонтажу системи неправа, а також і того, щоб були виключені ситуації деформування права в неправо, незважаючи на численні проблеми соціального розвитку, і врешті-решт щоб неправо не ставало нормативним ідолом у руках можновладців.

Список використаної літератури:

1. Гегель Г.В.Ф. Философия права. — М. : Мысль. — 1990. — 524 с.
2. Бачинин В.А. Философия права: Конспект лекций. — Харьков : Толио. — 2002. — 368 с.
3. Ильин И.А. Философия Гегеля как учение о конкретности Бога и человека. В двух томах. — СПб : Наука. — 1994. — 542 с.
4. Бачинин В.А. Философия права и преступления. — Харьков, 1999. — 607 с.

МЕЛЬНИЧУК О. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор юридичних наук, доцент

РІЗНОМАНІТТЯ ПРАВОВИХ СИСТЕМ: МІСЬКА ПРОВОА СИСТЕМА

Характерною ознакою сучасного права є його плюралістичність. Вона, з одного боку, виражається в існуванні системи джерел права, які доповнюють законодавче право, а, з іншого, виявляє себе в одночасному, паралельному функціонуванні та конкуренції різних правових систем. Така ситуація породжує поступове взаємопроникнення правових систем: міжнародної — в інтегративну, інтегративної — в національну і навпаки. Крім того, відбувається поетапне розмежування сфер дії цих правових систем, що виражено у процесі фрагментації права. Це приводить до оформлення усе більшої кількості самостійних правових порядків, організованих на основі просторових або міжсуб'єктних

комунікацій (правова система Ради Європи, правова система Світової організації торгівлі, каноніко-правова система тощо).

У цьому ракурсі набуває нового звучання ідея розвитку міського права як особливого правового порядку. Місто стає більш впливовим компонентом соціального простору, що дозволяє йому організовувати суб'єктів, налагоджувати зв'язки між ними та встановлювати правила поведінки. Ці процеси виходять далеко за межі традиційного розуміння предмета муніципального права, що дозволяє говорити про існування особливої правової системи – міської правової системи. Формування цього різновиду правових систем тісно пов'язане з прагненням міст та городян зберегти свою традицію, вивести на формально визначений рівень специфіку міської правосвідомості та правової культури, створивши у такий спосіб особливу сферу правових артефактів, які є прив'язаними до конкретного місця й часу. Тут варто підкреслити, що міська правова система існує як частина правової реальності, її реальний структурований компонент, який може бути відчутий у правовому досвіді, побачений крізь призму юридичної практики та специфіки правового життя сучасних міст.

Погоджуючись з існуванням персональних та територіальних правових систем, слід зазначити, що персональна правова система – це система, для якої територія не має особливого значення, вона поширюється за індивідуальною ознакою – за колом осіб. Одним із прикладів персональної правової системи є релігійні правові системи. Як зазначає Д. В. Вовк, тут набагато більшу роль відіграє традиційність, ідейність, аніж проста формальність. Тому юридична практика тут постає як центр, сакралізований та ідеалізований, інакше таке право просто перестане існувати [1, с. 34]. Персональні правові системи, отже, завжди зав'язані на єдності ідеї та дії. Крім уже визнаних прикладів релігійних правових систем (мусульманська, індуська, іудейська), серед персональних правових систем обґрунтовується існування каноніко-правової системи, її структури [2] та конфесіонально-правової системи [3].

Щодо територіальних правових систем, то їх приклади вкладаються у класифікацію правових систем за рівневим критерієм: національна, регіональна (інтегративна), міжнародна. Примітно, що цей перелік пропонується розширити в обох напрямках. З одного боку, обґрунтовується існування глобальної правової системи, яка пов'язується зі встановленням норм та принципів, які регулюють правовий статус транснаціональних корпорацій, становленням міжнормативних зв'язків та залежностей (рекомендованих стандартів), проявом глобального правового менталітету та ствердженням глобальної правової культури [4, с. 230]. З іншого боку, висловлюється думка про розширення вищезазначеного переліку за рахунок субнаціональних правових систем, що особливо яскраво підтверджується прикладом існування в Китаї таких міст як Сянган, Аоминь та території Тайваню зі своїми особливостями реалізації законодавчої, виконавчої та судової влади [5, с. 107–108].

У зв'язку з цим варте уваги твердження, що різноманітність правових систем сучасності прив'язана не тільки до території держав, але й до внутрішньодержавних утворень. Спираючись на думку Р. Давида, що «у сучасному світі кожна держава має своє право, але й буває і так, що в одній й тій самій державі діють декілька конкуруючих правових систем», дослідники зазначають, що правові системи мають і недержавні утворення, і міждержавна спільнота. Наводиться приклад самостійності в управлінні містами-полісами у Стародавній Греції, королівствами, герцогствами, князівствами або вільними містами у Середньовіччі [6, с. 13, 24–25]. Понад те, в історичній літературі доводиться, що існування правової системи в грецьких містах-полісах базувалося на громадянському суспільстві в його абсолютизованому, доведеному до абсолюту, стані [7].

Таким чином, з точки зору виділення міської правової системи саме місто постає як система. При цьому системність міста має кілька вимірів. З одного боку, місто є системою, що включає в себе кілька підсистем. З іншого боку, місто можна розглядати як елемент систем більш високого рівня: регіонального, державного, світового. Міська правова система у цьому сенсі постає як аспект, складова міської системи як цілісності. Розгляд міської правової системи потребує виявлення її концепту — основної ідеї, яка лежить в основі розгляду цієї системи. Поєднання системного та феноменологічного бачення концепту міської правової системи дозволяє стверджувати, що ним виступає місто.

Місто, представлене як концепт міської правової системи, набуває нових змістовних характеристик, які мають бути взяті до уваги при характеристиці міської правової системи. Найперше, місто виступає як особливий соціальний простір, що однозначно зумовлює належність міської правової системи до просторових, а не персональних. Концептом міської правової системи також є зв'язність та цільність, але відносно такого соціального феномена як місто, що зумовлює особливості цієї правової системи. Саме відносини між містом та державою, врегульовані правом, розривають зв'язність та цільність національної правової системи, тому що місто як певний центр створює навколо себе іншу правову систему зі своїми зв'язками та структурними елементами на основі особливого субстрату.

Міська правова система — це зумовлена особливостями та закономірностями розвитку конкретного міста ціннісно-нормативна цілісність юридичних феноменів та процесів, які інституціоналізуються у правовому житті городян та використовуються жителями міста та муніципальними органами для досягнення приватних і публічних цілей та забезпечення сталого розвитку міської системи.

Список використаної літератури:

1. Вовк Д. Християнська правова традиція як категорія теорії права / Д. Вовк ; наук. ред О. В. Петришин. — Х. : Юрайт, 2013. — 64 с.
2. Оборотов И. Г. Структура канонико-правовой системы / Оборотов Игорь Гариславович // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку : збірн. наук. праць / за ред. С. В. Ківалова, Ю. С. Шемшученка. — О. : Фенікс, 2013. — С. 91–93.
3. Шаляпин С. О. К вопросу о месте конфессионально-правовых систем в современной компаративистике / С.О. Шаляпин // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку : збірн. наук. праць / за ред. С. В. Ківалова, Ю. С. Шемшученка. — О. : Фенікс, 2013. — С. 80–82.
4. Оборотов Ю. Н. К вопросу о формировании глобальной правовой системы / Ю.Н. Оборотов // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». — Т. Х. — О. : Юрид. л-ра, 2011. — С. 229–236.
5. Каткова Т. Г. Субнациональные правовые системы современного Китая / Т.Г. Каткова // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку : збірн. наук. праць / за ред. С.В. Ківалова, Ю.С. Шемшученка. — О. : Фенікс, 2013. — С. 107–108.
6. Оксамытный В. В. Сравнительное правоведение и законоведение / В.В. Оксамытный. — Брянск : Брянский гос. ун-тет, 2011. — 240 с.
7. Берент М. Безгосударственный полис: раннее государство и древнегреческое общество / М. Берент // Альтернативные пути к цивилизации / ред. Н.Н. Крадина, А.В. Коротяева, Д.М. Бондаренко, В.А. Лынши. — М. : Логос, 2000. — С. 235–258.

ЗАМОРСЬКА Л. І.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
доцент кафедри теорії та філософії права, доктор юридичних наук, доцент

ПРАВОВА ПРИРОДА НОРМАТИВНОСТІ

На сьогодні в Україні формується якісно нова правова реальність, яка пов'язана з еволюцією суспільних відносин. Саме це викликає необхідність дослідження ролі та значення права як одного з основних чинників соціальних трансформацій.

Проте право як соціальне явище розкриває своє значення саме через основні свої властивості, серед яких специфічне (особливе) місце належить загальній нормативності права [2, с. 32], яка визнається його невід'ємною рисою практично усіма як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями у сфері юриспруденції.

Основні положення про правову нормативність були відомі ще у Стародавньому Римі. Адже римські юристи зазначали: «Права встановлюються не для окремих осіб, а загальним чином» (Ульпіан), «Права

необхідно встановлювати для тих випадків, які зустрічаються часто, а не для тих, які виникають несподівано» (Помпоній) тощо [3, с. 420], що і поклали початок до визначення основних рис права в цілому, та правової нормативності, зокрема.

Американський дослідник права Дж. Постема також зазначав, що «право — це відрізняюча ознака нормативного порядку. Нормативність є не лише характерною рисою права, це — критерій істинності права, як би воно не обґрунтовувалось» [7, с. 227].

Як стверджує Ю.Є. Пермяков, нормативність, з якої починається обговорення права, і вказівкою на яку існує багато суджень завершуються для науки: її можна постулювати, але не констатувати як певну ознаку чи факт [5, с. 64].

Якщо, наприклад, нормативність моралі так чи інакше є обмеженою певним соціальним середовищем, то це викликано своєрідністю морального регулювання, яке покликано глибше, ніж інші норми, проникнути у зміст особистих відносин між людьми і тому може функціонувати лише у цій сфері відносин. Але саме через природу відповідних неправових соціальних норм, особливості виконуваних ними завдань їх нормативність характеризується обмеженістю дії [1, с. 77]. На відміну від цього, у праві посилюються соціально-корисні особливості, властиві саме соціальним нормам взагалі.

Отже, для того, щоб охарактеризувати нормативність як правову, а не лише культурно-ідеологічну чи соціологічну категорію, необхідно насамперед усвідомити специфіку права порівняно з іншими соціальними регуляторами. Правова нормативність є різновидом соціальної нормативності і в цьому значенні має якісні відмінності. Якісні відмінності правової нормативності, які становлять її змістовний момент і дозволяють характеризувати те або інше явище саме як правове, коріняться у специфіці права як соціального феномена.

Визначити сутність правової нормативності — означає визначити сферу дії права з огляду на його роль та соціальне призначення. Суть останнього полягає в тому, що право має бути соціальним регулятором, перетворюючись таким чином на нормативний [4, с. 177].

Правова нормативність як специфічне явище є соціально значущою, актуальною і має зміст лише настільки, наскільки вона у принципі є багатоваріантною в своєму практичному соціально-правовому змісті. Але саме потенційна і фактична варіативність нормативності права є необхідною умовою виникнення та розвитку правових явищ і процесів, а також конкретних правових систем і безпосередньою умовою оціночного розуміння, сприйняття і можливості їх розвитку й удосконалення [6, с. 315].

Виходячи з аналізу сучасної юридичної наукової літератури, можна виокремити такі три аспекти у розумінні природи правової нормативності:

- по-перше, правова нормативність — це його визначальна властивість, яка є способом об'єктивації, тобто формою вираження правових цінностей, що зорієнтована на виникнення «належної» моделі поведінки у соціальних суб'єктах;

- по-друге, це функція правової системи, яка полягає в упорядкуванні її структурних елементів, зокрема суспільних відносин;

- по-третє, нормативність характеризується поєднанням загальнообов'язковості та загальнозначущості права для необмеженого кола суб'єктів.

Список використаної літератури:

1. Алексеев С.С. Социальная ценность права в советском обществе / С.С. Алексеев. — М. : Юрид. лит., 1971. — 223 с.
2. Біржакова Є.О. Властивості права: поняття, значення, співвідношення з ознаками та якістю права / Є.О. Біржакова // Держава і право. — 2011. — Вип. 54. — С. 28–32.
3. Венгеров А.Б. Теория государства и права : учеб. для юрид. вузов / А.Б. Венгеров. — 3-е изд. — М. : Юриспруденция, 1999. — 528 с.
4. Національні тенденції та міжнародний досвід сучасного праворозуміння: монографія / [Ю.С. Шемшученко, М.Н. Онищенко, О.В. Зайчук та ін.]; за заг. ред. Н.М. Онищенко. — К.: Вид-во «Юридична думка», 2013. — 480 с.
5. Неклассическая философия права : вопросы и ответы / [С.И. Максимов, Ю.Е. Пермяков, А. В. Поляков и др.] —Х., 2013. — 272 с.
6. Проблемы теории государства и права : учеб. пособ. / под общ. ред. М.Н. Марченко. — М. : ПРОСПЕКТ, 1999. — 504 с.
7. Gerald J. Postema. Law's Melody: Time and the Normativity of Law. A Realist Approach to the Objectivity of Norms and Law // Associations. Journal for Legal and Social Theory. — 2003. — Vol. 7, № 1. —Р. 227-239.

ОВЧИННИКОВА А. П.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
профессор кафедры общетеоретической юриспруденции,
доктор искусствоведения, профессор

МНОГООБРАЗИЕ ДИНАМИКИ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ

Использование понятия «динамика культуры» приходится на вторую половину XX века, когда накапливаются представления об изменениях в культуре, а также об источниках и предпосылках культурного движения. К настоящему времени сложился огромный объем идей, концепций, позволяющих интерпретировать динамику культуры с разных гносеологических позиций. Культурная динамика характеризует процессы изменчивости внутри культуры или во взаимодействии меж-

ду разными культурами, их обусловленность, направленность, силу выраженности, а также закономерности адаптации культуры к новым условиям, факторы, определяющие изменения в культуре, условия и механизмы, реализующие эти изменения. Традиционно рассмотрение динамики правовой культуры в украинской и российской юриспруденции связано с вопросами правовой аккультурации и соответственно — диалогом правовых культур. Здесь можно вспомнить диссертационное исследование С. Р. Станик, предметом которого является непосредственно динамика правовой культуры. С. Р. Станик отмечает, что динамика правовой культуры позволяет определить движущие силы последних, раскрывает ее исторический и современный аспект изменений. На этом пути обеспечивается признание разнообразия существующих правовых культур и выделяется важная проблема взаимовлияния правовых культур. В диссертации эта проблема обозначена как правовая аккультурация, то есть взаимовлияние правовых культур, при котором происходят изменения ее культурных составляющих (законодательства, судебной практики, юридической науки, юридического образования и др. Этот пассаж позволяет увидеть, что автор сводит динамику правовой культуры исключительно к правовой аккультурации. Соответственно, диссертационное исследование концентрируется на проблемах взаимодействия правовых культур через заимствование определенных элементов, а следовательно и на вопросе сохранения культурной идентичности. Понятие «культурная динамика» своим появлением обязано тому радикальному переосмыслению всего приобретенного интеллектуального багажа, которым была озаменована первая половина XX столетия. В этот исторический период в области социального знания произошли значительные изменения. В частности, критике подверглись различного рода просветительно-рационалистические конструкции общественного прогресса и исторического оптимизма, а также стал вызывать обоснованные возражения эволюционистский постулат о единообразии, прямой однолинейности развития культур и обязательности выделения определенных стадий этого процесса для каждого общества. Новые поколения ученых обратили внимание на тот факт, что с помощью объяснительных концепций культурно-исторического движения, обладавших несомненным авторитетом в минувшем XIX столетии (социология позитивистского духа, ортодоксальный марксизм, концепции исторической неизбежности) и претендовавших на открытие необходимых и универсальных законов общественного развития, уже невозможно дать адекватную оценку настоящей социальной реальности. Идеи о том, что социально-исторические процессы идут единственно возможным путем, или, во всяком случае, пройденный ими путь близок к оптимальной модели, оказались весьма сомнительными. Широкая критика прогрессистских концепций, которая развертывалась на протяжении всего XIX в. и получила яркое воплощение уже в работах мыслителей XX в. (О. Шпенглер, А. Тойнби), способст-

вовала созданию гораздо более сложного и дифференцированного научного представления о динамике культуры. Эта динамика была выделена в самостоятельную сферу, отделена от других сфер общественной деятельности, прежде всего экономики и политики, были выявлены принципы саморегуляции культуры и ее взаимодействия с другими сферами. Сегодня понятие динамики культуры ассоциируется с различными концепциями процессов движения культуры: поступательно-линейной, фазовой, циклической, волновой, круговой, взрывчатой и др. Линейной модели культурной динамики придерживались И. Г. Гердер, Ж. А. Кондорсе, Г. В. Ф. Гегель, О. Конт, К. Маркс, Э. Тейлор. Их основные методологические расхождения касались не самой сути культурной динамики как линейного процесса, а механизмов, ее «запускающих», тех факторов, которые становятся определяющими для исторических изменений. Циклический тип культурной динамики исходит из представления о том, что изменения в мире подчинены закону повторяемости, обратимости. Теоретики циклического направления исходят из идеи множественности культур, рассматривая человечество как совокупность исторически сложившихся общностей, каждая из которых занимает определенную территорию и имеет присущие только ей специфические черты, в совокупности образующие особый культурно-исторический тип. А. Тойнби, О. Шпенглер, Н. Я. Данилевский являются представителями этого подхода видения динамики культуры. Также следует отметить, что во второй половине XX в. одним из наиболее интенсивно развивающихся подходов к исследованию динамики культуры становится социально-синергетическая парадигма. Не задаваясь целью вдаваться в подробный разбор каждой концепции динамики культуры, хотелось бы остановиться на проблеме культурной динамики с точки зрения феноменологии. Основатель феноменологической философии Э. Гуссерль установил, что любое объективное образование смысла исходит от познающего субъекта. Поэтому в феноменологии речь не идет о мире в себе, а лишь о мире, с которым устанавливается связь человека в его сознании. Мировой опыт индивида является частью его опыта жизни в мире с другими. Э. Гуссерль пытается понять, как сознание конституирует мир и себя как единство прошлого, настоящего и будущего, а также как мы переживаем других как субъектов в их собственных правах как мир для всех. Культура -- это устойчивый способ типизации жизненных ситуаций и парадигмы действий, препятствующий блокировке систем понимания и возможностей действия, возникающей при встрече с радикально непонятым, шокирующим. Иначе говоря, культура -- это организация общественной жизни, препятствующая разрушению единства и целостности сообщества, мира, формируемого этим сообществом, и единичных субъектов, принадлежащих ему. Представляется, что феноменологическое понимание динамики культуры может быть перенесено на интерпретацию динамики правовой культуры через анализ роли правосознания

как движущей силы культурных изменений. Ведь в феноменологии культура становится не объектом рассмотрения «со стороны», а непосредственным содержанием наших мыслей, соприкасаясь в нашем сознании с нашими заботами, радостями и переживаниями, но не утрачивая при этом своей объективности. Классик американской юриспруденции Л. Фридмэн писал о том, что именно правовая культура определяет «когда, зачем и где люди используют право, правовые институты и юридический процесс; и когда они используют другие институты или не делают ничего»; она словно «расставляет все по местам» и является по сути изменчивой в объяснении функционирования права; «нанести» правовую культуру на «картину» права это словно завести часы или включить машину». Правовая культура определяет, когда, где и с какой целью люди обращаются за помощью к праву. Если мы обнаружим, что французские женщины реже обращаются в полицию с жалобами по поводу сексуальных домогательств, чем итальянские, это будет открытие, непосредственно относящееся к правовой культуре. Динамика культуры — это сложное многогранное явление, поэтому среди разных научных школ не существует единства в его трактовке. Почему культура меняется, каким образом происходят эти изменения — эти и многие другие вопросы связаны с пониманием таких категорий как время, развитие, прогресс, эволюция.

ПЕРЕГУДА Є. В.

Київський національний університет будівництва і архітектури,
завідувач кафедри політичних наук, доктор політичних наук, професор

МАМОНТОВ І. О.

Київський національний університет будівництва і архітектури,
доцент кафедри політичних наук, кандидат юридичних наук

ПІДГОТОВКА ЮРИСТІВ У СФЕРІ БУДІВЕЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Динамічний розвиток суспільних відносин у часи інтенсифікації інтеграційних процесів зумовив потребу у фахівцях новітнього гатунку різноманітних спеціальностей. У той же час, новітній гатунок фахівця ХХІ століття, на наш погляд, полягає у професіоналізації, яка охоплює знання міждисциплінарного характеру, де основна фахова підготовка доповнюється інструментарієм, що забезпечує більш ефективне застосування знань і навичок. Подібне бачення підготовки фахівців може бути реалізоване на прикладі підготовки юристів, професійні знання і

навички яких спрямовані на реалізацію у сфері суспільних відносин, які виникають під часбудівельної діяльності.

Основна соціальна зумовленість у міждисциплінарній підготовці юристів-фахівців у сфері будівельної діяльності полягає у тому, що набуття спеціальних практичних знань юристами відбувається у виробничому процесі шляхом достатньо тривалого осягнення специфіки застосування правових норм у будівництві, що призводить до порушень законодавства і неефективної правозастосовної практики у цілому. Статистика порушення кримінальних справ у будівельній сфері свідчить про недосконалість професійно-правового супроводу будівництва, що породжує правовий нігілізм і призводить до значних матеріальних втрат та створює небезпеку у використанні об'єктів будівництва, технологічне навантаження на довкілля та інші негативні наслідки. Саме тому юрист у сфері будівельної діяльності потребує спеціалізованої підготовки у процесі набуття знань і навичок ще під час навчання у ВНЗ.

Особливості підготовки юристів у сфері будівельної діяльності пов'язані із юридичним виявленням регулювання суспільних відносин. У цьому контексті погоджуємось із О.О. Квасніцькою, яка зазначає, що «...відносини, які виникають у сфері будівельної діяльності, мають приватноправовий та публічно-правовий характер. Незважаючи на приватний характер, відносини в процесі організації та здійснення будівельної діяльності ... пронизані межами дозволених та заборонених дій, особливим порядком набуття прав та обов'язків, специфікою видів господарської відповідальності» [1, с. 248]. Саме останнє, на наш погляд, доповнює приватноправову та публічно-правову сфери також процесуально-правовою складовою регулювання, де особливості господарсько-правового процесу становлять об'єктивний блок нормативно-правового регулювання.

Підготовка юристів, які будуть реалізовувати набуті знання і навички у будівництві, спирається на базову юридичну освіту, котра набувається шляхом осягнення загальноююридичних дисциплін під час навчання за програмою бакалавра. У той же час, вузька спеціалізація знань здійснюється у рамках магістерської програми підготовки. Зокрема, викладання юридичних дисциплін студентам може здійснюватись у зазначених трьох напрямках: публічно-правове, приватноправове і процесуально-правове регулювання будівельної діяльності.

Публічно-правова сфера будівельної діяльності у програмі підготовки юристів у будівельному ВНЗ висвітлюється у тематичних блоках, де потрібно розкрити такі особливості юридичних знань, як державне управління будівельною сферою, законодавча регламентація будівництва: ліцензування, державні будівельні норми і стандарти, регулювання проектування і здійснення будівництва споруд та інші аспекти державного регулювання архітектурно-будівельної діяльності. Зміст підготовки студентів у цьому напрямі зосереджується на осягненні знань у сфері державного впливу на будівельну сферу: від умов проектування

будівництва до стадії прийняття у експлуатацію, а також особливостей державних вимог до процесу ремонту і реконструкції збудованих споруд. Також окремий тематичний напрям у цьому блоці має бути представлений особливостями відведення земельних ділянок під будівництво споруд та екологічними аспектами будівництва: законодавчий порядок дотримання екологічної безпеки у будівельній діяльності.

Приватноправовий напрям підготовки студентів-юристів у будівельному ВНЗ охоплює набуття знань і навичок у напрямі господарсько-правових відносин, які представлені комерційною складовою. Це у першу чергу – договірні відносини між суб'єктами: договори генерального підряду та субпідряду, договори між інвесторами і забудовниками, відносини у сфері кредитування будівництва тощо. Приватноправове регулювання будівельної діяльності повинно вивчатися студентами у контексті осягнення особливостей зобов'язань сторін у будівельних договорах, а також особливостей корпоративних взаємовідносин, розподілу прибутку та інших аспектів господарсько-правового регулювання даної сфери.

Водночас важливим напрямом підготовки юристів у будівельному ВНЗ вважаємо процесуально-правові особливості регулювання будівельної діяльності. Матеріали, які вивчатимуть студенти у даній сфері, зосереджують у собі знання про правове регулювання контрольно-наглядової функції спеціалізованих державних служб у будівництві, особливості судових спорів у будівельних відносинах та особливості законодавчого порядку проведення експертиз у будівництві.

Отже, на наше переконання, представлені особливості підготовки фахівців з права у будівельному ВНЗ відображають необхідний комплекс знань, котрий сформує кваліфікаційний рівень підготовки юристів, що дозволить ефективно забезпечувати правовий супровід дотримання законності у будівельній сфері. Подібний підхід відображає важливий напрям галузевої спеціалізації студентів-юристів, котра дозволить виокремити конкретних галузевих фахівців, зменшити конкуренцію на ринку зайнятості у сфері юристів та забезпечити належний рівень фаховості у такій важливій галузі господарства, як будівельна діяльність.

Список використаної літератури:

1. Квасніцька О.О. Учасники господарських правовідносин у процесі організації та здійснення будівельної діяльності / О.О. Квасніцька // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 71. – С. 248-255.

НАЛИВАЙКО Л. Р.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри загальноправових дисциплін,
заслужений юрист України, доктор юридичних наук, професор

РОМАНОВ М. Ю.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
курсант факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування

ПРИНЦИП ВІДКРИТОСТІ В СУЧАСНОМУ ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВОМУ ОБІГУ

Актуальність вказаної теми в сучасному юридичному дискурсі зокрема, та для країни загалом, обумовлено стрімкою трансформацією України в бік європейського майбутнього. Відкритість для сучасного суспільства є механізмом взаємодії суспільства із владою, вона покликана створити належну сприятливу атмосферу у взаємовідносинах держави та соціуму.

В науковій літературі, велика кількість авторів розглядає відкритість, як структурну одиницю транспарентності, але виходячи із такого підходу сама сутність відкритості може бути розкрита не в повній мірі.

Відкритість влади, як і суспільства, — це такий стан, що найбільшою мірою проявляється за умови поєднання двох критично важливих компонентів для їх ефективного функціонування, а саме конкуренції та прозорості. Конкуренція (в усіх сферах суспільного життя) сприяє відкритості тим, що обмежує можливості окремих осіб чи груп щодо набуття ними абсолютних позицій домінування й спонукає учасників відносин до більш чесної та відкритої політичної боротьби [1].

Тобто, відкритість є таким полем функціонування державних органів, які в цих умовах не матимуть змоги до реалізації тіньових схем управління державою.

Відкритість як функціональна характеристика органів державної влади та органів місцевого самоврядування виявляє ступінь безпосередньої участі громадян у їх діяльності, активність суспільного контролю над діяльністю органів державної влади та управління, ступінь забезпечення реального впливу громадян та їх колективів на зміст публічно-управлінської діяльності через постановку вимог перед органами публічної влади щодо прийняття певних рішень, здійснення дій або утримання від них [2].

С. Кандауров, «відкритість влади» не зводить до взаємин між владою та окремим громадянами. Зацим необхідно бачити певні суспільні інституції, які забезпечують і здійснюють тиск на владу, забезпечують певну спрямованість влади і формують всю архітектуру владної систе-

ми відносно громадянина. Відкритість слід розглядати більш як засіб, ніж мету [3].

Тобто, таким чином, на підставі наведених понять, ми можемо стверджувати про декілька форм впливу відкритості державної влади на суспільно-державні відносини: по-перше, вона сприяє утворенню цих відносин та служить інструментом налагодження діалогу між громадянським суспільством та представниками держави, а, по-друге, забезпечує певну спрямованість влади і формує «архітектуру» владної системи відносно громадянина.

Принцип відкритості згідно «Кодексу рекомендованої практики громадської участі у процесі прийняття рішень» Ради Європи передбачає відкритість адміністрації для зовнішнього нагляду, а прозорість означає, що при цьому нагляді видно все наскрізь [4].

Вказаний нормативно-правовий акт, не є єдиним джерелом, що регулює відповідну сферу і вказане питання потребує додаткового дослідження, але з огляду на трансформацію суспільства за європейською моделлю, використання досвіду країн євро простору та нормативних актів відповідної юрисдикції, є надзвичайно цінним

Відкритість державної влади означає її готовність та вміння оперувати цією владою через залучення об'єктів у процес прийняття рішень, здійснення влади. Відкритість не тотожна прозорості: можна бути дуже добре обізнаним із діяльністю апарату управління, але не мати ніяких реальних можливостей вплинути на її зміст. Прозорість і відкритість мають бути взаємно узгодженими, адже не можна забезпечити стабільне управління за умов, коли високий ступінь прозорості дає можливість громадянам споглядати усі негаразди в діяльності управлінського апарату, а брак відкритості не дозволяє результативно впливати на їх усунення [2].

З огляду на зазначені позиції стосовно поняття «відкритість влади», належить, у якості проміжного висновку констатувати, що хоч відкритість безпосередньо знаходиться у тісному взаємозв'язку з прозорістю, їй притаманні свої, власні характеристики, що роблять останню унікальною. Таким чином – відкритість влади, це така її характеристика, що створює поле для вивчення та впливу на діяльність влади представниками громадськості, слугує фундаментом тісної взаємної співпраці вказаних суб'єктів шляхом своєї не закритої (публічної) діяльності та готовності прислухатись до свого суспільства.

Разом із цим, належить зауважити на тому, що відкритість як теоретико-правова категорія не може бути притаманна всім, без виключення, органам державної влади. Визначаючи У такому контексті відкритість буде притаманна лише тим органам державної влади, відкрита діяльність яких, прямо не обмежена законом, а також вплив на відповідні органи влади, не є незаконним.

Список використаної літератури:

1. Стретович В. Забезпечення відкритості органів державної влади та місцевого самоврядування / В. Стретович // Аспекти самоврядування. — 2005. — № 2. — С. 13-17.
2. Транспарентність влади в контексті європейської інтеграції України : концепт лекції до короткотермінового семінару в системі підвищення кваліфікації кадрів / уклад : Е. А. Афонін, О. В. Суший. — К. : НАДУ, 2010. — 48 с.
3. Кандауров С. Прозорість та відкритість влади як запорука демократичного управління [Електронний ресурс] / С. Кандауров. — Режим доступу: <http://elearn.univector.net/file.php/14/Material.html>
4. Кодекс рекомендуемой практики гражданского участия в процессе принятия решений Совета Европы от 01 октября 2009 года [Електронний ресурс]. — Режим доступа: https://www.coe.int/t/ngo/Source/Code_Russian_final.pdf

ГОРОБЕЦЬ К. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, докторант

АВТОРИТЕТНІСТЬ ПРАВА Й ІДЕЯ ПРАВИЛА-ІНДИКАТОРА

У сучасному праві все більш гострою стає проблема визначення характеру тих його складових, які перебувають у напівтіні між традиційною опозиційністю між чинним і нечинним. Наприклад, це стосується м'якого права. М'яке право загалом є проблемним поняттям, яке, власне, демонструє необхідність вироблення нових підходів до розуміння чинності. З одного боку, воно може не бути чинним у традиційному вхідному значенні, бо, як відомо, саме вхідна чинність, якої у м'якого права немає, виконує функцію відмежування юридичних правил від не-юридичних. З другого боку, поширення м'якого права у правових системах сучасності веде до того, що статус актів м'якого права може розцінюватись як не менш, або навіть більш, високий, аніж статус деяких актів твердого права. Тобто релевантні актори можуть розцінювати м'яке право як більш значуще, ніж тверде право. Якщо м'яке право здатне бути більш значущим в очах суб'єктів права, ніж тверде право, то критерій чинності навряд є доцільним критерієм їх співвідношення. Тут радше йдеться про їх авторитетність — поняття, до якого нечасто звертаються у вітчизняній теорії права.

Формування авторитетності права відбувається відмінно від формування його чинності і базується на правилі-індикаторі [1]. Правило-індикатор є своєрідним проміжним етапом між нормативною системою на кшталт права і людською свідомістю. Найпростіший приклад правила-індикатора — це правило «Я маю дотримуватися правових норм,

що походять від держави». Таке правило може бути як явно артикульованим, так і латентним. Д. Реган вважає, що ми формуємо правило-індикатор на основі власного життєвого досвіду, який підказує нам найбільш ефективну й раціональну модель поведінки, наприклад, орієнтуватися на офіційну правову систему. При цьому важливо мати на увазі, що правило-індикатор саме собою не є частиною цієї правової системи, воно є радше особистим вказівником: за певного кола обставин і ситуацій – орієнтуйся на приписи правових норм [1, с. 1003–1018]. Залежно від особистого досвіду і того, що підказує здоровий глузд, правило-індикатор може бути й іншим, наприклад «Слідуй тому, як роблять усі». Таке правило може допомогти у ситуації, коли інших орієнтирів просто немає, і ми будемо його використовувати доти, доки не сформуємо нове, більш надійне правило-індикатор.

Ідея правила-індикатора дозволяє окреслити коло обставин і ситуацій, коли слідування правилам є раціональним вибором людини. Насправді, правило-індикатор може вказувати нам на те, що слідувати офіційним правовим приписам немає сенсу, бо це далеко не найефективніший шлях і є простим гаянням часу. Скажімо, якщо ми потрапили в ситуацію, коли щодо нас скоєно правопорушення (наприклад, обікрали на ринку), то правило-індикатор, залежно від нашого особистого досвіду і загального знання про правовий порядок, може зорієнтувати нас або на те, щоб звернутися в поліцію, або на те, щоб звернутися до друга, який має потрібних знайомих у тіньовому світі крадіїв, і який, відтак, допоможе нам вирішити таку неприємну ситуацію. Вибір одного чи іншого правила-індикатора залежатиме від того, яке з них вказує на більш ефективну і надійну модель поведінки в конкретних умовах.

Якщо ми опинилися в ситуації, коли наш особистий досвід щодо правового порядку не створює більш надійного правила-індикатора, ніж «Слідуй тому, як роблять усі» (наприклад, щодо м'якого права, авторитетність якого базується на тому, наскільки багато суб'єктів права його дотримуються), то ми тим самим здійснюємо оцінку репутації правил і статусів на основі поточної чинності. Проблема тут полягає в тому, що правило-індикатор не завжди орієнтує на правила деякої нормативної системи, понад те, *існування правила-індикатора не є підтвердженням існування правила, на яке воно вказує*. Наприклад, якщо правило-індикатор вказує підкорюватися правилам офіційної правової системи, це не означає, що офіційна правова система містить увесь набір правил, на які гіпотетично може вказувати правило-індикатор. Отже, правило індикатор може працювати і там, де жодного правового регулювання немає.

Коли правило-індикатор вказує нам «діяти як усі» за відсутності релевантного особистого досвіду або достатнього знання про функціонування правового порядку, ми можемо мати два можливих варіанти. З одного боку, таке правило-індикатор може вказувати на поведінку всіх

як надійний критерій того, що наша власна поведінка нічого не порушує, і при цьому ми виходимо з того, що поведінка всіх інших відповідає офіційним (або принаймні загальноприйнятим) правилам. З другого боку, таке правило-індикатор може вказувати на поведінку всіх як критерій для нашої власної поведінки, але при цьому поведінка всіх інших може взагалі не бути наслідком слідування жодним приписам і бути просто звичною чи типовою поведінкою. По суті, тут ми маємо той самий хрестоматійний приклад із носінням капелюха в церкві, який наводить Г. Харт: для зовнішнього спостерігача будь-яка повторювана поведінка членів певної спільноти буде виглядати однакою і не вказувати на існування чи неіснування правила, яке таку поведінку може приписувати [2, с. 17–21].

Таким чином, з позиції зовнішнього спостерігача, розгляд чинності як репутації може привести до того, що він буде оцінювати чинність правила, якого не існує, і приписувати звичній поведінці статус юридично значущої поведінки. При цьому не варто сприймати зовнішнього спостерігача в його ідеальному вигляді. У достатньо розгалужених правових системах ми самі маємо всі шанси відчувати себе іноземцями й стати на позицію зовнішнього спостерігача, коли вперше стикаємося з тими пластами правового порядку, які раніше були для нас невідомими. У таких випадках авторитетність права може базуватися на хибному правилі-індикаторі, що створює суттєві проблеми для ідентифікації м'якого права.

Список використаної літератури

1. Regan D. H. Authority and Value: Reflections on Raz's Morality of Freedom / D. H. Regan // Southern California Law Review. — 1998. — Vol. 62. — P. 995–1096.
2. Харт Г. Л. А. Понятие права / Г. Л. А. Харт ; под ред. Е. В. Афонасина, С. В. Моисеева. — СПб. : Издательство Санкт-Петербургского университета, 2007. — 302 с.

ЮДІН З. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент, докторант

КОНЦЕПТ СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ У РОНАЛЬДА ДВОРКІНА

В основі юридичної концепції Р. Дворкіна лежить ідея про те, що зміст права не вичерпується зводом раз і назавжди встановлених правил, і що вкрай важливо також враховувати фундаментальні принципи, які лежать в основі правової системи. Принципи не диктують конкретних рішень, а лише формулюють підстави, які можуть схилити до того чи іншого рішення, тоді як норми застосовуються за правилом «все або ніщо»: якщо умови, про які домовилися нормою, мають місце, вона повинна бути автоматично дотримана. Виникнення конфлікту між двома правовими нормами означає, що одна з них повинна бути змінена або взагалі скасована; принципи же можуть приходити в зіткнення, і тоді верх бере той, який є більш вагомим або важливим, але звідси зовсім не випливає, що конкуруючий принцип перестає бути принципом [1].

З точки зору правового контрактизму, утім, важливим є питання, звідки ці принципи беруться і що їх джерелом. По-перше, принципи служать засобом вираження політичної моралі, прийнятої в суспільстві, і тим самим забезпечують зв'язок і взаємодію права і моралі. При розгляді судових справ до принципів вдаються тоді, коли існуючі правові норми досить невизначені і не диктують однозначного рішення або коли справа, яка розглядається, не може бути підведена під жодну з наявних норм. У цих випадках, вважає Р. Дворкін, на суддів покладається завдання знайти в ході зваженої й об'єктивної інтерпретації принципи, що лежать в основі існуючих правових норм, колишніх судових рішень (прецедентів) і суспільної політичної моралі найбільш узгоджене і послідовне рішення, що може найкращим чином бути інтегровальне в систему права. Принципи, по суті, виступають єдиною ланкою між діючим правом і тими ідеалами, о яких тяжіє конкретне суспільство — тобто тим, що Ролз і Габермас розглядають як підґрунтя суспільного договору.

По-друге, ці принципи слугують підставою політичних прав, існування яких, відтак, не обмежується позитивними правовими текстами. І якраз у цьому контексті ідея контрактизму та її відлуння стають найбільш помітними. Дворкін розмежовує «основоположні» та «інституційні» права. Основоположні права мають абстрактну силу як проти-вага колективним інтересам при обґрунтуванні політичних рішень,

прийнятих суспільством в цілому, тоді як інституційні права повинні враховуватися при обґрунтуванні рішень, що приймаються деяким політичним інститутом. Юридичні права в цьому випадку тлумачаться як інституційні права на певне судове рішення [2]. Для розуміння відмінності між цими двома групами прав, слід мати на увазі, що перші пов'язані з фундаментальною владою людей до організації соціальних груп. Вони можуть утворювати ті політичні інститути, які найбільшою мірою відповідають їх потребам.

Так, основоположні права — це не ті права, які є основоположними в розумінні, наприклад, Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а ті, які є основоположними з точки зору формування політичної організації як такої. Іншими словами, основоположні права — це те, що надає індивідам змогу бути суб'єктами суспільного договору і те, що виступає свого роду перепусткою до раціональної політичної комунікації. На цьому тлі інституційні права — це ті права, які виникають на основі вже існуючої політичної і правової системи, а не передують їй. Це, однак, не означає, що основоположні права, якщо вони у відомому сенсі «передують» політичній і правовій системі, не є актуальними інструментами, використовуваними людьми. Гіпотетично можна уявити (а емпірично — спостерігати) перегляд людьми конституційних засад політичної системи, зміну політичного устрою як такого, запровадження нових форм політичного дискурсу та багато іншого, що якраз і є реалізацією основоположних прав.

Важливість ідеї основоположних прав в інтерпретації Р. Дворкіна полягає у кількох моментах. По-перше, за її допомогою він прагне розвінчати критику суспільного договору як реального історичного акту. На думку Дворкіна, буквально розуміння ідеї суспільного договору породжує парадокс. Ні так званого «природного стану», ні «суспільного договору» не існує і ніколи не існувало, і, отже, не можна говорити про те, що уряд або прості громадяни зв'язані в своїх діях його вимогами. Адже абсурдно говорити про зобов'язання, що випливають з договору, якого немає. Як стверджує Дворкін, «гіпотетичний договір є не просто блідою подобою цього договору, але відсутністю договору». Сама ідея, що людина пов'язана договором, який він уклав, перебуваючи в «природному стані», має на увазі, що «коли людина погодилася з деякими принципами заздалегідь, то було б справедливо застосувати до неї ці принципи згодом при інших обставинах, коли він з ними вже не згоден» [2, р. 151–152]. Однак при цьому Р. Дворкін жодним чином не відкидає суспільний договір як розумовий експеримент, і це знову зближує його з Дж. Ролзом.

По-друге, основоположні права дозволяють більш чітко асоціювати суспільний договір як умови формальної рівності людей із конкретними носіями правосуб'єктності. Розвиваючи ідеї Дж. Ролза, Р. Дворкін говорить, що будь-яка справедлива схема розподілу ресурсів має бути

одночасно чуттєвою до вибору й амбіцій людей («ambition-sensitive») і нечуттєвою до випадкових обставин природного чи соціального характеру («endowment-insensitive») — така ідея подібна до «покрову невідання». Однак такий юридизований підхід до «покрову невідання» виглядає більш доцільним і практичним, оскільки він пропонує розглядати право як актуальну форму цього покрову, який, утім, не є абсолютно суцільним.

Список використаної літератури

1. Dworkin R. A Matter of Principle. — Cambridge: Clarendon Press, 1985. — 425 p.
2. Dworkin R. Taking Rights Seriously. — Cambridge: Harvard Univeristy Press, 1978. — 371 p.

ЧУВАКОВА Г. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

АНОМАЛІЇ ПРАВА

Вітчизняна юриспруденція перебуває у стані реформування й переходу на платформу нової правової парадигми. В юридичній теорії ця парадигма формується через виявлення природи права, оскільки воно є ключовим поняттям, яке має багаторівневе теоретичне вираження [1, с. 419]. У цьому сенсі все більшої актуальності набуває пошук нових пояснень різноманітним соціальним процесам і явищам, що існують у суспільстві. На будь-якому етапі суспільного розвитку та розвитку юриспруденції в юридичних явищах і процесах мають місце певні відхилення від норми. Норма у цьому випадку є загальною закономірністю, категорією, що визначає межі нормального формування і розвитку суспільних відносин. Відхилення в юридичних явищах і процесах можуть розумітися в широкому сенсі і тоді розглядатися не тільки в негативному, а й позитивному аспекті. Позитивні відхилення, як правило, свідчать про ті чи інші назрілі тенденції розвитку правової сфери суспільного життя [2, с. 170]. Зазвичай науковці, розглядаючи відхилення від норми у різного роду юридичних процесах, роблять акцент на проблемі негативних відхилень, відхилень від нормального стану юридичних явищ і процесів. Для встановлення термінологічної визначеності щодо таких відхилень вони виділяються і позначаються одним загальним терміном — аномалії права. Наразі у юридичній літературі відсутня чітка позиція щодо питання аномалії праві.

На думку Петрова А. В., аномалії права — це відхилення в змісті права, необхідних зв'язках його елементів і формах, які носять для права, як цілеспрямованої предметної діяльності, випадковий і довільний характер, оскільки їх існування не відповідає об'єктивній логіці права, не впливає із закономірних проявів сутнісної основи права [2, с. 177]. Слід зауважити, що у своїх наукових працях він не розрізняє категорії «аномалія у праві» і «правова аномалія». Так, науковець виділив головні причини, через які утворюються аномалії у праві та поділив їх на зовнішні та внутрішні.

Зовнішні причини аномалій праві діють у сфері сполучення права як особливої цілеспрямованої предметної діяльності з іншими формами соціального буття, які, з одного боку, є сферами, в зв'язках з якими народжуються правові потреби, з іншого боку, можуть створюватися умови, що призводять до появи аномалій у праві. Найбільший вплив тут можуть надавати зміни економічного стану країни, в тому числі фінансові кризи, які спонукають суб'єктів, що мають відповідні важелі вводити через право особливі умови, що забезпечують збереження їх інтересів на шкоду інтересам інших суб'єктів соціального життя, спотворюючи тим самим цілі права.

Внутрішні причини аномалій права укладені в самій правовій діяльності та пов'язані з особливостями суб'єктів, що її здійснюють. Всі елементи формованого змісту права — це продукти свідомості і волі конкретних людей, кожен з яких має свій рівень знань про навколишній світ, в тому числі і про правові явища і процеси, займає певне місце в структурі суспільства і системі соціальних зв'язків, має відповідні прагнення, інтереси, відстоює певні життєві позиції та ін. Нерозуміння відповідних процесів, неволодіння навичками участі в них і їх творіння неминуче призводять до того, що правова діяльність починає здійснюватися стихійно, в основному — методами проб і помилок. Закономірне і необхідне в праві так чи інакше «пробивають собі дорогу», але це відбувається в середовищі довільного і випадкового. Правова діяльність в цьому випадку виявляється у владі аномалій права, які вплетені в закономірні і необхідні правові явища і процеси, що не відділяються від них.

Лук'янова Є.Г. правовими аномаліями називає різні відхилення, існуючі в правовому регулюванні. На її думку, «держава зобов'язана захистити від випадку і свавілля, забезпечити незалежність від обставин, нормальний хід і розвиток соціальних відносин, а в разі конфлікту забезпечити вирішення її в заздалегідь встановленому порядку. Подібне державне втручання потрібне у випадках, які визначимо загальним поняттям «правова аномалія», тобто різного роду перешкоди в правовому регулюванні суспільних відносин. Правова аномалія є обумовлене різними факторами об'єктивного і суб'єктивного порядку відхилення від загальної закономірності, від нормального перебігу і розвитку суспільних відносин» [3, с. 168].

Думається, що є необхідність розглядати аномалії права як сукупність аномалій у праві та правових аномалій та сопоставити ці поняття.

Так, Оборотов Ю. М. наголошує на тому, що є необхідність розмежування понять «правова аномалія» і «аномалія у праві», адже між ними є принципова різниця [1, с. 419]. Для того, щоб в повному обсязі зрозуміти різницю між цими категоріями треба встановити їх спільні та відмінні ознаки.

Спільними рисами понять «правова аномалія» і «аномалія у праві» є:

- відхиленнями від норми, тобто від загальної закономірності;
- відхиленнями від норми у негативному сенсі;
- відхилення від норми зумовлені низкою суб'єктивних і об'єктивних факторів;
- зумовлені зовнішніми і внутрішніми причинами.

Це дає змогу відокремити поняття «правова аномалія» і «аномалія у праві» від інших категорій і понять або зіставити з ними, тобто встановити певний взаємозв'язок [4, с. 62].

Зіставляючи поняття «правова аномалія» і «аномалія у праві» варто виділити і відмінні риси:

- правові аномалії присутні в праві у вигляді аномальних юридичних конструкцій, а щодо аномалії у праві – від самого початку вони не передбачені у ньому, але об'єктивно існують;

- правові аномалії мають такі прояви, як правопорушення, тобто в деяких окремих випадках наслідком правової аномалії може бути використання певної санкції, а щодо аномалії у праві, то не дивлячись на те, що вони є відхиленням від норми, вони юридично не карні.

Отже, правові аномалії – це аномальні юридичні конструкції, що присутні у праві, вони є негативними відхиленнями від загальної закономірності, вони можуть мати такі прояви, як правопорушення. Аномалії у праві спочатку не передбачені, але об'єктивно існують, вони є негативним відхиленням від норми, вони юридично не карні.

Аномалія права є обумовлене різними факторами об'єктивного й суб'єктивного порядку, відхилення від загальної закономірності, від нормальної течії й розвитку суспільних відносин [5, с. 370].

Аномалія у праві і правова аномалія, маючи спільне коріння, у процесі свого розвитку та становлення у юридичній науці відокремилися одне від одного, тому є необхідність відрізнити ці категорії, а також продовжувати їх дослідження для того, щоб мати змоги провести чітку межу між ними.

Список використаної літератури:

1. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін.]; М-во освіти і науки України, Півден. регіон. центр НАПрН України, НУ «ОЮА», за ред. Ю. М. Оборотова. — Одеса: Фенікс, 2015. — 488 с.

2. Петров А. В. Аномалии права: понятие и природа / А. В. Петров // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. — 2015. — № 1. — С. 170-180.
3. Лукьянова Е. Г. Теория процессуального права. — М.: Издательство: НОРМА. — 2003. — 240 с.
4. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції: монографія / [Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін.] ; МОН України, НУ «ОЮА», за ред. Ю. М. Оборотова. — Одеса: Фенікс, 2012. — 492 с.
5. Ganna Chuvakova Deformations of legal consciousness as a type of anomalies in law. Proceedings of the X International Academic Congress "Contemporary Science and Education in Americas, Africa and Eurasia" (Brazil, Rio de Janeiro, 10-12 November 2016). Volume II. "UFRJ Press", 2016. — 417 p.
Proceedings of the Congress are located in the Databases Scopus.

РЯЗАНОВ М. Ю.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

МОРФОЛОГІЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Культура є дуже складним явищем, зі складною структурою, складними внутрішніми взаємозв'язками й взаємоузгодженостями. Щоб зрозуміти складний «внутрішній світ» культури, у науці використовуються поняття «морфологія культури».

Морфологія — один з варіантів типології, коли в якості підстави типологізації ухвалюється форма. Термін «морфологія» (від греч. *morphe* — форма) звичайно означає знання про форму й будову пізнаваного об'єкта. Також, доречно говорити, що морфологія вивчає структуру [1, с. 156].

Термін «морфологія», вперше застосовувався в біології, як будова людини й тварин і в лінгвістиці, як форма слова [2, с. 320]. Щодо культури, то Є. А. Орлова підкреслює, що при вивченні певної культури з'являється можливість виявляти співвідношення загальнокультурних і унікальних елементів і характеристик досліджуваного етносу, використовуючи морфологічний підхід [3]. Морфологічний підхід дозволяє будувати моделі культури, вести мову про систему понять культури, прийнятих у конкретнім дослідженні, а також про системні властивості компонентів виокремлених у культурі. Морфологія культури вивчає форми культури «усередині» конкретної історично-певної або локальної культури, форми культурних об'єктів і артефактів і їх співвідношення.

Загальну морфологічну модель культури можна представити в такий спосіб: у єдинім полі культури виділяються два рівні: спеціалізований і повсякденний. Повсякденна культура — сукупність ідей, норм поведінки, явищ культури, пов'язаних з повсякденним життям людей. Спеціалізований рівень культури підрозділяється на кумулятивний, пов'язаний із професійним соціокультурним досвідом, у якому зосереджують цінності суспільства та трансляційний. На кумулятивному рівні культура виступає як взаємозв'язок елементів, кожний з яких є слідство схильності людини до певної діяльності. До них відносяться господарська, політична, правова, філософська, релігійна, науково-технічна й художня культури. Кожному із цих елементів на кумулятивному рівні відповідає елемент культури на повсякденному рівні. На трансляційному рівні здійснюється взаємодія між кумулятивним і повсякденним рівнями, відбувається обмін культурною інформацією.

Розглядаючи із цих позицій поняття правової культури і її морфологію, слід згадати що питання про структуру правової культури є дискусійним. У сфері культурології, під правовою культурою розуміються потенції людини, що дозволяють упорядковувати, організовувати, регулювати дії й взаємодію людей [4, с. 425]. Юристи, у тій або іншій інтерпретації, розуміють правову культуру як соціально-значиму діяльність у сфері державно-правових відносин [5, с. 492]. Правова культура існує за допомогою діяльності, змістом і метою якої є: захист природних прав людини, захист особистості в її взаємодії із суспільством і державою. Не мало важливе значення приділяється захисту соціальних інститутів.

Виділення, як компонентів правової культури, державно-правової ідеології, прав, свобод і обов'язків громадян зближає розуміння правової культури з розумінням усієї юридичної надбудови, правової системи суспільства і в цьому випадку, культура має яскраво виражену цілову спрямованість.

З ідеальної точки зору, правова культура — це вища організація суспільства й окремого індивіда, яка проявляється в сприянні розвитку правопорядку, правозаконності й сприянні соціоправової орієнтації індивіда в суспільстві.

Дослідження слов'янської правової культури у цьому контексті допомагає ширше розкрити систему правової культури й віднести до неї широкий комплекс матеріальних і духовних явищ, що виходять на різні сторони державно-правового життя суспільства. До останніх належить політико-правова ідеологія й правова наука, державно-правові інтереси й потреби особистості, принципи, форми й інститути державної влади, правозаконність і правопорядок, система суспільного контролю й відповідальності, правові елементи суспільної думки, структура й механізм дії політичної й правової системи, історичний, національний і міжнародний правовий досвід, правові традиції, стереотипи або зразки правової поведінки і т.д. Ільїн І.А., наприклад, розумів це як

особливе «почуття права» або «правову інтуїцію» — найважливіший показник правової культури, виражене універсалією, що має формально-юридичний, природно-правовий вимір [6, с. 225]. Схожі ідеї можна простежити у І.В. Кондакова який наполягає, що неприпустиме виділення з єдиного й нероздільного поняття «правова культура» складових частин: «віри» і «культури» [7].

У певний період було модним говорити про ці дві протидіючі початки. Однак, як би історично не мінялися уявлення про культуру та її внутрішньому членуванні, під культурою слід розуміти всю ціннісно-змістовну сферу суспільства. Щодо цього, культурі умовно протистоять соціум, що розуміється як область соціально-практичних відносин і дій, спрямованих на досягнення матеріально відчутних результатів, суспільних змін, перетворень. Мова, у випадку розрізнення культури й соціуму, іде про взаємодію культури, узяті як ціле, і соціуму, що також розуміється як змістовна єдність.

Продовжуючи цю думку, можна побачити що політична, економічна, правова культура суспільства ближче всього до соціуму й перебувають у постійній взаємодії й взаємоузгодженості з ним. Але ступінь як соціалізації так і аккультурації тих або інших об'єктів на різних етапах історичного розвитку суспільства досить різні. Ці явища культури не відділені друг від друга непереборними бар'єрами, і, крім певної «конкуренції» між цими підсистемами культури (або їх компонентами), складаються тимчасові або відносно постійні «альянси». Так, релігія часто пов'язана з моральністю й етичними навчаннями, взаємодіє з філософією й мистецтвом, проникає в політику й сама піддана політичним впливам (на різних етапах історичного процесу — різним). Естетика як наука або різновид філософського знання, з одного боку, невіддільна від мистецтва, літератури, масової художньо-естетичної свідомості; з іншого боку — пов'язана з художньою критикою й публіцистикою, які перебувають під впливом політичної ідеології й прямого «соціального замовлення».

Так, у слов'ян не тільки побутове, але й соціально-історична поведінка людини була в значній мірі ритуалізованою, міфологізованою й естетизованою, зближене із книжково-життєвими й біблійними еталонами, — словом, аккультуровано. У слов'ян, усі, без винятку, не розрізняли соціальну дійсність і віртуальну реальність літописань, політики й релігійної етики свого часу. Вони жили й діяли одночасно, у єдиному для них умовному ціннісно-змістовному просторі.

Наполягаючи на тому, що слов'янська культура в цілому й слов'янська правова культура, зокрема пронизані віруваннями, міфами, книжково-життєвими еталонами, доступним для огляду є можливість вистави її структури у вигляді трьох елементів. До першого можна віднести світоглядно-пізнавальну культуру, у яку входить частина язичеських вірувань, релігія у вигляді православ'я;

художньо-естетичну культуру виражену всілякими літературними творами й соціонормативну культуру, до складу якої включаються повсякденна культура, повсякденна мораль, етичні уявлення суспільства тощо.

Узагальнюючи, можна побачити, що в соціокультурному вимірі слов'янська правова культура займає відособлене місце, створюючи унікальну комбінацію як матеріальних, так і ідеальних, духовних компонентів. Тобто слов'янська правова культура це особливе соціальне явище, яке може бути сприйнятий як якісний правовий стан суспільства й особистості, що підлягає структуруванню по різних підставах. При цьому домінуючі риси кожного з підстав утворюють так зване ядро культури, що виступає в якості її основного принципу, який і виражається в науці, мистецтві, філософії, етиці, релігії, праві, основних формах економічної, політичної й соціальної організації, у менталітеті й способі життя. Специфіка «ядра» тієї або іншої культури залежить від ієрархії складових його цінностей. Таким чином, ядро слов'янської культури в цілому — це своєрідна загальна основа простору культури, яка складається з норм, правил, значень, символів і традиційних цінностей, що утворювалися в результаті злиття в одне ціле ведучих домінант суспільного розвитку: етнічних, релігійних, соціальних, психологічних та ін., спрямованих на безпеку (запобігання, захист, збереження) слов'янської цивілізації.

Список використаної літератури:

1. Лалетин Д.А. Культурология. — Воронеж: ВГПУ, 2008. — 264 с.
2. Словарь русского языка. Составитель С.И. Ожегов. Под общ. ред. С.П. Обнорского, 52000 слов. — М. Гос изд-во иностран. И национальных словарей. — 1953. — 848 с.
3. Морфология культуры: структура и динамика / Под общ. ред. Орловой Э.А. — М.: Наука, 1994. — 415 с.
4. Кармин А.С. Культурология. 2-е изд., перераб. и доп. — СПб.: Издательство «Лань», 2003. — 928 с.
5. Проблемы теории государства и прав: учебник / под ред. В.М. Сырых. — М.: Эксмо, 2008. — 528 с.
6. Ильин И.А. Путь духовного обновления / Сост., авт. предисл., отв. ред. О.А. Платонов. — М.: Институт русской цивилизации, 2011. — 1216 с.
7. Кондаков И.В. Культура России. Русская культура: краткий очерк истории и теории: Учебное пособие. — 2-е изд., испр.- Ч. 1. — М.: Книжный дом «Университет», 2000. — 360 с.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДІАЛЕКТИЧНОГО ПОЄДНАННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ТА ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Загальновідомим для науки є факт, що «правовий режим» та «правова політика» — самостійні та фундаментальні категорії правової доктрини. У зв'язку з цим теоретико-правовий аналіз даних понять в рамках ізольованого дослідження має на меті створити цілісне та комплексне уявлення про кожне з них, як про феномени правової дійсності, що мають власне значення та призначення в правовій реальності. Відповідний напрям теоретичних досліджень має неабияке ціннісне значення для наукової сфери. Проте не менш важливим з точки зору теорії і, особливо, практики є питання взаємодії та поєднання окремих правових понять, зокрема, тих, які ми розглянемо в контексті даного аналізу. Але, насамперед, з'ясуємо, що таке «правовий режим» та «правова політика».

Так, категорія правового режиму належить до числа тих понять правової теорії, які станом на сьогодні не мають єдиного та однозначного визначення. Проте наведення та аналіз окремих доктринальних інтерпретацій не є завданням даного дослідження, тому ми розглянемо те визначення правового режиму, яке, на нашу думку, в повній мірі розкриває сутність даного явища, і аналогічним чином розглянемо категорію правової політики.

Пріоритетним для нас є визначення правового режиму, запропоноване С.С. Алексєєвим, який, до речі, в числі перших досліджував дану категорію. Зауважимо, що сутнісне розуміння, запропоноване ним, ґрунтовно розкриває зміст даного явища. Так, на думку науковця, правовий режим можна розглядати як такий «збільшений блок» у загальному арсеналі правового інструментарію, який поєднує у загальну конструкцію визначений комплекс правових засобів, як особливий порядок правового регулювання, виражений в комплексі правових засобів, що характеризують особливе поєднання між собою дозволів, заборон, а також позитивних зобов'язань, і які створюють особливу спрямованість регулювання [2, с. 18]. Слід зазначити, що це визначення стало базисом для подальших наукових досліджень даної проблематики.

Термін «правова політика» належить до числа найбільш уживаних, як у науковій юридичній літературі, так і в політичній риторичі. У зв'язку з цим існують різні думки та позиції щодо етимологічного розуміння даного словосполучення. Не заглиблюючись в суть полеміки з приводу даного питання, розглянемо відповідне явище правової та політичної дійсності в контексті діяльнісного аспекту. Так, правова

політика — це науково обґрунтована і послідовна діяльність державних і муніципальних органів із створення ефективного механізму правового регулювання [3, с. 8].

На думку О.П. Коробової, правова політика — це, насамперед, діяльність, спрямована на реалізацію конкретних ідей. Незважаючи на те, що в основі даного підходу поєднання діяльнісного та ідеологічного аспектів, науковець акцентує увагу на домінуванні саме діяльнісного. Деталізуючи дану інтерпретацію, вчена зазначає, що правова політика — це діяльність, в основі якої концептуально оформлені правові ідеї стратегічного характеру, тобто такі, що визначають спрямованість розвитку суспільства [1, с. 68].

Таким чином, визначивши етимологію розглядуваних понять, постає запитання, чи властиве даним категоріям поєднання та співвідношення? Відповідь однозначна — вони взаємодіють. Правовий режим — це завжди змістовна категорія, що має об'єктивне начало. В її основі юридичний інструментарій та особливий порядок правового регулювання, що здійснюється з його допомогою. Натомість, правова політика — це функціональна категорія права, яка є діалектичним поєднанням діяльнісного аспекту з концептуальними установками правового регулювання. Проте, незважаючи на різне змістовне навантаження даних категорій, їх взаємозв'язок полягає у наступному: правовий режим, з огляду на свою етимологічну структуру, виступає вектором, що визначає напрям діяльності владних структур в цілому та окремих уповноважених представників влади, зокрема, по реалізації концептуальних ідей стратегічного характеру. В такому випадку правовий режим — це юридична та методологічна основа відповідної діяльності. В той же час оцінити якість і доречність конкретного юридичного інструментарію, покладеного в основу того чи іншого правового режиму, можна лише завдяки діяльності, що реалізується в межах правової політики. Без відповідного взаємозв'язку теорія залишається теорією, а право — позбавлене ефективної практичної реалізації. Таким чином, взаємозв'язок змістовної та функціональної категорій права, зокрема, їх динамічне поєднання дає можливість виявити ступінь глибинного взаємозв'язку правової теорії та правової реальності, визначити, настільки ефективним є функціонування кожної з них в системі права та в повсякденному практичному житті суспільства. Взаємодіючи між собою, дані категорії наповнюють одна одну якісними та кількісними елементами, залишаючись при цьому самодостатніми та базисними категоріями правової науки та правового життя.

Список використаної літератури:

1. Коробова А.П. Правовая политика: понятие, формы реализации, приоритеты в современной России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. / Коробова Александра Петровна. — Самара, 2000. — 275 с.

2. Матузов Н.И., Малько А.В. Правовые режимы: Вопросы теории и практики / Н.И. Матузов, А.В. Малько // Правоведение. — 1996. — № 1. — С. 16-29.
3. Руднева О.М., Ярмиш О.Н. Правова політика України: стан, проблеми концептуалізації та підвищення ефективності / О.М. Руднева, О.Н. Ярмиш // Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 5 грудня, 2012 р.) / за ред. О.М. Рудневої, д.ю.н., проф. — К.: НІСД, 2013, — 160 с.

СКУРІХІН С. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЇХ СТАТУСНА ПРАВОВА КУЛЬТУРА

Всі численні зв'язки між правом і особою в юриспруденції характеризуються за допомогою правового статусу, в якому відбито всі основні сторони юридичного буття індивіда. За допомогою цієї категорії встановлюються стандарти можливої і необхідної поведінки, що забезпечують нормальну життєдіяльність соціуму.

Правовий статус військовослужбовців це один із спеціальних правових статусів, серцевину якого становлять їх права, свободи й обов'язки, конкретизовані й доповнені нормами військового законодавства. Вони визначаються з урахуванням необхідності чіткого та безумовного виконання військовослужбовцями своїх професійних обов'язків з метою забезпечення оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності, забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону.

Обов'язки військовослужбовців є одним із центральних елементів їх правового статусу. До обов'язків належать також заборони, які вказують на ті дії, які військовослужбовцям робити забороняється. Передусім, необхідно зазначити, що захист Вітчизни, її незалежності й цілісності є обов'язком кожного громадянина України [1]. Виконуючи цей обов'язок, громадяни України проходять військову службу, яка є «державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком» [2] осіб. У зв'язку із цим на військовослужбовців покладаються додаткові обов'язки, передбачені спеціальним військовим законодавством (статутами, настановами, наказами тощо).

Права і свободи військовослужбовців мають ряд специфічних особливостей. Ці особливості виражаються, передусім, у певних обмеженнях і становлять специфіку правового статусу військовослужбовців Збройних Сил України. Серед обмежень прав і свобод військовослужбовців можна виокремити: обмеження політичної діяльності [3; 4]; обмеження щодо реалізації права на свободу світогляду і віросповідання [3]; обмеження у свободі пересування, вільному виборі місця проживання та праві вільно залишати територію України [4]; обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності крім викладацької, наукової і творчої, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту [5] тощо.

Військово-службові відносини, накладаючи на військовослужбовців специфічні обов'язки і припускаючи обмеження їх прав і свобод, передбачають певні пільги і компенсації, а також юридичні гарантії.

Пільги і компенсації спрямовані на збалансування прав і обов'язків військовослужбовців. Це співвідноситься з тією обставиною, що через службовий стан військовослужбовців здійснення громадянських прав, що належать їм, є утрудненим або фактично неможливим. Пільги і компенсації вносять корективи до системи прав військовослужбовців, підкреслюють специфіку їх правового статусу. Вони встановлюються законами України і торкаються різних сфер життя і діяльності військовослужбовців. Наприклад, пільги щодо матеріального (грошового, продовольчого, речового) забезпечення, забезпечення житлом, медичного забезпечення; пільги щодо освіти; компенсації, пов'язані із втратою працездатності, смертю військовослужбовця тощо [3].

Серед юридичних гарантій прав і свобод слід розрізняти умови, які забезпечують їх правомірну реалізацію (гарантії реалізації прав) й умови їх захисту (гарантії захисту прав). Юридичні засоби правомірного використання військовослужбовцями своїх прав і свобод націлені на створення оптимальних умов їх реалізації. Потреба ж у захисті права виникає у разі його порушення, виникнення перешкод на шляху його використання тощо. До числа юридичних засобів захисту прав і свобод військовослужбовців належать заходи, спрямовані на виявлення фактів правопорушень, заходи захисту, заходи юридичної відповідальності, процесуальні форми правоохоронної діяльності.

Правовий статус військовослужбовців Збройних Сил України безпосередньо пов'язаний із їхньою правовою культурою. Нормативно закріплені права, свободи й обов'язки рядового, сержантського і офіцерського складу сприяють формуванню окремої корпоративної організації в суспільстві, відображають специфіку правової культури військовослужбовців. Виходячи із цього, правову культуру військовослужбовців Збройних Сил України можна визначити не просто як правову субкультуру стійкої соціальної групи, а як статусну правову культуру. Цей різновид правової культури характеризується особливостями правового статусу її носіїв. Статусна правова культура військовослужбовця

є станом правового розвитку військовослужбовця, вираженим у рівні знань та розуміння ним своїх статусних прав і обов'язків, а також у його правовій поведінці.

Введення цієї категорії є доцільним для позначення правової культури тих суб'єктів, які мають спеціальні (родові) статусні характеристики. При цьому статусну правову культуру не слід розуміти виключно як один із різновидів класифікації правової культури за суб'єктом (носієм). Статусна правова культура має більш складну структуру, розкриваючи правокультурні особливості суб'єктів, як на горизонтальному, так і на вертикальному рівні. Горизонтальний рівень припускає розгляд правової культури в залежності від носія. У такому ракурсі розглядається правова культура соціальної групи й окремих індивідів, що входять до цієї групи, об'єднаних спільністю прав, свобод і обов'язків. Відмітні особливості слід розглядати і по вертикалі, тобто залежно від рівня і глибини пізнання правових явищ, а також з позиції оволодіння ними. Особливістю статусної правової культури, при цьому, буде підвищений рівень знань про правові явища що пов'язані з реалізацією статусних прав, свобод та обов'язків. Як правило, це правова культура колективу працівників, члени якого є носіями певних статусних характеристик. Від неї залежить службова дисципліна, правомірність поведінки на тій ділянці роботи, де здійснюється їх діяльність.

Виокремлюючи статусну правову культуру військовослужбовців Збройних Сил України, слід зазначити, що в її основі лежать єдині й специфічні цілі, завдання і функції інституту, який вони представляють, загальне нормативне регулювання їх прав, свобод і обов'язків.

Список використаної літератури:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25 березня 1992 р., з подальшими доповненнями та змінами // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 27. — Ст. 385.
3. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20 грудня 1991 р., з подальшими доповненнями та змінами // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 15. — Ст. 190
4. Про Збройні Сили України : Закон України від 06 грудня 1991 р., з подальшими доповненнями та змінами // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 9. — Ст. 108.
5. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 49. — Ст. 2056.

МИНЬКОВИЧ-СЛОБОДЯНИК О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної, конституційної
та цивільної юриспруденції Миколаївського інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВА І ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ ТА ПРАВОВА І ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА

В сучасних українських реаліях тема правової та політичної культури стоїть надзвичайно гостро, почасти тому, що для пересічного українського громадянина ці терміни мало що означають, а професіонали трактують дані поняття вельми суб'єктивно. Між тим, рівень останніх є важливим чинником у концепції побудови правової держави і розвинутого громадянського суспільства. Більшість науковців сьогодні визначають одним з основних елементів правової та політичної культури правову та політичну свідомість. Але тут постає питання, а що є первинним: правова свідомість і відповідно правова культура чи політична свідомість і політична культура? На наш погляд, первинним елементом культури суспільства є правова культура тому доцільно почати саме з розгляду впливу правосвідомості на формування і розвиток правової культури. До такого висновку ми прийшли тому, що певний рівень правосвідомості як і правової культури мало, навіть, первісне суспільство, а політична свідомість і політична культура вже є більш характерними для більш високорозвиненого суспільства, де життя регулюється не тільки вимогами природного права але й позитивного.

На думку Сербина Р.А.: «Правосвідомість — це система понять, поглядів, уявлень, почуттів з приводу існуючого чинного права і також діяльності, пов'язаної з цим правом. У сучасних умовах розвитку українського суспільства правосвідомість — це насамперед нове правове мислення, компонент нової правової і загальної культури людини і суспільства. Категорія «правосвідомість» охоплює майже всю систему уявлень, знань, ідей, оцінок, почуттів людини та окремих соціальних груп про нове право, законодавчі акти, про практику реалізації правових норм, правомірність або протиправність тих чи інших вчинків, рішень тощо. Тобто, правосвідомість — це засіб, за допомогою якого здійснюється взаємодія людини із законом, правом, а через них — з економікою, політикою, оточенням, умовами життя, побутом та ін.» [1, с. 30-31]. Осика І.В. під правосвідомістю розуміє: «...необхідний засіб створення та розвитку законодавства. Вона тісно пов'язана із законністю: з одного боку, правосвідомість створює необхідні умови для здійснення та укріплення законності, а з іншого — законність впливає на розвиток та укріплення правосвідомості» [2, с. 34]. Правосвідомість

— це сукупність правових поглядів, що відображають відношення людей до права [3, с. 35]. Аналізуючи наведені вище визначення «правосвідомості» бачимо, що об'єднуючим чинником для всіх них виступає, по суті, суб'єктивне ставлення особи до права у зв'язку з отриманим рівнем виховання, освітою, досвідом, переконаннями, світоглядом. Саме ці риси як системо утворюючі блоки формують певний рівень правосвідомості особистості, яка вливаючись в певну групу формує правову культуру групи і відповідно соціуму.

На думку Бабкіної О.В. та Горбатенка В.П.: «Політична свідомість — це опосередковане відображення політичного життя, формування, розвиток, задоволення інтересів та потреб політичних суб'єктів, а також сукупність поглядів, оцінок, установок, які відображають політико-владні відносини» [4, с. 345]. Крім того, при характеристиці політичної свідомості і культури автори надають виняткового значення правосвідомості, оскільки на їхню думку : «... поважати і виконувати правові норми — обов'язок кожного громадянина правової держави і суб'єкта політичних відносин» [4, с. 345]. Таким чином прослідковується певний зв'язок і навіть залежність рівня політичної свідомості і політичної культури від рівня правосвідомості і як наслідок правової культури.

Деякі автори вважають, що мова навіть йде не про «всю політичну свідомість в політичній культурі, а лише про її типові прояви» [5]. Більше того: «Поняття «політична культура» в концентрованому вигляді складається ... з культури політичної свідомості (політичні знання, інтереси, уявлення, переконання, цінності, традиції, звичаї, настанови)» [5]. І саме елементи політичної свідомості використовуються деякими науковцями для характеристики стану політичної культури України. Наприклад, на думку Вашенка К.О. та Корнієнка В.О. особливості політичної культури можна відобразити як: «...фрагментарну, з наявними заминками пострадянського синдрому («від мене нічого не залежить», «за мене все вже вирішили»), домінування протестних настроїв до будь-якої влади, конфліктність, регіональна роз'єднаність, низький рівень теоретичних знань, значна наявність правового нігілізму, низька компетентність в управлінні справами держави...» [6]. З цієї дефініції ми також вбачаємо, що політична свідомість включає в себе елементи правосвідомості, вірніше сказати форму перетворення правосвідомості, що відображається у вигляді правового нігілізму. Враховуючи вище викладене, можна припустити, що правосвідомість є первинною і домінантною для політичної свідомості, оскільки вони містять спільні внутрішні складові, а саме: певні емпіричні та теоретичні знання, базові уявлення про право та політику, правові та політичні цінності, ідеї, традиції, настанови. І та і інша формуються спочатку в рамках конкретної особистості, потім групи (які різняться саме в залежності від рівня отриманих знань, привитих цінностей, світогляду, переконань і уявлень про право і політику в їх ідеальному висвітленні) і нарешті формують політико-правову свідомість суспільства.

На нашу думку, правова культура є статикою суспільства, основоположним його фундаментом, що формується через правосвідомість, правове виховання і правовий світогляд, в той час як політична культура є динамікою розвитку суспільства. В залежності від рівня правової свідомості представників політичних еліт встановлюється рівень правової культури даної групи, а вона представляючи на державному рівні політичну владу віддзеркалює власну політичну свідомість, що утворює певний рівень політичної культури. Звичайно, ми не можемо стверджувати, що це є рівень політичної культури всього суспільства, але якщо ми говоримо про електорат тієї чи іншої політичної партії то автоматично говоримо й про їх рівень політичної та правової культури.

Список використаної літератури:

1. Сербин Р.А. Правова культура – важливий фактор розбудови правової держави: дис. ... к.ю.н. – Київ, 2003. – 184 с.
2. Осика І.В. Правова культура у формуванні правової, соціальної держави: дис. ... к.ю.н. – Київ, 2004. – 252 с.
3. Ткачук А.С. Особливості та взаємозв'язок правосвідомості та правової культури // Правова держава. – № 15. – 2012. – С. 35-40.
4. Бабкіна О.В., Горбатенко В.П. Політологія: навч. пос. – К.: ВЦ, 2006. – 568 с.
5. Поліщук І.О. Поняття та структура політичної культури. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.Ekhnur.univer.kharkov.ua/betstream
6. Вашенко К.О., Корнієнко В.О. Політологія для вчителя [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.Posibnyky.Intu.edu.ua

ОБОРОТОВ І. Г.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри загальнотеоретичної, конституційної
та цивільно-правової юриспруденції Миколаївського інституту права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ БІБЛІЙНОГО ТЕКСТУ ЯК ДЖЕРЕЛА ПРАВА

Біблія є найпершим і найважливішим джерелом християнського канонічного права, отже її текст має досліджуватися не лише у традиційний для релігійного співтовариства спосіб, але й з використанням наукового інструментарію, розробленого правничою наукою.

Аналіз біблійних текстів, дав змогу встановити, що хоча в українських та російських перекладах і не міститься терміно-поняття «право», а лише згадуються «закони», «заповіді» та «постанови», автори книг Но-

вого і Старого Завіту усвідомлювали юснатуралістичну дилему права та закону. Такі висновки стали можливими лише завдяки зверненню до оригінальних давньоєврейських та грецьких текстів Біблії [1].

З цього випливає, що більшість з наявних на сьогодні перекладів Біблії не є точними і не можуть бути використані в якості першоджерел. Для підтвердження цієї тези звернемось до історії перекладу Біблії українською мовою.

До найбільш відомих перекладів оригінальних біблійних текстів на літературну українську мову відносяться: 1) переклад П. Куліша, І. Пулюя та І. Нечуй-Левицького (перший повний переклад Біблії українською); 2) переклад священика І. Хоменка; 3) переклад митрополита Іларіона (І. Огієнка); 4) переклад архімандрита Рафаїла Турко-няка, виданий Українським Білійним Товариством.

Певну увагу викликає переклад письменника і священика Церкви Християн Віри Євангельської Олександра Гижі, зроблений за допомогою «порівняльного аналізу-обстеження» [2] текстів мовами першоджерел та перекладів на англійську, польську та українську мови.

Крім цих перекладів є й інші, зроблені, не з оригіналу, а з інших мов, такі, як переклад під редакцією Патріарха УПЦ КП Філарета, зроблений з російського Синодального перекладу; переклад Нового Світу (Свідки Єгови) з англійської та ін. Слід зазначити, що і перший переклад Євангелія на староукраїнську мову – славнозвісне Пересопницьке Євангеліє, яке стало одним із символів української національної традиції, було перекладом з церковнослов'янської мови.

Активна робота над перекладом Святого Письма, що найбільше припала на ХХ ст. і триває дотепер, свідчить не лише про відродження національної традиції, але й демонструє намагання створити найбільш точний і доступний український переклад Біблії. Думається, що найбільш продуктивною у цьому зв'язку є діяльність Українського Біблійного Товариства, яке, будучи міжконфесійним об'єднанням, забезпечує співпрацю багатьох перекладачів і є відкритим для усіх, хто сьогодні бажає долучитися до перекладу Старого Завіту з давньоєврейської мови [3].

Однак, яким би точним не був переклад, він не може відобразити усіх особливостей оригінального тексту. Проілюструємо це чотирма варіантами перекладу одного з старозавітних віршів книги Буття (Бут. 26: 4-5):

«І намножу насінне твоє, як зорі небесні, і оддам насінню твому всі оці землі, і благословляться через насінне твоє всі народи земнії: За те що послухав отець твій Авраам гласу мого, і держав заповіді мої, і повеління мої, і встанови мої й закони мої» (переклад П. Куліша);

«Я розмножу твоє потомство, як зорі на небі, і дам твоєму потомству всі ці землі. Твоїм потомством будуть благословити себе всі народи землі, за те, що Авраам послухав мого голосу й зберігав мої приписи, мої заповіді, мої постанови та мої закони» (переклад І. Хоменка);

«І розмножу нащадків твоїх, немов зорі на небі, і потомству твоєму Я дам усі оці землі. І поблагословляться в потомстві твоїм усі народи землі, через те, що Авраам послушав Мого голосу, і виконував те, що виконувати Я звелів: заповіді Мої, постанови й закони Мої» (переклад І. Огієнка);

«Я розмножу твоїх нащадків, як зорі на небі, і дам твоїм поколінням усі ці землі. В твоїх нащадках благословляться всі народи землі, тому що Авраам послушав Мого голосу і дотримувався Моїх велінь і заповідей, Моїх постанов і законів» (переклад Р. Турконяка).

Слід зазначити, що усі чотири переклади зроблені не з Септуагінти (грецького перекладу) а з єврейського тексту у масоретській редакції, що свідчить на їх користь. Втім, очевидно, що навіть один і той самий текст має різні варіанти перекладу, що пов'язано із декількома факторами: багатозначністю давньоєврейських слів; особистістю інтерпретатора (конфесійною приналежністю, рівнем знання давньоєврейської мови, професією тощо); цілями, для яких робиться переклад (богослужбові, наукові, пізнавальні) та іншим. Так, якщо єврейське слово «галаха» (תורה), перекладене у цьому фрагменті як «закон», має і в інших текстах таке ж значення, то вже слово «хукка» (חוקה), що тут усіма перекладається як «постанова», вже у 43-му вірші 12 глави книги Вихід трактується як «установа» (П. Куліш та І. Хоменко), «постанова» (І. Огієнко) та «закон» (Р. Турконяк). Подібні розбіжності у різних перекладах є зрозумілими і нормальними, якщо Біблія сприймається у духовному та морально-етичному аспектах, але робити наукові висновки на підставі перекладів було б недоцільно.

Дослідник біблійних текстів не повинен канонізувати певний варіант перекладу, а використовувати, по можливості, оригінальний текст та науковий доробок біблеїстів, що ґрунтується на давніх традиціях екзегетики. Слід зазначити, що незамінним інструментом у таких біблійних студіях є Конкорданція Стронга, яка має на сьогодні паперову та електронну форми й дозволяє відстежити слововживання єврейських та грецьких слів в оригінальних текстах, варіанти їх тлумачення та містить посилання на синоніми.

Список використаної літератури:

1. Оборотов І.Г. Біблійні образи права як підґрунтя релігійного праворозуміння / І.Г. Оборотов // Юридичний вісник. — 2015. — № 4. — С. 14-20.
2. Гижа О. Про переклад Біблії / О. Гижа [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrbible.com/index.php/home/pereklad> (Дата звернення — 20.04.2017 р.)
3. Переклад Старого Заповіту з давньоєврейської мови! (Назва з екрану). [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrbs.org/vydavnytstvo/obgovorennya-sz> (Дата звернення — 20.04.2017 р.)

ХИЖНЯК Ю. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції, кандидат юридичних наук

ПРАВО, ЯКОГО НЕ ВИСТАЧИЛО: ЗА РОМАНОМ В. ГОЛДІНГА «ВОЛОДАР МУХ»

Роман В. Голдінга «Володар мух» уже ставав предметом нашого наукового аналізу [1]. Цей твір художньої літератури дуже вдало демонструє, що право є неминучим явищем для будь-якого суспільства, навіть дитячого. Як було з'ясовано, діти-герої роману створили на острові правила співжиття, які за багатьма параметрами нагадують правові приписи. Та цікаво, що встановивши правила про підтримку вогню, що мав сигналізувати кораблям про їхнє перебування на острові, про загальні збори як спосіб вирішення важливих для громади питань, про порядок виступів на таких зборах, діти навіть не спробували проартикулювати фундаментальні правила, які захищають найцінніше – життя, свободу, власність.

Але природа людини влаштована таким чином, що без певного набору правил соціального співжиття вона вижити не може. Г. Харт сформулював низку простих істин, які ілюструють ці особливості людської природи. Доки лишаються у силі очевидні характеристики людини і світу, в якому живуть люди, є деякі правила поведінки, які мають бути у будь-якій соціальній організації для того, щоб вона була життєздатною. Г. Харт називає їх мінімальним змістом природного права, позаяк за відсутності саме цих правил, побудова якихось інших, більш складних, просто не мала би сенсу. Без наявності таких правил право не змогло би слугувати своїй першочерговій меті – виживанню [2, с. 195]. На нашу думку, кожна з перерахованих нижче хартівських істин показує, чого не вистачило героям роману, аби за допомогою правил хоча б зберегти життя всіх:

I. *Уразливість людей* – люди одночасно й уразливі для тілесних ушкоджень, і схильні їх заподіювати. Якби люди втратили свою уразливість один перед одним, зникла б одна з очевидних підстав для найбільш характерної вимоги права і моралі – не вбивати [2, с. 197]. Перше вбивство на острові, вбивство Саймона, порушує цю ключову заборону.

II. *Приблизна рівність людей*. Жоден індивід не є настільки сильнішим за інших, щоби бути в змозі, не вдаючись до співробітництва, домінувати над іншими або підпорядковувати їх на більш ніж короткий час. Люди мають іти на компроміси, хоча суспільне життя, з його правилами, які потребують таких поступок, інколи й втомлює [2, с. 197], як це сталося із Джеком. Слідування правилам виявилось для Джека

достатньо невеселою і нудною «грою», щоби в один прекрасний момент відмовитися від шляху компромісів і ступити на стежину війни.

III. *Обмежений альтруїзм*. Альтруїзм людей обмежений та нестійкий, а тенденція до агресії проявляється достатньо часто, щоби стати фатальною для суспільного життя, якщо ця агресію не контролювати [2, с. 198]. У компанії хлопців, які опинилися на острові, із самого початку ми можемо вирахувати тих осіб, які видають свою схильність до жорстокості і в подальшому її проявлятимуть. У першу чергу, це Роджер, якого тільки колишні правила з дорослого світу певний час стримували від нанесення тілесних ушкоджень іншим дітям.

IV. *Обмежені ресурси*. Потреба в ресурсах, кількість яких є лімітованою, породжує необхідність мінімальної форми інституту власності та певної форми влади, що вимагає поваги до цієї власності [2, с. 198]. В острівному суспільстві В. Голдінга найбільш затребуваним і привабливим об'єктом власності були окуляри Рохи, за допомогою яких можна розпалити вогнище. Вони і стають предметом підступного розбою, що його вчиняє Джек. І Роха, обурюючись такою несправедливістю, навіть після вбивства Саймона, навіть розуміючи, на що здатен Джек, готовий іти до нього, щоб вимагати те, що йому належить по праву:

«Я йду до нього і понесу в руках ріг. Я підніму його перед собою. Послухай, скажу я, ти дужчий за мене, в тебе нема ядухи. Ти можеш бачити, скажу я, обома очима. Та я не прошу назад свої окуляри, ніби якусь ласку. Далі я скажу, я не хочу з тобою воювати, не тому, що ти дужий, а тому, що справедливість є справедливість (but because what's right's right). Віддай мені мої окуляри, отак я скажу, ти мусиш віддати!» [3].

Складно сказати, до чого могла апелювати дитина, промовляючи слова «справедливість є справедливість», — до моральних чи правових норм, та очевидно, що моралі за таких обставин недостатньо для того, щоби відстояти свою позицію. Для таких, як Джек, взагалі недостатньо моралі, для таких, як Джек, і потрібне право. Право здатне гарантувати, що ті, хто добровільно підкорюються правилам, не стануть жертвами тих, хто цього не робить. Бо людям властиві V. *обмежені розуміння та сила волі*. Всі часом відчувають спокусу віддати перевагу своїм власним інтересам замість того, щоби слідувати правилам [2, с. 200], і за відсутності особливої організації для покарання багато хто, як і Джек, піддався би спокусі. Хлопці не змогли об'єднатися заради співробітництва з організації примусу до виконання правил.

Героям В. Голдінга не вдалося створити повноцінного зводу правових норм: незважаючи на те, що встановлені приписи співжиття відповідали формальним ознакам правових приписів, вони втрачали сенс, оскільки у них не було фундаменту у вигляді охорони найціннішого — життя, здоров'я, власності, самих правил, зрештою. Проблема в тому, що цей очевидний фундамент герої відчували у правовій системі дорослих, від якої хоч і були відірвані, але яка продовжувала в їхній голові захищати навіть від думок про те, що інший може безкарно просто вбити тебе. Тобто ці осно-

воположні правові норми, засади природного права, які у вигляді записаних і підкріплених примусом правил лишилися десь далеко від них, у світі дорослих, діти у романі В. Голдінга несуть у своїй свідомості. Роха говорить «справедливість є справедливість», навіть якщо я слабкий, а ти сильний, він не *благає* про неї, він *вимагає* її. Ці, вже згадувані нами слова, є такою собі маніфестацією принципу формальної рівності, проголошеного вустами дитини, дитячими словами, через дитяче бачення права, символ якого — ріг — Роха назустріч смерті тріумфально несе перед собою як доказ того, що Джек «має не все». Так, Джек має не все — є те, чого навіть він не в змозі забрати, щось вище за силу і владу, є *право*, що захищає твої життя і гідність просто тому, що ти людина.

Список використаної літератури:

1. Хижняк Ю. В. Воля до права : за романом В. Голдінга «Володар мух» / Ю. В. Хижняк // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://onua.edu.ua/downloads/nauka/2016_12_26-konf-tgp.pdf
2. Харт Г. Л. А. Понятие права / Г. Л. А. Харт ; пер. с англ. ; под общ. ред. Е. В. Афонасина и С. В. Моисеева. — СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2007. — 302 с.
3. Голдінг В. Володар Мух / В. Голдінг ; пер. з англ. С. Павличко [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.e-reading.club/book.php?book=1039653>.

БАЛЬЖИК І. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ ТЕОЛОГІЇ ТА ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Дослідження міждисциплінарних взаємодій є аналізом нестандартних пізнавальних ситуацій в контексті комунікації суб'єктів, що виробляють і споживають знання. Цьому відповідає набір понять і проблем, що особливо актуалізувалися в епістемології. Ці проблеми окреслюють концептуальну область, з якою пов'язані перспективи розвитку як епістемологічної, так і науково-методологічної рефлексії. Всі вони покликані виразити когнітивну специфіку міждисциплінарних досліджень як неklasичного типу раціональності, який все більше зміцнюється в сучасну епоху, хоча і успадковує багатовікові тенденції розвитку знання. Різного роду відносини між дисциплінами, в тому числі і такі, що ви-

ходять за межі будь-якої дисципліни, це, по суті, відносини між системами знання, які можуть аналізуватися в різних аспектах [1].

Взаємозв'язок теології та юриспруденції є очевидним. Саме слово «юриспруденція» передбачає «знання права», «передбачення права», слідування йому як втіленню правди і справедливості. Справедливість виступає невід'ємним елементом сучасного правового середовища конкретної держави, її правових підвалин і традицій. Правове середовище об'єднує процеси і явища функціонуючої правової системи, правового життя суспільства, ідеї та ідеали, духовні і моральні принципи в області права, а також відображає рівень праворозуміння і поведінки особистості або спільності людей [2].

Відповідним змістом наповнені правові інститути, доктрини і основоположні принципи, коріння яких сягає, як правило, у нормативи релігійних догматів.

Мораль, моральність, справедливість в певному сенсі завжди мали релігійну складову. Тому, коли право виникає з моралі, воно теж несе в собі цей елемент сакральності, недоусвідомленості і таємниці. Від своїх підданих, громадян, держава вимагає неухильного дотримання основ державного вчення, викладеним у вигляді правових доктрин в рамках відповідної ідеології.

Стрижнеутворюючим елементом тут є загальний обов'язок виконання єдиних норм і приписів, початків моральності і моралі, вірного розуміння законності, справедливості і правди. З цього випливає, що ідеологія державної (світської) влади ґрунтується на цілому ряді елементів, схожих, а часом і таких, що прямо впливають з політичної теології секулярних інституцій та релігійної ортодоксії, які взаємовпливають один на одного [2]. Розглянемо докладніше елементи, які зближують теологію з юриспруденцією.

З плином часу, завдяки нормативній формалізації ортодоксальних постулатів теологія придбала загальнообов'язкову нормативність. Вимоги виконання її приписів стають на кшталт юридичних норм. Більш того, теологія імплементує й інші елементи, притаманні юридичним інститутам: нормативність викладу санкціонованих поведінкових дій, загальнообов'язковість приписів, кара, покарання («спитимія») за їх порушення. Схожим чином вирішувалося питання і з регулятивністю секулярних норм: різноманіття національних традицій змінювалося універсалізацією нормативних приписів, створенням єдино вірних і тому повсюдно обов'язкових державних законів.

З урахуванням сказаного можна говорити про схожість завдань, що стоять перед ортодоксією в її інституційно-теологічному значенні, і нормативно-юридичному розумінні як елемента сучасної правової середовища. Збереження базових морально-культурних ідеалів і традицій: консерватизм моральних підвалин і етичних норм, рецепція правових приписів. Дотримання «ортодоксальних догматів» (як в юриспруденції, так і в релігійній вірі) передбачає

використання історичної традиції, першо-виток в якості підстави для вибору «правильної» моделі поведінки в сучасному житті. В теології такими стають релігійні постанови, що містять абсолютну «позачасову» істину. Обов'язковість слідування таким постулатам забезпечується механізмами багато в чому близькими, а часом запозиченими з секулярних юридичних інститутів. Зокрема, тут можна вказати на порівняно жорстку формалізацію релігійних приписів і норм церковної і світської життя, а також на вкрай важкі процедурні перешкоди, які регламентують можливість їх перегляду і змін.

Слід так само зупинитися на символізмі. В рамках християнської теології ми можемо говорити про літургію з Євхаристією і супутніми ритуальними діями. Приклади проникнення традицій (клерикальних) в секулярний порядок дає нам юриспруденція. Сучасний правопорядок досі використовує ритуальну формулу клятви в різноманітних світських видах і сферах діяльності державних інститутів влади і посадових осіб. Дотримання подібних ортодоксальних принципів носить перш за все юридично-охоронний характер, що дозволяє не тільки зберегти базові морально-культурні ідеали і традиції, а й гармонійно вплести їх у норми сучасної правової середовища [5].

Зміни, що відбуваються в суспільстві і державі, продукують появу нових питань і прочитань колишніх вчень. Так, однією з суміжних «міжінституційних» проблем є сучасне розуміння доктрини прав людини. У сучасному світі значного поширення набуло переконання, ніби інститут прав людини сам по собі може найкращим чином сприяти розвитку людської особистості і організації суспільства. При цьому, з посиланням на захист прав людини, на практиці нерідко реалізуються такі погляди, які в корені розходяться з християнським вченням. У цій ситуації церква, ґрунтуючись на Священному Писанні і Священному Переданні, покликана нагадати основні положення християнського вчення про людину і оцінити теорію прав людини та її здійснення в житті.

Не слід також забувати, що сучасні демократичні інститути свободи слова, гуманізму з'явилися саме на ґрунті існуючої європейської цивілізації, переважно ставши результатом розвитку християнських цінностей. Іншими словами, сучасна пропагандована секулярна мораль виросла з сакральних норм, церковних правил і настанов. Сучасне правове середовище об'єктивно включає в себе безліч універсальних базових морально-культурних ідеалів, які стали невід'ємною частиною природно-правової парадигми буття світової спільноти [4].

Список використаної літератури:

1. Касавин И. Т. Междисциплинарное исследование: к понятию и типологии // Вопросы философии. — 2010. — Вып. 4. — С. 61-73.

2. Концепция инновационного развития правовой среды / Жильцов Н.А., Чердаков О.И., Черногор Н.Н., Минин А.Я., Коваль А.В. М.: Международный юридический институт, 2013. — 17 с.; Хорунжий С. Н. Доктринальные аспекты правовой среды: монография. — Воронеж : Издательско-полиграфический центр «Научная книга», 2014. — 231 с.
3. Хорунжий С. Н. Ортодоксия в юриспруденции и теологии как элемент современной правовой среды // Мониторинг правоприменения. — 2015. — №. 2 (15). — С. 4-11.
4. Зорькин В. Д. Право в условиях глобальных перемен: Монография. — Москва, 2013. — 496 с.
5. Францози Д. Институционный курс римского права. — Москва : Статут, 2004. — 427 с.

ДЗЕВЕЛЮК А. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук доцент

ВКЛАД ВЧЕНИХ НОВОРОСІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ В РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

На рубежі XIX — XX ст.ст. юридична думка перебувала в пошуку конструктивної моделі політико-правового устрою суспільства. У цьому пошуку активну участь взяли й вітчизняні вчені-юристи. Вітчизняне загальнотеоретичне правознавство зазначеного періоду було представлено такими вченими-правознавцями, як С. В. Пахман, М. К. Ренненкампф, М. Ю. Чижов, Є. М. Трубецькой, М. А. Гредескул, Б. О. Кістяковський, М. І. Палієнко, С. С. Днестрянський, А. М. Фатєєв, Є. В. Васьковський, В. Д. Катков, О. О. Жилін, Є. В. Спекторський, Ф. В. Тарановський, К. А. Кузнєцов.

Одеську школу права досліджуваного періоду в теоретичному правознавстві представляли С. В. Пахман, Є. В. Васьковський, В. Д. Катков, К. А. Кузнєцов і М. Ю. Чижов.

Семен Вікентійович Пахман (1825–1910) — уродженець Одеси, закінчив у 1840 р. Одеську гімназію і в 1843 р. прослухав повний курс юридичного відділення Ришельєвського ліцею.

Як відзначається в юридичній літературі, С. В. Пахман одним із перших у вітчизняній юриспруденції науку права зводив до юридичної догматики.

С. В. Пахман протиставляв дві теорії права: юридичну теорію права (тобто юридичну науку у власному розумінні) і так названу «побутову» (чи «історичну») теорію права. Кожна з цих наук вивчає право зі

своєї особливої точки зору. Так, «побутова» теорія права вивчає лише зовнішню сторону права, тобто життєві відносини, інтереси, цілі й т. д. Тоді як юридична теорія вивчає внутрішню сторону права, тобто право «саме по собі», незалежно від питання про походження і розвиток права, від життєвих цілей, від сил, що породжують право [1, с. 63].

Іншим представником формально-догматичного підходу був одеський учений **Євген Володимирович Васьковський** (1866, Акерман, по інших даних Одеса, — 1942, Варшава), відомий як цивіліст і процесуаліст, адвокат і суддя.

Є. В. Васьковський був типовим представником формально-догматичного підходу в юриспруденції, заснованого на логічній інтерпретації юридичних понять. У концепції Є. В. Васьковського первинне і допоміжне наукове завдання — формально-догматична обробка права — перетворюється на самоціль. З погляду вченого, юрист-догматик бере існуючий юридичний матеріал як непорушний емпіричний факт, він не створює нових законів і норм, не ставить питання про доцільність існуючих норм, а займається формально-логічною обробкою існуючого законодавства, тобто сприймає існуючі норми як догму. Кожен конкретний випадок практики підводиться під будь-яке поняття, що входить у формально-догматичну систему понять і правил, і тоді залишається тільки застосувати ці принципи і правила, що присвячені цьому поняттю в догматичній системі. У зв'язку з цим Є. В. Васьковський відзначає: «Процес застосування права, переробленого в наукову систему, зводиться до роз'яснення і з'єднання невеликого порівняно числа елементів, тобто до операції, подібної до математичних обчислень. А тому що елементи, над якими працює юрист, теж є поняттями, то його діяльність цілком відповідно може бути охарактеризована влучним висловом Савінії, як рахунок понять» [2, с. 344].

Завдання догматики, на думку Є. В. Васьковського, полягає в тому, щоб додати чинному праву таку зовнішню форму, що спростила б і полегшила б процес застосування юридичних норм. Для вирішення поставленого завдання Є. В. Васьковський пропонує використовувати такі прийоми: 1) юридичний аналіз; 2) логічну концентрацію матеріалу; 3) систематичний розподіл; 4) юридичну термінологію.

Василь Данилович Катков. Він народився 26 квітня 1867 р. у містечку Мала Миколаївка.

В. Д. Катков розвивав позитивістські погляди в їх крайній версії. Він затверджував, що «право є закон у широкому сенсі» і прагнув цілком перебороти поняття «право» як «плід схоластики і рабства мислення» і замінити «право» владним «законом». «Немає, — писав він, — особливого явища «право» в тому сенсі, в якому існують такі особливі явища, як «закон», «державна», «правило» чи «норма поведінки» [3, с. 391].

Ще один представник одеської школи теоретиків права – **Костянтин Олексійович Кузнецов**.

Праворозуміння К. А. Кузнецова можна віднести до вчень, які на-полягають на тому, що у своїй основі право має моральний характер. Як відомо, такий характер послідовно відстоювався школою природно-го права.

Микола Юхимович Чижов народився 6 жовтня 1853 р. в селі Єгор'єцькому Углицького повіту Ярославської губернії.

В результаті довголітніх пошуків, М. Ю. Чижов пропонує таку де-фініцію поняття права: право – це сукупність норм, установлених від-повідно до природних життєвих явищ людей, утворених силами, що кореняться не тільки в об'єктивному, поза суб'єкта лежачому світі, але й у природі людської особистості.

Список використаної літератури:

1. Пахман С. В. О современном движении в науке права: речь, произнес. в годовом собр. Юрид. о-ва, состоящего при С.-Петербург. ун-те, 14 февраля 1882 г. / С. В. Пахман. – СПб., 1882. – 307 с.
2. Васьковский Е. В. Цивилистическая методология. Ч. 1 : Учение о толкова-нии и применении гражданских законов / Е. В. Васьковский. – О. : «Эко-номическая» типогр., 1901. – 375 с.
3. Катков В. Д. Iurisprudentiae novum organon» (Реформированная общим язы-коведением логика и юриспруденция). Т. I : Цивилистика / В. Д. Катков. – О., 1913. – 429 с.

ФЕДОРОВ В. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ

Глобалізація за своїм змістом відображає світопорядок, що зміню-ється та такий, що інтенсивно змінюється далі світопорядок на основі переміщення світових центрів влади і трансформаційних процесів, що відбуваються в міжнародних, регіональних і національних соціально-політичних системах [1, 2]. Глобалізація – складний еволюційний про-цес становлення, функціонування і розвитку людської цивілізації, іні-ційований і консолідований епохальними і базисними інноваціями. На цьому акцентується увага, враховуючи, що багатьма глобалізм

сприймається як явище кінця XX і початку XXI ст. [2, с. 23-29; 3, с. 51; 4, с. 346-405].

Глобалізація XXI ст. проявляє свої інтегративні, консолідуючі особливості. Спонукаючи наукове співтовариство політиків і просто «предвісників» прогнозувати майбутнє з регіональними та світовими координаційними центрами [5, с. 45-57].

Кожна ознака глобалізації має свої позитивні і негативні властивості, які ініціює виклики — масовий вплив на державу, на її форму правління, державний устрій і державний режим. Їх систематизація представляє методологічну цінність. На цій основі можна виявити основні проблеми суспільства, визначити перспективи сучасної держави у їх вирішенні, без чого знижується ймовірність забезпечення національної безпеки [6, с. 35].

Для сучасної держави стійкість фінансової системи означає здатність держави якісно виконувати свої функції при виникненні непередбачених шоків різної природи, особливо у світлі як економічного так і інших криз сучасного світу, тут чітке визначення меж і розмірів державного боргу, ефективна реалізація боргової функції найважливіше державне завдання.

Однією з найбільш активно обговорюваних є проблема скорочення повноважень інституту держави, який втратив значну частину своїх традиційних функцій, частина з яких «перехоплена» транснаціональними та міжнародними структурами, частина передана місцевій владі і громадянському суспільству.

Але незважаючи на те, що існують серйозні протиріччя і розбіжності в уявленнях про роль держави у глобальному просторі, більшість дослідників відзначають тенденцію ослаблення інституту національної держави, розмивання її меж і руйнування традиційних політичних зв'язків під тиском нових політичних акторів. Йдеться про транснаціональні суб'єкти влади, які витісняють національні інститути і непідконтрольні міжнародним політичним структурам.

Глобально орієнтована економіка послаблює механізми регуляції внутрішньою політикою, робить держави контрольованими з боку світових фінансових ринків, інтереси яких входять у суперечність з національними інтересами. Економічна глобалізація не просто знижує значення національної держави — вона підриває основи національного суверенітету і незалежності.

Особливо важливим для легітимності держави є її нездатність виконувати свої зобов'язання як гаранта національної безпеки.

Більшість сучасних дослідників відзначають, що далеко не всі держави можуть успішно вписуватися в новий економічний простір. Міжнародні економічні процеси, які раніше успішно регулювалися на двосторонньому рівні, переростають у позадержавні відносини, у зв'язку з чим відбуваються розмивання та знецінення регулюючих функцій держави. Інформаційні, фінансові та інші процеси, пов'язані з глобаліза-

цією, скорочують можливості національних урядів з контролю внутрішньополітичної ситуації і управління нею.

Підсилюючи свої позиції транснаціональні актори, діють по всьому світу і не визнають кордонів, що все більшою мірою підриває здатність національної держави забезпечувати добробут громадян, у всякому разі частково позбавляє її традиційних структур, технологій управління і контролю.

Нагромадження суверенних боргів, що досягає історичних максимумів у розвинутих країнах, змушує переосмислювати виклики і загрози фінансовій безпеці в умовах глобального світу. Попри оптимізм, обережно висловлюваний фахівцями стосовно посткризового глобального відновлення, існує переконання в тривалості проблеми розвантаження фінансових дисбалансів.

Водночас наукові і прикладні дослідження боргового навантаження міжнародного суверенного сектору не дають однозначних відповідей щодо вирішення боргових проблем. В цьому контексті актуальність дослідження питання впливу глобалізації на формування державних боргів полягає у концептуальному визначенні безпечних параметрів нагромадження державних боргів для міжнародної та національних фінансових систем, а також напрямів міжнародного врегулювання таких процесів.

Забезпечення боргової безпеки сучасної держави залишається найактуальнішою сферою для дискусій. Багатоаспектність наслідків поширення боргових проблем державного сектору на інші сфери, складність отримання достовірної інформації щодо наявних та потенційних ризиків накопичення суверенних боргів, ідентифікація безпечних критеріїв нагромадження боргу для кожної окремої країни та здатність держав вчасно виконувати боргові зобов'язання — ось лише неповний перелік проблем, затримка вирішення яких посилює глобальну фінансову нестабільність.

Тому необхідне вивчення фінансових ризиків, удосконалення їх оцінювання та формування системи превентивних заходів. Така робота активізована міжнародними і національними організаціями, а також наднаціональними органами, які послідовно здійснюють антикризові та превентивні заходи.

Звичайно це не вичерпує глобальних та національних антикризових заходів, які здійснюються з метою оздоровлення суверенних фінансів і є складовими боргової функції держави.

Слід зазначити, що глобалізація має цілий ряд позитивних сторін у процесі впливу на державний борг. Так, вона відкриває нові можливості розвитку, оскільки сприяє поширенню інформації, знань, нових технологій, дозволяє повніше, ніж будь-коли, використовувати переваги міжнародного поділу праці, виробничої кооперації, ефективніше використовувати ресурси, кредити і т. п. Але вона ж загострює існуючі в світі протиріччя, більше того породжує нові небезпеки, конфлікти і

кризи, обумовлює збільшення державних витрат, що, в свою чергу, породжує збільшення державного боргу.

З іншого боку, процес глобалізації здатний помітно вплинути на формування нового світового порядку, знижуючи можливості національних урядів при домінуванні окремих держав міжнародного співтовариства, в результаті їхньої економічної залежності.

Багатьма економістами відзначається, що фінансова глобалізація безпосередньо впливає на проведення національної макроекономічної та грошово-кредитної політики, а саме: значно обмежується кількість цілей, які можна досягти методами грошово-кредитної політики, відбуваються поступові зміни в інструментарії грошово-кредитної політики.

Незважаючи на негативні моменти глобалізації, слід відзначити наявність тісного зв'язку між глобалізаційними процесами і фінансовою стабільністю. При цьому підтримка зваженої фінансової політики в довгостроковій перспективі сприяє досягненню фінансової стабільності, і навпаки, а в короткостроковій перспективі може проявлятися протиріччя в необхідності забезпечення цінової стабільності з вимогою підтримки стабільності фінансової системи, що в тому чи іншому виді є важливим чинником впливу на боргову безпеку держави.

Список використаної літератури:

1. Яковец Ю. В. Эпохальные инновации 21 века / Ю. В. Яковец ; Межд. ин-т П. Сорокина – Н. Кондратьева. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика», 2004. – 444 с.
2. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / У. Бек ; пер. с нем. А. Григорьева, В. Седельника ; общ. ред. и послесл. А. Филиппова. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
3. Делягин М. Г. Мировой кризис: Общая теория глобализации : курс лекций / М. Г. Делягин. – 3 изд. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 768 с.
4. Чумаков А. Н. Глобализация. Контуры целостного мира / А. Н. Чумаков. – М. : Проспект, 2005. – 428 с.
5. Хаггер Н. Синдикат. История грядущего мирового правительства / Н. Хаггер. – М. : б. и., 2007. – С. 25–99.
6. Макуев Р. Х. Актуализация роли государства в обеспечении национальной безопасности в условиях глобализации / Р. Х. Макуев // Государство и право. – 2010. – № 8. – С. 33–42.

ДУДНИК Р. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

ТРАДИЦІЙНІ ТА НОВІ ПІДХОДИ ДО ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ГАЛУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА

Типологізація галузей права є науково обґрунтований процес розчленування загального правового масиву, складових його норм — елементарних частинок, на різні структурні утворення — елементи системи права, вироблений за сукупністю типових ознак і якостей. Об'єктом типології права, таким чином, буде його структурний підрозділ — тип галузей права.

Варто підкреслити також, що типологізацію не слід ототожнювати з класифікацією, оскільки «типології характерний більш високий рівень абстракції» [2, с. 51]. Типологізація дозволяє встановити декілька рівнів правових утворень, кожен з яких відокремлюється на основі властивих йому типових ознак норм, інститутів і галузей права. До їх числа належать загальні ознаки, типологічні (субстанціональні) ознаки, внутрішньотипові ознаки і специфічні риси.

Розподіл права на типові частини на теперішній час зумовлено вимогами часу, у рамках того або іншого типу галузей права відбувається внутрішнє, більш детальне розчленування на типові галузі та інститути. Такий поділ став необхідним тому, що традиційні галузі та інститути виявилися не в змозі вмістити все різноманіття норм. Сучасне право виросло із старих структуроутворюючих форм. На додаток до них залучаються типи (блоки) галузей права.

У процесі типологізації галузей права можна виокремити традиційні та іноваційні підходи. До традиційних слід зараховувати класичні, установлені, історично сформовані типи галузей права: профілюючі та спеціальні; матеріальні та процесуальні; публічні і приватні.

Це свідчить про те, що між ними існує більш тісний зв'язок, заснований на взаємопроникненні їх норм і ознак. Відокремлення перерахованих вище типів здійснюється за відомими критеріями. Проте процеси еволюціонування права вплинули і на критерії і на самі типи, якісно змінивши їх.

Предметні галузі — тип галузей права, що впливають на суспільні відносини в якій-небудь одній сфері життя. До них слід зараховувати всі галузі українського права. Як і раніше, найбільш дискусійним залишається питання про предмет конституційного права.

Відокремлення цього типу галузей стало можливим після обговорення у ході відомих дискусій XX ст. проблем предмета і методу пра-

вового регулювання та обґрунтування предмета як основоположної базової категорії у характеристиці галузі права. Вчення про предмет правового регулювання, видається, слід вважати серйозним внеском у теоретичну науку, незважаючи на всю його потужність і суперечливість. Саме з його появою в навчальній і монографічній літературі сформувалася класична модель характеристики галузі права, яка не втратила свого значення і на теперішній час.

Сучасне розуміння типу предметних галузей слід будувати з урахуванням концептуального підходу, який поділяємо, про існування загальноправового та галузевого предмета, сформульованого В.Д. Сорокіним [3, с. 14]. Значення цього підходу полягає у тому, що він показує і відмінність від існуючих за радянських часів, нерозривного зв'язку всієї системи суспільних відносин, для врегулювання яких створюється уся система права, з кожними окремо сферами, видами, блоками, групами та інших суспільних відносин, є галузевими або інституційними предметами регулювання. Саме тому до типу предметних галузей слід зарахувати практично усі галузі сучасного права [1, с. 153–175].

Зміни, що відбулися в Україні, процеси інтеграції та диференціації, діалектична зміна сфери правового регулювання, нові підходи до розуміння права дозволяють виокремити нові типи галузей права

Підвищився вплив економічних реформ на правове регулювання суспільних відносин, що сприяло виникненню, переважно нового типу – економіко-орієнтованих галузей права. До нього слід зарахувати галузі права, що безпосередньо регулюють економічні питання (цивільне право, фінансове право, підприємницьке право тощо), а також інститути і норми інших галузей права, безпосередньо беруть участь у регулюванні процесів економіки.

Слід зазначити, що всі існуючі галузі права тією чи іншою мірою пов'язані з економічними процесами. Залежно від економічного орієнтування галузей національного права можна виокремити: галузі права, що безпосередньо регулюють економічні питання (економічне право); галузі публічного права, що орієнтовані на управління економічними процесами суспільства; галузі права, що зорієнтовані на захист інтересів особистості в економічній сфері в умовах ринкової економіки та глобалізації. Як пояснення слід вказати, що до першої групи галузей розглянутого типу належать галузі, що переважно і в цілому складаються з економіко-орієнтованих норм, метод безпосереднього регулювання яких є переважачим. До другої групи – галузі, в яких економіко-орієнтовані норми виконують другорядну роль і надають у більшості своїй опосередкований вплив на економічні відносини. Відмінною рисою галузей третьої групи є функція інтересів суб'єктів в економічній сфері.

Сенс такого поділу полягає не тільки в тому, щоб виокремити галузі права, що регулюють публічні та приватні інтереси особистості в умовах ринку, а так само прямо стосуються економіки, а в тому, щоб в

усіх галузях права висловити економіко-правове значення громадської та приватної користі у їх взаємоузгодженій єдності.

Список використаної літератури:

1. Дудченко В.В. Система источников украинского права / В.В. Дудченко // Введение в украинское право. — 2009. — С. 153–175.
2. Общая теория права : курс лекций / под ред. В.К. Бабаева. — Новгород, 1993.
3. Сорокин В.Д. Правовое регулирование : предмет, метод, процесс (макроуровень) / В.Д. Сорокин. — СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003.

САВЕЛЬСЬКА Г. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ПРАВОВІ ОСНОВИ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ В УКРАЇНІ

З самого моменту здобуття незалежності Україна послідовно рухається у напрямку зближення з Європейським Союзом. Якісно новим етапом євроінтеграційних процесів у нашій державі стало підписання Договору про Асоціацію між Україною та ЄС. Імплементация цього документу вимагає від України проведення низки важливих реформ у різних галузях державного та суспільного життя в Україні, у тому числі й у сфері освіти. І головним акцентом у справі приведення у відповідність вітчизняної системи освіти до європейських стандартів є впровадження в Україні принципу академічної свободи. Цей принцип є вирішальним у системі освіти більшості країн ЄС, а Хартія Європейського Союзу про основні права у своїй статті 13 прямо передбачає забезпечення академічної свободи [1, с. 326].

Ідея запровадження академічної свободи університетів не є новою для вітчизняної суспільної думки. Відомий громадський діяч та науковець М.І. Пирогов, маючи досвід перебування на посаді попечителя Одеського (1856-1858) та Київського навчальних округів (1858-1861), розумів необхідність автономії університетів та функціонування в ньому академічних свобод. Він зазначав, що в централізованій державі автономія університету повинна полягати в тому, щоб зробити його якомога менш бюрократичним, а, в ідеалі, повністю незалежним від бюрократії. За його словами, вчений, що прагне бути незалежним — це цілком звичайне явище, тоді як державний службовець апріорі не може бути незалежним, адже «автономия и чиновничество нейдут вместе». І якщо знехтувати необхідністю надання університетам певного рівня

автономії, у подальшому це обов'язково матиме негативний вплив на якість освіти: «Там, где учёные чиновники, а их ученики — искатели чина, там сейчас рождаются такие понятия и отношения, которые рано или поздно превратят учебное место в присутственное...». Саме тому М. І. Пирогов пропонував поставити університети поза державної ієрархії та надати їм максимально широку автономію [2, с. 384].

На сьогоднішній день у національному законодавстві забезпечення академічної свободи передбачене Законом України «Про вищу освіту». Так, п.1 ст.1 вищеназваного нормативно-правового акту містить визначення цього поняття, а саме: «Академічна свобода — самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів з урахуванням обмежень, встановлених законом». Серед принципів державної політики у сфері вищої освіти стаття 3 Закону України «Про вищу освіту» називає принцип розвитку автономії вищих навчальних закладів та академічної свободи учасників освітнього процесу [3].

З огляду на законодавче закріплення принципу академічної свободи, можна говорити про достатню правову охорону цього важливого принципу побудови системи освіти в Україні. Проте, беручи до уваги усталені традиції централізованої системи освіти в Україні, коли протягом багатьох десятиліть усі аспекти життєдіяльності навчальних закладів встановлювалися і суворо контролювалися державою, в нашій країні достатньо складно втілити в життя принцип академічної свободи. З цього приводу представник Української Гельсінської спілки з прав людини та Харківської правозахисної групи, член Конституційної Комісії Всеволод Речицький висував пропозицію прямо прописати гарантії забезпечення академічної свободи у розділі II Конституції України, проте на той час його пропозиція не була підтримана.

Таким чином, ідея правового забезпечення академічної свободи в Україні має досить тривалу історію і своїми коріннями сягає у 19 століття, коли вперше була обґрунтована необхідність надання самостійності імперським університетам. Під впливом історичної спадщини та процесу інтеграції у світове освітнє співтовариство в Україні було закріплено принцип академічної свободи у галузевому законодавстві, що надало високий рівень правової охорони цього принципу, проте його практична реалізація потребує довгих та ґрунтовних змін у вітчизняній системі університетської освіти.

Список використаної літератури:

1. Конституции зарубежных государств: Великобритания, Франция, Германия, Италия, Европейский Союз, Соедин. Штаты Америки, Япония, Индия :

- учеб пособие / [сост., сб., пер., авт. введ. и вступ. Ст. В. В. Маклаков]. — 5-е изд., переаб. и доп. — М.: Волтерс Клувер, 2007. — 608 с.
2. Пирогов Н.И. Университетский вопрос / Н. И. Пирогов // Избранные педагогические сочинения. — М.: Педагогика, 1985. — 390 с.
 3. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 р. // Відомості Верховної Ради. — 2014. — № 37-38. — Ст. 2004.

ІВАНОВА О. Д.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ПРАВО НА МІГРАЦІЮ ЯК ПРИРОДНЕ ПРАВО ЛЮДИНИ

Багатогранність людини породжує невичерпність її прав. Разом з людиною, її рівнем розвитку та значенням у соціумі постійно змінюються і її права, їх пріоритети. З урахуванням зазначеної мінливості правава наука повинна завжди бути готовою для перебудови сталої системи прав людини та громадянина. Права людини, як зазначає Ю. Шемшученко, — історично мінлива категорія, яка еволюціонує разом із суспільством та державою [2, с. 5]. З моменту проголошення Загальної декларації прав людини 1948 року і до сьогодні, світова спільнота, уряди окремих країн та науковці намагаються віднайти оптимальну модель механізму забезпечення прав людини. Беручи до уваги значну кількість доктринальних підходів, ідей, природні права людини становлять і надалі значний інтерес для сучасної науки. Зокрема, дослідженню прав людини багато уваги приділяли такі науковці, як Лук'янова Є.Г., Марченко М.М., Смірнова О.С., Цуканова О.М., та ін.

Не зважаючи на різні підходи до обґрунтування ідей прав людини, вчені сходяться до єдиної думки щодо тісного зв'язку між правами людини та процесом глобалізації. Так, О.М. Цуканова вважає, що саме права людини є ключовою ланкою глобалізаційних процесів [1, с. 4].

Однією з теорій, що стосується доктринального обґрунтування основ прав людини є теорія трьох основних поколінь прав людини, відповідно до якої традиційно виділяли: громадянські та політичні права; соціально-економічні та колективні права.

Становлення саме такої концепції пояснюється соціальною необхідністю, що відповідало певним змінам у суспільстві: революціям, прийняттю міжнародних правових актів та ін.

У цьому випадку просліджується взаємозв'язок між змінами у суспільних відносинах, які вимагають юридичного закріплення. Так, сьогодні вже говорять про четверте та п'яте покоління прав людини (право на евтаназію, зміну полу, на сурогатне материнство та ін.).

Усі права першого покоління мають єдину юридичну природу. Це права, які забезпечують свободу людини у суспільстві. Саме права першого покоління (природні права людини) є основою конституцій багатьох держав Європи та світу. Яскравим прикладом реалізації такої природної свободи є право людини на міграцію. Право на свободу людини постає перед нами однією з найважливіших категорій природних прав, без якого неможливе нормальне перебування людини у суспільстві. Саме право на свободу вибору місця знаходження є однією з ознак громадянського суспільства.

Сьогодні однією з найгостріших проблем юридичної науки та практики є проблеми, які пов'язані з міграцією населення. Згідно з останнім докладом Генерального секретаря ООН Янна Еліассона, кількість мігрантів у всьому світі залишається на величезній позначці – близько 244 млн. осіб, що у свою чергу на 41 відсоток більше, аніж у 2000 році [3, с. 67]. Така увага до проблем міграційного права пояснюється світовою міграційною кризою, що охопила країни Європи в останній час.

На міжнародному рівні право на міграцію закріплюється основними правовими актами – Загальною декларацією прав людини, Міжнародним пактом про громадянські та політичні права. Зазначеними правовими актами гарантується право мігрантів на пересування; законне існування на обраній території, на трудову діяльність у встановленому внутрішнім законом країни порядком, на отримання матеріальної допомоги у встановленому порядку та ін. В останні роки у зв'язку із політичними та економічними кризами у країнах світу, масовою безробітністю, тероризмом, кількість мігрантів у країни Європи досягла вражаючих позначок. Це явище пояснюється нормальним та природним прагненням особи до комфортного проживання у суспільстві. Велика кількість мігрантів змушена змінювати місце проживання та шукати нові способи заробітку. Але, у зв'язку з неможливістю країн Європи забезпечити комфортне співіснування громадян країни та мігрантів змусило уряди країн Європи призупинити дію міграційної політики у частині прийняття мігрантів та біженців, більше того Президент США Дональд Трамп у своїй передвиборчій програмі прямо говорив про зупинення потоку мігрантів до США, що у подальшому знайшло своє відображення у його президентських указах [4]. Між тим, дослідивши природу міграційних процесів можна прийти до висновку, що міграція є нормальним, історичним явищем, що у певній мірі призвело до розвитку певних міст та територій, сприяло запозиченню фундаментальних правових положень різними правовими сім'ями. Право на міграцію є прямим відображенням права на свободу, що дарується людині з народження. Воно у певній мірі є сучасним відображенням природних прав людини. І тому, спроби окремих держав, шляхом заборон радикально впливати на світові міграційні процеси, носять неприродний характер.

Підсумовуючи вищезазначене, необхідно підкреслити, що проблема, пов'язана з міграційними процесами сьогодні є вельми актуальною та гострою. Застосування неправових важелів для урегулювання ситуації сьогодення, яка пов'язана зі свободою пересування людини може призвести до масового невдоволення та протестів, що у свою чергу тягне за собою зростання рівня злочинності та здійснення терористичних актів.

Список використаної літератури:

1. Васечко Л. Обмеження прав людини в умовах глобалізації: проблеми теорії та практики / Л. Васечко. — К.: Юридична Україна, 2013. — № 1. — С. 4.
2. Оніщенко Н.М. Зайчук К. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні: моногр. / Кол. авт.; за ред. Н.М. Оніщенко, О.В. Зайчука. — К. — 2007. — С. 5.
3. Савицька І.М. Свобода як звільнена свідомість: історико — філософський дискурс / І. Савицька. — Х.: Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Теорія культури і філософія науки, 2013. — № 1057, вип. 49(1). — С. 67.
4. Указ про біженців — це не заборона для мусульман, це боротьба з тероризмом. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/01/30/7060885/>

ТИЩЕНКО Ю.В.

Національний університет «Одеська юридическа академия»,
доцент кафедри общетеоретической юриспруденции,
кандидат юридических наук

ПРАВОВЫЕ МИФЫ В ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКЕ

Рассмотрение правовых мифов как составляющих юридической науки требует их соотнесения с научным знанием. Можно утверждать, что правовой миф как особая форма юридического знания о праве обладает такими признаками научного знания как эксплицитность, общезначимость, референциальность. В то же время, для правового мифа не свойственны (или свойственны лишь частично) другие, не менее важные признаки научного знания, такие как обоснованность, рациональность, валентность.

Из этого следует, что правовые мифы по целому ряду обстоятельств не могут быть признаны научным знанием, а это ведет к выводу о том, что юридическая наука не должна содержать в себе правовых мифов. Между тем, это вовсе не означает, что она их не содержит. Действительно, анализ современных научных изысканий в сфере правоведения и

государствоведения указывают на то, что часто те или иные выводы, преподносимые как научные, оказываются основанными на мифах.

Формирование мифологем в юридической науке является следствием того, что правовое мышление в рамках его неклассической интерпретации рассматривается как процесс смыслообразования, или понимание, что протекает в единстве различных видов познания — чувственного, интуитивного и уже потом — рационального.

Мифологема может быть представлена как особая форма юридического знания, претендующая на научность, которая содержит в себе интерпретацию правового мифа, и находит выражение в юридических конструкциях.

Исходя из предложенного определения, можно вычленить структуру мифологемы, а также определить ее место в юридической науке. Мифологема должна включать в себя собственно смысловой центр — определенный правовой миф и непосредственно ту юридическую теоретическую конструкцию, которая интерпретируется через этот правовой миф или базируется на нем, выступая его продолжением.

Важное свойство мифологем — их ценностная направленность. Однако в основе мифологемы может лежать не только правовая ценность, но и правовая антиценность как определенная смысловая конструкция, лежащая за пределами общественного представления о правомерном и неправомерном, допустимом и недопустимом. Ярким примером такой мифологемы являются теоретические обоснования явно противоречащих идее права решений в тоталитарных режимах (к примеру, известные Нюрнбергские законы в нацистской Германии). При этом происходит осознанная или неосознанная подмена ценности антиценностью.

Построение мифологем, связанное с привнесением в правовую науку новых идей, обязательно ведет к мифологизации, или даже фетишизации, что напрямую связано с тем, как оценивается правовая реальность и желаемое право. Примером такого подхода является мифологема европейского правового порядка/европейского правового пространства. На примере этой мифологемы ярко высвечивается их основной признак: вывод в ее центр одной ценности ведет к обесцениванию всех ее разновидностей. Например, если мифологизируется европейский правовой порядок, то любой другой правовой порядок воспринимается как неприемлемый и неценный.

Построение мифологем происходит не только по принципу противопоставления ценности и антиценности. Помимо аксиологического пути формирования мифологем возможен символический путь.

Общая идея этого подхода весьма проста: мифологема формируется путем подмены смысла понятия его символом. Именно символическим путем формируются такие мифологемы как, к примеру, миф о правах человека. Несомненно, права человека являются неотъемлемым элементом современной правовой жизни, они во многом определяют

тот облик правовой реальности, который соответствует современной эпохе.

Однако с точки зрения представлений о научном знании, многие положения теории прав человека представляются мифологизированными, в частности, они не подпадают под такой признак научного знания как рациональность. Как отмечалось выше, под рациональностью научного знания понимается его логическая обоснованность, а также связь одних групп знания с другими.

Одной из распространенных мифологем современной юридической науки является миф о правах человека, которые по сути вытесняют идею самого права. Между тем, терминологический аппарат, связанный с категорией субъективного права оказывается неприменимым к правам человека. В этой связи права человека иногда выводят за пределы субъективных прав, очерчивая их пространством свободы человека. Именно на этом этапе происходит подмена идеи символом: права человека становятся свободой, а свобода — правами человека, хотя содержательно это совершенно разные понятия, лежащие в разных плоскостях знания.

Еще одна распространенная мифологема, правовое государство — это сложносоставная мифологема, включающая несколько мифологем низшего порядка, а именно мифологемы: безальтернативности бытия гражданского общества в правовом государстве, верховенства права, возможности действия права без государственного принуждения, сочетания профессионализма и демократизма в государственном управлении и т.д.

Таким образом, мифологемы в юридической науке хоть и присутствуют, но они мешают рациональному и обоснованному развитию юридического знания. Думается, современной юриспруденции следует отказаться от рассмотрения юридической науки исключительно как рациональной сферы. С другой стороны, здесь принципиально рассмотрение научного знания как стремления к поиску закономерностей и законов окружающей реальности, даже когда ее окружает целый мир мифологизированных конструкций, далеких от критериев научного знания.

БАТАН Ю. Д.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
фахівець науково-дослідної частини

ДО ПИТАННЯ ПРО ОБ'ЄКТ ПРЕВЕНЦІЇ ЯК МЕТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У попередніх публікаціях нами було обґрунтовано підхід, за яким превенція є метою правового регулювання, на досягнення якої реалізується не лише охоронна, але і регулятивна та виховна функції права; при цьому кожна система права та її елементи мають власну превентивну мету.

Об'єктом превенції є те, чому саме варто запобігати, тобто превенція чого (або запобігання чому) є метою відповідного явища, процесу. У юриспруденції відсутній єдиний погляд на об'єкт превенції. Визначення об'єкта превенції передусім залежить від типу праворозуміння (підходу [8, с. 255], школи, науково-дослідної програми [4, с. 49]) автора.

1. Позитивістський, або нормативістський погляд. Більшість кримінологів й інших представників кримінальної юриспруденції об'єктом запобігання, природно, вважають злочини (злочинність). Окремі представники інших галузевих правничих наук об'єктом превенції називають правопорушення.

Цивіліст Г. Мошак оперує словосполученням «запобігання правопорушенням і (та) злочинам» [10, с. 30, 35, 36, 38, 41, 42, 54, 107, 109, 111 тощо], іноді звертаючи увагу на інші мовні позначення: «... упереджає шкоду, правопорушення, злочин» [10, с. 41], «протиправних і злочинних дій» [10, с. 52]. При цьому іноді підтримується й антропологічний підхід: «захист людини та її прав від злочинів і правопорушень»; «досвід Німеччини показує: чим краще держава забезпечує використання приватноправових засобів запобігання правопорушенням і злочинам, тим якісніше реалізуються права людини» [10, с. 42]; «необхідності забезпечення загального блага (людини та природи) проти ... прагнень окремо взятих суб'єктів господарювання» [10, с. 43], «зміна соціальних орієнтирів щодо захисту прав і свобод людини і громадянина, надання їм більшого значення стимулювала розробку низки пропозицій стосовно різнопланового поліпшення становища потерпілого» [10, с. 116], «кіберзлочинності та іншим порушенням прав людини» [10, с. 82].

Останній вислів є показовим стосовно того, що позитивістський погляд навряд чи здатний методологічно правильно окреслити об'єкт превенції. Варто наголосити, що об'єктом превенції є не правопорушення і тим паче не лише злочин, оскільки якщо визнати, що метою

права є запобігання порушенням права, то це буде істотною логічною помилкою. Крім того, не метою права є запобігати тим діям, які визнані як правопорушення, а саме визнання того чи іншого діяння правопорушенням якраз і має за мету досягнення превентивності.

2. Антропологічний, або природно-правовий погляд. Право потрібне не для права, а для людини та колективів людей. Враховуючи, що основою права є права людини, які виводяться зі свобод, потреб та інтересів людини, то саме вони мають бути об'єктом превенції. А. Данченко визначав «превентивну функцію права» як «напрямок ... впливу, який націлений на недопущення порушень наявних правовідносин, прав і законних інтересів громадян, їх колективів й організацій» [5]. О. Арапчор, досліджуючи «превентивну функцію трудового права», підкреслює, що «запобігання порушенням прав і законних інтересів конкретного працівника, роботодавця, суспільства та держави в цілому є не просто правовою ідеєю законодавця, а метою правового впливу» [1, с. 3].

3. Соціально-конфліктологічний погляд. Об'єктом є соціальні конфлікти, оскільки, по-перше, запобігання соціальним конфліктам і мінімізація їх негативних наслідків є важливою метою сучасного права, по-друге, соціальні конфлікти самі по собі не є порушенням прав людини, тому їх превенція становить окрему категорію в об'єкті превентивного механізму.

Так, М. Козюбра вважає, що «одна з головних функцій права полягає у запобіганні і вирішенні конфліктів через притаманні йому механізми», пізніше називаючи це одним із «характеристик соціального призначення права» [7, с. 44, 45]. Доводячи конфліктне призначення права, Ю. Оборотов зазначає, що «право здатне впливати на причини конфлікту, його виникнення (конфліктну ситуацію), розвиток і вирішення, не кажучи вже про наслідки конфлікту» [12, с. 275], а метою права у його визначенні у контексті нормативно-ціннісного праворозуміння вважає «попередження та розв'язання конфліктів, збереження соціальної цілісності в суспільстві» [11, с. 9]. Сутність існування права вбачає «у запобіганні та вирішенні індивідуальних і соціальних конфліктів і спорів» О. Лейст [9, с. 71]. Науковець у сфері конституційної конфліктології А. Єзеров наголошує, що «профілактика конституційної конфліктності ... має стати одним із пріоритетів державної політики» [6, с. 161].

Водночас більшість дослідників конфліктності підтверджують користь соціальних конфліктів. Саме завдяки ним діалектично розвивається суспільство, і без них неможливо не лише прогресувати, а і взагалі існувати. Через це запобігання соціальній конфліктності також вважаємо недоцільним.

Таким чином, проаналізувавши три типові погляди на об'єкт превенції, слід віддати перевагу антропологічному підходу і вважати, що запобігання порушенням прав і свобод людини є метою сучасного правового регулювання.

Список використаної літератури:

1. Арапчор О. М. Превентивная функция российского трудового права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Екатеринбург, 2013. 28 с.
2. Батан Ю.Д. Вплив превентивного механізму права на неправомірну поведінку. *Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О.В. Козаченка, Є.Л. Стрельцова*. Миколаїв: Іліон, 2016. С. 625–642.
3. Батан Ю.Д. До питання про місце превенції у правовому регулюванні. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2017. № 10. С. 25–31.
4. Горобець К.В. Концепт права як прояв креативності юриспруденції. *Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / за ред. Ю.М. Оборотова*. Одеса : Фенікс, 2015. С. 41–58.
5. Данченко А. А. Превентивная функция российского права : дис.... канд. юрид. наук : 12.00.01. Н. Новгород, 2002. 164 с.
6. Єзеров А. Конституційний конфлікт як феномен та процес в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2008. 240 с.
7. Козюбра М. І. Основні підходи до право розуміння. *Загальна теорія права : підручник*. Київ : Ваіте, 2015. С. 24–45.
8. Крестовська Н.М. Загальногуманітарні засоби у системі методології юриспруденції. *Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / за ред. Ю.М. Оборотова*. Одеса : Фенікс, 2015. С. 253–268.
9. Лейст О. Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права : учебное пособие. Москва : Зерцало-М, 2011. 352 с.
10. Мошак Г.Г. Використання засобів приватного права у запобіганні злочинності. Харків : Кроссроуд, 2010. 196 с.
11. Оборотов Ю. М. Сучасне праворозуміння та визначення права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 18. С. 4–9.
12. Оборотов Ю. М. Традиції та новачі в правовому розвитку: загальнотеоретичні аспекти : дисертація ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Одеса, 2003. 379 с.

ЛАПТЄВА М. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ВПЛИВ ХРИСТИЯНСТВА НА ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

Людина як член громадянського суспільства є суб'єктом прав, що впливають із природного права. Ці права притаманні всім людям від народження, вони не обумовлені належністю до громадянства певної держави і не залежать від того, визнає їх держава чи ні. Саме на постулатах і ідеях свободи, рівності, індивідуалізації, пріоритету прав людини ґрунтуються сьогодні основні положення Конституції України.

Право і релігія, зокрема християнство, є найважливішими регуляторами суспільних відносин. З юридичної точки зору право володіє пріоритетом у соціальному регулюванні, оскільки завдяки обов'язковості (імперативності) воно здатне оптимально забезпечити нормальне функціонування суспільства. У той же час ефективність правового регулювання багато в чому залежить від злагодженої взаємодії з іншими, не юридичними регулятивними системами, в тому числі, і з християнськими принципами, які містять численні оцінки належного і забороненого з позиції закону поведінки.

Зв'язок між державою і Церквою має два напрями: 1) держава може впливати на Церкву, регулюючи її правовий статус; 2) релігійні цінності і погляди здатні впливати на політичну культуру суспільства і розвиток країни.

В. С. Нерсисянц стверджує, що права людини – це необхідний, невід'ємний і невідворотний компонент будь-якого права як права взагалі, певний аспект вираження сутності права як особливого типу та специфічної форми соціальної регуляції. Право без прав людини так само неможливе, як і права людини без і поза правом [2, ст. 63-67]. Як загальнолюдська категорія, права людини протягом тривалого історичного розвитку значно змінювалися і збагачувалися, пройшовши шлях від їх божественної концепції до сучасної інтеграційної [6].

В науці прийнято ділити права і свободи людини на три покоління (цю пропозицію зробив французький правознавець Карел Васак): 1-ше покоління – громадянські і політичні права (*liberte*); 2-ге – соціально-економічні (*egalite*); 3-тє – права колективні або солідарні (*fraternite*).

Ідея невід'ємних прав особистості заснована на біблійному вченні про людину як образ Божий, як онтологічно вільну істоту. Проголошення невід'ємних прав людини передбачає і відповідні обов'язки. «Права потрібні християнину насамперед для того, щоб, володіючи ними, він міг найкращим чином здійснити своє високе покликання до «образу Бога», виконати свій обов'язок перед Богом і Церквою, перед іншими людьми, сім'єю, державою, народом та іншими людськими спільнотами» [1].

У сучасному європейському культурному просторі уявлення про необхідність дотримання і захисту прав людини є аксіомою. Однак у християнстві, зокрема у православ'ї, особливо стоїть питання про ієрархію цінностей, в якій, на відміну від світського розуміння, земне життя і все, що з ним пов'язане, не ставиться на перше місце. Приймаючи принципи прав людини як одного з соціальних регуляторів, Церква не розглядає його як єдиний або найголовніший. Тут і полягає основна суперечність зі світською правозахисною свідомістю – для Церкви існуюча концепція прав людини не є аксіомою [5, с. 276-280].

Гідність і свобода – поняття, на які сьогодні опирається інститут прав людини, тісно пов'язані з християнським вченням. Поняття «гідність» греко-римського походження. Найбільш близький його переклад

означає «цінність». Християнство сприяло поширенню розуміння цінності кожної людини як творіння Божого.

Свобода розуміється головним чином як свобода вибору. Її сенс полягає в тому, щоб людина сама добровільно, а не примусово жила у спілкуванні з Богом. Вибір аморального способу життя руйнує саму свободу вибору, так як веде волю до поневолення гріхом [4].

Різні правові школи об'єднують права і свободи у групи за різними критеріями. Християнство в силу свого основного покликання пропонує розглядати права та свободи з точки зору їх можливої ролі у створенні сприятливих зовнішніх умов для вдосконалення особистості на шляху спасіння.

Право на життя є дар Божий людині. Воно повинно передбачати захист людського життя з моменту зачаття. Після права на життя слід визначити принцип свободи совісті: насамперед, у можливості обирати світоглядні орієнтири свого життя. Суспільство має право вільно визначати зміст і обсяг взаємодії держави з різними релігійними громадами залежно від їх чисельності, традиційності для країни або регіону, внеску в історію і культуру, від громадянської позиції. При цьому повинна зберігатися рівність громадян перед законом незалежно від їхнього ставлення до релігії.

Свобода слова і свобода творчості. Публічні виступи і заяви не повинні сприяти розповсюдженню гріха, породжувати чвари та безлад у суспільстві. Творчість не повинна виправдовувати нігілістичного ставлення до культури, релігії та моралі. Право на самовираження окремої особистості чи груп людей не повинне здійснюватися у формах, образливих для переконань і способу життя інших членів суспільства.

Право на освіту розглядається як важлива умова розкриття потенціалу особистості. Освіта — це не лише засіб для набуття знань чи введення людини в життя суспільства, а й виховання особистості відповідно до задуму Творця.

Через сім'ю передаються релігійні традиції, соціальний устрій і національна культура суспільства. Закон покликаний поважати сім'ю як цілісний організм і захищати його від руйнування, спровокованого падінням моралі. Охороняючи права дитини, юридична система не повинна заперечувати особливу роль батьків у її вихованні, невід'ємному від світоглядного і релігійного досвіду.

Єдність і взаємопов'язаність громадянських і політичних, економічних і соціальних, індивідуальних і колективних прав людини здатні сприяти гармонійному устрою життя суспільства як на національному, так і на міжнародному рівнях. Суспільна цінність і ефективність усієї системи прав людини залежать від того, наскільки вона створює умови для зростання особистості в богоданій гідності й поєднується з відповідальністю людини за свої вчинки перед Богом і близькими. В умовах «універсальної» ціннісної кризи роль християнської релігії для української нації важко переоцінити.

Список використаної літератури:

1. Краткий катехизис по «Основам Социальной концепции Русской Православной Церкви». [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://donseminary.ru/2014/09/11/kratkij-katehizis-po-osnovam-socialnoj-koncepcii-russkoj-pravoslavnoj-cerkvi/>
2. Лавренко В.М. Право і християнство як чинники механізму реалізації прав людини. — Часопис Київського університету права. — 2010. — № 1. — Ст. 63-67.
3. Оборотов Ю.Н. Теория государства и права (прагматический курс). — Одесса. — «Юридична література». — 2006. — 183 с.
4. «Об основах учения РПЦ о достоинстве, свободе и правах человека» Доклад митрополита Кирилла, Председателя ОВЦС МП, на пленарном заседании Архиерейского Собора РПЦ 26 июня 2008 г. [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.religare.ru/2_55610.html
5. Моисеенко О.Г. Современная позиция русской православной церкви по вопросам прав и свобод человека. — Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова. — 2009. — № 3. — Ст. 276-280.
6. Пастернак В.М. Християнські засади позитивного права: теоретичні аспекти: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.01 / Львів, 2013. — 21 с.
7. Рабінович П. Основоположні права людини: сучасні позиції православних церков Росії та України. — Порівняльне правознавство. — 2012. — № 3-4. — Ст. 112-119.

ЛИЧКО В. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВА ДОПОМОГА ЯК РІЗНОВИД СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Право на правову допомогу — це гарантована державою можливість кожної особи отримати таку допомогу в обсязі та формах, визначених нею, незалежно від характеру правовідносин особи з іншими суб'єктами права. Це право є одним із конституційних, невід'ємних прав людини і має загальний характер. У контексті ч. 1 ст. 59 Конституції України [1], якою визначено, що «кожен має право на правову допомогу», поняття «кожен» охоплює всіх без винятку осіб — громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перебувають на території України. Здійснення права на правову допомогу засноване на дотриманні принципів рівності всіх перед законом та відсутності дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Законом України «Про безоплатну правову допомогу» [2] правова допомога визначається як надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав та свобод, їх відновлення у разі порушення.

Як відзначає К.В. Дубич, сьогодні в Україні принципово важливим питанням є створення ефективної системи надання соціальних послуг та забезпечення ними всіх громадян, що їх потребують. Задоволення потреб соціальними послугами людей, що опинились в складних життєвих обставинах є одним із ключових завдань діяльності системи надання соціальних послуг. Ефективність діяльності цієї системи напряму впливає на соціальну та політичну стабільність держави. Під системою надання соціальних послуг автор розуміє складну, відкриту соціально-економічну систему, яка складається з сукупності державних органів і недержавних організацій, діяльність яких спрямована на надання соціальних послуг особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах, не можуть самостійно їх подолати та потребують сторонньої допомоги [3].

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» [4], соціальні послуги надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Законом передбачено, що право на отримання соціальних послуг мають громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, у тому числі біженці, які проживають в Україні на законних підставах та перебувають у складних життєвих обставинах. Під складними життєвими обставинами розуміються обставини, що об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самостійно (інвалідність, часткова втрата рухової активності у зв'язку із старістю або станом здоров'я, самотність, сирітство, безпритульність, відсутність житла або роботи, насильство, зневажливе ставлення та негативні стосунки в сім'ї, малозабезпеченість, психологічний чи психічний розлад, стихійне лихо, катастрофа тощо).

Під соціальними послугами розуміється комплекс заходів із надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем [4].

Серед видів соціальних послуг виділяють, зокрема, юридичні послуги, що містять у собі надання консультацій із питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння застосуванню державного примусу і реалізації юридичної відповідальності осіб, що вдаються до протиправних дій щодо цієї особи (оформлення правових документів, адвокатська допомога, захист прав та інтересів особи тощо) [4].

Р.Г. Мельниченко розкриває зміст і ознаки поняття «правова допомога» через доступ до юридичних благ у вигляді юридичних послуг [5, с. 13]. В.В. Печерський навпаки не отожднює дані поняття. На

його думку «юридичні послуги» породжуються в житті зовсім іншими життєвими обставинами, у яких відсутні ознака конфліктності, зіткнення протилежних інтересів. Особа, яка звернулася за юридичними послугами, має лише особистий інтерес, задовольнити який вона не може самотійно. Під «юридичною послугою» науковець розуміє діяльність спеціально уповноваженого суб'єкта, спрямовану на надання фізичній чи юридичній особі благ юридичного характеру [6, с. 34].

В контексті розгляду питання співвідношення понять правової допомоги як різновиду соціальних послуг, необхідно зазначити, що соціальні послуги, як і правова допомога, можуть надаватися як за плату, так і безоплатно. Перелік платних соціальних послуг визначено Постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 р. № 12 «Про порядок надання платних соціальних послуг та затвердження їх переліку» [7].

Враховуючи викладене, правова допомога виступає різновидом соціальних послуг у співвідношенні частини і цілого, оскільки поняття соціальної послуги за своїм змістом є більш широким і розгалуженим за поняття правової допомоги, яка визначається як надання лише послуг правового характеру. Спільними рисам обох понять є те, що вони характеризуються єдністю ознак і принципів надання послуг, а найголовніше спільною метою — забезпеченням реалізації прав людини і громадянина, сприянням виконанню ними юридичних обов'язків, прагненням до захисту прав та законних інтересів, їх відновлення в разі порушення.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 року // Голос України від 08.07.2011 — № 122.
3. Дубич К.В. Сучасна система надання соціальних послуг України // Державне управління: удосконалення та розвиток. — 2015. — № 3.
4. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради України.— 2003 — № 45. — Ст. 358.
5. Мельниченко Р.Г. Конституционное право на юридическую помощь: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Волгоград, 2001. — 24 с.
6. Печерский В.В. Юридическая помощь и юридическая услуга: Формирование и сравнение понятий // Юстиция Беларуси. — 2005. — № 7. — С. 50-69.
7. Про порядок надання платних соціальних послуг та затвердження їх переліку : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.01.2004 р. // Урядовий кур'єр. — 2004. — № 12.

ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР ПРАВА ТА ДЕРЖАВНОСТІ

ДУДЧЕНКО В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
доктор юридичних наук, професор

ОСНОВНА НОРМА В СУЧАСНОМУ ПРАВІ

Кожна розвинута правова система мусить містити основну норму. В такій нормі вбачають найважливішу і найскладнішу проблему всієї юриспруденції. Зазначена проблема є універсальною, такою, що має стосунок до будь якого права без винятку.

В європейській юриспруденції мають місце аналітична, нормативна і емпірична теорії основної норми. Відомим прибічником аналітичної теорії є Кельзен.

У «Чистому вченні про право» піддаються критиці прибічники природно-правової теорії, які відшукують останні перед позитивні (депозитивні) основи позитивного права задля його обґрунтування. Кельзен вважає всі природно-правові концепції праворозуміння ідеологізованими (ненауковими). Він відзначає, що основна норма, яка в його вченні обґрунтовує дійсність позитивного права, виконує епістемологічну, а не етично-політичну функцію (як природне право). Обґрунтувати основну норму неможливо. Вона формальна, цілком нейтральна за змістом. При постулюванні основної норми не стверджується ніяких (трансцендентних) цінностей, які не належать позитивному праву. Будь-який довільний зміст в змозі бути правом [1, с. 51-52].

З огляду на сказане, очевидно, що Кельзен не вирішує проблему сушого й належного, а від так його основна норма і поняття права повністю належать сфері позитивного.

Однак, правом не є виключно позитивне право. Основна норма не є нормою позитивістського типу і вона не обґрунтовується емпірично. Тільки з сушого ніколи не випливає належне.

Тож, Кельзен не завершив осмислення ідеї передпозитивного обґрунтування позитивного права. Його структурний аналіз позитивного права ґрунтується на основній нормі як логічному началі, але не просте до основної норми як онтологічного начала. Основна норма, предметом якої є емпірично встановлені факти, не в змозі повністю ідентифікувати право. Правом є не тільки те, що встановлено і чинно. По-

трібно обмежити позитивістську основну норму і доповнити її непозитивістськими елементами. Не можна погодитися з думкою Кельзена, що основну норму неможливо обґрунтувати. Навпаки, вона вимагає обґрунтування, що веде до проблеми нормативної природи основної норми. Цю проблему і вирішує Кант.

Кантівська філософія вчить: неможливо з сушого пізнати, що є цінним, що є істинним, що є належним. Ніколи щось не є істинним тільки тому, що воно є, чи навіть буде. Звідси випливає заперечення позитивізму, який ґрунтується на сушому.

Принципи належного, ціннісні судження, оцінки в змозі виводитися, виходячи не з індуктивних міркувань про суще, а лише дедуктивно, на підставі інших принципів подібного характеру. Саме тому вищі принципи належного недоказовані. Вони аксіоматичні. Їх можна лише сприймати на віру [2, с. 280-285].

Основна норма Канта є нормою природного права. «... Можна мислити зовнішнє законодавство, яке містило б виключно позитивні закони, але у цьому випадку їм мусить передувати природний закон, який би обґрунтував авторитет законодавства» [2, с. 133]. І далі: «Свобода і є те єдине первісне право, властиве кожній людині на підставі належності до людського роду» [2, с. 147].

Згідно з іншою, емпіричною теорією, основною нормою є «правило визнання». Цю точку зору обстоює Харт. Він вважає, що правило визнання, як таке, містить критерії, відповідно до яких визначається підстава дійсності усіх інших правил ієрархічної правової системи. «... Правило визнання існує тільки як складна, але звично погоджена діяльність судів, офіційних і приватних осіб по ідентифікації закону через звернення до певних критеріїв. Його існування — це питання факту» [3, с. 114.]

На цій підставі можна стверджувати, як основна норма Кельзена, так і основна норма Харта — норми позитивістського типу. Однак, у своєму вченні, Харт критикує теорію позитивізму, а, відтак, його основна норма не є суто емпіричною.

У позитивізмі справедливості ототожнюють з управлінською волею держави. Єдиним критерієм справедливості є сам закон; те, що приписує закон, те і справедливе. Однак, Харт вважає, що «ототожнювати справедливість із покорою закону є явна помилка» [3, с. 160]. Між правом і етикою існує «необхідний» зв'язок, і саме він заслуговує вважатися головним у будь якій спробі аналізу або висвітлення поняття права.

Що таке етика? За Хартом, найзрозуміліше тлумачення етики дає... традиція природного права, а, відтак, і Аристотель (3, с. 155). Харт, як і Аристотель, визнає розподільну і зрівнювальну справедливість. Справедливість є однією зі складників етики. Вона є найбільш громадською й найбільш правовою з усіх чеснот [3, с. 166-178].

Визнавши зв'язок між правом і справедливістю, а, відтак, і етикою за підставовий, Харт вступив у суперечку з прибічниками позитивізму. Згідно з головним постулатом юридичного позитивізму, кожна сфера діяльності — як право, так і етика, є виключно автономними; жодна з них не має пріоритету над іншою, і кожна має справу з вирішенням своїх власних проблем.

Харт же аналізує співвідношення юридичної чинності і етичної цінності, і, на цій підставі, його основна норма не є суто позитивістською.

Тепер важливо з'ясувати, якою є основна норма сучасного українського права? На нашу думку, найбільш виваженою теорією основної норми є нормативна теорія. Згідно з цією теорією, основною нормою українського права є нормою природного права. Таке ствердження вочевидь випливає зі ст. ст. 3,8,21 і інших норм чинної Конституції України. Визнання ж природного права основною нормою українського права обумовлює інший предмет національної теорії права і інші її цілі.

Список використаної літератури:

1. Чистое учение о праве Ганса Кельзена. — Вып.1. — М., 1987. — 368 с.
2. Кант И. Метафизика нравов. Сочинение в 6 томах. — М., 1965. — Т. 4,4. 2. — 416 с.
3. Харт Г. Концепція права. — К: Сфера, 1998. — 238 с.

ЗАВАЛЬНЮК В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
перший віце-президент, ректор, професор, заслужений юрист України

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕТОДИ ЮРИДИЧНОЇ АНТРОПОЛОГІЇ

Антропологічний підхід активно розвивається в сучасній соціальній та когнітивній психології. Це пов'язано з тим, що без соціально-психологічного та когнітивного пояснення неможливий адекватний аналіз соціальних (і правових) інститутів.

До найбільш цікавих напрямів у цій сфері відноситься методологія соціального конструктивізму. Її суть як загального онтологічного припущення одними з перших представили соціологи П. Бергер і Т. Лукман, згідно з якими соціальний світ сконструйований людськими діями, а не заданий наперед природною сутністю [1, с. 14].

Соціальний конструктивізм (або конструкціонізм) виражається в таких тезах. По-перше, поняття, якими люди пояснюють зовнішній

світ і самих себе, не задаються предметом пояснення, а є соціальними артефактами, тобто продуктами взаємообміну між членами соціальних спільнот. По-друге, поняття набувають свого значення виключно в контексті поточних соціальних взаємодій, тому всі наукові поняття є конвенціями відповідних значень, що включають в тому числі спосіб оперування ними. По-третє, ступінь стійкості образу світу не залежить від об'єктивної цінності пропонованих пояснень і визначається мінливістю соціальних процесів. Звідси випливає, зокрема, те, що цінність методу наукового пізнання зумовлена виключно ступенем його поширеності в локальному науковому анклаві. По-четверте, семантика похідна від соціальної прагматики. Це означає, що поняття знаходять цілісність всередині конкретного типу соціальних відносин, а не є «дзеркалом природи» (термін Р. Рорті). По-п'яте, оцінка існуючих понять — це одночасно і оцінка прийнятих зразків життєдіяльності (потенціал розширення існуючого набору форм життєдіяльності). По-шосте, соціальний конструктивізм розширює сферу діалогу опозиційних точок зору, виключаючи тим самим право на домінування будь-якої з точок зору [2, с. 59-60].

Таким чином, згідно з уявленнями соціального конструктивізму, завданнями науки є: деконструкція, тобто відмова від беззастережного прийняття постулатів істини, раціональності і добра як абсолютних критеріїв оцінки наукової практики; демократизація, що припускає залучення до наукового дискурсу все нових учасників; реконструкція, або моделювання, нових форм соціальної реальності і практики.

Слід виділити і такий надзвичайно цікавий методологічний напрям у соціальній та когнітивній психології, як теорія соціальних уявлень С. Московічі. На його думку, соціальні уявлення є саме тим типом реальності, з яким стикається індивід у його повсякденному житті і який визначає його спрямованість. Це знання, спрямовані на освоєння та осмислення соціального оточення. Вони виконують дві важливі функції: упорядкування ментальних уявлень про зовнішній світ, що дозволяє орієнтуватися в ньому, і забезпечення можливості комунікації. При цьому соціальні інститути розглядаються не як щось наперед задане, але як механізм трансформації незнайомого в знайоме, в результаті чого відбувається перетворення уявного в реальне. Цей механізм здійснюється за допомогою закріплення («постановки на якорі») і об'єктивізації [3, с. 160].

Перший механізм — анкорінг — пояснює, як відбувається зведення нових уявлень до звичних категорій, переміщення їх у знайомий контекст. Він включає в себе номінацію, тобто найменування нового явища, опис його і наділення деякими характеристиками; виявлення його відмінності від інших явищ; включення в систему конвенціональних значень серед тих, хто має відношення до нього і хто поділяє цю конвенцію. Інший механізм — об'єктивізація — припускає перетворення абстрактного уявлення в конкретне. Спочатку сприймається іконічний

образ (портретний еквівалент) невідомого явища через зіставлення поняття і образу; потім він співвідноситься з існуючим комплексом образів, що символізують відповідну групу явищ, тобто з його прототипом, і проникає в колективну пам'ять. Тим самим образ починає сприйматися як безперечний елемент реальності [2, с. 60].

Говорячи про психологічні методи юридичної антропології, не можна обійти увагою методи семантичного аналізу, що активно розробляються в психолінгвістиці. Значний інтерес для проведення досліджень у сфері юриспруденції може становити метод асоціативного експерименту. Розробивши шкалу значущих для даної правової культури асоціацій і провівши таке дослідження, можна отримати важливі дані щодо сприйняття на рівні несвідомого пануючих у суспільстві цінностей, групових і колективних настанов.

Аналіз поширених фразеологізмів дозволяє також виявити панівні стереотипи повсякденної свідомості, наприклад, з точки зору ставлення населення до Конституції, нормативно-правових актів, органів державної влади, етнічних, соціально-групових стереотипів (сприйняття інших етносів, класів, соціальних груп) для виявлення потенційних конфліктів у суспільстві.

Психолінгвістика дає можливість також досліджувати інтенцію, тобто цільову спрямованість юридичного тексту. Для цього доцільно використовувати метод інтент-аналізу, що дозволяє запропонувати набагато більш адекватне уявлення про тлумачення права, ніж традиційний підхід [4, с. 12].

Список використаної літератури:

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П. Бергер, Т. Лукман. — М.: Медиум, 1995. — 323 с.
2. Социальная антропология права современного общества / Разуваев Н. В., Харитонов Л. А., Черноков А. Э.; под ред. И. Л. Честнова. — СПб., 2006. — 245 с.
3. Московичи С. Век толп (исторический трактат по психологии масс) / Серж Московичи; пер. с франц. — М.: Центр психологии и психотерапии, 1996. — 478 с.
4. Ушакова Т. Н. Слово в действии. Интент-анализ политического дискурса / Т. Н. Ушакова, Н. Д. Павлова. — СПб.: Алетейя, 2000. — 320 с.

УДОВИКА Л. Г.

Запорізький національний університет,
завідувач кафедри історії і теорії держави та права,
доктор юридичних наук, доцент

НОВАЦІЇ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Сучасна практика вирішення складних і суперечливих правових проблем, насамперед відновлення територіальної цілісності, суверенітету, захисту національних інтересів у міжнародних судах, а також проблем, що виникають у сфері правотворчості, правореалізації, правозастосування переконливо свідчить про неадекватність пануючих правових поглядів і переконань учених щодо глобального світоустрою, взаємозв'язку глобальних і локальних факторів, динаміки правових процесів, просторових, інформаційних, комунікативних, ментальних характеристик правових процесів і явищ. Юридична наука як вітчизняна, так і зарубіжна виявилися не підготовленими до того, щоб запропонувати своєчасні й ефективні правові механізми унеможливлення та вирішення конфліктів і проблем, що виникають у правовій, політичній, економічній, військовій, інформаційній, культурній сферах, насамперед таких як — анексії Криму, військового конфлікту на Сході України та в Сирії, складно контрольованих потоків біженців у Європі та ін. [1].

Зазначене детермінує пошук нових світоглядних, пізнавальних та інтерпретаційних підходів і методів їх осмислення, новелізацію юридичної науки, її методології, а на цій основі — ефективних механізмів і засобів вирішення нагальних проблем, які є більш дієвими й адекватними сучасним швидкоплинним і динамічним процесам. Для юридичної науки важливо усвідомити, що в умовах формування глобального простору, наскрізних макроекономічних і правових регуляторів, національний розвиток по-перше, все більшою мірою визначається відповідними зовнішніми детермінантами (економічними, правовими, політичними, культурними); по-друге, процеси глобалізації загострюють економічну конкуренцію, яка прямо й опосередковано впливає, ускладнює й загострює політичне, правове, культурне, інформаційне суперництво, спричиняє конфлікти й протистояння між різними країнами та їх правовими системами; по-третє, ланцюги детермінації в правовому розвитку з однолінійних трансформуються в дволінійні зі зворотнім зв'язком та багато ланцюгові, причинні мережі; по-четверте, формування інформаційного суспільства в умовах глобалізації стрімко поширює «інформаційну причинність» у правовій системі та взаємодії правових систем (національних, міждержавних, міжнародної). «Принци-

пово новий характер змін у глобальному, регіональному й національному правовому розвитку спонукає пошук нових методологічних підходів, репрезентованих посткласичною раціональністю, синергетикою, постмодернізмом, плюралістичним право розумінням» [2, с. 4]. Зазначені тези не є вичерпними, але саме вони спричиняють необхідність оновлення загальнотеоретичної юридичної науки та її методології.

До найбільш істотних новацій у загальнотеоретичній юридичній науці в умовах глобалізаційних трансформацій правової сфери можна віднести:

- формування нового стилю правового мислення у межах якого співіснують, конкурують і взаємно доповнюють один одного природно-правовий і позитивно-правовий тип праворозуміння, концепції правового об'єктивізму, правового суб'єктивізму, правової інтерсуб'єктивності;

- розширення об'єкта та предмета юридичної науки, включення до її проблемного поля принципово нових правових реалій і феноменів під впливом глобалізаційних процесів (зокрема таких як міжнародні, міждержавні правові системи, правові стандарти, правова експансія, правовий тиск, правова акультурація та ін.);

- осмислення сутності й проявів, змісту й форми правової глобалізації та правової інтеграції;

- дослідження змісту й співвідношення глобального й локального в праві;

- трансформацію уявлень про види і механізми процесів детермінації в правовому розвитку, роль зовнішніх чинників правового розвитку;

- деформалізацію об'єкта й предмета юридичної науки, внаслідок формування синкретичного зв'язку правових, економічних, політичних, соціальних, інформаційних, культурних чинників суспільного розвитку в умовах глобалізації;

- соціологізацію, антропологізацію, політизацію правових процесів і юридичної науки;

- формування юридичної глобалістики та глобальної парадигми в юридичній науці;

- переосмислення об'єктивного й суб'єктивного аспектів у праві, насамперед, у правовій глобалізації, правовій інтеграції, правовій інтернаціоналізації;

- формування юридичної глобалістики, юридичної конфліктології, просторового підходу в праві;

- поширення методологічних підходів і методів, які обґрунтовуються у межах комунікативної теорії права, теорії «правової взаємодії», синергетичного підходу в праві.

Виокремленні новації загальнотеоретичної юридичної науки та її методології не є вичерпними. В умовах глобалізації правові, політичні, економічні, інформаційні процеси набувають прискореного розвитку,

викликають нові проблеми, ставлять перед юридичними науками нові проблеми, які потребують нагального розв'язання. Йдеться про необхідність обґрунтування й підготовку позовів до низки міжнародних правових інституцій щодо захисту інтересів України у зв'язку з анексією Криму, порушенням прав українських громадян. Розв'язання цих проблем, з-поміж іншого, оновлення методології як загальнотеоретичної юридичної науки, так і галузевих наук.

Список використаної літератури:

1. Див: Удовика Л.Г. Методологічні зрушення у юридичній науці в умовах глобалізаційних трансформацій правової сфери // Методологія в праві : монографія / [І. Безклубий, І. Гриценко, М. Козюбра та ін.]; за заг. ред. І. Безклубого. — К. : Грамота, 2017. — С. 137-155.
2. Удовика Л.Г. Правова система України : глобалізаційні трансформації / Л.Г. Удовика. — Запоріжжя: КСК «Альянс». — 2014. — 320 с.

КРАВЧЕНКО С. П.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

ТЕКСТУАЛЬНИЙ ВИРАЗ ПРАВНОЇ МАТЕРІЇ

Форми проявлення права, способи його виявлення у житті багатогранні — це і свідомість, і відносини, і текст. Правний текст є однією з важливіших форм права. *Правний текст* — продукт відображення об'єктивної правової реальності, виступає носієм правничої інформації, має свої особливості, та своєрідний мовний вираз. Можливо говорити, що правні тексти є наслідком історичного процесу стабілізації певних суспільних відносин, і разом з цим є виразом правних відносин. Правні тексти займають особливе місце серед інших видів текстів.

Однією з головних соціальних функцій права є регулювання суспільних відносин, взаємної поведінки окремих членів соціального цілого. Результатом такого регулювання є інтеграція окремого індивіда в соціальне ціле, що і забезпечує існування останнього. Але для того, щоб право було здатне виконати цю функцію воно повинно бути втіленням здобутого соціального досвіду і, що головне, мати форму за допомогою якої право буде зрозуміле. Цю форму право отримує за допомогою мови. В цьому випадку ми розуміємо мову в широкому сенсі — як певну систему знаків, яка допускає створення їх різних комбінацій — текстів. Що ж є “правний текст”?

Правний текст — це повідомлення владно-державного характеру, яке об'єктивоване у вигляді письмового документа, оброблено відповідно з типом цього документа, має особливу смислову єдність, яка визначається різними типами лексичних, граматичних, логічних та правних зв'язків, а також має певний модальний характер та прагматичну настанову.

Структурна характеристика правного тексту виявляє сукупність стійких зв'язків «об'єкт — текст». Важливими аспектами тексту є *вербальний*, який розглядає текст з точки зору конкретних речень, *синтаксичний*, який показує взаємовідношення частин тексту та *семантичний*, який розглядає те, що формує текст як єдине ціле. [1, с. 25-27]

Текст завжди структурна будова, тому його елементи — слова, словосполучення, речення, висловлення, які є лексичною основою тексту, являють собою ієрархію залежностей. Структура формальної сторони правного тексту залежить від структури смислу. Ціль структурного ділення правничого тексту на речення, висловлення, абзаци, параграфи та глави це оптимізація розуміння, при цьому кожний з цих елементів грає самостійну роль. Чітке структурування тексту є необхідною умовою його формалізації, тому що при будь-якій обробці тексту обов'язковим є правильна передача висловлених в ньому думок. А це неможливо без виділення різних структурних частин формальної сторони правного тексту, які відображають структурну побудову змісту.

Характеристиками тексту, які визначають його межі вважають також *послідовність*, *ретроспективність*, *інформативність*, *цілісність* в структурно-смисловому значенні. До його ознак можливо також віднести цілеспрямованість, умотивованість, надання нової якості елементам тексту через комбінаторику структурного зв'язку.

Гносеологічний аспект правного тексту припускає розгляд його у декількох площинах: аналізу смислу та значення тексту; інтерпретаційної діяльності суб'єкта (текстова форма); співвіднесення правних понять зі зовнішнім контекстом; логічної структури правного тексту; співвіднесення правного тексту та правової реальності; сутності правних понять. При цьому даний процес припустимо на трьох рівнях сприйняття: рівні формування загальносвітоглядних позицій відносно природи і форм буття права, рівні логічної природи правних понять та рівні окремих методологічних програм тлумачення тексту і ще. В аналізі тлумачення правничого тексту істотним є уявлення про інтерпретацію як процес пізнання (об'єктивних лінгвістичних феноменів), який неминуче рухається по послідовному ряду мов та метамов. При цьому розкриваються метасистемні передумови формування даного конкретного правного тексту. Граничною метасистемою у цьому ряду виявляється суспільна практика, тобто свідомо цілеспрямована доцільна діяльність людей, відображенням якої і є мова. Необхідно враховувати, що метасистемою правової мови є звичайна мова. Ця метасистема

пов'язана з іншою метасистемою, яка має позамовний характер, — зовнішнім світом.

Отже, головний знаковим виразником права є, безумовно, тексти. Це можуть бути тексти нормативних індивідуальних актів, акти практично-правної діяльності, тексти наукових досліджень про право тощо. *Текст права* — є знаковим феноменом, системою створених культурою знаків.

Мова нерозривно пов'язана з текстом і поза нього не існує. В правових текстах офіційно фіксується воля та інтереси нормодавця і цьому, безумовно, допомагають правнича словесність, способи побудови норм, організація нормативно-правних документів тощо. Правні норми, які закріплені в тексті права — є основою правового регулювання, його початок. Нормативно-правний текст має лінгвістичну, логічну, граматичну, графічну основи, кожна з яких має свою специфіку проявлення. Саме в тексті права відбувається об'єднання правового лексикона та його стильових закономірностей. Текст є вираженням права, формою існування правової матерії.

Список використаної літератури:

1. Гальперин И.Р. О понятии «текст» // Вопросы языкознания. — 1974. — № 6. — С. 24-31.

ЮХИМЮК О. М.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗНАЧЕННЯ ПРАВОВИХ ЗАСТЕРЕЖЕНЬ В РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ ПРАВА

Реалізація закону, а саме втілення в життя його приписів, можливе за допомогою правових та організаційних засобів, які повинні закладатися у норми права через систему застережень. Це викликає необхідність дослідження ролі правових застережень в правореалізаційному процесі. Тим паче, що правове регулювання неможливе без норм права, а останні в свою чергу без дотримання певних правил та умов. Дослідження умов застосування правових (юридичних) застережень, які вважаються частиною норми права, дозволить підвищити ефективність та роль даного прийому юридичної техніки.

У науковій літературі правове застереження визначене як соціально зумовлена умова (заява, положення), що має спеціальну нормативно-

лексичну форму, що частково змінює зміст або обсяг дії норми права, створює новий правовий режим, виступає формою узгодження інтересів і спричиняє певні юридичні наслідки [1, с. 20].

Із зазначеної дефініції видно, що, що правові (юридичні) застереження виступають досить важливим прийомом юридичної техніки, який безпосередньо впливає на процес реалізації та застосування норм права. Таких вплив має кілька аспектів, зокрема правове (юридичне) застереження частково змінює зміст або обсяг дії норми права та створює новий правовий режим. Більше того правове (юридичне) застереження виступає формою узгодження інтересів та спричиняє певні юридичні наслідки.

Правові (юридичні) застереження виступають одним із головних елементів системи забезпечення дії норми права та, незважаючи на всі позитивні сторони застережень, сьогодні все ж існує чимало проблем із використанням правових (юридичних) застережень у вітчизняному законодавстві.

Правове (юридичне) застереження дозволяє застосовувати приписи загальної норми до обставин конкретних випадків, тому для позитивної його дії застереження повинно бути сформульоване коротко, без зайвих понять та багатослівних пояснень. Саме завдяки формі вираження правового (юридичного) застереження можна встановити позитивні правові звороти та закріпити дієві формулювання. Вдало сформульовані правові застереження забезпечують точність та економію правової норми.

На нашу думку, саме дотримання якісного показника правових (юридичних) застережень поставить нормативно-правовий акт на вищий рівень виконуваності. Правове (юридичне) застереження слід вважати нормативним, якщо воно є точним та зрозумілим.

Важливим недоліком для точного сприйняття правових (юридичних) застережень є часте вживання в їх тексті подвійних заперечень, що призводить до низького рівня сприйняття та неоднозначного застосування норми права. Наприклад, ч. 4 ст. 94 Конституції України : «Закон набирає чинності через десять днів з дня його офіційного оприлюднення, якщо інше не передбачено самим законом, але не раніше дня його опублікування». [2]

Чимало застережень, які зустрічаються в українському законодавстві, вказують на певну невизначеність норми права. Так, наприклад, можемо спостерігати вирази «якщо інше не визначено законом», «та в інших випадках, передбачених законом». Отже, закладається можливість залучення норм інших галузей права в регулюванні зазначеного предмета. Для прикладу можна взяти також прийняті зміни щодо правосуддя, а саме стаття 127 Конституції: «Правосуддя здійснюють судді. У визначених законом випадках правосуддя здійснюється за участю присяжних». [2]

Такі норми передбачають відкритий перелік певних підстав чи умов, передбачених законодавством. Вказаний підхід використання правових (юридичних) застережень, на нашу думку, не зовсім виправданий, оскільки передбачає широку сферу дії норми права та часте зловживання правом, як з боку законодавця, так і правозастосувача. Тож правове (юридичне) застереження варто застосовувати лише в тих межах, які передбачені самою нормою права.

Правові (юридичні) застереження слід застосовувати лише в чітко визначених межах, адже застереження може бути як засобом конструювання норми та розширення дії права, так і засобом зловживання правом. Відповідно до ч. 1 ст. 33 Конституції України: «Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом». [2] Очевидно, правові (юридичні) застереження, які передбачають винятки, приводять до множинності сумнівів правомірності зазначеної поведінки у нормі права, тому потрібно зазначати винятки-випадки, навіть якщо їх є багато.

Не менш важливим аспектом також вважається механізм забезпечення правових (юридичних) застережень. Для прикладу, в ст. 3 Конституції України зазначено, що «права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». [2] Разом з тим, саме ці права часто зазнають втручання саме зі сторони держави. Це ілюструє вже стаття 32 Конституції України: «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України» [2].

Отож, місце правових (юридичних) застережень потребує вивчення та переосмислення, напрацювання теоретичних розробок, а також їх втілення в ході реалізації норм права. Разом з тим, використання правових (юридичних) застережень у вітчизняних нормативно-правових актах, в тому числі в Конституції України, має бути виваженим та обґрунтованим, оскільки це якісно впливає на процес реалізації норм права.

Список використаної літератури:

1. Шутак І. Д. Юридична техніка: теорія правових застережень : [навч. посіб. для вищих навч. закл.] / І. Д. Шутак. — Івано — Франківськ : Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки, 2014. — 260 с.
2. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року з наступними змінами і доповненнями. — К., 2016. — 56 с.

ПОЛОЖЕШНИЙ А. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ТЕКСТ ЯК ЗАСІБ ПРАВОВОЇ МЕДІАЛОГІЇ

Комунікація є основоположною складовою суспільного розвитку. Динаміка суспільного розвитку набуває нових прискорень завдяки можливостям накопичення та передачі інформації у часі та просторі. Засоби масової інформації, масової комунікації керують суспільством, формують його вектор розвитку та впливають на встановлення фундаментальних цінностей особистості.

Маршал Маклюен визначає, що засоби комунікації є розширенням людських можливостей [1]. Найбільш поширеним засобом передачі юридичної інформації є текст, який превалює над усіма іншими посередниками. Текст як засіб правової медіалогії є провідним інструментом, що виконує функцію посередника між адресатом та адресантом юридичної інформації у процесі правової комунікації.

Гуманістичність, справедливість, науковість — це ті якості юридичного тексту у демократичній державі, які мають бути забезпечені активною участю у правотворенні широких верств населення, врахуванням громадської думки, пропозицій науковців, спеціалістів-практиків. Для того, щоб нормативний акт, опублікований у пресі, був обґрунтованим, корисним і відповідав потребам, інтересам більшості громадян, потрібно, щоб громадська думка, сформована в ЗМІ, ЗМК щодо удосконалення законодавства, була адекватно витлумачена у правовому дискурсі [2].

Основне завдання та розуміння комунікації в теорії права можна визначити як взаємодію між суб'єктами в контексті знакових систем, дію, що орієнтована на смислове комунікативне сприйняття для досягнення соціальних цілей і збереження індивідуальності кожного [3].

Характерною для сучасного права є його діалоговість (поліфонічність), яка становить протилежність належного і сущого, матеріального й ідеального, загального й особливого, що обумовлюють один одного, переходять один в одного і забезпечують його перманентне становлення, яке ніколи не буде завершено [6, с. 78–79]. Сутність діалоговості зводиться до взаємодії реального та ідеального. Підтримувана нами комунікативна концепція права передбачає, що будь-яка правова система повинна мати ідеального комунікативного реципієнта під час вдосконалення національних інститутів [3, с. 120–121].

Якщо законодавець хоче отримати оптимальний результат від комунікативного процесу, а саме — максимальний вплив на поведінку, для нього доцільно було б не обмежуватись тільки самим впроваджен-

ням закону, а й додати інформаційний коментар з поясненнями і прикладами, в такий спосіб мотивуючи необхідність виконання запроваджених законів. Це сприятиме підвищенню комунікативної культури, оскільки зростатиме рівень загальної правової культури [4 с. 93, 95].

Технічний розвиток зумовив появу широкого спектру комунікативних засобів. Вільний доступ до інформації є необхідним у природному процесі пізнання та є основою для всебічного індивідуального розвитку. Вільний доступ до офіційних джерел, що є носіями інформації юридичного змісту, їх доступність для сприйняття є фундаментальним фактором становлення та підвищення індивідуальної правосвідомості та правової культури в цілому.

Розробка ефективних методів передачі інформації правового характеру є фундаментальним фактором праворозуміння та усвідомлення права, як регулятора суспільних відносин. Процес підвищення ефективності індивідуального сприйняття інформації, що має юридичний зміст здійснюється через адаптацію каналів передачі такої інформації до сучасних реалій. Юридичний характер інформації та способи її передачі адресатові повинні максимально абстрагуватись від надання їй певних суб'єктивних відтінків.

Джон Кін визначає, що демократизація інформації є найбільш очевидним політичним наслідком комунікативного надлишку, який призвів до нівелювання привілеїв у процесі отримання інформації. Користувач отримує віддалений доступ до джерел інформації, що були раніше недосяжними у географічному контексті або були досяжні лише обмеженому колу осіб [5].

Нові джерела інформації не є нарративами у модерністському розумінні, вони замінені базами даних, що не мають вигляду моральних проповідей, вони радше мають вигляд сировини для нарративів. Епоха комунікативного надлишку породжує перебільшення, помилкові надії та ілюзії [5].

Інформаційне середовище в якому перебуває індивід, формує його як особистість, надзвичайно важливе значення цей процес відіграє в сучасних умовах інтеграції людини в інформаційний простір. Правова медіалогія має у своєму арсеналі широкий інструментарій різноманітних засобів, які з розвитком сектору інформаційних технологій постійно розширюються та доповнюються але текстова інформація, на сьогоднішній день, переважає над іншими засобами правової медіалогії у процесі обміну інформацією правового характеру.

Список використаної літератури:

1. Маклюен М.Г. Понимание медиа: внешнее расширение человека / М.Г. Маклюен // [Пер. С англ. Николаева В. Закл. ст. Вавилова М.] КАНОН-пресс-Ц. – Кучково поле – Центр фундаментальной социологии, 2003. – 464 с.;

2. Шумський О.С. Професійна комунікація правоохоронців у контексті міжкультурної взаємодії / О.С. Шумський // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України, Випуск 2, 2013;
3. Ситар І.М. Комунікація у праві до проблеми міжкультурної комунікації / І.М. Ситар// 2014;
4. Чорнобай О.Л. Методологія вивчення та освоєння комунікативної культури / О.Л. Чорнобай// 2014;
5. Кин Д. Демократия и декаданс медиа: Высшая школа экономики / Д. Кин // 2015;
6. Честнов И.Л. Диалогическая антропология права как постклассический тип правовопонимания: к формированию новой концепции / И.Л. Честнов // под ред. А.В. Полякова. – СПб.: ООО “Университетский издательский консорциум “Юридическая книга”, 2009. – С. 67–84.

БОГУЦЬКИЙ П. П.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Парадигма національної безпеки поєднує аксіологічну змістовність державного механізму та соціальне призначення права у його системній взаємодії з державою і громадянським суспільством. Право у контексті національної безпеки демонструє іманентні властивості щодо забезпечення прогнозованого безпекового стану соціального існування людини, держави і суспільства.

Дія права стосовно національної безпеки полягає у формуванні тих інститутів, які здатні за рахунок власної правової основи забезпечити справедливий баланс інтересів суспільства і людини, підтримання якого стає чи не найважливішим завданням держави.

Право завдяки можливостям регулювання найчутливіших до конфлікту і безпекового стану соціальних комунікацій проникає у державний механізм настільки, наскільки це є достатнім для попередження конфліктів, для утворення ефективних механізмів функціонування інститутів держави.

Правове забезпечення національної безпеки здійснюється у всіх без винятку напрямках, де присутнім є певний індивідуальний або ж колективний інтерес. Складові національної безпеки України визначаються особливими характеристиками зовнішнього та внутрішнього або ж національного походження та орієнтують не лише на воєнну безпеку, що наразі є вкрай актуальним, але й на чинники соціального, гуманітарного, екологічного тощо характеру. Різні напрями та різні сфери наці-

ональної безпеки потребують певної уніфікації з тим, щоб діяльність інституційного механізму держави набувала системних ознак, здійснювалась відповідно до визначених правил, правовий характер яких не мав би жодних сумнівів стосовно свого походження і застосування.

Легітимність діяльності щодо забезпечення національної безпеки формується на основі ідей конституціоналізму, які засновані на принципі верховенства права. За таких обставин на перше місце виходять питання забезпечення прав і свобод людини, серед яких право на життя та на безпечні умови існування стає головним.

Межі впливу права і держави на суспільство і на людину у забезпеченні національної безпеки не є довільними та безмежними. Важливим у цьому сенсі є конституційний механізм діяльності держави, який передбачає прийняття та реалізацію певної Стратегії національної безпеки, заснованої не лише на положеннях Основного Закону держави, але й на нормах спеціального законодавства, що визначає основи національної безпеки. Правовий характер діяльності щодо забезпечення національної безпеки є очевидним, що не дає будь-яких підстав для сумнівів у легітимності такої діяльності [1, с. 17-18].

У державній українській традиції національна безпека набула аксіоматичного значення, проте безпекова аксіоматичність ґрунтується не на свідомому ставленні суспільства до вирішення цієї важливої проблеми, а більшою мірою на інтенційному відчутті необхідності такого підходу, що формується виключно у кризових ситуаціях. Ось чому нормативно-ціннісні властивості права, пронизуючи увесь складний комплекс національної безпеки, дозволяють найбільш якісно реалізувати її вимоги.

Правове значення національної безпеки проявляється як у правотворчій, так і у правозастосовній діяльності. Формування права і його ефективна дія є однаково важливими для реалізації ідеї національної безпеки в усіх сферах. За таких обставин загальнотеоретична платформа правотворчої та правозастосовної діяльності, спрямована на розробку парадигми національної безпеки, набуває особливої ваги.

Встановлення загальнотеоретичного та спеціальних правових смислів вирішення проблеми національної безпеки України дозволяє найбільш точно і якісно визначити роль, значення інститутів держави, конкретизувати статусні характеристики, продемонструвати дію права на механізм держави, що суттєво посилюється у кризових ситуаціях, пов'язаних з загрозами національній безпеці загалом та з воєнними загрозами зокрема.

Правовий вимір національної безпеки передбачає певну методологію дослідження, яка засновується на міждисциплінарному підході, визначає зміст концептуального та інструментального рівнів осягнення права і держави у формуванні та забезпеченні національної безпеки сучасної України. Варто зазначити, що важливим у методології дослідження є інституціонально-функціональний підхід, який дозволяє вий-

ти на окремі напрями і сфери забезпечення національної безпеки, розкрити правову сутність інститутів, що забезпечують національну безпеку, та за умов використання системного, за певних умов також — холістичного підходів переконатись у формуванні цілісної правової концепції національної безпеки. Водночас, правова цілісність національної безпеки повною мірою визначає взаємодію права і держави та їхню взаємозалежність у вирішенні безпекових питань суспільства. Національний характер проблем безпекового існування людини, суспільства, держави жодним чином не спростовує цивілізаційного походження цієї проблеми, яка має вихід на вирішення глобальних для людства питань, залежних по суті у їхньому практичному вирішенні від геополітики, від ефективної дії найбільш впливових суб'єктів міжнародного права.

Список використаної літератури:

1. Правові основи воєнної безпеки України: монографія / Є.Л. Стрельцов, С.Т. Полторак, Ю.В. Аллеров, О.В. Кривенко, П.П. Богущкий : Відп. ред. Є.Л. Стрельцов. — Львів : НАСВ, 2016. — 188 с.

СИДОРЕНКО О. М.

Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального права та інших кримінально-правових
дисциплін, кандидат юридичних наук, доцент

СТРУКТУРА ДОГМИ ПРАВА

Догма права — це структурний компонент права, що існує поряд із ціннісною та статусною характеристикою права і становить сферу юридичної науки (догматична юриспруденція), юридичної практики та юридичної освіти у вигляді діючої системи позитивного права та правових категорій та понять, у яких ця система відображена.

Питання про те, яким чином структурована догма права, демонструє свою складність вже в тому контексті, що традиційно догма права розглядається як вчення про позитивне право. У той же час внутрішні системні зв'язки догми права не обмежуються логічними відношеннями між поняттями та категоріями, а виступають у набагато більш глибоких взаємодіях, так як на рівні догми співіснують різноманітні пласти правової реальності.

Спроби структурувати догму права у сучасній юриспруденції, як правило, завершуються на рівні констатації таких її складових як суб'єкт права, норма права, правовідносини, юридична відповідальність, правопоря-

док тощо. До цього переліку також додають: принципи, презумпції, аксіоми та функції права. «Догматичний погляд» на структуру догми права знаходимо у Ж.-Л. Бержеля, коли аналізуємо його розуміння загальної теорії права: «догма права має висвітлювати постійні елементи, що незмінно зустрічаються у всіх системах, і ті елементи, в яких виявляються принципові відмінності систем».

Широкий погляд на догму права вимагає відходу від розгляду її структури як предмету догматичної юриспруденції, оскільки це є значним звуженням не лише розуміння того, яким чином діє догма права, але й того, у чому виражається її буття в правовій системі.

На нашу думку, структурний погляд на догму права виражається в тому, щоб виявити: раціональні елементи догми (абстрактні типи правових явищ), прагматичні елементи догми (конкретика правових явищ у правовому житті) та нормативні елементи догми (діюче право).

Раціональні компоненти догми права, що виражені у здобутках догматичної юриспруденції, можуть бути представлені у такій послідовності:

- правові поняття та категорії (мова права);
- теоретичні узагальнення (класифікації, порівняння, абстрагування тощо);
- складні теоретичні конструкції, які поєднують у собі цілу систему категорій (парламентаризм, конституціоналізм, верховенство права, правова держава тощо).

На раціональному рівні догма права постає як єдність мови права, теоретичних узагальнень, що отримуються як результат застосування логічних операцій по відношенню до правових ідей та нормативів, та складних теоретичних конструкцій, що є рефлексивною формою догми, яка спрямована на трансляцію теоретичних ідей на поле практичної юриспруденції.

Прагматичний рівень структури догми права пов'язаний з існуванням локалізованих у часі та просторі правових ситуацій, що пов'язуються з правовими відносинами, юридичними фактами та усією сукупністю прояву права у житті суспільства. Догма права виступає тут у вигляді конкретних втілень тих абстрактних типів та понять, що становлять її структуру на науковому та нормативних рівнях. Прагматичні елементи догми права виражаються у вигляді індивідуальних правових актів та правових відносин, що у сукупності утворюють певний зріз правової дійсності, у якому реалізуються властивості права.

Нормативними компонентами догми права виступають:

- правові нормативи, що охоплюють поняття правових норм, принципів права, норм-дефініцій, норм-преюдицій, норм-цілей тощо, тобто усю сукупність встановлених чи санкціонованих владою норм;
- нормативні компоненти правосвідомості – правові аксіоми, правові презумпції, правові фікції та інші форми рефлексії по відношенню до правової реальності, що мають визначену логічну структуру;

- нормативні компоненти правових відносин — специфічні життєві казуси, що шляхом абстрагування отримують нормативну форму. З одного боку, казус — це юридичний факт, що уособлює умову виникнення правовідношення, а з іншого — виступає як фактор, що виходить за рамки правових параметрів і тим самим виключає юридичну оцінку діяння виключно з позиції нормативності права.

На нормативному рівні структурність догми права виражена в системі правових актів, тобто у діючому позитивному праві, таким чином пронизуючи правову сферу в контексті текстуального вираження права.

Отже, з погляду правової нормативності, догма права набуває своєї реальності як система, що поєднує логічні властивості правових нормативів, нормативних компонентів правосвідомості та нормативних елементів правовідносин, за допомогою чого певною мірою знімається протиставлення догматичної юриспруденції соціологічній та психологічній теоріям права, оскільки кожна з них має у своїй основі догму.

Таким чином, можна констатувати, що питання структури догми права може бути принципово вирішеним на науковому, нормативному та прагматичному рівнях, кожне з яких охоплює свої специфічні компоненти, що об'єднуються та інтегруються догмою в єдину систему. Це іще раз підтверджує тезу, що догма права існує на різних рівнях правової реальності: науковому, нормативному та практичному.

КОРМИЧ А. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат історичних наук, доцент

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ КОНЦЕПЦІЇ ЕПОХИ УКРАЇНСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ

XVIII століття в Україні характеризують як епоху Відродження і саме в цей період в політико-правовій думці превалюють ідеї природного права, соціального договору як основи державотворення і суверенітету держави, пропагуються загальнолюдські цінності свободи, рівності, пріоритету права і верховенства закону. Ці ідеї співзвучні аналогічним теоріям, сформульованим провідниками європейського Відродження як Ніколо Макіавеллі, Жан Боден та інші.

Українське Відродження представлене яскравими історичними постатями як Яків Павлович Козельський, Семен Юхимович Десницький, Василь Васильович Капніст, Григорій Савович Сковорода та іншими визначними мислителями і громадськими діячами, творцями передо-

вих правових концепцій, що закладали фундамент національного державотворення, формували державницький світогляд народу, передусім, його наукової і політичної еліти.

Щоб зрозуміти тісний зв'язок цих концептуальних підходів з загальноєвропейськими тенденціями розвитку правової думки слід звернутись до аналізу поглядів конкретних представників цієї епохи в українській історії, культурі, праві та політиці.

Один з них — Яков Козельський (1729-1794 рр.), уродженець козацької родини з Полтавської губернії. Вивчаючи різні форми державного правління він став прихильником ідей демократії та республіканської форми правління. Вони, на його думку, здатні стати основою моделі суспільства, де люди будуть рівноправними, житимуть своєю працею, де буде обмежена приватна власність і не буде насильства та війн, а мирні домовленості складуть основу міжнародних договорів. Відводячи значне місце просвітництву в утвердженні нових цінностей суспільного життя він звертався до ідей європейських теоретиків, зокрема, німецьких та французьких просветителів — С. Пуфендорфа, Х. Томазія, Х. Вольфа, Вольтера, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо. Тобто, передові правові ідеї в Україні розвивались в нерозривній єдності з аналогічними процесами в європейській правовій думці.

Ще один представник цієї епохи — Семен Десницький (бл. 1740 — 1789 рр.), уродженець козацької сім'ї з Чернігівщини. Він є автором роботи “Подання про запровадження законодавчої, судової і каральної влади в Російській імперії”, що вийшла у 1768 році. Будучи науковцем, викладачем та юристом — практиком він запропонував чітку класифікацію прав людини, розробив проект реформування влади в державі з метою захисту прав людини та задоволення її потреб, доводив необхідність юридичної рівності людей та важливість суспільного договору як основи функціонування держави. Саме в праві він бачив гарантію запобігання внутрішнім заворушенням та захисту від ворожих зовнішніх нападів. Таке ставлення до правових важелів управління державою і суспільством близьке до трактувань в правових концепціях Європи періоду Відродження та Просвітництва і свідчить про розвиток правової думки України в єдиному правовому полі Європи.

Розробкою проблем державності, зокрема державної автономії, займався ще один представник українського Відродження — Василь Капніст (1758-1823 рр.), уродженець Полтавщини. В роботі “Ода на рабство” 1783 року він відстоює право людини на свободу, засуджує кріпацтво, захищає право на автономію України, засуджує тиранію. В своїх сатиричних творах, таких як комедія “Ябіда”, він критикував російську судову систему та бюрократичний управлінський апарат. У стосунках з представниками російської, польської, німецької еліти він захищав інтереси України та її пригнобленого народу. За оцінкою доньки В. Капніста її батько був патріотом і готовий був пожертвувати своїм життям для блага українців.

Самоцінність людини та пріоритет її прав і свобод відстоював такий визначний український мислитель як Григорій Сковорода (1722-1794 рр.), що походив з козацької родини з Полтавщини. Як і більшість його попередників епохи Відродження він уособлював вільний козацький дух українського народу, його визвольні традиції та духовність. Його віра в людину як “мікрокосм”, що є частиною природи – “макрокосму”, привела його до висновку, що головне завдання – це забезпечити реалізацію людиною свого потенціалу, закладеного природою. Він різко засуджував несправедливість, пригноблення людей, кріпацтво, глибоке майнове розшарування на багатих і бідних, розпалювання ворожнечі, особливо на релігійному ґрунті та інші суспільні вади. Визвольну боротьбу під проводом Богдана Хмельницького вважав найяскравішою сторінкою української історії. Погляди Григорія Сковороди, засновані на вірі в людину і визнанні її прав і свобод, називали “епохою бароко”, що перейшла в “епоху романтизму”. Його теорія мала багато послідовників, серед яких – П. Юркевич, П. Куліш, В. Соловійов та інші представники інтелектуальної еліти наступного століття, які спирались на ідеї епохи Відродження.

Свого роду уособленням та узагальненням ідей пріоритету прав людини та побудови суспільства і держави вільних людей, сформульованих теоретиками епохи українського Відродження, можна вважати трактат “Історія русів”, який називали Декларацією прав українського народу. В ньому визнається абсолютна цінність політичних і економічних прав особистості, невід’ємний характер природних прав людини, рівність громадян, суспільно-договірний характер держави, верховенство закону. Неприйнятними вважаються тиранія, насильство, національна зверхність, позбавлення людей їх прав і вільностей. Засуджуються здирицтво, зрадництво та інші негативні прояви суспільного життя. Твір пропагує повагу до людини, здатної боронити свою свободу і захищати свої права.

АНТОШИНА І. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ІНФОРМАЦІЙНА ФУНКЦІЯ ПРАВА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ

Визначені в Конституції України завдання з Верховенства права та правової держави не можуть бути вирішені без правового виховання, за допомогою якого формується необхідний рівень правосвідомості, правової культури громадян і суспільства в цілому.

Правова держава пов'язана з існуванням прав і свобод кожної особистості, визнанням прав і свобод інших осіб, для яких характерні почуття справедливості й уміння користуватися правовою інформацією.

Сьогодні в умовах інтеграції України в Європейське та світове співтовариство проблема правового виховання набуває величезного значення.

Одним із найважливіших показників ефективності правового виховання повинна стати довіра населення України до влади, бо, як показують тенденції останніх років, процеси, які відбуваються в державотворчій сфері призвели до глибокого розчарування населення та його недовіри до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових осіб, які у своїй діяльності свідомо порушують вимоги законодавства.

Можна стверджувати, що система правового виховання, яка забезпечує належний рівень розвитку правової культури та правосвідомості, повинна бути невід'ємною складовою правової політики Української держави. У правовому вихованні необхідно зробити все для того, щоб право стало дієвою мірою реальної поведінки, щоб народ знав і цінував свої закони, дотримувався покладених на нього обов'язків [1, с. 230].

Як відомо, найважливішим напрямом впливу права на поведінку людей розглядається правове виховання. При цьому інформаційна функція права визначає умови, засоби і прийоми поширення й утвердження у свідомості людей моделей правомірної поведінки [2, с. 39-41].

Інформаційна функція права забезпечує стратегічну ціль і конкретні напрямки правового виховання. Саме на цій основі система правового виховання становить собою комплекс ужитих заходів з метою формування в осіб правосвідомості, правових понять і правової культури.

Інформаційна функція права втілюється в процес правового виховання, який розглядається у вигляді певних стадій: накопичення правових знань, правової інформації; перетворення отриманої інформації

на правомірні переконання, звички правомірної поведінки; керуючись переконаннями, діяти правомірно, тобто в рамках і відповідно до закону. Як для інформаційної функції права так і для правового виховання кінцевою ціллю є досягнення правомірної поведінки.

Правове виховання становить собою цілеспрямовану, послідовну, систематичну діяльність різних державних органів, громадських об'єднань та окремих осіб щодо формування правових знань, навичок, правового мислення, поваги до права і правових цінностей. На даний час правове виховання має конкретну спрямованість і покликано вирішувати складні завдання, які пов'язані з формуванням високої суспільної особистості, воно є необхідним для досягнення необхідного рівня правових знань, поваги і дотримання закону [3, с. 16-18].

Основними завданнями правового виховання на сучасному етапі розвитку України має стати: формування в людини розуміння змісту основних правових понять, знання основних положень Конституції України та інших нормативно-правових актів; переконання в необхідності дотримання законів та інших нормативно-правових актів; негативна реакція на правопорушення та ін.

Однією з найважливіших цілей правового виховання є засвоєння правових цінностей, що обумовлює досягнення таких цілей правового виховання, як: формування системи правових знань; формування правової переконливості; формування мотивів і навичок правомірної поведінки [4, с. 98].

Що стосується засобів правового виховання, то до них належать: правова пропаганда, юридична практика, самовиховання. Неможливо не відмітити, що саме основу застосування цих засобів становить здійснення правової інформованості (передача, сприйняття, використання правової інформації про право і практику його реалізації) [3, с. 130].

Інформація є важливим засобом реалізації механізму системи правового виховання та дозволяє ефективно керувати складними процесами в усіх сферах життя.

Правова інформація і правова інформованість — істотні фактори формування правосвідомості як складової правової культури особистості. Тобто ефективне поширення, доступність і актуальність правової інформації сприяють правовій освіті населення, що здійснюється через ЗМІ, телекомунікаційні технології, Інтернет, консультації, спілкування, звернення до центрів правової допомоги тощо.

Слід зазначити, що основою правовиховної діяльності виступає саме інформаційна функція права, оскільки підвищення рівня правового інформовання особистості, знання і розуміння права здатне активно впливати на спрямованість правової поведінки.

Інформаційна функція права зумовлює формування уявлень людей про право, поважне ставлення до права, його цінностей, виступає як джерело уявлень про право і відіграє вирішальну роль у досягненні правової інформованості особистості [5, с. 44-46].

Інформаційна складова задає основу процесу правового виховання. Тобто правова інформованість виступає найважливішою складовою правового виховання, населення України повинно знати зміст основних законів і правових актів, які їх стосуються. На це і спрямований Основний Закон Української держави: «Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки громадян, мають бути доведені до відома населення у порядку, встановленому законом» [6].

Таким чином, основою правовиховної діяльності виступає саме інформаційна функція права, оскільки вона задає обсяг правового інформування, знання та розуміння права, яке здатне впливати на спрямованість правової поведінки. Правова інформованість, є результатом реалізації інформаційної функції права та виступає найважливішою складовою правового виховання.

Список використаної літератури:

1. Ильин И. А. О сущности правосознания / И. А. Ильин // Собр. соч. : в 10 т. / И. А. Ильин. — М. : 1994. — С. 230.
2. Фарбер И. Е. О воспитательной функции общенародного права / И. Е. Фарбер // Сов. гос. и право. — 1963. — № 7. — С. 38-47.
3. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян [та ін.] ; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильян. — 2-е вид., перероб. і доп. — Х. : Право, 2013. — 440 с.
4. Лескова И. В. Социокультурная идентичность и правовое воспитание личности / И. В. Лескова. — 2007. — № 4. — С. 91-98.
5. Левина С. В. Воспитательная функция права и правовое воспитание: соотношение понятий / С. В. Левина // Правовая культура. — 2010. — № 2(9). — С. 42-48.
6. Конституція України : прийнята на V сесії Верховної Ради України 26 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — С. 141.

СЕРЕБРО М. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ТА ДЕКОНЦЕНТРАЦІЯ ВЛАДИ В СУЧАСНІЙ ДЕРЖАВІ

Потреба знаходження владного балансу в державно-правовій сфері актуалізувалася по суті з самого моменту зародження механізму перших держав. Якщо раніше це питання вирішувалася виключно в дискусії проблематики тричленного поділу влади (законодавчої, виконавчої та судової) й формування системи стримування та протидії, то

сьогодні мова заходить про дещо інший її вимір, а саме про потребу знаходження балансу між центром та периферією держави, між вертикальним та горизонтальним зрізами державного адміністрування. Тут важливого значення набуває потреба осмислення тенденцій децентралізації та деконцентрації влади в сучасній державі.

Сьогодні достатньо очевидно стає ефективність децентралізації як такої. Досвід державного будівництва в різних країнах свідчить про справедливість формули: «менше етатизму — менше сепаратизму».

Децентралізація — це спосіб територіальної організації влади, при якому держава передає право на прийняття рішень з визначених питань або у визначеній сфері структурам локального чи регіонального рівня, що не входять у систему виконавчої влади і є відносно незалежними від неї. Крім цього, під децентралізацією часто розуміється перерозподіл владних повноважень та обсягів компетенції між центральними та місцевими рівнями організації публічної влади із зміщенням акценту на локальний рівень в частині здійснення заздалегідь окреслених й гарантованих державою функцій [2].

Завдяки децентралізації апарат сучасної держави звільняється від адміністративно-бюрократичного переобтяження за рахунок передання багатьох владно-виконавчих, реєстраційно-дозвільних, фіскальних та бюрократичних функцій на місця й від цього отримує можливість спрямувати більший ресурс на вирішення загальносоціальної проблематики; спрощується та стає більш ефективним управління, що є однією з важливих сутнісних ознак самого явища децентралізації [1, с. 29].

Виражається думка про тісний зв'язок децентралізації з утворенням нових центрів, якими стають якраз міста, що є особливо знаковим в силу динамічного розвитку процесів урбанізації. У цьому сенсі показово, що усі проекти децентралізації передбачають, по суті, роздержавлення місцевої влади, оскільки вона переходить до органів місцевого самоврядування [3, с. 95].

Акцентується увага й на тому, що близьким, але не тотожним децентралізації є поняття деконцентрації влади, оскільки остання означає розподіл функцій держави всередині самої системи органів державної влади, а децентралізація відповідно передбачає передачу управління справами органам, що володіють певною незалежністю по відношенню до центральної влади [5, с. 93]. Так, на думку Ю. М. Оборотова, якщо деконцентрація влади — це процес, суть якого полягає в систематичному направленні державним центром своїх агентів на місця; в свою чергу, децентралізація влади вимірюється нормативною та організаційною самостійністю місцевих утворень на локальному рівні, з максимальним переданням повноважень на нижні рівні управління [4, с. 36-37]. При деконцентрації функції управління з центрального апарату передаються залишаючись у вертикальній підпорядкованості вищестоящим державним органам, які, перебуваючи ближче до сфери своєї діяльності, ніж центральні органи, можуть діяти на основі кращого

ознайомлення із ситуацією та мають у своєму розпорядженні достатні можливості для реалізації адміністративних рішень.

Саме з деконцентрацією та децентралізацією влади в сучасній державі пов'язані останні зміни, що відбуваються в її механізмі, яка формується як мережева система, що, в свою чергу, має вирішальне значення для розуміння переходу від правління державного апарату до управління й служіння громадянам. У досучасних державах (в нормативному аспекті їх розуміння та відповідності останнім позитивним тенденціям) був інший акцент: передбачалося, що державне управління є продуктом жорсткої ієрархії, в якій рішення прийняті на піку владної піраміди каскадно спускалися до різних рівнів, на яких вони мали бути реалізовані, але сьогодні цього виявляється абсолютно недостатньо. Сучасна держава формує свій механізм на основі балансу між центром та регіонами, тим самим забезпечуючи гнучкість в управлінні, а від того і стійкість всієї держави, яка сьогодні все в більшій мірі піддається ідеологічним атакам сепаратизму та сецесії.

Список використаної літератури:

1. Гройсман В. Б. Процеси централізації та децентралізації в сучасному державному управлінні / В. Б. Гройсман. // Державне управління та місцеве самоврядування. — 2015. — № 2. — С. 26-37, С. 29
2. Камінська Н. В. Децентралізація влади і досвід її проведення у зарубіжних державах / Н. В. Камінська // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2014. — № 4. — С. 35-40. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_4_9
3. Мельничук О. С. Миська правова система в Україні: загальнотеоретичне дослідження: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Мельничук Ольга Степанівна. — Одеса, 2016. — 400 с.
4. Оборотов Ю. Н. Современное государство: основы теории : учеб. курс / Ю.Н. Оборотов. — О. : Астропринт, 1998. — 132 с.
5. Роман В. Особливості децентралізації та деконцентрації влади: теоретичний аспект / В. Роман // Збірник наукових праць «Ефективність державного управління». — 2014. — № 38. — С. 92-98.

ДЗЕВЕЛЮК М. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант, асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

КОНЦЕПЦІЯ СЕРВІСНОЇ ДЕРЖАВИ: ІНСТИТУТИ І ФУНКЦІЇ

Зміни, що відбуваються у функціональній і політичній сферах держави, сприяють впровадженню нових можливостей в сфері державних послуг. Важливим інструментом змін у наданні державних послуг стала концепція держави як орієнтованої на споживача сервісної організації, яка надає послуги. Це дає можливість представити концепцію «the service state», яку ми пропонуємо назвати «сервісна держава», що активно розвивається і являється досить популярною серед зарубіжних дослідників, але у вітчизняному дослідженні ще не знайшла свого відображення.

Актуальність даного дослідження пов'язана з тим, що сучасність вимагає необхідність в адекватному розвитку та трансформації концепції державного управління в сучасній Україні. Ця необхідність пов'язана, перш за все, з необхідністю визначення основних принципів і пріоритетів розвитку механізму державного управління. Найгостріше стоїть питання прогнозування і регламентації соціальних процесів, ефективності реалізації суспільних інтересів та потреб.

В сучасних західноєвропейських дослідженнях саме розробки щодо вирішення поставлених проблем являються сьогодні основними при аналізі оптимізації та модернізації державного управління, що базується на ідеї сервісного публічного управління, здійснюваного як державними органами, так і місцевим самоврядуванням. Така спрямованість оптимізації та імплементації зарубіжних інститутів владно-правової взаємодії суспільства і держави, інших органів управління ґрунтується на ефективному наданні публічних послуг населенню, можливості делегування функцій з надання державних послуг приватному сектору.

Концепція сервісуальної держави, що одержала широке поширення в США і ряді країн Західної Європи в 80-90-х рр. минулого століття розглядає призначення держави в служінні індивіду, і, при її буквальному тлумаченні, практично будь-яка діяльність держави щодо взаємодії з індивідом виявляється державною послугою [1, с. 44].

Сервісна ідея розвитку державної системи ґрунтується на класичній економічній схемі: «виробник послуг – споживач». В сервісній організації управління домінуючим показником ефективності виступає «задоволеність споживачів». Для цього обґрунтовується необхідність використання комплексного підходу до нормування цілей і завдань управлінської діяльності (системний взаємозв'язок соціологічних, психологі-

чних, адміністративних, економічних, інформаційних, правових форм, методів, способів і прийомів). Відповідальність за життєве забезпечення та безпеку покладається на державу, яка покликана гарантувати задоволення потреб та інтересів окремої особистості і їх груп [1, с. 46].

Сервісний підхід до сутності держави пов'язаний з такими напрямками оптимізації владно-правової діяльності, як розвиток мережевих форм управлінської взаємодії, формування «електронного уряду», інформаційно – комунікативних технологій контролю і планування, розвиток «онлайнових» послуг, формування багатосторонніх зв'язків, які дозволяють громадянам брати активну участь у здійсненні влади.

Аналіз тенденцій реформування системи державного управління в Україні свідчить про те, що вона рухається до моделі нового державного менеджменту. Однак попри те, що з моменту проголошення незалежності України організаційна структура апарату управління зазнала багатьох трансформацій, сьогодні державне управління все ще не відповідає стратегічному курсу країни до європейських стандартів демократичного урядування, оскільки залишається неефективним, схильним до корупції, внутрішньо суперечливим через вбудований конфлікт інтересів, надмірно централізованим, закритим від суспільства, громіздким і відірваним від потреб громадянина [2, с. 124]. Тому, на нашу думку, ефективне використання ключових ідей цієї концепції може сприяти вирішенню існуючих проблем.

У той же час, як у вітчизняній, так і зарубіжній літературі не сформувався єдиний підхід до визначення понять «сервісна держава». Узагальнюючи різні концептуальні напрацювання, можна відзначити, що сервісна держава – це особлива політична форма організації публічної влади, що володіє спеціальним апаратом управління, спрямованим на надання публічних послуг індивідам, а також система соціально-правових гарантій гідного життязабезпечення людини, його прав і свобод.

За твердженням багатьох аналітиків, сервісуальна держава і мережева методологія вдосконалення управлінської діяльності дозволить виправити недоліки бюрократичного стилю управління, безпечальницького способу впливу на інших людей, вказуючи на системні вади та практичні проблеми взаємодії держави і суспільства при традиційних формах і технологіях управління.

При всіх позитивних та ефективних характеристиках ми не можемо говорити про майбутнє держави лише як «сервісної», тому що необхідно враховувати глобалізаційні реалії, які змушують різнобічно характеризувати державу та її новації, які ми розглядали при дослідженні сучасної держави. Тому мережевий принцип публічно-правового взаємодії слід розглядати як форму організації управлінської діяльності, що дозволяє істотно знизити витрати традиційної політико-правової регламентації суспільних процесів, забезпечити більш мобільну взаємодію з громадськими інститутами та структурами.

Список використаної літератури:

1. Коженко Я.В., Мамычев А. Ю. Сервисное государство: проблемы теории и практики реализации / Я. В. Коженко, А.Ю. Мамычев // Власть. — 2010. — № 3. — С. 44-46.
2. Цветков В. В., Селіванов В. М., Скрипнюк О. В. Державне управління і політика: монографія. / В.В. Цветков, В.М. Селіванов, О.В. Скрипнюк. — Київ: Абрис, 2006. — 198 с.

ДЖУРАЄВА О.О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
кандидат юридичних наук, доцент

ІННОВАЦІЙНА ФУНКЦІЯ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

На сьогодні відбувається комплексна модернізація українського суспільства, що і є концептуально спрямованим процесом його трансформації, свідомим намаганням держави здійснювати якісні перетворення в усіх сферах суспільного життя на основі мобілізації національних ресурсів та з урахуванням досвіду розвинених країн. Модернізація охопила всі сфери життєдіяльності соціуму і, насамперед, державно-політичну сферу з її ключовим елементом — системою державного управління. Успішність сучасних модернізаційних процесів зумовлюється передусім вибором найдоцільнішої моделі демократії, здатної забезпечити оптимальне співвідношення між громадянським суспільством та державою і, відповідно, чітко визначити місце і роль громадськості у виробленні та реалізації стратегії сталого розвитку України [4, с. 97].

Найбільш затребуваним є розгляд державної інноваційної політики як інструменту підвищення конкурентоспроможності економіки країни та формування інноваційного потенціалу країни [5, с. 35].

Як зазначає Ю.Є. Атаманова, останнім часом у зв'язку із зумовленістю соціально-економічного та інтелектуального розвитку суспільства результатами науково-технічного прогресу висловлюється думка щодо виконання державою інноваційної функції. Цей напрям діяльності держави охоплює питання створення умов, стимулювання, забезпечення та підтримки діяльності, що має своїм предметом розроблення, поширення та/або запровадження нових розробок чи ідей або ґрунтується чи супроводжується їх використанням, а також охорони та захисту інтересів суб'єктів такої діяльності. Виникнення та виділення інноваційної функції держави не можна вважати випадковим, оскільки фун-

кції держави виникають та розвиваються відповідно до її історичних завдань та цілей, тобто їх зміст, склад та в цілому їхня система зумовлені потребами суспільства у конкретний проміжок часу. На даному етапі цивілізаційного розвитку впровадження досягнень науково-технічного прогресу використання інтелектуального потенціалу набуло значення чинника виробництва поряд із такими традиційними, як капітал, робоча сила та основні фонди. Їхній вплив на визначення рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання та загальний рівень економічного розвитку держави надають підстави для віднесення більшістю вчених інноваційної функції держави до складових її загальної економічної функції (шоправда, прямо вона так не визначається, а йдеться, як правило, про діяльність держави зі створення умов та підтримки впровадження наукових розробок, запровадження та діяльності високотехнологічних виробництв у рамках її економічної функції (наприклад, А. Венгеров, М Марченко).

Однак реалізація наукових розробок та нових ідей також зумовлює ефективність використання природних ресурсів, екологічну безпеку, стан енергозабезпечення, національної оборони, рівень та якість життя населення країни в цілому. Тому слушною видається думка Д. Задихайло, згідно з якою забезпечення інноваційного характеру функціонування суспільства в сучасних умовах, численних викликів самому його існуванню є універсальною функцією держави, що повинна підтримувати соціально корисні інновації в усіх сферах життєдіяльності, а не тільки у сфері виробництва. Разом з тим забезпечення інноваційного характеру розвитку економічних відносин як головного чинника підтримки конкурентоспроможності національних суб'єктів господарювання і національної економіки як такої слід визнати самостійною функцією держави [2, с. 9].

Таким чином, у сучасній правовій науці відсутній єдиний погляд на місце інноваційної функції держави серед інших напрямів її діяльності. Вона розглядається і як складова економічної функції, і як самостійна функція держави. Однак принциповим і важливим є вже той момент, що діяльність держави з активізації наукових досліджень, безпосереднього впровадження та забезпечення реалізації їх результатів визнається однією з її функцій, оскільки її здійснення дає нові можливості для соціально-економічного розвитку країни [1, с. 129-130].

Відповідне значення у формуванні інноваційної функції держави має вивчення досвіду державного регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності закордонних країн, що дозволяє оцінити закономірності і прогнозувати тенденції в цій галузі, використати отримані результати при формуванні ефективних механізмів державного регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні та її регіонах [3, с. 13].

Таким чином, інноваційна функція сучасної держави реалізується як в межах державної інноваційної політики, так й через кожний на-

прям економічної політики держави, за допомогою інструментарію яких формується та запроваджується інноваційний спосіб господарювання, що дійсно надає підстави стверджувати про взаємозвязок між економічною та інноваційною функціями держави.

Список використаної літератури:

1. Атаманова Ю.Є. Інноваційна функція держави в контексті правового забезпечення інноваційного розвитку: постановка питання / Ю.Є. Атаманова // Вісник Академії правових наук України. — 2007. — № 2. — С. 128-137.
2. Задихайло Д.В. Забезпечення державою інноваційного характеру розвитку економічних відносин як її економічна функція / Д.В. Задихайло // Актуальні питання господарсько-правового забезпечення інноваційної політики держави: Монографія / за заг. ред. Задихайла Д.В. — Х., 2006.
3. Мягкова О.В. Закордонний досвід державного регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності / О.В. Мягкова // Сучасні питання економіки і права. — 2012. — № 2. — С. 5-13.
4. Шульга М.А. Інновації в державному управлінні як умова розбудови сервісної держави / М.А. Шульга // Державне управління. — 2014. — № 1. — С. 97-100.
5. Юринець З.В. Інноваційний потенціал і державна інноваційна політика в системі підвищення конкурентоспроможності національної економіки / З.В. Юринець // Інвестиції: практика та досвід. — 2016. — № 4. — С. 35-37.

КОВБАСЮК С. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ЕЛЕКТРОННИЙ УРЯД ЯК ЗАСІБ ПОДОЛАННЯ ДЕФОРМАЛІЗАЦІЇ ІНСТИТУТІВ ДЕРЖАВИ

Важливою проблемою функціонування демократичних інститутів в пострадянських країнах є деформалізація інститутів. У більшості випадків виникнення неформальних інститутів тісно пов'язане з такими політичними явищами як персоналізм, клієнталізм, корупція, картелі. Неформальні інститути можуть функціонувати поза рамками формальних інститутів або всередині них. Наявність неформальних інститутів приносить користь політичній системі до тих пір, поки остаточне рішення приймається в рамках формальних інститутів. Зайва деформалізація може з часом стати проблемою, тому що це може призвести до витіснення формальних інститутів і дестабілізації політичної системи [2, с. 13].

Неформальні структури впливають на роботу формальних інститутів істотним і часом несподіваним чином. Наприклад, відносини між законодавчою і виконавчою владою часом неможливо пояснити суто в термінах конституційного устрою. Неопатримоніальні норми, що допускають необмежений президентський контроль над державними установами в Африці і Латинській Америці, призводять до такого домінування виконавчої влади, яке виходить за рамки конституційних президентських повноважень [4, с. 118].

Електронний уряд являє собою новий тип і форму соціальної взаємодії, за допомогою якого організовується суспільне життя, забезпечується стійкість зв'язків і відносин в рамках соціальної організації суспільства. Електронний уряд є системою соціальної взаємодії громадян і держави, оскільки його основними елементами є громадяни, норми і зв'язки. Електронне урядування є системою соціальних взаємодій трьох суб'єктів суспільства: держави, громадян і комерційних організацій.

Можна виділити три групи функцій електронного уряду як системи соціальної взаємодії.

1. Напрямок «держава — держава» (організація систем міжвідомчого електронного документообігу та впровадження стандартів електронного діловодства, розробка галузевих програм інформатизації, підключення до інформаційних мереж органів державної влади, розвиток міжвідомчих інформаційних систем і баз даних.

2. Напрямок «держава — бізнес» — підвищення ефективності соціальної взаємодії органів державної влади і бізнесу, формування умов, необхідних для розвитку механізмів електронної торгівлі і прискореного розвитку конкурентоспроможного виробництва товарів і послуг, вдосконалення управління державним замовленням.

3. Напрямок «держава — громадяни» — реалізація дійсних прав громадян на вільний пошук, отримання і передачу інформації, підвищення інформаційної відкритості органів державної влади, а також якості наданих громадянам послуг.

Електронний уряд також має змінити односпрямовані форми соціальної взаємодії всередині політичних структур. Одним з таких інструментів є надання можливості прямого волевиявлення громадян в процесі підготовки і прийняття управлінських рішень. Формами здійснення цього інструменту є електронне голосування, обговорення політичних питань на форумах і в блогах, створення в мережі віртуальних спільнот. Така форма соціальної взаємодії між державою і соціумами створює потенціал для подолання складної ієрархії політичної системи, сприяє зростанню капіталу суспільної довіри [3, с. 24].

Формальні і неформальні інститути взаємодіють по-різному. Існують три основні причини деформалізації інститутів:

По-перше, неформальні правила створюються через неповноту формальних інститутів. Формальні правила задають загальні параметри поведінки, але вони враховують не всі варіанти. Відповідно, актори,

що діють в рамках формальних інститутів, змушені розробляти норми і процедури, що спрощують їх роботу або ж пов'язані з проблемами, не передбаченими в формальних правилах.

По-друге, неформальні інститути можуть виявитися запасною стратегією для акторів, які вважають за краще формальні інституційні рішення, але не завжди можуть їх досягти. У деяких випадках актори створюють неформальні інститути, коли вважають це менш витратним, ніж перебудову формальних інститутів [1, с. 43].

Третій мотив для створення неформальних інститутів – прагнення до суспільно неприйнятних цілей. Так хабарництво, патримоніалізм і підкуп виборців залишаються неформальними інститутами в будь-яких державах.

Електронний уряд як система соціальної взаємодії громадян і держави надає можливість оперативного вирішення проблемних питань без створення неформальних процедур і інститутів, надає громадянам можливості оперативної зміни формальних правил шляхом прямого волевиявлення громадян в процесі підготовки і прийняття управлінських рішень. Формами здійснення цього інструменту є електронне голосування, обговорення політичних питань на форумах і в блогах, створення в мережі віртуальних спільнот. Електронне урядування за допомогою створення ефективного механізму доступу до публічної інформації сприяє посиленню соціального контролю за діяльністю державних органів, що зменшує можливість деформалізації правил задля досягнення суспільно неприйнятних завдань.

Список використаної літератури:

1. Merston Carol A. Expectation and Informal Rules in Coalition Formation / Carol A. Merston // *Comparative Political Studies*. – 1994. – № 27. – Р. 40-47.
2. Гельман В. Я. Институциональное строительство и неформальные институты в современной российской политике / В.Я. Гельман // *Полис*. – 2003. – № 4. – С. 6-25.
3. Луканин, А. Государство и общество: институционализация новых форм взаимодействия в условиях информатизации / А. Луканин, Е. Еремина // *Власть*. – 2012. – № 12. – С. 22-25.
4. Титов, М.К. Проблемы институционализации правил и ограничений, регулирующих деятельность субъектов по урегулированию политических конфликтов / М.К. Титов // *Право и образование: Современный гуманитарный университет*. – 2010. – № 11. – С. 114-122.

МУСИЧЕНКО О. М.

Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри кримінального права
та інших кримінально-правових дисциплін

ЗРОЗУМІЛІСТЬ ЗАКОНУ У СВІТЛІ ПРИНЦИПУ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Принципи права — основні відправні засади, своєрідна система координат, що визначає напрямок розвитку будь-якої правової системи. Тому розуміння елементів загальновизнаних принципів права є актуальним питанням.

Принцип верховенства права — один з основних правових принципів. Зазвичай як одну із його складових розглядають принцип правової визначеності, який розуміють у вузькому та широкому сенсі. У якому б розумінні не розглядався зазначений принцип — як визначеність нормативно-правових актів (під час правотворчості) або як визначеність не лише на етапі правотворчості, але й на стадії правозастосування, одним з перших завдань реалізації цього принципу вважаємо дотримання зрозумілості, несуперечливості правових приписів, виражених в нормативно-правових актах.

Усі науковці, які присвячували свої роботи аналізу принципу правової визначеності (С.П. Погребняк, С.В. Серьогін, М.В. Козюбра, В.І. Муравйов), так чи інакше пов'язували його із вимогами зрозумілості, чіткості нормативно-правових актів.

У преамбулі до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. (абз. 5) говориться про спільну спадщину верховенства права європейських держав, тобто проголошується принцип верховенства права на міждержавному рівні. Принцип верховенства права відображений в преамбулі Договору про Європейський Союз, де вказано про «відданість принципам свободи, демократії, верховенства права», а також в статті 2, в якій зазначається, що Союз засновано на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин. У преамбулі Хартії основних прав Європейського Союзу сказано, що підвалинами Європейського Союзу є принципи демократії та верховенства права.

Між тим, складові цього принципу, зокрема і визнання зрозумілості, чіткості норм права як безпосереднього елемента принципу верховенства права (або його складової — правової визначеності), можна віднайти в інших документах, а також і в прецедентному праві — рішеннях Європейського суду з прав людини, юрисдикція якого поши-

рюється на всі держави-члени Ради Європи, що ратифікували згадану Конвенцію.

Суттєвий крок в розкритті змісту верховенства права було зроблено в доповіді «Про верховенство права», затвердженій Венеціанською комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 р.) на основі коментарів Пітера ван Дейка (Нідерланди), Грет Халлер (член, Швейцарія), Джефрі Джауела (Сполучене Королівство), Каарло Туорі (Фінляндія), за основу якої була взята Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи 1594 (2007) «Про принцип верховенства права». В даній доповіді робиться спроба узагальнити терміни, відомі різним національним законодавствам на позначення понять, які є не завжди синонімічними верховенству права: німецьке поняття «rechtsstaat», португальське «estado de direito», французьке «etat de droit» (або термін, який використовується Радою Європи: «règime de droit»), російське поняття «верховенство закона» або «правовое государство».

У доповіді береться за основу визначення, дане Томом Бінгхемом у 2010 році, і з нього у п. 37 виводиться 8 складових принципу верховенства права, серед яких одним з перших вказано (1) доступ до закону (положення якого повинні бути зрозумілими, чіткими і передбачуваними). Опираючись на дане визначення, а також враховуючи поняття верховенства права в різних правових системах, у п. 41 визначаються складові верховенства права: (1) Законність, у тому числі прозорий, підконтрольний і демократичний процес введення в дію законів; (2) Правова визначеність; (3) Заборона свавілля; (4) Доступ до правосуддя, яке здійснюється незалежними і неупередженими судами, у тому числі судовий контроль над адміністративними актами; (5) Дотримання прав людини; (6) Відсутність дискримінації і рівність перед законом.

Розкриваючи складову правової визначеності, у доповіді підкреслюється наступні положення, що мають значення для даного дослідження: для досягнення довіри до судової системи держава повинна складати тексти законів так, щоб вони були *доступними*. Закон повинен бути сформульований достатньо *точно*, для того щоб людина могла регулювати свою поведінку (п. 44); правова визначеність передбачає, що норми права повинні бути *зрозумілими і точними*, а також спрямованими на забезпечення постійної прогнозованості ситуацій і правових відносин (п. 46); парламент не повинен мати можливості блокувати основоположні права шляхом прийняття двозначних законів (п. 47). В Додатку доповіді вказується контрольний список питань для оцінки стану верховенства права в окремих державах, серед яких питання: «Чи написані закони доступною мовою?» (Report on the rule of law – Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011)).

Отже, на міжнародному рівні формальні вимоги до мови закону, серед яких зрозумілість (доступність), чіткість (точність, недвознач-

ність) правових норм визнано в контексті складової правової визначеності як елемента принципу верховенства права.

Недотримання вказаних вимог в національних законах часто порушує основоположні права і свободи людини, що розглядається Європейським судом з прав людини. В рішеннях Європейського суду з прав людини чітко підкреслюється необхідність дотримання державами розглядуваних вимог до закону, що є одним із аспектів правової визначеності.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини (Мюллер та інші проти Швейцарії, 1988 р.; Пасько проти Росії, 2009 г.; Салов проти України, 2005 р., S. W. Проти Сполученого Королівства, 1995 р.) доводить, що суд наводить досить конкретні й детальні характеристики правової визначеності як елемента принципу верховенства права, серед яких чільне місце посідає вимога зрозумілості та чіткості (точності) національних законів, порушення яких призводить, в кінцевому рахунку, і до порушення прав людини. Щодо розуміння судом розглядуваних вимог, слід зробити такі висновки. По-перше, Європейський суд на зрозумілість (або доступність — в значенні зрозумілості), чіткість (або точність — як частину поняття чіткості) закону звертає увагу в контексті «передбачуваності наслідків» вчиненого особою діяння, під якою розуміє як визначеність в законі ознак діяння, так і належну якість закону. По-друге, суд розуміє закон як у формальному, так і змістовному виразі (писане і неписане право), що часто призводить до відмови в задоволенні скарг заявників в частині порушення «передбачуваності». По-третє, Європейський суд з прав людини констатує можливість існування окремих «незрозумілостей» в законі, залишаючи право трактування подібних прогалин за національними судами різних інстанцій. По-четверте, рівень передбачуваності, а, відповідно, і зрозумілості, чіткості залежить від сфери регулювання, яку охоплює закон.

AKHMEDOVA E. R.

Mariupol State University,
Applicant at the Department of International, Administrative and Constitutional Law

THE EUROPEAN MIGRANT CRISIS AND TURKEY ROLE AS A REFUGEE HOST STATE

The European migrant crisis or the European refugee crisis began in 2015 when rising numbers of people arrived undocumented in the European Union travelling across the Mediterranean Sea or overland through Southeast Europe. Since April 2015, the European Union has

struggled to cope with the crisis, increasing funding for border patrol operations in the Mediterranean, devising plans to fight migrant smuggling, launching Operation Sophia and proposing a new quota system both to relocate asylum seekers among EU states for processing of refugee claims to alleviate the burden on countries on the outer borders of the Union, and to resettle asylum-seekers who have been determined to be genuine refugees. EU member states received over 1.2 million first-time asylum applications in 2015, more than double that of the previous year.

The refugee crisis has changed the dynamics of the relationship between Turkey and European Union. In order to offer migrants an alternative to putting their lives at risk, the EU and Turkey decided to end the irregular migration from Turkey to the EU. But European Parliament Resolution on the suspension of negotiations on Turkey's accession to the European Union can lead to some unpredictable consequences and the Syrian refugee issue is considered to be one of the most vulnerable from the point of Europe's stability and security.

The main points of the March EU-Turkey Agreement on refugee issue are as follows:

1) All new irregular migrants crossing from Turkey into Greek islands as from 20 March 2016 will be returned to Turkey. This will take place in full accordance with EU and international law, thus excluding any kind of collective expulsion. All migrants will be protected in accordance with the relevant international standards and in respect of the principle of non-refoulement;

2) For every Syrian being returned to Turkey from Greek islands, another Syrian will be resettled from Turkey to the EU taking into account the UN Vulnerability Criteria;

3) Turkey will take any necessary measures to prevent new sea or land routes for illegal migration opening from Turkey to the EU, and will cooperate with neighbouring states as well as the EU to this effect;

4) Once irregular crossings between Turkey and the EU are ending or at least have been substantially and sustainably reduced, a Voluntary Humanitarian Admission Scheme will be activated. EU Member States will contribute on a voluntary basis to this scheme;

5) The EU, in close cooperation with Turkey, will further speed up the disbursement of the initially allocated 3 billion euros under the Facility for Refugees in Turkey and ensure funding of further projects for persons under temporary protection identified with swift input from Turkey before the end of March. A first list of concrete projects for refugees, notably in the field of health, education, infrastructure, food and other living costs, that can be swiftly financed from the Facility, will be jointly identified within a week. Once these resources are about to be used to the full, and provided the above commitments are met, the EU will mobilise additional funding for the Facility of an additional 3 billion euro up to the end of 2018;

6) The EU and Turkey welcomed the ongoing work on the upgrading of the Customs Union;

7) The EU and Turkey reconfirmed their commitment to re-energise the accession process as set out in their joint statement of 29 November 2015. They welcomed the opening of Chapter 17 on 14 December 2015 and decided, as a next step, to open Chapter 33 during the Netherlands presidency. They welcomed that the Commission will put forward a proposal to this effect in April. Preparatory work for the opening of other Chapters will continue at an accelerated pace without prejudice to Member States' positions in accordance with the existing rules;

8) The EU and its Member States will work with Turkey in any joint endeavour to improve humanitarian conditions inside Syria, in particular in certain areas near the Turkish border which would allow for the local population and refugees to live in areas which will be more safe [1].

The number of refugees in Turkey has already reached over 3 million people, making Turkey the host country with the largest refugee population in the world. About 90% of Syrian refugees in Turkey remain outside of camp settings with limited access to basic services. The European Commission is providing humanitarian assistance to vulnerable refugees, particularly to those living outside of camps.

In January 2017, the Government of Turkey also estimated that it has spent over €11.4 billion to provide assistance for refugees since the beginning of the Syria crisis. Out of the close to 2.8 million registered Syrian refugees in the country, some 260, 000 people are hosted in 26 camps run by the Disaster and Emergency Management Presidency of Turkey (AFAD), where refugees have access to shelter, health, education food and social activities. Despite these efforts from the government, local authorities and the generosity from host communities, 90% of Syrian refugees, (over 2.5 million persons), as well as many refugees from other nationalities, live outside the camps under very challenging circumstances with depleted resources. As part of the Facility, the European Commission's directorate for Civil Protection and Humanitarian Aid Operations (ECHO) has allocated in 2016 a total of €505.65 million for refugees in Turkey, making it one of the most significant contribution, per one country, in the history of the directorate [2].

Turkey has now become indispensable and, indeed, after the March EU-Turkey Agreement was signed, the number of refugees and migrants reaching Greece has significantly diminished. Before the coup attempt, tensions were rising. Turkey wanted the EU to keep its promises of speeding up the process of the EU accession negotiations, to increase its financial contribution for dealing with the refugees and, in particular, to hasten its liberalisation of visas. However, the EU insisted that certain conditions must be met, among them the contentious matter of Turkey's rewriting its antiterrorism laws [3].

The reality is that it would be difficult for the EU to manage the migrants and refugee crises – but also to effectively address current EU security concerns – without some form of Turkey's cooperation, or worse, in

an atmosphere of growing contrast. A lot of researchers show that, Turkey holds a very important card which is akin to a biological weapon. That card is the 3 million refugees Turkey currently houses. The EU has so far paid the first tranche of funds, but what about that visa-free travel promise? Erdogan's purge has cast doubt over the deal especially the situation has become much more serious after the EU adopted the Resolution on suspension talks on Turkey entry to the European Union. Given the recent spate of Islamic terror attacks across Europe, the last thing the EU wants is more refugees streaming in its direction.

A number of studies indicate that if the EU decides to proceed with the deal, the outcome is not too different. It would give 70+ million Muslims visa-free travel throughout Europe. Turkey borders Iran, Iraq, and Syria—not exactly the countries of “Eurozone.” This deal would mean easier access to mainland Europe for the citizens of such countries. It is estimated that upwards of 15 million Turks would emigrate to Europe within the first 10 years of the deal. This would greatly suppress wages in Europe. The per capita GDP of Turkey is €10,500, 65% lower than the Eurozone average [4].

On the other hand, it would be wrong to think that Turkey can live without the EU. In spite of the vagaries of its regional policy, Turkey undeniably needs the EU as an anchor to avoid being completely swallowed by the chaos of the surrounding region, which could threaten its national security and territorial integrity. The EU should continue to closely monitor the developments in Turkey, remind Turkey of its obligation to uphold democratic principles and strongly condemn any authoritarian drift and as a result to continue talks on Turkey's entry to EU [5].

In conclusion we can say that in the last 2 years, Europe has experienced the greatest mass movement of people since the Second World War. More than 1 million refugees and migrants have arrived in the European Union, the large majority of them fleeing from war and terror in Syria and other troubled countries. The EU has agreed on a range of measures to deal with the crisis. Among the measures is reaching an agreement with Turkey aimed at halting the uncontrolled flow of migrants across one of the major routes in the Aegean Sea. The agreement also provides legal ways for refugees to enter Europe. The numbers of refugees and migrants coming from Turkey have been significantly reduced as a result. Instead, EU has promised Turkey to speed up the process of the EU accession negotiations, a visa free travel and open a new Charter in Turkey entry to the EU but the situation has worsen after adoption of the Resolution on suspension talks on Turkey entry to the European Union. A lot of studies say the situation is considered to be unpredictable as it can lead to some kind of refugee catastrophe for EU even if Turkey opens its borders being no longer interested in EU entry perspectives.

References:

1. EU-Turkey statement, 18 March 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18-eu-turkey-statement/>
2. Turkey: Refugee Crisis [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/echo/files/aid/countries/factsheets/turkey_syrian_crisis_en.pdf
3. Turkey. Events of 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.hrw.org/world-report/2016/country-chapters/turkey>
4. Turkey's Failed Coup Signals the End of the European Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.businessinsider.com/turkeys-failed-coup-signals-the-end-of-the-european-union-2016-7>
5. EU-Turkey relations after the coup [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://euobserver.com/opinion/134518>

БОНДАРЕНКО А. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

НОВІТНІ ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Глобалізаційні процеси та впровадження європейського досвіду у побудову правової соціальної держави та громадянського суспільства ставлять нові вимоги до функціонування сучасної держави. Сучасна держава характеризується високим ступенем динамічності, на теперішній час у країнах світу тривають модернізаційні процеси, що стосуються усіх сфер існування держави. Варто констатувати, що однією з сучасних закономірностей розвитку відносин між суспільством і державою є їхня «сервізація», тобто актуалізація їх службового призначення, сервісної складової. Природно, що означені процеси мають підкорятися єдиній меті та спиратися на потужне теоретичне підґрунтя. Тож, вкрай важливим є систематизація ідей, інформації стосовно теоретичної характеристики сучасної держави, її ознак та розуміння в цілому, координація отриманих знань щодо сутності сучасної держави.

Вивченню цього питання присвятив свої праці не один вчений. Ця тема досить глибоко опрацьована такими вітчизняними і зарубіжними вченими як М.І. Байтін, Р.В. Войтович, А.Я. Гуревич, О.О. Джураєва, М.С. Кельман, А.І. Кормич, Г.І. Манов, Н.М. Марченко, Г.В. Мальцев, Ю.М. Оборотов, О.К. Осадчук, П.М. Рабінович, В.В. Сімутін, В.Є. Чиркін та інші. Проте загальнотеоретична характеристика саме сучасної держави, що відповідає викликам та умовам сьогодення, не стала предметом наукового дослідження.

Держава постає найважливішим соціальним інститутом політичної системи, що покликаний втілювати в собі історичний шлях конкретного народу, його соціально-економічний і духовний спадок, здійснювати відтворення усталеного життя.

У сучасній науковій літературі найчастіше держава визначається через набір певних ознак: суверенна політико-територіальна організація суспільства, що володіє владою, яка здійснюється державним апаратом на основі юридичних норм, що забезпечують захист і узгодження суспільних, групових, індивідуальних інтересів зі спіранням, у разі потреби, на легальний примус. Проте сучасні глобалізаційні процеси, що тривають у світі, ставлять під сумнів таку ознаку як суверенітет.

Окрім того, глобалізація вносить певні зміни в зміст функціональної спрямованості сучасної держави, виводячи на перший план завдання щодо забезпечення ефективного народовладдя. Це передбачає реалізацію народом трьох повноважень: по-перше, участі у формуванні представницьких органів влади, уповноважених від імені народу здійснювати державну владу в країні та вирішувати місцеві питання в муніципальних утвореннях; по-друге, брати участь у прийнятті державних рішень за допомогою, наприклад референдуму; по-третє, право контролю за здійсненням державної влади та реалізацією прийнятих рішень [1, с. 312]. Цікавою та актуальною є думка К.О. Осадчука, що формування в Україні виборчої влади як самостійної гілки державної влади є необхідним напрямом розвитку сучасної української держави [2, с. 15].

В.Є. Чиркін визначає сучасну державу як обумовлену соціальною асиметрією суспільства і необхідністю вирішення спільних справ універсальну політичну організацію, що діє на основі адміністративно-територіального поділу та громадянства, що здійснює за допомогою спеціалізованого апарату управління, арбітрування і легалізований примус [3, с.107]. До цього варто додати, що підґрунтям сучасної держави є визнання принципу правової рівності всіх громадян, незалежно від їхнього походження, майнового стану, роду та характеру занять та інших обставин.

Слід погодитися з думкою В.В. Сімутіна, що у правовому вимірі сутність сучасної держави проявляється в її спроможності втілити й гарантувати стабільний правопорядок у рамках визначеної території, зокрема й через механізм організації суверенної публічної влади, належно легітимованої суспільством [4, с. 31]. Функціями сучасної держави є управління суспільними процесами, забезпечення безпеки особи і нації, цілісності і безпеки суспільства, здійснення керівництва ним, а також управління загальносуспільними справами.

Ще одним аспектом теоретичної характеристики сучасної держави є організація та функціонування механізму держави. Так, сучасні соціальні процеси, запровадження концепції «сервісної держави», метою якої є не керування суспільством, а надання йому послуг, вимагають переосмислення механізму держави. Загальноєвропейською тенденцією

є сервісний підхід у системі державного управління, де публічні послуги виступають барометром сервісної держави і в межах сервісного підходу набувають певних особливостей. Яскравим прикладом запровадження означеної концепції сучасної сервісної держави в Україні є прийняття Закону України «Про Національну поліцію», де визначається, що завданням поліції є надання послуг населенню. Таке формулювання основного завдання поліції свідчить про те, що Україна поступово перетворюється на сучасну публічно-сервісну державу, з орієнтуванням на людину та її потреби, взаємодію з населенням на засадах рівності та взаємовідповідальності.

Таким чином, сучасну державу можна характеризувати як засіб соціального компромісу, форму подолання суспільних протиріч і конфліктів, політико-правову організацію сервісного спрямування, управлінські рішення якої детермінуються світовими державно-політичними процесами взагалі, та впливом міжнародних та міжурядових організацій зокрема.

Список використаної літератури:

1. Оборотов Ю.М. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : [монографія] / Ю.М. Оборотова. — Одеса : Фенікс, 2012. — 492 с.
2. Осадчук К.О. Щодо нормативного закріплення виборчої влади в Україні / К.О. Осадчук // Прикарпатський юридичний вісник : зб. наук. праць. — 2015. — Вип. 1 (7). — С. 12–15.
3. Сімутін В.В. Перспективи організації та функціонування механізму сучасної держави / В.В. Сімутін // Національний юридичний журнал. Теорія і практика. — 2014. — № 3. — С. 29–35.
4. Чиркин В.Е. Индикаторы социального государства / В.Е. Чиркин // Цивилист : ежеквартальный научно-практический журнал. — 2009. — № 1. — С. 103–110.

ВОЙТКОВА А. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

ГЕОПОЛІТИЧНІ ОСНОВИ ІСНУВАННЯ МОРСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Геополітика, як і більшість загальнотеоретичних наук про суспільство і природу, вивчає закони становлення, функціонування та розвитку соціальних, економічних, політичних, воєнних, географічних й інших систем. Головний принцип геополітики, на думку науковців, є принцип фундаментального (геополітичного) дуалізму, що виражається в

протиставленні теллурократії і талассократії, тобто сухопутної та морської могутності, відповідно, який простежується на протязі всього часу історичного розвитку та становлення будь-якої держави. На думку родоначальників геополітики, особливо А. Мехена і Х. Макиндера, такий дуалізм спочатку несе в собі насіння ворожості, які, потрапляючи на політичний і військовий ґрунт, дають плоди непримиренної ворожнечі двох стихій (рідкої, текучої і твердої, постійної). Тож, не дивною є думка, що, джерелом свого походження геополітика завдячує історичній суперечці про походження і характер тієї чи іншої нації, географічного розташування, розміру території, військової значимості. У середині ХХ ст. геополітичний дуалізм досяг свого апогею, коли теллурократія ототожнювалася з ССРСР, а талассократія – з США та підконтрольним їм сферам впливу [1, с. 23].

У сучасному розумінні геополітика розуміється як наука про зв'язок і взаємодію географічного простору та політики, відповідно, з одного боку вона вивчає властивості простору та його вплив на політичний курс держави, а з іншого, дію політики на простір, його перетворення відповідно до волі та цілей людей і суспільства в цілому, тобто вивчає державу в основному в її відношенні до оточення, перш за все до простору і має на меті вирішувати проблеми, що виникають із просторових відносин. Таке розуміння геополітики є найточнішим.

У геополітиці використовується комплексний підхід до вивчення економічних, географічних, демографічних, історичних, політичних та інших факторів, які взаємодіють між собою та впливають на стратегічний потенціал держави. Так інтерпретують геополітику наступні вчені: В.О. Дергачов, Е.О. Поздняков, К.С. Гаджиев, Ю.В. Тихонравов. Саме на думку Е.О. Позднякова, геополітика основну увагу приділяє розкриттю можливостей активного використання політикою факторів фізичного середовища і впливу на нього в інтересах військово-політичної, економічної й екологічної безпеки держави, тобто, вивчає все, що пов'язане з територіальними проблемами держави, з раціональним використанням і розподілом ресурсів, включаючи і людські [2, с. 9].

Враховуючи те, що геополітика є суспільною наукою, об'єкт і предмет її дослідження досить рухливий, оскільки і політична реальність знаходиться у постійній динаміці. Це саме стосується і категорій геополітики, тому що з розширенням або зі зміною проблематики геополітики все більше розростається її категоріальний апарат, що є незамінним інструментом в дослідженні геополітичних процесів, тож не існує вичерпного їх переліку, адже коли для вирішення конкретної проблеми стає замало існуючих категорій, на допомогу приходять нові. До категорій науки геополітики відноситься чимала кількість власних категорій, як структурних, так і функціональних, а також широко використовується категоріальний апарат й інших суспільних наук. За допомогою таких категорій геополітика дозволяє визначити місце держави на загальній картині світової політики або ж, як зазначав

Н. Спайкмен, геополітика є своєрідним аналітичним методом, який дозволяє виробити ефективну міжнародну політику [3, с. 46] та виробити відповідний політичний курс, який приведе державу до якісно та кількісно кращих показників, ніж вони є на разі. Бути релевантною для вирішення конкретно поставлених завдань та суспільної необхідності є обов'язковою умовою для будь-якої суспільної науки і геополітика не є виключенням. Для цього науковцям необхідно поповнювати її новими категоріями, як, наприклад морська держава. Виділення морської держави як геополітичної категорії викликане, по-перше, відсутністю дослідженням такого явища як морська держава як в цілому, так і по-суті, по-друге, необхідністю введення даної категорії до уже існуючих геополітичних категорій, з необхідністю розмежування морської держави та континентальної держави.

Термін «морська держава» досить часто ототожнюється з таласократією, морською могутністю та торгівельною державою, тому і характеристики у них будуть дещо схожими. Вона є динамічною по своїй суті державою, особливо сприятливою до технологічного прогресу та відзначається здатністю цивілізації до активного розвитку.

У побудові морської держави як геополітичної категорії необхідно визначити наступні ознаки: специфіка географічного положення країни (має вихід до моря), наявність морської економічної зони, цивілізаційні, історичні національно-культурні та правові особливості, динамічність розвитку міжнародно-політичних, -економічних, -торгових, -культурних зв'язків, промислового розвитку, зростання фінансового потенціалу держави, інтенсивну пропускну здатність до експорту/імпорту сировини завдяки морським портовим сполученням. Кожний компонент цієї геополітичної категорії утворює власну систему, яка може кількісно та якісно змінюватися під впливом різних чинників. Дія елементів морської держави відносно автономна, проте лише єдність усіх її складових створює необхідні умови для деякої стабільності, поступового руху до удосконалення цих складових, внутрішніх зв'язків між ними та забезпечує основу для ефективного функціонування в геополітичному просторі.

Список використаної літератури:

1. Нартов Н.А. Геополитика: Учебник для вузов. — М.: ЮНИТИ, 1999. — 359 с.
2. Кудряченко А.І. Геополітика: Підручник / А.І. Кудряченко, Ф.М. Рудич, В.О. Храмов. — К.: МАУП, 2004. — 296 с.
3. Дергачев В.А. Геополитика. Учебник для вузов. — М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. — 526 с.

СЕЛЬСЬКА В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

СУБСИДАРНА ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Традиційно субсидарна відповідальність розглядається в цивільному праві, але якщо у правовідносини юридичної відповідальності вступає такий особливий суб'єкт як держава — то можна говорити про вихід за межі цивільно-правового регулювання. Публічно-правові заходи як засіб притягнення до відповідальності можуть застосовуватись до держави, її органів за невиконання або виконання не належним чином їх обов'язків. Видами відповідальності держави за невиконання своїх обов'язків можуть бути конституційні та міжнародно-правові заходи впливу. Прикладом цього є порушення норм міжнародного права, за яке порушник, зокрема держава, яка заподіяла шкоду відносинам, охоронюваним міжнародним правом, може понести юридичну відповідальність у вигляді покладення на неї різноманітних санкцій з боку міжнародного співтовариства [2, с. 392].

Міжнародно-правова юридична відповідальність — це комплексне утворення, яке включає різноманітних за статусом суб'єктів, постає як певний обов'язок правопорушника понести відповідальність та відшкодувати збитки за спричинену шкоду, та реалізація щодо нього міжнародно-правових санкцій. Протягом багатьох століть вважалося, що міжнародне право регулює виключно відносини між державами. Згодом коло суб'єктів міжнародно-правового регулювання розширилося за рахунок включення до нього націй і народів, що борються за незалежність, міжнародних організацій, державоподібних утворень (типу Ватикану) тощо. Будь-яка участь людини (автономної особистості, індивіда) в публічних міжнародно-правових відносинах навіть у статусі пасивного «суб'єкта права» категорично заперечувалася. Індивід наділявся правосуб'єктністю тільки в міжнародному приватному праві, яке регулює цивільно-правові, трудові та деякі інші відносини між громадянами різних держав та їх об'єднаннями [2, с. 394].

Прикладом субсидарної відповідальності у міжнародному праві може слугувати також відповідальність міжнародних організацій. Вони наділені особливою правосуб'єктністю і можуть бути як суб'єктами правопорушення, так і міжнародних претензій (Рішення Міжнародного суду ООН від 11 квітня 1949 г. «О возмещении ущерба, понесенного на службе ООН»). У 2002 р. Комісія міжнародного права ООН почала розробляти проблему відповідальності міжнародних організацій. Вважається, що міжнародні організації несуть відповідальність за пору-

шення норм своїх установчих документів. Існує навіть думка, що відповідальність для організації має наступати лише в тих випадках, коли вона передбачена цими документами. Практика показує, що організації притягуються до відповідальності за ті дії, що спричинили шкоду іншим суб'єктам міжнародного права.

Як і держави, міжнародні організації також несуть відповідальність за діяльність своїх органів [Наприклад, угода 1965-1967 рр. між ООН і рядом держав про відшкодування шкоди, спричиненої громадянам цих країн та їх майну внаслідок воєнних операцій ООН в Кореї і Конго]. Дія чи бездіяльність організації в особі її органів і посадових осіб приписується в цих випадках не державі, на території якої було здійснено порушення, а самій організації. Можливою є подвійна відповідальність для подібних ситуацій: перед державами-членами — за порушення установчого документу, перед організацією — за порушення загальних норм міжнародного права [3]. Субсидіарна відповідальність держав полягає в тому, що претензії можуть бути пред'явлені як і до міжнародної організації, так і до держав які в неї входять (при недостатчі засобів у самої організації).

Цікаву думку щодо відповідальності держав наводить в своїй дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук Андрейченко С.С. Вона обґрунтовує відмінність між категоріями «абсолютна» і «об'єктивна» відповідальність: «Доведено, що термін «об'єктивна відповідальність» необхідно застосовувати, коли мова йде про вчинення міжнародно-протиправного діяння, в результаті якого було заподіяно шкоду міжнародно-визнаним цінностям, і держава-порушник повинна нести міжнародну відповідальність незалежно від наявності вини. Термін «абсолютна відповідальність» застосовується у разі вчинення дій, які не забороняються міжнародним правом, однак завдають шкоду цінностям, що ним охороняються» [1, с. 9].

Відповідальність міжнародних організацій передбачена багатьма договорами. Таку відповідальність можна детермінувати субсидіарною, адже вину в такому випадку складає вина держав (держави) які входять до складу такої організації, її органів чи посадових осіб. Відповідальність держав може нести матеріальний чи нематеріальний характер. Фінансовий актив міжнародної організації складають кошти її держав-членів. Це показує те, що в деяких випадках відповідальність буде накладена на державу, незалежно він її вини у протиправному діянні.

Список використаної літератури:

1. Андрейченко С. С. Міжнародно-правова концепція атрибуції поведінки держави : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук : спец. 12.00.11 «міжнародне право» / Андрейченко Світлана Сергіївна — Одеса, 2016. — 40 с.

2. Загальна теорія права: Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. — К.: Ваіте, 2016. — 392 с.
3. Лекция Ответственность в международном праве. §1. Понятие и особенности международно-правовой ответственности. Электронный ресурс: <http://pismoref.ru/2743102209.html>.

КАМБУР Н. А.

Харьковская государственная академия физической культуры,
соискатель кафедры гуманитарных наук,
помощник проректора по научно-педагогической работе

ПРАВОВАЯ АКТИВНОСТЬ ИНДИВИДА: ВОЛЯ И ОТВЕТСТВЕННОСТЬ

В условиях длительных глобальных трансформаций социальная активность индивида находится в состоянии перманентных непрогнозируемых изменений, растет влияние мировоззренческих установок, связанных с соблюдением прав и свобод личности. Права и свободы невозможно реализовать без высокого уровня волевой активности индивида и его ответственности. Правовые установки, являясь образцом поведения человека, непосредственно влияют на его сознание. В социальной среде правовые и моральные нормы связаны с регулированием волевого поведения индивида. Фактически в «праве нет такого вопроса, который бы так или иначе не касался проблем свободы человека» [3, с. 19]. Воля является отправной точкой, ключевым моментом понимания любой проблемы в правовой сфере. В отличие от морали, право появляется в результате социализации как результат общественной жизни, результат воздействия на человека внешних факторов. По сути, право является олицетворением недостаточной разумности человека. Хотя все люди обладают разумом, не все из них проявляют волю руководствоваться его принципами. Чем менее цивилизованным является общество, тем более авторитарным и жестоким является его право. Нравственная свобода — это такая воля, которая не хочет причинить зла, поскольку не хочет сама его терпеть. «Только воля, не терпит зла, только стремление к счастью является нравственным законом и совестью, которые должны удерживать человека от зла» [4, с. 332-240]. «Злая воля», является основой правонарушений и преступлений. Сравнивая правовые и волевые основы индивидуальной активности, А. Шопенгауэр обращает внимание на специфику выявления уголовного права в социальном бытии. Право государства на наказание базируется, по его мнению, на положительном законе, согласно которому наказание уже определено задолго до совершения преступления. Его

обязаны выполнять все члены общества. При этом непосредственной целью наказания является соблюдение этого закона как договора [5, с. 445]. Закон и его исполнение обращен по существу в будущее, а не в прошлое. Внимание акцентируется на превентивном характере правовых норм и законов. Правовая активность в контексте выработки новых законов и правовых норм имеет упреждающий характер для функционирования общества. Анализируя рациональную составляющую активности человека, В. Виндельбанд связывает свободу воли человека с юридической ответственностью. В социальной действительности, по его мнению, существуют две основные сферы, которые свидетельствуют об онтологическом наличии свободы воли: сферы нравственности и права. В рамках юридической ответственности на человека возлагаются определенные нормы и запреты, обосновывается ответственность за их нарушение. «Юридическая ответственность возлагается на человека как на личность настолько, насколько право видит в свободном проявлении волеизъявления этого человека причину нарушения нормы» [1, с. 642]. Исходя из этого, именно ответственность в сфере права для человека предстает как конечное звено причинной цепи, результатом которого является социальная активность. Волевою активность можно рассматривать как осознаваемую целенаправленную деятельность, осуществляемую по собственному решению или желанию человека. Противоположностью волевой активности являются вынужденные, бессознательные действия субъекта правовой ответственности. Система субъективных прав, обязанностей и ответственности всегда обусловлена определенной комбинацией объективных условий и субъективных факторов, объективными общественными потребностями. Ответственность рассматривается как способность индивида, обладая волей и сознанием, целенаправленно осуществлять выбор деятельности, стремясь при этом предусмотреть возможные, в том числе правовые, результаты собственной активности. Социальная ответственность как социально-нормативное явление, воплощает добровольное и сознательное выполнение и соблюдение субъектами общественных отношений, предписаний, социальных норм, а в случае их нарушения — применение к нарушителю мер воздействия, предусмотренных этими нормами [2, с. 137]. Социальная ответственность проявляется практически во всех сферах функционирования общества. При этом на индивидуальном уровне становления социальной ответственности совпадает с основными этапами социализации личности. Лицо и личность только при наличии сознательной воли являются субъектами правовой ответственности. Они несут ответственность перед другими людьми и обществом за свой выбор, который сравнивается с общественными требованиями. Следовательно, свобода реализации воли является необходимым условием вступления ответственности.

Именно уровень развития воли и ее моральная нацеленность являются критериями преобразования индивида в личность, в ответствен-

ного суб'єкта общественных преобразований. В то же время личность, обладая активно выборочным отношением к действительности, повседневно определяет собственный моральный и правовой выбор.

Список использованной литературы:

1. Виндельбанд В. Свобода воли // Виндельбанд В. Избранное: Дух и история. Пер. с нем. / Вильгельм Виндельбанд. — М.: Юрист, 1995. — С. 508-657. — (Лики культуры).
2. Гришук В. К. Соціальна відповідальність / Гришук В. К. — Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. — 152 с.
3. Коваленко О. О. Воля як філософсько-правова категорія // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія «Право». — 2013. — Випуск 20. — С. 19-23.
4. Фейербах Л. О спиритуализме и материализме, в особенности в их отношении к свободе воли // Фейербах Л. А. Сочинения в двух томах. — Том 1. [Ответственный редактор Б. В. Мееровский] / Л. Фейербах. — Москва: «Наука», 1995. — С. 323-426.
5. Шопенгауэр А. О четверояком корне... Мир как воля и представление. — Т. 1. Критика кантовской философии: Пер. с нем. / А. Шопенгауэр. — М.: Наука, 1993. — 672 с.

АРНАУТОВА Л. П.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри загальнотеоретичної юриспруденції

НАУКОВО-ПРАВОВІ ШКОЛИ В РОЗВИТКУ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ ТА ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Наукові школи були і залишаються важливою формою підготовки фахівців і розвитку науки взагалі, та юридичної науки зокрема. Дослідження питань формування та розвитку вітчизняних правових шкіл має велике значення і для прогнозування тенденцій трансформації вітчизняної правової доктрини.

Поняття «наукова школа» вживають стосовно невеликого наукового колективу, об'єднаного не стільки організаційними рамками, не тільки конкретною тематикою, але й загальною системою поглядів, ідей, інтересів, традицій, що зберігаються, передаються і розвиваються при зміні наукових поколінь. Також висловлюється думка, що наукова школа — це спільнота дослідників, інтегрованих навколо вченого генератора ідей, що володіє особливими людськими якостями. Навколо такого вченого об'єднується група його соратників і учнів, які поділяють його ідеї і загальні теоретичні принципи, методологію дослідження. При цьому вони вико-

нують певну програму, розроблену і запропоновану цим ученим. В ході її виконання йде обмін думками [1, с. 300-310].

У спеціальній літературі наявні й інші висловлювання щодо розуміння наукової школи, які тією чи іншою мірою повторюють, розвивають висловлені вище ідеї або доповнюють окремі характеристики наукової школи.

Виокремлюються принципи категорії «наукова школа», а саме: 1) неможливість використання універсального підходу у визначенні універсального поняття «наукова школа»; 2) нерозривний зв'язок поняття «наукова школа» з рівнем розвитку науки взагалі; 3) умовність поняття «наукова школа» та її залежність від мети, поставленої дослідником; 4) багатозначність поняття «наукова школа», а звідси, й неможливість надати його загальне визначення [2, с. 15-20].

Наукові школи університетів характеризуються диференціальними ознаками, які дозволяють розглядати їх діяльність як метамоделі інтеграції науки і освіти. До таких ознак можна віднести: єдність наукового і навчального процесів, наявність учнів і можливостей поповнення школи, «самопоповнення» науково-педагогічних кадрів, які поділяють традиції і цінності школи, здатні до самостійного пошуку.

Початок зародження правових шкіл пов'язують здебільшого з розвитком юридичної науки у освітньо-наукових центрах. Для України це пов'язано із запровадженням юридичної освіти та науки в університетах, зокрема Львівському, Харківському, Київському, Одеському, які утворювалися і розвивалися як центри підготовки фахівців у галузі права.

На думку В. І. Андрейцева, особливого розквіту науково-правові школи набули у другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст., що пов'язано з розвитком юридичної освіти та науки, її інтеграцією та диференціацією, появою визнаних вчених, які започаткували доктринальні підходи до вирішення проблем, пов'язаних з утвердженням верховенства права, реалізацією функцій влади, забезпеченням конституційних прав та свобод людини і громадянина. Ці та низка інших питань є предметом наукових досліджень вчених-юристів, які, прагнучи колективною науковою співпрацею досягти оптимального наукового результату, об'єднуються у наукові колективи, формують відповідні наукові школи для дослідження актуальних проблем правознавства [3, с. 24]. Але розбудова українського державотворення і національної правової системи, створення теоретичних моделей ефективних юридичних механізмів входження України у світове співтовариство, забезпечення прав людини повинно відбуватися з урахуванням особливостей характеру українського народу, його ментальності, національного способу життя має ґрунтуватися на напрацьованому державотворчому і правотворчому потенціалі народу на його правовій спадщині.

Наукові концепції, розроблені в минулому, впливають на ідеї, що народжуються і розвиваються саме зараз. У цьому проявляється насту-

пність правового розвитку, оскільки кращі надбання правових шкіл не можуть залишитися поза увагою науковців.

Науково-правові школи тісно пов'язані з відповідними напрямками галузевих наук, предметом дослідження. Тому поняття «школа права» ми розглядаємо у подвійному значенні: широкому та вузькому. У широкому сенсі ознаками правової школи є об'єднання науковців за географічним показником (країна, регіон, місто, вищий навчальний заклад тощо). У вузькому сенсі визначальною ознакою правової школи, як форми організації наукової діяльності, є наявність відомого вченого — наукового лідера; інтеграція вчених у наукову творчу групу для розвитку його ідей, концепцій та доктрин. Вживання терміну у широкому значенні відбувається з метою підкреслити досягнення науковців певного регіону, наукового центру з тяжінням до певного наукового стилю. У таких випадках на перший план виступає не особа лідера-науковця, а наявність сукупності особистостей науковців, що ведуть дослідження у певних галузях юридичної науки. Врахування цих обставин дає можливість встановити наявність окремих шкіл в тому чи іншому регіоні, відмінності напрямків та характеру наукових досліджень, які ними проводяться.

Список використаної літератури:

1. Кедров Б. М. Научная школа и ее руководитель / Б. М. Кедров // Школы в науке. — М., 1977. — С. 300-310.
2. Бондарук Т. І. Науковознавчі категорії «школа», «напрямок», «концепція», «течія» в юридичній науці / Т. І. Бондарук // Часопис Київського університету права. — 2010. — № 4. — С. 15-20.
3. Андрейцев В. І. Наукові та науково-правничі школи: стан та проблеми правового регулювання / В. І. Андрейцев. — К. : Знання, 2009. — С. 24.

Розділ III

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

АНІЩУК Н. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри історії держави та права,
доктор юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ ОТРИМАННЯ ЖІНКАМИ ГРОМАДЯНСТВА ТА ЇХ ПЕРЕБУВАННЯ У ВАТИКАНІ

Папство як релігійно-політичний центр католицької церкви виникло на базі римського єпископства в 5 ст. [2, с. 447]. Як церковна держава Ватикан існує з 8 століття, з 1870 р. був у складі Італійського королівства [3, с. 312].

В 1923 р. вже через декілька місяців після приходу до влади в Італії Б. Муссоліні між ним та представниками папи Пія XI, кардиналом Гаспаррі, відбулася таємна зустріч, що була покликана офіційно оформити вирішення «римського питання» і закріпити таким чином взаємовигідний альянс між Ватиканом та італійським фашизмом [2, с. 447].

В 1929 р. в результаті Латеранських угод між папою Пієм XI та італійським урядом шляхом відновлення держави Ватикан було покладено край конфліктові, що виник між папством і урядом Італії у зв'язку з ліквідацією Папської області і включенням її до складу Італійського королівства [3, с. 312]. Латеранські угоди включали три документа: політичний договір, Конкордат та Фінансову конвенцію.

Отже, внаслідок укладення Латеранських угод на політичній карті світу з'явилася нова держава — держава-Місто Ватикан — площею в 44 га, і таким чином, було відновлено світську владу папи [2, с. 447]. Слід зазначити, що Ватикан розташований в межах столиці Італії Риму.

Ватикан — абсолютна теократична монархія. Папа Римський — Верховний глава церкви, суверен держави — володіє повнотою законодавчої, виконавчої та судової влади [2, с. 448]

Ватикан не має кодифікованої конституції. Її утворюють шість конституційних актів, затверджених та промудльгованих понтифіком незабаром після ратифікації Латеранських угод — 7 червня 1929 р. та політичний договір між Святим престолом та Італією 1929 р. [2, с. 448]

Якщо проаналізувати правове становище жінок у Ватикані, то можна стверджувати, що в цій країні існують специфічні його риси, які не притаманні іншим державам. Скажімо, у Ватикані жінкам досить складно отримати громадянство. Це випливає із чинного Закону Ватикану № 3 «Про право громадянства і право перебування» від 7 червня 1929 р., який відноситься до конституційних актів Держави-Міста Ватикан [1]. Так, для того, щоб стати громадянкою Ватикану жінка повинна отримати дозвіл Верховного голови Церкви та від його імені Губернатора Ватикану (ст. 3 вищезгаданого Закону) [1, с. 472].

Навіть родичі громадянина Ватикану – дружини, доньки, матері та сестри можуть отримати право на громадянство лише на умовах, що вони проживають разом з ним і що їм надано дозвіл від Губернатора Ватикану (ст. 2 вищезгаданого Закону) [1, с. 472].

Дозвіл для дружини та доньок може бути наданий безпосередньо при встановленні існуючих родинних відносин. Проте цей дозвіл утрачає силу в таких випадках:

а) щодо дружини, якщо шлюб анульовано або визнано недійсним, та рівно при звільненні подружжя від подружніх обов'язків та сумісного проживання;

б) щодо доньок – по досягненні ними двадцятип'ятирічного віку, якщо тільки вони не непрацездатні та не залишаються на утриманні громадянина міста Ватикан;

в) щодо доньок – при укладенні ними шлюбу (ст. 4 вищезгаданого Закону) [1, с. 472-473].

Верховний голова Церкви згідно з законодавством країни може дозволити цим категоріям осіб зберегти право громадянства при наявності певних підвалин, визнаних ним достатніми в силу його суверенної влади. У той час як Губернатор або призначений для цієї мети орган може видати дозвіл лише на тимчасове перебування вищезазначених осіб. Проте цей дозвіл можна отримати лише за умов, коли вказані родичі знаходяться на утриманні громадянина міста Ватикан. Дія такого дозволу припиняється в силу закону – для сестер при укладенні ними шлюбу (ст. 5 вищезгаданого Закону) [1, с. 473].

При наявності певних підвалин Верховний голова Церкви в силу його суверенної влади може видати будь-яким особам (у тому числі жінкам) дозвіл на перебування у Місті Ватикан протягом невизначеного терміну; однак цей дозвіл не означає набуття права громадянства (ст. 16 вищезгаданого Закону) [1, с. 475]. Губернатор або призначений для цієї мети орган може видати дозвіл лише на тимчасове їх перебування у Ватикані (ст. 17 вищезгаданого Закону) [1, с. 475].

Громадянство Міста Ватикан утрачається всіма жінками-громадянками – якщо вони перестають проживати в Місті Ватикан або в Римі та в інших випадках, передбачених статтею 6 Закону № 3 про право громадянства та право перебування від 7 червня 1929 року [1, с. 473].

Список використаної літератури:

1. Закон Ватикана № 3 «О праве гражданства и праве пребывания» от 7 июня 1929 г. // Там само. — С. 472-477.
2. Конституции государств Европы: В 3 т. —Т. 1 / Под общей ред. Л. А. Окунькова. — М. : Изд-во НОРМА, 2001. — 824 с.
3. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. — К. : «Укр. енцикл.», 1998. —Т. 1: А-Г. — 672 с.

АРАКЕЛЯН М. Р.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
вице-президент, проректор по учебной работе,
профессор кафедры истории государства и права,
кандидат юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины

ПРАВА И СВОБОДЫ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА — ОСНОВА ПРАВООЗАЩИТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ГОСУДАРСТВА

Провозглашение Украиной независимости ознаменовало начало процесса реформирования всех сфер жизни общества, в частности политической, экономической, социальной, правовой и иных. Формирование и функционирование гражданского общества строится на демократических ценностях и принципах — политической демократии, рыночной экономики и социального равенства. Эффективность функционирования полноценного демократического гражданского общества находится в диалектической взаимосвязи с формированием правового государства. Любое приведение норм действующего законодательства в соответствие с требованиями общественного развития, устранение пробелов в правовом поле — путь к созданию в Украине правового государства и демократического гражданского общества.

Исследование содержания современной парадигмы правозащитной деятельности современного украинского государства в контексте становления демократического гражданского общества и правового государства связано с поиском путей дальнейшей оптимизации его деятельности. Исследование всего этого комплекса вопросов с позиции отечественного права и опыта демократических государств, их оценка юридической наукой представляют несомненную актуальность.

Провозглашение Конституцией Украины в качестве правового государства предполагает утверждение прав и свобод человека, как приоритетное направление его функционирования, и соответственно выдвигается на первый план обеспечение надлежащего уровня эффективности юридической защиты прав человека[1]. Концепция правового

государства закладывает объективные предпосылки для конструирования и анализа специфического права человека на эффективную защиту его прав и свобод.

Как справедливо отмечает Н.И. Козюбра, права человека — это один из важнейших социальных и политико-правовых институтов, которые объективно являются мерилем достижения общества, показателем уровня его цивилизованности [2, с. 11].

Воплощение данной стратегии проявляется также в сфере реализации и защиты прав и свобод человека и гражданина. Она обусловлена разработанной законодательной базой, эффективной работой всех государственных и негосударственных правозащитных институтов. Это, в свою очередь, обеспечивает эффективность функционирования гражданского общества, основой которого является слаженная работа правозащитной системы.

Смена акцентов общественно-правового развития вызывает необходимость человекоцентристского поворота в стратегии модернизации правовой системы Украины. Базовым ориентиром правовой политики украинского государства стало признание приоритета человека, его прав и свобод в совокупности с государственными гарантиями их защиты, что предусматривает соответствующие обязанности государства по их обеспечению. Реализация правовой политики государства в данном направлении обеспечивается принятием соответствующих нормативно-правовых актов, а также созданием механизма, обеспечивающего их воплощение в жизнь.

Права человека в широком смысле — это определенные свободы человека, т.е. та его способность действовать определенным образом или необходимость воздерживаться от определенных поступков с тем, чтобы обеспечить себе должное существование, развитие, удовлетворение своих потребностей. Если речь идет об основных правах человека, то под ними следует понимать именно такие возможности, без которых человек не может нормально существовать. Кроме того, содержание и объем возможностей человека зависят, прежде всего, от возможностей всего общества и от уровня его экономического развития. С этой точки зрения права человека — явление вполне социальное, так как порождаются они самим обществом.

Заслуживает внимания выделенное П.М. Рабиновичем, кроме понятия прав человека, понятие основных прав нации (народа), как определенных возможностей каждой нации (иной этнической общности, народа), которые необходимы для ее нормального существования и развития в конкретно-исторических условиях, объективно обусловленные достигнутым уровнем развития человечества и которые являются общими и равными для всех наций (народов) [3, с. 10].

В современный период, по мнению ученого, в связи с процессами, которые происходят во многих странах (демократизация, «этнизация», интернационализация и др.), весьма важное значение приобрела про-

блема соотношения прав человека и прав нации (народа). Сейчас нередко выдвигается и обсуждается вопрос: какую (чью) группу прав следует предпочесть, обеспечить ее первоочередное удовлетворение?

Одной из неперемennых составляющих общесоциальных прав человека является возможность сохранять, проявлять, реализовывать и развивать свою национальную самобытность. Поэтому обеспечение данного права каждому члену определенной национальной общности является одновременно и обеспечением соответствующих этнических прав всей этой группы людей. И наоборот: обеспечение прав нации в целом позволяет, конечно, каждому его представителю реализовывать свои этнические права.

Таким образом, правозащитная деятельность, направленная на реализацию и защиту прав и свобод человека и гражданина, является приоритетным направлением в функционировании современного украинского государства, основанного на правовом обеспечении, отражающем закономерности развития украинского общества, а также учитывающем внешние факторы, определяющие основы стратегического развития Украины.

Список использованной литературы:

1. Конституція України : прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Козюбра Н. И. Права человека и верховенство права / Н. И. Козюбра // Право Украины. — 2011. — № 5/6. — С. 11–23.
3. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. / П. М. Рабінович. — 9-те вид., зі змінами. — Л. : Край, 2007. — 192 с.

ОСТАПЕНКО Т. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ПРЕДСТАВНИЦТВА УКРАЇНЦІВ ЗАКАРПАТТЯ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ МОНАРХІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ СТ.)

Після поразки австрійських військ в австро-італо-французькій війні 1859 р. в Австрійській імперії різко активізувався антигабсбурзький рух (представлений переважно угорцями). Антиугорська група, яку очолював А. Добрянський, на перший план висувала створення «руської адміністративної території» за підтримки Відня. Проугорська група з Ужгорода не тільки відмовлялася від такої вимоги, а й уважала її про-

вокаційною, тому різко виступала проти неї. Група А. Добрянського й у період революції, і після неї орієнтувалась виключно на династію Габсбургів і розв'язання «українського питання» очікувала від Відня. Унаслідок цього про спільні дії двох груп в «українському питанні» не йшлося [1, с. 37].

Пришвидшенню розгляду національного питання на вищому державному рівні сприяли події 1861 р., коли угорці почали вимагати від Австрії прийняття нової Конституції. Проголошення Конституції призвело до пожвавлення національно-політичного руху українського населення Угорщини, відбувалося громадське обговорення майбутніх парламентських виборів і політичної ситуації в краї, у газетах почали друкуватися різні замітки про актуальні питання, які стали об'єктом уваги громадськості. Була визначена програма діяльності майбутніх депутатів, яка потім стала виборчою, а саме: 1) виділення для русинів окремого воєводства, на зразок сербського; 2) створення на території їх проживання окремого конгресу; 3) надання права русинам вибирати своїх єпископів більшістю голосів на основі звичаїв східного обряду; 4) відокремлення русинів греко-католиків від Остригомського архієпископства і створення для них Руського архієпископства; 5) відокремлення руської території в самостійну адміністративну область; 6) функціонування при вищих органах влади представництва від русинів відповідно до відсоткового співвідношення населення; 7) створення окремої русинської національно-автономної території [3, с. 91].

У березні 1861 р. відбулися вибори до угорського сейму. Українцям вдалося отримати три мандати: на Маковиці (Шариський комітат) був обраний Адольф Добрянський, на Березнянщині – Юрій Маркуш, на Бичківщині – Олександр Шерегіль. У всіх інших округах, де проживали українці, були обрані депутати промад'ярської орієнтації. Вимоги українського народу політик висловив окремо, поділивши їх на п'ять груп:

1. На території проживання русинів утворити руський або змішаний словацько-руський комітат, де б у діловодстві вживалася руська мова, зрозуміла селянам;

2. Руський або словацько-руський комітат виокремити в самостійний дистрикт, у якому функціонували б вищий суд, вищі навчальні заклади (юридична академія, гімназія), щоб сільське населення змогло отримувати освіту;

3. Скликання раз на рік національного конгресу українців Угорщини для обговорення найважливіших справ;

4. Відновлення руської митрополії, руського єпископства в Марамороші, давніх протопресвітеріатів і архімандрії;

5. Вільна еміграція населення Закарпаття в інші країни в разі відновлення мадяризації [4, с. 266].

Унаслідок масових заворушень 05 листопада 1861 р. австрійський уряд був змушений оголосити військовий стан в Угорщині, через що

вибори до угорського сейму більше не відбувалися. Замість них мали місце вже вибори до Державних Зборів (Австро-Угорського парламенту), але під час даного виборчого процесу українцям Закарпаття вдалося досягти лише незначного представництва в вищому законодавчому органі країни. Так, в результаті виборів 1872 р. депутатом краю став Євгеній Попович (Хуст), а за підсумком виборів 1878 р. — Євген Ілляшевич (Хуст) [5, с. 43].

Список використаної літератури:

1. Белей Л. Реалізація в Закарпатській області державної мовної політики та основних положень Європейської хартії регіональних мов або мов меншин / Л. Белей. — Ужгород: Ліра, 2006. — 521 с.
2. Майор Р. Парламентська діяльність А. Добрянського в угорському сеймі та його боротьба проти мадяризації національних меншин Угорщини в 1861-1868 рр. / Р. Майор // Проблеми історії країн Центральної та Східної Європи : збірник наукових праць / редкол.: В.С. Степанков (головн. ред.) та ін. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. — № 3. — С. 122-133.
3. Остапеч Ю., Токар М., Закарпаття через призму політичних виборів. [Серія «Studia Regionalistica»] / Ю. Остапеч, М. Токар. — Ужгород: Видавництво «Карпати», 2009. — 411 с.
4. Пап С. Історія Закарпаття : у 3 т. / С. Пап. — Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2001-2003. — Т. 3. — 2003. — 637 с.
5. Хроніка Закарпаття: 1867—2010; Көрпөлжа йвзбмokban: 1867—2010 / українсько-угорське двомовне видання; ukrbn—magyar kinyelvű kiadvány // Серія «Studia Regionalistica»; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет». — Ужгород: Видавництво «Карпати», 2011. — 488 с.

ПОПСУЄНКО Л. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави та права, кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ ТРАДИЦІЙ ОДЕСЬКОЇ ШКОЛИ ПРАВА В 1920-1930-х рр.

Актуальність вивчення питань з історії юридичної освіти на сьогоднішній день постійно набирає обертів. Розвиток сучасної юридичної освіти в Україні, взагалі, пов'язується з необхідністю проведення реформи освітньої системи. А реалізація її основних напрямків повинна була б внести серйозні корективи в складну систему вищої юридичної освіти.

Це, безумовно, актуалізує питання поглибленого теоретичного осмислення, яке б дозволило не тільки лише зрозуміти проблеми, що існують на сьогодні перед юридичною освітою, але й запропонувати продумані міри наступної модернізації, які були б адаптовані до сучасних соціальних, політичних, державних та правових реалій. Звернення до особливостей розвитку юридичної освіти в Одесі в радянський період пояснюється, зокрема, вагомим внеском видатних представників Одеської школи права у розвиток вітчизняної юридичної освіти.

Події жовтня 1917 р. викликали корінні перетворення у галузі суспільних відносин, держави і права. Так, від початку встановлення радянської влади здійснювалися спроби побудови принципово нової системи освіти — початкової, середньої, вищої. Важливе місце в цих процесах належало юридичній освіті, оскільки існуючі навчальні заклади, звісно, не задовольняли потреб радянської влади.

Час був доволі непростим, а розвиток юридичної освіти був пов'язаний з постійними процесами відновлення та реорганізації юридичного факультету в Одесі, що відбувалися після закриття Новоросійського університету.

З 1920 р. університети на території України були визнані «консервативною» формою навчання і їх факультети були реорганізовані в інститути. На базі Новоросійського університету у 1920 р. були створені Медичний, Фізико-математичний та Гуманітарно-суспільний інститути.

Згодом було створено Інститут народної освіти (ІНО), до якого увійшов Гуманітарно-суспільний інститут. Одночасно з ІНО в Одесі було створено Інститут народного господарства, до якого увійшов, у тому числі, юридичний факультет університету.

На цьому етапі були, в основному, були збережені навчальні курси з основних юридичних дисциплін та їх програми. Це було обумовлено, передусім, збереженням на юридичному факультеті, переважно професорського складу з числа колишніх викладачів Новоросійського університету.

Впродовж 1920-1930-х рр. юридична освіта в Одесі не була зосереджена в одному науково-навчальному осередку, як це було у попередній період. Можна говорити про наявність окремих аспектів юридичної освіти у декількох наукових та науково-навчальних центрах. Почасті юридична освіта в Одесі впродовж зазначеного періоду була представлена школою з підготовки старших і молодших міліціонерів (1922 р.). Певною мірою осередком юридичної освіти можна вважати Інститут судової експертизи (1923 р.) [1].

Науково-дослідна робота у цей період часу певною мірою продовжувала традиції, закладені у попередній період. Це відбивалося, зокрема, у видавничій діяльності, публікаціях окремих статей у місцевих та центральних виданнях. З початку 1930-х рр. ця діяльність поступово припинилася.

В цілому, у науковій галузі панували ідеї, які сприяли утвердженню ідей «пролетарської юриспруденції». Тематика наукових досліджень юристів була, в основному, сконцентрована навколо таких питань, як соціалістична законність, вдосконалення роботи державного апарату.

У зв'язку з політикою ліквідації багатопрофільних вузів і створення галузевих інститутів назрівало питання про реорганізацію ОІНГ. В інституті, зокрема, вважали, що назріла потреба ліквідації юридичного факультету, який дещо випадав із системи економічного вузу. Крім того, склалася думка, що викладацькі кадри надто постаріли, а гідної зміни їм не було.

В 1930 р. юридичний факультет було ліквідовано взагалі. Осередком розвитку юридичної освіти м. Одеси впродовж 1940–1980-х рр. став юридичний факультет Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова [2, с. 8].

Таким чином, від початку існування радянської системи юридична освіта і наука повинні були забезпечувати радянське державне будівництво. У відповідності до цього, одним з головних завдань радянської влади було перетворити існуючу систему освіти, зокрема й юридичної, на підвладний інструмент. Це завдання вирішувалося, в основному, впродовж 1920-1930-х рр.

Список використаної літератури:

1. Історія Одеської школи права: навч.-метод. посіб. для студ. 1 курсу НУ «Одеська юридична академія» / М.Р. Аракелян, А.М. Василенко, О.В. Горяга та ін. — Одеса: Фенікс, 2015. — 240 с.
2. Ківалов С.В. Юридична наука Одеси: доба формування і становлення / С.В. Ківалов // Часопис цивілістики : науково-практичний журнал. — Вип. 10. — О., 2011. — С. 5-11.
3. Служители Фемиды: страницы истории юридического образования и науки в Императорском Новороссийском — Одесском национальном университете имени И. И. Мечникова (1865–2015 гг.) / авт. кол. : И. С. Канзафарова, Б. С. Бачур, М. А. Подрезова [и др.] ; рук. проекта, сост. И. С. Канзафарова ; под ред. И. С. Канзафаровой. — Одесса : Астропринт, 2015. — 672 с.

ШЕВЧУК-БЄЛА Я. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук

УГНЕНКО Т. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук

ХАРАКТЕРНІ РИСИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ СИСТЕМИ ТА СУДОЧИНСТВА РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ НАРОДНИХ ЗАСІДАТЕЛІВ У 30-Х РР. XX СТ.

Однією з обов'язкових умов адміністративно-командної системи більшості дослідників визнається жорсткий контроль зі сторони держави над усіма сферами суспільного та політичного життя, який досягається як за рахунок детальної регламентації основних моделей поведінки в суспільстві, так і шляхом передачі органам влади широких повноважень у сфері контролю, управління тощо (Курицын В. М. История отечественного государства и права. 1929 год – 22 июня 1941 / В. М. Курицын. – М.: изд. Юнити-Дана, 2009. – 239 с.).

Одним з ключових елементів механізму при виконанні вищезазначених завдань виступає суд, який в тоталітарних державах із зняття правосуддя перетворюється на карально-репресивний орган покликаний забезпечувати реалізацію влади правлячої сили. Так, характеризуючи розвиток радянської судової системи у зазначений період, українські вчені І. Б. Усенко та О. М. Мироненко стверджують: «Суть [політики радянської влади. – Авт.] зводилася саме до зміцнення ролі суду не як органу, що здійснює правосуддя, захищає законні права громадян, а як органу, що юридичними засобами забезпечує здійснення «генеральної лінії партії»» (Усенко І. Б. Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929-1941): Монографія / І. Б. Усенко. – К., 2002. – 220 с.).

Правомірність цих тверджень засвідчує і суть дискусії про шляхи розвитку принципів судочинства й судоустрою, яка розгорнулася наприкінці 20-х – на початку 30-х рр. XX ст. у СРСР.

Початок згортання непу у багатьох партійців викликав ілюзію щодо можливості повернення до «зруйнованих» традицій судочинства доби «воєнного комунізму», коли суддя та засідателі були більш вільними у проведенні судових засідань та прийнятті рішень, а закон сприймався як інструктивний додаток до класової правосвідомості кожного конкретного судді. «Після періоду бурі й натиску... (1917–1922 р.), після періоду створення кодексів... (1922–1927 р.), ми вступаємо в третій

період, — відзначав Н. Криленко, — період основної перевірки цих кодексів з погляду їхньої дійсної відповідності принципам марксистського розуміння права й завданням практичного будівництва соціалізму» (Крыленко Н.В. О революционной законности / Н.В. Крыленко. — М. : Юриздат, 1932. — 245 с.).

Бачення конкретних шляхів правових перетворень у Криленко було при цьому далеко не оригінальним. Основні пропозиції найбільш авторитетного члена колегії Наркомюста зводилися до звільнення суддів від обмежуючих їх діяльність нормативно-правових актів, що автоматично означало планомірне повернення до інтуїтивного розуміння права. «Фетишизм букви закону здатний тільки породити мерця,... він повинен бути повністю викоренений!» (Крыленко Н.В. О революционной законности / Н.В. Крыленко. — М. : Юриздат, 1932. — 245 с.). Подібні слова досить ясно свідчать про те, що й сам принцип законності, і побудована на його основі у 20-ті рр. XX ст. судова система сприймалися Н. Криленко та багатьма іншими членами партії як тимчасові засоби для досягнення конкретних цілей, які могли бути негайно відкинуті в момент досягнення цих цілей.

Думка провідних радянських юристів про необхідність відмови від «буржуазного» розуміння права як системи встановлених державою формально визначених норм із ентузіазмом сприймалася певною частиною діячів юстиції на місцях, насамперед суддями та народними засідателями. Звісно, що однією з причин захоплення ідеєю «революційної правосвідомості» стало відчуття багатьма народними суддями та засідателями у попередній період своєї невідповідності до виконання покладених функцій через відсутність належного рівня правових знань, про що ми вели мову попередньо. Стара, ще дореволюційна, ідея народного правосуддя, реалізована в перші роки нової влади, підкупала своєю простотою, близькістю до народних мас, а також чудово узгоджувалась з ідеєю кризи та відмирання держави, яка панувала серед рядових більшовиків.

Загалом, оцінюючи запропоновані зміни, вітчизняні та зарубіжні дослідники, в цілому визнають, що їх наслідком стало б відновлення системи старих революційних судів. Так, американський вчений Юджин Хаски, оцінюючи проекти тогочасного Наркомюсту, зазначив, що вони багато в чому передбачали повернення до тої системи судів, яка існувала в Росії у перші роки радянської влади (Хаски Ю. Российская адвокатура и советское государство / Ю. Хаски. — М, 1993. — 220 с.).

Говорячи про чисельних прихильників ідеї повернення до старої судової системи і принципів правосуддя, слід відзначити, що не меншу групу становили і противники подібного «ренесансу». Насамперед це були партійні лідери, які усвідомлювали, що реалізація запропонованих положень призведе до децентралізації судової системи, виходу її з-під контролю партійного та державного апарату, що було абсолютно недоцільним та шкідливим в умовах взяття курсу на централізацію влади в

країні. З їх сторони розгорнулась нищівна критика спроб применшити роль держави та суду, або взагалі поставити питання про їх скасування. У роботі «Питання лєнінізму» Й. Сталін, згадуючи про державних чиновників, що заперечують творчу роль держави, пише про те, що необхідно «без коливань знімати їх з керівних постів, незважаючи на їхні заслуги в минулому.... Це необхідно для того, щоб збити пиху із цих зарозумілих вельмож-бюрократів і поставити їх на місце. Це необхідно для того, щоб зміцнити партійну та радянську дисципліну у всій нашій роботі» (Сталин И. В. Вопросы ленинизма / Ин-т Маркса-Энгельса-Ленина при ЦК ВКП(б) / И. Сталин. — 10-е изд. — Москва: Партиздат, 1935. — 656 с.).

Саме в значенні одного з наслідків твердої позиції лідера ВКП(б) відносно всякого роду спроб реанімації правової теорії, що панувала в період «воєнного комунізму», варто розуміти Постанову ЦВК та РНК СРСР від 25 червня 1932 року «Про революційну законність». У цьому документі від всіх органів державної влади вимагалось суворе дотримання нормативних актів та передбачався ряд заходів, покликаних сприяти закріпленню за принципом законності пріоритетних позицій. Серед них — «проведення перевірок заяв про факти порушення законності з накладенням стягнень на винних осіб, аж до передання їх до суду» (Постановление Президиума Верховного Суда СССР от 1929 г. по докладу об итогах кампании по перевыборам народных заседателей // Советская юстиция. — 1929. — № 10. — С. 20-24).

На перший погляд могло здатися, що відмова від ідеї повернення до часів «воєнного комунізму» в судовій системі означало збереження традицій судоустрою та судочинства часів непу. Проте подібне твердження було б явно помилковим. Нове керівництво держави розглядало «законність» та «право» лише як засоби проведення своєї політики, ототожнюючи поняття «право» та «закон». Відповідно, для втілення в життя цих норм, контролю за неухильним їх виконанням потрібна була надійна та ефективна система репресивно-каральних органів, у тому числі і суду, в якій не могло бути місця ані «революційному демократизму» перших років, ані «лібералізму» доби непу. Таким чином, ставилося завдання про утворення нової судової системи, яка повинна була виступати провідником та захисником ідеології радянської влади. Показовим у цьому відношенні стали слова М. Калініна: «Суддя — поганий марксист, якщо не знає судових рішень, не вміє натхненно боротися за партійні рішення» (Десять лет Верховного суда Союза ССР (1924-1934). — М. 1934.— 280 с.).

ШЕРШЕНЬКОВА В. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук

ЮРИДИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СКЛАДУ ВІЙСЬКОВОГО ЗЛОЧИНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УРСР У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

Суверенітет і незалежність України забезпечують її Збройні Сили. Військова служба будується на принципах єдиначальності і суворого дотримання військової дисципліни. Виконання кожним військовослужбовцем своїх службових обов'язків є важливим фактором підтримання бойової готовності і боєздатності військ. Особливу небезпеку для Збройних Сил становлять військові злочини, тому варто звернути увагу на вивчення розвитку законодавства про військові злочини в радянській Україні у другій половині ХХ століття. Окремі аспекти даного питання досліджувалися у працях науковців, серед яких: З. О. Ашитов, І. Й. Бойко, П. П. Михайленко та інші.

Після усунення М. С. Хрущова з посади першого секретаря ЦК КПРС державна політика була дещо змінена. На початку 60-х років ХХ ст. в УРСР зміцніла тенденція до посилення кримінально-правового примусу як основного засобу управління суспільством [2, с. 374].

Родовим об'єктом військових злочинів залишався встановлений порядок несення військової служби. Самі відносини були регламентовані відповідними основними законами, спеціальними законами, військовими статутами. Адже відомо, що порядок несення військової служби — це обов'язкові до виконання військовослужбовцями правила проходження служби, взаємовідносини між військовослужбовцями, охорона відомостей і предметів, які являють собою військову таємницю, збереження військового майна, використання військової техніки, несення служби у визначеному начальником місці та готовність до виконання завдань командування [1, с. 8-9]. Суб'єктом військових злочинів у 60–80-х рр. залишалася особа, яка знаходилася на дійсній військовій службі або призвана з запасу на навчальні збори. Відповідно до Закону СРСР «Про загальний військовий обов'язок» від 12 жовтня 1967 р., на дійсну військову службу призивалися громадяни чоловічої статі, яким на час призову виповнилося 18 років, а також особи чоловічої статі, яким виповнилося 17 років, зараховані до військово-навчальних закладів. Закон встановлював, що жінки у віці від 19 до 40 років, які мали медичну або іншу спеціальну підготовку, могли в мирний час стати на військовий облік та бути залученими до навчальних зборів, а також взяті за власним бажанням на дійсну військову службу. У воєнний час за рішенням Ради Міні-

стрів СРСР жінки могли бути призвані до Збройних Сил СРСР для несення спеціальної служби [4].

Так до суб'єктів військових злочинів належали: 1) військовослужбовці (особи, які знаходилися на дійсній військовій службі в частинах, установах і навчальних закладах Міністерства оборони СРСР); 2) військовозобов'язані під час проходження ними навчальних зборів; 3) особи офіцерського, сержантського і рядового складу органів КДБ; 4) особи офіцерського, сержантського і рядового складу військ внутрішньої і конвойної охорони МВС СРСР; робочі військово-будівельних загонів; 5) військовополонені, ці особи належали до Збройних Сил, які входили в ополчення, добровільні загони, кореспонденти та інші. Режим утримання військовополонених регулювався Женевською конвенцією 1949 р. та іншими міжнародними угодами [3, с. 143]. Військовослужбовець як суб'єкт військового злочину був громадянином СРСР, який проходив один із видів військової чи прирівняної до неї служби у відповідних військових формуваннях; його вік відповідав вимогам для військовослужбовця відповідної статі, посади, військового звання.

До ознак суб'єкта військового злочину – військовозобов'язаного – відносилися: наявність громадянства СРСР; особа зарахована до запасу; особа, яка не досягла граничного віку перебування в запасі; особа призначена на навчальні чи перевірочні збори з відривом від виробництва; відсутні передбачені законом перепони для призову особи на збори. Для визначення військовослужбовця або військовозобов'язаного суб'єктом військового злочину потрібна була сукупність названих ознак.

Часом початку військової служби для осіб, які призивалися на строкову військову службу, був час їх приходу до військового комісаріату для відправки до військової частини, а для офіцерів – час підписання наказу про зарахування на військову службу. Часом припинення військової служби для осіб, які призивалися на строкову військову службу був час отримання документів від військової частини про звільнення в запас, а для офіцерів – час підписання наказу про звільнення їх з військової служби [5, с. 587].

За суб'єктивною стороною всі склади військових злочинів у 60–70-х рр. XX ст. поділялися на три групи: злочини, які могли вчинятися лише навмисно (непокоря, опір начальнику, погроза начальнику, дезертирство, умисне знищення військового майна та інші); злочини, які могли вчинятися як умисно, так і з необережності (порушення статутних правил вартової служби, порушення правил несення прикордонної служби, розголошення військової таємниці та ін.); злочини, які могли вчинятися лише з необережності (невиконання наказу, недбале виконання обов'язків щодо хворих і поранених військовополонених) [5, с. 590]. Отже, суб'єктивну сторону військових злочинів визначала як умисна, так і необережна форма вини. Мотиви вчинених військових

злочинів для їх кваліфікації значення не мали, вони враховувалися при призначенні покарання.

Таким чином, у другій половині ХХ ст. склад військового злочину не зазнав змін. Окрім, того, що було значно розширено коло суб'єктів військових злочинів, а також визначені їх характерні ознаки.

Список використаної літератури:

1. Ашитов З. О. Вопросы дальнейшего укрепления социалистической законности / З. О. Ашитов — Алма-Ата, «Казахстан», 1976. — 184 с.
2. Бойко І. Й. Кримінальні покарання в Україні (ІХ-ХХ ст.) : навч. посіб. / І. Й. Бойко — Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2013. — 408 с.
3. Военный энциклопедический словарь / пред. гл. ред. комис. С. Ф. Ахромеев. — М. : Воениздат, 1986. — 863 с.
4. О всеобщей воинской обязанности от 12 октября 1967 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.zaki.ru/pagesnew.php?id=1771>
5. Советское уголовное право. Часть Особенная / под ред. П. П. Михайленка. — К.: Ред.-изд. отдел при МВД УССР, 1968. — 670 с.

ЄФРЕМОВА Н. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук

ВИНИКНЕННЯ СИСТЕМИ ВЧЕНИХ СТУПЕНІВ ТА ЇХ ПРАВОВЕ ЗАКРІПЛЕННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ХІХ ст.

Постановка питання про правовий статус учених в Російській імперії закономірна при дослідженні потужного освітньо-наукового нормативного масиву, початок формування якого був пов'язаний з імпортом самої науки, наукового інструментарію, наукових інституцій, «трансфером ідеї університету». З часом підготовка учених і професорів з осередку власних підданих ставало пріоритетом державної політики у сфері освіти і науки в Російській імперії. До того моменту, як термін «вчений» було розтлумачено законодавцем, користувались категоріями «академік», «професор», «ад'юнкт», «лектор», «учитель», «доцент» і тому подібне.

Доцільно нагадати, що Інститут вчених ступенів в історії європейських університетів складався з часів Середньовіччя до початку Нового часу, переживаючи суттєву трансформацію. На рубежі ХVІІІ-ХІХ ст. корпоративний лад більшості європейських університетів прийшов до занепаду, що викликало втручання держави, спрямоване на їх реорга-

нізацію, в наслідок чого явився перехід від корпоративної до державної атестації в області присвоєння вчених ступенів. В процесі цих перетворень вчені ступені втрачали свій первинний сенс корпоративної ієрархії з властивою їй багато ступінчастістю, поступаючись місцем офіційному визнанню наукової кваліфікації науковця (викладача).

В Російській імперії система вчених ступенів законодавчо почала оформлюватись приблизно з 1803 р., відповідно до п. 26 «Предварительных правил народного просвещения» (1803 р.), в законах «Про устрій училищ» (1803) та в «Уставе учебных заведений, подведомых университетам» (1804), підписаних імператором Олександром I [1, с. 626].

Відповідно до найважливіших форм організації науки, що історично склалися в Російській імперії, усіх учених можна розділити на дві умовні групи: академічні і університетські (внз). Визначення правового статусу і тих, і інших здійснювалося поступово і переважно за допомогою узаконень «найвищого рівня», тобто підписаних імператором.

До певної міри це було відображенням усвідомлення владою освітньо-наукової політики як важливого напрямку загальнодержавної політики, розуміння необхідності створення умов для гармонійного включення в соціальне життя і державний механізм інституцій, що імпортуються. Зв'язок наукової діяльності з державною службою також пояснював необхідність регламентації такого рівня.

Запроваджена система складалась з трьох ступенів ієрархічної структури: кандидат — магістр — доктор. У такому вигляді вчені ступені в Російській імперії проіснували з незначними корегуваннями до 1918 р. Однак, російська система мала низку відмінностей, які відрізняли її від поширеної в європейських університетах системи з єдиним ученим ступенем «доктор».

Загальною рисою, запозиченою з практики європейських «модернізованих» університетів і застосованої в процесі розвитку системи вчених ступенів в Російській імперії, став принцип поступового зростання вченого та універсальність у використанні вчених ступенів. Отже всі три ступеня однаковим чином повинні були застосовуватись в навчальних закладах держави, що було чітко регламентовано в університетському Статуті 1804 р. Там же в пп. 96-108 було прописано порядок присвоєння кожного наукового ступеня. В цілому, така система наближала Російську імперію до оновлених університетських традицій Європи початку XIX ст.

В той же час, Статутом 1804 р. було закладено принцип «свободи навчання» — відсутність будь-яких проміжних форм контролю і іспитів аж до моменту отримання випускником вченого ступеня — в тому ж вигляді, в якому він існував в німецьких протестантських університетах після ліквідації ступеня бакалавра. Обов'язкові іспити при переході з одного року навчання на інший в Статуті 1804 р. передбачалися лише для «казеннокоштных», тобто для тих студентів, які навча-

лись за державний рахунок, пп. 118-119), так само і ступінь бакалавра в Німеччині епохи Просвітництва зберігався лише для казенних студентів [2, с. 64].

Магістр обіймав проміжне становище між кандидатом (особа, яка закінчила університет з відзнакою) і доктором. Магістерська ступінь давала право на чин титулярного радника 9 класу згідно Табеля про ранги.

Як зазначає професор А.Ю. Андрєєв, етапи процедури були абсолютно однаковими: спочатку публічний іспит у присутності професорів факультету, потім читання на факультеті публічних лекцій і захист дисертації. Відмінності між магістром і доктором проявлялись лише у кількості питань на іспиті і кількості публічних лекцій. Ступінь же кандидата (12-й клас за Табелем про ранги) присвоювалася тільки за результатами іспиту – письмового і усного – з дисциплін відповідного факультету (п. 99). Тут необхідно відмітити, що такому іспиту піддавалися лише ті, хто заявляв про бажання отримати кандидатський ступінь [2, с. 64].

Доцільно зазначити, що за Статутом 1804 р. існувало два рівня штатних викладачів – старшого – в особі професорів, і молодшого – в особі ад'юнктів, яким відводилася допоміжна роль у викладанні. Це означало, що в державну організацію внутрішньої структури університету був внесений суто корпоративний принцип: поетапного зростання статусу викладача до найвищої категорії через проміжні сходинки. Тож для викладача «середнього» рівня був створений свій вчений ступінь – магістр, що дорівнювався посаді ад'юнкта. Природно, що державі необхідно було максимально чітко регламентувати університетську процедуру, яка вела до присвоєння класного чину, стаючи на заваді можливим порушенням і зловживанням. Але Статутом 1804 р. не було цього досягнуто. Тим самим університетська реформа 1803-1804 рр. не призвела до створення усіх необхідних основ для складання системи державної атестації. Тож на початку ХХ ст. повна вчена кар'єра випускника університету Російської імперії для досягнення їм посади професора вимагала, послідовний захист двох дисертацій – магістерської і докторської.

Однак в першій чверті ХІХ ст., в Російській імперії виникло питання щодо єдиного порядку складання іспитів для отримання «університетських достоїнств». 8 лютого 1815 р. на ім'я міністра народної освіти князя О.К. Розумовського надійшло «Подання Ради Казанського університету», в якому повідомлялося, що у відділення словесних наук було подано прохання у зв'язку з виниклими розбіжностями відносно порядку присудження вченого ступеня доктора словесних наук. Ця подія стала поштовхом для появи справи «О выработке правил для получения учёных степеней с целью прекращения злоупотреблений при их присвоении (07.11.1816 – 06.07.1828)», внаслідок чого вимоги почали змінюватись.

Після бурних дебатів доктор права Г.І. Солнцев уперше в університетському середовищі Російської імперії представив науково-правову концепцію присвоєння вчених ступенів за напрямком досліджень — «морально-політичні науки», запропонувавши обґрунтовану структуру правил [3, с. 147], що містили наступні параграфи: 1) попередні правила про випробування; 2) правила приватні про сам акт випробування; 3) правила про диспути; 4) правила про присвоєння вченого ступеня; 5) права і привілеї осіб, що отримали вчені ступені.

Отже, 20 січня 1819 р., імператорським указом було прийнято «Положення про надання учених ступенів» [4], покликане уніфікувати систему вчених ступенів і вимоги до них в закладах, підвідомчих Департаменту народної освіти. Пізніше з'явилися і інші важливі документи: «Положення про випробування на вчені ступені» (1837) [5], 6 квітня 1844 р. «Положення про надання учених ступенів» приймається в новій редакції [6]. Воно застосовувалось в С.-Петербурзькому, Московському, Харківському, Казанському і в університеті Св. Володимира (Київ). Радам цих університетів надавалося право удостоювати вчених ступенів по філософському, юридичному і медичному факультетам.

1864 р. було затверджено «Положення про випробування на звання дійсного студента і на вчені ступені» [7], що збереглося в загальних рисах незмінним до 1918 року.

Присудження наукового ступеня магістра здійснювалося після здачі магістерського іспиту (що складався з усного та писемного частин) і захисту дисертації на зборах університетського факультету; в деяких випадках була потрібна також публічна лекція. Підготовка до магістерських іспиту займала до 4 років, відомі лише поодинокі випадки підготовки до такого іспиту за два роки. Таким чином, ступінь магістра початку XIX століття приблизно могла відповідати кандидату наук.

Список використаної літератури:

1. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. Том 28 (1804-1805). — СПб.: Типография 2 отделения Его Императорского Величества канцелярии, 1830. — С. 626.
2. Андреев А.Ю. Возникновение системы российских ученых степеней в начале XIX в. / А.Ю. Андреев // Вестник ПСТГУ II: История. История Русской Православной Церкви. — 2015. — Вып. 1 (62). — С. 62-89.
3. Климов А. Роль университетов Российской империи в разработке «Положения о производстве в ученые степени» / А. Климов // Высшее образование в России. — 2008. — № 4. — С. 147.
4. Положение об испытаниях на ученые степени, Высочайше утвержденное 20 января 1819 г. // Полное собрание законов Российской империи (далее ПСЗ). Собрание первое. № 27646. Т. XXXVI. — СПб., 1830. — С. 36–42.
5. Положение о производстве в ученые степени, Высочайше утвержденное 28 апреля 1837 г. // ПСЗ. Собрание второе. № 10188. Т. XII. — СПб., 1838. — С. 285–287; Штаты и табели. С. 33–35.

6. Положение о производстве в ученые степени, Высочайше утвержденное 6 апреля 1844 г. // ПСЗ. Собрание второе. № 17806. Т. XIX. — СПб., 1845. — С. 243–248; Штаты и табели. С. 199–201.
7. Положение об испытаниях на звание действительного студента и на ученые степени от 4 января 1864 г. // Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. 1850С1864. СПб., 1867. — Т. 3. — Стб. 636–643; Штаты и табели. — С. 107–110.

ДОЛМАТОВА Н. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНИ НА КІНЕЦЬ XVII – ПОЧАТОК XVIII СТ. ЗА РЕШЕТИЛІВСЬКИМИ І КОНОТОПСЬКИМИ ГЕТЬМАНСЬКИМИ СТАТТЯМИ

Питання кваліфікації статусу України-Гетьманщини залишається актуальним, адже він не був врегульований юридично і розглядався сучасниками виключно у політичній площині, що зумовило різні точки зору з цієї проблеми в історико-правовій науці.

Гетьманські статті XVII–XVIII ст. — документи державно-правового характеру, котрі визначають суспільно-політичний устрій Української держави — Гетьманщини XVII–XVIII ст. та порядок її васальних взаємовідносин з Російською державою і називались козацькими літописцями ще й конституціями. Здебільшого вони уклалися з нагоди виборів кожного нового гетьмана як своєрідна угода між козацькою старшиною на чолі з гетьманом та представниками московського царя. Більшість з них посилалася на Березневі статті Б. Хмельницького 1654 р., хоча, як підкреслюють деякі історики, у підробленому вигляді. До того ж російський царизм, проводячи політику національного гноблення та використовуючи внутрішній розбрат, поступово обмежував суверенні права України і підпорядковував її інтереси інтересам російської монархії [2]. І хоча до деяких пір вдавалося зберегти ті права, які в сукупності забезпечували особливий політико-правовий статус Гетьманщини, наступ царизму на її права посилювався, і це стосувалося передусім самостійності гетьманської влади. Відомі «Переяславські статті» Ю. Хмельницького 1659 р., Батуринські та Московські статті І. Брюховецького 1663 і 1665 рр., «Глухівські статті» Д. Многогрішного 1669 р., Конотопські та Переяславські статті І. Самойловича 1672 і 1674 рр., Коломацькі статті І. Мазепи 1687 р., Решетилівські статті

І. Скоропадського 1709 р., т. зв. «Рішительні пункти» Д. Апостола 1728 р.

Чергову україно-російську угоду – Конотопські статті 1672 року було прийнято одночасно із виборами гетьмана І. Самойловича. Конотопська угода у тій частині, що регулювала україно-російські відносини, по суті була ідентичною Глухівській угоді, а отже, зберігала статус України як автономії у складі Росії без будь-яких змін.

Конотопські статті (17 червня 1672 р.) – договір між Військом Запорозьким і Московським царством, підписаний у Козачій Діброві поблизу Конотопа (тепер Сумська область, Україна). Договір визначав основні принципи відносин між козацькою автономією Гетьманщини та Московською державою [1, с. 36].

Тому, вони доповнювали Глухівські статті 1669 р. деякими додатками про обмеження гетьманської влади: гетьману поставили умови не судити й не карати представників старшини, а також не вступати у зовнішні зносини, не проконсультувавшись із старшинською радою. Нового гетьмана примусили розпустити компанійські полки, які підкорялися безпосередньо йому і на які він міг спертися. Заборонялося не тільки вести зносини із іноземними монархами, а й листуватися і зноситися з гетьманом Правобережної України П. Дорошенком.

Установлювався твердий кордон із Польщею, який козакам заборонялося порушувати; лівобережним козакам заборонялося допомагати П. Дорошенку [3, с. 25]. Обумовлювалося вільне пересування російських ратних людей водними шляхами, для чого нищилися козацькі греблі. Нав'язуючи ці умови, старшина поширювала свій вплив за рахунок підриву влади гетьмана, а одночасно й українську автономію.

Загальний зміст статей наступний:

1. Про підданство Запорозького війська.
2. Про мир з Короною Польською і про Київ.
3. Щоб гетьман без відома всього війська нікого не судив і не карав.
4. Щоб гетьман без відома царської величності і всього Запорозького війська ні про що не листувався з жодним стороннім монархом і з гетьманом Дорошенком та не чинив усних змовлянь.
5. Про розмову польських послів у Москві, що гетьман Дем'ян Ігнатов наїжджав на численні міста у Мстиславському воєводстві по річку Сож.
6. Про Дорошкову зраду польському королю і щоб йому не допомагали.
7. Про служивих і всіляких людей, що втікають з Великої Росії в Малу Росію, щоб їх не приймати, а прийнятих раніше щоб висилати назад.
8. Про повноважних послів і комісарів московських і польських чи якихось інших, щоб при тих договорах і комісіях бути послам Запорозького війська.

9. Про нову розкату (земляний вал) в Чернігові і про нову греблю на річці Стрижі, щоб обидві були знесені.

10. Про тисячний охоцький полк компанійців Новицького, щоб його не було [1, с. 38].

За Конотопськими статтями гетьманська виконавча вертикаль була ослаблена. Гетьман не мав права позбавити старшину урядів і посад або покарати без згоди старшинської ради чи вироку військового суду. Скасувавши компанійські полки як реальну військову силу, на яку міг опертися гетьман, статті обмежили його виконавчу владу на користь старшин, а також створили передумови для посилення впливів московського уряду на території Гетьманщини.

Одночасно із виборами нового гетьмана — І. Мазепа було укладено Коломацьку угоду 1687 року, в основу якої покладено Глухівські статті. Нова україно-російська угода передбачала суттєві обмеження влади гетьмана царським урядом. Так, згідно із ст. 6 Коломацької угоди генеральний уряд повинен був звертатися до царя із «чолобитною» за дозволом на проведення виборів гетьмана.

З перших днів свого гетьманування І. Мазепа помітно перевищував повноваження, передбачені Коломацькими статтями. Він розгорнув широку зовнішньополітичну діяльність: вів переговори із представниками польського уряду, великим князем литовським, молдовським господарем, кримським ханом. При необхідності про свої дипломатичні зносини гетьман інформував царський уряд, але нерідко тримав їх у таємниці.

Таким чином, на кінець XVII — початок XVIII ст. державно-правовий статус України юридичним чином закріплений не був. Аналіз україно-російських угод другої половини XVII ст. говорить про те, що Україна-Гетьманщина перебувала на становищі автономії у складі Росії. При цьому царський уряд розглядав Україну як невід'ємну складову частину Московської держави і намагався здійснити інкорпорацію її території. Гетьман та переважна частина козацької старшини вважали, що Військо Запорозьке зберігало державний суверенітет і перебувало під протекторатом Росії. Лише події 1708-1709 років змусили українську політичну еліту (крім послідовників І. Мазепа) визнати автономне правове становище Війська Запорозького у складі Росії.

Список використаної літератури:

1. Гетьманщина мовою документів і матеріалів другої половина XVII-XVIII ст. Збірник документів і матеріалів. Хрестоматія-посібник — Глухів: РВВ ГЛТУ, 2006. — 184 с.
2. Смолій В. А., Степанков В. С. Українська державна ідея: проблеми формування, еволюції, реалізації / В. А. Смолій, В. С. Степанков. — К., 1997.
3. Усенко І. Б. Автономія України XVII-XVIII ст. / І. Б. Усенко // Юридична енциклопедія. — К., 1998. — Т. 1. — С. 25.

ДОЛМАТОВ І. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДОГОВОРУ ПОЗИКИ ЗА ЛИТОВСЬКИМ СТАТУТОМ 1566 РОКУ

У сучасній науковій юридичній літературі відчувається брак у дослідженнях аналітичного характеру, які б дали змогу простежити динаміку історичного розвитку договору позики за литовським статутом 1566 р. і на цій основі окреслити напрями його реформування. Дослідження історії становлення та розвитку цивільного законодавства на українських землях займає важливе місце серед проблем цивільного права, тому виникає потреба вивчення історичного процесу формування інституту договору у вітчизняному праві.

Серед досліджень, які здійснюються на сучасному етапі розвитку вітчизняної історико-правової науки, важливе місце посідає вивчення й узагальнення досвіду систематизації законодавства на українських землях. При цьому увага науковців зосереджується на кодифікаціях права практично всіх хронологічних періодів українського правотворення [4, с. 244].

У XVI столітті на території Великого князівства Литовського правові норми були об'єднані у зводах законів – Статутах 1529, 1566 і 1588 рр. Литовські Статути стали основними фундаментальними правовими документами, що діяли на території українських земель у складі Великого князівства Литовського.

Аналіз другої редакції Литовського статуту 1566 року дозволяє сформувати досить повне уявлення про розвиток цивільно-правових норм, що врегульовували відносини у сфері зобов'язання. З огляду на те, що одним із завдань статуту було вдосконалення законодавства щодо забезпечення зобов'язань, за умов розвитку торгівлі, виробництва та кредитно-грошових відносин після входження українських земель до князівства, особлива увага з-поміж інших інститутів галузі цивільного права відводилась нормам, що регулюють особливості та порядок укладення договорів [5, с. 68]. Тому XVII розділ під назвою «Про записи та продаж» був присвячений регулюванню відносин з приводу укладання та виконання найпоширеніших договорів.

Однак, слід назвати відмінну особливість зобов'язального права у Великому князівстві Литовському, а це неоднакова правосуб'єктність сторін договору, яка полягала в тому, що можливості укладати ті чи інші договори залежала від віку, статі та станової приналежності учасника правовідносин.

Таким чином, панівний шляхетський стан користувався повною правоздатністю, тоді як залежне населення перебувало на безправному становищі. Проте Литовський статут обмежував не лише права селян та міщан, а й, у деякій мірі, правосуб'єктність шляхти. Як згадується в одному з положень цього правового джерела про те, що вислужену нерухомість можна відчужити лише за наявності згоди на те держави [1, с. 36].

Слід звернути увагу, що значну увагу було приділено інституту договору позики, що зумовлено активним розвитком торгівлі. Даний правочин регулювався переважно нормами звичаєвого права. За загальним правилом на українських землях, що знаходилися під владою Литви, договір позики укладались в усній формі. Проте у документі визначено випадки, коли закон встановлював обов'язкову письмову форму. Так, за перевищення суми боргу в розмірі 10 кіп грошей договір позики мав обов'язково укладатись у письмовій формі (арт. 25, розд. VII). До того ж закон встановлював додаткову вимогу про необхідність видачі розписки боржником кредитору. Проте, якщо розписка не була складена, кредитор за умови принесення відповідної присяги мав право отримати від боржника не більше 10 кіп грошей (арт. 26, розд. VII) [6, с. 350].

Також передбачалося, у випадках визначених кодексом, укладання угоди в присутності свідків. Литовський статут 1566 року розкриває зміст та порядок проведення процедур стягнення боргів на підставі договору, зокрема з маєтку за наявності декількох кредиторів.

За таких умов, якщо власність на майно боржника дозволяла здійснити виплату заборгованостей, то маєток підлягав продажу, а виручені кошти розподілялися між кредиторами для задоволення власних інтересів (арт. 12, розд. VII). Цікавою є процедура стягнення боргів за рахунок нерухомого майна боржника, яка мала два види: традиція та ексдівізія.

Під традицією слід розуміти процес, за яким нерухоме майно платоспроможного боржника переходило у тимчасове користування кредиторів, і що встановлювалося винятково на підставі рішень суду. Традиція могла бути строковою та безстроковою. Ексдівізія полягала у розподілі нерухомості боржника між кредиторами [2, с. 96].

Так, М. Василенко у своїй праці «Як скасовано Литовський статут» відзначав: «Традиція та ексдівізія, як способи правити борги, відповідали загальному характеру Литовського статуту, кодексу цілком середньовічного, феодального, що охороняв шляхетське землеволодіння, не даючи йому виходити з рук власників» [3, с. 299].

Саме такі способи стягнення боргів захищали право феодальної земельної власності та гальмували розвиток економіки на українських землях у XVI-XIX ст.

Таким чином, друга редакція Литовського статуту 1566 р. забезпечила високо розвинуте, як для тогочасних умов, правове регулювання

договірних зобов'язань, зокрема, і договору позики, відкрила нові шляхи розвитку, адаптувала їх до тогочасних соціально-економічних умов, закріпила жорсткіші вимоги щодо форм договорів. Недоліками документа було те, що він передбачав становий характер правосуб'єктності учасників цивільно-правових відносин і відстоював інтереси шляхетського землеволодіння, відповідаючи вимогам тогочасного феодального ладу.

Список використаної літератури:

1. Бедрій М. Становлення та розвиток інституту права власності за Литовськими статутами / М. Бедрій // Правова система, громадське суспільство та держава. — Львів, 2007.
2. Блажівська О. Загальні положення зобов'язального права за Литовськими статутами / О. Блажівська // Вісник прокуратури. — 2014. — № 2 (152).
3. Василенко М. Як скасовано Литовського Статута (з історії кодифікації західно-руського та українського права) / М. Василенко // Вибрані твори: У 3 т. — Т. 2: Юридичні праці. — К., 2006.
4. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях. — Т. 1 / За ред. Р. О. Стефанчука, М. О. Стефанчука. — К., 2009.
5. Майкут Х. Інститут забезпечення зобов'язань на українських землях за Литовськими статутами / Х. Майкут // Часопис Київського університету права. — 2009. — № 3.
6. Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. — Т. 2. Статут Великого князівства Литовського 1566 року / За ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. — Одеса, 2003.

ЗАХАРЧИН Н. Г.

Національний лісотехнічний університет України,
доцент кафедри історії України, політології та права,
кандидат історичних наук, доцент

«ЗАКОН ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАСАД ОРГАНІЗАЦІЇ ШКІЛЬНИЦТВА» (LEX GRABSKI) 1924 Р. ТА РЕАКЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПРИМІСЬКИХ ГМІН М. ЛЬВОВА НА РОЗШИРЕННЯ МЕРЕЖІ ПОЛЬСЬКИХ ШКІЛ У ВОЄВОДСТВІ

Влітку 1924 р. польський уряд затвердив «Закон щодо забезпечення засад організації шкільництва» (31 липня 1924 р.) [1]. Закон відомий також під назвою Закону Грабського (Lex Grabski) за прізвищем головного ініціатора національної, освітньої та мовної політики в Другій

Речі Посполитій — Станіслава Грабського — тогочасного міністра віросповідань та освіти Польщі.

Перша стаття Закону встановлювала уніфіковану систему шкільної освіти у всій Польській державі. На думку національних меншин Другої Речі Посполитої, ця система де-факто була направлена на утвердження польсько-мовної освіти та практичну ліквідацію іншомовних шкільних навчальних закладів.

Як вказує М. Галай: «У відповідь українська громадськість розгорнула активну боротьбу за національну школу і рідну мову. Щороку десятки батьків-українців підписували і спрямовували звернення в державні структури за введення української мови навчання у кожній школі, яку відвідували їхні діти, а українські культурно-освітні товариства та організації боролися за справедливість у вирішенні мовних питань там, де рішення влади мали незаконний характер» [2, с. 15].

На поч. 1925 р. українці приміських сіл організовують збір підписів для забезпечення викладання українською мовою у школах Львівського повіту. Так, у переписці Львівського повітового староства з повітовою поліцією фіксується протидія створенню польських шкіл серед українців [3]. Зокрема, у с. Чижики (гміна Чишки) місцеві активісти Павло Дацко та Василь Вовк розповсюдили анкету-декларацію зі зверненням до шкільного інспектора у Львові, в якій батьки «висловлюють бажання, щоб до існуючої публічної загальної школи в Чижикові була введена українська мова навчання». Аналогічні акції проводились і у інших селах та гмінах повіту — зокрема, у Лісиничах [3, арк. 9], Боршовичах [3, арк. 8], Глуховичах [3, арк. 11]. На противагу двомовним, утравістичним школам, українці організовують приватні навчальні заклади. В Лісиничах учні старших класів почали доїжджати до Львова в українську школу ім. князя Лева. «Взимку, в особливу погану погоду і морози, дітей підвозили до Львова на санях, батьки домовлялись між собою і возили по черзі (...), неодноразово робились спроби проведення шкільних референдумів і посилались декларації з вимогою української мови навчання, але все залишалось без змін» [4, с. 65].

До активних дій долучались і священники — у лютому 1925 р. під час служби у церкві в гміні Мостки Львівського повіту священник закликав «не боятися жандармів, а триматися свого, свого Ісуса, і своєї рідної церкви, бо інакше пропадемо» [3, арк. 3].

Отже, дискримінаційно-мовна направленість т.зв. закону Грабського активізувала діяльність української громади не тільки у більш організованому середовищі більших міст регіону, але й у рустикальних приміських гмінах м. Львова. Незважаючи на це, асиміляторська польська освітня політика тривала до початку Другої Світової війни.

Список використаної літератури:

1. Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa. Dz.U. 1924 nr 79 poz. 766 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19240790766>
2. Галай, М. П. Освітня політика Другої Речі Посполитої та ставлення до неї української спільноти Східної Галичини (на прикладі Тернопільського воєводства) [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст.наук : 07.00.01 – історія України / М. П. Галай ; ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2013. – 20 с.
3. Державний архів Львівської області (ДАЛО). – Ф. 7. – Львівське повітове староство. Громадсько-політичний реферат. – Оп. 3. – Спр. 108. – 15 арк.
4. Слоцька Г. Спогади про минуле з думкою про майбутнє: краєзнавчий нарис / Галина Слоцька. – Львів: Ліга-Прес, 2011. – 160 с.

КОЛОСОВА О. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри загально-правових дисциплін Черкаського факультету,
кандидат юридичних наук

ОРГАНИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА СОЦІАЛЬНОЇ ОПІКИ ДРУГОЇ УНР НА ТЕРЕНАХ ПОЛЬЩІ

Із приходом до влади Директорії профільне Міністерство, яке опікувалося питаннями здоров'я та соціального захисту населення в УНР, спочатку було збережене. Деяких змін зазнали лише назва (Міністерство народного здоров'я та опіки – далі МНЗО) та структура інституції. Відповідно до наказу нового уряду від 26 грудня 1918 р. було також призначено нового міністра народного здоров'я, яким став Борис Павлович Матюшенко [1, 2].

Проте складна політична ситуація в країні (надто – у др. половині 1919-го та 1920-го років) дошкуляла нормальній праці Міністерства, яке постійно перемішалося по території України, а згодом і виїхало за кордон.

Наприклад, за час перебування Міністерства в Польщі в м. Тарнові до реєвакуації його до м. Кам'янця у ньому не було жодної людини з медичною освітою, починаючи з його керівника. Перед самою реєвакуацією з Тарнова до Кам'янця 8 листопада 1920 р. було запрошено до праці першого лікаря, однак Міністерство не доїхало до Кам'янця і змушене було виїхати до польського міста Ченстохова. Втративши зв'язки з центром, котрий перебував у м. Тарнові, і не маючи права на перебування у цьому місті, Міністерство до січня 1921 р. ніякої праці не проводило.

Подальша праця в галузі соціальної політики почалася з приїздом департаменту загальних справ МНЗО УНР 17 січня 1921 р., в якому було зосереджено всю працю цього міністерства, а 30 березня департамент опікування переїхав до м. Тарнова [2, 1 зв.].

У зв'язку із складною політичною ситуацією, нестачею кваліфікованих кадрів і втратою частини важливої документації за період, що досліджується, сьогодні достатньо складно реконструювати події цієї ділянки діяльності уряду УНР часів Директорії у галузі законодавчої роботи та виконавчих проваджень щодо соціального забезпечення. Також нескладно здогадатися, що коефіцієнт корисної дії цієї політики у час постійних перїздів й остаточного виїзду уряду до Польщі був невисоким.

На еміграції було розроблено план систематизації праці МНЗО у разі повернення в Україну за всіма відділами [2, 22-23 зв.]. Фактично це була єдина корисна справа тих часів.

Останнім міністром із соціальної політики другої УНР відповідно до наказу від 24 березня 1921 р. став Іван Липа [3, 20]. Він пробув на посаді до 5 серпня 1921 р. У цей день наказом Директорії УНР було звільнено весь уряд, зокрема і міністра здоров'я й опікування [3, 30]. У наказі по МВС від 28 вересня 1921 р. зазначалося, що “з огляду на те, що після скасування Міністерства Народного Здоров'я й Опікування, припинила свою діяльність і медична комісія, яка працювала при ньому, а потреба в такій комісії не зменшилась, справи ж цього Міністерства передані до Міністерства Внутрішніх Справ”, було наказано утворити при МВС медичну комісію для посвідчення стану здоров'я службовців всіх міністерств у м. Тарнові, які подавали прохання засвідчити стан їхнього здоров'я з приводу звільнення у відпустки за хворобою, видачі допомоги на лікування, звільнення зі служби за станом здоров'я та встановлення інвалідності [4, 23 зв.]. Тобто, можна зробити висновок, що останніми функціями вищих органів соціального захисту населення України в умовах вигнання була соціальна допомога самим урядовцям на вигнанні.

Щодо військових інвалідів, то для допомоги їм 1921 р. було створено відповідну всеукраїнську спілку в Тарнові. Відповідно до її статуту, метою спілки було надати допомогу військовим інвалідам і пораненим, вдовам і сиротам, що полягли на полях боротьби або вмерли наслідками війни; та приходити на допомогу іншим членам родин тих осіб, що полягли на полях боротьби або померли внаслідок війни [5, 31]. Передбачалося також забезпечити утримання й опіку, виховання і науку, та взагалі, дбати “про фізичний і моральний розвиток військових інвалідів, ранених, вдів і сиріт, та інших членів родини, що їх батьки або сини і родичі полягли на полях боротьби або наслідками війни”. Спілка брала на себе турботу перед урядом з питань пенсійних, щодо підвищення в належних рангах інвалідів, ранених, з упровадження в життя всіх прав та пільг, яких потребували інваліди, поранені, вдови, сироти та їхні родичі згідно законів УНР.

Для досягнення своїх цілей спілкою закладалися кооперативні складчини, різні майстерні, були засновані бібліотеки, читальні, книгарні, влаштовані виставки, концерти, мандрівки, співочі хори, лотереї, було відкрито культурно-освітні та сільськогосподарські курси, видавалися часописи, книжки, проводилася просвітницька робота серед інвалідів тощо. Спілка засновувала будинки інвалідів, інтернати, притулки для сиріт [5, 31 зв.].

Справами Всеукраїнської спілки військових інвалідів керували: загальні збори з'їзду делегатів всіх спілок; центральне правління; ревізійна комісія; головний колегіальний суд [5, 33]. А повітовими і волосними спілками керівництво здійснювали загальні збори членів спілки; правління; ревізійна комісія і колегіальний суд повітової і волосної спілки. Осередками керуючих органів були: Всеукраїнської спілки — місце столиці України або місце перебування Уряду УНР, повітової — повітове місто, а волосної — волосний центр або інше місце за вибором спілки [5, 33 зв.].

Також у Тарнові було створено Українське товариство опіки над бездомними дітьми, та дітьми жертв війни, яке мало на меті охорону та піклування над дітьми; бездомними та дітьми жертв війни. Для досягнення своєї мети товариством передбачалося закласти на всій території України свої відділи і відкрити притулки, виховні будинки, школи, майстерні, захорони, ясла і дитячі садки. Товариство мало право організовувати кінотеатри, клуби, вистави, концерти, видавати дитячу літературу, ілюстровані брошури, альбоми і листівки з малюнками відомих українських діячів [5, 51-51 зв.].

Справами Українського товариства керували загальні збори членів товариства, рада товариства, управа товариства і ревізійна комісія товариства. Центром керуючих органів була столиця України. А у випадку заняття її ворогом — згідно ухвали ради товариства. Загальні збори були звичайні і надзвичайні. Звичайні збори скликалися один раз на рік не пізніше лютого місяця — управою товариства [5, 52].

14 вересня 1920 р. в м. Тарнові була заснована при головній управі українського Товариства Червоного хреста Жіноча спілка, яка мала завданням негайну та безпосередню допомогу хворим та пораненим козакам армії УНР. Того ж дня було скликано установчі збори, на яких було обрано комітет спілки з 5 осіб [5, 57].

Отже, проаналізувавши діяльність Міністерства народного здоров'я та опіки й інших органів періоду керівництва Директорії в УНР, можна зробити висновок, що, ґрунтуючись на досвіді попередніх національних урядів в Україні, у питанні соціальної політики її уряд стверджував власне національне законодавство у частині права на соціальне забезпечення окремих категорій громадян. Опинившись у Польщі, національний уряд, незважаючи на ряд проблем кадрового, економічного і політичного характеру, докладав зусиль щодо підтримки малозабезпечених верств населення.

Список використаної літератури:

1. ЦДАВО України. – Ф. 1429. – Оп. 2. – Спр. 1, 63 арк.
2. ЦДАВО України. – Ф. 1604. – Оп. 1. – Спр. 14, 40 арк.
3. ЦДАВО України. – Ф. 1604. – Оп. 1. – Спр. 12, 41 арк.
4. ЦДАВО України. – Ф. 1604. – Оп. 1. – Спр. 76, 36 арк.
5. ЦДАВО України. – Ф. 1429. – Оп. 2. – Спр. 99, 65 арк.

КАЦИН М. Ю.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права

РОЗБУДОВА ІНТЕГРАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ НА ПРИКЛАДІ ОБ'ЄДНАННЯ ІТАЛІЇ: ІСТОРИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Розглядаючи обрану проблематику, доцільно зазначити, що на початку XVIII ст., Італія перебувала у стані політичної та економічної роздробленості. Політична роздробленість держави в умовах формування в Європі крупних національних держав перетворювала італійські держави на об'єкт зазіхання з боку сусідів. У свою чергу, економічна децентралізація перешкоджала ходу промислової революції та капіталістичних відносин

У 1830-х рр. серед інтелектуальної еліти італійських держав набуває особливої актуальності ідея пошуку шляхів економічного та політичного об'єднання Італії. У цьому зв'язку на особливу увагу заслуговує група інтелектуалів на чолі з італійським юристом Дж. Романьйозі, який виступав за взаємозв'язок між економічними, соціальними та політичними процесами. Так, він вбачав, що об'єднана держава є важливим виразом тогочасної європейської цивілізації [1, р. 32]. Так, навколо себе Дж. Романьйозі сформував групу прихильників із представників буржуазії та наукової еліти, яка упродовж наступних років здійснювала важливий інтелектуальний вплив на італійців. Ця група спромоглась виробити власну політичну програму, яка включала в себе необхідні економічні та правові реформи. Наріжним камінням цієї програми було запровадження вільної торгівлі за допомогою ліквідації митних перепон та запровадження єдиних стандартів міри та ваги.

До того ж вони пропонували уніфікацію валюти. Головною їх ідеєю було усунення всіх «бар'єрів неосвіченості та муніципалізму». Слід зазначити, що велике враження на прогресивні кола італійських держав того періоду справило створення Німецького митного союзу у 1834 р. Цей вплив був настільки сильним, що почали лунати думки

щодо створення Італійської митної ліги. Так, прихильники цієї ідеї вважали, що створення Італійської митної ліги може стати практичним кроком на шляху до економічної інтеграції, яка обов'язково буде супроводжуватись «політичною асоціацією» та відкриє двері до створення союзу всіх італійських держав.

Однією із міждержавних інтеграційних пропозицій того періоду варто відзначити проект італійця К. Ромео, який запропонував у 1822 р. проект Конституції Італії. Він закликав підтримати створення конфедерації італійських держав. Цікаво, що відповідно до цього проекту економічний суверенітет держав значно обмежувався. Так, питання щодо підвищення існуючих та впровадження нових фіскальних зборів повинно було вирішуватись у Сенаті – інституті, який формувався із пропорційного числа представників від всіх італійських держав [2, р. 33].

З часом важливе місце серед італійських держав почало займати Сардинське королівство (інша назва П'ємонт). Воно з середини 1840-х рр. стало в авангарді руху щодо усунення впливу Австрійської імперії із Італії. До того ж 4 березня 1848 р., під тиском революційних подій, які верували в Європі, король Карл Альберт погодився на запровадження в королівстві конституції, яка утверджувала принципи конституційної монархії.

Ця конституція містила ряд важливих положень для ліквідації економічної роздробленості королівства.

Зокрема, ст. 30 забороняла стягувати податки, не схвалені обома палатами парламенту та королем. Фактично це положення ліквідовувало велику кількість митних зборів, які існували паралельно із королівськими зборами, та являли загрозу для стабільного розвитку П'ємонту. У 1851 р., міністром фінансів П'ємонту став К. Ковур, який упродовж року провів важливу митну реформу, яка сприяла збільшенню товарообігу у королівстві. До того ж він вважав, що саме фритрейдерська політика в процесі встановлення зовнішньоторговельних тарифів є найбільш обґрунтованою для збільшення впливу королівства. Слід зазначити, що загалом торговельна політика П'ємонту у той період мала настільки ліберальний характер, що вона посідала друге місце серед країн з найменшим рівнем зовнішніх тарифів.

У 1861 р. на основі П'ємонту було створено королівство Італія, а король П'ємонту, Віктор Еммануїл II, був проголошений королем Італії. Хоча П'ємонт можна вважати «Італійською Пруссією», доцільно зазначити, що інтеграційний процес серед італійських держав кардинально відрізнявся від інтеграційного процесу, який мав місце у Німеччині, незважаючи навіть на те, що у його витоках в обох країнах важливу роль відігравала ідеологія створення федеративних зв'язків.

Ліквідація феодальної роздробленості країни дала потужний поштовх для розвитку капіталістичних відносин, що знайшло своє відображення у відокремленні промисловості від землеробства, нагромадженні капіталу та індустріалізації країни. У той же час ліквідація чис-

ленних митних бар'єрів між окремими областями країни сприяла формуванню єдиного внутрішнього ринку Італії замість великої кількості місцевих ринків.

Як слушно зазначає професор Б. Й. Тищик, створення єдиного внутрішнього ринку, сприяло налагодженню інтеграційних промислових та торговельних зв'язків між раніше ізольованими областями. Зокрема, розпочався процес переходу італійської промисловості від реміснично-мануфактурної до фабрично-заводської стадії розвитку капіталізму. Швидкими темпами розвивалися гірничодобувна, машинобудівна, бавовняна, воняна та інші галузі промисловості [1, с. 200].

Підбиваючи підсумки, важливо зазначити, що економічні та правові особливості державної інтеграції Італії були викликані тим, що цей процес не супроводжувався процесом перемовин щодо поступової конвергенції економічних та правових стандартів суб'єктів інтеграційного процесу. Натомість мав місце процес акцептування з боку усіх італійських держав економічних та правових доробків Сардинського королівства, яке стало ініціатором та центром об'єднання всіх італійських держав.

Список використаної літератури:

1. Тищик Б. Й. Історія держави і права зарубіжних країн. Новий час (XVII – 1918 р.): навч. посібник / Б. Й. Тищик. – Львів: Світ, 2013. – 752 с.
2. Greenfield K. Economic ideas and facts in the early period of Risorgimento (1815-1848) / K. Greenfield // The American historical review. – 1930. – Vol. 36. – № 1. – P. 32
3. Romeo C. Italy. Project for its regeneration / C. Romeo. – London: Martin Bossange, 1822. – P. 33

ГОРЯГА О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави та права, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ВИТОКІВ МІЖДЕРЖАВНИХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ-ГЕТЬМАНЩИНІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII СТ. – ПОЧАТОК XVIII СТ.)

Проблеми європейської інтеграції для України стають дедалі гострішими на державному, науковому та громадсько-політичному рівнях. Тому є слушною позицію В. М. Кампа, який, характеризуючи сучасні процеси конституціоналізації зовнішніх відносин України, називає новий етап їх розвитку як євроінтеграційний [1, с. 53].

Наявність інтеграційних процесів між європейськими країнами та Україною існували здавна, але проблема полягала в тому, що Україна тривалий час не мала власної держави. Україна не сприймалась європейськими державами як самостійний суб'єкт міжнародного права, але ми не можемо заперечити факт її включення в інтеграційні процеси на території Європи у минулому. [2, с. 72-76].

Здобувши перемогу у Визвольній війні під проводом Б. Хмельницького український народ опинився перед складним питання подальшої розбудови України-Гетьманщини. Вирішити його без підтримки сусідніх держав було неможливо, з чим власно і пов'язується один з яскравих експериментів в області міждержавно-правової інтеграції.

Б. Хмельницький, порвавши зв'язки із Річчю Посполитою, уклав 1654 р. угоду з московським царем Олексієм Михайловичем Романовим. Оцінюючи наслідки російсько-польської політики 1655-1656 рр. в сукупності з загостренням внутрішніх конфліктів в Україні-Гетьманщині, Б. Хмельницький був змушений шукати нових союзників. Зраджений царем, він почав шукати політичного зближення зі шведським королем.

Слід зазначити, що в історико-правовій науці існує припущення, що приблизно в той же час гетьман продовжував розвивати ідею перетворення України-Гетьманщини на Велике князівство Руське [3, с. 96].

По смерті гетьмана ідея пошуку нового союзника активно розвивалась часто змінюючи свій напрямок.

Новий гетьман — Іван Виговський приступив до розробки нового політичного плану, в якому передбачалось зберегти республіканську форму правління в Україні за умов обмеження старшинської влади.

Ідея утворення федерації між Польщею, Литвою та Україною знайшла своє відображення у Гадяцькому трактаті 1658 р. в угоді гетьмана з польсько-шляхетським урядом про нову унію. В українській історіографії він знайшов неоднозначну оцінку. З часом, трактат був покладений в основу діяльності гетьмана П. Дорошенка, його таємно зберігали й вивчали інші гетьмани [4, с. 86-87].

На початку XVIII ст. з'явилась ідея, розроблена українськими протестантами-аріанами про доцільність створення українською шляхтою «Руського князівства», чи «Великого князівства Руського» поза межами литовсько-польської держави. Добре відомим є політичний проект І. Мазепи, П. Орлика та ін. представників козацької старшини щодо укладення україно-шведської угоди про протекторат. Але, як показала практика, цей напрямок був не єдиним.

Невдача кримських походів лише загострювала напруженість ситуації в Гетьманщині. Отже, війна проти Туреччини і Криму неминуче сприяла б активізації опозиції проти інтересів Московської держави та гетьмана І. Мазепи.

Коломацький заколот 1687 р. не розв'язав цієї ситуації. Скориставшись посиленням опозиційних настроїв в Гетьманщині, опозиція Ма-

зепі провадила зносини з Кримом, одночасно інтригуючи проти гетьмана як в Москві, так і в Україні. Важливе значення в цих суперечках мали зовнішньополітичні події, а саме війна з Туреччиною та Кримом.

За таких обставин з'явилась ідея про зміну Гетьманщиною протекторату з московського на кримський.

Двостороння угода (трактат) з Кримом була укладена 26 травня 1692 р. [5, с. 741-744]

Підтримуючи ідею оформлення державної території України у вигляді князівства «Малоросійського», Петрик фактично змінив політико-географічний вектор у виборі протекторату з Московського на Кримсько-турецький. Питання про те, чи відповідав цей документ національно-державним інтересам України та всього українського народу, залишається дискусійним.

Ціла низка політико-правових проектів, що з'явились в Україні-Гетьманщині у другій половині XVII – на початку XVIII ст. не тільки засвідчили гостру боротьбу в українському суспільстві проти політики абсолютизму, але й спробу вирішення таких системних суперечностей з використанням інтеграційних договірних механізмів.

У 1709–1710 рр. з'явився такий документ, як «Пакти й конституції законів та вольностей війська Запорозького», затверджені 1710 р. в Бендерах, який став перехідним від традиційних «пактів-домовленостей» між монархом та станами (у першу елітою) до конституцій Нового часу.

Ідея розбудови України за європейським зразком по типу Великого князівства чи герцогства продовжила своє існування та проявилась в контексті проекту шведського короля Карла XII та гетьмана І. Мазепи, згідно якого Україна-Гетьманщина визнавалась незалежною державою під протекторатом Шведського короля.

Після смерті І. Мазепи та провалу його політичного проекту виникла потреба укладення нових гетьманських статей. Їх було укладено згідно з тогочасними правовими традиціями поширеними в юридичній практиці України-Гетьманщини. Частково їх можна побачити в попередніх гетьманських статтях: Переяславських статтях Ю. Хмельницького 1659 р., Батуринських та Московських І. Брюховецького 1663 і 1665 рр., Глухівських Д. Многогрішного 1669 р., Конотопських та Переяславських І. Самойловича 1672 і 1674 рр., Коломацьких І. Мазепи 1687 р., Решетилівських І. Скоропадського 1709 р. Усі вони визначали суспільно-політичний устрій Гетьманщини XVII-XVIII ст. та порядок її васальних взаємовідносин з Московською державою.

Український конституціоналізм полягав в тому, що він формувався відносно самостійно в складних умовах зовнішньої та внутрішньої політичної боротьби, і передусім, в умовах відсутності власної незалежної держави, але завдяки творчому сприйняттю тогочасних європейських конституційних цінностей.

Список використаної літератури:

1. Кампо В. М. Конституціоналізація зовнішніх відносин України: євроінтеграційний аспект / В. М. Кампо // Вісник Конституційного Суду України. — 2007. — № 6. — С. 53.
2. Україно-Європейська правова інтеграція у доктрині конституційного права: до історико-правового досвіду / Н. В. Єфремова // Вісник Центральної виборчої комісії. — 2016. — № 1(33), квітень. — С. 72-76.
3. Шевчук В. Козацька Держава / В. Шевчук. — К. : АБРИС, 1995. — С. 96.
4. Українське державотворення. Невитребуваний потенціал : словник-довідник / [О. Мироненко, Ю. Римаренко, І. Усенко, В. Чехович] ; [за ред. О. Мироненка]. — К. : Либідь, 1997. — С. 86-87.
5. Адаптований текст договору опублікований в «Ювілейному Збірнику ВУАН на пошану акад. Д. І. Багалія», Київ, 1927. — С. 741-744.

КОРНІЄНКО І. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук

ДОСЯГНЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ У ВСТАНОВЛЕННІ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН «ПЕРШОЇ» УНР

Ставши незалежною, Українська держава розпочала якісно новий етап у зовнішньополітичній діяльності, головним змістом якого було перетворення її з об'єкта геополітики у рівноправного суб'єкта міжнародного співтовариства. Вирішення питання напрямку економічного та політичного об'єднання стояло гостро і в період першої в ХХ сторіччі спроби заснувати незалежну українську державу. З огляду на це особливий інтерес становить дослідження досягнень та прорахунків Української Центральної Ради в зовнішній політиці.

За роки незалежності багато подій з новітньої історії України потребують повторного переосмислення. Серед них — мирний договір у Бресті 1918 р. [5]

Події всередині Росії, що впливали на ситуацію на фронтах, напружували інтереси усіх держав Антанти, передусім Франції і Великої Британії. Вони сприйняли створення Української Центральної Ради (УЦР), а тим більше одностороннє проголошення нею автономії України різко негативно, вбачаючи у цьому підризву діяльності Німеччини з метою послаблення Росії [1, с. 163]. Однак Центральна Рада чинила кроки, що могли бути використані союзниками для перемоги у війні: українізацію армії, додаткову мобілізацію тощо.

Третім універсалом Українська Центральна Рада проголосила утворення Української Народної Республіки (УНР). Для союзників було важливо, що УНР не поривала зв'язків з Росією, а її влада виступала за збереження цілісності Російської держави у формі демократичної федерації, а саме такою її прагнули бачили європейські держави. Хоча Третій універсал проголошував наміри української влади найшвидше розпочати мирні переговори, її представники заявляли, що УНР прагне лише загального миру, а не такого, що послабить західні демократії. Це давало підстави державам Антанти розраховувати на залучення УНР до оборони Російського фронту [1, с. 163-164].

На зустрічі британських і французьких офіцерів з членами уряду УНР, було задекларовано готовність союзників сприяти культурному і політичному відродженню України. Неодноразові перемовини за участю союзницьких держав мали неоднозначні результати, адже країни Антанти продовжували декларувати свої прагнення фінансово допомагати уряду УНР при цьому і далі розглядаючи український уряд як тимчасовий автономний орган.

У ніч з 25 на 26 січня 1918 р. у Брест-Литовську був підписаний мирний договір між Українською Народною Республікою та країнами Четверного союзу: Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною. Основна суть договору зводилася до того, що між його сторонами припинено воєнний стан. Положеннями Брест-Литовського договору встановлювалися кордони та дипломатичні відносини між країнами, а також порядок виведення військ. Договором також вирішувалися питання військовополонених, відмови від контрибуцій, та регулювалися економічні зв'язки між країнами [6, с. 97].

Брестський мирний договір яскраво свідчить про успіхи української дипломатії доби Української Центральної Ради, адже в результаті його підписання був закладений фундамент міжнародно-правового визнання Української Народної Республіки як незалежної країни. Передумовами підписання миру були складні переговорні процеси, активні пошуки можливостей стабілізації міжнародних відносин УНР. Врешті-решт, проголошення Четвертого Універсалу Української Центральної Ради 1918 року остаточно відкрили шлях до укладання миру з країнами Четверного союзу [4, с. 177].

Укладення миру саме з цими країнами було зумовлено як внутрішніми чинниками (прагнення українського народу до мирного життя, небажання продовжувати війну на боці країн Антанти), так і зовнішніми (нагальна необхідність боротьби з більшовицьким наступом) [3, с. 5], в той час як країни Антанти відкладали боротьбу з більшовиками на час після закінчення війни.

Одночасно з Брест-Литовським договором були укладені додаткові угоди з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною, положення яких регулювали публічні та приватно-правові стосунки між жителями країн, порядок обміну військовополоненими та інтернованими циві-

льними, встановлювали зобов'язання щодо проголошення з нагоди ухвалення миру амністії, вирішували торгово-економічні питання.

Однозначно оцінити наслідки підписання Брест-Литовського миру для УНР складно, оскільки мали місце як позитивні, так і негативні результати.

Позитивним було міжнародне визнання Української Народної Республіки як незалежної держави і повноправного суб'єкта міжнародних відносин (було створено Міністерство закордонних справ, а у столицях європейських країн були відкриті посольства України). Дієвий спротив більшовицькій агресії також було б складно уявити без укладення Брестського договору та військової допомоги союзників. Водночас до негативних наслідків миру віднесемо встановлення фактично окупаційного режиму, в який швидко трансформувалася допомога союзних військ. Договір від 9 лютого 1918 р. тимчасово врятував Україну від поглинання більшовицькою Росією. Неспроможність УЦР виконувати повною мірою господарські статті договору призвели до наростання суперечностей між УЦР і австро-німецьким командуванням в Україні, а відтак — до падіння демократичної УНР і появи гетьманського уряду П. Скоропадського. Але і на уряд Скоропадського цей договір вплинув негативно, оскільки фактично зробив рішення і дії П. Скоропадського залежними від волі союзника.

Співпраця з австро-німецькими урядами і введення союзних військ на територію УНР викликала різке засудження з боку народу, і привела до втрати спочатку авторитету, а трохи згодом — і самої влади Української Центральної Ради [3, с. 225–226].

Список використаної літератури:

1. Городня Н. Д. Переговори держав Антанти з Українською Народною Республікою в кінці 1917 — на початку 1918 рр. / Н. Д. Городня // *Європейські історичні студії*. — 2015. — № 2. — С. 161-176.
2. Дацків І. Утворення системи дипломатичних представництв і місій Української Народної Республіки / І. Дацків // *Мандрівець*. — 2014. — № 1. — С. 22-25.
3. Дешинський Л. Є. Міжнародні відносини України : історія і сучасність / Л. Є. Дешинський, А. В. Панюк. — Л.: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2001. — 424 с.
4. Захарчук А. С. Державотворчі пошуки в Україні періоду Української Центральної Ради: політико-правовий аспект / А. С. Захарчук. — Суми : ВАТ «СОД», вид-во «Козацький вал», 2003. — 215 с.
5. Курмач М. М. Мирний договір в Бресті — міжнародне визнання незалежності Української народної республіки / М. М. Курмач. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Si/2008_27/Kurmach.pdf
6. Ратушна О. М. Передумови і наслідки укладення Брестського мирного договору між УНР та державами Четверного союзу / О. М. Ратушна, І. М. Стасюк // *Держава та армія: зб. наук. пр.* — Л.: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2009. — С. 97-101.

KUPRIANOVA L. S.

Kharkiv National University of Internal Affairs,
Associate Professor at the Department of Criminalistics and Judicial Expertology,
PhD in Medicine, Docent

KUPRIANOVA D. S.

The National University of Opole,
Student on the Faculty of Law

**JEAN BODIN AND THE THEORY OF THE STATE.
RES PUBLIC AND JUSTICE AS A DOCTRINAL TESTAMENT
OF THE PHILOSOPHER OF THE XVI CENTURY**

XVI century in France could be defined by a couple of the great and memorable occasions, among of which till today, one of the most bright and valuable is still a creation of the new theory of the absolutism by famous theoretic and practitioner of the law, philosopher Jean Bodin. In his science treatise “Six books about res public”, author made his personal science research in the sphere of a really acute question of those times, and all times of great absolutism rulers in general. “How an ideal state built looks like?”. As a follower of the theory of the absolute monarchy’s predominance, as a eternally and as a just right and logical system of the rule, in the way of long and fertile inferences, Jean Bodin created as a result a formula of the prosper department, main principles of its functioning, as well as detailed influences and values of each postulate of this definition. According to this theory nowadays we have such formula “State is justice in a rule under a couple of families and everything, that they have in common, with a commander – sovereign at the head”.

Now, we would like to explain in details all main postulates, which this great theory of the state consists of in honor to use all parts of the definition rightly.

So, now it is necessary to use the personal explanation of the theoretic definition, created by Jean Bodin:

1) a justice in rule: Jean Bodin by this postulates told about the absolute monarch and his competences in the sphere of creation edicts to control all spheres of people’s life. According to this fact, only the right, which was created by an absolute ruler, could be defined as a right, logical and practically useful. Just this rule could be observed as righteous and “equity”. Moreover, only the regime, created on the background of this right could be defined a real and truthful state’s order.

2) a couple of families – Jean Bodin told about at least three families as a personal background of the state – “Three families created a community”.

3) everything, what was common for these families – Jean Bodin said about all aspects of life of these people, which could unit them into one

monolith nation with one monolith order and right. Here he emphasizes namely *ius naturalis* and *ius gentium*, with underlining a value of the monarch's edicts and his order and a "just and eternal true equity". He also told about such common public things as taxes and incomes, crimes and punishment, accountability in general.

4) sovereign – ruler – as an eternal and just right institution in the rule of the state was undoubtedly sovereign ruler at the head of the state. It had to be definitely an absolute monarch, who hold in his hands all types of power. He had to have competences in the legislative, justice and executive branches of power.

According to everything, what was postulated above, it is impossible not to feel the great value of the treatise "Six books about *res public*" of Jean Bodin, which became incredibly valuable for the process of creation a number of main postulates of the great monarchism of the XVI century in France. By creating only one and the first definition of the state for those times, Bodin also created just truthful, eternal and right structure of the absolute rule. This centralization of the rule also provided to existing of the something new, which was soon called as department and nation as well.

Moreover, after creating a definition of the justice and describing of it, Jean Bodin made nations, history creators, philosophers of all times to believe in success and perspectives of the absolute monarchy in France in XVI century; as well as in the ratio of this state built in general.

ЦУШКО С. Є.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави та права

ФЕНОМЕН ПРЕДСТАВНИЦТВА В ПРАВІ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТА РОЗУМІННЯ

На сучасному етапі розвитку теорії держави і права саме поняття представництва досі не набуло чіткого усталеного трактування, оскільки в науці використовуються різні визначення. Так, наприклад, можна побачити наступні варіації: «представництво», «публічне представництво», «народне представництво», «політичне представництво», «представницька влада», «представницька система суспільства» (або «система представницької влади»), «представницька демократія», «інститут представництва», «представницьке правління». Однак для всіх досліджень, в яких мова йде про політичне представництво, єдиним виявляється у розмежуванні понять публічного представництва та представництва в приватному праві.

Торкаючись питання етимології терміну «представництво» необхідно сказати, що ми можемо його відшукати у чималій кількості спеціалізованої літератури. Так, наприклад, у Оксфордській енциклопедії ми зустрічаємо термін «representation» — «представництво», що застосовується у юридичному сенсі з 1624 р. в контексті представництва іншої людини та здійснення від її імені юридичних дій. В цілому ж в юриспруденції Англії з 1693 р. термін чітко використовується у як у юридичному так і в політичному сенсі. З 1769 р., в Англії, термін «представництво» використовували в контексті діяльності законодавчої асамблеї [1, с. 481].

Досить цікавим, на наш погляд, є тлумачення ідеї представництва у праці американського вченого Д. Фарлі. Так, в його в статті «Характер політичного представництва» в журналі «Американський політологічний огляд», етимологічно, термін «представляти» означає «презентувати знову», а в іншому значенні, представник визначається вченим як «агент, депутат, змінник». Крім того, в контексті визначення терміну «представництво» Д. Фарлі також звертається до ретельного пояснення термінів депутат та адвокат [2, с. 238].

В енциклопедії С. І. Ожегова термін «Представництво» походить по перше, від слова представляти, що означає бути представником; по друге це установа, що представляє чийсь інтереси, наприклад — торговельне представництво, по третє, це право, порядок вибору представників у будь-які органи [3].

Тлумачення сутності такого явища, як «представництво» пов'язано з певним розмежуванням в публічному та приватному праві. Так, наприклад, у великому енциклопедичному словнику Ф. А. Брокгауза та І. А. Ефрона сутність публічного (політичного) представництва пояснюється як «спосіб передачі влади в повному її обсязі якій-небудь особі або групі осіб, відправляти яку не можна іншим способом». Політичне представництво розглядається ними у двох видах: — у сфері законодавства або управління всередині держави; і у міжнародних відносинах [4, с. 28].

Згідно з цитованим джерелом, на внутрішньодержавному рівні здійснення політичного представництва відбувається, коли «в державі населення наділене політичними правами, але не має можливості (звичайно — внаслідок значних територіальних розмірів держави) користуватися ними безпосередньо; в такому разі воно обирає представників, яким делегує свої права. <...> на практиці політичні права населення зводяться до права одного разу на кілька років вибрати довірених, яким воно вважає можливим вручити законодавчу владу (а іноді — і контроль над виконавчою владою)».

Згідно з цитованим джерелом, політичне представництво на міжнародному рівні реалізується у випадках, коли держава або уряд реалізує свої права за кордоном «через особливого посла або посланника», який

представляє особу як монарха, так і «державу, яка його акредитувала» [4, с. 28].

Сучасне трактування категорії представництва дається в Юридичній енциклопедії за редакції Ю. С. Шемшученка — першому в Україні багатомному систематизованому зводі знань про державу і право, згідно з яким, «Представництво цивільно-правове являє собою «правовідносини, в яких одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчиняти правочин від імені другої сторони, яку вона представляє». Згідно з цитованим джерелом, виникнення відносин представництва відбувається на підставі договору, закону, акту органу юридичної особи та з інших підстав, встановлених нормами законодавства. Представник може бути уповноважений лише на ті дії, право на вчинення яких має особа, яку він представляє. Здійснюваний представником правочин створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку представляють». У свою чергу, представництво публічне (народне) у згаданій юридичній енциклопедії характеризується як «форма участі народу у здійсненні державної влади і місцевого самоврядування з метою представлення його інтересів і захисту прав і свобод громадян» [5, с. 62-63].

Отже, з наведеного, ми бачимо сучасне ставлення правознавців, щодо визначення етимології та правової природи представництва, як явища в юриспруденції. Враховуючи наведене, публічне (народне, політичне) представництво, на відміну від представництва в приватному праві, складається у своїй основі з інтересів не окремих індивідуалізованих суб'єктів, а соціальних груп, організацій, спільнот, які не завжди мають чіткий суб'єктний вираз. При цьому, саме можливість і необхідність самостійного здійснення народом всієї повноти суверенних прав, передбачає організаційну єдність народу, одержує свою реалізацію через відповідні організаційно-правові форми прояву народовладдя.

Список використаної літератури:

1. A New English Dictionary on Historical Principles / ed. by J. Murray, H. Bradley, W. Craigie, C. Onions, 1884-1928. Oxford English Dictionary. 1st ed. — Oxford: Clarendon Press. Vol. VIII, Part I: Q-R, 1914. — P. 481.
2. Fairlie J. The nature of political representation / J. Fairlie // The American Political Science Review. — 1940. — Vol. 34, № 2. — P. 238 (P. 236-248)
3. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 53 000 слов / Под общ. ред. проф. Л. И. Скворцова. — 24-е изд., испр. — М.: Оникс, Мир и Образование, 2007, ел. Ресурс: <http://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=23421> — 1200 с.
4. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И. А. Ефрона (в 86 томах). Т. XXIV / Под ред. Ф. А. Брокгауза и И. А. Ефрона. — СПб.: Типо-Литография И.А. Ефрона, 1898. — С. 28.
5. Юридична енциклопедія: довідк. вид. В 6 т. Т. 5. П — С / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. — К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2003. — С. 736.

КАНЄНБЕРГ-САНДУЛ О. К.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави та права

РЕЛІГІЙНІ ПРАВА ТА СВОБОДИ НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІСТІВ У МАНІФЕСТІ 1763 РОКУ

Німці які приїжджали до Російської імперії були вихідцями з різних регіонів Німеччини, що обумовлювало їх відмінність не лише у звичаях, традиціях та мовних діалектах, але й конфесійній приналежності. Так, відповідно до даних опублікованих Піклувальним Комітетом колоністів Південного краю Росії, станом на середину XIX ст. конфесійна структура колоній у південноукраїнських губерніях виглядала наступним чином: близько 80 тисяч лютеран, 41 тисяча католиків, 39 тисяч менонітів, а також декілька тисяч представників інших релігійних течій [1, с. 378]. За таких обставин, одним з ключових завдань російської влади, яка прагнула заселити вільні землі колоністами з Німеччини, ставало формування толерантної релігійної політики та забезпечення свободи віросповідання переселенців.

Принцип віротерпимості стає наріжним у серії нормативних актів виданих російським урядом у 60-80-ті роки XVIII ст., які регламентували правовий статус переселенців. Так, у Маніфесті від 4 грудня 1762 р. оголошувалося, що російська імператриця «иностранных разных наций, кроме жидов, с обыкновенною императорскою милостию на поселение в Россию приемлет» й усім їм «монаршая милость и благоволение оказано будет» [2]. В іншому маніфесті російської імператриці від 22 липня 1763 року був визначений обсяг релігійних прав та свобод, які російська влада надавала колоністам.

Перш за все, закріплювалося право на збереження власної віри та свобода у відправленні колоністами релігійних обрядів — «усім, що прибудуть на поселення в нашу Імперію, мати вільне відправлення віри за їх статутами та обрядами безперешкодно» [3]. Православній церкві було не казано не втручатись у догмати протестантських церков. Зокрема, Указ Синоду від 17 червня 1773 р. визначає: «...отныне преосвященным архиереям в дела, касающиеся до всех иноверных исповеданий и до построения по их законам молитвенных домов, не вступать, а предоставлять оное все на рассмотрение светских команд...» [4]. Водночас, зберігаючи вищий статус православної конфесії, держава суворо забороняла новоприбулим «зманювати» в свою віру представників інших конфесій, за виключенням осіб мусульманського віросповідання [3]. Здійснення місіонерської діяльності повинно було каратися під «загрозою усієї суворості наших законів». Слід зазначити, що ці положення маніфесту носили частково декларативний характер. В тек-

сті Маніфесту заборона поширювалась на «всіх проживаючих в Росії у християнських законах», а сама Катерина II в розмовах погоджувалася щодо недоцільності «примушувати іногородців приймати нашу віру» [5, 45]. Однак, ці положення не знайшли свого закріплення в інших актах, які регулювали сферу релігійних відносин, тож на практиці православна церква не зазнавала обмежень чи переслідувань за просування своєї віри в середовищі новоприбулих, і навіть навпаки користувалася в цьому підтримкою державних чиновників.

По-друге, переселенцям гарантувалося право на створення власних релігійних закладів та залучення священослужителів для відправлення релігійних обрядів — «будувати церкви і дзвіниці, маючи потрібну кількість при цьому пасторів і церковнослужителів» [3]. При цьому, зберігалася монополія православної церкви на будівництво та утримання монастирів, оскільки представникам інших конфесій відкриття подібних установ було заборонено. Також, необхідно звернути увагу, що зазначені права надавалися лише колоністам, які обирали місце проживання не місто, а створюватимуть окреме поселення у пустуючих землях.

По-третє, у маніфесті містилися важливі гарантії реалізації релігійних прав та свобод, зокрема принцип моноконфесійного розселення колоністів. Останній передбачав, що колонії будуть формуватися у вигляді «окремих поселень» з числа осіб поєднаних спільним віросповіданням. Приклади подібної політики щодо іноземців спостерігалися на попередніх етапах у окремих містах Російської імперії, де великі групи іноземців селилися як правило у спеціальних районах. Водночас, в межах цих районів не завжди дотримувалася конфесійна однорідність і представники різних релігій могли проживати поряд один з одним (Прикладом можуть бути т.зв. «німецькі слободи»). Тому, слід погодитися з висновком Л.Бургарт, що «моноконфесійна сільська модель поселення являла собою якісно нове явище, що визначило надалі істотні відмінності в становищі сільського і міського німецького населення в Росії» [6, с. 91]. Моноконфесійна модель запропонована владою передбачала розселення колоністів за релігійною ознакою як в межах колоній, так і округів. Відповідно до закону від 19 березня 1764 року колоністи розселялися в межах спеціального округу, з населенням до тисячі родин. Ці округи повинні були створюватися за релігійним принципом, щоб «уникнути будь-якої ворожнечі і ненависті, які трапляються звичайно між представниками різних вірувань, від зайвої ревності до віри» [7].

Таким чином, зміст маніфесту 1763 року свідчить про політику віротерпимості, яку проводив російський уряд щодо німецьких переселенців. Маніфест закріплював за колоністами право на свободу віросповідання та містив гарантії її реалізації.

Список використаної літератури:

1. Клаус А.А. Наши колонии. Опыты и материалы по истории и статистике иностранной колонизации в России. Выпуск I / А. Клаус. — СПб: Типография В.В. Нусвальта, 1869. — 516 с.
2. Манифест «О позволении иностранцам селиться в России и свободном возвращении русских людей, бежавших за границу» от 4 декабря 1762 года // Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ). — СПб. : Типография 2 отделения собственной его императорской величности канцелярии, 1830. — Т. 16. — Собр. I. — № 11720.
3. Манифест «О дозволении всем иностранцам, в Россию въезжающим, поселяться в которых Губерниях они пожелают и о дарованных им правах», 22 июля 1763 г. // ПСЗРИ. — СПб. : Типография 2 отделения собственной его императорской величности канцелярии, 1830. — Собр. I. — Т. 16. — № 11880.
4. Синодский: О терпимости всех вероисповеданий и о запрещении Архиереям вступать в дела, касающиеся до иноверных исповеданий и до построения по их закону молитвенных домов, предоставляя все сие светским начальствам от 17 июня 1773 г. // ПСЗРИ. — СПб. : Типография 2 отделения собственной его императорской величности канцелярии, 1830. — Собр. I. — Т. 19. — № 13996.
5. Писаревский Г.Г. Из истории иностранной колонизации в России в XVIII в. / Г. Писаревский. — М.: Книга по Требованию, 2013. — 438 с.
6. Бургарт Л. Немецкие поселения в России: моноконфессиональная модель (к вопросу исторической оценки) / Бургарт Л. // Два с половиной века с Россией (к 250-летию начала массового переселения немцев в Россию): Материалы 4-й международной научно-практической конференции. Москва, 24–27 августа 2012 г. — С. 89–108.
7. «О размежевании земель назначенных для проживания иностранцев», 19 марта 1764 г. // ПСЗРИ. — СПб. : Типография 2 отделения собственной его императорской величности канцелярии, 1830. — Собр. I. — Т. 16. — № 12095.

ЯКІМЕНКО І. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри історії держави та права

ШТРАФ ЯК ВИД ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (СЕРЕДИНА ХІХ СТ.)

У середині ХІХ ст. Російська імперія, хоча і з відставанням від країн Західної Європи, взяла курс на перехід від феодального до капіталістичного укладу в економіці. Цей процес супроводжувався бурхливим розвитком підприємницької діяльності в та зростання промислового виробництва. Як наслідок, до кінця ХІХ століття велика машинна індустрія перетворилася на основну форму промислового виробництва

країни. Зміни в економіці неминуче вплинули і на соціальний устрій країни — зростаючі обсяги виробництва призвели до збільшення чисельності найманого робітництва, яке поступово перетворюється в окремий соціальний прошарок з особливим правовим статусом. Так, за підрахунками дослідників чисельність промислового робітництва у пореформений період загалом по країні збільшилася в три рази — з 2,5 млн. чоловік до 9,5 млн. [1, с. 273], а на українських землях — ці показники становили, відповідно: 85 тис. та 226 тис. чоловік [2, с. 97].

Особливістю правового становище нового соціального класу стала відсутність належного правового регулювання трудових відносин, що виникали між робітниками та роботодавцями. До зазначеного періоду держава розглядала сферу трудових відносин виключно як приватну справу між двома суб'єктами — власником підприємства та працівником, дозволяючи їм на власний розсуд встановлювати умови майбутньої співпраці. В результаті, як зазначають більшість дослідників, роботодавці отримували можливість нав'язувати працівникам такі умови договорів, що враховували інтерес виключно однієї сторони (роботодавця), і ставили іншу сторону (працівника) у надзвичайно невідгідне матеріальне становище. Яскравим прикладом такої ситуації стала система штрафних санкцій, яка існувала на майже всіх підприємствах Російської імперії в зазначений період.

В науковій літературі радянського періоду традиційним є погляд на штраф, як результат переходу до капіталістичних відносин. Так, В.Ленін писав, що: «вони з'явилися на світ божий нещодавно, разом з великими фабриками та заводами, разом з великим капіталом. Штрафи стали результатом розвитку капіталізму» [3, с. 59]. З подібною оцінкою складно погодитися, адже інститут штрафів робітників, як різновид дисциплінарного покарання, виник задовго до середині XIX ст. Його застосовували і в період панування цехового виробництва, і на кріпосних мануфактурах у дореформений період. Так, на початку XIX ст. документи зафіксували скаргу селян приписаних до Ярославської полотної мануфактури на її управляючого. Одним з пунктів цієї скарги значилося застосування штрафних санкцій за неякісну продукцію — «при бракуванні наших виробів б'є нас по шокам, таскає за борода та штрафує мукою та грошима» [4, с. 341]. Після переходу до промислового виробництва та застосування вільнонайманої праці, інститут штрафів, на наш погляд, набуває більш значного поширення, що було зумовлено рядом факторів:

По-перше, до кінця XIX ст. була практично відсутня нормативно-правова база, яка регулювала питання пов'язані зі штрафами на підприємствах. Складене у 1835 році генерал-губернатором Д.В. Голіцин «Положення про відносини між власниками фабричних установ та робітниками, працюючими по найму» обходило стороною питання дисциплінарної відповідальності працівників, віддаючи їх, таким чином, на розгляд самого роботодавця [5].

По-друге, надання роботодавцеві права самостійно визначати порядок накладення штрафів, їх розмір та порядок стягнення, створювало умови для зловживань з боку власників підприємств. Як наслідок, стягнення поширювались на найменш дрібні дисциплінарні проступки: спізнання, куріння, розмови тощо. Так, наприкінці 70-х рр. XIX ст. на Морозовській фабриці робітник за п'ятихвилинне запізнення штрафувався щоденним заробітком, за прогул — триденним заробітком, за неопрятність — денним заробітком, за пересування по фабричному двору без ліхтаря та паління у дворі — дводенним заробітком [6, с. 134].

Характерною рисою цього періоду також стає відсутність єдиного підходу до визначення розміру санкцій. Будучи необмеженими на законодавчому рівні у вирішенні цього питання, власники підприємств за один і той самий проступок могли накладати різні грошові штрафи. Так, на за запізнення на 1 годину робітник однієї з фабрик міг бути покараний штрафом у розмірі дводенного заробітку, а на іншому підприємстві цього ж міста — у розмірі триденного заробітку [7, с. 174].

По-третє, стягнені штрафи надходили до бюджету власника підприємства, становлячи таким чином додаткову форму прибутку, отримання яких не залежала від ефективності діяльності самого підприємства. Не дивно, що за таких умов, як підкреслює А.Л. Боренштейн, «особливо великі штрафи та відрахування накладалися фабрикантами у періоди несприятливі для розвитку підприємства, коли ті чи інші несприятливі умови призводили до скорочення підприємницьких прибутків [8].

Вищеозначені фактори сприяли широкому застосуванню штрафів на підприємствах Російської імперії і негативним чином позначилися на економічному становищі працівників. Так, за результатами проведеної перевірки текстильної фабрики С. Морозова було встановлено, що розмір штрафів на фабриці становив від 5 до 40% заробітної плати [9, с. 66]. Загалом же по Російській імперії середини XIX, за підрахунками дослідників, робітники щороку втрачали від 25 до 30% заробітної плати у вигляді штрафних санкцій [6, с. 133; 8]. Це, в свою чергу, викликало серйозні протестні настрої працівників, призвело до ряду значних заворушень у 80-ті рр. XIX ст., і врешті стало одним з факторів прийняття у 1886 році окремого закону, який врегулював окремі сфери трудових правовідносин, в тому числі і питання про застосування штрафних санкцій.

Таким чином, можна констатувати, що штраф у середині XIX ст. був одним з найбільш поширених видів дисциплінарних покарань, чому сприяло відсутність законодавчого регулювання данного інституту та економічні вигоди для роботодавця від його застосування.

Список використаної літератури:

1. Рабочий класс России от зарождения до начала XX в. / [отв. ред. Ю.И. Кирьянов, М.С. Волин и др.]. — М., 1989

2. Гуржій І.О. Зародження робітничого класу України (кінець XVIII – І половина XIX ст.) / І.О.Гуржій. – К.: Держполітвидав, УРСР, 1958. – 180 с.
3. Ленин В. И. Полное собрание сочинений (5 издание). Том 2 (1895 – 1897) / В.И.Ленин. – М.: Издательство политической литературы, 1967. – 678 с.
4. Рабочее движение в России В XIX веке. Том I. 1800-1860. Волнения крепостных и вольнонаёмных рабочих Сборник документов и материалов Под редакцией А.М. Панкратовой. – М.: Госполитиздат, 1951. – 1040 с.
5. Высочайше утвержденное мнение Госсювета «Об отношениях между хозяевами фабричных заведений и рабочими людьми, поступающими на оные по найму» (распространялось на обе столицы – Петербург и Москву – «и их окружности» и могло быть применено и в других губерниях). – ПСЗРИ. – II собрание. – СПб., 1836. – Т. X. – № 8157.
6. Кириянов Ю. И. Жизненный уровень Рабочих России (конец XIX – начало XX в.) / Ю.И.Кириянов. – М.: Наука, 1979 г. – 208 с.
7. Пажинтов К. А. Положение рабочего класса в России / К. А. Пажинтов. – Л., 1924. – Т. 3.
8. Боренштейн А.Л. Штрафные санкции применяемые к рабочим в дореволюционной России // Science and World. International scientific journal. – Publishing House “Scientific survey”. – 2016. – No5 (33). – С. 30 -32, URL: [HTTP: //oaji.net/articles/2016/245-1467269726.pdf](http://oaji.net/articles/2016/245-1467269726.pdf)
9. Прокопович С. Н. К рабочему вопросу в России / С.Н. Прокопович. – М.: тип. Е.Д.Кускова, 1905. – 208 с.

Розділ IV

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

КОРМИЧ Л. І.

Національний університет “Одеська юридична академія”,
завідувач кафедри політичних теорій,
доктор історичних наук, професор

ОЗНАКИ КРИЗИ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Демократія залишається найпривабливішою формою правління для більшості цивілізованого Світу, однак це не означає, що процес її утвердження є виключно позитивним і незворотнім як на практиці, так і у суспільному сприйнятті. Як і будь-який процес демократичний транзит проходить через етапи розвитку і через кризи. Кожен з таких етапів має свої ознаки і потребує детального аналізу.

Так, 90-ті роки XX століття можна характеризувати як період інтенсивного розширення та утвердження демократичних засад суспільного життя в різних регіонах Світу. Яскравим свідченням цього став розпад СРСР, крах комуністичних режимів в європейських країнах так званого “соціалістичного табору” і в ряді держав соціалістичної орієнтації. Становлення перехідних суспільств на теренах постколоніальних, поставлених ритарних та посттоталітарних систем давало надію на успішне впровадження демократичних принципів в політику, економіку і культуру цих держав. Це, в свою чергу, ставало приводом для теоретичного обґрунтування концептів демократичного глобального управління, відкритого суспільства, глобального громадянського суспільства тощо в роботах Ю. Габермаса, А. Токвіля, Дж. Коена, С. Гантінгтона та інших.

Однак демократичний транзит проходив хвилеподібно, з підйомами і спадами завдяки внутрішнім чи зовнішнім чинникам впливу. Часто стимулюючу роль відігравав саме зовнішній чинник, що власним прикладом і підтримкою допомагав становленню нових демократій. Для більшості посткомуністичних європейських країн таким став Європейський Союз як базис економічної і політичної підтримки та НАТО як гарант їх міжнародної безпеки.

Але вже на рубежі XX – XXI століть динаміка утвердження демократичних форм правління значно уповільнилась, а в ряді країн відбу-

лась практично підміна змісту поняття демократії. В нових демократіях під гаслом національної специфіки фактично спостерігалась відмова від основоположних засад демократії. Відбувалась девальвація багатьох цінностей, зокрема таких як свобода слова, пріоритет прав людини. Знижувалась ефективність функціонування ряду демократичних інститутів, передусім громадянського суспільства. Відбувалась делегітимація представницької влади. За зовні демократичною ширмою зростали такі негативні явища як корупція, жорстка централізація влади, використання насильницьких форм управління, нехтування правами більшості населення, всюдозволеність для владної верхівки та інші. Прикладом можуть слугувати фактично авторитарні режими РФ, Білорусі, Казахстану та ряду інших пострадянських держав, що звернули на антидемократичний шлях з майже пожиттєвою персоналізованою владою і ставкою на силу як метод збереження стабільності. Наявність формальних ознак демократії в таких суспільствах характеризує їх як певні гібридні форми, які позиціонуються в суспільній свідомості як сучасні та такі, що спираються на національні традиції. Реально ж це антиліберальні режими з обмеженнями опозиційної до влади діяльності та свободи слова, з глибокою соціальною диференціацією та пропагандою культу сили в суспільній свідомості.

Особливо негативну роль в цих процесах відіграє Російська Федерація як носій антидемократизму в системі міжнародних відносин. Використовуючи цілісний комплекс політичних, економічних, ідеологічних, інформаційних та навіть військових важелів, вона формує вельми специфічний Євразійський простір та інституції СНД під своїм домінуванням, активно втручається в процеси формування представницької влади не лише на пострадянському просторі, а і в європейських країнах і у США кібератаками в період виборів, фінансовою підтримкою радикальних політичних сил та шляхом інформаційно-пропагандистських операцій. РФ способами гібридної війни стримує демократичний поступ сусідніх країн, що вийшли з під її впливу після розпаду СРСР, намагаючись відродити імперію в новому варіанті. Шовінізм і імперські амбіції РФ спричинили існування “заморожених конфліктів” в Молдові, Грузії. Україна вже три роки поспіль у стані фактичної війни з РФ, хоч і не оголошеної, але з порушенням цілісності держави, її кордонів, людськими і матеріальними втратами. Існування такого негативного зовнішнього фактора, безумовно, значно стримує демократичний розвиток і реалізацію європейського вибору, зокрема України.

Але проблеми існують не лише в нових, а і у старих стабільних демократіях. Так, значення загальнолюдських демократичних цінностей поступається прагматизму внутрішньої і зовнішньої політики. Це демонструють нинішній Президент США Дональд Трамп своїми заявами і діями, євроскептики в ряді країн Європейського Союзу, “Brexit” Великобританії, посилення альтернативних лібералізму ультрарадикальних

течій постмодерної епохи, імідж кандидатів у Президенти на виборах у Франції в квітні 2017 року та інші події і явища в сучасному Світі.

Ситуація, що склалася, свідчить про домінування в ряді випадків тенденції національного егоїзму, зокрема щодо міграційної політики. Також йдеться про ставку на силу в розв'язанні складних конфліктів, передусім, у зовнішній політиці. А на цьому ґрунті знижується потенціал морального лідерства старих демократій.

До цього додається зменшення можливостей міжнародних інституцій, передусім ООН, як центрів узгодження мирним способом протиріч і конфліктів в міжнародних взаєминах. Вони потребують реформування, без чого неможливо створення нормальних умов співіснування та співпраці між країнами на демократичних засадах та успішний демократичний поступ окремих країн як елементів цілісної системи міжнародних відносин.

ВИТМАН К. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри політичних теорій,
доктор політичних наук, професор

МІГРАЦІЙНА КРИЗА ЯК ЗАГРОЗА ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Моделі інтеграції, які застосовуються в етнонаціональній політиці держав Європейського Союзу, містять спільні базові принципи. Зауважимо, що кожна країна ЄС, незважаючи на досить високий рівень етнополітичної інтеграції, проводить власну етнонаціональну політику. Навіть спроби напрацювання спільної міграційної політики в межах Дублінських угод [1] шляхом запровадження обов'язкових квот з розподілу біженців відповідно до розміру ВВП і кількості населення країни – реципієнта задля зменшення міграційного навантаження наштовхнулися на шалений опір національних держав.

Зокрема Велика Британія почала вимагати преференцій для зниження тиску мігрантів на британську економіку: скорочення рівня виплат мігрантам аж до повного припинення, якщо міграція сягне виключно високого рівня. Ці умови повинні були знайти відображення у вигляді змін до Маастрихтського договору (Договору про утворення Європейського Союзу 1993 р.). Однак сторонам не вдалося дійти згоди і 23 червня 2016 року Велика Британія провела референдум щодо членства країни в ЄС, на якому 51,9% виборців висловився за вихід з Євросоюзу. Рушійною передумовою Brexit стали стереотипи та побою-

вання наслідків міграційної політики ЄС для Великої Британії, ксенофобські та євроскептичні погляди, поширювані націоналістичними партіями, зокрема Партією незалежності Сполученого Королівства.

Головного удару монолітності ЄС завдали виклики не економічної, не соціальної сфери і навіть не політичні розбіжності, а етнополітичний виклик у вигляді міграційної кризи, обумовленої збільшенням притоку біженців в 2015-16 рр. з країн Африки та Близького Сходу, охоплених збройними конфліктами.

Після обнадійливих результатів британського референдуму активізувалися євроскептики в інших державах Європейського Союзу. Наступними кандидатами на вихід можна вважати Данію, Швецію, Нідерланди. Данія минулого року також відмовилася підтримувати запровадження загальноєвропейської політики квот щодо мігрантів та посилала міграційне законодавство. Потенційні мігранти через оголошення в ЗМІ були повідомлені про скорочення соціальних виплат біженцям, про неможливість возз'єднатися з родичами (або сприяти їх міграції до Данії). Останні опитування в країні свідчать, що кількість прихильників референдуму про членство Данії в ЄС зростає і наразі становить 42% [2]. Швеція тривалий час підтримує далеко не всі ініціативи ЄС, тримаючи дистанцію. Як Данія, і свого часу Велика Британія, ця країна не входить до Європейського монетарного Союзу.

Рух євроскептиків набирає потужності в Нідерландах та Франції. Представники правого Національного фронту Франції привітали рішення британців на референдумі про вихід з ЄС, назвавши його перемогою, і висловили сподівання на те, що кожна країна-член ЄС проведе подібний референдум. Іноді кандидатами на вихід з ЄС називають також називають Грецію, Угорщину, однак ці прогнози викликані внутрішньополітичною ситуацією в державах, а не міграційною політикою ЄС.

Безпрецедентний тиск мігрантів на етнокультурне, етнополітичне середовище країн-членів ЄС триває, що підриває і дезінтегрує Європейський Союз зсередини. Кожній країні доводиться проводити власну етнонаціональну політику, яка або корелює з загальноєвропейськими цінностями толерантності, поваги до прав людини, але викликає невдоволення більшості населення (Німеччина), або містить елементи ізоляціонізму та самозбереження етнокультурного середовища, що підриває підвалини ЄС (Угорщина). Обидві стратегії свідчать, що напрацьовані в ЄС моделі інтеграції мігрантських меншин до загальноєвропейського середовища не спрацювали належним чином і не дали очікуваних результатів.

Термін «інтеграція» неоднаково тлумачиться європейськими політиками, інститутами влади, які приписують йому різні, іноді протилежні значення. Наприклад, під інтеграцією може матися на увазі як асиміляція мігрантських меншин, так і заходи позитивної дискримінації, що застосовуються на їх користь. На загальноєвропейському рівні

не було напрацьовано якої-небудь узгодженої політики інтеграції мігрантських меншин, навіть загальних її принципів. То чи варто дивуватися тому, що вона не спрацювала і наразі є непрямою причиною деструктивних етнополітичних явищ та дезінтеграційних тенденцій в Європейському Союзі.

Абсолютна більшість країн світу не ототожнює мігрантські меншини з національними меншинами, створюючи для них далеко не такі сприятливі умови захисту прав. Найчастіше для цього використовуються формальні підстави — наявність певних реєстрів, куди має бути внесена національна меншина, вимог (проживання на території держави не менше 100 років), особливих процедур набуття статусу національної меншини. І хоча кількість мігрантських меншин може в багато разів перевищувати кількість національних меншин, вони не користуються тим обсягом прав, який європейська спільнота надає національним меншинам.

Б. Цілевич, фахівець з інтеграції мігрантських та національних меншин в ЄС, пропонує використовувати поняття «сек'юритизація мігрантської меншини», який означає, що мігрантська меншина сприймається або подається в державі як загроза державній безпеці та стабільності [3]. В цьому випадку мігрантська меншина використовується для досягнення політичних цілей та маніпуляцій всіма учасниками політичної взаємодії, як владою, так опозицією, а також самими мігрантськими меншинами і країнами їх походження. Сек'юритизація мігрантської меншини означає крайній варіант політизації присутності цього суб'єкта в державі в питаннях досягнення та забезпечення етнополітичної безпеки.

Теорія сек'юритизації може бути широко використовувана в етнополітології, хоча була запропонована безпекознавцем — професором Б.Г. Бузаном, представником Копенгагенської школи. У праці «Security: a new framework for analysis» Б.Г. Бузан та його однодумці пропонують концепцію соціального конструювання реальності, в якій безпека постає відносною, а не об'єктивною характеристикою [4]. Науковець розкриває механізм, яким чином певний об'єкт починає розглядатися як загроза, як він вноситься в політичний дискурс та сек'юритизується — утверджується в ньому як загроза. Сам політичний процес, в ході якого об'єкт подається як загроза національній безпеці і починає розглядатися учасниками політичної взаємодії як загроза. Б.Г. Бузан називає сек'юритизацією. Дослідник запропонував розширити коло таких об'єктів, включивши до нього ідентичність та екологічні фактори. Незалежно від того, з якої сфери походить загроза безпеці, вона має бути оформлена як екзистенційна загроза державі, суспільству, громадянину.

Для здійснення процесу сек'юритизації необхідні політичні актори, які стверджують, що об'єкти національної безпеки перебувають під загрозою явища, яке сек'юритизується. Це можуть бути як державні, так і недержавні актори — громадянське суспільство, політичні сили.

Процес сек'юритизації відбувається в два етапи. Під час першого етапу актори заявляють про наявність загрози національній безпеці, під час другого громадськість переконується в її існуванні і таким чином легітимізується вживання заходів для нейтралізації загрози. Переконуванню в наявності загрози в досліджуваного випадку з боку мігрантських меншин сприяють як об'єктивні факти, наприклад, теракти, так і політичні маніпуляції і технології з боку акторів, що сек'юритизують загрозу біженців.

Етнополітичні процеси за участю мігрантських меншин набувають все більш деструктивного характеру. Європейські суспільства вимагають проведення більш жорсткої міграційної політики, відмови від інтеграції мігрантів, яка начебто не працює, що підтверджують терористичні акти та повернення до політики ізоляціонізму. Націоналістичні партії, які стоять також на позиціях євроскептицизму, підхоплюють ці настрої і набувають все більшої популярності. Мігрантські меншини неєвропейського походження перетворилися з загрози етнополітичній безпеці окремих держав на загрозу Європейському Союзу як наддержавному утворенню і не останню роль в цьому відіграє процес сек'юритизації присутності мігрантів в ЄС.

Список використаної літератури:

1. Convention determining the State responsible for examining applications for asylum lodged in one of the Member States of the European Communities – Dublin Convention // Official Journal of the European Union. 19/08/1997. C (information and notices). 254. – P. 1–12.
2. What is Dexit? Will Denmark leave the EU next? [Електронний ресурс] // Sunday Express. – Режим доступу: <http://www.express.co.uk/news/politics/695496/Dexit-what-is-Denmark-exit-will-Denmark-leave-the-EU-referendum-Brexit-impact-Europe>
3. Цілевич Б. Інтеграція мігрантів і меншин – яким чином це поняття тлумачать у Європі? / Б. Цілевич // Інтеграція та загальнонаціональний діалог – наукові підходи, моделі та існуючий міжнародний досвід: освітній семінар. – Київ, 31 жовтня – 01 листопада, 2016.
4. Buzan B. Security: a New Framework for Analysis / B. Buzan. – London : Lynne Reiner Publishers, 1998. – P. 23.

МАМОНТОВА Е. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри політичних теорій,
доктор політичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ, ГРОМАДСЬКОСТІ ТА ЗМІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ РЕФОРМ

Визначальним критерієм побудови політичного порядку у суспільстві є характер взаємодії усіх його елементів, який, за точним спостереженням Г.М. Маклюєна, може реалізуватися у двох формах: або як монологічна інформаційна модель, що заснована на односторонньому потоці інформації та пропаганди, і не потребує зворотного зв'язку, або як модель діалогу. Остання відтворює демократичні практики комунікації, засновані на поєднанні горизонтальних та вертикальних зв'язків зворотного характеру.

Інституалізація суспільних комунікацій, де влада та громадянське суспільство мають стати рівними партнерами по комунікації, є стратегічним завданням держави, яка обрала демократичний шлях розвитку. У даному випадку ключовою функцією суспільних комунікацій, на нашу думку, повинно бути досягнення соціальної спільноти при збереженні індивідуальності кожного її елементу.

У цьому зв'язку варто наголосити, що в Україні однією з проблем публічного управління в інформаційній сфері є відсутність дієздатних механізмів участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, а також влади у розбудові громадянського суспільства, побудові відповідальних комунікацій між владою і суспільством. Отже, саме органи державної влади та місцевого самоврядування мають впроваджувати демократичні принципи відповідальної комунікації (через формування відповідних структур діалогічної орієнтації) в масштабі усієї спільноти, що сприятиме розбудові громадянського суспільства в Україні.

На сьогодні, в наслідок значного зростання соціальної активності та потреби в становленні безпосередніх комунікацій, серед форм взаємодії влади, громадськості і ЗМІ поширення в Україні вже набули процеси створення громадських рад при органах виконавчої влади, проведення громадських та Президентських слухань, запровадження громадської експертизи та ін. З особливою активністю ці зрушення відчуються на регіональному та місцевому рівнях. Зазначене дає підстави стверджувати, що в Україні розпочався процес становлення демократичних суспільних комунікацій. У цьому зв'язку суттєво змінюються роль і функції засобів масової інформації у суспільстві, про що свідчить поява нових комунікативних технологій, які використовують

сучасні медіа (опитування, прямі включення, дзвінки в прямому ефірі, тощо.), поступове встановлення демократичних стандартів у поданні інформації, утворення громадських об'єднань у медійному середовищі.

Для підвищення прозорості та ефективності роботи органів влади всіх рівнів необхідно забезпечити активним залучення четвертої влади до процесу громадського моніторингу за їх діяльністю. Останнім часом арсенал традиційних форм журналістської активності збагатився такими формами, як запровадження «гарячих ліній для преси», прес-рейдів, днів «відкритих дверей», спеціальних рубрик та ін. Водночас, з метою підвищення дієвості та ефективності публічного управління, фахівці [1-2] настійно пропонують з боку влади організувати та здійснювати системний моніторинг оцінок, зауважень і пропозицій громадськості в ЗМІ щодо діяльності державних органів, розробити та забезпечити механізм врахування і реагування на думку громадськості. Все це, на нашу думку, сприятиме налагодженню конструктивного діалогу між владою та громадянським суспільством як запоруки розбудови демократичної, правової та соціальної держави.

Отже, в процесі розбудови демократії та становлення громадянського суспільства в Україні функції засобів масової інформації поступово будуть змінюватися, набуваючи ознак засобів масової комунікації. Звідси одне з стратегічних завдань комунікативної політики в Україні є забезпечення переходу інформаційної (монологічної) моделі взаємодії влади і суспільства до її комунікативного (діалогового) різновиду. Від ефективності цього процесу залежить розвиток демократії у суспільстві, спроможність, життєздатність та становлення громадянського суспільства, ефективність та якість державної політики.

Список використаної літератури:

1. Дніпренко Н.К. Зміна парадигми в державному управлінні інформаційною сферою: комунікативний аспект / Н.К. Дніпренко ; Дніпропетр. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. — Д., 2005. — 20 с.
2. Крутій О. Діалогова взаємодія органів державної влади а громадськості : монограф. / О. Крутій. — Х. : Магістр, 2008. — 236 с.

ПРОБЛЕМА КОНСОЛІДАЦІЇ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

В силу історичних обставин процес формування політичної культури української нації довгий час проходив в умовах бездержавності та розподілу її частин між різними цивілізаціями. Тому саме існування політичної нації було під загрозою, а відсутність цілісного бачення національних інтересів породжувало феномен суспільного розмежування. Вцілому роз'єднуючи факторів соціокультурному просторі України існує не менше, чим ніж об'єднуючих. Оскільки наша держава є полікультурною, то проблема формування загальнонаціональної єдності, особливо в перехідний період потребує уважного дослідження. Окремі аспекти цієї проблеми розкриті в працях О. Андрощука, А. Колодія, І. Кураса, П. Кононенка та інших.

Більшість дослідників концентрують увагу на чинниках, які роз'єднують українську спільноту і серед об'єктивних причин виділяють, як правило, регіональну подільність та культурно-історичну спадщину, а до суб'єктивних — невміння, а то і не зацікавленість правлячої верхівки України в досягненості національної інтегрованості. Процес консолідації нашого суспільства, на їх думку, має відбуватися крізь призму толерантності, патріотизму і взаємоповаги. Проте, події останніх років вимагають, регулювати багатоманітність феноменів політичної культури, в контексті її аналізу консолідуючого потенціалу.

Сегментованість і гетерогенність соціуму, неоднорідність регіональної структури зумовили й фрагментованість політичної культури. В одних регіонах консолідацію розглядали як соціальну, а в інших як етнічну категорію. Звідси і відмінність у трактуванні національної ідеї та формуванні політичної культури української нації. До цього, слід додати, що історичний аспект посприяв культурному та політичному регіоналізму, а в сучасних умовах, тенденції до локалізації є реакцією на деякі тенденції глобалізації, такі як уніфікація та стандартизація. Все це має безпосереднє відношення й до України як органічної культурно-історичної цілісності, яка перебуває на межі кількох цивілізацій і вимагає розроблення єдиної стратегії подальших трансформацій та засобів її утвердження, аналізу вирішення проблем консолідації у інших країн світу.

Персональні та групові ідентифікації формуються на базі морально-етичних переконань, правил поведінки, а також міфів і символів, і якраз символічні кордони дозволяють виділити світ своєї культури, ви-

сати її в організований, згідно переваги певних цінностей, соціальний простір. Відмінність соціокультурного розвитку різних регіонів та зростаюча багатоманітність соціальних структур стає важливим фактором формування політичної культури в сучасному суспільстві. Всі види ідентичності є необхідною складовою політичної культури сучасної демократії, а саме їх спільні цілісні настановлення відіграють вирішальну роль у взаємодії спільнот різних рівнів [1, с. 98].

Враховуючи комплекс різноманітних факторів і явищ, що сформували історичний контекст стає можливим більш глибоке розуміння наявності як деструктивного так і інтегруючого потенціалу історичної пам'яті, її впливу на суспільну свідомість. За таких умов, вимогою стає контекстуальність, тобто відмова від унікальних та політичних конструкцій, а вивчення стану свідомості у конкретно-історичному соціокультурному контексті. Цікавим є підхід порівняння культурних традицій, що вписується в антропологічний поворот гуманітарних наук. Саме гуманітарний універсалізм змінює акценти у всій палітрі соціального аналізу в т.ч. і політичної культури, а гуманітарна політика дає змогу самоідентифікації особистості на основі принципів толерантності і соціально-культурної солідарності.

Новий тип історизму, що сформувався з 80-х рр. XX ст. уособлює важливість мікропідходів у гуманітарних науках в даному випадку – це від абсолютизації доцільного універсалізму до дослідження інтересів і потреб індивіда та форм культурного розмаїття. Та й самі соціальні зміни не розглядаються сучасними дослідниками без урахування культурної мотивації. А розмежування соціального і культурного може бути між аналітичним, що стверджує А. Ручка і людина повинна не відчувати дискомфорту роздвоєння свідомості будучи членом водночас соціальної і культурної спільності. Нажаль, в Україні потрібне пошуки нових підходів щодо цивілізованих форм розв'язання конфліктів у сфері культури [2, с. 14].

Під впливом постмодернізму, культурні цінності розглядаються як інтерсуб'єктивні, а соціокультурний фактор стає одним із вирішальних чинників подолання міжгрупових протиріч і стабілізації міжнародної ситуації. Використання дипломатії з апеляцією до культурних норм найбільш адекватно відповідає реаліям XXI сторіччя.

Різні політичні сили розробляють власну стратегію політичного розвитку країни, мають різні системи переконань, що дозволяє систему політичної культури зробити більш структурованою і модернізованою. При цьому, вони мають опору в різних періодах нашої історії, коли соціальні сили відображають домінуючі культурні риси народу України, т.ч. соціокультурні цінності у суспільстві трансформувались, але збереглись найбільш важливі норми і риси, що дозволило століттями існувати українській моделі солідарності.

Список використаної літератури:

1. Панченко Г. Ієрархія територіальних ідентичностей як основа політичної культури субсидіарної демократії / Г. Панченко // Політичний менеджмент. — 2010. — № 6. — С. 90-98.
2. Структурна варіативність українського соціуму. — К. 2010. — С. 14.

ПЕХНИК А. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

ГЛОБАЛЬНА ОСВІТА: ЗАГАЛЬНЕ РОЗУМІННЯ ЯК ЗАСОБУ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Глобальна освіта є одним з засобів розвитку процесу глобалізації, і саме освіта глобальна освіта може забезпечити прогресивний напрямок цього розвитку за допомогою світової науки в управлінні світом на новому пізнавальному рівні. Тому, проблеми освіти як глобальної проблеми сучасності на сьогодні є най актуальнішими та важливими. Перед суспільством стоїть головне завдання — це виховання розвинутої, освіченої та відповідальної особистості, яка буде мати можливість забезпечити не тільки власну життєтворчість, але й розумну життєдіяльність інших людей.

Термін «глобальна освіта» використовується на рівні глобальної мегасистеми та на рівні конкретних освітніх систем. Виходячи з цього, глобальна освіта це не лише сукупність національних освітніх просторів і систем, це особлива мегасистема, де задаються і реалізується мета національної і світової освітньої політики, де функціонують специфічні зв'язки і відносини між державами і їх освітніми системами, направлені на всесвітнє розширення можливостей розвитку особистості.

Зміст глобальної освіти складається з наступних основних напрямів: вивчення систем; вивчення гуманітарних цінностей; вивчення універсальних проблем; вивчення глобальної історії.

Безумовно, сучасний соціальний та політичний процес потребує використання нових досліджень проблеми розвитку в контексті глобальної освіти. В останні десятиріччя багато країн розглядають освіту як головний, провідний чинник соціально-політичного і економічного прогресу.

В усьому світі визнання визначальної ролі творчої особистості супроводжується неадекватністю системи освіти вимогам реальності. Це говорить про наявність кризи освіти, що говорить про збільшення розриву між культурою і освітою, тому, що наявність лише високого рівня

знань не заміщає рівня духовності суспільства та забезпечити його прогресивний процес розвитку. Прояви цієї кризи в різних країнах різні, оскільки різні масштаби, структура і організація національних систем освіти, а також способів взаємодії системи освіти з їх макросистемою.

Дійсно, криза освіти — складне і об'ємне поняття, яке не слід отожднювати з регресом. Його суть полягає в тому, що у всіх країнах, що належать до різних типів цивілізації, освіта виявляє невідповідність тим вимогам, які пред'являються їй нинішнім етапом соціального розвитку. В даному випадку спостерігається виражений розрив між освітою з усіма її основними елементами і умовами життя суспільства, які були змінені. Що стосується України, то потреба у проведенні кардинальних змін у вищій освіті обумовлена зміною пріоритетів у соціокультурній та політичній сферах; кризою так званої класичної моделі освіти; трансформаційними процесами, що відбуваються в освітніх системах переважної більшості країн сучасного світу; змінами у соціально-політичному і економічному житті держави.

В змісті освіти йде тенденція до зниження рівня знань, не пов'язаних з прагматичними цілями; орієнтацій на професії, що пов'язані з глобальними проблемами, але не призводять до швидкого економічного ефекту в умовах стихійного ринку; рівня функціонування неекономічних освітніх систем.

На мою думку, сутністю кризи сучасної системи освіти є її невідповідність сучасним реаліям тенденцій розвитку суспільства. Мова йде про застарілість так званої моделі навчання, яка направлена на його підтримку. Необхідно вводити в сучасну освіту модель «інноваційного навчання», яке передбачає навчання особистості здібностям до проектної детермінації майбутнього.

Тобто, глобальна освіта — це один із нових напрямів розвитку сучасної наукової теорії та практики, що ґрунтується на необхідності підготовки особистості до життя в умовах швидкозмінного та інтегрованого світу, який розвивається в умовах наростаючих глобальних проблем і криз. Глобальна освіта орієнтується на актуалізацію прав, свобод та ідеалів людини; подолання зниження інтересу до освіти; пошук найбільш ефективних методик та технологій відбору і трансляції знань в умовах інформаційного розвитку; створення системи безперервної освіти як однієї з умов повноцінного використання людських ресурсів. Таким чином, глобальна освіта є однією з найважливіших основ, покликаних допомогти кожній людині увійти до світу, гармонійно вписатися у систему взаємозв'язків на політичному, культурному, соціальному, економічному і інших рівнях сучасного життя.

МИЛОСЕРДНА І. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

СПЕЦИФІКА ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ В ПОЛІТИЧНОМУ УПРАВЛІННІ

В сучасних умовах розвитку держави все більшої уваги потребує дослідження проблеми політичного управління та ефективне його впровадження. Особливою складовою механізму політичного управління можна вважати прийняття політичних рішень. Це пов'язано з тим, що основною метою політичного управління є збереження стабільності та розвиток держави, а цього можна досягти лише завдяки правильно розробленим та прийнятим рішенням. Тому доцільно приділити увагу осмисленню процесу прийняття політичних рішень.

Метою даної роботи є визначення сутності та специфіки політичних рішень в сучасному суспільстві.

Наукові дослідження щодо визначення сутності та теоретичних засад прийняття політичних рішень здійснювалось в декількох напрямках. По-перше, дослідження теорії прийняття рішень як наукової дисципліни можна простежити в роботах Ч. Бернарда, Г. Саймона, Д. Марча, Р. Снайдера, Г. Брука та інших.

Так, Ч. Бернард є представником теорії кооперативної системи організації, за якою прийняття рішень розглядається в якості рамок для поведінки, яка відбувається на індивідуальному та організаційному рівнях. Для Г. Саймона, представника теорії організованої рівноваги, процес прийняття рішень є дійсною основою управління. Відомий тезис «знання-сила» впроваджується в концептуалізацію політичних рішень. Крім того, на думку дослідника, основним агентом прийняття рішень є державна організація, яка виступає як формальний ієрархічний інститут, що складається з окремих людей та їх груп, які об'єднані спільними цілями. Г. Саймон стверджує, що «Більша частина організаційних рішень – групові, або складові, рішення, а не рішення окремої людини» [2, с. 212].

Думку Г. Саймона щодо розуміння прийняття рішень як процесу управління, поділяє Д. Марч, який вважає, що в прийнятті рішень особливе значення має «символічна поведінка», оскільки соціокультурні стереотипи модифікують сенс багатьох формальних правил, а іноді й зовсім спотворюють їх.

По-друге, якщо розглядати історію вивчення теорії політичних рішень, то тут можна виділити декілька яскраво виявлених напрямків. Представниками першого можна назвати Дж. Фон Неймана, Д. Шонга, Д. Уелча, Б.Ф. Ломова, О.І. Ларичева, І.Ю. Кисельова та інші, які рішення розгля-

дали як результат вибору суб'єкта. Інші теоретики (К. МакГроу, В. Козбаненко, Г.В. Атаманчук та ін.) розглядали прийняття політичних рішень як певний результат взаємодії урядових структур, які займаються повсякденними процедурами. Проте необхідно зауважити, що відокремлюють бюрократичну теорію, в якій політичне рішення розуміється як знаходження компромісу між суб'єктами прийняття політичних рішень, кожен з яких має власні цілі, які й намагається реалізувати. До представників даного підходу можна віднести Е. Фінк, Г.К. Ашин, О. Колобов, В.Н. Конишев та інші.

Згідно зі словниковим визначенням політичне рішення — це «...політична дія інформованого суб'єкта влади для реалізації певної мети, що передбачає оптимізацію зовнішніх і внутрішніх умов функціонування даного суб'єкта і визначення перспектив його подальшого розвитку» [1, с. 576].

Розуміння специфіки політичних рішень може бути досягнуто, з одного боку, з урахуванням знань загального механізму прийняття політичних рішень, а з іншого — на основі аналізу системи складних, різноманітних взаємозв'язків та факторів, в яких знаходиться особа, яка приймає політичне рішення.

Прийняття рішення представляє собою процес, який починається з виникнення проблемної ситуації та закінчується вибором рішення — дії по усуненню проблемної ситуації. Проте існують ситуації, коли суб'єкт управління володіє не набором альтернатив, а лише однією можливістю, яка має свої наслідки, як позитивні, так і негативні. Ці наслідки можуть впливати на весь управлінський процес, ось чому перед суб'єктом управління завжди стоїть завдання знайти якомога більше альтернатив та можливостей.

Управлінське рішення — це певні дії, які виражають потреби та інтереси певного класу, соціальної групи суспільства. Проте для управлінських рішень характерна наявність декількох недоліків, серед яких: неоднозначне визначення мети запланованої дії, надмірно деталізовані завдання, які згідно з вимогами чітко регламентуються. Така конкретизація позбавляє виконавців будь-якої ініціативи. Отже, головною умовою для правильно прийнятого рішення є чітке визначення мети рішення. Правильно прийняте рішення, яке реалізується, представляє собою засіб для нової та нового рішення.

При дослідженні політичних рішень, то необхідно звернути увагу на існування в політичній науці двох моделей реалізації прийнятих політичних рішень — «зверху вниз» та «знизу — наверх». Перша модель представляє собою прийняття політичних рішень нагорі, які передаються в виконавчі органи на містах. При цьому для «верхівки» важливим є те, щоб правильно виконувались їх розпорядження, оскільки під час прийняття політичного рішення були зроблені прогнози можливих наслідків прийнятого рішення. Друга модель реалізації політичних рішень характеризується тим, що прийняття політичних рішень почина-

ється на низових рівнях, бо саме на них можна швидко та ефективно відреагувати на виникнення проблемної ситуації. Проте певним недоліком такої процедури реалізації політичних рішень є те, що не враховуються всі фактори, які впливають на весь процес реалізації. Але говорити про застосування тієї чи іншої моделі реалізації політичних рішень необхідно з урахуванням політичного становища в країні, того устрою який існує в країні, особливостей розвитку держави, рівня демократії та інше.

Слід також зазначити, що під час прийняття та реалізації оптимального політичного рішення необхідно брати до уваги його ефективність. Для того, щоб воно було більш ефективним, необхідно зробити певний обсяг підготовчої роботи — інформаційної, організаційної, фінансової та адміністративно — наказової. Ця характеристика включає в себе ефект рішення, який визначає ступінь досягнення цілей, віднесений до затрат на їх досягнення. Рішення тим ефективніше, чим більший ступінь досягнення цілей та менші затрати. Політичне рішення можна вважати найбільш ефективним, якщо воно володіє довгим часовим потенціалом. Прикладом такого рішення можна вважати прийняття Конституції.

Таким чином, дослідження феномену політичного рішення нам дає змогу розглядати його як необхідну та важливу складову механізму політичного управління, який забезпечує функціонування держави як основного інституту політичної системи.

Список використаної літератури:

1. Політологічний енциклопедичний словник [упорядник В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенька.]. — 2-е вид., доп. і перероб. — К. : Генеза, 2004. — 736 с.
2. Саймон Г. Менеджмент в организациях / Г. Саймон, Д. Смитбург, В. Томпсон ; сокр. пер. с англ. с 15-го изд. ; общ. ред. и вступ. ст. А.М. Емельянова и В. В.Петрова. — М. : Экономика, 1995. — 335 с.

КРАСНОПОЛЬСЬКА Т. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук, доцент

РЕГІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ ІНСТИТУЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ

Інституційний механізм реалізації гендерної політики в Україні починає формуватись після Пекінської конференції 1995 р. Представлений він національними, міжнародними та регіональними інститутами. Регіональний його рівень складають такі європейських структури, як

Рада Європи, Європейський союз і Організація з безпеки та співробітництва в Європі.

У Статуті Ради Європи 1949 р. серед основних принципів закріплені законність, демократичний плюралізм та повага до прав людини (без будь-яких відмінностей, в тому числі за ознакою статі). Виходячи з цього, на практиці фактично всі органи Ради Європи у своїй діяльності керуються гендерним підходом (і в першу чергу Європейський суд з прав людини та Комітет міністрів).

Спеціалізованим органом з гендерної проблематики є Керівний комітет Ради Європи з питань рівності між жінками і чоловіками, створений у 1979 році [1, с. 148]. Його метою є впровадження та стимулювання впровадження на рівні держав-учасниць заходів по встановленню гендерної рівності. Комітет також приймає участь у організації засідань Європейської Конференції міністрів з питань рівності, а в подальшому слідкує за впровадженням в життя результатів цих засідань.

З 1995 року Україна є членом Ради Європи, нині нашою державою ратифіковані європейські конвенції, що закріплюють рівність жінок та чоловіків. Серед них провідне місце посідають Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р. В рамках Організації було прийнято ряд рекомендаційних актів, що мають гендерне спрямування, а саме: Декларація Комітету міністрів Ради Європи «Про рівноправність жінок і чоловіків» 1988 р. та Рекомендація № Rec(2003)3 Комітету Міністрів Ради Європи «Про збалансоване представництво жінок і чоловіків у процесі прийняття політичних та суспільних рішень» 2003 р. Важливим є положення Рекомендації № Rec(2003)3, яке покладає обов'язок на країни-члени «всіма доступними засобами підтримувати програми, метою яких є стимулювання збалансованого представництва жінок і чоловіків у політичному житті і в процесі прийняття суспільних рішень, ...підтримувати неурядові організації та дослідні інститути, які вивчають участь жінок у процесі прийняття рішень та їх вплив на даний процес та навколишнє оточення при прийнятті рішень, тощо» [2].

Європейський Союз також чимало уваги приділяє питанням встановлення рівності жінок та чоловіків. Так, навіть ст. 141 Договору про заснування Європейської Спільноти говорить: «кожній державі-членові належить забезпечувати застосування принципу однакової плати працівникам чоловічої та жіночої статі за однукову роботу чи роботу, що має однакову вартість» [3].

В рамках правозахисних процедур, передбачених правом ЄС, сформовані необхідні механізми захисту гендерного паритету за допомогою подачі петицій, звернення до Суду Європейського Союзу, також передбачається можливість втручання Європейського парламенту та інші.

Отже, до інституційного механізму реалізації гендерної політики в рамках ЄС можна віднести Європейський парламент, Раду Міністрів Європи та Суд Європейського Союзу (м. Люксембург). Спеціалізова-

ним органом ЄС з гендерних питань є Консультативний комітет з питань рівних можливостей для чоловіків і жінок. Його мета — організація регулярних консультацій державних органів країн-членів ЄС, що відповідають за проведення політики рівних можливостей; допомога Комісії у формулюванні й виконанні заходів у рамках цієї політики; сприяння постійному обміну інформацією й досвідом у реалізації політики однакових можливостей [4, с. 116–119].

Провідним питанням, що отримало нормативне закріплення в рамках ЄС стала політична участь жінок, розширення можливостей жінок впливати на прийняття політичних рішень в країнах-учасниках ЄС. Радою Міністрів Європи в 1995 р. було прийнято Резолюцію про збалансовану участь чоловіків і жінок при прийнятті рішень [5], а 1996 р. — Рекомендації з цього ж питання, а саме пропонувалось країнам-членам сформувати та прийняти національні програми по встановленню гендерної рівності, а також забезпечити їх виконання шляхом прийняття комплексу нормативно-правових актів з означеної проблематики [6].

Отже, ЄС впроваджує принцип гендерного паритету та забезпечення рівних прав і можливостей для чоловіків та жінок у усіх сферах суспільного життя.

До регіональних структур європейського регіону належить Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), членом якої є Україна. ОБСЄ приймає низку документів, що склали комплекс політико-правового забезпечення прав людини, так званого «людського виміру» в рамках панєвропейського співробітництва. Гендерна його рівність є частиною. Є. Блоед визначає сформульовані в цих документах зобов'язання як всеосяжні та «глибоко проникаючі» [7, с. 18]. Однак, слід зазначити, що провідною рисою цих норм є їх не нормативний, обов'язковий характер, а політичний, оскільки ОБСЄ не передбачає санкцій за порушення норм. Така ситуація має як негативні — значний вплив політичного клімату в регіоні, так і позитивні риси — дозволяє більш приймати більш гнучкі та динамічні норми порівняно з юридичними. Значення зобов'язань, що приймаються в рамках ОБСЄ полягає у тому, що держави-учасниці їх дотримуються в ході прийняття внутрішньополітичних рішень.

Таким чином, європейські регіональні структури ведуть активну розробку та реалізацію політики в сфері захисту прав людини, в тому числі прав жінок, а також рівності статей та являють собою частину інституційного механізму реалізації гендерної політики України.

Список використаної літератури:

1. Мельник Т.М. Міжнародний досвід гендерних перетворень / Т.М. Мельник. — К. : Логос, 2004. — 320 с.
2. Рекомендація N Rec (2003) 3 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про збалансоване представництво жінок і чоловіків у процесі при-

- йняття політичних та суспільних рішень», від 12.03.2003 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_661
3. Договір про заснування Європейської Спільноти від 25.03.1957 р., в ред. від 01.01.2005 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_017/page4
 4. Впровадження гендерних підходів у роботу комітетів Верховної Ради України : практичний посібник [Електронний ресурс] / за заг. ред. В.О. Зайчук. — К. : К.І.С., 2005. — 186 с. — Режим доступу: http://cpk.org.ua/components/com_booklibrary/ebooks/vprovadzhennya_u_robotu_vru.pdf
 5. Резолюція Ради (95/С 168/02), від 27.03.1995 р. про збалансованість участі чоловіків і жінок у прийнятті рішень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pdp.org.ua/images/stories/dyrectyva_95-C168.pdf
 6. Рекомендація Ради (96/694/ЄС), від 02.12.1996 р. про збалансованість участі чоловіків і жінок у прийнятті рішень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pdp.org.ua/images/stories/dyrectyva_96-694.pdf
 7. Блоед Є. ОБСЄ Посібник для Хельсинських комітетів / Є. Блоед, М. Пентикайнен. — К. : Українська правнича думка, 1995. — 328 с.

КОЛЬЦОВ В. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Світова фінансова і економічна, політична криза в Україні зумовили значну суспільну увагу до ролі соціального захисту та соціального забезпечення як соціальних і економічних стабілізаторів. Незалежно від рівня економічного розвитку в більш вигідному становищі перебувають країни з визначено соціальної стратегією, а також зростанням ВВП або поліпшенням інших макроекономічних показників, що здійснює безпосередній вплив на рівень життя людини. Виважена та економічно обґрунтована соціальна політика, яка забезпечує компенсацію фінансових ризиків для суспільства є чи не найважливішим чинником соціальної, а отже і політичної стабільності в державі, адже в певній мірі відчуття соціальної захищеності серед населення є запорукою легітимізації влади.

Соціальна політика держави, яка надає пріоритет економічному зростанню над розширенням системи соціального забезпечення призводить до зuboжіння народу, погіршення суспільства, і, нарешті, — до економічної стагнації, що врешті решт зумовлює дестабілізацію політичної системи держави [4, с. 135].

Заходи соціального захисту є ефективними механізмами сприяння сталому економічному зростанню за умови коли вони направлені на підтримку працюючого населення, що розширює можливості цієї частини населення, породжує збільшення внутрішнього попиту і продуктивності. Вони, по суті, стали важливим елементом у забезпеченні максимальної продуктивності.

Соціальна політика відповідає нормативній і стимулюючій ролі у сприянні економічного розвитку і створенні умов для ефективного функціонування системи соціального забезпечення, яка не є «актом милосердя», як спосіб зміцнення економічної активності забудованих шарів, щоб забезпечити гідне життя для всього суспільства [2].

Слід зазначити, що соціальна політика України не утворює цілісну, комплексну стратегію, направлену на забезпечення не лише захисту населення в умовах економічних криз, а й не може забезпечити соціально-економічного зростання. Вона фактично замінена на систему різного типу фінансових субсидій, пільг, та інших соціальних видатків, які по-перше не забезпечені бюджетними надходженнями, а по-друге не сприяють мотивації населення у сфері економії енергетичних витрат, зміни праці та пошуку альтернативних можливостей поліпшення життєвого рівня.

Створення механізмів соціального захисту не повинні бути засновані на основі опіки та піклування, вони повинні виражати сукупність державних гарантій, що надаються кожному, для реалізації і дотримання прав людини. Система соціального захисту потребує реформування та має бути інтегрованою, багаторівневою, дієвою на всіх рівнях з чітким визначенням прав, відповідальності та функцій кожного.

Створення багаторівневої структури установ соціального захисту населення видалося складним процесом через брак коштів і відсутності належної соціально-економічної діяльності органів соціального забезпечення. Механізм реформування системи соціального захисту передбачає наявність необхідних ресурсів, створення управлінських структур та вироблення відповідних рішень [1].

З огляду на недоліки соціальної політики в Україні, реформування цієї сфери повинно здійснюватися через аналіз недоліків та прорахунків законодавства пов'язаного з регулюванням соціальної політики в державі. Адже слід встановити певні межі державного втручання в соціально-економічні процеси з урахуванням економічних чинників. Важливим у реформуванні соціальної політики є встановлення відповідної структури виконавчої влади на всіх організаційних рівнях, з метою підсилення програмно-цільового підходу до планування, фінансування та контролю їх діяльності у сфері реалізації соціальної політики.

До того ж успішне реформування соціальної сфери не можливе без урахування соціально-економічних показників усіх регіонів держави та їхньої інфраструктури, адже регіональний аналіз засвідчує достатні відмінності у розвитку регіонів України. Крім того ефективність викори-

стання ресурсів направлених на реалізацію соціальної політики повинен враховувати соціально-економічну структуру на селі й у місті, яка повинна формуватися з урахуванням їх особливостей, визначених економічними, демографічними, соціальними, психологічними чинниками. На ці чинники слід зважати при впровадженні децентралізації та реформуванні системи місцевого самоврядування.

З економічного погляду, абсолютно не ефективним є надання соціальних пілг на забезпечення, виключно, невідкладних потреб соціально-вразливих груп населення. Тому варто було б переорієнтувати соціальне забезпечення на запобігання виникненню складних життєвих обставин, забезпечити формування в осіб даної категорії людей навичок реінтеграції у суспільство, що дозволить зменшити кількості таких осіб під опікою держави. Адже послуги, орієнтовані на зниження вразливості та профілактику ризиків, є економічно вигіднішим і дієвішим механізмом для забезпечення добробуту, ніж розширення обсягу різноманітних грошових допомог (виплат, пілг, субсидій тощо) [3].

В основі соціальної політики мають лежати принципи: раціональності, соціальної справедливості, соціальної безпеки. Аналіз соціальної політики, зокрема системи соціальної підтримки населення, дозволив виявити наступні недоліки системи, а саме:

- низький рівень охоплення бідного населення соціальною підтримкою та недостатнє урахування фактичного рівня доходів споживачів;
- низька адресність при наданні соціальної підтримки та орієнтація на екстенсивне охоплення нею населення;
- несправедливість розподілу державних соціальних трансфертів;
- недосконалість механізму надання житлових субсидій;
- неможливість реально оцінити ефективність надання соціальної допомоги;
- відсутність у системі соціальної підтримки стимулів для ефективного використання виділених на неї коштів.

Отже діяльність держави щодо регулювання сфери соціального захисту та соціального забезпечення має здійснюватися у напрямку усунення вказаних недоліків.

Список використаної літератури:

1. Баранова Н.П. Соціальні стандарти та соціальні гарантії в системі соціальної політики України [Електронний ресурс] / Н.П. Баранова, Т.В. Новікова // Центр перспективних соціальних досліджень. — Режим доступу: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=42:2010-06-13-21-23-56&catid=20:2010-06-13-21-06-26&Itemid=27
2. Ільчук Л. Державне управління соціальною сферою [Електронний ресурс] / Л. Ільчук. // Центр перспективних соціальних досліджень. — Режим доступу: http://cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=104:2010-06-23-10-53-18&catid=20

3. Основні показники рівня життя населення [Електронний ресурс] // Міністерство соціальної політики України — Режим доступу: <http://dszn-zoda.gov.ua/sites/default/files/loadfiles/news/2016/29072016/dokladnishe.pdf>
4. Пехник А.В. Соціальна держава: етапи розвитку ідеї і практики (міжнародний досвід) / А.В. Пехник // Актуальні проблеми політики. — О. : Юрид. лит., 2003. — Вип. 17. — С. 133-141.

КРОЙТОР А. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук

КОНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

Для вітчизняної політичної системи характерні перманентна нестабільність політичної системи, нерозвиненість інститутів парламентаризму, зокрема, закритість виборчої системи, що унеможливорює ротацію політичної еліти в результаті виборів, слабкість партійної системи та нестабільність парламентських коаліцій. Свідченням цього є періодична конфронтація між урядом та парламентом.

Усі ці чинники призвели до постійної зміни конституційної системи розподілу влади, адже за роки незалежності політична система коливалась від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської моделі розподілу владних повноважень, що безумовно нівелює цінність Конституції. Про те найбільш негативним наслідком цього процесу є делегітимізація інститутів влади і політичної системи, що спричинює політичну напруженість у суспільстві.

Виходячи з запропонованих М. Вебером типів легітимності влади, для демократичних держав характерним є раціонально-легальна легітимність [1, с. 160]. Стабілізація політичної системи в Україні можлива завдяки ефективним рішенням правлячої еліти та законним механізмам прийняття і реалізації цих рішень.

З погляду системного підходу до розуміння політики, стабільність політичної системи залежить від вміння владних інститутів ефективно задовольняти суспільні вимоги в межах існуючої моделі розподілу владних повноважень у сфері прийняття та реалізації владних рішень.

Конституція держави є юридичними каркасом політичної системи що забезпечує певне правове поле гри для основних політичних акторів владних інститутів. Суспільство що сприймає конституцію, як основний закон держави, як одну із цінностей демократії легітимізує водночас і всю політичну систему в державі, а отже надає достатньо високий кредит довіри інститутам влади.

У випадку коли Основний закон перетворюється на об'єкт постійних політичних торгів у конкурентній боротьбі за розширення повноважень окремих інститутів влади, при низькому рівні довіри до політичних акторів, Конституція у суспільному сприйнятті перетворюється з основоположної цінності на вираження волі владарюючої еліти.

Аналізуючи політичну ситуацію в якій приймалося рішення про внесення змін до Конституції України в 2004 році, повернення до Конституції редакції 1996 року в 2010 році, та відновлення дії Конституції 2004 року в 2014 р., приходимо до висновку що ці зміни приймалися, скасовувалися в інтересах окремих політичних сил. Зокрема, не вдаючись до юридичних процедур, слід наголосити на том що ініціаторами змін до Конституції України у 2004 році стали правлячі групи, які розцінювали зміни до конституції як договір гарантування збереження своїх інтересів в умовах політичної кризи того періоду. З дослідження розстановки політичних сил того періоду та їх відношення до конституційної реформи випливає, що ініціатором змін конституції виступали «Партія регіонів» та про президентські сили Л. Кучми, проти запровадження конституційної реформи виступали БЮТ та «Наша Україна». Безумовно в умовах очікуваної поразки В. Федоровича в повторному другому турі виборах, його політична сила погоджувалась на ці вибори лише за умови впровадження конституційної реформи, що забезпечувало зменшення повноважень президента на користь парламенту та уряду.

Отож, для подолання політичної кризи під час Помаранчевої революції, на вимогу групи політичних партій, що підтримували В. Януковича 8 грудня 2004 року Верховна Рада пакетним голосуванням прийняла Закон України № 2222-IV «Про внесення змін до Конституції України» та про внесення змін до закону про вибори Президента, що дало можливість провести переголосування 2-го туру виборів Президента. Як засвідчує українська практика політична сила президента на парламентських виборах, що відбуваються пізніше президентських втрачає свої рейтинги. Розуміючи це, перехід до парламентсько-президентської моделі влади Партією регіонів розцінювався як можливий реванш у 2006 році, що дозволило б у майбутньому сформувати коаліцію та уряду, отримавши вплив на процес прийняття політичних рішень у державі.

Після президентських виборів 2010 року, які забезпечили перемогу В. Януковичу, реформа 2004 року ініційована ним та його партією стала не цікавою тому виникла необхідність щодо ліквідації внесених змін та повернення до президентсько-парламентської моделі розподілу влади. Інструментом зміни політичного устрою цього разу був обраний Конституційний Суд України, до якого з поданням, щодо конституційності Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222 – IV звернулися 252 народних депутати, зокрема із фракції «Партії регіонів» [4].

Конституційний Суд, розглянувши звернення народних депутатів надав висновок у такому формулюванні: «Визнати таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), Закон України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV у зв'язку з порушенням конституційної процедури його розгляду та прийняття». Суд вказував на те що даний закон визнаний неконституційним та втрачає чинність з дня ухвалення такого рішення. З огляду на це Конституційний суд постановив покласти на органи державної влади обов'язок щодо невідкладного виконання цього Рішення стосовно приведення нормативно-правових актів у відповідність до Конституції України від 28 червня 1996 року в редакції, що існувала до внесення до неї змін [6].

Таким чином Конституційний Суд фактично змінив державний лад в Україні, що в подальшому дало можливість посиленню авторитарних тенденцій в політичному просторі України. Так чи інакше, громадська думка артикулювала ідею про те, що суспільство залишається поза політичним процесом і тим паче не визначає конституційного ладу в державі. Тай сама Конституція сприймається народом, як воля владарюючої еліти виведена в ранг загальнообов'язковості для мас. Таке сприйняття народом Основного закону ставить під сумнів легітимність усієї політичної системи про, що свідчать рівень довіри до інститутів влади, зокрема і до Конституційного Суду України. Внаслідок такої низької легітимності інститутів влади стали можливими події «Революції Гідності». Коли в цей період масових протестів суспільство закликали не порушувати законності, ці заклики не сприймалися, адже і правова система давно втратила легітимність, а Конституція перестала бути мірою не лише для політиків, але й для всього суспільства.

У період політичної кризи 2014 року, Верховна рада прийняла безпрецедентне рішення про відновлення дії Конституції 2004 року, з метою зменшення політичної напруженості. Відкритим залишається питання, щодо конституційності цього рішення і чи не стане в майбутньому це підставою для чергових рішень Конституційного суду на догоду інтересам політичних сил.

Отже практика повернення редакцій Конституції, ігнорування законодавчо встановленими процедурами внесення змін до Основного закону на рівні правлячих еліт, призвела до делегітимізації правової системи і як наслідок політичної системи в цілому. Ісі інститути влади та політичні актори, що діють в межах цих інституцій повинні розуміти що Конституція це не просто каркас політичної системи, правила політичної боротьби і розподілу повноважень в межах системи, вона є символом державності українського народу, його суверенітету. Тому слід знайти такий механізм внесення змін до Конституції, який би обмежив тиск на цей процес політичних інтересів окремих партій, лідерів, олігархічних груп і легітимізував Конституцію у суспільстві як символ вираження волі народу.

Список використаної літератури:

1. Вебер М. Соціологія. Загально історичні аналізи. Політика / Макс Вебер. — Київ: Основи, 1998. — 534 с.
2. Головченко В. Проблема політичної реформи в Україні та її європейський вибір [Електронний ресурс] / Володимир Головченко. — Режим доступу: <https://refdb.ru/look/3136304-p5.html>
3. Закон України «Про внесення змін до Конституції України» N 2222-IV. від 8 грудня 2004 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2222-15>
4. Конституційне подання щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 2222-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.documentcloud.org/documents/2517426-02-252.html>
5. Куйбіда Р. Виступ під час круглого столу «Конституційна реформа: шляхи проведення та напрями змін» (Київ, 10 квітня 2014 р.) [Електронний ресурс] / Центр політико-правових реформ; НАН України. — Режим доступу: <http://justice.org.ua/diyalnist/podiji-fakti-komentari/yakoyu-mae-buti-konstitutsijna-reforma-v-ukrajini>
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року № 20-рп/2010. від 30 вересня 2010 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10>

ЗАВГОРОДНЯ Ю. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій,
кандидат політичних наук

РОЛЬ ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ У ВИРІШЕННІ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ В УКРАЇНІ

Найбільш розповсюдженим та демократичним способом вирішення політичних конфліктів у сучасному світовому просторі є переговори, оскільки завданням переговорів є вирішити протиборство суб'єктів політики мирним шляхом, а основна мета переговорів — показати сторонам негативні наслідки інших шляхів врегулювання конфлікту, зрозуміти що сторони залежні один від одного в процесі вирішення протидії, тому щоб досягнути позитивного результату переговорний процес є сучасним стратегічним вибором сторін, які мають намір швидко та ефективно вирішити назрілий конфлікт [1, с. 103-104].

На жаль, в сучасному глобальному політичному процесі можемо спостерігати маніпуляції сторонами протиборства за допомогою пере-

говорного процесу. Вирішення конфлікту не є головною метою сторін, а переговорний процес слугує інструментом уявної згоди однієї із сторін на прийняті домовленості.

Можемо констатувати, що питанням наукового дослідження переговорів в західному світі займалися набагато більше ніж в Україні, бо там серйозно поставлено завдання узгодження поведінки різних соціальних груп та інтересів. Подальший розвиток України у напрямку демократичного суспільства потребує навичок узгодження інтересів різних прошарків населення, різних регіонів, різних організацій, кооперацій на міжнародному рівні, де єдиним методом досягнення згоди є переговори.

У міжнародній науці дослідження процесу переговорів розпочинається у другій половині ХХ ст. Звичайно, що сам процес переговорів був присутній і раніше, але мистецтво ведення переговорів набуває своєї актуальності саме в цей період.

Науковими дослідженнями процесу переговорів займалися зарубіжні вчені такі, як Р. Фішер, У. Юрі, В. Мастенбрук, М. Лебедєва. Також, американськими вченими У. Юрі та Р. Фішером, які відносяться до Гарвардської школи вчених, запропонована стратегія ведення переговорів.

В сучасному українському суспільстві прикладом використання переговорного процесу є подолання військового політичного конфлікту на Сході України. На жаль, можемо констатувати факт неефективності переговорного процесу (так званих Мінських домовленостей) при врегулюванні протиборства сторін, оскільки не всі учасники процесу мають на меті швидке, мирне та ефективне вирішення даного конфлікту.

Під політичними переговорами у врегулюванні конфлікту варто розуміти взаємодію політичних суб'єктів або їх представників у формі діалогу, щодо вирішення реального конфлікту з урахуванням інтересів сторін.

При переговорах для політичних суб'єктів важливим завданням є почути опонента та в можливих рамках піти на поступки, розуміючи, що подальші протистояння можуть мати негативні наслідки для обох сторін.

Переговори, як метод вирішення політичних конфліктів, є політичним процесом по своїй суті, а тому сторони протиборства не несуть будь-якої правової відповідальності за не виконання умов домовленостей досягнутих сторонами в переговорному процесі. Це з однієї сторони є позитивним аспектом, оскільки сторони є особисто гарантами укладених домовленостей, а з іншої сторони відсутність політичної культури та свідомості учасників переговорного процесу може негативно вплинути на розвиток протиборства і затягнутися на довгий проміжок часу, оскільки сторони не зможуть довіряти один одному і не швидко повернуться до переговорного процесу.

Переговори в українському суспільстві не можуть замінити інші шляхи подолання конфліктів, а лише є частиною цілої системи можливих варіантів. Бажано таке вирішення конфлікту коли суб'єкти політики в подальшому повинні спілкуватися, оскільки таким шляхом вирішення політичних конфліктів не погіршуються взаємні відносини.

В Україні на сучасному етапі переговори, як метод вирішення конфліктів не завжди ефективний та результативний. Амбіції опонентів беруть гору над виваженим аналізом можливих результатів політичних конфліктів не лише для сторін конфлікту, а й для усього українського суспільства. Тому потреба в використанні переговорного процесу, як способу вирішення політичного конфлікту в українському суспільстві досить важлива.

Можемо дійти висновку, що в подальшому розвитку політичного процесу потрібно зосереджувати основний акцент, при врегулюванні політичних конфліктів, на шлях мирного вирішення протиборства з процедурою переговорів.

Список використаної літератури:

1. Павловська, Т.В. Політичні переговори як спосіб розв'язання політичних конфліктів / Т.В. Павловська // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка : Філософія. Політологія. — 1958. — 2007. — № 84-86. — . 103-104.
2. Ростецька С.І. Толерантні відносини як необхідна умова вирішення політичних конфліктів / С.І. Ростецька // Держава і право. : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. Вип. 30. — К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. — Вип. 30. — С. 794-801.

ДЗЮБЕНКО Ю. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій, кандидат політичних наук

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕВЕРСИВНОГО ТРАНЗИТУ В УКРАЇНІ

Сучасні політичні процеси характеризуються демократичними перетвореннями у більшості країн світу, які, в свою чергу, характеризується розвитком, які обумовлюються проблемами. Особливої уваги заслуговує проблема загроз становлення демократії. Ця проблема набула своєї гостроти для нашої держави після 2010 року, коли постало питання про можливість повернення політичного режиму в Україні до авторитаризму. Насамперед, це зумовлено значним розривом між метою, за-

вданнями та можливостями здійснення реформування суспільства, його демократизації.

Р. В. Білійчук виділяє загрози демократії в Україні: «синдром невизначеності, що притаманний як владі, так і суспільству. В свідомості суспільства укорінився стереотип радянської влади, що діяв за схемою лідер — партія — народ, згідно з яким всі рішення приймалися «згори». За умов демократичного розвитку, багато рішень суспільству приходится приймати самостійно, а тому все більше загострюється спокуса повернутись до тієї простої схеми»; патронатно-клієнтська модель політичної еліти; олігархічно-корпоративний тип політичної системи України, при якій величезний вплив на владні рішення мають представники найбільш багатих верств населення та криміналістичних угруповань [1].

І. І. Погорська, Д. М. Лакішук у своїй праці визначили умови та тенденції, які загрожують демократичним перетворенням— «зростання прихильників крайніх форм націоналізму, релігійна нетерпимість і теократичні прагнення, тероризм і кримінальне насилля, криза сучасної моделі суспільно-політичного устрою, яка домінує у більшості розвинених країн світу, зростання ролі, що її відіграють у політиці фахівці з реклами й консультанти з питань засобів масової інформації, брак цікавості громадян до державних справ, коли не йдеться про захист їхніх конкретних інтересів» [4].

Найбільш доречною класифікацією загроз демократичним змінам в Україні на політичні та соціальні, вважаємо класифікацію, запропоновану М. А. Бойчуком.

Таким чином, проаналізувавши різні погляди відносно загроз демократичним змінам загалом, та, зокрема, в Україні, вважаємо, що сучасні тенденції характеризуються наявністю демократичних інститутів, які зможуть мирно та ефективно вирішувати проблеми, які виникатимуть між суспільством і владою шляхом зміни правлячої еліти під час виборів [2].

Підсумовуючи все вище зазначене, можна зробити висновок, що демократичні зміни у сучасних умовах характеризуються складністю та неоднозначністю. Як правильно зазначає М. С. Назаров, саме «незрілість політичної еліти, політична корупція, клановість та орієнтованість виключно на лідера в політичних партіях, втрата зв'язку політичних сил з виборцями за відсутності політичних, економічних та соціальних реформ призвели до тривалої політичної та економічної кризи в країні. Використання елітами демократичних лозунгів у недемократичній боротьбі за владу стало спонукальним чинником для зростання в українському суспільстві попиту на політика, який “сильною рукою” наведе порядок у суспільстві» [3].

Варто зазначити, що з урахуванням подій на Сході України спостерігається тенденція до збільшення авторитарних ознак, оскільки на сьогоднішній час політичний конфлікт, який за своєю природою є

вкрай неконвенційним, має неоднозначні наслідки на розвиток політичного процесу в Україні. З однієї сторони, радикалізація політичного протесту, яка призвела до зміни влади, сприяла поглибленню кризи легітимності, яка в Україні є перманентною протягом усіх років незалежності, хоча й має різний рівень інтенсивності. З іншої сторони, політичний протест посилив процеси політичної консолідації в Україні навколо демократичних цінностей та зовнішньополітичних орієнтацій.

Низький рівень консолідації фактично унеможливував поступальний політичний процес в Україні протягом усіх років її незалежності. Також сьогодишнє політичне протистояння, в основі якого конфлікт цінностей, зумовив якісне «зростання» суспільних дискусій і протистояння. Але саме такий формат конфлікту сприяє формуванню політичної нації й ідентифікації себе жителями України насамперед за громадянською ознакою (я — українець), а не за належністю до певної території (я — донецчанин, я — львів'янин і т. д.), як це було зовсім недавно. По суті, наявна на сьогоднішній час зовнішньополітична загроза, яка надходить від Росії, є головним чинником формування політичної нації, консолідації української нації, її зовнішньополітичної та політико-мовної ідентичності. Також уже нині активно спостерігається процес інституціоналізації протесту, який супроводжується появою нових політичних партій і громадських організацій, оформленням громадянських ініціатив і суспільно-політичних рухів, які формують суспільний запит на зміни принципів формування політичних рішень і є фактором, який змушує політиків адекватно реагувати.

У найближчі кілька років в Україні найважливішою проблемою буде виступати проблема переведення протестної поведінки у правове поле. Це можна зробити виключно шляхом «інституціоналізації протесту» — розширенням легальних каналів політичної та громадської участі. Інша проблема, яка унеможливуватиме політичний поступ без її врегулювання, буде проблема вирівнювання регіонів. При цьому вимоги, які досі звучали від жителів Сходу та Півдня і стосувалися надання російській мові статусу другої державної і запровадження федеративної форми державного устрою України, навіть за умови їх задоволення, не стануть вирішенням проблеми, оскільки основна її причина лежить в площині політичного відчуження і недовіри до влади, політиків та інструментів демократії загалом, що виявляється у масовій аномії і більш вираженій девіантній поведінці, ніж у жителів інших регіонів.

Для жителів Сходу і Півдня більшою мірою, ніж жителями решти регіонів, важливе розуміння приналежності до політичного процесу, віра у можливість власного впливу тощо. На сьогоднішній час досягти політичної стабільності без якісної зміни системи формування політичних рішень уже неможливо, можливо саме тому в Україні надалі спостерігатимуться авторитарні тенденції.

Список використаної літератури:

1. Білійчук Р.В. Перспективи та загрози для демократії в Україні після президентських виборів 2010 р. / Р.В. Білійчук // Наукові записки. Серія «Політичні науки». «Перспективи та загрози демократії у постпомаранчевий період в Україні». – Острог : Видавництво НаУОА, 2010. – Вип. IV. – С. 3-17.
2. Дзюбенко Ю.М. Основні загрози демократичним змінам у сучасних умовах / Ю.М. Дзюбенко // Гілея : науковий вісник : зб. наук. пр. – Київ, 2015. – Вип. 101 (10). – С. 424-427.
3. Назаров М.С. Особливості процесу демократичного транзиту в Україні та Республіці Молдова [Електронний ресурс] / М.С. Назаров. – Режим доступу: <https://www.academia.edu/4761413>.
4. Погорська І.І. Демократизація і сучасному світі: тенденції поширення та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / І.І. Погорська, Д.М. Лакішик // Київський міжнародний університет : [веб-сайт]. – Режим доступу: http://www.kymu.edu.ua/vmv/v/p07/pogorska-lakishyk_u.pdf.

POLUKHINA A. V.

National University «Odesa Law Academy»,
Associate Professor at the Department of Political Theories, PhD in Political Science

THE ROLE OF INTERNATIONAL SUPPORT IN IMPLEMENTATION OF NONVIOLENT POLITICAL RESISTANCE

In recent years, society has successfully used the methods of nonviolent struggle. Relevant is that the processes of globalization have caused formation of stable international relations and this allows adopting effective practices of nonviolent struggle. This fact, in turn, made it possible to formulate standards for international recognition of nonviolent political action and narrow down the use of violence in politics.

Using of «Global nonviolent actions database» allowed us to select 200 cases of successful nonviolent struggle after the Second World War, in particular we revealed the trend for increase of nonviolent actions [3].

In the study of nonviolent actions we used a database NAVCO («violent and nonviolent actions and their consequences»), which analyzed 323 peaceful and armed resistance movements during 1900-2006 years.

Obviously, that a resistance campaign can also affect its opponent through diplomatic pressure and international sanctions and it is quite expected before the beginning of such actions. However, it should be noted that the role of international measures in implementation of nonviolent political resistance is, to some extent, controversial, because common arguments against them usually contain a paragraph that usually civilian

population suffers more than a political regime. However, in many cases, they did show effectiveness. Such sanctions, according to just two examples, played a significant role in supporting opposition movements in South Africa and East Timor [6, p. 17]. The leaders of the African National Congress sought the introduction of sanctions for decades, but this was done only when a resistance campaign gained mass distribution. Some argue that international sanctions against the apartheid regime in South Africa played a critical role in creating space for agreement with the resistance movement and eventually imprisoned opposition parties at the negotiating table.

Lack of sanctions and diplomatic pressure is often considered among the reasons that led to defeat of opposition movements. For example, some researchers expressed the view that application of sanctions by China would have accelerated the fall of the military junta in Burma; and pressure from the South African Republic would have accelerated the removal of Robert Mugabe regime in Zimbabwe [6, p. 17]. Without Chinese economic and diplomatic support the regime of Kim Jong-un in North Korea would have weak positions. Such Arab countries as Saudi Arabia and Egypt receive significant political, economic and military support from Western countries (including the US).

International sanctions are easier to implement when external actors see a large number of participants in resistance campaigns, which is perceived as a sign of its legitimacy and viability. International reaction for violent suppression of popular movement that clearly outlined themselves as nonviolent, maybe even more negative than similar actions against terrorists. International community more readily supports peaceful movements than armed ones. However, the situation of modern Ukraine shows that international community delays real sanctions against current government in the country. And there is certain logic – interstate relations should be maintained between governments, therefore, government's refusal to communicate and imposing of sanctions are specific measures of the Cold War. Therefore, even in Ukraine's case sanctions against former President V. Yanukovich and his close circle were announced by governments of the European countries only after Euromaidan victory.

Data on international sanctions collected by Hufbauer, Schott and Elliott are a certain confirmation of our thoughts [7]. E. Chenoweth and M. J. Stephen determined the effects of nonviolent resistance and membership in civil movements and the odds

These data show that extensive and peaceful movements have a better chance for international diplomatic support, than small and armed movements. Gaining support from the outside through imposition of sanctions depends not only on the number of participants, but also on the nature of nonviolent campaigns. Peaceful movement gained support in the form of sanctions against the regime by 70% more against armed [6, p. 17].

The model proposed by E. Chenoweth revealed that governments are more willing to provide support for violent resistance movements (which

these governments consider as representatives of their interests) than nonviolent campaigns. While 35 percent of violent outcries received outside help, less than 10 percent of nonviolent movements received it; therefore, the proposed model shows that violent acts have more than 40 per cent chance of receiving financial aid from foreign sponsors than nonviolent. State support for violent insurgents and terrorist groups has been the object of international politics for decades. Many scientists say that, for example, the Franco fascists would suffer defeat in confrontation with Spanish Republicans if they had not had the support of Germany and fascist Italy, and if the Soviet Union had not weakened its support for Republicans. However, it should be noted that such support is also able to reduce the chances of success.

Outside help is not always reliable and sometimes ineffective as real support. In our opinion, foreign intervention during nonviolent actions is somewhat capable lead to indiscipline and «decentralization» of ideas and opinions of participants of civil resistance. Practice shows that international governmental and nongovernmental organizations recognize the legality of nonviolent actions that led to overthrow of authoritarian regimes and promote democratic course within a state where these activities took place. However, they do not take into account the aspect that usually people involved in nonviolent struggle has a low level of political and legal culture and consciousness, believe that they have the «right to everything», which leads to administrative violations, sometimes accompanied by looting, hooliganism and violence to public officials, law enforcement officers and to participants of a protest.

We should emphasize, in our opinion, falsity of some conclusions made by E. Chenoweth and M. J. Stefan. They noted in their model the high level of funding for armed conflicts, while nonviolent struggle, in their opinion, has little financial support from foreign states and international organizations, but the model was built on the basis of successful violent and nonviolent movements only up to 2006.

At present, financial support of nonviolent struggle is a necessary precondition for its effective and successful implementation. The source of funding may be governmental structures, such as NGOs, foundations, institutions, usually from the US and Europe.

For example, Georgian branch of the Soros Foundation in cooperation with the «International Society for Fair Elections» allocated 300 thousand dollars for the movement «Kmara» to create a computer data bank of voters; and «Freedom House» allocated 30 thousand dollars for organization of camps to train «orange» activists in Crimea and about 110 thousand dollars to «monitor the elections» in Kyrgyzstan [2]. Although during the Revolution of dignity (Euromaidan) there was some financial support from the EU and the US, but in this case all observers noted a large number of financial income from Ukrainian population itself [2].

So we reviewed the main trends and features of nonviolent actions. In the longer term, we consider it urgent to study specific directions and experience of international support in application of nonviolent actions in countries of reverse transition.

References:

1. Віче після «законів про диктатуру» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/140119_kiev_rally_19january_nk.shtml
2. На які гроші функціонує Євромайдан? [Електронний режим] // Радіо Свобода. — Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/25206808.html>
3. Полухіна А.В. Динаміка застосування ненасильницьких дій під час транзитивних процесів / А.В. Полухіна // Политико-социологические основы становления демократического, социального и правового государства : материалы Международной научно-практической конференции (27-28 сентября 2013 г., Харьков, Украина). — Х., 2013. — 148 с. — С. 91-93.
4. Социально-психологические аспекты осуществления «цветных революций» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.vrazvedka.ru/wv2/index.php?option=com_content&view=article&id=87:---q-q&catid=1&Itemid=88888896
5. Хронологія Євромайдану [Електронний ресурс] // Київський форум: перший соціальний інформаційний портал. — Режим доступу: <http://kiev-forum.org/hronolohiya-evromajdanu/>
6. Ченовет Е. Чому ненасильницький спротив ефективний: стратегічна логіка громадянського конфлікту / Е. Ченовет, М. Дж. Стефан ; пер. з англ. С. Гіріка. — К. : ТОВ «Видавництво «КЛІО»», 2014. — 304 с.
7. Hufbauer G. C. Economic sanctions reconsidered : history and current policy / G. C. Hufbauer, J. J. Schott, K. A. Elliott ; Institute for International Economics (U.S.). — Washington, D.C. : Institute for International Economics, 1990. — 298 p.

ІВАНОВА А. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій

ПОЛІТИЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ТА ПОЛІТИЧНИЙ КОНФОРМІЗМ

В сучасному українському суспільстві мають місце дві полярно протилежні проблеми. По-перше, толерантність та питання недорозвинутості її інституту. По-друге, інертний стан суспільства в політичних відносинах, а саме проблема політичного конформізму. Такі чинники як незацікавленість суспільства, недовіра до владних інституцій, соціальна аморфність, пригнічення та політичний, призводять до конформ-

ності в політиці. Важливо розглядати дані питання у співвідношенні, бо вони породжують одна одну. Тому, рішення необхідно конструювати, спираючись на такий взаємозв'язок.

Перше визначення толерантності було зафіксовано у Декларації принципів терпимості. Що була прийнята резолюцією 5. 61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 року. В 1 статті 1 пункті визначається: терпимість — це передусім активне відношення, що формується на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини. А в пункті четвертому зазначено наступне: прояв терпимості, який співзвучний повазі прав людини, не означає терпимого відношення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або поступки чужим переконанням. Це означає, що кожен вільний дотримуватися своїх переконань і визнає таке ж право за іншими [2]. В даному визначенні простежується характерна відмінність проявів толерантності та конформізму. Зазначається необхідність компромісу в наданні права опоненту на існування власної позиції. М. Н. Мchedлов відмічає, що терпимість не означає поступку або потурання будь-якій ідеологічній системі, це не байдужість і не упокорювання перед громадським або побутовим злом. Така точка зору переважає у більшості сучасних досліджень (М. С. Мириманова, М. Уолцер) [3, с. 180].

Досить поширеним є трактування політичної толерантності як певного типу політичного конформізму, пристосування та політичної асиміляції. Дослідник Федорович Н. В. визначає толерантність через поняття терпіння. Яке передбачає «здатність стійко, без нарікань витримувати фізичні або моральні страждання, життєві злигодні тощо». Однак, вважаємо доцільним розглядати толерантність через поняття «терпимість». Терпимість, на противагу «терпінню», не є витриманням страждання, конформізмом та покірним прийняттям «чужого» з відказом від своїх власних позицій. Терпимість — це механізм соціальної гармонізації, що створює можливість плюралізму ідей, за допомогою прийняття права опонента на існування та вираження власних ідей та переконань, навіть попри відмінність від домінуючої точки зору [4].

Пасивне прийняття та непротивлення є передумовою формування конформної поведінки, змушуючи людину сліпо слідувати загальноприйнятим нормам, пасивно поступатися власною думкою на користь інших та піддаватися тиску групових норм [1, с. 72].

Сучасний дослідник Шалін В. В. визначає толерантність не лише як неохочу згоду з можливістю існування інших точок зору, але як «свідому установку на необхідність багатьох точок зору і на недостатність будь-якої окремої точки зору». Проте, терпимість не слід інтерпретувати як всюдозволеність: є речі, до яких не можна бути терпимим [6, с. 13].

Деякі дослідники визначають позитивні аспекти не лише толерантності, а й конформізму. Дослідники Є.І. Головаха, Н.В. Паніна виділяють адаптивну модель конформної поведінки, яка забезпечує безбо-

лісну адаптацію індивіда до нових умов функціонування групи чи колективу. Як захисний механізм конформність виступає в ролі вибіркового стилю і характеризується гнучкістю поведінки особистості, що сприяє зниженню психофізіологічних та психологічних реакцій індивіда на надмірний тиск групи, знімає занепокоєння, ситуативну та особистісну тривожність.

Невипадково, в кризові періоди розвитку суспільства, періоди соціальних перетворень, саме захисні та адаптивні моделі конформної поведінки широко розповсюджені. Це дозволяє зробити висновок, що в умовах соціальної невизначеності, мінливості, нестабільності прояви конформності і толерантності знижують рівень соціальної дезадаптації й можуть бути визначені як соціальні явища позитивного характеру [1, с. 73].

В умовах кризового стану суспільства, при зміні типів політичної культури (в умовах України від конформістської до демократичної політичної культури) виникли суттєві проблеми збереження і передачі демократичної спадщини, цінностей і норм політичної поведінки [5, с. 124].

Політична культура українського соціуму, що підлягала тоталітарному впливу, зазнала певних трансформацій. Її історичні процеси сформували особливий політичний менталітет. Україна знаходилась під пануванням декількох держав, тому сьогодні в політичній свідомості має місце і регіональний аспект. Деяким частинам України властива більше політична активність з толерантними особливостями участі, деяким характерна більш радикальна модель політичної активності. Дійсно, слід приділяти увагу і існуванню депресивних частин населення, навіть регіону, з високим рівнем політичного конформізму.

Спільною характерною ознакою феноменів політичної толерантності та політичного конформізму є компроміс. Однак, якщо поступка, яка в толерантності застосовується як механізм врегулювання відносин, то в конформізмі поступка є лише наслідком політичної та соціальної пасивності.

Як зазначає дослідник Чернобаєв В.І. формування позитивної, сталої ціннісної системи — це першочергова задача чинної влади, тому, що побудова особистої системи цінностей ускладнена відсутністю єдиної аксіологічної системи [5, с. 125].

Сьогодні в свідомості українського суспільства відбуваються значні зміни. Від спадщини радянського менталітету в суспільстві залишилась конформна свідомість. Однак, український соціум зробив крок в розвитку інститутів громадянського суспільства і проявив активну позицію попри сформовані стереотипи. Саме в період революції 2013 року, український соціум зробив вагомий внесок в процес переходу від політичного конформізму до встановлення демократичних прав та свобод. Тому революційне вираження громадянської позиції стало перехідною силою для українців.

Список використаної літератури:

1. Веневцева Є. В. Толерантність, конформізм та колективізм як складові структури особистості / Є. В. Веневцева // Витоки педагогічної майстерності. Сер. : Педагогічні науки. — 2011. — Вип. 8(2). — С. 71-74.
2. Декларація принципів терпимості від 16. 11. 1995 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_503
3. Солинін Н. Є. Основні підходи до визначення поняття «толерантність» / Н. Є. Солинін // Ярославський педагогічний вісник. — 2009. — Т. 2, № 4. — С. 178-181.
4. Федорович Н. В. Толерантність як один з пороків сучасного суспільства [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.traducionalist.info/blog/tolerantnist_jak_odin_z_porokiv_suchasnogo_suspilstva/2012-12-08-27_90
5. Чернобаев В. І. Деякі проблеми політичної соціалізації особистості у сучасній Україні / В. І. Чернобаев // Гуманітарний журнал. — 2010. — № 1-2. — С. 123-126.
6. Шалін В. В. Толерантність [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.sbiblio.com/BIBLIO/archive/shalin_tolerantnost/00.aspx

КАРАВАЙЦЕВА О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ НЕЗАЛЕЖНОЇ СЕРБІЇ

Формування виборчої системи Сербії після розпаду СФРЮ, було ускладнено тривалим періодом кризи, епохою громадянської війни, що надзвичайно негативно відобразилось на трансформаційних електорально-правових процесах в Сербії. На перших після Другої світової війни багатопартійних виборах до Народної Скупщини Республіки Сербія в грудні 1990 р. була застосована мажоритарна виборча система з двох турів. Конституція 1990 р. і Закон про вибори депутатів 1990 р. гарантували загальне і рівне виборче право при таємному голосуванні. Голосування за кандидатів проводилося по одномандатних виборчих округах. Враховуючи те, що в Народній Скупщині було 250 депутатських місць, стільки ж формувалося і округів. [1].

Мажоритарна виборча система чітко позначила першу лінію розколу на багатопартійній «політичній арені» Сербії. Тільки правляча Соціалістична партія Сербії висловилася на користь мажоритарної виборчої системи. Всі останні політичні партії були проти, пропонуючи на виборах народних депутатів застосовувати пропорційну виборчу систему. [2] Криза політичних інститутів, безперервні виступи опозиції, погіршення позиції Союзної Республіки Югославія на міжнародній арені в

результаті введення санкцій Радою Безпеки ООН привели до скликання Круглого столу за участю влади і опозиції, заявленою метою якого став пошук компромісу відносно майбутнього виборчої системи на майбутніх позачергових парламентських і президентських виборах. В результаті була досягнута угода, по якій всі рішення Круглого столу приймалися на основі консенсусу, а правляча Соціалістична партія Сербії перейняла на себе політичне зобов'язання голосувати за всі прийняті таким чином рішення без змін в Народній Скупщині Республіки Сербія. Позиція Соціалістичної партії Сербії полягала в тому, щоб кількість виборчих округів була удвічі більше. Тодішній голова уряду Мілан Паніч вирішив суперечку, запропонувавши сформуванню 9 виборчих округів, 5-процентний виборчий поріг і метод д'Онда для розподілу мандатів. Саме на підставі цього виборчого закону пройшли і перші позачергові вибори 1992 р. і наступні позачергові вибори 1993 р. Пізніше за пропозицією Демократичної партії соціалістів був змінений закон про кількість виборчих округів для Віче громадян Союдної Скупщини в 1996 року [3].

В Сербії 9 крупних виборчих округів було перетворено в 29 маленьких виборчих округів (у яких, як правило, обиралося менше 10 депутатів). Математично доведено, що це приводило до спотворення при розподілі мандатів, до зменшення пропорційності і штучного вбудовування елементів мажоритарної виборчої моделі в пропорційну систему, що діє. Опозиція бойкотувала вибори, проведені по цій виборчій моделі. Чергові зміни у виборчому законодавстві Сербії також стосувалися виборчого округу. Після перевороту 5 жовтня 2000 р. за пропозицією Сербської радикальної партії 9 жовтня Народна Скупщина Республіки Сербія ухвалила новий Закон про вибори народних депутатів, відповідно до якого Сербія на парламентських виборах тепер стала єдиним виборчим округом [4].

На виборах 2001 р. ці наслідки залишилися в тіні через об'єднану коаліційну участь в них 24 політичних партій. Демократична опозиція Сербії перешкодила «розсіюванню» голосів виборців [5]. Тимчасом, на наступних виборах народних депутатів в 2003 р., після розпаду Демократичної опозиції Сербії, виявилася згубна дія ефекту єдиного виборчого округу на пропорційний розподіл депутатських мандатів. Так, результатом виборів до Народної Скупщини Сербії стало те, що вперше з моменту проголошення багатопартійності в 1990 р. в ній не були представлені малі партії, і перш за все партії національних меншин. В той же час збільшилося число голосів виборців, що розсіялися, зникли. При цьому нескладні математичні розрахунки дозволяють передбачити те, що причиною такого представлення партійних сил в Народній Скупщині більшою мірою стала наявність єдиного виборчого округу, а не 5-процентного виборчого порог. Декілька пізніше наслідки згаданої виборчої моделі були пом'якшені тим, що законний виборчий поріг був скасований для національних меншин. Тепер політичні партії, що пред-

ставляють національні меншини Сербії, могли брати участь в розподілі депутатських мандатів, не дивлячись на те, що набрали менше 5% голосів виборців і їм залишалося здолати лише природний виборчий поріг.

Таким чином, аналіз процесу становлення та формування виборчої системи Сербії в пост-комуністичному періоді дозволяє зробити висновок про те, що інститут організації і проведення виборів в Сербії зазнав ряд істотних реформ, а саме відбулася зміна виборчої моделі мажоритарної на пропорційну виборчу систему. Крім того, інновації в області виборчого законодавства стосувалися розміру виборчого округу, який має сильну регулюючу дію на результати виборів. Новим кроком і одночасно поверненням на магістральну дорогу розвитку виборчого законодавства Сербії стали реформи кінця 90-х років.

Список використаної літератури:

1. Устав Републике Србије 1990 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mtaksi.hu/docs/cd2/Szerbia/>
2. Чурсина Т.И. Современные избирательные системы. Выпуск 4: Австралия, Венесуэла, Дания, Сербия [Електронний ресурс] / Т.И. Чурсина, А.Т. Орлов, И.А. Ракитская, К.А. Половченко. – Режим доступу: [// www.twirpx.com/file/694184](http://www.twirpx.com/file/694184)
3. Јовановић М. Изборни системи – избори у Србије 1990–1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://izbornareforma.rs/wordpress/wp-content/uploads/zbornik/Milan%20Jovanovic%20-%20Redizajniranje%20izbornog%20sistema%20Srbije%20jedan%20neuspeo%20pokusaj.pdf>
4. Чурсина Т.И. Современные избирательные системы. Выпуск 4: Австралия, Венесуэла, Дания, Сербия // Чурсина Т.И. Орлов А.Т., Ракитская И.А., Половченко К.А. [Електронний ресурс]. – Режим доступу [// www.twirpx.com/file/694184](http://www.twirpx.com/file/694184)
5. Марковий Р. Уставно право и политичке институције [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.libed.ru/knigi-nauka/417095-12-centralnaya-izbiratel'naya-komissiya-rossiyskoy-federacii-rossiyskiy-centr-obucheniya-izbiratelnim-tehnologiyam-pr.php>

ШАНЮК Є. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ АНТИГЛОБАЛІСТСЬКИХ РУХІВ

Період ХХ та початок ХХІ століття ознаменувалися чималими політичними, соціальними та економічними потрясіннями як для окремих країн, так і для міжнародних організацій, головною метою яких є за-

безпечення мирного співіснування між націями та державами. Цілком закономірно, що такі події не могли не позначитись на процесах глобалізації загалом та її окремих аспектах зокрема. Тому саме в цей період часу на світову арену виходить антиглобалістський рух, учасники якого виступають не проти прийняття певних політичних чи економічних рішень влади, а проти новітнього напрямку розвитку цивілізації.

Безумовно, рух антиглобалістів поступово набирає все більшої сили, удосконалюючи при цьому власні організаційні форми та способи протидії глобалізму. Однак, на нашу думку, процес становлення антиглобалістського руху потребує окремої уваги.

Так, зародження антиглобалізму як явища відбулось на початку ХХ століття, але на переконання переважної більшості вчених та науковців антиглобалістські рухи, спричинені розвитком інформаційного суспільства, почали з'являтися у 1990-ті роки минулого століття. Вперше як суспільно-політичний рух антиглобалізм заявив про себе 1 січня 1994 року у Мексиці під час озброєного повстання Сапатистської армії національного визволення, котра характеризувалася відсутністю сили щодо захоплення влади, зв'язків з політичними партіями. Причиною масових заворушень та виступів стала угода про вільну торгівлю у Північній Америці, що була своєрідним імпульсом до лібералізації економіки країни й інтеграції ринків, що спричинило наступ іноземних підприємств на землі селян-індіанців. Таким способом, виступаючи проти дій закордонних корпорацій, сапатисти заявили, що їхні проблеми безпосередньо пов'язані з процесом неоліберальної глобалізації, що за правом можна вважати початком руху антиглобалістів. А завдяки тісним міжнародним зв'язкам з організаціями Латинської Америки влітку 1996 року у штаті Чіапас (Мексика) в Лакадонському лісі було проведено нараду більш як трьох тисяч активістів та вчених із 42 країн світу п'яти континентів, де обговорювались задачі спротиву проти неолібералізму у глобальних розмірах [3, с. 385].

Ідеї та переконання мексиканців швидко поширились на європейський континент, а згодом і на світову політику. Завдяки виступам протестувальників посилилась увага до екологічних і гуманітарних аспектів діяльності транснаціональних компаній, які на думку антиглобалістів, суперечили інтересам захисту прав людини, оточуючого середовища, культурного різноманіття та особистої свободи. Саме у 1998 році переважно завдяки зусиллям антиглобалістських організацій екологічного та гуманітарного напрямку було зірвано підписання Багатосторонньої інвестиційної угоди, проект якої передбачав чимало обмежень на здійснення державами політики регулювання зарубіжних вкладень. Як зазначив один з активістів антиглобалістського руху, «якби угода була прийнята, то в Південно-Африканській Республіці до сьогодні правив би апартеїд, а Нельсон Мандела сидів би у в'язниці» [4, с. 247].

Альтернативним зразком діяльності антиглобалістів під кінець 90-х років ХХ століття стала діяльність організації PGA – «People's

Global Action», яка підготувала серію акцій протесту проти СОТ у Женеві, Бірмінгемі та інших 40 країнах світу і довела високий ступінь ефективності мережевої координації політичних дій організацій, які входять до PGA. Однак першою міжнародною великою акцією протесту антиглобалістів вважається виступ американської молоді в листопаді 1999 року в Сіетлі (США), де в перший день протесту було зірвано відкриття сесії СОТ, а протягом наступних проведено страйки, що спричинили сутички із поліцією та введенням надзвичайного стану і появи одного з найбільших антиглобалістських проєктів – мережі незалежних інформаційних агенцій Індімедіа, які протягом 2000 року було створено більш як у 50 країнах світу, зокрема і в Україні. На завершення протестувальникам вдалося зірвати запланований захід СОТ, однак разом із цим появився міф про антиглобалістів як хуліганів, які розбивають вітрини та вступають у сутички з поліцією. [1, с. 101].

Аналізуючи діяльність антиглобалістських рухів у Європі, варто зазначити, що саме тут акції протесту виходять на якісно новий рівень. У вересні 2000 року у Празі Світовий банк та МВФ запланували проведення своєї щорічної зустрічі, де їх зустріли представники багатьох національностей – прихильники антиглобалізму такими протестними рухами як: зривом заходів міжнародних організацій, блокадою будівель, в яких планувалося проведення таких заходів. Описані дії доказали свою ефективність, хоча і не виключали деякі елементи насилля.

Ще одним виявом антиглобалістського руху є Всесвітній соціальний форум (ВСФ) – міжнародна зустріч, що проводиться щорічно на протигагу Всесвітньому економічному форуму в Давосі і об'єднує активістів багатьох соціальних рухів з усього світу, які виступають проти глобалізації як такої або шукають альтернативу пропонованій неолібералізмом моделі глобалізації [2].

Таким чином, можна констатувати, що антиглобалістський рух є невід'ємною частиною сучасної політичної та соціально-економічної дійсності, що покликаний сприяти побудові нової, справедливої цивілізації, заснованої на рівноправній і взаємовигідній співпраці.

Список використаної літератури:

1. Антиглобализм и глобальное управление: доклады, дискуссии, справочные материалы / под ред. Д. Н. Пескова. – М. : МГИМО (У) МИД России, 2006. – 440 с.
2. Всесвітній соціальний форум [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.forumsocialmundial.org.br/>
3. Глобализация : учебник / О.Д. Абрамова, О.Н. Астафьева, В.В. Бакушев и др.; под общ. ред. В.А. Михайлова, В.С. Буянова. – М. : Изд-во РАГС, 2008. – 544 с.
4. Кляйн Н. NO LOGO. Люди против брендов / Н. Кляйн. – М. : Добрая книга, 2003. – 624 с.

ДЯЧЕНКО О. В.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
старший викладач кафедри видавничої справи та редагування

МОВНІ МАНІПУЛЯЦІЙНІ СТРАТЕГІЇ У ВІЙСЬКОВОМУ КОНФЛІКТІ

Військові конфлікти є каталізатором мовного вираження різних стереотипів і упереджень, що існують в масовій свідомості. Тому актуальним є систематичне вивчення військового дискурсу, оскільки він є важливою невід'ємною частиною інформаційних і психологічних операцій, що проводяться паралельно з бойовими діями.

Дослідження окремих аспектів застосування мовно-маніпулятивного впливу, в тому числі в політичній сфері провели в своїх наукових працях Р. Бахем, Р. Блакар, Д. Болінджер, К. Головинський, К. Горюнов, Є. Кіктева, І. Рогозіна, А. Стриженко, Є. Ширяєв та інші.

Під час воєнного конфлікту найчастіше використовується стратегія формування образу «свій / чужий», яка жорстко розставляє пріоритети у подачі інформаційного матеріалу. Тактичні прийоми в рамках такої стратегії спрямовані, переважно, на дискредитацію ворога (обвинувачення, викриття тощо) і нанесення йому «вербальних ударів». Поляризованість текстів створюється в першу чергу наявністю опозицій, причому найзагальніші і самі прозорі вибудовуються найбільш послідовно: це опозиції «вони / ми»; «свої / чужі»; «Схід / Захід». На текстовому рівні закладаються основи маніпулювання громадською думкою. Найважливішу роль в цьому відіграють способи номінації дійових осіб.

Не менш важливі для використання маніпулятивних технологій способи номінації дій сторін. Способи номінації конфліктуючих сторін і їх дій несуть в собі різну оцінку, і обумовлені різними точками відліку і політичною орієнтацією. Одні іменники створюють позитивне ставлення адресата до однієї сторони конфлікту, а інші — надають тій же стороні негативне забарвлення, підтримуючи стратегію позитивної саморепрезентації та дифамації противника.

Друга лінгвістична стратегія військового дискурсу — це стратегія, що дозволяє тому, хто говорить, уникнути почуття комунікативного дискомфорту або значною мірою послабити його. При цьому з дискурсу преси виключається вся лексика з негативною конотацією (війна, наступ, зброя масового знищення), а замість неї вводиться нейтральна (конфлікт, операція, умиротворення, наведення порядку і т.п.). Таким чином, створюється віртуальна дискурсивна реальність чи «скорочена» версія дійсності, в контексті якої описувані події (війна) сприймаються аудиторією іншим чином.

Наступна стратегія визначається негативною / позитивною оцінкою військової ситуації, військових дій, військової реальності. Ця стратегія пов'язана зі збільшенням суб'єктивної лексики в тексті (оцінна лексика, вступне слово, негативна лексика, модальна лексика). Зокрема, найбільш активно використовується лексика, що викликає прогнозовані емоції. Прийом полягає у вживанні виразів, які емоційно впливають на адресата мовлення, хоча нескладний аналіз демонструє їх повну логічну неспроможність. Однак дієвим виявляється сам факт використання слів, що несуть позитивний або негативний заряд.

Одним із дієвих прийомів маніпулятивного впливу є використання в конфліктних текстах мовних імплікатур — ідей, що не висловлюються в тексті безпосередньо, але виводяться з нього на основі загальних законів мовного спілкування.

Останнім часом все більшого поширення у пресі отримує ще один прийом — використання прецедентних текстів (ім'я автора, ім'я персонажа, назва, цитата, перифрази, приховане цитування, алюзія, ремінісценція) — своєрідних «одиниць мови» культури.

Розглянуті вище стратегії та прийоми, які використовують досить стандартні мовні засоби реалізації, є центральними маніпуляційними технологіями військового політичного дискурсу.

Слід зазначити, що військовий дискурс різко посилює такі властивості мови як емоційність, категоричність оцінок і суджень. Подальше дослідження вказаних стратегій та прийомів мовно-маніпулятивного впливу дасть змогу напрацювати ефективні методи виходу із кризової ситуації, вирішення та попередження конфлікту.

ФЕСЬКОВ І. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри політичних теорій

ПОЛІТИЧНІ ТА НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПРИ ВЕДЕННІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

В останні роки поняття набуває все більш широкого вжитку через розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, розширюється змістовна наповненість терміну. Нажаль, необхідно констатувати, що в останні кілька років все частіше поняття гібридної війни використовується по відношенню до нашої держави.

Слід зазначити, що сучасні політичні та нейролінгвістичні технології дають широкий спектр способів та прийомів маніпулятивного впливу.

ву на свідомість. Означені тенденції обумовлюють актуальність дослідження феномену гібридної війни та методів її ведення з метою побудови ефективного механізму протидії такій війні.

Означені прийоми використовуються РФ під час гібридної війни з Україною. Так, В. Ткач визначає методи, що використовувались під час проведення акцій спецпропаганди в Україні: «встановлення довірливих відносин із цільовою аудиторією (у спосіб використання поширених і усталених висловлювань, посилань на авторитети, цитат тощо); створення ілюзії самостійності розумової роботи (підготовка і подача матеріалів таким чином, щоб у аудиторії виникло відчуття, що до пропонуваного висновку вона начебто дійшла абсолютно самостійно, понад те, зробила для прийняття цього рішення серйозну розумову роботу); використання образу енциклопедичності автора, який оперує величезним обсягом матеріалу і заливає супротивника інформацією (при використанні повномасштабних текстів архівних матеріалів, міжвідомчого листування, економічних таблиць і викладок та інших дуже нелегких для читання речей, щодо справжності яких практично неможливо визначитися); «утоплення в документах» (маніпулювання з документальними матеріалами, результатами досліджень, цілеспрямований відбір тільки тих джерел, які «вписуються» в задум, фальсифікація документів, унеможливлення їх перевірки тощо); свідоме і цілеспрямоване надання інформації інтенсивно емоційного забарвлення з метою пригнічення процесів раціонального мислення тієї аудиторії, яка піддається інформаційній атаці; конструювання і описування подій у ЗМК і літературі задовго до того, як щось подібне сталося в реальності, інтерпретація та упереджене коментування замість детального інформування про факти» [2, с. 104].

Дезінформування та маніпулювання інформацією, на думку В. Петрика, досягається через: тенденційне викладення фактів (інформування, яка полягає в упередженому висвітленні фактів або іншої інформації щодо подій за допомогою спеціально підібраних правдивих даних; як правило, за допомогою цього методу спеціально сформована інформація подається дозовано, до постійно зростаючого напруження); дезінформування «від зворотного» (відбувається шляхом надання правдивих відомостей у перекошеному вигляді чи в такій ситуації, коли вони сприймаються об'єктом спрямувань як неправдиві; в результаті виникає ситуація, коли об'єкт фактично знає правдиву інформацію про наміри чи конкретні дії протилежної сторони, але сприймає її неадекватно, не готовий протистояти негативному впливу); термінологічне «мінування» (полягає у викривленні первинної правильної суті принципово важливих, базових термінів і тлумачень загальносвітоглядного та оперативного-прикладного характеру); «сіре» дезінформування (передбачає використання синтезу правдивої інформації з дезінформацією); «чорне» дезінформування (використання переважно неправдивої інформації) [3].

Диверсифікація громадської думки має на меті розпорошення уваги правлячої еліти держави на різні штучно акцентовані проблеми і тим самим відволікання її від вирішення першочергових завдань суспільно-політичного та економічного розвитку з метою забезпечення нормального функціонування суспільства і держави. Її формами є: дестабілізація обстановки в державі чи її окремих регіонах; активізація кампанії проти політичного курсу правлячої еліти держави та окремих її лідерів різними міжнародними установами; ініціювання антидемпінгових кампаній та іншого роду скандальних судових процесів, застосування міжнародних санкцій з інших причин [1, с. 139].

Провокація є одним із часто вживаних методів ведення війни на сучасному етапі, що дозволяє спонукати противника здійснити невігідні для нього дії.

Поширення чуток є особливою технологією інформаційної війни. Г. Почепцов відзначає, що відсутність інформації миттєво компенсується чутками. Він навіть вказує на вірогідність існування певного закону про можливості вакууму інформації: коли її не дають офіційні джерела, вона тут же з'являється в неофіційних каналах [4, с. 211-216].

Всі означені методи психологічної війни використовуються і під час інформаційної агресії проти України. Крім того, СБУ встановила, що російські ЗМІ застосовують і інші методи впливу на глядача: поширюють напівправду, показують деталізовані сцени вбивств і насильства, намагаючись сформувати образ ворога (в ролі якого виступає українська влада) в свідомості глядачів, використовують технологію «25-го кадру» тощо [5].

Таким чином, в даний час ще не розроблені кардинальні заходи з протидії інформаційним атакам. А це означає, що в інформаційних війнах успіх буде забезпечуватися за рахунок все більшого вдосконалення інформаційних технологій. Як показує практика, недостатня увага до питань парирування інформаційних загроз може завдати значної шкоди політичній системі будь-якої держави аж до руйнування самої держави. Отже, на нашу думку, виправданими є кроки, запроваджені керівництвом нашої держави щодо обмеження інформаційного впливу з Росії (вимкнення російських каналів, заборона частини російських фільмів тощо), а також створення спеціального інституційного механізму для боротьби з інформаційними впливами з боку Росії (кіберполіція).

Список використаної літератури:

1. Горбань Ю.О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення / Ю.О. Горбань // Вісник НАДУ. — 2015. — № 1. — С. 136-141.
2. Ткач В.Ф. Спецпропаганда як інформаційний складник гібридної війни Росії проти України / В.Ф. Ткач // Стратегічні пріоритети. Серія «Політика». — 2016. — № 1(38). — С. 99-109.

3. Петрик В. Сутність інформаційної безпеки держави, суспільства та особи [Електронний ресурс] / В. Петрик. — Режим доступу: <http://justinian.com.ua/article.php?id=3222>
4. Почепцов Г.Г. Психологические войны / Г.Г. Почепцов — М., К. : Рефл-бук, Ваклер, 2000. — 528 с.
5. У СБУ заявили, що російські канали застосовують проти телеглядачів «25-й кадр» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://tsn.ua/politika/u-sbuzayavili-scho-rosiyski-kanali-zastosovuyut-protiteleglyadachiv-25-y-kadr-350517.html>

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

МЕЛЬНИКОВ А. С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
докторант кафедри теорії і історії соціології,
кандидат соціологічних наук, доцент

ЯЦЕНКО Н. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології і психології,
кандидат соціологічних наук, доцент

ПОНЯТИЕ ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА В СОЦИОЛОГИИ

В социологических исследованиях проблематики государства и права нельзя обойти вниманием такой важный социальный феномен как доверие. Теория доверия испытала сильное влияние идей французского социолога П. Бурдьё, который дифференцировал социальный, культурный, символический и экономический виды капитала. Вместе с тем, в последние годы наблюдается актуализация экзистенциального подхода в социологии [1], с позиций которого предпринимается попытка выделения и обоснования так называемого “экзистенциального капитала”.

Одна из первых развернутых дефиниций экзистенциального капитала встречается в работах современной британской исследовательницы С. Неттлтон, объединяющих в себе предметные области социологии спорта и социологии тела [2]. Опираясь на эмпирические материалы собственного этнографического анализа экстремального спорта, Неттлтон определяет экзистенциальный капитал как профит воплощенных, телесных техник (*embodied, corporeal techniques*) и как способ фиксации или выражения определенных форм чувственного социального опыта. К факторам формирования экзистенциального капитала относятся систематическая физическая деятельность, проактивные установки, а также стимулирующие топографические и эстетические параметры среды. Ключевой характеристикой этого вида капитала ста-

новится интуитивное, висцеральное проявление позитивного чувственного опыта, которое, даже в случае солитарной активности, способствует росту социальности на основании идентичности конкретных физических переживаний, не подлежащих чистому вербально-интеллектуальному пониманию и выражению.

Неттлтон отмечает, что социологической теории поля П. Бурдьё, как правило, присущ инструментализм и акцент на проблеме противостояния в системе социальных иерархий. Понятие экзистенциального капитала, напротив, фокусируется на объединяющей, де-стратифицирующей функции ценностно-аффективного содержания совместного опыта, придающего полю его неповторимую специфику. В этом значении экзистенциальная перспектива в социологии спорта и социологии тела сближается с таким новейшим качественно-ориентированным подходом как “карнальная социология” (Н. Кросли, Л. Вакан), которая восходит к экзистенциализму М. Мерло-Понти [3-4].

Помимо концептуализации экзистенциального капитала в работах С. Неттлтон, это понятие получило и иные интерпретации, в которых подчеркивается глубинное субъективное, чувственно-эмоциональное восприятие и “социально-экзистенциальный” ресурс политической коммуникации (С. Денисюк), а также “активы” чувства собственного достоинства и потребности в экзистенциальной принадлежности (К. Уест). К этому можно также добавить и более общее понимание данного вида капитала как степени достигаемого и поддерживаемого состояния аутентичности индивидуальных и коллективных субъектов.

Подводя итоги можно заключить, что при всех различиях в определениях экзистенциального капитала, их общей чертой является, с одной стороны, потребность в развитии парадигмы экзистенциальной социологии, а с другой стороны — стремление к теоретико-методологической стратегии *онтологизации*, суть которой состоит в переходе от абстрактного к конкретному, а также в строгой фактологической детализации материально-физических и биотических оснований “идеального” измерения социальных явлений.

Непосредственно в плоскости социологической теории государства и права подход экзистенциальной социологии наследует и развивает научную традицию, заложенную еще в исследованиях Б. Кистяковского [5]. Эта традиция направлена не столько на рационально-логические и формальные аспекты права, сколько на процесс его непосредственного повседневного “осуществления” (от лат. *existentia*—существование) через конкретные социальные практики. Понимаемая именно таким образом экзистенциально-ориентированная социология права становится наиболее перспективным и адекватным подходом к осмыслению институциональных реалий современного общества.

Список использованной литературы:

1. Мельніков А. Екзистенціальні аспекти довіри / А.С. Мельніков, Дж. Джонсон // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2009. — № 1. — С. 78-93.
2. Nettleton S. Cementing Relations within a Sporting Field: Fell Running in the English Lake District and the Acquisition of Existential Capital / S. Nettleton // Cultural Sociology. — 2013. — Vol. 7(2). — P. 196-210.
3. Crossley N. Merleau-Ponty, the Elusive Body and Carnal Sociology / N. Crossley // Body and Society. — 1995. — Vol. 1 (1). — P. 43-63.
4. Wacquant L. For a Sociology of Flesh and Blood / L. Wacquant // Qualitative Sociology. — 2015. — Vol. 38 (1). — P. 1-11.
5. Кистяковский Б. Право как социальное явление / Б. Кистяковский // Социологические исследования. — 1990. — № 3. — С. 99-109.

КАРЕТНАЯ О. А.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры социологии и психологии,
кандидат политических наук, доцент

ПРОБЛЕМЫ ПРОФИЛАКТИКИ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

В современном обществе все чаще поднимается вопрос об уровне воспитания и культуры современной молодежи. Исследователи при изучении данной проблематики анализируют разные причины и факторы, которые вызывают отклонения от установленных в обществе норм поведения.

Среди исследователей, которые занимаются изучением данной проблематики, следует отметить П. Келли, Э. Дюркгейма, Р. Мертона, В.В. Афанасьеву, М.Е. Позднякову и других.

Проблемы, с которыми сталкивается современная молодежь, не только социально-экономические, но и психологические. Молодежь, усугубленная одиноким состоянием жизни, осталась невосприимчивой к глубине духовного наследия нашей родины, ее вековому богатому наследию. На сегодняшний день ей приходится адаптироваться под экономические, политические и социальные вызовы, молодежь оказывается беспомощной, попадая в бурю какого-то личного кризиса или встряхивается какой-то необъяснимой трагедией.

На определенном этапе жизни в период взросления, молодые люди испытывают потребность во вхождении в определенные сообщества, основанные на общих ценностях, которые переводятся во внутренний план и используются как материал для саморазвития. Подростковый период является самым захватывающим и ярким периодом жизни. Ка-

жется, что у подростков нет особых проблем, потому, что они не работают, не заботятся о своих семьях и не несут какие-либо других обязанностей. С одной стороны, это правда. Кроме того как показывает практика в последнее время став взрослым молодые не спешат создавать семьи, а желают как можно дольше наслаждаться ощущениями свободы, но, с другой стороны, эта долгожданная свобода может быть чревата неприятными последствиями.

В подростковом возрасте молодежь испытывает желание так сказать самовыразиться и самоутвердиться перед своими сверстниками. Они хотят выглядеть в глазах своих товарищей смелыми и современными, и большая часть из них это самовыражение видит во внешнем виде: в аморальном поведении, в курении, наркомании, преступности, проституции, а так же в не повиновении взрослым и, при таких обстоятельствах, такое поведение молодежи не благоприятно сказывается на развитии общества. Данное поведение называют неправильным, аморальным, деликвентным, но чаще всего девиантным поведением. Эти названия свидетельствуют о том, что поведение ребенка не соответствует общественным нормам.

Под девиантным поведением в современной социологии следует понимать, с одной стороны, поступок, действия человека, не соответствующие официально установленным или фактически сложившимся в данном обществе нормам или стандартам, а с другой – социальное явление, выраженное в массовых формах человеческой деятельности, которое противоречит соответствующим, а также официально установленным или фактически сложившимся в данном обществе нормам и стандартам [3].

Девиантное поведение, понимаемое как нарушение социальных норм, приобрело в последние годы массовый характер и поставило эту проблему в центр внимания социологов, социальных психологов, медиков, работников правоохранительных органов [2].

Проблема девиантного поведения – это проблема общества в целом и ее решение способствует успешному духовному и нравственному развитию общества и государства.

Как правило, молодые люди копируют поведение, которое они видят вокруг себя, к большому сожалению, многие взрослые сами демонстрируют неприемлемое поведение, такое как употребление алкоголя, употребление и распространение наркотиков, использование насилия в качестве средства решения проблем.

В большей части сами взрослые, виновны во всех этих негативных поступках, так как сами демонстрируют их в присутствии детей.

Можно сказать, что в современном обществе преобладает тенденция: авторитарный метод воспитания уступил место вседозволенности – от одной крайности к другой. Некоторые родители не принимают во внимание правила поведения своих детей в отношении приемлемого поведения и позволяют детям взростеть, полагая, что это нормально быть

эгоистичным, неуважительным, неопрятным, жадным, нечестным, трусливым и т.д. Не прививают своим детям моральных качеств и ценности, не учат и не поддерживают их [1].

Частую взрослые столкнувшись с ситуацией, с которой они не могут справиться (и которая могла быть вызвана их небрежностью), обычно прибегают к насилию в отношении подростков.

Важную роль в системе профилактики девиантного поведения подростков играют социальные институты. И в первую очередь таким социальным институтом выступает семья.

Семья – это один из самых уникальных социальных институтов. Так как положительное влияние семьи на подростка способствует его благополучной социализации и адаптации в течение всей жизни.

Вторым не менее важным социальным институтом является школа. Именно в школе подросток проводит большую часть своего времени. Там его воспитывают учителя и сверстники и именно в этот период начинается проявление самовыражения.

Таким образом, профилактика девиантного поведения подростков должна осуществляться через совместную деятельность специалистов образовательных и других учреждений. Профилактика девиантного поведения должна начинаться с раннего выявления факторов риска в социальной ситуации развития конкретного ребёнка, разработку и реализацию индивидуальных программ, предусматривающих комплекс мер по предупреждению или минимизации негативного воздействия на ребёнка, а также разностороннюю помощь специалистов в выводе ребёнка или его семьи из социально-опасного положения.

Список использованной литературы:

1. Гилинский Я.И. Девиантность, преступность, социальный контроль / Я.И. Гилинский. // Избранные статьи. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 322 с.
2. Дети с девиантным поведением [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pigulka.ru/stati-o-detjah/6839-deti-s-deviantnym-povedeniem.php>
3. Ковальчук М.А. Кузнецова И.В. Воспитание трудного ребенка. Дети с девиантным поведением / Под ред. М.И. Рожкова. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 240 с.

КУЩОВА І. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри психології та соціології,
кандидат політичних наук

ГЕНДЕРНЕ ПИТАННЯ В КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Гендерна рівність безумовно одна з основних цінностей Європейського Союзу, що є необхідною передумовою сталого розвитку “sustainable development” ЄС. Першим кроком в цьому напрямку стало проголошення принципу рівної оплати роботи для жінок та чоловіків у Римському Договорі у (1957). З тих пір політика ЄС реалізується з урахуванням принципу гендерного балансу та недискримінації.

У політиці забезпечення гендерної рівності ЄС керується подвійним підходом, що включає:

1) Гендерну пріоритизацію (*gender mainstreaming*) — гендерний підхід застосовується у всіх галузях політики і на всіх її етапах (гендерна оцінка бюджетів, гендерна пріоритизація науки і т.д.).

2) Спеціальні заходи (*specific measures*) — законодавство, інформаційно просвітницькі кампанії, фінансові програми, мета яких полягає у розв’язанні конкретних проблем (низький рівень представництва жінок в окремих сферах).

ЄС воліє впроваджувати гендерний підхід як у внутрішній політиці, так і у зовнішніх відносинах. Країни-кандидати, що бажають вступити у ЄС мають відповідати “копенгагенським критеріям”, зокрема щодо гендерної збалансованості. ЄС включає положення щодо гендерної проблематики в усі програми, в тому числі це стосується Європейського інструменту сусідства.

В цьому сенсі зовнішня політика щодо гендеру реалізується і через положення Угоди про асоціацію між ЄС та Україною. Зокрема у преамбулі до Угоди сторони декларують відданість спільним цінностям, що ґрунтуються на повазі до прав людини, недискримінації, повазі до різноманітності, які сприяють участі України в Європейських політиках. Зміцнення поваги до демократичних принципів та недискримінація осіб, які належать до меншин, повага до різноманітності становлять основу політичного діалогу між ЄС та Україною (ст.4 Угоди).

Окрім загальної декларації гендерної рівності (здорових умов праці, соціального захисту, гідної праці та політики зайнятості) Україна бере на себе зобов’язання виконувати ряд Директив ЄС щодо антидискримінації та гендерної рівності, згадка про які міститься у Додатку до Угоди про асоціацію (Додаток XL до глави 21). Цей Додаток містить 6 Директив, які має бути впроваджено протягом 3-4 років. Питання

гендеру зокрема містяться у директивах щодо рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності, рівного ставлення до чоловіків та жінок у питаннях доступу та постачання товарів та послуг, щодо батьківської відпустки, поліпшення безпеки та гігієни праці вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили, чи годувальниць, рівного ставлення до чоловіків та жінок у сфері соціального забезпечення.

Як бачимо положення Угоди про асоціацію в більшій мірі направлено на встановлення рівних прав та можливостей у соціальному секторі та сфері праці, недискримінація в політичній сфері та рівний доступ до прийняття політичних рішень виходить з загальних положень про “недискримінацію” та “поваги до різноманіття”.

Після приєднання України до Пекінської декларації та Платформи дій український парламент прийняв ряд законів, які декларують рівні права та можливості жінок та чоловіків на виборах. Зокрема мова йде про положення щодо необхідності включення не менше 30 відсотків осіб однієї статі у виборчі списки кандидатів у депутати місцевих рад (ЗУ «Про місцеві вибори»), а також положення, за яким у статуті партії має міститися зобов’язання включати у виборчі списки не менше 30 відсотків осіб однієї статі (ЗУ “Про політичні партії”).

Однак обов’язок партій підтримувати гендерний баланс в Україні — це досі прерогатива партійного керівництва. Не зважаючи на існування вимог до політичних партій зважати на гендерний баланс при складанні партійних списків кандидатів, для партії не наступає жодних наслідків у випадку недотримання цих норм. Як продемонстрували останні вибори до місцевих рад (2015 року) недодержання вимог щодо гендерного квотування не є достатньою причиною для відмови у реєстрації партії на виборах.

Тобто на даному етапі Україна обрала для себе форму добровільних гендерних партійних квот. Добровільні партійні квоти виникають внаслідок добровільного покладення партією на себе зобов’язання включати певний процент жінок у партійний виборчий список. Такий тип партійних квот є доволі розповсюдженим у Європейських країнах. У Швеції, наприклад, партійні квоти за формулою «жодна стать не має бути представлена менше ніж 40%» з’явилися ще у 1970-х роках, в результаті — вже у 1988 році кількість жінок-парламентарів становила 39% [1]. У цьому випадку добровільне партійне квотування набрало популярності та зарекомендувало себе як дієвий інструмент для впровадження політики гендерної рівності.

На відміну від Швеції, в якій гендерний баланс — це скоріше результат багаторічної гендерної практики як в сфері праці та соціальної політики, так і в сфері політичної участі, Україна не може спиратись на багаторічні традиції в рамках вітчизняних гендерних реформ.

Згідно із даними, представленими Комітетом Виборців України в рамках гендерного моніторингу на місцевих виборах 2015 року, серед

123 партій, що взяли участь у місцевих виборах, тільки в 23 випадках центральні органи партії очолює жінка, або жінка є одним з керівників (17,4%). З 132 партій, що брали участь у місцевих виборах, тільки 51 (або 38%) розміщують свій статут у вільному доступі, серед опублікованих статутів, 13 (або 25%) враховують норму про квоту в списках кандидатів до Верховної Ради [2].

На рівні парламенту ситуація дещо інша. Діюча Верховна Рада має найбільше жінок-народних депутатів за всю історію незалежності України – близько 12% від загального складу. Для порівняння У ВР попереднього скликання було лише 9.9% жінок, а першого скликання – 2.3%.

Втім у країнах ЄС середні показники значно вищі, за останніми даними співвідношення жінок у національних парламентах та урядах країн членів ЄС збільшилось відповідно з 22% та 21% у 2004 році до 29% та 27% у 2015-2016 роках.

Цікаво, що відповідно до Стратегії з гендерної рівності ЄС, заплановано збільшення представництва жінок у Комісії Європейського союзу як найменше до 40% відсотків до кінця 2019 року.

Укладення Угоди про асоціацію між ЄС та Україною має стати новим етапом на шляху до гендерно збалансованої політики держави. Тим не менш ратифікація положень Угоди щодо гендерної збалансованості – це черговий виклик для України, яка прагне інтегруватися до європейської спільноти.

Список використаної літератури:

1. Atlas of Electoral Gender Quotas [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.idea.int/publications/atlas-of-electoral-gender-quotas/upload/Atlas-on-Electoral-Gender-Quotas_3.pdf
2. Фінальний звіт за результатами гендерного моніторингу на місцевих виборах 2015 року в Україні. Комітет виборців України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:finalnyi-zvit-zarezultatamy-gendernogo-monitoryngu-2015>

МОЖАРОВА К. П.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри соціології та психології,
кандидат політичних наук

ПОЛІТОЛОГІЧНЕ БАЧЕННЯ МІСЦЯ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У ВЗАЄМВІДНОСИНАХ З МІЖНАРОДНИМИ СУБ'ЄКТАМИ

Релігійні відносини в суспільстві є одним з найцікавіших перманентно досліджуваних під різними кутами зору питань в контексті їх місця у розвитку соціальних процесів. Подібна властивість релігії не мала жодної можливості залишитися поза увагою політології з її власним доктринальним інструментарієм виявлення закономірностей розвитку тих чи інших соціальних процесів у суспільстві. З уніфікованої політологічної точки зору, сучасна релігія є природною соціальною платформою, сконцентрованою на аполітичній основі.

Такий політологічний казус в значній мірі опосередковано двома різкими розбіжностями в точках зору політології та сучасної релігії: локалізацією влади та її концентруванням. З точки зору політології, влада локалізується та реалізується в межах існування чи розповсюдження дієвих інтересів людей (прикладом є космічний простір), тоді як релігійні догмати візуалізують значний спектр владної активності поза межами можливості реалізації людської емпіричної інтерпретації. З точки зору концентрації сучасна політика багатьох ліберально-демократичних владних укладів побудована за моделлю герметичної соціальної системи, в межах якої розосереджене владне навантаження, яке, за рахунок власного розподілення між різними суб'єктами, формує перепони на шляху до монополізації влади та пікових нарощень владних повноважень з одночасним згортанням соціальних інститутів. Релігія ж вибудовує власну систему із абсолютним зосередженням джерела влади поза межами соціальної активності.

Такі ідеологічні розбіжності у позиціонуванні базових категорій влади отримують власного додаткового розвитку при таргетованому аналізі із об'єктом у вигляді Православної Церкви. Найбільша кількість колізійних аспектів криється саме в процесі трансформаційних генетичних перетворень на різних темпоральних проміжках сучасної історії взаємного впливу. На відміну від генетичних перетворень взаємовідносин влади, побудованої за англо-саксонською традицією та Римо-Католицькою Церквою, Православна Церква у власному розвитку на теренах СРСР пройшла унікальний шлях експансивної секуляризації (з 1922 по 1939 роки). Подібна активність з боку політичного осередку влади спрямована на інституційну деструкцію соціального інституту,

призвела до глибинної сегментації Православної Церкви, яка і дозволила їй зберегти власне традиційне забарвлення аж до часів сучасних світських держав [1, с. 37].

Розуміння вищевикладених аспектів дозволяє спробувати позиціонувати Православну Церкву в межах політологічних категорій та дозволяє провести пошук інституційних аналогій. Перш за все, Православна Церква не є моноструктурним інституційним утворенням та не має єдиного імперативного центра керування, що не дозволяє її віднести до ординарних суб'єктів з точки зору політології. По-друге, система побудова Православної Церкви найбільше наближується до конфедеративного бачення формування суверенної влади на зрізі спільного єднання самостійних суб'єктів. По-третє, Православна Церква набуває власного аналога соціальної легітимності виключно за пасивним сценарієм, що є нехарактерним для суб'єктів політичної системи, та не дозволяє позиціонувати Православну Церкву як політичного суб'єкта.

Позиціонування Православної Церкви у взаємовідносинах з міжнародними суб'єктами з політологічної точки зору доцільно провести за наступними маркерами:

1. Теологічний маркер — сконцентрований навколо міжнародних зносин Православної Церкви на ниві інституційної консолідації та динаміки питань віри. Теологічний маркер — це єдиний маркер, який зосереджений навколо структури Церкви і який дозволяє інтерпретувати власні показники, враховуючи домінуюче релігійне соціальне середовище. Теологічний маркер має такі вектори:

а) Координаційний вектор — один з найбільш затребуваних векторів взаємодії в межах сегментованих систем, заснований на побудові інклюзивного інституційного утворення. В превалюючій більшості зосереджений на рівні Вищих церковних рад Православної Церкви та набуває власного міжнародного характеру у зв'язку з екстериторіальним характером (по відношенню до суверенних владних кордонів) розповсюдження координаційних перспектив. Одним з прикладів подібного міжнародного впливу є сучасний релігійний інститут самоврядних Церков, який дозволяє виходити за межі усталених політичних сфер взаємодії;

б) Екуменістичний вектор — релігійно орієнтований вектор взаємодії між трансляторами християнського віровчення, спрямований на вирішення як інтерпретаційних, так і адміністративних питань широкого кола. Найяскравішим прикладом міжнародної релігійної взаємодії за екуменістичним вектором є Всесвітня Рада Церков. Разом з тим, слід розуміти, що базова позиція більшості Православних Церков є незмінною з огляду на інтеграцію тези кафолічності Православної Церкви. Така платформа для пошуку компромісу на міжнародній арені тяжіє до створення опозиційного базису і часто може набути дискусійного характеру;

в) Церковно-політичний/догматичний вектори — найбільш репрезентативний та інклюзивний (не з абсолютної точки зору, а з відносної точки зору — за умов присутності всіх суб'єктів з наявністю активних делегованих повноважень) вектор міжнародної релігійної взаємодії покликаний вирішувати значне коло наявних системних протиріч. Вселенські собори є одним з вдалих прикладів подібної міжнародної релігійної активності, в яку інтегровані Помісні Православні Церкви.

2. Миротворчий маркер — спеціальний вид міжнародної активності Православної Церкви у вигляді активного сприяння подоланню наявних політичних, ідеологічних та територіальних криз. Слід розуміти, що залучення до миротворчого процесу Православної Церкви, а саме залучення її до нівелювання конфронтаційних аспектів, трансльованих політичним середовищем, є сценарієм покращення розвитку подій. Миротворчий маркер має такі вектори:

а) Вектор комплексної комунікації — напрям розбудови комплексних світсько-релігійних майданчиків, покликаних довести до політичного середовища концентровану соціальну позицію відносно існуючих міжнародних «точок напруження». Прикладом такої міжнародної світсько-релігійної платформи можна назвати Міжрелігійну раду СНД, яка включає в себе як широке коло представників релігійного середовища, так і представників державної влади аж до рівня президентів країни, які регулярно приймають участь в засіданнях ради. Така змішана платформа дозволила досягти позитивних зрушень в політичних питаннях кінця 1994 року в Чеченській республіці, у 1997 та 1999 роках на політичній ниві конфронтації у Ірані та Югославії відповідно;

б) Вектор інтегративної комунікації — заснований на принципах інтеграції інклюзивної позиції представників Православної церкви в межі існуючих міжнародних організацій та наддержавних утворень. Безумовним є факт практично єдиного сценарію подібної взаємодії — очних консультацій, що в свою чергу обмежує ступінь перспективної корисної дії від такої активності. Інтегративна комунікація реалізована при Раді Європи, Комітеті міністрів Ради Європи, Парламентській асамблеї Ради Європи і т.д.;

в) Вектор спільної міжнародної цільової активності — розбудований навколо двосторонньої інституційної інтеграції інституційного релігійного середовища Православної церкви в інституційне середовище спеціалізованих міжнародних організацій. Подібна двостороння інтеграція передбачає наявність можливості опосередкованого контролю за рухом наданих коштів та дотриманням дисципліни цільового використання залученого капіталу. Такими організаціями для Православної Церкви стали: The Steering Committee for Humanitarian Response (потужна міжнародна гуманітарна організація, що має на меті запобігання соціальних кризових явищ); АСТ Alliance (міжнародна коаліція церковного та світського соціального елемента на ниві протидії бідності та маргіналізації людини, в тому числі за причин політичного утиску); CHS

Alliance(міжнародна релігійно-світська організація з представництвами у понад 160 країнах світу, сфокусованими на меті подолання наявних гуманітарних криз викликаних, у тому числі, і збройними конфліктами) і т.д.

Таким чином, можна зробити висновок, що Православна Церква займає визначне місце в діяльності міжнародних організаціях, як інституція, діяльність якої спрямована на залагодження конфліктів у світовому просторі.

Список використаної літератури:

1. Можарова К. П. Механізми взаємодії Церкви з інститутами державної влади в сучасній Україні (на прикладі УПЦ) : дис.... канд. політ. наук : 23.00.02 / К. П. Можарова; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». — Одеса, 2014. — 189 с.

ТРЕТЬЯКОВА Т. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри соціології та психології,
кандидат політичних наук

ГУМАНІСТИЧНИЙ ЗМІСТ КОНЦЕПЦІЇ «СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА»: СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Сутність концепту «соціальної держави» досить гуманізована за змістом. Але саме сучасні трансформаційні перетворення соціальної системи, що носять системний характер, актуалізують дане питання ще більше. Процес функціонування громадянського суспільства визначає необхідність державного впливу у сфері соціального розвитку, створення умов для особистісної самореалізації. Власне, результатом розвитку громадянського суспільства і стала соціальна держава.

У науковій літературі існує досить великий спектр визначення поняття «соціальна держава». Найбільш поширеним і традиційним є визначення соціальної держави як держави, політика якої спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини. Основними напрямками, за якими реалізується принцип соціальної державності, є охорона праці та здоров'я людей, встановлення гарантованого мінімального розміру оплати праці, забезпечення державної підтримки сім'ї, інвалідів і громадян похилого віку, розвиток системи соціальних служб, встановлення державних пенсій, допомог та інших гарантів соціального захисту.

Єдиної теорії, що пояснює закономірність виникнення соціальної держави, немає. В. Торлоповим запропоновано розглядати соціальну державу як:

1. Відповідь на індустріалізацію. На думку автора, перехід до індустріального суспільства різко знизив роль традиційних інститутів, що надавали соціальну допомогу, таких як професійні гільдії і розширені сім'ї. Соціальна держава змогла заповнити нішу, що утворилась.

2. Відповідь на сучасну бюрократію. Розвиток національної державної служби, ефективної і дорогої, стало ключовим засобом, який зробив можливим всеосяжне соціальне забезпечення.

3. Відповідь на інтереси робітничого класу. Оскільки соціальна держава звужує рамки дії ринкової економіки, то такі послуги, як, наприклад, медицина та освіта відходять від впливу ринку. Робочий клас використовує соціальну державу у своїх інтересах за допомогою діяльності соціал-демократичних партій.

4. Відповідь на демократію. Як зазначає дослідник, люди бояться ризику і прагнуть колективізувати його там, де це можливо. Таким чином, колективне фінансування і витрачання коштів на соціальне забезпечення є наслідком введення загального виборчого права.

5. Відповідь на капіталізм. Ринкова економіка вимагає певної турботи про тих, хто програє в боротьбі за виживання. Капіталісти тому надають державі певну автономію в діях у сфері соціального розвитку (забезпечення), навіть незважаючи на те, що це напряду не сприяє збільшенню їх доходів.

Таким чином, незалежно від конкретного пояснення очевидним є, що сьогодні практично всі індустріально розвинені демократичні держави є по суті соціальними державами. Тому, як стверджують багато закордонних і вітчизняних дослідників, перехід від поліцейської держави до соціальної є однією із закономірностей розвитку людського суспільства [1, с. 250].

Аналізуючи гуманістичний зміст концепції соціальної держави, І.Савченко акцентує увагу на тому, що соціальна держава своєю політикою інтегрує цілі різних суб'єктів і прагне до підпорядкування їхньої діяльності власним цілям, спрямованим на задоволення потреб більшості населення в соціальному прогресі. Зважаючи на суттєву роль поточної соціальної політики у визначенні характеристик держави, особливої уваги набуває організаційне забезпечення соціальної політики, насамперед управління нею. Якщо соціальна держава становить об'єктивну реальність, що склалася, властивості та функції якої виникли в процесі еволюційного державотворення як певне відображення розвитку виробничих сил і соціальних зв'язків, то соціальна політика, в якій і проявляється об'єктивна реальність держави, піддається не тільки ситуативному, але й суб'єктивному впливу. Зрештою, ознакою зрілої соціальної держави є децентралізація й розподіл управлінських функцій, наявність розгалуженої соціальної мережі та громадських

об'єднань, усталеність практики «олюднення» обставин людського буття на принципах взаємодопомоги, співчуття, толерантності [2, с. 441].

Гуманізм як фактор становлення громадянського суспільства опосередковує свідому активність людини як форми соціальної діяльності людини. Людський вимір розвитку громадянського суспільства покликаний сприяти встановленню нового способу організації всієї системи життєдіяльності, формування ціннісних орієнтацій людей на демократичні й ринкові цінності, миролюбство та соціальну підтримку малозабезпечених верств, толерантність і відкритість до світу, організованість суспільного поступу і порядок. За таких умов, необхідним є звернення уваги на взаємну відповідальність особистості і держави, що виявляється: у встановленні державою законодавчих обмежень своєї активності стосовно особистості; прийнятті державою конкретних зобов'язань, спрямованих на збереження інтересів громадян; наявності реальної відповідальності посадових осіб за виконання їх обов'язків перед суспільством і особистістю тощо.

Концепції соціальної держави можуть бути втіленими у дійсність лише за умов сформованого сприятливого для людини життєвого середовища.

Список використаної літератури:

1. Торлопов В.А. Социальная политика в России: история и современность : [учеб.пособ.] / В.А. Торлопов. — СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2012. — 258 с.
2. Савченко І. Соціальна політика як фактор розвитку соціальної держави // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. — 2005. — № 4. — Ст. 436–441.

КОРОХОД Я. Д.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри соціології та психології,
кандидат політичних наук

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТЛУМАЧЕННЯ ПРИРОДИ ТА СУТНОСТІ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

Проблематика дослідження політичного конфлікту постійно привертає увагу політичної науки. Причиною труднощів у розумінні місця та ролі політичного конфлікту у політичному процесі є достатньо широкий ряд тлумачень його природи та сутності.

Видається вдалим визначення політичного конфлікту наведене у Політологічному енциклопедичному словнику: «політичний конфлікт — надзвичайне загострення суперечностей сторін, пов'язаних з особливостями їх становища в суспільстві, з реальною або надуманою протилежністю їх інтересів, цілей, цінностей». Конфлікт характеризується як засіб взаємодії людей, при якому домінує тенденція протиборства, ворожнечі, руйнування досягнутої єдності, згоди й співробітництва [3, с. 173]. Також конфлікт тлумачиться як «зіткнення, протиборство різних соціально-політичних сил, суб'єктів політики в їхньому прагненні реалізувати свої інтереси й цілі, пов'язані насамперед з боротьбою за здобуття влади, її перерозподіл, зміну свого політичного статусу, а також з політичними перспективами розвитку суспільства» [4, с. 515].

А. Глухова трактує політичний конфлікт як теоретичну і практичну боротьбу суб'єктів політики: довірених осіб великих соціальних груп, мобілізованих за допомогою номінації за владу з метою модифікації, трансформування або збереження соціального порядку. Умовою реалізації цієї мети є володіння об'єктивованим капіталом (фінанси, право, репресивний апарат тощо) [1, с. 24].

Змістовне визначення політичного конфлікту надає І. П. Федірко, який характеризує політичний конфлікт як зіткнення, протиборство політичних суб'єктів, обумовлене протилежністю їх політичних інтересів, цінностей, цілей і намірів, як різновид і результат конфліктної поведінки сторін (груп, держав, індивідів), які прагнуть перерозподілу владних повноважень і ресурсів [7, с. 63]. Політичний конфлікт є виявом боротьби за вплив у системі політичних відносин, за доступ до процесу прийняття загальнозначущих рішень, за монополізацію своїх інтересів і визнання їх суспільно необхідними.

На думку А.Г. Здравомислова, «політичний конфлікт це постійно діюча форма боротьби за владу в даному конкретному суспільстві». Д.П. Зеркин визначає політичний конфлікт як «боротьбу одних суб'єктів з іншими за вплив в системі політичних відносин..., за все те, що складає владу та політичне панування» [2, с. 443].

Видається слушною думка вченого М. Примуша з приводу визначення поняття «політичний конфлікт», яке науковець трактує як протиборство реальних суспільних сил (агентів), що уособлюються лідерами, елітами, організаціями, партіями та іншими об'єднаннями та спільнотами. Це протиборство суб'єктів з різними політичними інтересами, цінностями, поглядами і цілями, обумовленими становищем та роллю у системі владних відносин [5, с. 97]. Поняття політичного конфлікту означає не що інше, як боротьбу одних суспільних сил з іншими за вплив у інститутах політичної державної влади й управління, за доступ до ухвалення суспільно значущих рішень, за участь у розпорядженні ресурсами, за монополію своїх інтересів та визнання їх загальними, тобто за все, що утворює владу і політичне панування.

Політичний конфлікт є одним із різновидів соціального конфлікту, специфіка якого зумовлюється особливостями розвитку політичної дійсності. Але це конфлікт особливого роду, оскільки він, по-перше, виникає і існує за приводу політичної влади і її функціонування в суспільстві; по-друге, в політичному конфлікті задіяні не окремі індивіди, а соціальні групи, до того ж масові: політика існує на тому рівні, де діють тисячі і мільйони людей зі своїми інтересами; по-третє, політичний конфлікт найбільш соціально значимий, його наслідки, незалежно від бажання тих хто не приймає участі в політиці, впливають на усі сфери суспільного життя [6, с. 71].

Як вид політичних відносин і форма політичного процесу політичний конфлікт відрізняється від інших тим, що він представляє собою взаємодію між суб'єктами, пов'язану з існуванням, виявленням, артикуляцією (висловленням) і реалізацією спільних інтересів, у першу чергу – великих соціальних груп [5, с. 97]. Державна влада – знаряддя захисту та здійснення цих інтересів. Тому володіння нею, устрій державних та інших політичних інститутів, політичний статус суспільних груп та індивідів, що складають її, цінності і символи влади, її ресурси (матеріальні й людські) є об'єктом і предметом політичного конфлікту.

Звідси випливає трактування політичного конфлікту не тільки як інституціалізованого, практично-політичного протистояння, але як і теоретичного та символічного (культурного) зіткнення в соціальному просторі за можливість впливати на його модифікації і трансформації.

Список використаної літератури:

1. Глухова А.В. Политические конфликты: Основания, типология, динамика: Теоретико-методологический анализ / А.В. Глухова – М.: ЭдиториалУРСС, 2000. – 280 с.
2. Зеркин Д.П. Основы политологии : курс лекций / Д.П. Зеркин. – Ростов н/Д : Феникс, 1996. – 541 с.
3. Політологічний енциклопедичний словник: посібник для вищ. навч. закл. / відп. ред. В.Д.Бабкін. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.
4. Політологічний енциклопедичний словник: посібник для вищ. навч. закл. / упоряд. В.П. Горбатенко; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
5. Примуш М. Політичні конфлікти та їх типи / М. Примуш // Політичний менеджмент : наук. журнал / голов. ред. Ю.Ж. Шайгородський – 2010. – № 1 – С. 97-108.
6. Станкевич І.П. Політичний конфлікт та технологія його запобігання / І.П. Станкевич // Філософія. Політологія : вісник Київ. нац. ун. ім. Т.Г. Шевченка, 2007. – № 87-88. – С. 71-73.
7. Федірко І.П. Соціально-політичні конфлікти як об'єкт дослідження / І.П. Федірко // Філософія. Політологія. – 2005. – № 73-75. – С. 63-65.

Розділ VI

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

КРУСЯН А. Р.

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри загальнотеоретичної юриспруденції,
конституційного та адміністративного права,
доктор юридичних наук, професор

КОНСТИТУЦІЙНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО: ПРАВОВА ПРИРОДА, ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ

В сучасних умовах конституційного розвитку України складаються сприятливі обставини щодо формування та виокремлення у системі вітчизняного конституційного права такої його гуманітарної складової як конституційне гуманітарне право.

Конституційне гуманітарне право відноситься до інноваційних напрямів конституційно-правових досліджень. Адже на сучасному етапі розвитку конституційного права виокремлюються нові напрями правового регулювання суспільних відносин конституційно-правовими нормами, що обумовлено тенденціями розвитку сучасного суспільства та держави.

Традиційно гуманітарне право — це поняття, що є характерним для міжнародного права, тобто — міжнародне гуманітарне право, яке поряд з традиційним правом війни (збройних конфліктів) охоплює міжнародні документи щодо статусу та захисту прав і свобод людини, включаючи і міжнародно-правову відповідальність за їх порушення.

Водночас, гуманітарне право враховується і в національному конституційному праві держав. Це обумовлено: по-перше, взаємопов'язаністю міжнародного та національного права, що обґрунтовується теорією взаємодії міжнародного права та національного права (зокрема, виходячи з дуалістичної концепції співвідношення міжнародного права та національних правових систем); по-друге, тенденціями розвитку внутрішньодержавних правових систем.

Звідси об'єктивується виокремлення конституційного гуманітарного права як самостійного конституційно-правового інституту.

Обґрунтованим є виокремлення трьох основних причини для цього.

Перша причина — це сучасний етап конституційних перетворень в Україні, який обумовлює таку тенденцію розвитку вітчизняного конституційного права як його гуманізація та підвищення людського виміру конституційно-правових реалій. Звідси, об'єктивно обумовленим є визнання та правове забезпечення життєдіяльності, розвитку, самореалізації та захисту таких суб'єктів конституційного права як людина, громадянин, суспільство (зокрема, громадянське суспільство).

Другою причиною виокремлення та формування гуманітарного права у системі конституційного права є посилення взаємодії національного та міжнародного права. Особливо це виявляється в сучасних умовах євроінтеграції України. Міжнародні акти (зокрема, у сфері прав та свобод людини) стають (за певних умов (див.: ст. 9 Конституції України) частиною національного законодавства.

Третя причина пов'язана з необхідністю комплексного регулювання сфери суспільних відносин, що виникають між людиною, громадянським суспільством та державою конституційно-правовими нормами. Адже, конституційно визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України). Це положення є складовою основ конституційного ладу України. Вкрай необхідним є створення правового підґрунтя для втілення в сучасні реалії визначених конституційних положень. Для цього, окрім іншого, необхідним є удосконалення системи сучасного конституційного законодавства у сфері прав та свобод людини і громадянина, створення ефективного механізму їх забезпечення та захисту з боку держави. Звідси, важливим є створення науково-практичної парадигми конституційного гуманітарного права, що буде сприяти формуванню та подальшому розвитку громадянського суспільства та утвердженню України як демократичної держави, в якій людина є найвищою цінністю.

Природа конституційного гуманітарного права відзначається у тому, що сучасне конституційне право має певний зв'язок з гуманізмом («гуманізм» — від лат. «людяний»), що виявляється у його гуманітарній спрямованості, тобто — у спрямованості на забезпечення конституційно-правової свободи людини, формування та сталий розвиток громадянського суспільства.

Конституційне гуманітарне право — це інститут конституційного права, який визначає утвердження та захист прав і свобод людини, розвиток громадянського суспільства за допомогою конституційно-правових засобів. Предметом його регулювання є суспільні відносини, що виникають між людиною, громадянським суспільством та держа-

вою у процесі реалізації публічної (державної) влади з метою утвердження конституційно-правової свободи людини.

Змістом конституційного гуманітарного права як інституту конституційного права є: правовий статус суб'єктів гуманітарного права — людини та громадянського суспільства (його інститутів); громадянські (правові) стани особистості (громадянство, іноземство, безгромадянство, полігромадянство); державні гарантії, система забезпечення та захисту прав і свобод людини та громадянина.

МІШИНА Н. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права, доктор юридичних наук, професор

ДО ПИТАННЯ ЗМІСТУ ПРИНЦИПУ СУБСИДІАРНОСТІ

Коріння принципу субсидіарності вчені вбачають у канонічному праві, а конкретніше — у канонічній соціальній доктрині.

У Компендіумі цієї доктрини 2006 р. принципу субсидіарності присвячено кілька статей. Зокрема передбачено, що «на основі цього принципу, усі об'єднання «вищого порядку» мають надавати допомогу («*subsidium*») — чи підтримку, просування, розвиток — об'єднанням нижчого порядку. Таким чином, невеликі соціальні суб'єкти можуть належним чином виконувати ті функції, які покладаються на них; у них не виникає необхідності передавати їх іншим суб'єктам вищого рівня, якими вони будуть в кінцевому підсумку будуть поглинуті та замінені, врешті-решт побачивши, що заперечується ... їхнє місце у суспільстві. Субсидіарність розуміється ... як економічна, інституційна або юридична допомога, що надається невеликим соціальним суб'єктам, тягне за собою ряд негативних наслідків, які вимагають від держави утримуватися від усього, що де-факто обмежує екзистенціальний простір для невеликих, але істотних «клітин» суспільства. Їх ініціатива, свобода і відповідальність не повинні бути витіснені» [1].

Таким чином, у Компендіумі 2006 р. субсидіарність розглядається як принцип, що є необхідним для існування повноцінного, різноманітного суспільства, громадянського суспільства. Як бачимо, сутність субсидіарності у канонічних текстах полягає в тому, щоб зберегти кожен інститут суспільства, яким малим за розміром та впливом він би не був. Звісно, при цьому виходять з ідеї Божого промислу, — значущість для суспільства навіть найменших інститутів не заперечується тому, що їх існування є волею Божою.

Якщо взяти сутність субсидіарності у частині суспільної організації та обґрунтувати такий суспільний порядок не волею Божою, а демократичним державним режимом, за наявності якого реалізовано принцип рівності, принцип недискримінації, то доходимо висновку, що навіть найменші інститути суспільства, громадянського суспільства задовольняють потреби тієї чи іншої меншості, і тому заслуговують на підтримку з боку більшості (хоча більшість може не поділяти їхніх ідей та розглядати їхню діяльність як таку, що не є суспільно корисною). Слід підкреслити, що за наявності антидемократичного державного режиму, ці ідеї не втілюються у життя.

Прикладом застосування принципу субсидіарності на усіх трьох зазначених вище рівнях є ФРН. Н.Т. Ебралідзе характеризує принцип субсидіарності як «суто німецький продукт», що був народжений піклуванням німецьких федеральних земель про свою національно-державну самобутність [2, с. 139]. В. Кондратьєне підкреслює, що «принцип субсидіарності є доречним ... для врегулювання відносин між федерацією та її суб'єктами» [3, с. 56], а Р. Вішер відмічає, що цей принцип був центральним для реконструкції Німеччини після Другої світової війни [4, с. 19] (мається на увазі ФРН).

Отже, у середині ХХ ст. у ФРН, після зміни антидемократичного режиму на демократичний, почалася відбудова держави з наміром не допустити повернення тоталітарного минулого. Вагомий вплив християнської церкви у той період (варто згадати хоча б назви провідних політичних партій – Християнський демократичний союз, Християнський соціальний союз), поєднаний з застосуванням усіх можливих інструментів для запобігання узурпації державної влади у майбутньому, сприяли поширенню принципу субсидіарності. І досі багато досліджень принципу субсидіарності належить авторству саме німецьких вчених. А пізніше ФРН, як одна з найбільш активно підтримуючих поглиблення європейської інтеграції країн, сприяла застосуванню цього принципу на наднаціональному рівні. Принцип субсидіарності вперше у ЄС було закріплено у Маастрихтському договорі 1992 р., пізніше – у Протоколі про застосування принципів субсидіарності та пропорційності від 2 жовтня 1997 р. до Договору про заснування Європейської Спільноти, ін. Наразі принцип субсидіарності вчені вважають «другим найбільш згадуваним принципом первинного права ЄС, тільки заборона дискримінації згадується частіше» [5].

Для України принцип субсидіарності, на перший погляд, є відносно новим. Принаймні, поняття «субсидіарність» поки що фігурує в поодиноких нормативних актах та тільки починає застосовуватися у нормопроектній діяльності, переважно по відношенню до органів публічної влади на місцях. Слід зазначити, що багато в чому така ситуація обумовлена закріпленням принципу субсидіарності у ч. 3 ст. 4 Європейської хартії місцевого самоврядування.

Важливість цього принципу для сучасного етапу муніципальної реформи в Україні підкреслюється тим, що вже вдруге здійснюється спроба включити його до тексту Конституції. Подальші етапи муніципальної реформи вкажуть на перспективи практичної реалізації цього принципу у сучасному житті — адже не так важлива його закріплення в Основному Законі, як належна практична реалізація.

Список використаної літератури:

1. Compendium of the Social Doctrine of the Church [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.vatican.va/roman_curia
2. Эбралидзе Н. Т. Методы правотворчества в ЕС : дисс.... канд. юр. наук : 12.00.10 / Нона Тамазовна Эбралидзе. — Казань, 2004. — 173 с.
3. Kondratiene V. Aspects of Legislative Governance of the State [Електронний ресурс] / V. Kondratiene. — Режим доступу : http://www.su.lt/bylos/mokslo_leidiniai/soc_tyrimai/2012_28/kondratiene.pdf
4. Vischer R. Subsidiarity as a Principle of Governance: Beyond Devolution [Електронний ресурс] / R. Vischer — Режим доступу: <http://mirrorofjustice.blogspot.com/mirrorofjustice/vischer/beyonddevolution.pdf>
5. Schilling T. Subsidiarity as a Rule and a Principle, or: Taking Subsidiarity Seriously [Електронний ресурс] / T. Schilling. — Режим доступу: <http://www.jeanmonnetprogram.org/archive/papers/95/9510ind.html>

АФАНАСЬЕВА М. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
виконувач обов'язків завідувача кафедрою конституційного права,
доктор юридичних наук, доцент

ПОЗИТИВНА ТА ЗВОРОТНА ДИСКРИМІНАЦІЯ: PRO ET CONTRA

Зазвичай термін «дискримінація» має негативний підтекст, оскільки пов'язаний з будь-якою відмінністю, виключенням, обмеженням або перевагою, за ознакою раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних або інших поглядів, національного або соціального походження, майнового положення, народження або іншої обставини, і який має на меті або як наслідок, знищення або применшення визнання, використання або здійснення всіма особами, на рівних можливостях, всіх прав і свобод.

Проте не всяка відмінність у ставленні є дискримінацією. Вона не буде такою, якщо критерії такої відмінності є розумними і об'єктивними, а завдання полягає в тому, щоб досягти мети, яка допускається. Аналогічне розуміння дискримінації застосовує Європейський суд з прав людини. Від-

мінність у ставленні є дискримінаційною тоді, коли для неї нема об'єктивного і обгрунтованого виправдання, тобто якщо не переслідується легітимна мета чи якщо немає достатнього зв'язку між пропорційністю заходів, використаних для досягнення мети.

На цій підставі можна відокремити такі критерії ідентифікації дискримінаційного ставлення: (1) відмінності у поводженні з різними особами, в результаті якого одна особа виявляється в менш вигідному становищі, ніж інше в схожій / аналогічній ситуації (обставини не відрізняються по суті); (2) єдиною підставою відмінності в поводженні виступає одна (або сукупність) характеристик: стать, раса, колір шкіри, мова, релігія, політичні або інші переваги, національне або соціальне походження, приналежність до національних меншин, майновий стан, вік чи іншу ознаку; (3) відсутність об'єктивної або розумної підстави для відмінності в поводженні; (4) відмінність у поводженні не переслідує законної мети; (5) між заходами і цілями відсутня розумна співмірність, вони непропорційні; (6) різниця в поводженні виходить за межі свободи розсуду держави.

Однак, апріорі негативний термін «дискримінація» може також застосовуватися в цілях, які сприймаються як соціально позитивні. Законодавство багатьох країн допускає вжиття заходів побудованих на відмінному ставленні до певні групи, такі як жінки, національні чи расові меншини, інваліди, ветерани та інші для виправлення минулих нерівностей, яких *de jure* чи *de facto* вони зазнавали. Такі заходи отримали назву «позитивна дискримінація» або інакше законна диференціація. Це означає, що держава вводить спеціальні тимчасові заходи у соціальній, економічній, культурній та інших областях, з метою забезпечення належного розвитку і захисту деяких соціальних груп, з тим щоб гарантувати їм повне і рівне використання прав людини і основних свобод. Такі заходи ні в якому разі не повинні в результаті привести до збереження нерівних або особливих прав для різних груп і після досягнення тих цілей, заради яких вони були введені, мають бути скасовані. Позитивна дискримінація здійснюється шляхом введення певних привілеїв, преференцій або квот.

В якості прикладу такої законної диференціації можна навести квоти при вступі на публічну службу, до вищих навчальних закладів, при працевлаштуванні, преференції при отриманні стипендій, при визначенні внутріпартійних рейтингів для участі у виборах (зазначення жінок на початку рейтингу), забезпечення пропорційного представництва за ознакою статі у трудових колективах, виборчих списках політичних партій та інші.

В якості прикладу позитивної дискримінації у виборчій сфері, можна навести так званий «позитивний джеррімендерінг», застосування керованих меж виборчого округу для позитивних соціальних цілей, коли межі виборчих округів проводяться у такий спосіб, що допомагає расовим, національним меншинам або сільському населенню забезпе-

чити кількість мандатів пропорційно до їх відсотку в чисельності населення країни. Це покликано виправити дискримінацію та гарантувати одержання місць у представницькому органі.

Наприклад, у Франції мета позитивного джеррімендерінгу полягає у тому, щоб зробити голос сільського виборця вагомішим, ніж голос міського, створивши у сільській місцевості більше виборчих округів з меншою кількістю виборців, ніж у містах. У результаті, при рівній кількості виборців, що проживають у міській і сільській місцевості, в останній може бути утворено більше округів. Діюча у Франції мажоритарна система залишає населення густонаселених промислових районів (Паризький район, Марсель, Ліон та ін.) у меншості, порушуючи принцип рівного виборчого права.

Доволі активно зазначена практика використовується у Сполучених Штатах Америки у вигляді так званих виборчих округів «більшість-меншості», цілеспрямовано створених за національною або расовою ознакою. Наприклад, у зв'язку з історичними конфліктами між Хопі та Навахо законодавчі збори штату Арізона прийняли рішення про забезпечення кожній з народностей американських індіанців резервації власного представника у законодавчому органі. Оскільки резервація Хопі повністю оточена резервацією Навахо, законодавчі збори штату створили незвичайну конфігурацію виборчого округу, що проходить уздовж ріки тонкою ниткою у кілька сотень миль, щоб з'єднати два регіони Навахо у Другий виборчий округ штату Арізона.

Прихильники, законної диференціації вважають, що вона має компенсаційний характер по відношенню до соціальних, етнічних та інших груп у суспільстві, які зазнали чи зазнають дискримінаційного ставлення з боку більшості. Однак на думку опонентів, позитивна дискримінація фактично є інструментом ущемлення прав більшості, тобто зворотною дискримінацією. Виникнення зворотної дискримінації обумовлено: недоліками в юридичному визначенні обмежень позитивної дискримінації, зловживанням тимчасовими правовими перевагами з боку раніше дискримінованих меншин. Крім того, противники позитивної дискримінації заявляють, що вона знижує цінність досягнень особистості, оцінюючи досягнення за принципом приналежності до певної соціальної групи, а не по їх значущості. Досягнення представників меншин в очах суспільства стають незначними, сприймаються як результат не їх власних зусиль, а лише наданих переваг, а у самих представників меншин знижується мотивація і проявляється схильність до утриманства.

В деяких європейські країни має місце зворотній процес по забороні та недопущенню позитивної дискримінації, як такої що суперечить принципу рівності. Так, у 2005 року Конституційний суд Словаччини ухвалив, що позитивна дискримінація, «що надає привілеї для представників расових і етнічних меншин», суперечить Конституції, а законо-

давство Швеції забороняє позитивну дискримінацію, розглядаючи її як одну з форм дискримінації.

КУЗНІЧЕНКО С. О.

Інститут законодавства Верховної Ради України,
головний науковий співробітник, доктор юридичних наук, професор

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПРАВОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ

Сучасний період реалізації численних реформ в Україні супроводжується такою інтенсифікацією правотворчості, за якої суттєво загострюється проблема забезпечення єдності правового простору, відповідності тих чи інших нормативних актів загальним засадам внутрішньої та зовнішньої політики держави, дотримання системності й узгодженості правового регулювання між різними суб'єктами нормотворчої та правозастосовної діяльності.

У зв'язку із цим об'єктивно виникає потреба у створенні механізму комплексної оцінки чинного законодавства, важливим елементом якого є правовий моніторинг. Адже тільки за допомогою комплексного та професійного аналізу нормативних правових актів, що приймаються, і практики їх застосування можна підвищити якість нормотворчості та її ефективність.

Під правовим моніторингом слід розуміти систематичну, комплексну, в межах законодавчо визначених повноважень, діяльність органів публічної влади та громадських формувань, спрямовану на спостереження, аналіз та оцінку правової системи з метою поліпшення її сучасного стану та прогнозування її подальшого розвитку. Правовий моніторинг — це саме той інструмент, який істотно сприяє змістовному партнерству органів публічної влади між собою та з інститутами громадянського суспільства.

Запровадити обов'язкове використання органами влади правового моніторингу як чинника стабілізації сучасного законодавства з юридичної точки зору не так вже складно. Для цього необхідно в законах, що приймаються, передбачати норми про моніторинг, а також доповнити відповідними положеннями закони, що вже діють. При цьому необхідно, по-перше, чітко позначити орган, який відповідає за проведення моніторингової діяльності, по-друге вказати термін, в перебігу якого закон не може змінюватися. Це створить необхідний прецедент, коли зміна закону є можливою лише на підставі проведеної моніторингової діяльності [1]. З іншого боку, це підвищить якість і ефективність пра-

вових норм, а зміни, що вносяться, носитимуть дійсно невідкладний характер. Крім того, результати правового моніторингу повинні мати обов'язковий характер, а за їх невиконання має передбачатися юридична відповідальність відповідного органу.

Якщо звернутись до зарубіжного досвіду, то ми побачимо, що в кожній країні існує своя унікальна система оцінки чи аналізу національного законодавства, істотним чином різняться й механізми їх здійснення. Спільним для багатьох країн є те, що питання аналізу, оцінки й прогнозування законодавства є досить актуальним. Відмінності ж полягають не тільки в термінології, але і в способі організації правового моніторингу (централізований, децентралізований і змішаний); особливо значна відмінність існує між країнами СНД і європейськими державами. Для країн СНД є характерним створення спеціалізованого органу, який займається аналізом ефективності чинного законодавства (так званий централізований спосіб): у Білорусі – Національний центр законодавства і правових досліджень, в Узбекистані – Інститут моніторингу чинного законодавства, у Казахстані – Центр правового моніторингу. У європейських державах ця функція покладена на парламентські комітети і комісії (Великобританія, Швейцарія) або урядові міністерства (Німеччина), тобто перевага надається децентралізованому способу. Але поряд із ними відіграють велику роль і спеціальні державні органи, що створюються законодавчою або виконавчою владою (змішаний спосіб). Так у Швеції оцінкою ефективності правових норм займаються не тільки урядові комісії, моніторинг в урядовій сфері покладено на Національне аудиторське управління і Управління адміністративного розвитку, які здійснюють оцінку дії законів як за власною ініціативою, так і за дорученням уряду. Слід також зазначити, що активну роль у процесі оцінки й аналізу законодавства в європейських державах відіграють академічна громадськість і громадські неурядові організації (Німеччина, Швеція).

Що стосується України, то на наш погляд, доцільно запровадити змішану модель правового моніторингу (на зразок шведської) як найбільш адекватної перехідному стану українського суспільства, оскільки вона поряд із існуванням єдиного спеціалізованого органу з питань правового моніторингу передбачає участь у його проведенні різноманітних інститутів громадянського суспільства (науково-дослідних, наукових, експертних та громадських організацій тощо). Така модель є більш коректною та кращою в сучасних умовах, оскільки припускає участь в проведенні правового моніторингу науково-дослідних, наукових, експертних та громадських організацій, тобто одним з учасників моніторингу в країні є інститути громадянського суспільства [2].

На жаль, в Україні відсутня цілісна система, що здійснювала б постійний і повноцінний моніторинг усього правового простору і всієї правореалізаційної практики. Не існує й єдиної державної структури, що могла б планомірно здійснювати цю життєво необхідну функцію.

За даних умов створення Центру правового моніторингу як структури, що здатна об'єднати на єдиній основі зусилля державних органів, наукових організацій, громадських об'єднань та інших структур громадянського суспільства для вирішення таких завдань, як організація комплексної системи наукового забезпечення законотворчої і правозастосовної діяльності в країні та запровадження системи державного контролю якості й ефективності правотворчої і правозастосовної діяльності — має стати ключовим моментом у вирішенні даної проблеми.

Список використаної літератури:

1. Концепция развития российского законодательства / под ред. Т. Ю. Хабриевой, Ю. А. Тихомирова. — М.: Эсмо, 2010. — 736 с. — С. 103.
2. Щеглов А. В. Организация мониторинга законодательства : российская и европейская модель / А. В. Щеглов // Национальные интересы. — 2011. — № 4. — С. 41-44. — С. 43.

ЄЗЕРОВ А. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНА ПОЛІТИКА В СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Роль особистості та її прав у політичних процесах змінюється в залежності від історичного моменту, типу держави, ступеня розвитку демократії. Політична історія знає приклади, коли людина та її основоположні права переставали бути значимою цінністю для держави, однак згодом знову займали гідне місце в системі соціальних цінностей.

Виступаючи універсальною цінністю, що дозволяє «вимірювати» будь-які суспільні події і явища, права людини в сучасному світі пов'язані з найважливішими проблемами (підтримання екологічної рівноваги, миру і безпеки, збереження культурної спадщини людства і т.д.), вирішення яких складає умову подальшого людського існування. Тому державна політика, як внутрішня, так і зовнішня, повинна бути спрямована на забезпечення прав людини як найвищої соціальної цінності. Саме стан захисту прав людини має бути критерієм ефективності державної політики, пріоритетом при здійсненні будь-яких політичних перетворень. Право і його найважливіша складова — права людини покликані визначати межі свободи політики.

Крім внутрішньої і зовнішньої політики окремих держав, права людини і громадянина є об'єктом і міжнародної політики. Сучасна концепція прав людини підтверджує факт того, що права людини, встано-

влені міжнародними угодами, є результатом політичного процесу. Більше половини держав-членів ООН зобов'язалися привести свою політику у відповідність з міжнародно прийнятими стандартами прав людини. Їх невиконання є одним з найбільш потужних факторів тиску в світовій політиці. Міжнародні стандарти прав людини, що стали правовим результатом міжнародної політики в цій сфері, спрямовані, в першу чергу, на недопущення пріоритету політики над правом, правами людини.

Права людини як універсальна оціночна категорія, яка поєднала в собі моральні і праві засади, встановлює правові основи політики і є мірилом ефективного здійснення публічної влади.

Ставши на шлях демократичного правового розвитку, орієнтуючись на гуманістичні за змістом і спрямованістю міжнародні стандарти, Україна повинна поставити перед собою завдання вироблення та впровадження національної конституційно-правової політики у сфері прав людини. Таке завдання обумовлено тим, що забезпечення прав і свобод людини — одна з головних цілей конституційних перетворень, покликана змінити становище людини, створити їй гідні умови життя, гарантувати свободу, соціальну захищеність, активну участь в політичному процесі.

Правова політика розглядається як комплекс ідей, заходів, завдань, програм, установлень, що реалізуються у правовому просторі та об'єктивно потребують регулятивного опосередкування з боку публічної влади [1]. Конституційно-правова політика являє собою такий самий комплекс у царині конституційно-правового регулювання. За своєю сутністю і цілями конституційно-правова політика є засобом юридичної легітимації, закріплення й забезпечення політичного курсу країни, провідником різноманітних інтересів, потреб, прагнень суб'єктів конституційного права. Отже, діяльність держави та інших політичних інститутів, спрямована на створення ефективного механізму забезпечення прав людини, цивілізоване використання юридичних засобів у досягненні відповідних правових цілей, складає зміст конституційної політики у сфері прав людини. Головним завданням конституційної політики, орієнтованої на забезпечення прав людини, є створення умов, які дозволяють правам і свободам людини бути реалізованими, а громадянському суспільству контролювати діяльність публічної влади, її органів і посадових осіб.

Реальне здійснення конституційної політики в сфері прав людини можливо за лише умови демократичного режиму, за дії якого тільки людина та її права і свобода можуть ставати не лише об'єктом, а й суб'єктом, здійснюваної політики. В цілому, забезпечення прав і свобод людини — основна задача конституційних перетворень, покликана створити людині гідні умови для життя, гарантувати свободу, недоторканність особистого життя, соціальну захищеність, активну участь в політичному процесі. Головне завдання конституційної політики, оріє-

натованої на забезпечення прав людини, полягає в створенні умов, які дозволятимуть правам і свободам людини реалізуватися, а організованому суспільству – контролювати діяльність державної влади, її органів і посадових осіб.

Саме через інститути громадянського суспільства може бути реалізована така політика, оскільки відкритість системи управління забезпечується високим ступенем її адаптивності, розвиненою технологією взаємодії з громадськістю.

Концептуальною основою конституційної політики України в царині прав людини виступають визнані міжнародним співтовариством засади, які, зокрема, знайшли своє нормативне втілення. Верховна Рада України на восьмому році незалежності затвердила своєю постановою Засади державної політики України в галузі прав людини. Цим актом парламенту визначено перелік принципів державної політики в галузі прав людини [2].

Формування політики в галузі прав людини передбачає розробку і реалізацію комплексу нормативно-правових актів у галузі прав і свобод людини, визнання та здійснення міжнародних стандартів у тій сфері. Положення Зasad державної політики України в галузі прав людини декларувалися як основа законотворчої діяльності в сфері прав і основних свобод людини, однак були прийняті після основоположних актів у цій сфері. Найважливішим завданням конституційної політики на сучасному етапі конституційних перетворень є забезпечення прав і свобод, створення нових та удосконалення існуючих механізмів їх захисту.

Список використаної літератури:

1. Малько А.В. Конституційно-правова політика сучасної Росії: проблеми і шляхи вирішення / А.В. Малько // Право і політика. – 2001. – № 6. – С. 10–14.
2. Про Засади державної політики України в галузі прав людини: постанова Верховної Ради України від 17 червня 1999 року № 757-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 35. – Ст. 303.

ПЕРЕЖНЯК Б. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, професор

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ І ОНОВЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА В СФЕРІ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ АСОЦІАЦІЇ УКРАЇНИ З ЄС

Євроінтеграційні процеси в соціогуманітарній сфері, зокрема, передбачають створення загальноєвропейського освітнього простору, розробку єдиних критеріїв і стандартів у галузі освіти та науки з метою розширення співробітництва між вищими навчальними закладами європейських країн.

Процеси подальшої модернізації та реформування в Україні щодо перебудови центральних органів виконавчої влади в сфері освіти вимагають, зокрема, спрощення системи державного управління цією сферою, ліквідацію її неефективних ланок, запровадження уніфікованих структур апаратів центральних органів. Першочерговими мають стати заходи із забезпечення оновлення законодавчого врегулювання питань правового статусу центральних органів виконавчої влади в сфері освіти, прийняття нових положень про міністерство та інші органи виконавчої влади. Позитивним стало прийняття нового Закону «Про вищу освіту» (2014 р.).

Одним із інструментів реалізації євроінтеграційних прагнень України є, зокрема, визначення пріоритетів державної політики в гуманітарній та соціально-культурній (духовній) сфері з метою збереження національної політики, самобутності та надбань з подальшим запровадженням інноваційних прогресивних підходів до організації відносин у цій сфері.

Прагнення України стати повноправним членом Європейського Союзу викликає насамперед необхідність гармонізації вітчизняного законодавства відповідно до вимог ЄС.

В Україні створені досить великі правові підстави інтенсифікації її євроінтеграційного курсу, зокрема в гуманітарно-культурній сфері.

Україна є активним учасником інтеграційних процесів у сфері вищої освіти європейських країн. Успішно пройшли експертизу Ради Європи Закони України «Про освіту» і «Про вищу освіту», а також «Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті».

Процеси інтеграції системи освіти України в загальноєвропейській освітній простір відкривають не лише нові перспективи міжнародного співробітництва, але й висуюють нові завдання з удосконалення всіх складових системи освіти, особливо вищої школи. Європейський вибір України обумовив нові орієнтації вищої освіти, намагання відповідно-

ті до європейських науково-освітніх стандартів, викладених насамперед в Magna Charta Universitatum (1988) і Болонській Декларації “Європейський простір вищої освіти” (1999).

Гармонізація вищої освіти України відповідно до вимог ЄПВО, її розвиток здійснюватиметься за певними принципами: це – пріоритетне запровадження інноваційних досягнень освіти і науки; посилена увага до загального розвитку особистості, її культурологічній і комунікативній підготовленості, здатності самостійно здобувати і розвивати знання, формувати інформаційні та соціальні навички; забезпечення соціального контексту вищої освіти, що дасть можливість випускникам ВНЗ формувати успішну професійну кар’єру на принципах соціальної справедливості, відповідальності, загальнолюдських цінностей.

Протягом останніх років у системі вищої освіти України успішно вжито низку організаційно-правових заходів з реалізації вимог Болонського процесу та її подальшої модернізації. Так, уряд затвердив новий Перелік напрямів освіти, за якими здійснюється підготовка фахівців у ВНЗ за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, котрий адаптовано до потреб галузей економіки та європейських вимог. Прийнято ряд урядових рішень, зокрема з питань заснування нових академічних стипендій та надання одноразової адресної грошової допомоги випускникам педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Вжито важливих заходів щодо скорочення та упорядкування мережі ВНЗ (Кабінету Міністрів України подано проект постанови щодо передачі відомчих ВНЗ у підпорядкування МОН). Створено модель національної системи кваліфікацій, яка в перспективі гармонізуватиме із системою кваліфікацій ЄПВО. Запроваджено двоциклову систему підготовки фахівців (бакалавр, магістр), що дає можливість перейти найближчим часом до трициклової системи вищої освіти, яка діє в ЄПВО. З 2006/2007 навчального року в усіх ВНЗ України III-IV рівнів акредитації навчальний процес здійснюється відповідно до рекомендацій Європейської кредитно-трансферної системи (ECTS). Розроблено рекомендації та вживаються організаційні заходи щодо запровадження Додатку до диплома європейського зразка (Diploma Supplement). Розроблено механізми залучення студентського молоді до управління навчальним закладом, контролю якості навчального процесу та реалізації суспільного життя в усіх його проявах. Тому модернізація структури вищої освіти України потребує змін у системі законодавчого і нормативно-правового регулювання вищої освіти з урахуванням вимог європейської системи стандартів та сертифікації.

Серед першочергових завдань модернізації структури вищої освіти України – розробка і запровадження національної системи кваліфікацій для всіх трьох циклів (бакалавр; магістр; доктор-PhD), що узгоджуватиметься з Європейською системою кваліфікацій ЄПВО, а також з Європейською системою кваліфікацій навчання впродовж життя.

Одним з перших в рамках модернізації законодавства про освіту 1 липня 2014 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «Про вищу освіту».

Цей Закон встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з вищими навчальними закладами на принципах автономії вищих навчальних закладів, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

Підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітньо-професійними, освітньо-науковими, науковими програмами на таких рівнях вищої освіти: - початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти; - перший (бакалаврський) рівень; - другий (магістерський) рівень; - третій (освітньо-науковий) рівень; - науковий рівень.

Законом визначено стандарти освітньої діяльності. Стандарт освітньої діяльності — це сукупність мінімальних вимог до кадрового, навчально-методичного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення освітнього процесу вищого навчального закладу і наукової установи. Стандарти освітньої діяльності розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності з урахуванням необхідності створення умов для осіб з особливими освітніми потребами та є обов'язковими до виконання всіма вищими навчальними закладами незалежно від форми власності та підпорядкування, а також науковими установами, що забезпечують підготовку докторів філософії та докторів наук. Стандарти освітньої діяльності розробляються та затверджуються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Міністерство освіти і науки продовжуватиме імплементацію Закону України «Про вищу освіту» та впроваджуватиме нові стандарти змісту вищої освіти.

Постановою Кабінету Міністрів України від 15 квітня 2015 р. № 244 передбачено утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти як постійно діючого колегіального органу з питань реалізації державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти.

До повноважень Нацагентства належить формування вимог до системи забезпечення якості вищої освіти, розробка положення про акредитацію освітніх програм, проведення ліцензійної експертизи щодо можливості видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти тощо.

Діяльність за пріоритетними напрямками Міністерства здійснюватиметься одночасно із тими заходами, яких потребує функціонування системи освіти і науки України в цілому.

9 грудня 2015 року відбулися Парламентські слухання «Правове забезпечення реформи освіти в Україні». Метою слухань стало забезпечення широкого діалогу стосовно стратегічних пріоритетів реформування освіти, незважаючи на наявні кризові умови.

Є потреба комплексного оновлення освітньої нормативно-правової бази, яка б забезпечила системну реформу освіти в Україні.

«Освіта повинна не лише реагувати на зміни в суспільстві, а й завадати напрям цих змін на наступні десятиріччя», — наголосила міністр освіти і науки України Л. Гриневич, запропонувавши десять напрямів змін, які вважає пріоритетними: 1) ключовою постаттю реформування шкільної освіти повинен бути вчитель; 2) створення системи освіти впродовж життя; 3) система освіти повинна забезпечувати новий зміст, який базуватиметься на «європейських орієнтирах»; 4) збільшення навчального часу для реалізації нового змісту; 5) правильний розподіл фінансової відповідальності з чітким визначенням усіх показників освітньої субвенції та витрат, які вона покриває; 6) децентралізація управління і фінансів; 7) створення реального інклюзивного освітнього простору; 8) реалізація права вибору в освіті, збільшення кількості місць в дошкільних закладах за рахунок приватної освіти, в яку мають іти гроші за дитиною; 9) забезпечення розвитку системи зовнішнього оцінювання якості освіти; 10) створення зв'язку системи освіти і ринку праці через дієву національну рамку кваліфікацій та створення Національного центру професійних кваліфікацій, який займеться розробкою професійних стандартів.

НАУЛІК Н. С.

Національна академія прокуратури України,
начальник відділу підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців
органів прокуратури, кандидат юридичних наук, доцент

ФУНКЦІЇ ПРОКУРАТУРИ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНІ ЗМІНИ

Євроінтеграційні процеси в Україні зумовили реформування правовохоронної та правозахисної системи. Кардинальних змін зазнав конституційно — правовий статус прокуратури, зокрема її функціональна складова. Сутність прокуратури та її видову характеристику в першу чергу визначає функціональний аспект її діяльності. Саме функції є найбільш важливим елементом конституційно-правового статусу будь якого органу чи посадової особи публічної влади та інших суспільних

інституцій, являючи собою основні нормативно-регламентовані напрями їх діяльності.

На сучасному етапі реформування прокуратури України, найважливішим є визначення її місця в системі органів державної влади та ролі, яку виконує прокуратура. Функції прокуратури безпосередньо пов'язані із здійсненням діяльності прокурора і визначають найважливіші якісні характеристики прокуратури, направленість її діяльності та надають можливість найбільш чітко розкрити сутність політико-правової природи та соціальне призначення прокуратури.

Найприйнятнішим визначенням функцій прокуратури можна визнати наступне: це — вид діяльності прокурора, який обумовлюється соціальним призначенням прокуратури, характеризується визначенням спеціальним предметом відання, форм, методів і правових засобів реалізації, спрямованістю на розв'язання відповідних завдань і здійснюється у межах властивої йому компетенції [1, с. 18].

Аналізуючи останні конституційні зміни статусу прокуратури, зокрема її функціональну складову, то у статті 131-¹ Конституції України закріплено, що в Україні діє прокуратура, яка здійснює:

- 1) підтримання публічного обвинувачення в суді;
- 2) організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, вирішення відповідно до закону інших питань під час кримінального провадження, нагляд за негласними та іншими слідчими і розшуковими діями органів правопорядку;
- 3) представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом [2].

Хоча, до внесення змін до Конституції України, у статті 121 було визначено, що на прокуратуру України покладаються:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян;
- 5) нагляд за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами [3].

Отже, законодавець вже не покладає на прокуратуру функції, а визначає здійснення нею цих функцій, тобто ми можемо акцентувати увагу на визначенні функцій прокуратури, саме як на видах її діяльності.

Однак, станом на сьогодні є невідповідність норм Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року нормам Конституції України, а саме, відповідно до статті 2 Закону на прокуратуру покладаються такі функції:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян [4].

Крім того, не визначеним на сьогодні є місце прокуратури серед гілок влади. Віднесення норми про прокуратуру до Розділу Конституції «Правосуддя» не дає чіткого розуміння віднесення прокуратури до судової гілки влади, оскільки неврегульованим залишається ряд питань щодо правового статусу та гарантій діяльності прокурорів; місце та роль прокурора у судових процесах тощо.

Тому, необхідним є негайне внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року, які усунуть невідповідність функцій прокуратури Конституції та усунуть ряд прогалин щодо реалізації прокурором своїх повноважень.

Список використаної літератури:

1. Наулік Н., Мамедов Г. Трансформація функцій прокуратури України в сучасних умовах// Вісник Національної академії прокуратури України. – № 2 (47). – 2017. – С. 15-18.
2. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР). – № 28. – 2016. – Ст. 532.
3. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
4. Про прокуратуру. Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

ТЕРЛЕЦЬКИЙ Д. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЙОГО МЕХАНІЗМ ЯК ПРЕДМЕТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Змістовне ознайомлення з науковою та навчальною літературою з конституційного права дає вагомі підстави стверджувати, що попри, без перебільшення, величезний здобуток вітчизняних теоретиків права

щодо дослідження природи та механізму правового регулювання, його складових, до тепер відсутнє його комплексне осмислення крізь призму конституційно-правової матерії.

Звісно, галузеві складові механізму правового регулювання (конституційно-правові норми, правовідносини та акти, конституційно-правова правосвідомість тощо) багаторазово розглядалися як безпосередньо [1], так і як складові більш загальних досліджень [2-4]. Так само наявні роботи, присвячені визначенню особливостей конституційно-правового регулювання у певних сферах суспільних відносин [5-7].

Однак до тепер відсутні дослідження, предметом яких виступало б власно конституційно-правове регулювання; які б ставили за мету визначити, приймаючи до уваги наявні загальнотеоретичні напрацювання, галузеві особливості та тенденції регулювання у конституційно-правовій сфері, виокремити та здійснити системний аналіз складових механізму конституційно-правового регулювання, виявити їхні структурні взаємозв'язки і функціональні залежності.

Зважаючи на те, що у наявних численних дослідженнях складові механізму правового регулювання у конституційно-правовій сфері розглядаються, головним чином, статично та відособлено один від одного, без визначення їх взаємного впливу, конституційно-правове регулювання та його механізм як предмет самостійного наукового дослідження повинні передусім визначатися як функціонуюча система, цілісне утворення, яке має якісно нові властивості, відсутні в її складових, що проявляються в динаміці, під час цілеспрямованого впливу на суспільні відносини з метою їхнього упорядкування.

Вихідною тезою такого підходу, є сприйняття конституційно-правових явищ та процесів як відкритих систем, що складаються з систем нижчого порядку та входять до систем вищого. Така системна природа зумовлює пріоритетне застосування системного та структурного функціонального методів у дослідженні.

Системний метод, що проявляється в двох аспектах — пізнавальному (описовому) і конструктивному — дозволяє пояснити зовнішні прояви системи (доцільні властивості) її внутрішнім устроєм, дослідивши при цьому взаємообумовлений вплив бажаної юридично значущої мети — функцій — внутрішнього устрою — доцільних властивостей системи.

Структурно-функціональний метод у свою чергу наголошує, що кожна системна складова є функціональною, забезпечуючи досягнення бажаної юридично значущої мети системою, адаптуючи структуру системи в цілому: підвищує її стійкість, ефективність взаємодії з іншими структурами, здійснює регуляцію внутрішніх зв'язків і поведінки окремих складових. Для того, щоб оцінити місце й роль структурної складової у функціонуванні всієї структури важливо визначити функціональні можливості цієї складової за двома основним характеристиками: функціональною значущістю та функціональною автономністю. Результатом такої оцінки стане виділення складових високої функціона-

льної значущості та автономії, які сприяють здійсненню основних функцій системи, та інших складових, що мають менший ступінь функціональної значущості, аж визнання їх функціонально зайвими.

Таким чином, дослідження конституційно-правового регулювання та його механізму як самостійного предмету має базуватися на їх сприйнятті як динамічно функціонуючої відкритої системи, структурні складові якої забезпечують досягнення системою в цілому бажаної юридично значущої мети та адаптують її структуру до зовнішніх та внутрішніх чинників.

Список використаної літератури:

1. Джерела конституційного права України / [Ю. С. Шемшученко та ін. ; відп. ред.: Ю. С. Шемшученко, Н. М. Пархоменко] ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К. : Наук. думка, 2010. — 709 с.
2. Крусян А.Р. Сучасний український конституціоналізм / А. Р. Крусян. — К. : Юрінком Інтер, 2010. — 559 с.
3. Савчин М.В. Конституціоналізм і природа конституції / М.В. Савчин. — Ужгород : Поліграфцентр "Ліра", 2009. — 371 с.
4. Шаповал В.М. Сучасний конституціоналізм / Юрид. фірма «Салком». Наук.-аналіт. центр. — К. : Юрінком Інтер, 2005. — 559 с.
5. Биков О.М. Конституційно-правове регулювання відносин у сфері реалізації права на свободу віросповідання в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / Биков Олександр Миколайович ; Ін-т законодавства Верховної Ради України. — К., 2012. — 39 с.
6. Кафарський В.І. Політичні партії України: конституційно-правове регулювання організації та діяльності / В.І. Кафарський ; Ін-т держ. і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К. : Логос, 2008. — 559 с.
7. Мішина Н.В. Конституційно-правове регулювання діяльності органів самоорганізації населення: порівняльно-правове дослідження / Н.В. Мішина ; Одес. нац. юрид. акад. — О. : Друк. дім, 2009. — 297 с.

МІХАЛЬОВ В. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права

ВИОКРЕМЛЕННЯ БІОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ПРАВ ОСОБИСТОСТІ

У «Новій філософській енциклопедії» йде мова про складність визначення поняття «людина» та відзначається, що «людини — істота найбільш відома сама собі у власній емпіричній фактичності і яку важко вхопити у своїй сутності. Спосіб буття людини у Всесвіті такий уні-

кальний, а його структура складена з таких різnorіdних та суперечних елементів, що стає перепорою на шляху виробки будь-якого короткого, нетривіального визначення таких понять як «людина», «природа людини», «сутність людини», тощо. В якості же робочої дефініції пропонується наступна: «людина — це суб'єкт суспільно-історичного процесу, розвитку матеріальної та духовної культури на Землі, біосоціальна істота, яка генетично пов'язана з іншими формами життя, проте яка виділилася з них завдяки спроможності виробляти знаряддя праці, володіє членоподільною мовою, мисленням і свідомістю, моральними якостями» [1, с. 344-345].

В юриспруденції лише деякі вчені до недавнього часу використовували поняття «людина», виділяє при цьому дві сутнісні риси, а саме його біологічну та соціальну складову (Явіч Л., Чіркін В.) [2, с. 117; 3, с. 64].

Виходячи саме з такого підходу, що людина — біосоціальна істота, до певного часу не було потреби до сталих класифікацій прав людини по різними підставам додавати ще одну, та поділяти їх на дві групи: біологічні і соціальні права, оскільки безсумнівно право є соціальною категорією і всі суб'єктивні права людини є правами соціальними.

Разом з тим, наукові та технологічні досягнення людства у сфері генної інженерії та практичної медицини обумовили новий виклик до суспільства, який пов'язано з можливостями, що відкриваються у зв'язку впливом на людину як на біологічну істоту. До числа проблем, що становлять сутність такого виклику і потребують адекватної реакції для їхнього вирішення можна віднести пренатальну і постнатальну діагностику, генну терапію, позитивну та негативну евгеніку, клонування людини, трансгенні технології, біомедицинське експериментування, репродуктивні технології, та технології, які перешкоджають народженню дітей, операції по пересадці органів та тканин, евтаназію, та корекцію статевої належності.

Досить широке коло таких проблем з необхідністю ставить питання про правову регламентацію такого втручання в організм людини як істоти, в якій соціальна складова базується на біологічному фундаменті, що є первинним і потребує нормативного регулювання на підставі міжнародно-правових актів та внутрішньодержавних законів, а це в свою чергу робить необхідним виділення особливої групи прав людини — біологічних прав.

Але, якщо біологічні права людини розглядати в якості суб'єктивних прав, що опосередковують потреби людини в його бутті як біологічної істоти, то з точки зору соціальної складової людської істоти всі інші права є соціальними правами в широкому розумінні. Тобто можна ввести ще одну класифікацію прав людини, яка передбачає розподіл прав людини на біологічні та соціальні права, якщо в якості підстави такої класифікації обрати людську природу, яка складається з біологічної та соціальної іпостасі людини.

Така класифікація дозволяє зробити аналіз традиційних прав, які на протязі десятиліть і навіть століть визнані в демократичному світі як беззаперечні стандарти прав людини і віднести ряд із них до біологічних прав людини, оскільки вони пов'язані з її життям і факторами від яких залежить біологічне існування людини як живого організму. Такий підхід дає можливим до групи біологічних прав людини віднести в першу чергу право на життя, право на охорону здоров'я, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на безпечні для життя і здоров'я умови праці, право на забезпечення людини їжею, одягом, житлом.

Можна сформулювати основні чинники, які дають можливість для впровадження біологічних прав людини в системі прав особистості:

- 1) біосоціальна сутність людини;
- 2) відкриття в галузі генетики та практичної медицини;
- 3) ускладнення соціальних процесів, що відбуваються у суспільстві;
- 4) формування уявлень у медичинського співтовариства, релігійних діячів та спеціалістів в галузі етики щодо підходів до використання на практиці досягнень у сфері генної інженерії і практичної медицини;
- 5) необхідність пошуків правових механізмів і правил регламентації соціального життя людей у зв'язку з новими технологічними можливостями, що мають вплив на основи буття людини як біосоціальної істоти.

Процес закріплення таких прав вже іде як на міжнародно-правовому, так і на внутрішньо державному рівнях. Основоположним міжнародним актом в цій сфері є Конвенція Ради Європи «Про захист прав і гідності людини у зв'язку з застосуванням досягнень біології і медицини: Конвенція про права людини і біомедицині» від 04.04.1997 р. Цей процес досить активно відбувається і в Україні, Конституція і законодавчі акти якої, в першу чергу Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 р., закріплюють деякі біологічні права людини.

Список використаної літератури:

1. Новая философская энциклопедия: В 4 т. Т. 4. — М.: Мысль, 2001. — 605 с.
2. Явич Л.С. Сущность права. — Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. — 205 с.
3. Чиркин В.Е. Конституционная терминология. — М.: ИНФРА-М, 2013. — 272 с.

ОЛЬКІНА О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

СВОБОДА ОБ'ЄДНАННЯ ТА ПРАВО НА УЧАСТЬ В УПРАВЛІННІ ДЕРЖАВНИМИ СПРАВАМИ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Основними політичними правами громадян України, що забезпечують їх можливість формувати державну політику, фактично здійснювати народовладдя, є право на участь в управлінні державними справами та свобода об'єднання, яка реалізується за допомогою функціонування недержавних політичних інститутів.

Свобода об'єднання як одне з найважливіших політичних прав є основою демократичного режиму, способом інституціоналізації суспільних інтересів, за допомогою якого громадяни взаємодіють з державною владою.

Свобода об'єднань (асоціацій), як зазначають П. Рабінович та М. Хавронюк, «означає право на об'єднання громадян для спільних дій і досягнення спільної мети... Таке об'єднання є необхідним для людини, коли вона сама не в змозі вчинювати вказані дії або досягти бажаної мети» [1, с. 207].

Різні об'єднання є стрижнем структурованого громадянського суспільства, однак особливо важлива роль у реалізації свободи політичної діяльності громадян держави, здійснення їх права на участь в управлінні державними справами, як і у забезпеченні політичної та ідеологічної багатоманітності, належить політичним партіям як специфічному виду об'єднань громадян. Отже, для з'ясування впливу об'єднань громадян на реалізацію права на участь в управлінні державними справами необхідно зупинитися на характеристиці його змісту.

Конституційний Суд України в Рішенні від 13 грудня 2001 р. № 18-рп визначив: «свобода об'єднання означає, зокрема, правову та фактичну можливість добровільно, без примусу чи попереднього дозволу утворювати об'єднання громадян або вступати до них. Згідно з частиною четвертою статті 36 Конституції України ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян» [2]. Він виокремлює три елементи свободи об'єднання: право утворювати об'єднання, вступати до них і утримання від вступу.

Разом з цим, органом конституційної юстиції не враховано право членів об'єднання громадян впливати на його діяльність і, опосередковано, через нього взаємодіяти з органами публічної влади. Політичні партії є тим видом об'єднань громадян, що сприяє реалізації права на участь в управлінні державними справами, адже їх участь у виборах

здійснює ключовий вплив на діяльність органів державної влади. Як зауважує С. Лукаш «політичні партії є: єдиним елементом громадянського суспільства, який за умови оволодіння державною владою може об'єднати приватні інтереси громадян, соціальних верств, зацікавлених груп у загальний політичний інтерес; вони організовують політику, вносять у неї елемент керованості, цілеспрямованості; демократизують представницьке правління; вносять у політику, організацію державної влади елемент політичної відповідальності; є найважливішою передумовою формування органів державної влади, забезпечують прозорість їх функціонування» [3, с. 34].

Разом з тим, з моменту вступу на виборну державну посаду представник політичної партії повинен у своїй діяльності керуватись нормативно-правовими актами та інтересами народу в цілому, що дозволяє розподілити право на об'єднання, інституціоналізація якого сприяє реалізації права на участь у державному управлінні, та власне саме право на участь в управлінні державними справами, що полягає у безпосередньому впливі на прийняття державно-владних рішень.

Між цими правами існують й інші відмінності, які можна згрупувати за такими критеріями:

1) суб'єкт, якому належить право. Тільки громадяни України мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. У той час, як засновниками та членами об'єднань громадян, за винятком політичних партій, можуть бути й іноземці та особи без громадянства;

2) спосіб впливу на прийняття державних рішень під час реалізації права на участь в управлінні державними справами – безпосередній, особистий, а опосередкований та рекомендаційний характер він набуває через діяльність об'єднань громадян. Крім того, у державній службі цей вплив набуває таких ознак як постійність, професійність та виришальність;

3) сфери впливу на прийняття державних рішень у функціонуванні об'єднань громадян обмежені політичними органами та, як правило, зосереджені передусім на парламенті, у той час як право участі громадян в управлінні державними справами надає можливість реалізації як народовладдя, як і здійснення законодавчої, виконавчої і судової державної влади, а також місцевого самоврядування.

Проте, незважаючи на різну природу та способи реалізації, проаналізовані права мають спільне призначення, яке полягає у створенні інститутів, що здійснюють суспільний вплив на державну політику, врахування інтересів усіх громадян України і, саме тому, в умовах інтеграційних процесів їх інституціоналізація та гарантування мають стати першочерговими для законодавця.

До способів інституціоналізації цих прав передусім відносяться вибори, референдуми, народна законодавча ініціатива, звернення грома-

дян, петиції, державна служба, місцеве самоврядування, інститут присяжних, політичні партії, громадські об'єднання, професійні спілки.

Список використаної літератури:

1. Рабінович П. М., Хавронюк М. І. Права людини і громадянина. — Київ: Атіка, 2004. — 463 с.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзацу четвертого статті 2, частини другої статті 6, частин першої, другої статті 10 Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (справа про молодіжні організації) від 13 грудня 2001р. № 18-рп/2001 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 51. — Ст. 2310.
3. Лукаш С. Ю. Політичні партії в системі взаємовідносин держави і народу в Україні: конституційно-правовий аспект / С. Ю. Лукаш // Проблеми законності. — Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого / відп. ред. В. Я. Тацій. — 2001. — Вип. 50. — С. 34—40.

КРЫЛОВ Ю. В.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры конституционного права,
кандидат юридических наук, доцент

ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ВЫБОРОВ В СТРАНАХ СНГ

Правовое регулирование избирательного процесса в странах постсоветского пространства развивалась в двух принципиально различных направлениях. В некоторых случаях оно сохранило черты прежней, советской системы консолидированного избирательного законодательства. В других случаях осуществлена кодификация. К странам с консолидированной системой избирательного законодательства относятся Казахстан, Кыргызия, Латвия, Литва, Россия, Таджикистан, Узбекистан, Украина.

В Казахстане действует Закон «О выборах в Республике Казахстан» 28 сентября 1995 года N 2464. Закон разделен на 133 статьи, разделен на 15 глав и 2 части.

В Кыргызии действуют два Конституционных Закона: «О выборах Президента Кыргызской Республики и депутатов Жогорку Кенеша Кыргызской Республики» от 2 июля 2011 года № 68. Содержит 68 статей и 12 глав.; « О референдуме Кыргызской Республики» от

23 октября 2007 года № 159 Закон разделен на 55 статьи, разделен на 8 глав.

В Латвии действует 3 Конституционных Закона: Закон о выборах в Сейм от 25.05.1995 г. состоит из 55 статей разделенных на 6 глав; Закон о выборах в думу города республиканского значения и краевую думу» от 13.01.1994 г. Закон состоит из 52 статей разделенные на 7 глав; Закон о референдуме, инициировании законов и Европейской гражданской инициативы от 31.03.1994 г. содержит в себе 38 статей разделенные на 6 разделов.

Законодательством Литвы предусмотрено: Закон Литовской Республики о выборах Президента Республики от 22.12.1992 г. № 1-28 содержит в себе 78 статей разделенные на 9 глав; Закон Литовской Республики о выборах в Европейский Парламент от 20.11.2003 г. № IX-1837 содержит в себе 94 статей разделенные на 11 глав;

Сложно представлено законодательство Российской Федерации. Федеральный Закон «О выборах Президента Российской Федерации» от 10.01.2003 г. № 19-ФЗ. содержит в себе 88 статей разделенные на 12 глав. Федеральный Закон О выборах депутатов Государственной Думы Федерального Собрания от 14.02.2014 г. № 20-ФЗ содержит в себе 104 статей разделенные на 14 глав.

Система избирательного законодательства Республики Таджикистан представлена: Конституционный Закон Республики Таджикистан «О выборах президента Республики Таджикистан» 21.01.1994 г. № 1042, содержит 7 разделов, 38 статей; Конституционный Закон Республики Таджикистан «О выборах депутатов в местные Меджлисы народных депутатов» 10.12.1999 г. № 858, состоит из 8 разделов, 21 статьи. Конституционный Закон Республики Таджикистан «О выборах Меджлисы Оли Республики Таджикистан» 10.12.1999 г. № 856, состоит из 7 разделов, 59 статьи. Конституционный Закон Республики Таджикистан «О референдуме Республики Таджикистан» 04.11.1995 г. № 106, состоит из 4 главы, 34 статьи.

Закон Республики Узбекистан «О выборах в Олий Мажлис Республики Узбекистан» 29 августа 2003 г., № 518-II содержит в себе 65 статей разделенные на 7 глав.

Законодательство Украины по выборам представлено достаточно широким кругом Законов: Закон Украины «О выборах президента Украины» 05.03.1999 г. № 474-XIV, содержит 13 разделов, 105 статей; Закон Украины «О государственном реестре избирателей» от 22.02.2007 г. № 698-V, содержит в себе 6 разделов, 33 статьи; Закон Украины «О центральной избирательной комиссии» 30.06.2004 г. № 1932-IV, содержит 7 разделов, 37 статей; Закон Украины « О выборах народных депутатов Украины» от 17.11. 2011 г. № 4061-VI, содержит 15 разделов, 115 статей; Закон Украины «О местных выборах» 14.07.2015 г. № 595-VII, содержит 15 разделов, 40 статей.

В ряде государств возникших на территории бывшего СССР достигнуто более высокая степень систематизация избирательного законодательства — кодификация. Избирательный Кодекс Азербайджанской Республики принят 27 мая 2003 года № 461-ІІQ состоит из 246 статей, 38 глав и 7 разделов.

В 1999 году принят Избирательный кодекс Армении. Кодекс состоит из 141 статьи разделенных на 32 главы. В Кодексе можно выявить: общую, особенную и специальную части.

Избирательный кодекс Республики Беларусь принят 11 февраля 2000 года, состоит из 10 разделов, 29 глав, 156 статей. В принятом 27.11.2011 г. Избирательном кодексе Грузии содержится 186 статей разделенных на 20 глав. Кодексом закреплены основные принципы проведения выборов референдумов и плебисцита.

Кодекс о выборах Республики Молдова принят в 1997 году к настоящему времени притерпел 42 изменения и дополнения. В его составе 205 статей, разделенных на 7 разделов, в структуре разделов 13 глав, 7 частей.

Избирательный Кодекс Туркменистана принят 4 мая 2013 года, состоит из 92 статей, разделенных на 3 главы и 17 разделов.

БАЛЬЦІЙ Ю. Ю.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ КОНСТРУКЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Створюючи законодавчі рамки діяльності місцевого самоврядування, держава керувалася в першу чергу Конституцією України. Не менш важливим було й дотримання вимог і норм ратифікованої українським парламентом Європейської хартії місцевого самоврядування. У розділі першому Конституції України «Загальні засади» (ст. 5) місцеве самоврядування згадується як право народу здійснювати владу, в тому числі і через органи місцевого самоврядування [1]. Тут ми бачимо повну нормативну узгодженість між українським законодавством і європейським розумінням місцевого самоврядування. І в Конституції України, і в Європейській Хартії чітко і недвозначно вказується, що суб'єктом місцевого самоврядування є спеціальні управлінські органи. У Хартії вони називаються місцевими владами, а в Україні — органами місцевого самоврядування. Для європейців природа цієї влади та межі її повноважень логічно укладаються в рамки представницької демократії.

Місцеве самоврядування означає право і спроможність місцевої влади, в межах закону, здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою державних справ, які належать до їхньої компетенції і в інтересах місцевого населення. Це право здійснюється радами або зборами, члени яких вільно обираються таємним голосуванням на основі прямого, рівного, загального виборчого права і які можуть мати підзвітні їм виконавчі органи. Існуюче положення ніяк не заважає використанню зборів громадян, референдумів або будь-якої іншої форми прямої участі громадян, якщо це дозволяється законом [2]. Не важко пересвідчитися, що європейська конструкція місцевого самоврядування має завершенний характер і не потребує ніякої інтерпретації і трактування.

Далі між європейським визначенням і українським з'являються суттєві відмінності. У ст. 140 Конституції України визначено, що «місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи». Ця думка простежується і в ст. 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», де місцеве самоврядування в Україні — це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста — самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [3]. Тобто, в конституційну конструкцію місцевого самоврядування вноситься елемент конкуренції влад. Поруч з органами місцевого самоврядування з'являється новий суб'єкт управління — територіальна громада. Далі конструкція місцевого самоврядування отримує ще один суб'єкт владних повноважень і ще більш ускладнюється. У ст. 141 Конституції України цій територіальній громаді надається право обирати сільського, селищного, міського голову, який має очолювати виконавчий орган ради і головувати на її засіданнях, фактично управляти цими органами.

Розвиваючи ідеї Конституції України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» вносить дедалі більше плутанини в термінологію і розуміння суті місцевого самоврядування.

Скажімо, в ст. 5 першим елементом системи місцевого самоврядування називається територіальна громада. Але коли справа доходить до розподілу повноважень, то названий первинний суб'єкт в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» таких повноважень взагалі не отримує.

Не випадково, що і в науковому середовищі, і серед практиків державного будівництва, особливо серед політиків, посилюється незадоволення існуючою законодавчою формою, народжується спротив і бажання змін у напрямку пошуку більш досконалої формули місцевого самоврядування. По суті, законодавство в такому випадку не стільки

вносить порядок і розуміння, скільки стає причиною конфлікту інтересів в самій цій сфері. Досі у нас, на відміну від іншої частини Європи, колективне стоїть вище від особистого. Це спричинило, зокрема, невідповідність закону про місцеве самоврядування Європейській хартії місцевого самоврядування [4, с. 65].

Наприклад, поняття «безпосередньо», вставлене в права територіальної громади в ст. 140 Конституції України, або «самостійно» в ст. 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» порушує, в свою чергу, питання про перерозподіл владних повноважень. «Таке поняття, скажімо, як безпосереднє право громад... Треба нормально здійснювати процес щодо повноважень, але це треба зробити через Конституцію, через норму закріпити виключно компетенцію громади, розмежувати цю компетенцію з органами... Сьогодні ми говоримо, що з позиції науки конституційного права і практики можна вважати процес конституційного реформування місцевого самоврядування поки що незавершеним...» [4, с. 60, 80-82].

Для законодавців — це поле боротьби за внесення змін і доповнень у законодавство, вигідних тим чи іншим політичним силам. За останні декілька років до Верховної Ради України різними групами депутатів вже неодноразово вносилися і розглядалися в її комісіях декілька проєктів внесення змін до Основного Закону або нової редакції Закону про місцеве самоврядування.

Для політиків, прихильників прямої демократії, які переважно прагнуть прийняття будь-яких управлінських рішень відносять до компетенції громадських зборів, слухань, референдумів — це привід для тиску на місцеву владу. Як приклад можна навести багатомісячні гострі, часто дуже не толерантні дискусії між органами місцевого самоврядування міст, наприклад Києва, Одеси, Львова, Дніпропетровська, Харкова та представниками громадських кіл навколо затвердження Статутів цих міст. Зрозуміло, що в центрі непорозуміння були суперечки з земельних питань, розподілу комунальної власності, бюджету самоврядування. Що з того, що в ст. 143 Конституції жителям громади надано право безпосередньо управляти майном, що є в комунальній власності, затверджувати програми соціально-економічного та культурного розвитку і бюджети відповідних громад і контролювати їх виконання, встановлювати місцеві податки і збори та інше, якщо в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» такі повноваження не передбачені. І не передбачені не тому, що хтось забув їх включити в якусь чергову статтю, а лише тому, що їх у територіальній громаді просто немає. Не реально і в принципі незаконно було б в кожному разі при вирішенні питань місцевого значення проводити місцевий референдум. Таке самоврядування важко навіть собі уявити. Більше того, ні уявляти ані думати про це зовсім непотрібно, оскільки функцію управління місцевими справами беруть на себе органи місцевого самоврядування.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: Прийнята 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Європейська Хартія про місцеве самоврядування // Місцеве самоврядування. — 1997. — № 1-2. — С. 90-94.
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 24. — Ст. 170.
4. Проблеми децентралізації: національний та міжнародний досвід. Збірник матеріалів та документів. — К.: Атіка, 2006. — 744 с.

БЕРНАЗЮК І. М.

Національне агентство запобігання корупції,
радник заступника Голови, кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ЛОБІЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Визначаючи шляхи розвитку форм взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади, а також способи посилення впливу їх програмних документів на формування державної політики, необхідно звернутися до зарубіжного досвіду у цій сфері. У даному контексті слід згадати про запровадження такого актуального для нашої держави інституту, який є досить поширеним у США та багатьох країнах Європи, як лобіювання.

У законопроекті «Про лобіювання» від 5 жовтня 2016 р. (реєстр. № 5144-1) [1] лобіювання визначається як вплив суб'єкта лобіювання на діяльність Верховної Ради України, її посадових осіб, народних депутатів України під час процесу розробки, прийняття, скасування або зміни ними нормативно-правових актів.

Однак, у світовій практиці дане поняття трактується ширше, і означає не тільки діяльність, спрямовану на просування законопроектів у парламенті, але будь-які цілеспрямовані зусилля з просування своїх вимог в органах влади і управління різного рівня, що здійснюється спеціальним суб'єктом — лобістом [2, с. 51].

Д. Базілевич та В. Нестерович вказують, що інститут лобіювання в багатьох країнах виконує важливу функцію забезпечення ефективної взаємодії між громадянами, інститутами громадянського суспільства, суб'єктами господарювання з одного боку, і органами державної влади з іншого, у питаннях формування державної політики і забезпечення контролю за діяльністю останніх. Крім того, на думку вчених, інститут лобіювання є дієвим інструментом мінімізації корупції і корупційних ризиків [3, с. 4].

Інші науковці справедливо зазначають, що в українському контексті законодавче регулювання лобістської діяльності сприятиме вирішенню цілої низки проблем, які характеризують процес прийняття владних рішень. В першу чергу, воно дозволить частково вирішити проблему нерівності можливостей та доступу до суб'єктів прийняття рішень з боку громадян, інститутів громадянського суспільства та бізнесу. В обґрунтування даної думки науковці Лабораторії законодавчих ініціатив зазначають, що саме лобісти можуть презентувати різні точки зору на проблему, що потребує законодавчого визначення, надавши можливість владному суб'єкту прийняти зважене рішення [4, с. 11].

Погоджуючись з думкою вчених, необхідно зазначити, що в Україні розроблено декілька законопроектів в цій сфері: «Про регулювання лобістської діяльності в Україні» від 19 жовтня 2010 р. (реєстр. № 83) [5] та «Про лобіювання» від 5 жовтня 2016 р. (реєстр. № 5144-1) [1]. На розгляді Верховної Ради України знаходиться другий з цих законопроектів.

Однак, порівняльний аналіз даних законопроектів показує, що проект «Про регулювання лобістської діяльності в Україні» від 19 жовтня 2010 р. (реєстр. № 83) [5] більш детально регламентує дану діяльність, визначаючи не тільки поняття, суб'єктів, предмет лобізму, але і принципи та обмеження щодо його здійснення, порядок реєстрації та відповідальність суб'єктів лобістської діяльності тощо. Крім того, необхідно зауважити, що законопроект № 5144-1 обмежується лише регулюванням лобістської діяльності у парламенті, в той час, як у законопроекті № 83 спостерігається більш широкий підхід до розуміння цього явища.

Таким чином, легітимація інституту лобіювання в Україні матиме важливе значення для розвитку форм взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади, однак, при цьому необхідно врахувати, що при неправильному підході до регулювання даного інституту, його впровадження може мати протилежний — негативний ефект. Зокрема, як зазначають деякі науковці [6, с. 10-13], зворотною стороною лобізму за деяких умов стає корупція. Тому важливо у Законі, який регулюватиме даний вид діяльності, чітко визначити всі права, обов'язки, обмеження та заходи здійснення контролю за суб'єктами лобістської діяльності. У цьому відношенні більше переваг має законопроект від 19 жовтня 2010 р. (реєстр. № 83) [5].

Список використаної літератури:

1. Про лобіювання: проект Закону від 05.10.2016 реєстр. № 5144-1. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60191.
2. Ганжуров Ю. Парламентське лобіювання в контексті політичної комунікації / Ю. Ганжуров // Політичний менеджмент. — 2005. — № 4. — С. 50-62.

3. Базілевич Д. Інформаційно-аналітичні матеріали до круглого столу: “Лобіювання в Україні: досвід, проблеми і перспективи” / Д. Базілевич, В. Нестерович; за заг. редакцією к.ю.н. В. Федоренка. — К. : СПД Москаленко О. М., 2009 — 36 с.
4. Участь громадськості у законодавчому процесі: проблеми та шляхи підвищення ефективності: Лабораторія законодавчих ініціатив. — К., 2009. — 23 с.
5. Про регулювання лобістської діяльності в Україні: проект Закону від 19.10.2010 реєстр. № 83. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=38796&pf35401=175169>.
6. Газізов М. М. Концептуальні підходи до дослідження феномену лобізму / М. М. Газізов // Державне будівництво. — 2015. — № 1. — С. 2-12.

СОН С. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри конституційного права

ПРОГРАМА ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ: ЗМІСТ, ЗНАЧЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Вплив політичних партій на розвиток громадянського суспільства та функціонування публічно-владних інститутів в Україні здійснюється у відповідності з їх програмою. Діяльність партій повинна проходити відповідно до Конституції України, Законом України «Про політичні партії в Україні», а також інших законів України та згідно з партійним статутом і програмою політичної партії.

Політична програма є обов'язковим документом для реєстрації політичної партії та ключовим для її функціонування, оскільки члени політичної партії об'єднуються саме для реалізації цілей та завдань поставлених в ній.

Крім того, зі змістом програми політичної партії пов'язана її конституційно-правова відповідальність, сформульована у чинному законодавстві України, за якою партії забороняються, якщо програмні цілі або дії партій спрямовані на: 1) ліквідацію незалежності України; 2) зміну конституційного ладу насильницьким шляхом; 3) порушення суверенітету і територіальної цілісності України; 4) підрив безпеки держави; 5) незаконне захоплення державної влади; 6) пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі; 7) посягання на права і свободи людини; 8) посягання на здоров'я населення [1].

Отже, програми політичних партій повинні поважати державність України та основні права і свободи громадян.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про політичні партії в Україні» програма політичної партії є викладом цілей та завдань цієї партії, а також шляхів їх досягнення [1]. Таким чином, на законодавчому рівні встановлено мінімальні структурно-змістовні вимоги до цього документу: цілі, завдання партії та шляхи їх досягнення.

Однак для ефективного виконання програми політичної партії та виокремлення її відмінностей від інших політичних сил названих вимог не достатньо. Легальний перелік змістовних характеристик програми політичної партії доцільно розширити за рахунок таких елементів як цінності та ідеологічні засади діяльності партії, строки реалізації конкретних завдань політичної партії з визначенням її інституційних елементів, відповідальних за це.

При цьому варто погодитись з П. Вороною у тому, що «мета партійної програми – переконати людей та спонукати їх на дію, тобто віддати голос за партію. Вона здійсниться тоді, коли буде емоційно донесена до виборця і відповідатиме певним вимогам. Після того як політична партія оголосила свою партійну передвиборчу програму, вона повинна бути готова пояснити курс, який пропонує для того, щоб нагодувати країну чи побороти злочинність і корупцію, побороти високу смертність, боротись за справедливість, створити робочі місця чи допомогти селу. Найчастіша помилка полягає в тому, що програми побудовані без практичних напрямків та ідей для її підтримки і навіть реалізації. Виникають суто популістські програми, які реалізувати практично неможливо, але вони звучать привабливо» [2, с. 40].

У зв'язку з цим, на законодавчому рівні потрібно встановити зобов'язання політичних партій у їх програмах визначити пріоритети у всіх сферах суспільного життя.

Одночасно, виходячи з того, що основною функцією політичних партій на є сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, участь у виборах, у Законі України «Про політичні партії в Україні» необхідно закріпити порядок ухвалення та внесення змін і доповнень у програму політичної партії. З урахуванням громадської та всеукраїнської природи політичних партій в Україні, вбачається можливим для вирішення цього питання встановлення в якості мінімальної кількості учасників установчого з'їзду (конференції, зборів) членів політичної партії – 10 000 осіб, що мешкають у двох третинах районів двох третин областей України, а також обмеження перегляду змісту програми політичної партії не частіше одного разу у п'ять років. Вказані пропозиції сприятимуть, з однієї сторони стабільності програми політичної партії, а з іншої – її відповідності нагальним потребам суспільства та держави.

Більше того, у Законі України «Про політичні партії в Україні» слід закріпити безпосередній зв'язок між програмою партії та передвиборною партійною програмою, а також передбачити механізм затвердження партійними органами коаліційної угоди, що є базою для програми

діяльності Кабінету Міністрів України. Адже, такі компроміси, які містяться у коаліційній угоді, не мають порушувати принципових програмних засад окремих політичних партій.

Передвиборну програму політичної партії можна віднести до короткострокового та практично-направленого типу, зі збереженням до її змісту тих же вимог, що й до програми політичної партії, але скороченням її обсягу.

Разом з тим, уявляється доцільним передбачити її затвердження під час формування списку кандидатів від партії на виборах народних депутатів України та звітування про виконання попередньої передвиборної програми політичної партії, що дозволить врахувати проблеми, які виникають у ході її реалізації та притягнути до політичної відповідальності кандидатів, діяльність яких не відповідала програмі політичної партії.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що без удосконалення матеріальної та процесуальної складової чинного законодавства України про політичні партії, програма політичної партії не буде здійснювати свого головного призначення — цілеспрямованого упорядкування функціонування політичної партії.

Список використаної літератури:

1. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2365-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 23. — Ст. 118.
2. Ворона П. В. Передвиборчі програми політичних партій: сучасний етап розвитку громадянського суспільства / П. В. Ворона // Актуальні проблеми державного управління. — 2008. — № 2. — С. 33-42.

ПАНАСЮК В. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Конституція України, яка за своїм змістом є однією з найбільш демократичних, містить ряд положень, що є правовою основою для взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства. До цих положень слід віднести закріплення конституційних характеристик української держави, як демократичної, правової, соціальної; положення про те, що народ є єдиним джерелом влади та здійснює її безпосередньо і

через органи державної влади та органи місцевого самоврядування; положення щодо політичних прав громадян. Безпосередньо в тексті Конституції не визначено ні поняття громадянського суспільства ні інститутів громадянського суспільства, проте, саме вищезазначені положення Основного Закону утворюють у своїй сукупності систему конституційних засад взаємодії органів держави та інститутів громадянського суспільства.

В українському законодавстві з прийняттям ряду нормативно-правових актів почався процес нормування принципів, видів та форм взаємодії держави та громадянського суспільства. Першим актом, який визначив принципи, форми взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства було Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства» від 21.11.2007 р. (втратив юридичну силу) [5]. Саме в зазначеному акті вперше закріплено перелік інститутів громадянського суспільства до яких віднесено: громадські організації, професійні і творчі спілки, організації роботодавців, благодійні організації, релігійні організації, недержавні засоби масової інформації та інші невідприємницькі товариства і установи. Позитивним моментом при прийнятті зазначеного Розпорядження було й те, що в ньому містився не лише перелік принципів взаємодії, а й визначені форми взаємодії, що не характерно було ні для «Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні», затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2012 року [6], ні для чинної «Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки», затвердженої Указом Президента України від 26 лютого 2016 року [1].

Чинна Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки закріплює принципи стратегії, напрямки реалізації, завдання та передбачає порядок визначення критеріїв оцінки ефективності та індикаторів реалізації Стратегії. Дана Стратегія є планом дій держави по створенню умов для розбудови громадянського суспільства в Україні та визначає напрямки правотворчої діяльності по створенню сприятливих умов для формування та інституційного розвитку організацій громадянського суспільства та забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення.

Кожен із зазначених нормативно-правових актів закріплював положення щодо необхідності унормування питань діяльності інститутів громадянського суспільства та їх взаємодії з державою на конституційному та законодавчому рівні, натомість на сьогодні діють лише підзаконні нормативно-правові акти, які регламентують зазначенні питання. До таких актів слід віднести Постанову Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації

державної політики» від 3 листопада 2010 року [3], яка затвердила Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики та Типове положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації та Постанову Кабінету Міністрів «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» від 5 листопада 2008 року [4].

Проте, слід зазначити, що нині формується позитивна тенденція підвищення рівня нормативної регламентації питань взаємодії інститутів громадянського суспільства з державою з підзаконного на рівень законодавчий, але дана діяльність стикається з серйозними перешкодами. Протягом 2015-2016 років зроблено кілька спроб прийняти Закон України «Про громадський контроль» [2], який повинен був урегулювати питання принципів, завдань, статусу суб'єктів громадського контролю, заходів громадського контролю, проте ці спроби не завершилися прийняттям закону і даний законопроект було знято з розгляду.

Підсумовуючи, слід зазначити, що процес нормативно-правової регламентації взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави знаходиться на початковому етапі і тому, велика кількість прогалин потребує свого нормативного вирішення саме на рівні закону.

Список використаної літератури:

1. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки: Затверджена Указом Президента України від 26 лютого 2016 року// Офіційний вісник України. – 2016. – № 18. – Ст. 716.
2. Про громадський контроль: Проект Закону України реєстр. № 2737-1 (доопрацьований). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55101
3. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року// Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2945.
4. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів від 5 листопада 2008 року// Офіційний вісник України. – 2008 р. – № 86. – Ст. 2889.
5. Про схвалення концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 року// Офіційний вісник України. – 2007. – № 89. – Ст. 3284.
6. Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Затверджена Указом Президента України від 24 березня 2012 року// Офіційний вісник України. – 2012. – № 26. – Ст. 966.

ПРИНЦИПИ ПРЕДСТАВНИЦТВА ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МІСЬКОМУ САМОВРЯДУВАННІ: ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ

Розбудова демократичної держави в Україні значною мірою залежить від ефективності діяльності органів публічної влади, зокрема органів місцевого самоврядування. Реалізація органами і посадовими особами місцевого самоврядування власних повноважень по життєзабезпеченню територіальної громади обумовлює існування системи контролю та відповідальності муніципальної влади перед населенням. Відповідальність суб'єктів місцевого самоврядування як самостійне правове явище характеризує процес здійснення місцевого самоврядування та виступає однією з гарантій ефективного виконання ними представницької функції.

Одним з елементів організаційно-правового механізму підзвітності та підконтрольності органів і посадових осіб територіальній громаді є висловлення недовіри, що має наслідком за певних обставин звільнення з посади. Але при цьому, якщо недовіра з боку територіальної громади, що передбачена в межах формування народної ініціативи п. 4 ч. 1 ст. 79 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (далі – Закон), в цілому відповідає політико-правовій природі посади міського голови, який отримує мандат довіри безпосередньо від членів міської територіальної громади, то віднесення такого повноваження (п. 10 ч. 1 ст. 26 Закону) до компетенції міської ради викликає сумніви, оскільки механізм висловлення недовіри та його юридичні наслідки законодавством не визначені. В той же час, практика свідчить, що висловлення недовіри є підготовчим етапом для прийняття радою рішення про дострокове припинення повноважень міського голови.

Важливим інструментом забезпечення реалізації представницької функції органами місцевого самоврядування є можливість дострокового припинення їхніх повноважень. Протягом 2014-2015 рр. було внесено зміни до ч. 1 ст. 79 Закону України «Про місцеве самоврядування» в частині розширення підстав для дострокового припинення повноважень міських голів, до яких, зокрема, віднесено здійснення корупційних правопорушень та народну ініціативу. Але разом із тим незмінною залишилася ч. 2 ст. 79 Закону, згідно якої «повноваження міського голови можуть бути достроково припинені, якщо він порушує Конституцію або закони України, права і свободи громадян, не забезпечує здійснення наданих йому повноважень». Розуміння даної юридичної

конструкції є досить неоднозначним, а застосування цієї норми на практиці викликає багато суперечок, що призводять до фактичного блокування ефективної діяльності міських рад та голів.

Чималу роль у вирішенні суперечок між головами і відповідними радами відведена органам судової влади. Разом з тим, необхідно чітко визначити підстави, за якими суди можуть розглядати питання щодо дострокового припинення повноважень міських голів, а коли це питання повинно бути вирішено у інший спосіб, як правило із залученням територіальної громади.

Проблемним залишається питання щодо обґрунтування підстав обвинувачення міського голови, якими, на мою думку, можуть слугувати лише рішення суду, що набрало законної сили, та в резолютивній частині якого визнано дії міського голови незаконними або такими, що свідчать про його бездіяльність чи перевищення своїх повноважень, наданих Законом, або не відповідають вимогам ч. 2 ст. 19 Конституції України. В той же час, незважаючи на численні приклади з практики деяких міських рад, не можуть слугувати як докази, зокрема, висновки постійних комісій ради у будь-якій формі, рішення відповідної ради за матеріалами перевірок тимчасових контрольних комісій ради, їх висновки у вигляді протоколів, різноманітні звернення громадян, висновки контролюючих та перевіряючих органів тощо.

Незрозумілими є також різні умови для прийняття рішення про дострокове припинення повноважень стосовно міських голів та старост. Так, відповідно до ч. 3 ст. 79 Закону повноваження міського голови можуть бути припинені достроково за рішенням відповідної ради, прийнятим шляхом таємного голосування не менш як двома третинами голосів депутатів від загального складу ради, в той час як згідно із ч. 2 ст. 79¹ рішення про дострокове припинення повноважень старости рада приймається більшістю голосів від загального складу ради.

Обраний у національній системі місцевого самоврядування виборний спосіб легітимзації представницьких органів місцевого самоврядування – міських рад та міських голів повинен бути модернізований шляхом створення механізму взаємної відповідальності, який би також доповнювався і відповідними стримуваннями та противагами. Цей механізм повинен включати як матеріальні гарантії у вигляді чітко визначених та збалансованих підстав для дострокового припинення повноважень з боку міської ради, більш широке використання форм безпосередньої демократії при вирішенні питань відповідальності міських голів, можливість тимчасового припинення повноважень, обмеження можливості відсторонення голови протягом певного періоду (наприклад, протягом шістьох місяців з моменту виборів і протягом одного року до виборів) з початку повноважень за рішенням суду та обґрунтованим зверненням ради, а також процесуальні гарантії, зокрема, щодо визначення суб'єктів ініціювання питань висловлення недовіри або

дострокового припинення повноважень, порядку внесення цих питань у порядок денний та винесення на голосування тощо.

Передбачена чинним Законом процедура оголошення недовіри обраним шляхом прямих виборів мерам послабляє значення цього інституту, тим самим принижує значення принципу представництва в системі місцевого самоврядування. Положення чинного закону потребують збалансування статусу представницьких органів, забезпечення, з одного боку їх незалежності, а з іншого більш тісної співпраці в інтесах територіальної громади.

КУЛІ-ІВАНЧЕНКО К. К.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри конституційного права, кандидат юридичних наук

ПРОБЛЕМИ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ УЧАСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ У ВИРІШЕННІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ (НА ПРИКЛАДІ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАМОВЛЕННЯ)

Відповідно до Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року система місцевого самоврядування містить такі складові елементи, як: територіальна громада; сільська, селищна, міська рада; сільський, селищний, міський голова; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; старосту; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; органи самоорганізації населення. У містах з районним поділом за рішенням територіальної громади міста або міської ради відповідно до цього Закону можуть утворюватися районні в місті ради. Районні у містах ради утворюють свої виконавчі органи та обирають голову ради, який одночасно є і головою її виконавчого комітету [1].

Причому, первинним елементом системи місцевого самоврядування є територіальна громада села, селища, міста, яка може вирішувати питання місцевого значення як безпосередньо (через місцеві референдуми, місцеві ініціативи, громадські слухання тощо), так і через обрані нею органи місцевого самоврядування (опосередковано).

Уявляється, що територіальні громади села, селища, міста не можуть вирішувати соціальні проблеми своїх членів безпосередньо. Адже Закон від 6 листопада 2012 р. «Про всеукраїнський референдум» не регламентує питань, пов'язаних з організацією та проведенням місцевих референдумів [2]. Після втрати чинності Закону від 3 липня 1991 р. «Про всеукраїнський та місцевий референдуми» [3] склалася ситуація,

відповідно до якої такі акти органів місцевого самоврядування, як статuti територіальних громад, рішення місцевих рад хоча й містять положення про місцеві референдуми, але поодинокі та розрізненні положення, яких недостатньо для організації та проведення референдуму на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Територіальні громади можуть вирішувати проблеми своїх жителів шляхом соціального замовлення опосередковано, як через громадські організації, так і через органи місцевого самоврядування. Громадські організації завжди є виконавцями договорів на соціальне замовлення, а органи місцевого самоврядування — замовниками у цих договорах. Адже у виконавчих органів сільських, селищних, міських рад є багато відповідних повноважень у різних сферах, наприклад, у сфері соціально-економічного та культурного розвитку, планування та обліку вони можуть залучати на договірних засадах підприємства, установи та організації незалежно від форм власності до участі в комплексному соціально-економічному та культурному розвитку сіл, селищ, міст; розміщувати на договірних засадах на підприємствах, в установах та організаціях замовлення (у т.ч. соціального замовлення) на виробництво продукції, виконання робіт (послуг), необхідних для територіальної громади тощо [1]. Таким чином, органи місцевого самоврядування залучають підприємства, установи та організації незалежно від форм власності до надання послуг жителям територіальної громади шляхом укладення договорів на соціальне замовлення.

Слід зазначити, що територіальна громада не є органом місцевого самоврядування, а розглядається як елемент системи місцевого самоврядування. Виходячи із цього, а також з необхідності чітко визначитися, які саме органи місцевого самоврядування існують в Україні (як потенційні замовники у договорах на соціальне замовлення).

Для цього важливо розрізнити систему місцевого самоврядування (сукупність органів та різноманітних організаційних форм, за допомогою яких відповідна територіальна громада або її складові частини вирішують питання місцевого значення, реалізують завдання та функції місцевого значення [4, с. 47]) та систему органів місцевого самоврядування (до неї належать тільки органи місцевого самоврядування).

Система місцевого самоврядування є не тільки більш демократичною порівняно з державним управлінням на місцях, але й дозволяє повніше враховувати проблеми розвитку території, інтереси різних груп населення, ефективніше управляти освітою, підтриманням порядку, утриманням доріг тощо [5, с. 93]. Саме тому найбільш поширеною є практика застосування соціального замовлення, яка існує на рівні органів місцевого самоврядування.

Список використаної літератури:

1. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 24. — Ст. 170.
2. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 6 листопада 2012 року № 5475-VI // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 44-45. — Ст. 634.
3. Про всеукраїнський та місцевий референдуми : Закон України від 3 липня 1991 р. № 1286-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 33. — Ст. 443.
4. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В.Я. Тацій (голова редкол.) О.В. Петришин (від. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. — 2-ге вид., перероб. і допов. — Х. : Право, 2012. — 1128 с.
5. Общетеоретическая юриспруденция: учебный курс : учеб. / под ред. Ю.Н. Оборотова. — О. : Фенікс, 2011. — 436 с.

ВОЛКОВА Д. Є.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ НОРМАТИВНОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Наразі в Україні основним нормативно-правовим актом щодо утворення та діяльності громадських організацій є Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. При аналізі відповідності його норм європейським стандартам у цій сфері привертає увагу той факт, що в чинному законі використані положення і Фундаментальних принципів щодо статусу неурядових організацій в Європі (прийнято учасниками багатосторонньої зустрічі, організованої Радою Європи), Страсбург, 5 липня 2002 р. [1], і Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо правового статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec(2007)14 [2]. Багато в чому вони збігаються. Також відмітимо, що багато з принципів повторено в Рекомендації № CM/Rec(2007)14, а деякі — закріплено в оновленій редакції. Крім того, Рекомендація № CM/Rec(2007)14 є більш стислим документом. У Фундаментальних принципах спочатку викладено самі принципи (так само як у Рекомендації № CM/Rec(2007)14), а після цього кожен із них супроводжується більш чи менш докладним коментарем у Пояснювальному меморандумі.

Фундаментальні принципи на сучасному етапі є найбільшим за обсягом документом, що угруповує кращі європейські практики та вираховані на їх підставі стандарти утворення та функціонування не-

урядових організацій. Також цей документ є найбільш комплексним та найбільш детальним з точки зору розуміння цих стандартів. Він містить Основну частину та Пояснювальний меморандум, які мають однакову структуру – такі частини: преамбула, визначення, основні принципи (незважаючи на назву документа «фундаментальні принципи», він має більш широкий зміст, ніж просто перелік основних принципів), цілі, заснування, зміст статутів, членство, правосуб'єктність, набуття правосуб'єктності, управління, власність і збір коштів (*fundraising*), суспільна підтримка, прозорість і підзвітність, нагляд, відповідальність, відносини з державними органами. Ці частини не є однаковими за кількістю пунктів – найбільшу увагу приділено проблемам набуття правосуб'єктності (п.п. 26-42), а найменшу – проблемам відповідальності неурядових організацій, а також їхнього персонального складу (п.п. 72-73). Пояснювальний меморандум за обсягом є такий самий, як і перша частина документа, але навіть такі не дуже розгорнуті пояснення значно спрощують застосування Фундаментальних принципів та їх використання при гармонізації конституційного законодавства України про громадські організації з відповідними європейськими стандартами.

Рекомендація № CM/Rec(2007)14 значною мірою повторює першу частину Фундаментальних принципів за змістом, але (знов-таки в порівнянні з першою частиною) є значно більш стислою в порівнянні з ними. Проте це вказує, по-перше, на послідовність європейської спільноти в дотриманні основних принципів, стандартів щодо неурядових організацій, а по-друге, на високий рівень їх важливості. Рекомендація містить 8 розділів, деякі з яких поділено на підрозділи: I. Загальні принципи; II. Цілі; III. Утворення і членство (А. Заснування, В. Установчі документи, С. Членство); IV. Правосуб'єктність (А. Загальні положення, В. Набуття правосуб'єктності, С. Відокремлені підрозділи; зміни до установчих документів, D. Припинення правосуб'єктності, Е. Іноземні НУО); V. Управління; VI. Збір внесків, право власності й державна підтримка (А. Збір внесків, В. Право власності, С. Державна підтримка); VII. Підзвітність (А. Прозорість, В. Нагляд, С. Відповідальність); VIII. Участь у прийнятті рішень. Знов-таки найменшу увагу приділено проблемам відповідальності (п. 85), а найбільшу – загальним принципам утворення і функціонування неурядових організацій (п.п. 1-10).

Системний аналіз Фундаментальних принципів та Рекомендації № CM/Rec(2007)14 дозволяє дійти висновку, що в тексті цих документів не існує норм, що вступали б у суперечність. Рекомендації інколи повторюють положення Фундаментальних принципів (це особливо вірно стосовно найважливіших концептуальних засад реєстрації та діяльності неурядових організацій), а інколи – доповнюють Фундаментальні принципи, наприклад: з питань правового статусу неурядових організацій (національні та міжнародні), з питань правового становища

відокремлених підрозділів неурядових організацій (на них мають поширюватися всі гарантії та привілеї, що встановлено для неурядових організацій), з питань залучення до діяльності неурядових організацій осіб, що не є їхніми членами (наприклад, відповідно до п. 25, неурядова організація, яка має членів, повинна мати можливість дозволяти особам, які не є членами організації, брати участь у її діяльності).

Слід зазначити, що структурно Закон України «Про громадські об'єднання» є значно більш наближеним до європейських стандартів про громадські організації, ніж попередній закон. Ця риса є позитивною з точки зору гармонізації конституційного законодавства України з європейськими стандартами про громадські організації.

Список використаної літератури:

1. Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі (Прийнято учасниками багатосторонньої зустрічі, організованої Радою Європи), Страсбург, 5 липня 2002 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_209&p=1282279540530744
2. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо правового статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec(2007)14. (неофіц. переклад) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/23578>

КИЯНИЦЯ Ю. Ю.

Національного університету «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри суспільних наук Черкаського факультету

СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ АМЕРИКАНСЬКОГО ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

В умовах соціально-політичної трансформації українського суспільства, а також панування жорстких законів політичної конкуренції, варто звернутися до світового досвіду розгортання виборчого процесу та застосування в ньому різноманітних технологій, стратегій та тактик, зокрема до досвіду США.

Унікальною особливістю політичної системи Сполучених Штатів Америки є інститут первинних виборів. У жодній іншій країні світу основні претенденти на посаду глави держави від великих партій не визначаються завдяки відкритим внутрішньопартійним змаганням, в яких беруть участь рядові члени партії, – президентським «праймеріз». У класичному визначенні «праймеріз» – це етап президентських виборів, який дозволяє визначити провідних претендентів на президентську

посаду від основних політичних партій [1]. Така система виборів змушує кандидатів агітувати все населення Америки, використовуючи різноманітні стратегії та тактики.

Більшість фахівців та журналістів, які слідували за виборчими перегонами в США, відзначать професійне володіння словом Барака Обами і сходяться в думці, що він прекрасний оратор. Барак Хусейн Обама — американський політик, 44-ий президент США, колишній сенатор від штату Іллінойс у конгресі США. У 2008 Барак Обама, як кандидат від Демократичної партії, став Президентом США, а в 2012 році був переобраний на другий термін. Він є першим Президентом — афроамериканцем і типовим представником лібералізму [2].

У виборі засобів мовного впливу на виборців Барак Обама багато в чому опирався на перевірений роками матеріал. В умовах складної економічної ситуації актуально прозвучав заклик до змін, який і став наскрізним лейтмотивом промов Барака Обами.

На прикладі промов Барака Обами у передвиборчих компаніях можна виокремити спільні стратегічні риси, стилістично марковані елементи [4]:

- повтори для підкреслення значущості сказаного: *Change will not come if we wait for some other person or some other time. We are the ones we've been waiting for. We are the change that we seek.* Повторення *change* та *wait* вказує на очікування змін;
- відсутність конструкцій, що виражають сумнів, недовіру: *In the face of impossible odds, people who love this country can change it.* — вираження абсолютної впевненості;
- лексичні елементи градації, що мають на увазі поступове підвищення від просто до складного: *One voice can change a room, and if one voice can change a room, then it can change a city, and if it can change a city, it can change a state, and if it change a state, it can change a nation, and if it can change a nation, it can change the world. Your voice can change the world.*
- використання простих речень для вираження головної ідеї: *Yes! We Can.*

За результатами аналізу були зроблені висновки щодо особливостей використання концептуальних метафор в дискурсивному ідіостилі Барака Обами. У промовах політиків, особливо в електоральних промовах, метафора є дискурсивним засобом привернення уваги реципієнта. При цьому політики, як суб'єкти маніпуляції використовують ті метафори, які є культурно, досвідно й ментально близькими реципієнту, оскільки в такому разі ці метафори залишають у його свідомості значний відбиток або стають частиною його ментального світу, унаслідок чого відбувається повна або часткова переконцептуалізація свідомості реципієнта [3, р. 85]. Концептуальні метафори, вживані у публічних промовах Барака Обами, стають тією образною «оболонкою», у яку він вкладає основні ідеї, адресовані суспільству. Ці метафори можна вва-

жати однією з ознак дискурсивного ідіостилію політика. У його промовах найчастіше фігурують такі концептуальні метафори як «розвиток америки є рух шляхом», «життя америки є війна» та «американська нація є людина». Тим самим у метафоричній інтерпретації американська нація постає людиною, яка йде вперед шляхом і воює з тим (соціальними негараздами), що заважає цьому рухові.

Пропонуючи своїм виборцям зміни на краще життя, Обама активно звертається до морально-духовних цінностей свого народу, апелює до почуття гідності, патріотизму та гордості за свою країну [4]: *We remain a young nation, but in the words of Scripture, the time has come to set aside childish things. The time has come to reaffirm our enduring spirit; to choose our better history; to carry forward that precious gift, that noble idea, passed on from generation to generation: the God-given promise that all are equal, all are free, and all deserve a chance to pursue their full measure of happiness.*

Проведення масштабних виборчих кампаній, зростання зв'язку політики та ЗМІ, та зрештою непересічні особисті та ораторські якості американських президентів зробили політичний дискурс, а зокрема його усну форму (публічні виступи, інтерв'ю, телевізійні дебати, прес-конференції) невід'ємною складовою сучасного американського суспільства. Нинішня президентська кампанія підтвердила важливу роль мови, як засобу ефективного переконання електорату.

Таким чином, дослідження електорального дискурсу США в ракурсі його розгляду з урахуванням комунікативних, прагматичних, когнітивних та соціальних особливостей є достатньо перспективним і може слугувати основою для подальших досліджень.

References:

1. Предвыборный дискурс — многовекторность лингвистического исследования [Электронный ресурс]. — Режим доступа к статье: <http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/30123/3/PopovaPre-election.pdf>
2. Political Discourse from a Cross-Cultural Perspective [Electronic resource] — Access mode: http://www.emuni.si/press/ISSN/1855-3362/7_003-023.pdf
3. Musolff A. Metaphor and political discourse. Analogical reasoning in debates about Europe / Musolff A. — Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2004. — 224 p.
4. 15 the most telling quotes of Obama's presidency [Electronic resource] — Access mode: <http://www.nbcnews.com/storyline/president-obama-the-legacy/15-most-telling-quotes-obama-s-presidency-n703081>

ЕЛЕМЕНТНИЙ СКЛАД АКСІОЛОГІЧНОГО МЕХАНІЗМУ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах конституційного реформування та модернізації України, що відбувається одночасно з перебудовою системи суспільних цінностей, виникає нагальна необхідність в зверненні до ціннісної складової конституції та конституційного права. Ціннісне сприйняття конституційних норм породжує потребу дослідження і вирішення проблем конституційної аксіології.

Загальновідомо, що конституція реалізовує своє юридичне призначення, задовольняє соціальні очікування лише тоді, коли її положення втілюються в життя, включаються в суспільну практику, здійснюються в діяльності людей, організацій, органів публічної влади. Для цього необхідно створити умови і механізми, щоб вона була дієвим елементом суспільної реальності.

Конституційні положення, в ході їх реалізації, здійснюють упорядковувальний вплив на суспільні відносини шляхом формування конституційної правосвідомості, динаміки конституційних правовідносин та статистики конституційного правопорядку.

Найважливішим елементом механізму впливу конституційних цінностей на поведінку суб'єктів конституційних правовідносин є конституційна правосвідомість, яка на психологічному рівні визначає вектор поведінки конкретного суб'єкта. Основний закон держави здійснює безпосередній або опосередкований вплив на поведінку кожної людини, бере участь у формуванні її світогляду, переконань, життєвих орієнтацій і установок, почуттів і емоцій. Але разом з тим, Конституція України проголошує і захищає основні права і свободи особистості, гарантує політичну та економічну свободу, привносить організуючий порядок у самосвідомість громадян, коригуючи її та формуючи конституційну правосвідомість. Однак, означене відбувається лише у разі сприйняття людьми конституційних цінностей як їх особистих.

Цінності — це те, що має найбільше значення для суб'єкта. Їх формування відбувається поступово, є результатом численних випадків правового оцінювання (з точки зору їх корисності/некорисності, справедливості/несправедливості, ефективності/неефективності) і раціонально-емоційного обґрунтування позитивної значущості тих або інших конституційно-правових явищ та процесів. Але з моменту здійснення суб'єктивного вибору на користь тих чи інших конституційних ціннос-

тей, вони стабільно залишаються мотиваційним орієнтиром конституційної правосвідомості, рушійною силою поведінки особи.

Конституційна правосвідомість, яка спирається на демократичні цінності та ідеали прав людини, визнання необхідності широкої політичної участі громадян в управлінні справами держави, є одним із структурних елементів механізму реалізації прав особистості, дія якого спрямована на виявлення справжнього сенсу конституційних норм, в яких отримують текстуальний вираз найважливіші конституційні цінності.

Вплив конституційної правосвідомості на процес реалізації основних прав і свобод формує: переконання в необхідності дотримання основних прав людини; стереотипи поведінки, установки, погляди, цілі та інтереси, які забезпечують відображення конституційних приписів у правовій практиці та визначають її суспільну ефективність. Фактично, аксіологічний компонент конституційної правосвідомості є суб'єктивною стороною правореалізації, служить критерієм оцінки дій різних суб'єктів з позиції соціально-психологічної регуляції конституційних правовідносин.

Таким чином, ціннісний компонент конституційних норм та правосвідомості через реалізацію прав людини втілюється у конституційних правовідносинах, їх взаємодії з іншими суб'єктами права.

Практичний аспект аксіологічного механізму дії Конституції України варто розглядати крізь призму правотворення, правозастосовної та правоохоронної діяльності, а також конституційних правовідносин, що з ними пов'язані.

При цьому, для правотворення ціннісний аспект конституційних норм набуває визначального значення тому, що висока ступінь абстрактності положень Основного закону обумовлює необхідність їх конкретизації, яка забезпечувала б однакове розуміння суб'єктами правових відносин суті того чи іншого аксіологічного феномена.

Уявляється, необхідним налагодження взаємодії між правотворчими органами та інститутами громадянського суспільства, населенням держави з метою виявлення їх ціннісних пріоритетів останніх на різних стадіях правотворчого процесу. Визначення конституційних цінностей, які детермінують нормотворчу діяльність в різних сферах суспільного життя, сприятиме більш якісному їх унормуванню та підвищенню ефективності функціонування держави.

Таким чином, визнання Конституції України загалом та цінностей, передбачених нею, є запорукою правомірної поведінки суб'єктів конституційних правовідносин, елементом функціонування державного механізму та способом вирішення завдань, що стоять перед суспільством в процесі конституційного розвитку (утвердження правової, демократичної, соціальної держави, забезпечення стабільності конституційного ладу та правопорядку); а також передумовою здійснення волі Українського народу.

ГРАБОВА Я. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права

ПРИРОДА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПОВНОВАЖЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ЩОДО НАДАННЯ ПРИТУЛКУ

В Україні, право на притулок передбачено у розділі II «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина» Основного Закону. Так, ч. 2 ст. 26 Конституції України передбачає, що іноземцям та особам без громадянства може бути надано притулок у порядку, встановленому законом. Подібні положення щодо притулку містяться в конституціях багатьох держав-членів Європейського Союзу: Німеччини, Італії, Франції, Португалії, Чехії, Польщі та ін.

Водночас, положення п. 26 ч. 1 ст. 106 Конституції України, закріплює повноваження Президента України щодо надання притулку особі. Рішення про надання особі притулку оформлюється у формі указу. Однак, чинне законодавство України не передбачає а ні порядку виконання даного рішення, а ні підстав чи умов за яких воно може бути прийняте.

Тривалий час на розгляді у Верховній Раді України перебував проект Закону «Про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства», уперше внесений до парламенту ще 2000 р. народними депутатами України Г. Удовенко, Р. Безсмертним та С. Ларіним. 2002 р. цей проект було повторно внесено та зареєстровано за № 0992. Однак його розгляд не було завершено прийняттям і проект було відкликано 26 квітня 2006 р. Метою зазначеного проекту було встановлення правових механізмів реалізації ст. 26 Конституції України, а саме: визначення порядку надання притулку, відмови в наданні та припинення притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства. Під поняттям «притулок» у проекті Закону пропонувалося визначити захист, який надається Україною на її території іноземцям та особам без громадянства від застосування юрисдикції держави їх походження за наявності підстав, зазначених у цьому Законі. Відповідно до ст. 1 проекту «притулок в Україні може бути наданий іноземцям та особам без громадянства, які шукають захисту від переслідувань, що становлять загрозу їхньому життю і здоров'ю або спрямовані на позбавлення волі в державі громадянства або постійного проживання за діяльність, спрямовану на захист принципів демократії, прав і свобод людини, що не суперечить цілям і принципам ООН». Варто зауважити, що у визначенні притулку використовувався, але не визначався термін держава походження. Залишалися відкритими питання, чи це та країна, в якій народилася особа, чи це держава, в якій відповідно до ст. 1

проекту особа мала громадянство, або, будучи особою без громадянства, постійно проживала в ній. Крім того, вбачається, що надто широко було сформульовано підстави для переслідувань, для захисту від яких могло бути надано притулок: «діяльність, спрямована на захист принципів демократії, прав і свобод людини, що не суперечить цілям і принципам Організації Об'єднаних Націй». Адже такі неконкретні, досить умовні та оціночні категорії, як «принципи демократії», дозволяють використовувати таке визначення або надто широко, або надто обмежено, залежно від політичної волі. У Висновку щодо проекту Закону України «Про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства», надісланому експертом Ради Європи А. Баршовою, зазначено про необхідність встановлення зв'язку між Законом України «Про біженців» та проектом Закону «Про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства» щодо всіх питань, включаючи бенефіціарів, процедури та органи влади. Оскільки цей зв'язок може бути досить складним, А. Баршова запропонувала авторам законопроекту розглянути інший варіант, зокрема, внести положення проекту до Закону України «Про біженців», запровадивши єдину процедуру замість двох паралельних [2, с. 9]. Проте, варто зауважити, що на момент прийняття Конституції України у 1996 р. діяла редакція Закону України «Про біженців» від 1993 р., яка не відповідала міжнародно-правовим стандартам, зокрема Конвенції про статус біженців ООН від 28 липня 1951 р., яку було ратифіковано лише у 2000 р. На той момент передбачення Конституцією повноваження Президента про надання притулку було дуже слушним, оскільки вітчизняне законодавство не передбачало інших можливостей надання захисту шукачам притулку, які не підпадали під визначення «біженця» за законом, однак мали право на такий захист згідно з міжнародним правом.

Однак, вітчизняна практика пішла шляхом уніфікації української системи надання притулку у відповідності до міжнародних стандартів. Зокрема, 08 липня 2011 р. було прийнято новий нормативно правовий акт, який регулює надання притулку в Україні – Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту». Закон передбачає три форми надання захисту шукачів притулку, а саме: визнання біженцем, особою, що потребує додаткового або тимчасово захисту. Вбачається, що даний Закон гарантує реальну можливість особі реалізувати своє право на притулок в Україні, відповідає міжнародним стандартам.

Неодноразові спроби вирішити проблему законодавчого забезпечення конституційного повноваження глави держави приймати рішення про надання притулку в Україні шляхом прийняття відповідного закону без перегляду концепції співвідношення понять «притулок» і «статус біженця» та вдосконалення конституційних положень щодо надання притулку, як зазначалося вище, не мали успіху. З метою під-

вищення якості захисту прав людини та приведення законодавства України до Європейських та універсальних стандартів в цій сфері необхідно внести зміни до Конституції України. Можливими є два шляхи: перший – прийняття відповідного закону, який би визначив який саме вид притулку може надавати Президент України, або ж скасування даного конституційного повноваження взагалі.

Список використаної літератури:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Баршова А. Висновок щодо Закону України «Про порядок надання притулку в Україні іноземцям та особам без громадянства», представленого Ради Європи на експертизу / А. Баршова. – Страсбург, 2003. – 12 с.

СРЕДНИЦЬКА І. Ю.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри конституційного права

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СФЕРІ ВІДНОВЛЕННЯ ПРАВ ОСІБ, ДЕПОРТОВАНИХ ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ОЗНАКОЮ

Інтеграція депортованого кримськотатарського народу в українське суспільство має важливе і багатогранне значення для України в політично-правовому і соціально-економічному плані. Налагодження цього процесу безпосередньо залежить від якості його законодавчого забезпечення та затвердження державної етнонаціональної політики в Україні щодо облаштування кримських татар та інших осіб, депортованих за національною ознакою.

Побутове розуміння категорії «депортація» (з франц. – вислання, вигнання) є достатньо зрозумілим. Втім, значно частіше депортацію у вітчизняному праві розглядають у трьох аспектах: як правомірного адміністративного примусового видворення особи або групи осіб; як історичного злочину проти загиблих військовослужбовців та інших осіб; як неправомірного примусового (злочинного) переселення осіб за національною ознакою [1]. З точки зору змісту правовідносин, депортацію слід позначати як насильницьке переселення цілих народів, етнічних груп з місць їх постійного проживання на підставі рішень, прийнятих органами державної влади колишнього СРСР або союзних респуб-

блік. В цьому сенсі депортація має певний історичний відтінок і тісно пов'язана з подіями Другої світової війни.

Варто зазначити, що на практиці застосування запланованих державою різних програм наражається на низку проблем, пов'язаних, насамперед, з відсутністю законодавчого акта, який би став належним правовим підґрунтям для здійснення державної політики у сфері визначення статусу раніше депортованих осіб, повного відновлення їх прав, зокрема, шляхом закріплення чіткого механізму врегулювання питання надання соціальних виплат для них.

До 2014 року всі спроби різних урядів України ухвалити окремий законодавчий акт з різних причин так і не було зреалізовано. Лише унаслідок негативних подій в Криму, коли самопроголошена влада Автономної Республіки Крим чинить дискримінаційні утиски кримських татар, було схвалено Закон України від 17 квітня 2014 р. № 1223-VII «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою» [2]. У цьому акті даються визначення термінів «депортація», «компенсація». Крім того, документом визначається коло осіб, які визнаються депортованими, механізм надання та позбавлення статусу депортованої особи, державні гарантії депортованим особам та членам їх сімей, які повернулися в Україну на постійне проживання, особливості компенсації за вилучене в результаті депортації майно тощо. Законом також закріплено повноваження органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою (ст. ст. 9-11).

Аналіз тексту документу свідчить, що закон в цілому якісний, обговорює вирішення багатьох питань, пов'язаних із поверненням та облаштуванням репатріантів. Так, згідно із українським законом, громадяни, які отримають статус «особи, депортованої за національною ознакою», матимуть змогу користуватись низкою державних пільг та гарантій. Проте практика реалізації закону показує, що основна процедура, а саме порядок надання відповідного статусу громадянам, є необґрунтовано складною.

Так, саме Відділом забезпечення діяльності Уповноваженого Президента України у справах кримськотатарського народу Мустафи Джемілева було розпочато «експеримент», який виявив особливості роботи Закону «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою». У ході проведення даного дослідження було виявлено, що при отриманні «статусу депортованої особи» існує: складна схема взаємодії різних державних структур; необізнаність місцевих органів влади у цьому питанні; складність отримання довідки з країни, куди була депортована особа або її батьки; довгий термін очікування [3].

Той факт, що з 2013 року раніше депортовані особи залишилися без важливих правових гарантій, закріплені у Бішкекській угоді, разом з дедалі більшими адміністративними утрудненнями при отриманні необхідних документів та зростанням фінансових витрат на різні проце-

дури, може призвести до того, що кримські татари та інші раніше депортовані особи взагалі не можуть повернутися до Криму, або ж ризикують втратити громадянство після повернення. Сприяти розв'язанню цієї проблеми могло укладання міжнародних двосторонніх угод з державами, з яких поверталися депортовані особи, про спрощений порядок зміни громадянства.

Окремо слід відзначити, що з осені 1998 до 31 грудня 2001 року питання громадянства для депортованих кримських татар та їхніх нащадків, які повернулися до Криму з Узбекистану, вирішувалися регулярно за спрощеною схемою завдяки домовленості про співробітництво у вирішенні питань громадянства депортованих осіб, які виявили бажання повернутися з Республіки Узбекистан до України, що сприяло набуттю ними громадянства України без перебування у статусі особи без громадянства з усіма його негативними наслідками. Проте, варто зазначити, що не всі депортовані особи встигли скористатися до 2001 року українсько-узбецькою домовленістю, яка мала тимчасову дію.

Крім цього, важливо звернути увагу на те, що статтею 7 діючого закону передбачено, що вилучені внаслідок депортації будівлі та інше майно по можливості (якщо будинок не зайнятий, а майно збереглося) повертаються депортованій особі або її спадкоємцям натурою. У разі відсутності такої можливості заявнику відшкодовується вартість будівель та майна. Міністерство соціальної політики зазначає, що на сьогодні неможливо забезпечити реалізацію статті 7 Закону в повному обсязі у зв'язку з тим, що внаслідок тимчасової окупації Автономної Республіки Крим і проведення антитерористичної операції на окремих територіях Донецької та Луганської областей органи державної влади не можуть виконувати свої повноваження на цих територіях. З урахуванням цього Міністерство соціальної політики ініціював, а 16 березня 2017 року уряд підтримав внесення зміни до статті 7 зазначеного закону, яка дозволить депортованим з окупованих територій України повернути своє майно не пізніше трьох років після деокупації [4].

Таким чином, для врегулювання низки проблем кримськотатарського народу необхідна розробка та прийняття загальнодержавних програм та їх деталізація на регіональному рівні, що вимагає відповідної координації органів державної влади та органів самоврядування кримськотатарського народу, яка має базуватися на чітко окресленій стратегії інтеграції репатріантів в українське суспільство.

Список використаної літератури:

1. Антипов Д. В. Категорія депортації у міжнародному та національному праві: у пошуках узгодження [Електронний ресурс] / Д. В. Антипов // Український часопис міжнародного права. — 2013. — № 1. — Режим доступу: [http://jusintergentes.com.ua/archives/2013/1/Pages%20from1_39%20\(1\)-024-028.pdf](http://jusintergentes.com.ua/archives/2013/1/Pages%20from1_39%20(1)-024-028.pdf)

2. Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою : Закон України від 17.04.2014 № 1223-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 26. — Ст. 896.
3. Уповноважений Президента України у справах кримськотатарського народу Мустафа Джемільєв. Особливості роботи Закону «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою» [Електронний ресурс] / Мустафа Джемільєв // Facebook. — Дата публікації: 25 червня 2015 року. — Режим доступу: <http://on.fb.me/1Ko17Ns>
4. Переселенці з Криму матимуть 3 роки на повернення свого майна після деокупації [Електронний ресурс]. — Дата публікації: 16 березня 2017 року. — Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=249820606

VITKOVA V. S.

National University «Odesa Law Academy»,
assistant of the Constitutional Law Department

TO THE ISSUE OF INFORMED CONSENT AS AN INTEGRAL COMPONENT OF PROVIDING MEDICAL ASSISTANCE

Prominent place in ensuring the right to free medical assistance play decisions of the European Court of Human Rights concerning the full/partial failure to provide medical care or inappropriate medical assistance. It should be noted that the right to medical assistance is not provided separately by the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms — it is typically considered by the European Court of Human Rights in complaints on medical assistance in connection with Art.3 of the mentioned Convention about the impossibility of being subjected to torture or to inhuman or degrading treatment or punishment; with the right to life, personal integrity, etc. An important issue, concerning the right to medical assistance, exactly informed consent — requires additional attention from the side of national legislation, has also been the subject of several cases, considered by the ECHR.

A striking example is the Case of Glass v. the United Kingdom [1], which concerned the administration of diamorphine (narcotic analgesics, derivative of morphine) at a dose, which «really was the dose for adults and was excessive for a child of this age», to the boy with significant mental and physical disabilities despite the objection of his mother, who thought that the doctors are going covertly to carry out euthanasia. Further in the history of the applicant in connection with a significant deterioration of his condition was made a record «*Do Not Resuscitate*» by doctor — this so-called «DNR order» was also made without consultation with the applicant. The question was whether decision to introduce diamorphine had to be submitted to the

competent court, given that the mother has not given her a free, direct and informed consent. The Court concluded that the government's decision to cancel the applicant's objection regarding the proposed treatment without permission of the court, led to a violation of Art. 8 of the Convention. The Court considers that the decision to appoint the applicant treating taken against the applicant's objection constituted the interference in the applicant's right to respect for his private life and, in particular, in his right to physical integrity.

Researches, conducted by N.R. Got' and G.O. Slabkiy, indicate that among planned hospitalized patients only 15,7% of patients were informed by doctors about the nature of the assigned research, and only 1,4% of patients gave informed consent to the procedure. Among hospitalized urgently 62,8% of patients did not receive information about the nature of research methods, and 92,6% do not provide consent for their conduct. [2, c. 114]. In our opinion, these indicators show quite a substantial problem in the sphere of giving informed consent on medical intervention, which requires an urgent solution.

In our view, considering informed consent, advisable to study two key aspects: 1) the consent for diagnostics and medical intervention; 2) the refusal of medical intervention. Regarding consent for diagnosis and medical intervention, now it is carried out by the form, approved by order of Ministry of Health of Ukraine № 110 dated 14.02.2012 [3] and, accordingly, called «Informed voluntary consent of the patient on the diagnostics, treatment and on the operation and anesthesia». Under this form the person himself (or parents of minors) agree with the fact that they have received «in full explanation of the nature, purpose, estimated duration of the diagnostics and treatment process and the possible adverse consequences during its conduct, about the need to observe regime, prescribed by doctor in the treatment process... I was given in an accessible form information about the probable course of the disease and the consequences in case of refusal of treatment».

The author believes that when it comes to cooperation between the doctor and the average patient, who has no special knowledge in the field of medicine, the terms «fully» and «in simple terms» somewhat contradict each other. In fact, only a highly specialized specialist can weigh the risks, foreseen with a possible course of the disease. The average patient could not understand the importance, assess the safety (or danger) of individual actions, carried out by medical personnel regarding his health, if they are being conveyed «in full» – i.e. in detail, using appropriate terminology, which, in author's opinion, is inappropriate to replace with «available» for understanding synonyms, such since simplification of information to some degree distorts its truthfulness. By signing this document, the person actually removes the responsibility of doctors for the course of his disease, as very doubtful whether the evidence base in court would be indications of the

patient concerning the fact that doctor has given completely different verbal explanation of his illness.

It should also be noted that there is significant number of medical examinations which: 1) do not pose any danger to human health; 2) can be carried out prophylactically. Thus, if a patient draw up a separate agreement for each diagnostic examination, the doctor's work will turn from the treatment mainly on filling forms and reporting on them. On the issue of refusal of medical intervention, we believe, it should be noted that such a refusal in the case of severe condition of the person is the content of passive euthanasia, any form of which is currently prohibited by applicable law of the state. Here is a logical mismatch: if any form of euthanasia is prohibited, in case of refusal of the patient to treat, the doctor is required to commit active measures to improve the condition of his health (or rescuing his life). However, this contradicts the human right to manage his own life. We believe that the legislator should detail the approved form of giving informed consent in respect of, at least, the most dangerous diseases/medical interventions.

References:

1. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Glass v. the United Kingdom» [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-4464&filename=002-4464.pdf&TID=ihgdqbxnf>.
2. Готь Н. Р. Задоволеність пацієнтів обласної лікарні отриманою медичною допомогою / Н. Р. Готь, Г. О. Слабкий // Мир медицины и биологии. — 2013. — № 2. — С. 113–116.
3. Інструкція щодо заповнення форми первинної облікової документації № 003-6/о «Інформована добровільна згода пацієнта на проведення діагностики, лікування та на проведення операції та знеболення» : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 14.02.2012 р. № 110 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0697-12>.

ДРОК Г. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри конституційного права

СУЧАСНА СИСТЕМА ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Згідно ст. 6 Конституції України, державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.

Судова влада — це автономна і незалежна гілка державної влади, що складається зі створених у встановленому порядку судів, які здійсню-

ють правосуддя у цивільних, господарських, кримінальних, адміністративних справах і справах про адміністративні правопорушення на основі принципів верховенства права і справедливості для захисту прав і законних інтересів людини і громадянина, прав та інтересів юридичних осіб та інтересів держави.

Судова влада можлива і ефективна лише в контексті теорії розподілу влади, що виключає надлишкову концентрацію влади і гарантує громадянам свободу.

Саме правосуддя складає зміст єдиної функції суду тим більше, що воно властиве лише судам. Відповідно до частини 1 статті 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також присвоєння цих функцій іншими органами або посадовими особами не допускається.

Органи судової влади здійснюють свої повноваження у межах, встановлених розділом УШ «Правосуддя» Конституції України та відповідних законів.

2 червня 2016 р. Верховна Рада України прийняла Закон України «про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)».

Суди України утворюють єдину систему. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається. Судоустрій і статус суддів в Україні визначаються Конституцією України та законом.

Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом.

Судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом.

Суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя.

Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України. Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди. З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди.

Згідно Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом. Судову владу реалізують судді.

Найвищим судом у системі судоустрою є Верховний Суд.

Систему судоустрою складають:

- 1) місцеві суди;
- 2) апеляційні суди;
- 3) Верховний Суд.

Для розгляду окремих категорій справ в системі судоустрою діють вищі спеціалізовані суди.

Єдність системи судоустрою забезпечується:

- 1) єдиними засадами організації та діяльності судів;
- 2) єдиним статусом суддів;
- 3) обов'язковістю для всіх судів правил судочинства, визначених законом;
- 4) єдністю судової практики;
- 5) обов'язковістю виконання на території України судових рішень;
- 6) єдиним порядком організаційного забезпечення діяльності судів;
- 7) фінансуванням судів виключно з Державного бюджету України;
- 8) вирішенням питань внутрішньої діяльності судів органами суд-дівського самоврядування.

Суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. У випадках, визначених законом, а також за рішенням зборів суддів відповідного суду може запроваджуватися спеціалізація суддів з розгляду конкретних категорій справ. У місцевих загальних судах та апеляційних судах діє спеціалізація суддів із здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх.

Місцезнаходження, територіальна юрисдикція і статус суду визначаються з урахуванням принципів територіальності, спеціалізації та інстанційності.

Підставами для утворення чи ліквідації суду є зміна визначеної законом системи судоустрою, необхідність забезпечення доступності правосуддя, оптимізації видатків державного бюджету або зміна адміністративно-територіального устрою.

Утворення суду може відбуватися шляхом створення нового суду або реорганізації (злиття, поділу) судів.

Кількість суддів у суді визначає Державна судова адміністрація України за погодженням з Вищою радою правосуддя з урахуванням судового навантаження та в межах видатків, визначених у Державному бюджеті України на утримання судів та оплату праці суддів.

Місцевими загальними судами є окружні суди, які утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або у місті, або у районі (районах) і місті (містах).

Місцевими господарськими судами є окружні господарські суди.

Місцевими адміністративними судами є окружні адміністративні суди, а також інші суди, визначені процесуальним законом.

Місцевий суд складається з суддів місцевого суду, з числа яких призначається голова суду та, у визначених законом випадках, заступник або заступники голови суду.

З числа суддів місцевого загального суду обираються слідчі судді (суддя), які здійснюють повноваження з судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні в

порядку, визначеному процесуальним законом. Кількість слідчих суддів визначається окремо для кожного суду зборами суддів цього суду.

Апеляційні суди діють як суди апеляційної інстанції, а у випадках, визначених процесуальним законом, — як суди першої інстанції, з розгляду цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення.

До складу Верховного Суду входять судді у кількості не більше двохсот.

У складі Верховного Суду діють:

- 1) Велика Палата Верховного Суду;
- 2) Касаційний адміністративний суд;
- 3) Касаційний господарський суд;
- 4) Касаційний кримінальний суд;
- 5) Касаційний цивільний суд.

До складу кожного касаційного суду входять судді відповідної спеціалізації.

У кожному касаційному суді утворюються судові палати з розгляду окремих категорій справ з урахуванням спеціалізації суддів.

Кількість та спеціалізація судових палат визначаються рішенням зборів суддів касаційного суду з урахуванням вимог частин п'ятої та шостої цієї статті та судового навантаження.

У Касаційному адміністративному суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо: 1) податків, зборів та інших обов'язкових платежів; 2) захисту соціальних прав; 3) виборчого процесу та референдуму, а також захисту політичних прав громадян.

У Касаційному господарському суді обов'язково створюються окремі палати для розгляду справ щодо (про): 1) банкрутство; 2) захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антимонопольним та конкурентним законодавством; 3) корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів.

Інші палати у касаційних судах створюються за рішенням зборів суддів касаційного суду.

У Верховному Суді діє Пленум Верховного Суду для вирішення питань, визначених Конституцією України та Законом.

ЗМІЦНЕННЯ ГАРАНТІЙ ДЕПУТАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Процеси демократизації суспільства та децентралізації влади, що відбуваються в нашій країні сучасних умовах, одним із пріоритетних напрямків процесу демократизації нашого суспільства визнають і гарантують місцеве самоврядування в Україні. Важливим елементом системи місцевого самоврядування є представницькі органи — ради, в діяльності яких все більшу роль відіграють депутати, стаючи рушійною силою місцевого самоврядування.

Проблема успішної реалізації функцій та повноважень депутатів місцевих рад, безперечно, має виключно важливе значення як для науки муніципального права, так і для самоврядно-управлінської діяльності в цілому. Депутати місцевих рад, як представники органів влади на місцях, покликані всією діяльністю забезпечувати права і свободи територіальних громад, виражати волю та бути безпосереднім представником їх інтересів в процесі здійснення муніципальної влади.

Законом України «Про статус депутатів місцевих рад» встановлена розгалужена система гарантій депутатської діяльності, що дозволяє кожному депутату повніше відстоювати інтереси виборців, успішно виконувати свій обов'язок перед ними.

Депутат місцевої ради наділений усією повнотою повноважень, передбачених цим та іншими законами України. Ніхто не може обмежити повноваження депутата місцевої ради інакше як у випадках, передбачених Конституцією та законами України.

Місцеві ради та їх органи забезпечують необхідні умови для ефективного здійснення депутатами місцевих рад їх повноважень.

Рада та її органи сприяють депутатам місцевих рад в їх діяльності шляхом створення відповідних умов, забезпечення депутатів документами, довідково-інформаційними та іншими матеріалами, необхідними для ефективного здійснення депутатських повноважень, організовують вивчення депутатами місцевих рад законодавства, досвіду роботи рад.

Депутат місцевої ради не несе відповідальності за виступи на засіданнях ради та її органів, за винятком відповідальності за образи чи наклеп.

На час виконання депутатських повноважень депутату місцевої ради надається відстрочка від призову на строкову військову чи альтернати-

вну (невійськову) службу. У зв'язку з депутатською діяльністю депутат місцевої ради також звільняється від проходження навчальних зборів.

Місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, керівники підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, зобов'язані сприяти депутатам місцевої ради у здійсненні їх депутатських повноважень.

На час сесії чи засідання постійної комісії місцевої ради, а також для здійснення депутатських повноважень в інших передбачених законом випадках депутат місцевої ради звільняється від виконання виробничих або службових обов'язків.

У разі здійснення депутатських повноважень у робочий час депутату місцевої ради за основним місцем роботи відшкодовуються середній заробіток та інші витрати, пов'язані з депутатською діяльністю, за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету.

У разі обрання депутата місцевої ради на виборну посаду у раді, на якій він працює на постійній основі, трудовий договір з ним за попереднім місцем роботи припиняється відповідно до законодавства. Обраний на виборну посаду у відповідній раді, на якій він працює на постійній основі, депутат місцевої ради, який перебуває на службі у військових формуваннях чи правоохоронних органах держави, прикомандировується до місцевої ради із залишенням на цій службі.

З працівником, якого прийнято на роботу (посаду), що її виконував (займав) депутат місцевої ради, укладається строковий трудовий договір; цей договір розривається у разі повернення депутата місцевої ради на роботу, але не пізніше як через три місяці після припинення повноважень депутата місцевої ради.

Депутату місцевої ради, який працював у раді на постійній основі, після закінчення таких повноважень надається попередня робота (посада), а за її відсутності — інша рівноцінна робота (посада) на тому самому або, за згодою депутата, на іншому підприємстві, в установі, організації.

У разі неможливості надання відповідної роботи (посади) на період працевлаштування за колишнім депутатом місцевої ради зберігається, але не більше шести місяців, середня заробітна плата, яку він одержував на виборній посаді у раді, що виплачується з відповідного місцевого бюджету. У разі, якщо колишній депутат місцевої ради має право на пенсійне забезпечення або йому призначена пенсія за віком, по інвалідності, у зв'язку із втратою годувальника, за вислугу років відповідно до закону, за ним не зберігається середня заробітна плата, яку він одержував на виборній посаді в раді.

Час, коли колишній депутат тимчасово не працював у зв'язку з неможливістю надання йому попередньої або рівноцінної роботи (посади) безпосередньо після закінчення строку його повноважень, зараховується, але не більше шести місяців, до страхового стажу і стажу ро-

боти (служби) за спеціальністю, за якою депутат працював до обрання у місцеву раду, де він виконував свої обов'язки на постійній основі.

Якщо на день закінчення повноважень депутат місцевої ради проходив військову службу у зв'язку з призовом на строкову військову службу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або військову службу за контрактом під час дії особливого періоду, гарантії, передбачені цією статтею, надаються після його демобілізації.

Депутат місцевої ради може бути звільнений з роботи з ініціативи власника або уповноваженого ним органу від займаної посади, виключений з навчального закладу за умови його попередження в порядку, встановленому законом. Про таке попередження відповідний власник або уповноважений ним орган письмово повідомляє не менш ніж за 15 днів відповідну місцеву раду.

Час роботи депутата у місцевій раді на постійній основі зараховується до загального і безперервного стажу роботи (служби) депутата, а також стажу роботи (служби) за тією спеціальністю, за якою він працював до обрання на виборну посаду в раді.

Депутат місцевої ради має право на підвищення своєї кваліфікації.

Порядок організації підвищення кваліфікації депутатів місцевих рад визначає відповідна рада.

Депутат місцевої ради користується на території відповідної ради правом безплатного проїзду на залізничному, автомобільному і водному транспорті незалежно від форми власності, а також на всіх видах міського пасажирського транспорту (за винятком таксі). У разі якщо вся територія відповідної ради знаходиться в межах населеного пункту, то право безплатного проїзду депутата місцевої ради поширюється на всю територію населеного пункту. Порядок та умови безплатного проїзду депутатів місцевих рад визначаються Кабінетом Міністрів України.

Відповідна рада та її виконавчі органи забезпечують депутатів місцевих рад офіційними виданнями та інформаційними матеріалами ради, організують допомогу їм з правових питань депутатської діяльності, надають можливість депутатам ознайомитися з рішеннями ради та її органів, розпорядженнями відповідної місцевої державної адміністрації, актами підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території.

Невиконання посадовими особами вимог закону щодо забезпечення гарантій депутатської діяльності тягне за собою відповідальність згідно із законом.

Публічна образа депутата місцевої ради, опублікування або поширення іншим способом завідомо неправдивих відомостей про нього, а також намагання в будь-якій формі вплинути на депутата місцевої ради, членів його сім'ї з метою перешкодити депутату виконувати свої повноваження, змусити його до вчинення неправомірних дій тягне за собою відповідальність згідно з законом.

Закон встановлює особливості повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення депутату місцевої ради.

Повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення депутату місцевої ради може бути здійснено відповідно Генеральним прокурором, заступником Генерального прокурора, керівником відповідної регіональної прокуратури.

Прокурор, який здійснив повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення депутату місцевої ради, повідомляє про це відповідну місцеву раду не пізніше наступного робочого дня з дня повідомлення про підозру.

Суд, який обрав запобіжний захід стосовно депутата місцевої ради, повідомляє про це відповідну місцеву раду не пізніше наступного робочого дня з дня застосування запобіжного заходу.

Гарантії депутатської діяльності є суттєвим фактором, що сприяє ефективному виконанню депутатом свого громадянського обов'язку.

БУЛГАКОВА О. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
здобувач кафедри конституційного права

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

В Україні закладено конституційні засади місцевого самоврядування, ратифіковано Європейську хартію місцевого самоврядування, прийнято ряд базових нормативно-правових актів, які створюють правові та фінансові основи діяльності органів місцевого самоврядування.

Система місцевого самоврядування на сьогодні не задовольняє потреб суспільства. Функціонування органів місцевого самоврядування у більшості територіальних громад не забезпечує створення та підтримку сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, надання населенню органами місцевого самоврядування, утвореними ними установами та організаціями високоякісних і доступних адміністративних, соціальних та інших послуг на відповідних територіях.

Удосконалення потребує також система територіальної організації влади з метою підвищення ефективності управління суспільним розвитком на відповідній території.

Збереження диспропорційності адміністративно-територіального устрою як основи існування нераціональної територіальної організації

влади (відсутність цілісної території адміністративно-територіальної одиниці базового рівня, перебування територіальної громади села, селища, міста у складі іншої територіальної громади або на території іншої адміністративно-територіальної одиниці, територіальної громади району в місті) призводить до конфлікту компетенції як між органами місцевого самоврядування, так і між органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої влади.

Проведення структурних реформ дасть змогу досягти стійкого економічного ефекту за умови гармонізації пріоритетів і етапів зазначених реформ із реформою місцевого самоврядування та територіальної організації влади.

7 квітня 2014 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України була схвалена «Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні». Метою Концепції є визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад.

Органам місцевого самоврядування базового рівня надаються повноваження відповідно до їх кадрового, фінансового, інфраструктурного потенціалу та ресурсів на новій територіальній основі.

Структурні підрозділи територіальних органів центральних органів виконавчої влади на базовому рівні надаватимуть послуги з: санітарно-епідеміологічного захисту; соціального захисту населення (виплата пенсій, субсидій, компенсацій, забезпечення надання пільг); казначейського обслуговування; реєстрації актів цивільного стану.

Основними повноваженнями органів місцевого самоврядування районного рівня є забезпечення: виховання та навчання дітей у школах-інтернатах загального профілю; надання медичних послуг вторинного рівня.

Основними повноваженнями органів місцевого самоврядування обласного рівня є забезпечення: регіонального розвитку; охорони навколишнього природного середовища; розвитку обласної інфраструктури, насамперед обласних автомобільних доріг, мережі міжрайонних та міжобласних маршрутів транспорту загального користування; професійно-технічної освіти; надання високоспеціалізованої медичної допомоги; розвитку культури, спорту, туризму.

Повноваження передаються державою органам місцевого самоврядування, що діють на тому рівні адміністративно-територіального устрою, на якому можливо і доцільно їх здійснювати з огляду на кадровий, фінансовий, інфраструктурний потенціал та ресурси, необхідні для реалізації повноважень на такому рівні.

Визначено обґрунтовану територіальну основу для діяльності органів місцевого самоврядування та органів виконавчої влади з метою забезпечення доступності та належної якості публічних послуг, що надаються такими органами.

Формування критеріїв для адміністративно-територіальних одиниць різного рівня адміністративно-територіального устрою держави здійснюється з урахуванням того, що: адміністративно-територіальний устрій складається з трьох рівнів: - базового (адміністративно-територіальні одиниці – громади); – районного (адміністративно-територіальні одиниці – райони); – регіонального (адміністративно-територіальні одиниці – Автономна Республіка Крим, області, м. Київ і Севастополь); територія адміністративно-територіальної одиниці є нерозривною; у межах адміністративно-територіальної одиниці не може бути інших адміністративно-територіальних одиниць того ж рівня; територія адміністративно-територіальної одиниці базового рівня визначається з урахуванням доступності основних публічних послуг, що надаються на території громади (час прибуття для надання швидкої медичної допомоги в ургентних випадках та пожежної допомоги не має перевищувати 30 хвилин).

На кожному рівні адміністративно-територіального устрою функціонують відповідні органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади: на базовому рівні – сільська, селищна, міська ради та їх виконавчі органи, представництва (представники) окремих органів виконавчої влади; на районному рівні – районні ради та їх виконавчі органи, райдержадміністрації, територіальні органи центральних органів виконавчої влади; на регіональному рівні – Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні ради та їх виконавчі органи, облдержадміністрації, Київська та Севастопольська міські ради та їх виконавчі органи, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, територіальні органи центральних органів виконавчої влади.

Передбачено створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення виконання органами місцевого самоврядування власних і делегованих повноважень.

Реалізація Концепції сприятиме: посиленню правової, організаційної та матеріальної спроможності територіальних громад, органів місцевого самоврядування, провадженню їх діяльності з дотриманням принципів та положень Європейської хартії місцевого самоврядування; доступності публічних послуг, підвищенню їх якості; впровадженню механізму здійснення місцевими держадміністраціями та населенням контролю за наданням органами місцевого самоврядування, територіальними органами центральних органів виконавчої влади публічних послуг; запровадженню стандартів (нормативів) якості публічних послуг, що надаються населенню органами місцевого самоврядування базового та регіонального рівня, критеріїв оцінювання якості; створенню сприятливих правових умов для максимально ши-

рокого залучення населення до прийняття управлінських рішень, а також розвитку форм прямого народовладдя; формуванню ефективної територіальної системи органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць; утворенню об'єднаних територіальних громад, спроможних самостійно або через органи місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення; соціально-економічному розвитку територіальних громад і регіонів; стимулюванню економічного розвитку територій у результаті удосконалення механізмів впливу органів місцевого самоврядування на визначення пріоритетів місцевого економічного розвитку; визначенню чітких меж кожної адміністративно-територіальної одиниці, забезпеченню повсюдності юрисдикції органів місцевого самоврядування на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці та недопущенню наявності в межах території громади інших адміністративно-територіальних одиниць такого ж рівня; утворенню виконавчих органів обласних та районних рад; зміні статусу місцевих держадміністрацій з органів загальної компетенції на контрольно-наглядові органи у системі виконавчої влади з функцією координації діяльності територіальних органів центральних органів виконавчої влади на відповідній території; забезпеченню розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування базового та регіонального рівня, місцевими держадміністраціями та територіальними органами центральних органів виконавчої влади.

Прийняття відповідних змін до Конституції забезпечить правову основу для схвалення низки законодавчих актів, необхідних для реалізації реформи місцевого самоврядування. Серед законопроектів, які вже готуються — нова редакція закону про місцеве самоврядування, закон про місцеві державні представництва, зміни до бюджетного кодексу, зміни до низки законодавчих актів, які визначають розподіл повноважень між виконавчими органами влади і органами місцевого самоврядування, а також їх розподіл між органами місцевого самоврядування різного рівня.

МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ ПОВЕДЕНИЯ ОФИЦИАЛЬНОГО НАБЛЮДАТЕЛЯ НА ВЫБОРАХ

Украина находится на переходном этапе построения демократии, поэтому, к сожалению, не удастся свидетельствовать об образцовом проведении выборов в нашей стране. Это, в свою очередь, отражается на особенностях всех политических процессов, которые довольно часто дестабилизируют ситуацию в стране и ставят перед нашим государством следующую задачу — закрепить, да и для начала — определить демократические стандарты на всех этапах избирательного процесса.

Анализ практики наблюдения за избирательным процессом в Украине дает возможность сделать вывод о качестве и состоянии проведения выборов, базируясь на европейских и международных стандартах.

Одним из основных вопросов является определение стандартов поведения наблюдателя за выборами. Так как не существует унифицированного свода правил и стандартов, принятых непосредственно для официальных наблюдателей на выборах в Украине. Следует отметить, что партийные организации создают для своих наблюдателей своего рода «памятки», удостоверяющие о правах, обязанностях и нормах поведения. Однако, в период европеизации, необходимо обратиться к международной практике.

К примеру, Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе (ОБСЕ) формирует следующий набор основных этических стандартов при осуществлении своих полномочий:

1. Наблюдатель должен сохранять строгую непредвзятость при исполнении своих обязанностей и ни в коем случае не должен выражать предвзятость или предпочтение властям, партиям, кандидатам или относиться предвзято к любым вопросам, возникающим в рамках избирательного процесса.

2. Наблюдатель не должен вмешиваться в избирательный процесс, в процедуры в день выборов или в подсчет голосов.

3. Наблюдатель должен иметь при себе удостоверение, выданное соответствующим уполномоченным органом государственной власти, и представлять себя по требованию заинтересованных представителей государственной власти.

4. Наблюдатель не должен иметь на себе/при себе символику, цвета или наклейки, принадлежащих партиям или политическим силам. Наблюдатель может обращать внимание органов власти на случаи несоблюдения правил, однако наблюдатель никогда не должен давать

инструкции или принимать меры, которые не соответствуют решению избирательной власти.

5. Наблюдатель должен делать собственные заключения на основе фактов, которые являются документированными, действительными и подлежащими проверке. По тому избирательному пункту, где работал наблюдатель, должна быть должным образом заполненная форма статистического наблюдения.

6. Наблюдатель должен избегать предоставления прессе или другим заинтересованным лицам любых личных или преждевременных комментариев относительно содержания своих наблюдений. В случае необходимости наблюдатель должен участвовать в брифингах после завершения выборов.

7. Наблюдатель должен придерживаться всех государственных законов и правил [2].

Таким образом, можно прийти к выводу, что данные нормы вполне применимы и к официальным наблюдателям на выборах в Украине.

Следует также обратить внимание на Кодекс поведения международных наблюдателей за выборами от 31 марта 2006 года (далее – Кодекс), который регулирует деятельность наблюдателей на выборах, базируясь на основных демократических принципах. Основными положениями данного Кодекса являются:

- уважение организационного единства миссии наблюдателей;
- соблюдение строгой политической непредвзятости;
- непрепятствование процессу выборов;
- идентификация личности путем предоставления удостоверения;
- воздержание от высказывания замечаний перед общественностью и средствами массовой информации до опубликования заключений;
- сотрудничество с другими наблюдателями;
- обязательство придерживаться положений данного Кодекса;
- обеспечение собственного надлежащего поведения [1].

Международные стандарты проведения выборов являются рамочными принципами, соблюдение которых является обязательным.

Подытоживая вышеизложенное, следует отметить, что международные стандарты считаются нормами, обеспечивающими качественную оценку выборов, прежде всего, международными и национальными наблюдателями. Только соблюдая принципы периодичности, истинности, свободы выборов, справедливости, универсальности и равенства, а также ответственности, становится возможным сделать заключение о демократичности выборов, к чему должна стремиться и Украина.

Список использованной литературы:

1. Кодекс поведения международных наблюдателей за выборами [Электронный ресурс]. – 2006. – Режим доступа к ресурсу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/884_002

2. Пособие по наблюдению за выборами [Электронный ресурс]. – 2006. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.osce.org/uk/odihr/elections/70293?download=true>
3. 10 лет наблюдения за выборами: люди и практика (БДИПЧ) [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: <https://www.osce.org/ru/odihr/elections/17165?download=true>
4. Інформаційні матеріали для підготовки офіційних спостерігачів «Я – спостерігач» (Фундація «відкрите суспільство» [Електронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: http://osf.org.ua/data/blog_dwnl/26.11.2010-2.pdf

ЯНКОВЕЦЬ І. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права

ОСНОВНІ ЕЛЕМЕНТИ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ПОПЕРЕДЖЕННІ ДИСКРИМІНАЦІЇ

Явище дискримінації має складний зміст, виявляється у різних формах та сферах суспільних відносин, може перебувати в основі формування світоглядних орієнтирів окремих осіб та соціальних груп. В силу цього дискримінація може визначати вектор соціально-політичного розвитку, формувати правову дійсність через діяльність осіб та соціальних груп, і цим впливати на правове регулювання суспільних відносин. Як соціальне та правове явище вона протистоїть “рівності”, і тому несе в собі постійну загрозу правам та законним інтересам осіб, які за певними ознаками є її об’єктами.

Характеризуючи дослідження явища дискримінації у його зв’язку з публічно-правовими відносинами, слід дати характеристику основних елементів конституційно-правового регулювання у сфері забезпечення рівності усіх людей у реалізації їх прав та свобод: мети та завдань регулювання, засобів регулювання, суб’єктного складу.

Головною *метою* запобігання явищам дискримінація є втілення в правовій дійсності конституційного положення про Україну як демократичну, правову, соціальну державу (ст. 1 Конституції України) [2]. Будь-який систематичний прояв нерівності, чи незаконного обмеження (переслідування) у тому чи іншому ступені ставить під загрозу дійсність цієї норми. Далі положення про Україну як соціальну державу розвиваються у абз. 1 ст. 3 Конституції України, де життя, здоров’я, гідність та безпека людини визнані найвищою соціальною цінністю у абз. 2 цієї статті визначено зміст та спрямованість діяльності держави як права і свободи людини, а їх забезпечення є обов’язком держави.

Тому завданням держави є створення та удосконалення у державному механізмі системи захисту прав і законних інтересів людини, яка опосередковується діяльністю державних органів та посадових осіб.

Як вбачається з наведеного, *правовими засобами* у попередженні явища дискримінації є наступні [1, с. 25-28; 3, с. 112-113]:

1) імперативний метод — через визначення зобов'язань та заборон, загальнообов'язкових для усіх суб'єктів, та специфічних, які встановлюються з огляду на особливості їх правового статусу, функцій, компетенції.

2) диспозитивний метод — через надання посадовим особам права вільного прийняття рішення на основі професійної оцінки відповідності нормативного документу, юридичного факту, тощо конституційним нормам щодо гарантування прав і свобод;

3) метод встановлення правоздатності — за яким конституційні права та свободи надаються особі безпосередньо, визначають її становище в суспільстві, та не можуть змінюватися в бік отримання привілеїв, чи застосування обмежень;

4) визначення правового статусу — за яким фізична особа “наділяється системою свобод, прав і обов'язків, які визначають мінімум соціально-економічних та політичних можливостей” [4], але вони за будь-яких мають умов забезпечуватися державою.

5) реалізація прав і свобод за допомогою правовідносин — через виконання, дотримання та використання норм конституційного права, а також видання державними органами актів індивідуального значення.

Проблематика *суб'єктного складу* конституційно-правового регулювання з попередження дискримінації є досить неоднозначною. З одного боку, головним суб'єктом подолання цього явища є держава, яка опосередковує виконання відповідних функцій через державні органи та посадових осіб. Згідно з нормами ст. 102, 116, 119, 129 такий обов'язок покладається безпосередньо на Президента України, Кабінет Міністрів України, Верховну Раду України, місцеві державні адміністрації, органи судочинства, а також поширюється на всі державні органи та установи в межах їх компетенції.

З іншого боку, в Основному Законі майже відсутні норми, що дозволяють ідентифікувати суб'єкта дискримінації. Так, ст. 37 Конституції України забороняє діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких за сукупністю наведених у нормі статті ознак можна визначити як такі, що породжують дискримінацію. У ст. 55 вказується на те, що рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, посадових і службових осіб можуть призводити до порушення прав і свобод людини. Отже, якщо в першому випадку мова йде про організаційно-оформлену спільноту, члени якої відкрито поділяють та поширюють дискримінаційні ідеї, то в другому випадку, мова йде про виключення з правил,

коли діяльність державного органу чи посадової особи суперечить законодавству.

З цього прикладу бачимо, що проблема визначення суб'єкта дискримінації ускладнюється необхідністю відрізнити прояв дискримінації від звичайного правопорушення. І хоча у випадку дискримінації найпевніше говорити про існування усвідомленого мотиву обмежувати права та свободи осіб, і цей мотив безумовно поділяють усі члени певної соціальної групи, саме конституційно-правове дослідження сутності ознак явища дискримінації дозволило б уточнити зміст поняття суб'єкта дискримінації у наведеному контексті.

Список використаної літератури:

1. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн : навчальний посібник / А.З. Георгіца. — Чернівці : “Рута”, 2000. — 424 с.
2. Конституція України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 30 верес. 2016 р.: (ОФІЦ.ТЕКСТ). — К. : Паливода А.В., 2016. — 76 с.
3. Скрипнюк О. Конституційне право і теорія конституційного права України: теоретико-методологічні проблеми // Вісник Національної академії правових наук України. — 2013. — № 2. — С. 108-114.
4. Конституційно-правовий механізм захисту прав людини від дискримінації в Україні / В.Ю. Шкарбан // Держава і право. — 2011. — Вип. 52. — С. 205-211. — Бібліогр.: 7 назв. — укр.

ЯРМОЛЕНКО О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри конституційного права

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Встановлення певних особливостей правового регулювання поширення інформації, пов'язаної з виборчим процесом обумовлено об'єктивними причинами.

Перш за все зв'язок поширення такої інформації з функціонуванням інститутів безпосереднього народовладдя. До того ж інформаційне забезпечення виборів є (особливо в частині агітаційної діяльності) самою політизованою і експресивною складовою виборчого процесу. Воно являє собою широке поле для застосування різного роду негативних технологій, в тому числі здійснюваних з метою маніпулятивного впливу на виборців.

Найчастіше маніпуляцію розуміють як негативне явище, маючи на увазі певний вид психологічного або іншого впливу на людину, мисте-

цьке використання якого веде до прихованого спонукання в людині намірів, які не збігаються з її актуально існуючими бажаннями або визначають як програмування думок і прагнень людей, їхніх настроїв з метою забезпечення поведінки, яка необхідна суб'єктам маніпуляції [1, с. 63].

Аналізуючи положення статті 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [2] та статті 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3] в контексті виборчого процесу, можна прийти до висновку про те, що ці положення закріплюють, по-перше, право виборців робити свій вибір не наосліп, а на підставі повної і достовірної інформації про вибори; по-друге, право кандидатів на доведення до відома виборців своїх передвиборчих програм; по-третє, право організацій, що здійснюють випуск ЗМІ, доводити до виборців повідомлення з питань, що мають суспільний інтерес, а також викладати свою точку зору на виборчу кампанію.

Інформаційне забезпечення виборчого процесу слід розглядати в трьох аспектах:

- по-перше, як комплексний правовий інститут, який представляє собою сукупність взаємопов'язаних правових норм, предметом регулювання яких виступають відносини, що складаються в сфері виробництва і поширення спеціальної інформації про вибори в період виборчої кампанії;

- по-друге, що вже відзначено, як складову частину системи гарантій виборчих прав громадян України;

- по третє, як складову частину виборчого процесу.

Інформування виборців, слід розглядати в двох аспектах – як сукупність норм законодавства про вибори та складову підінституту інформаційного забезпечення, і як певну інформаційну діяльність в ході виборчої кампанії. Чинне законодавство України про вибори не містить визначення інформаційного забезпечення виборців та учасників виборчого процесу., тому виокремило спеціальну групу норм, встановлює цільове призначення інформаційного забезпечення виборів – забезпечення виборцям можливості доступу до різнобічної, об'єктивної та неупередженої інформації, потрібної для здійснення усвідомленого, поінформованого, вільного вибору (ст. 63 Закону України «Про вибори народних депутатів України» від 17 листопада 2011 р. з подальшими змінами) [4]. Новітнє законодавство про місцеві вибори 2015 р. також закріплює подібні положення як основні засади інформаційного забезпечення виборів (ст. 49 Закону України «Про місцеві вибори») [5].

У другому з названих аспектів інформування виборців, яке здійснюється в період виборчої кампанії, виражається в систематичній діяльності по доведенню до відома виборців, об'єктивної і достовірної інформації, пов'язаної з виборами, що не носить агітаційного характеру.

Є підстави виділити два види інформування виборців відносно суб'єктів від яких виходить інформація: офіційне інформування і неофі-

ційне інформування, хоча виборче законодавство в Україні не містить таких термінів.

Офіційне інформування виборців здійснюється визначеними законом суб'єктами інформування з боку держави, виборчими комісіями, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, відповідними посадовими особами, в тому числі через засоби масової інформації — на принципах достовірності, неупередженості та юридичної значущості поширюваної інформації.

Неофіційне інформування виборців здійснюється іншими визначеними виборчим законодавством суб'єктами інформування (організаціями, що здійснюють випуск засобів масової інформації, журналістами, іншими, крім названих, фізичними і юридичними особами) і має відповідати принципам об'єктивності і достовірності, не повинно порушувати рівність прав і можливостей кандидатів, партій-суб'єктів виборчого процесу. Основними різновидами неофіційного інформування учасників виборчого процесу є висвітлення виборчої кампанії організаціями, які здійснюють випуск ЗМІ, і опублікування (оприлюднення) результатів опитувань громадської думки, пов'язаних з виборами.

Список використаної літератури:

1. Афанасьева М.В. Выборча инженерия как законодательное проектирование // Актуальные проблемы политики : сб. науч. праць. — О. : Фенікс, 2010. — Вип. 40. — С. 63—69.
2. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права. Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. Документ ООН A/RES/2200 A (XXI), Електронний ресурс :http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_043
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97 ВР від 17.07.97 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 17 листопада 2011 р. № 4061-VI [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>
5. Про місцеві вибори : Закон України від 14.07.2015 № 595-VIII [Електронний ресурс] — Режим доступу :<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/595-19>

ІСМАЙЛОВ К. Ю.

Одеський державний університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри кібербезпеки та інформаційного забезпечення,
кандидат юридичних наук, майор поліції

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА І ЗАКОНОДАВСТВА

Довгий час в традиції вітчизняної юриспруденції було звичним та стиглим твердження про відсутність в джерельній основі національного права і законодавства прецедентів і тим більш у вигляді судових рішень. Однак формування в 1996-1997 рр. в механізмі держави такої нової для України структури як Конституційний Суд України, та приєднання України до цілої низки європейських хартій та угод призвело до суттєвої зміни правових реалій.

Спочатку правового роз'яснення на предмет конституційності перебували тільки окремі інформаційно-правові акти як, наприклад, закону «Про інформацію», а точніше окремі його статті. Так, при розгляді справи Устименка [1], що більш 7 років кочувала по судових інстанціях КСУ прийняв рішення де в одному з його пунктів визначив: «У ст. 48 закону «Про інформацію» визначальними є норми, сформульовані у ч. 1 цієї статті, які передбачають оскарження встановлених законом «Про інформацію» протиправних діянь, вчинених органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами, а також політичними партіями, іншими об'єднаннями громадян, засобами масової інформації, державними організаціями, які є юридичними особами, та окремими громадянами, до органів вищого рівня або до суду, тобто за вибором того, хто подає скаргу. Ч. 2 ст. 48 закону «Про інформацію» лише встановлює порядок оскарження протиправних дій посадових осіб у разі звернення до органів вищого рівня, а частина третя цієї статті акцентує на тому, що оскарження, подане до органів вищого рівня, не є перешкодою для подальшого звернення громадянина чи юридичної особи до суду. Ч. 3 у контексті всієї ст. 48 закону «Про інформацію» не можна розуміти як вимогу обов'язкового оскарження протиправних дій посадових осіб спочатку до органів вищого рівня, а потім — до суду. Безпосереднє звернення до суду є конституційним правом кожного» [1, п. 3]. Іншими словами було суттєво розширено розуміння свободи суб'єкта в отриманні інформації.

У подальшому інформаційно-правова сфера суспільних відносин ставить питання перед КСУ про особливості змістовного наповнення норм самої Конституції. Так у справі за поданням 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень ст. 10 Конституції щодо застосування державної мови органами державної влади, органа-

ми місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в закладах освіти України (справа про застосування української мови) [2] КСУ зіткнувся з суттєвими труднощами, що фактично призвело до створення означеним органом нової юридичної норми, що, звісно, не є компетенцією КСУ. Не можна визнати конституційним положення, сформульоване Судом у ч. 2 п. 2 Рішення. Воно суперечить ч. 3 ст. 10 Конституції, яка гарантує вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин (тобто тут держава не тільки забезпечує, як у попередній частині, а й виступає у ролі гаранта, поручника у виконанні сформульованого далі власного обов'язку). Таку жорстку, імперативну конституційну норму Суд підмінив досить розпливчатою диспозитивною формулою «можуть використовуватися». «Мільйони дітей і їх батьків лишаться конституційного права на навчання мовою, яку вони вважають рідною, потрапляють у повну залежність від держави, а держава отримує можливість, спираючись на неконституційне рішення» [3].

Сьогодні вплив рішень КСУ торкнувся таких форм поширення інформації як розповсюдження іноземних фільмів. КСУ у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини другої ст. 14 закону «Про кінематографію» (справа про розповсюдження іноземних фільмів) [4], де в резолютивній частині Суд визначив, що: що іноземні фільми не підлягають розповсюдженню та демонструванню в Україні, якщо вони не дубльовані або не озвучені чи не субтитровані державною мовою, а центральний орган виконавчої влади у галузі кінематографії не має права надавати суб'єктам кінематографії право на розповсюдження і демонстрування таких фільмів та видавати відповідне державне посвідчення.

Весь період існування КСУ його рішення систематично стосувалися питань інформаційного соціального обороту і, відтак, сформували певний правовий вплив на упорядкування сучасного соціального руху інформації, здійснення суб'єктами права на інформацію. З самого початку своєї активної діяльності у 1997 році і до останніх рішень 2016 року періодичність винесення певних рішень стосовно інформаційної сфери відносин та інформаційного законодавства, з одного боку, спрямовувалась на удосконалення нормативно-правового режиму інформаційних відносин, з другого боку — змінювала форму національного права в цій сфері, а, відтак здійснювала наповнення джерельної основи інформаційного права і законодавства [5].

Не можна не визнавати значущої дії означених актів і впливовості їх імперативної волі на весь порядок інформаційних відносин в Україні, а тому і не професійним буде невизнання їх частиною і різновидом джерел права взагалі й інформаційного права України зокрема.

Список використаної літератури:

1. Рішення КСУ у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 закону «Про інформацію» та ст. 12 закону «Про прокуратуру» (справа К.Г. Устименка) № 5-зп від 30.10.1997.
2. Рішення КСУ у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень ст. 10 Конституції України // Вісник КСУ, 2000. — № 1 Справа N 1-6/99 N 10 (14. 12 1999 р.).
3. Окрема думка судді КСУ Мироненка О.М. стосовно Рішення КСУ у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень ст. 10 Конституції України (254к/96-ВР) // Вісник КСУ, 2000. — № 1 Справа N 1-6/99 N 10 (14. 12 1999 р.).
4. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 60 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень ч.2 ст. 14 закону «Про кінематографію» (справа про розповсюдження іноземних фільмів) // Вісник КСУ, 2008. — № 1 Справа N № 13-рп від 20.12.2007.
5. Ісмайлов К.Ю. Вплив рішень Європейського суду з прав людини на систему джерел права України / К.Ю. Ісмайлов // Держава і право: Збірник наукових праць. Випуск 51. — К.: Ін-т. держави і права імені В.М. Корещького НАН України, 2011. — С. 71-76.

НАДУТИЙ А. В.

Харківський національний університет внутрішніх справ,
ад'юнкт відділу організації освітньо-наукової підготовки

СУТНІСТЬ ПРИНЦИПІВ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

Одним із найважливіших принципів територіального устрою України є принцип цілісності та недоторканності території, який ще називають принципом єдності та цілісності території [7, с. 298; 8, с. 361; 9, с. 468; 2, с. 50]. Підтвердженням цього виступає ст. 2 Конституції України, відповідно до положень якої територія України є цілісною і недоторканою. Цей принцип також відображений в Декларації про державний суверенітет України 1990 р. [3] та Акті проголошення незалежності України 1991 р. [1], які передбачають здійснення Україною верховенства влади на всій своїй території. Крім того, принцип територіальної цілісності держав є також загальновизнаним принципом міжнародного права.

Цілісність, як правило, розкривають через заборону насильницького поділу території держави. Під недоторканністю державної території розуміють обов'язок інших держав утримуватися від будь-яких зазіхань на територію суверенних держав [2, с. 50].

Поєднання принципів єдності та цілісності території проявляється у тому, що Україна становить єдине ціле, а її складові частини характеризуються внутрішньою єдністю в межах державного кордону України.

Варто зазначити, що особливістю принципу територіальної цілісності нашої держави є безпосередній зв'язок з верховенством суверенної держави. Сутність даного зв'язку полягає у тому, що у відповідності з теорією держави, територія — це конститутивний елемент держави. Отже, верховенство держави розповсюджується на усю її територію, тому територіальна цілісність та недоторканність як сутність території суверенної держави, по-перше, є обов'язковою її ознакою, а по-друге, виступає гарантією верховенства держави, її суверенності та державності вцілому.

Наступний принцип територіального устрою України, що виступає підґрунтям територіальної цілісності — принцип народного суверенітету. Відповідно до даного принципу, український народ наділяється виключним правом здійснювати владу на всій території України як безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ч. 2 ст. 5 Конституції України) [5]. Додержання порядку зміни території, згідно зі ст. 73 Конституції України, шляхом проведення обов'язкового всеукраїнського референдуму має важливе значення для збереження цілісності державної території.

Важливе значення для забезпечення територіальної цілісності має також принцип унітаризму (ст. 2 Конституції України) [5]. Унітарна форма територіального устрою (від лат. *unitas* — єдність, єдине ціле), передбачає, що територія держави включає до свого складу адміністративно-територіальні одиниці, які не мають ознак суверенності. Жителі адміністративно-територіальних одиниць не наділяються правом вирішувати питання державної території, оскільки дане право належить виключно усьому народу [7, с. 301].

Оскільки цілісність та недоторканність території України визнається саме в межах її кордонів (ст. 2 Конституції України) [5], то ще одним принципом, спорідненим із конституційними принципами територіального устрою України, виступає принцип непорушності державного кордону. При цьому, непорушність державних кордонів зовсім не є ствердженням того, що це неможливо здійснити. В разі порушення даного принципу, як правило, передбачення настання відповідальності, зокрема, через застосування заходів примусу з боку самої держави або міжнародних судових органів чи організацій. Без забезпечення недоторканності державних кордонів практично неможливо гарантувати територіальну цілісність державної території, суверенітет держави та народу. Серед принципів територіального устрою можна вказати, також, принцип взаємності та добросусідства щодо вирішення прикордонних питань з суміжними державами, що міститься у ст. 7 Закону України «Про державний кордон України» від 04.11.1991 № 1777-XII [4].

Принцип поєднання централізації та децентралізації у здійсненні державної влади означає, що в Україні має бути така організація території, яка відповідала б інтересам держави і окремих регіонів [6, с. 362; 9, с. 468]. Досягнення балансу цих інтересів є важливою гарантією територіальної цілісності держави. Даний принцип проявляється у тому, що за центральними органами держави закріплюється право забезпечення внутрішніх і зовнішніх загальнонаціональних інтересів, регулювання усіх сфер суспільного і державного ладу, а обов'язок захисту суверенітету і територіальної цілісності України визначається Конституцією України як найважливіша функція держави, справа усього українського народу (ст. 17) [5]. У той же час, за місцевими органами державної влади закріплюється право вирішувати питання регіонального і місцевого значення, поєднуючи загальнодержавні та місцеві інтереси [7, с. 299].

Принцип централізації та децентралізації територіального устрою України знаходить своє логічне продовження в принципах організації та діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування [7, с. 299].

Важливим принципом територіального устрою України, який визначає сутність і зміст регіональної політики нашої держави, є принцип збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних, і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. Цей принцип означає, що держава забезпечує і гарантує право територіальних громад, які, з врахуванням різноманітних особливостей та традицій, умовно об'єднуються в певні регіони, вирішувати політичні, економічні, соціальні, культурні (духовні) та інші проблеми згідно з інтересами територіальних громад [7, с. 299-300]. Так, у відповідності зі ст. 2 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 13.01.2016 передбачено наступні принципи об'єднання: конституційності та законності; добровільності; економічної ефективності; державної підтримки; повсюдності місцевого самоврядування; прозорості та відкритості; відповідальності.

Також, важливе значення має принцип системності територіального устрою України, закріплений у ст. 133 Конституції України. Він передбачає, що територіальний устрій України має певну систему, що складається із взаємопов'язаних адміністративно-територіальних одиниць, які поєднані між собою структурними і функціональними зв'язками [7, с. 301]. Так, відповідно до Конституції України, систему адміністративно-територіального устрою становлять: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони у містах, селища і села. Ці територіальні одиниці розрізняються за географічними ознаками, за своїм статусом та за місцем у системі адміністративно-територіального устрою України.

На підставі вище викладеного, можемо зробити висновок про те, що територіальна цілісність ґрунтується на принципах територіального устрою, як спільних засадах єдиної території. Пріоритетними у даному контексті є принцип верховенства держави, принцип народного суверенітету та принцип цілісності та недоторканності території України. Ці принципи тісно пов'язані між собою. Верховенство держави розповсюджується на усю її територію, тому територіальна цілісність та недоторканність як уособлення сутності суверенної території держави, по-перше, є обов'язковою її характеристикою, а по-друге, одночасно виступає гарантією державності. Принцип цілісності та недоторканності території України, перш за все, спрямований на захист суверенітету держави та народу. При цьому, вся система принципів має відповідати конституційним засадам, забезпечувати збалансованість публічної влади та економічний розвиток регіонів задля політико-економічної та територіальної цілісності держави.

Список використаної літератури:

1. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 38. — Ст. 502.
2. Гетьман А.Б. Принципи адміністративно-територіального устрою України [Електронний ресурс] Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Unzap_2008_3_12.pdf
3. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1990. — № 31. — Ст. 429.
4. Закон України «Про державний кордон України» від 04.11.1991 № 1777-XII [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1777-12>.
5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/page>
6. Конституційне право України: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. — Х.: Право, 2008. — 416 с.
7. Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л. Конституційне право України: Підручник / за заг. ред. В.Ф. Погорілка. — К.: Прецедент, 2009. — 344 с.

ПОРІВНЯЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ТУРЕЧЧИНІ

Наразі питання дослідження місцевого самоврядування в Україні та у Турецькій Республіці залишаються малодослідженими. Тим не менш, навряд чи це тому, що тема не є цікавою.

Безумовний інтерес представляє як дослідження місцевого самоврядування на пострадянському просторі (Україна), так і у країнах, що відносяться до числа «нових індустріальних» (Туреччина). Як правило, про проведенні порівняльних досліджень увага звертається на країни Західної та Центральної Європи, на США, у той час як досвід сусідньої держави, історія якої тісно та протягом багатьох століть пов'язана з Україною, також викликає науковий інтерес.

Наразі відбувається реформа місцевого самоврядування, черговим етапом якої обрана децентралізація місцевого самоврядування, та гармонізація законодавства України про місцеве самоврядування з європейськими стандартами у цій сфері. Важливе значення при цьому надається широкому залученню досвіду зарубіжних країн до вирішення проблем місцевого самоврядування. Сьогодні в Туреччині існує три типи місцевого управління: провінційне, муніципальне, сільське.

У Турецькій Республіці існує досить строката система органів місцевої влади: країна ділиться на провінції (ілі), округу (ілче), волості (буджаки), села (касаба), селища (кей). У свою чергу, великі міста складаються з міських районів (бельге) і кварталів (махалле). Низовою ланкою місцевого самоврядування є буджаки (волості), що об'єднують кілька сіл і селищ (касаба і кей). Відповідно до Закону «Про міське самоврядування» містом у Туреччині називається населений пункт з кількістю жителів понад 2 тис. Для управління такими містами створюються муніципалітети, які затверджуються постановою Великих національних зборів Туреччини.

Турецька провінція має подвійний статус: з одного боку, вона входить в систему державного управління, а з іншого — виступає як територіальна одиниця місцевого самоврядування. І хоча в Туреччині Конституція закріплює за місцевим управлінням фінансування його діяльності пропорційно представленим повноважень, це положення не дотримується, що породжує жорстку залежність місцевої влади від центрального уряду.

У свою чергу для місцевого самоврядування в сучасній Туреччині характерні наступні проблеми і недоліки:

1.Его діяльність досі регламентується законами, які були прийняті ще в першій половині минулого століття і не враховують сучасних техніко-технологічних, економічних і соціокультурних змін в країні;

2) негативну роль грають також традиції і звичаї Оттоманської імперії, головна з яких — жорстко авторитарний характер політичної системи з неминуче супутньої цього гіперцентралізація управління, надлишковим контролем і дріб'язкової опікою місцевих органів влади;

3) низька активність населення у здійсненні місцевого самоврядування, пов'язана з відсутністю в Туреччині стійких традицією народовладдя;

4) нарешті, як практично і в усьому світі, недостатність фінансового забезпечення, головним джерелом якого (за винятком сільського самоврядування) є його частка в загальнодержавних податках, які розподіляються централізовано урядом, пропорційно чисельності населення самоврядних територій.

У якості висновку слід зазначити, що значення дослідження місцевого самоврядування в Україні та у Турецькій Республіці є дуже високим. Адже на його підставі можна буде запропонувати теоретично обґрунтоване вирішення поточних проблем, пов'язаних з удосконаленням муніципального законодавства України з застосуванням турецького досвіду.

Розділ VII

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

АНДРЕЙЧЕНКО С. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри міжнародного права та міжнародних відносин,
доктор юридичних наук, доцент

НЕВІДВОРОТНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВОПОЛОЖНИЙ ПРИНЦИП МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Відповідальність як гарантія правопорядку, законності, справедливості і юридичний спосіб захисту громадських, індивідуальних інтересів може мати ефект за умови обов'язковості її застосування за кожне вчинене правопорушення. Один з яскравих представників французького Просвітництва, видатний юрист і політичний мислитель Ш. Монтеск'є писав: «Вдумайтеся в причини всякої розбещеності, і ви побачите, що вона походить від безкарності злочинів, а не від слабкості покарань» [1, с. 233]. Ч. Беккарія — відомий італійський просвітитель-гуманіст і кримінолог, виразив ідею про те, що «один з найбільш дійсних засобів, що стримують злочини, полягає не в жорстокості покарань, а в їх неминучості... Неминучість покарання, навіть помірною, завжди справляє сильніше враження, ніж страх піддатися найсуворішому покаранню, якщо при цьому існує надія на безкарність» [2, с. 161-162].

Одним із найважливіших принципів як національного кримінального права, так і міжнародного кримінального права є невідворотність відповідальності за вчинення будь-якого діяння, яке вважається злочинним. Сутність даного принципу полягає в тому, що кожна особа, винувата у вчиненні злочину за міжнародним правом, підлягає кримінальній відповідальності і покаранню.

І Принцип міжнародного права, закріплений Статутом Нюрнберзького трибуналу проголошував: «Будь-яка особа, яка вчинила будь-яку дію, що визнається, згідно з міжнародним правом, злочином, несе за нього відповідальність і підлягає покаранню». Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі визначив, що «не тільки не буде несправед-

лівістю покарати тих, хто скоїв ці злочини, але буде несправедливо залишити безкарним вчинене ними зло».

Генеральна Асамблея ООН 3 грудня 1973 р. [3] при формуванні принципів міжнародного співробітництва, що стосуються виявлення, арешту, видачі і покарання осіб, винуватих у воєнних злочинах і злочинах проти людства, підтвердила, що «воєнні злочини і злочини проти людства, коли б і де б вони не вчинювалися, підлягають розслідуванню, а особи, щодо яких є докази у вчиненні таких злочинів, — розшуку, арешту, притягненню до судової відповідальності і, в разі визнання їх винуватими, покаранню».

Відповідно до принципу невідворотності кримінальної відповідальності у міжнародному праві, винувата особа підлягає відповідальності незалежно від того, передбачається національним кримінальним законодавством відповідальність за вчинене діяння чи ні. Здійснення цього принципу означає також і неухильне дотримання всіх прав особи на справедливий розгляд справи в суді і забезпечення права на захист [4, с. 30]. Так, якщо держава не встановлює покарання за дію, яка міжнародним правом віднесена до категорії злочинів проти миру і людства, то це не є обставиною, що звільняє винувату особу від міжнародної кримінальної відповідальності.

Реалізація принципу невідворотності відповідальності у внутрішньонаціональному праві та міжнародному кримінальному праві, незважаючи на схожу правову природу, має особливості, пов'язані з правовими підставами, механізмом примусу, процедурою притягнення до відповідальності. Так, зокрема, на національному рівні гарантіями забезпечення невідворотності відповідальності за вчинені злочини є наявність кодифікованого акту — Кримінального кодексу та системи органів, що протидіють злочинності. У міжнародному кримінальному праві немає єдиного кодифікованого акту, який передбачає склади всіх злочинів проти міжнародного права і межі покарання осіб, які їх вчинили.

Підкреслимо, що відповідальність за міжнародним кримінальним правом може наставати лише щодо фізичних осіб. «Злочини проти міжнародного права вчиняються людьми, а не абстрактними категоріями, і тільки шляхом покарання окремих осіб, які вчиняють такі злочини, положення міжнародного права можуть бути приведені у виконання» — зазначалося у рішенні Нюрнберзького трибуналу (1946 р.). Водночас за один і той самий міжнародний злочин може наставати кримінальна відповідальність фізичної особи та міжнародно-правова відповідальність держави. У Статуті Міжнародного кримінального суду підкреслюється, що кримінальна відповідальність особи за злочин, що підпадає під юрисдикцію Суду, не впливає на відповідальність держав за міжнародним правом (ст. 25). Комісія міжнародного права ООН неодноразово підіймала питання про міжнародну кримінальну відповідальність держав. У 1983 р., працюючи над проектом Кодексу злочинів проти миру і безпеки людства, Комісія звернулася в Генеральну Асамблею ООН з проханням уточнити, чи може бути держава

суб'єктом міжнародної кримінальної відповідальності внаслідок політичного характеру цієї проблеми [5, с. 17]. Комісія міжнародного права прийшла до висновку про необхідність встановлення персональної кримінальної відповідальності за міжнародні злочини, що, однак, не є перешкодою до розгляду в майбутньому питання про кримінальну відповідальність держави.

Список використаної літератури:

1. Монтескьє Ш. Избранные произведения : в 2-х т. / под общ. ред. М. П. Баскина. – М. : Госполитиздат, 1955.
2. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях / Ч. Беккариа / Перевод Г. Черданцева, Ю. Юмашева. – М.: Стелс, 1995.
3. UN Doc. A/RES/3074 (XXVIII).
4. Иногамова-Хегай Л. В. Международное уголовное право / Л. В. Иногамова-Хегай. – СПб : Юридический центр Пресс, 2003.
5. Ежегодник Комиссии международного права. – Т. II. – Ч. 2. – 1983.

ЯРОВА Л. В.

Національний університет «Одеська морська академія»,
завідувач кафедри адміністративного та кримінального права,
доктор політичних наук, професор

МАТВЄЄВСЬКИЙ О. В.

Національний університет «Одеська морська академія».
старший викладач кафедри адміністративного та кримінального права

НЕДОЛІКИ КОЛЕКТИВНИХ МІЖНАРОДНИХ УГОД З ПИТАНЬ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Не дивлячись на висловлювання Ханса Корелла, заступника Генерального секретаря ООН з правових питань (1994-2004 роки) про те що, «Відтепер всі потенційні лідери збройних угруповань повинні знати, що залежно від розвитку конфлікту може бути заснований міжнародний трибунал, перед якими постануть ті, хто порушує закони війни і гуманітарне право» кількість воєнних конфліктів в мирі постійно зростає. А воєнний конфлікт це частіше всього низька тяжких злочинів, пов'язаних з порушенням основних прав і свобод людини, замах на його життя. Розкриття таких злочинів потребує проведення великої кількості процесуальних дій в яких значне місце займають судові експертизи.

Більш того, воєнні конфлікти між країнами зачіпають значний пласт гуманітарного права, які стосуються міжнародних відносин ведення війсь-

кових дій. Система регулювання міждержавних відносин цього характеру заснована на тісній взаємодії і вимагає своєчасного надання правової допомоги, що нерідко викликає ряд деяких труднощів. Конституцією України статтею 9, передбачена можливість безпосереднього застосування міжнародних договорів з метою врегулювання відносин різних держав, оскільки вони є невід'ємною частиною міжнародної правової системи [1]. Надання взаємної правової допомоги в частині кримінального та цивільного судочинства — одна з головних напрямів системи врегулювання взаємовідносин між державами. У більшості випадків, принципи міжнародних договірних відносин є підставою для видачі предметів, виплат компенсацій, рішень майнових спорів і т. д. Органи України виступають в ролі учасника договору укладеного між державами, тому мають право виробництва судової експертизи.

На сьогоднішній день Україна є учасником міжнародних договорів, укладених в двосторонньому та багатосторонньому порядку, на підставі яких може використовувати процесуальні положення і надавати допомогу іноземним державам. Враховуючи особливості практики міжнародного права та геополітичне розташування України, можна виділити найбільш пріоритетну галузь розвитку — це налагодження зв'язків між країнами Європейського союзу та країнами СНД, в частині організації проведення судової експертизи.

Разом з тим, практичне застосування міжнародного законодавства в частині виробництва судово-експертних процедур, свідчить про недостатність системи регулювання навіть всередині держави. Наприклад, більшість розслідувань воєнних злочинів, скоєних на території нашої держави, на теперішній час провадиться судово-експертними установами різних країн самостійно, без участі України. Такий стан розслідування на сьогоднішній день з справою загибелі цивільних осіб у катастрофі Boeing 777 в Донецькій області. Судові експертизи в цієї справі проводяться окремо в Нідерландах та в Росії, завдяки чому різні процесуальні підходи призвели до різних результатів досліджень та відсутності остаточних результатів розслідування. Україна зовсім виключена з процесу розслідування.

На жаль, і в міжнародному праві питання, що стосуються проведення судової експертизи мало конкретизовані. Найбільш повно вони визначені Регламентом Європейського Суду з прав людини [1]. Однак і тут все зводиться тільки до аспектів допустимості результатів експертизи, як доказу. Експерти приводяться до присяги, а в ході процесу судді задають їм питання і самі вирішують, чи може бути використана думка цього експерта при винесенні рішення чи ні. Якщо, на думку суддів, експерт порушив присягу, то Суд інформує про це державу — учасницю під юрисдикцією якої перебуває ця особа.

Свій внесок у розвиток міжнародного обміну інформацією про наукові досягнення, підвищуючи якість експертиз і підготовку кадрів вносять міжнародні неурядові організації. Так, у 1992 році була створена

Європейська Академія судової експертизи (ENFSI), діюча на територіях держав – членів Євросоюзу. Ця організація підтримує стосунки і з державами, які не є членами. Крім зазначених питань організація приділяє увагу і таким питанням, як уніфікація, сертифікація і стандартизація методик судово-експертного дослідження [3].

Ще у 1914 році в США була створена Міжнародна асоціація з ідентифікації (International Association for Identification – IAI), яка на даний момент має свої відділення у багатьох країнах світу.

Таким чином, міжнародні відносини у сфері здійснення судово-експертної діяльності, не досить урегульовані. Можна зробити висновок про необхідність більш детального опрацювання процесуальних моментів провадження експертизи на підставі міжнародних договірних відносин, як на міжнародному рівні, так і всередині самої держави. Це може передбачати і створення груп експертів, які є громадянами різних держав для проведення експертизи, що, в свою чергу зможе гарантувати їх неупередженість.

Список використаної літератури:

1. Конституція України // (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141).
2. Регламент Европейского суда по правам человека от 1 ноября 1998 года // Официальный сайт Верховной Рады Украины. – www.rada.gov.ua.
3. Хазиев Ш.Н. О Европейской сети судебно-экспертных учреждений // «Адвокат», 2005, № 8, с. 14.

ГРУШКО М. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри міжнародного права та міжнародних відносин, кандидат юридичних наук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ МГП ЩОДО ЗАХИСТУ ЖЕРТВ ВІЙНИ

Договірні та звичаєві джерела МГП передбачають, що переважна більшість його норм починають безпосередньо застосовуватися із початком збройного конфлікту. Але ситуація збройного конфлікту, на застосування сторонами якого й розраховано МГП, змушує встановити обов'язки держав завчасно забезпечити поширення знань про МГП та включити його положення до внутрішньодержавного права. Тому будь-яка держава ще в мирний час повинна приймати ряд заходів щодо імплементації в національне законодавство норм МГП щодо захисту та

належного поводження з певними категоріями осіб. Специфікою МГП є, як правило, пряма дія норм, які містяться в усіх чотирьох Женевських конвенціях про захист жертв війни 1949 р. та двох Додаткових протоколів до них 1977 р. З метою забезпечення належної реалізації державами прийнятих на себе зобов'язань щодо захисту жертв війни варто зосередити увагу на особливостях реалізації цих зобов'язань.

Як справедливо зазначив колишній заступник Генерального секретаря ООН з правових питань Ханс Корелл, «у міжнародних відносинах для держав недостатньо висловити свою згоду на обов'язковість договору. Необхідно, щоб держави поважали та виконували зобов'язання, встановлені цими договорами» [1, с. 66]. Такий підхід цілком відповідає змісту зобов'язання держав щодо МГП, сформульованому в довідковому Керівництві-посібнику, який підготував МКЧХ: «Обов'язок виконувати міжнародне гуманітарне право передусім лежить на державах. Держави повинні прийняти цілу низку юридичних і практичних заходів — як в мирний час, так і в ситуаціях збройних конфліктів, — спрямованих на забезпечення дотримання міжнародного гуманітарного права в повному обсязі» [2]. В МГП загальні зобов'язання щодо дотримання Конвенцій посилюються зобов'язанням загальної ст. 1 чотирьох ЖК, яка зазначає, що держави зобов'язуються дотримуватися й забезпечувати дотримання цієї Конвенції за всіх обставин. Таке ж саме положення закріплене в ст. 1 ДП I та додатково це зобов'язання посилене та розширене ст. 80 ДП I.

Слід відзначити, що більшість норм МГП мають пряму дію (самовиконувані норми) й не обов'язково потребують додаткових нормотворчих заходів на національному рівні. Відмінність між самовиконуваними й не-самовиконуваними договірними положеннями визначається передовсім мірою «повноти», «завершеності» зобов'язань, що містяться в міжнародному договорі, тобто тим, чи потребують умови договору від держав вжиття додаткових заходів законодавчого або адміністративного характеру для реалізації міжнародних договірних зобов'язань у національних правових системах. На думку Р.А. Мюллерсона, проблема так званих самовиконуваних та несамовиконуваних договорів виникає на етапі, коли внутрішньодержавне право санкціонує застосування правил міжнародних договорів для регулювання суспільних відносин, сторонами яких можуть бути фізичні або юридичні особи [3]. Проте санкціонування (при вираженні згоди на обов'язковість для держави міжнародної договору) здійснення самовиконуваних міжнародно-правових норм не лише в міждержавних відносинах, але й всередині держави не змінює їх юридичної природи. Самовиконуваність норми встановлюється самим міжнародним приписом. Це перш за все права й обов'язки осіб, які знаходяться під захистом сторін в збройному конфлікті і т.п. Однак, об'єм дії деяких положень МГП може бути обмежений застереженнями, зробленими державами у момент підписання або ратифікації договору, що містять положення, які повинні застосовуватись в період збройних конфліктів. Так, наприклад, більшість

соціалістичних держав (а сьогодні вже колишніх соціалістичних) заявили застереження до ЖК 1949 р. Деякі з держав згодом свої поправки відкликали.

Незважаючи на деякі розбіжності у формулюваннях, використаних різними авторами для позначення самовиконуваних та несамовиконуваних норм міжнародних договорів, при описі їх особливостей використовується саме такий критерій, який вперше був сформульований ще в 1829 р. Верховним Судом США – міжнародний договір є самовиконуваним «кожного разу, коли він дійсний сам по собі без звернення до законодавчих заходів» [4, с. 161].

Таким чином, усі зобов'язання за МГП щодо захисту жертв війни в контексті їх імплементації можна поділити за характером нормативних приписів всередині держави на два види норм – самовиконувані та несамовиконувані. Самовиконувані норми можуть конкретизуватися у національному законодавстві. Прикладом є Наказ Міністра оборони України «Про затвердження Керівництва по застосуванню норм міжнародного гуманітарного права в Збройних Силах України». До несамовиконуваних міжнародних зобов'язань, на нашу думку, належать: підготовчі заходи виконавчого та адміністративного характеру; підготовчі заходи законодавчого характеру; заходи спрямовані на кадрове забезпечення; заходи організаційного характеру.

Таким чином, характер міжнародно-правових норм щодо захисту жертв війни може впливати, по-перше, на зміст процесу імплементації (реалізації) так званих «самовиконуваних» норм, що буде безпосередньою фактичною діяльністю по досягненню прописаних зобов'язань, який відповідає правилу поведінки, що міститься в ній, а, по-друге, на характер заходів, які мають бути прийняті у сфері внутрішньодержавної юрисдикції для виконання правил, що містяться в нормах міжнародних договорів, які самостійно не виконуються та потребують додаткових організаційних і правових заходів.

Список використаної літератури:

1. Корелл Х. Подходящая школа международного права (К примату права в международных отношениях) / Х. Корелл // Международное право. – 2000. – № 2. – С. 61-88.
2. Имплементация международного гуманитарного права на национальном уровне: руководство. Справочное пособие [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.icrc.org/rus/assets/files/publications/domesticimplementation_ihl.pdf
3. Мюллерсон Р. А. Международный договор и национальный закон: автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук / Р.А. Мюллерсон. – М., 1979. – 19 с.
4. Цит. з: Waelbroeck M. Traité internationaux et juridictions internationales dans les pays du Marché Commun. Bruxelles, 1969. – 220 p.

DVORNICHENKO D.

National University «Odessa Law Academy»,
PhD in Political Science
Fellow of the Laboratory for Political and Sociological Research
Associate Professor of the Department of International Law
and International Relations

THE EU-UKRAINE ASSOCIATION AGREEMENT AFTER 2014: CHALLENGES AND PROSPECTS OF ITS IMPLEMENTATION

The signing of the Association Agreement opened a new page in the history of the EU-Ukraine relations as well as put its ratification on an agenda. According to the Ukrainian law on international treaties, the Foreign Ministry prepares a standard set of documents. The foreign policy department agrees on that set together with other ministries and departments and submits it to the president for consideration. The head of state then submits it to the Verkhovna Rada, after which the parliament adopts a law on ratification of the international treaty.

Because the Association Agreement includes provisions that fall under the competences of not only the EU but its member states, it must be ratified both at the EU level by the institutions and by the 28 Member States, according to their own constitutional procedure. On behalf of the EU, the decision of ratification is unanimously adopted by the Council of the EU which consists of representatives of governments of all EU member states. The European Parliament must give its prior consent. Thus, the ratification by the Member States may take several years.

The ratification procedure of the Association Agreement is meant to be not only long but also cumbersome. Despite the approval of the Agreement by 27 Member States, in an advisory referendum held in the Netherlands on April 6, 2016 over 61% of the voters rejected the ratification of the Association Agreement between the EU and Ukraine. Though the outcome of the referendum was not binding, it couldn't be ignored.

Having realized, that failure to ratify the Agreement would have been «an enormous present for Russia», the Netherlands made an attempt to overwrite the results of the referendum. The Dutch government asked the EU for additional guarantees. On December 15, 2016 the EU leaders, meeting in Brussels, agreed to issue a Decision [1], aimed at taking into account all those concerns, expressed at the Dutch referendum by citizens of the Netherlands. The Decision states that “Ukraine’s Association Agreement does not confer on Ukraine the status of a candidate country for accession to the Union, nor does it constitute a commitment to confer such status to Ukraine in the future”. The Member States also noted that the Association Agreement “does not contain an obligation for the Union or its Member States to provide collective security guarantees or other military aid or

assistance to Ukraine and does not grant to Ukrainian nationals or Union citizens, respectively, the right to reside and work freely within the territory of the Member States or Ukraine”.

In essence, the Decision only confirms the text of the Association Agreement. It neither adds anything new nor repeals any of the articles of the Association Agreement. Nevertheless, the Decision is a political instrument to offer a way out of non-ratification deadlock.

A difficult ratification process does not mean that the Association Agreement can not apply until all the Member States ratify it. In order to circumvent a long ratification procedure, the EU traditionally practices temporary application of the agreement by signing an interim agreement on trade and trade-related issues. An Interim Agreement was signed simultaneously with the Association Agreement and ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine, and on behalf of the EU –only with the resolution of the Council of the EU, after obtaining no objection from the European Parliament. A large number of the chapters related to the political issues which fall under the competences of the EU have already applied since November 1, 2014. In response to political pressures from Russia, the provisional application of the trade part of the agreement, particularly the Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA), was postponed until 1 January 2016. Only when all the EU Member States have ratified it, can the entire agreement enter into force. The Dutch government has already made it public that it would table the EU-Ukraine Association Agreement in the Senate for ratification after March 15, 2017.

Immediately after entry into force of the certain provision of the Association Agreement, Ukraine has faced another challenge: how to implement it? Ukraine obviously lacks an efficient strategy of the implementation of the Association Agreement. A huge number of commitments, undertaken by Ukraine according to the Association Agreement, require systematic and hard work from the Ukrainian authorities, which have so far little to boast of due to the delays in the fulfilment of Ukraine’s commitments. For instance, under the Association Agreement Ukraine is obliged to implement over 350 European acts until 2025 of which 50% should be implemented by 2017. From July 1, 2016 to November 1, 2016 Ukraine was to adopt 44 acts of the EU in such areas as energy, environment, public health, social policy and activities of companies, taxation and public procurement. Only 8 of the 44 commitments had been implemented by November, 1 [2]. Such a slow pace in the approximation of the Ukrainian legislation to the European standards is not only attributed to the low performance of the Government but also the Parliament of Ukraine as most draft laws are blocked in the process of consideration at the Parliament of Ukraine.

Another challenge is lack of information and awareness of what the Association Agreement brings. It does not refer only to ordinary citizens who have little understanding of the benefits of the Association Agreement due to

the failure of the Ukrainian authorities to launch a wide-ranging information campaign as soon as the negotiation started. The Ukrainian state officials in the line ministries also have little understanding of what is required of the ministries according to the Association Agreement.

The implementation of the Association Agreement should be accompanied by an effective information campaign aimed at different target audiences but pursuing the only objective: to achieve a broad consensus on the issue of Ukraine's European integration.

References:

1. Conclusionsof the EuropeanCouncilmeeting– 15 December 2016. [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-34-2016-INIT/en/pdf>
2. Україна та Угода про асоціацію. Моніторингзобов'язаньзістрокомвиконання 1 липня – 1 листопада 2016 року. – Український центр європейської політики, 2016. -. [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://ucerp.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/Zvit_2_UCER_WEB.pdf

ПАШКОВСЬКИЙ М. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ЗАСОБІВ НАЦІОНАЛЬНОГО МЕХАНІЗМУ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ У СФЕРІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

Потреба узгодженості міжнародної та національних правових систем вимагає пошуку нових інструментів як у сфері правотворчості, так і у правореалізації. Практика ЄСПЛ засвідчила, що порушення міжнародно-правових стандартів прав людини може відбуватися навіть за існування задовільного правового регулювання через викривлення правозастосовчої практики. У доповідях, присвячених підвищенню ефективності ЄСПЛ, зазначалося, що структурні недоліки національних правових систем можуть знаходитися у площині правореалізації, що вказує на хиби організаційно-правового національного механізму імплементації міжнародно-правових норм, який включає в себе також систему заходів, що проводяться уповноваженими органами держави і спрямовані на виконання міжнародних зобов'язань держави [1, с. 189].

Викривлення під час правореалізації обумовлені або неправильним тлумаченням норм міжнародного права, що складають відповідні міжнародно-правові стандарти, або тлумаченням норм національного права, що суперечить відповідним міжнародно-правовим стандартам. Важливо попередити таке викривлення у сфері конституційного права, яке складає основу національних правових систем, наприклад, шляхом використання експертної допомоги міжнародної спільноти у тлумаченні норм, що складають основу відповідних міжнародно-правових стандартів, при цьому така експертна допомога може виходити як від міжнародних урядових організацій або міжнародних органів, так і від окремих посадових осіб таких організацій/органів.

Прикладом може бути запровадження т.зв. тимчасового «інституту спеціального радника», передбаченого Проектом Закону про Конституційний Суд України (реєстр. № 5336-1) [2] (цей проект Верховна Рада України спочатку взяла за основу, але пізніше не прийняла, однак це не впливає на актуальність питання). Цей інститут впроваджується «з метою надання експертної допомоги в конституційних провадженнях за конституційними скаргами у Конституційному Суді». Функції спеціального радника обмежено лише наданням до початку розгляду справи Сенатом або Великою палатою свого письмового обґрунтованого юридичного висновку (*amicus curiae*) у справі, який «... є обов'язковим до розгляду Сенатом або Великою палатою відповідно». Міжнародний характер інституту спеціального радника також полягає в забезпеченні його діяльності «... за рахунок міжнародної технічної допомоги або міжнародних організацій». Уявляється, що до кола осіб, які можуть бути запрошені спеціальними радниками (судді у відставці іноземного органу конституційної юрисдикції або представники міжнародної урядової організації, предметом статутного завдання якої є питання конституційного права) доцільно включити суддів у відставці Європейського Суду з прав людини, тим більше, що на думку Парламентської асамблеї Ради Європи вони заслуговують на більше після виходу у відставку, наприклад, щоб «... колишній суддя мав право на аналогічну посаду...» у національних вищих судових ланках [3, п. 7.6.2]. Потребує уточнення поняття «представники міжнародної урядової організації», чи розуміються під ними будь-які посадові особи міжнародної урядової організації або лише посадові особи, уповноважені представляти цю організацію у зовнішніх зносинах. Тому в цілому слід погодитися з тим, що вказана новела потребує доопрацювання, оскільки «не визначеним залишається порядок відбору кандидатури на посаду такого радника, порядок залучення до розгляду конкретних справ, предметність юридичних висновків (процедурні чи по суті) тощо, що свідчить про незавершеність механізму регулювання суспільних відносин (неповнота правового регулювання) у сфері діяльності КСУ...» [4, п. 35]. І *obiter dictum* слід зазначити на те, що новим законом про КСУ має бути врегульований в цілому інститут правової експертизи в конститу-

ційному провадженні, передбачено оприлюднення усіх експертних висновків після їх надходження до КСУ, обов'язковість їх розгляду КСУ.

В новому законі про КСУ потрібно врегулювати надання експертної допомоги КСУ міжнародними урядовими організаціями, зокрема Європейською Комісією «За демократію через право», до завдань якої віднесено зміцнення розуміння правових систем держав-учасниць, зокрема, з метою зближення цих систем; забезпечення верховенства права та демократії; розгляд проблем, піднятих роботою демократичних інститутів, зміцнення і розвиток цих інститутів [5, art.1], що відноситься до конституційного права, особливо з огляду на практику реалізації вказаних завдань. Венеціанська комісія може надавати за запитом національного конституційного суду або суду з еквівалентною юрисдикцією держави-члена Комісії (або Європейського суду з прав людини) експертний висновок (висновок *amicus curiae*) – позицію Комісії щодо результатів порівняльного аналізу порушених у запиті питань конституційного та міжнародного права. Прикладом недавнього висновку є Експертний висновок для Конституційного суду Республіки Молдови про право регресу з боку держави по відношенню до суддів [6].

Крім того, має бути врегульований механізм, що забезпечить діалог судів між КСУ і Європейським Судом з прав людини.

Список використаної літератури:

1. Дмитрієв А.І., Муравйов В.І. Міжнаодне публічне право: Навч. посібник / Відп. ред. Ю.С. Шемшученко, Л.В. Губернський. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 640 с.
2. Проект Закону про Конституційний Суд України, зареєстровано у Верховній Раді України 17.11.2016 р. за № 5336-1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=60542&pf35401=407406>
3. Ensuring the viability of the Strasbourg Court: structural deficiencies in States Parties : Resolution PACE 1914 (2013)1. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/ASP/XRef/X2H-DW-XSL.asp?fileid=19245&lang=EN>
4. Зауваження до проекту Закону України «Про Конституційний Суд України» (реєстр. № 5336-1) (за підписом Першого заступника керівника Головного юридичного управління від 03.04.2017). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=60542&pf35401=419729>
5. CDL(2002)027-e Resolution RES (2002) 3 Adopting the Revised Statute of the European Commission for Democracy through Law. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL\(2002\)027-e&lang=EN](http://www.venice.coe.int/WebForms/documents/?pdf=CDL(2002)027-e&lang=EN)
6. CDL-AD(2016)015-ею Republic of Moldova – Amicus Curiae Brief for the Constitutional Court on the Right of Recourse by the State against Judges, adopted by the Venice Commission at its 107th Plenary Session (Venice, 10-11 June 2016). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)015-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)015-e)

ЧАЙКОВСЬКИЙ Ю. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук, доцент

ГРОМАДЯНСТВО ТА ДЕРЖАВНА ПРИНАЛЕЖНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ПОЗБАВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСТВА

Питання громадянства відносяться переважно до сфери внутрішньо-правового регулювання, проте їх міжнародно-правове значення у сучасних умовах постійно зростає. Про це свідчить міжнародна політична практика, адже розширення сфери міжнародно-правового регулювання зачіпає останнім часом і питання громадянства. Так, з'являються пропозиції щодо позбавлення громадянства за певні види діянь, наприклад за скоєння чи сприяння у скоєнні терористичних актів (пропозиції Президента Франції Франсуа Олланда, січень 2016 р.) чи за сепаратистську діяльність (Україна). І хоча міжнародне право цілком негативно ставиться до питання позбавлення громадянства, переважно ця сфера залишається все ж у віданні держави.

Питання громадянства — одне з небагатьох, разом із питаннями визначення політичного і економічного ладу держав, які входять до поняття «внутрішньої компетенції держави». Міжнародне право не встановлює безпосередньо правила поведінки фізичних осіб. Але може впливати на правове положення індивідів, шляхом напрацювання стандартів — мінімально допустимих критеріїв поведінки держав, у тому числі і по відношенню до індивідів.

У доктрині міжнародного права існує думка щодо можливості розгляду громадянства двоюко — у внутрішньодержавному та міжнародно-правовому значенні. Тоді ми говоримо про власне громадянство та про державну приналежність (Кьослер, Гессен). Тобто, про правовий статус і про правовідносини між особою та державою. Такий підхід критикується у доктрині, тому що може спричинити різний обсяг прав осіб, що мають правовий зв'язок із державою. Тому, будемо розглядати громадянство як цілісну категорію, що на підставі принципу державного суверенітету є сферою регулювання держави. Але, якщо ми говоримо про неможливість залагодити справи на території колишнього проживання без придбання громадянства держави, до якої перейшла відповідальність за міжнародні відносини даної території (продаж майна, оформлення необхідних адміністративних дозволів тощо), то ця «дуалістична» формула громадянства може стати у нагоді. Тобто, громадянство України як правовий статус особи і державна приналежність як правовідносини із державою (Росія). У будь-якому випадку такий поділ може розглядатися як тимчасовий стан особи. Пропонуємо визначити розумний фіксований термін для визначення особами, що проживають

на тимчасово окупованих або анексованих територіях, своєї подальшої громадянської приналежності.

Питання позбавлення громадянства торкається принципу стійкості цього правового зв'язку. Громадянство — це стійкий правовий зв'язок особи із державою, що проявляється у наявності їх взаємних прав та обов'язків. Стійкість цього правового зв'язку впливає на неможливість виключно на підставі внутрішнього права регулювати питання його позбавлення. Міжнародне право встановлює стандарти правового регулювання, у тому числі у сфері громадянства. У міжнародному праві існує ряд міжнародно-правових актів, що стосуються способів припинення громадянства. Перш за все, слід згадати Загальну декларацію прав людини від 10 грудня 1948 року, яка в п. 2 статті 15 закріпила положення, відповідно до яких ніхто не може бути безпідставно позбавлений громадянства або права змінити своє громадянство.

Проблема позбавлення громадянства регулюється Конвенцією про скорочення безгромадянства від 30 серпня 1961 року, відповідно до положень якої істотно обмежуються умови, при яких громадянин може бути позбавлений громадянства. Зокрема, стаття 9 Конвенції встановлює пряму заборону на індивідуальне або групове позбавлення громадянства за расовими, етнічними, релігійними або політичними мотивами.

Проте, як зазначає професор Черниченко С. В., умови придбання та припинення громадянства в конкретній державі визначаються виключно державою, можуть диктуватися особливостями її соціально-економічного та політичного положення.

Цікаве положення з цього приводу міститься у п. 7 ст. 2 Статуту ООН 1945 р.: «Даний Статут ні в якому разі не надає ООН права на втручання у справи, що в своїй сутності входять до внутрішньої компетенції держави». Регулювання громадянства — питання внутрішнє, але якщо існує між державами договір у цій сфері — воно перестає бути виключно внутрішньою справою відповідної держави і набуває міжнародного характеру у тій мірі, в якій вважають за необхідне держави даного договору. Це положення означає, що будь-які питання взаємовідносин держав у сфері громадянства (у тому числі спірні) можуть бути визначені у договірному порядку.

DAVYDENKO L.

National University “Odesa academy of law”
Associate Professor, Ph.D.,
Public Law Department, Cherkasy branch

UKRAINE AGAINST RUSSIAN FEDERATION IN THE UN TRIBUNAL FOR THE LAW OF THE SEA: RISKS AND PROSPECTS

The consequences of Russia's annexation of Crimea extend beyond concerns of land sovereignty and far into the waters of the Black Sea basin. Russia has started to re-shape its territorial sea and the 200-mile Exclusive Economic Zone (EEZ) in the northern Black Sea and Sea of Azov, putting Ukraine in an even more vulnerable state economically, militarily and politically. Ukraine, which had full jurisdictional control over a majority of this area before annexation, has already lost over half of its coastal waters. In this regard, the study of legal possibilities for Ukraine to protect its rights in the coastal waters is appropriate and urgent issue of modern jurisprudence. Recent publications which highlighted the problem, appeared mostly in foreign editions and belong to such prominent International Law scholars like Professor Julian Ku, Brian McGarry, Peter Tseng and some others. In Ukraine, the problem was investigated by O.S.Keyer. Anyhow, in view of complexity of the problem, more researches might be needed to analyze the possibilities of International Law to solve it.

From the point of view of International Law the acquisition of territory by force is prohibited. Any state have struggled to identify a judicial or arbitral procedure to protect their rights following an unlawful attempted acquisition, using among others the mechanism of the Statute of the International Court of Justice. Unfortunately Ukraine cannot appeal to the UN International Court of Justice (ICJ) regarding the annexation of Crimea by Russia: any judicial settlement of disputes through the ICJ is based on the consent of the parties.

But regarding the annexed waters around Crimean peninsula, Ukraine can use the mechanism of the UN Convention of the Law of the Sea (UNCLOS). According to the Convention, “the coastal state has the exclusive right to explore, exploit, protect and manage the living and non-living resources, the sea bottom and the water column as well as to build and use artificial islands, installations and other constructions” [1]. At the end of 2016 Ukraine finally filed an arbitration claim against Russia under Annex VII of the Convention. Ukraine charges Russia with violating the UN Convention in the following ways: the seizure of fields with mineral reserves and illegal oil and gas on the continental shelf of Ukraine in the Black Sea; the unlawful seizure of power to regulate fish catch, unlawful fish catch and

not allowing Ukrainian fishing companies to catch fish in the offshore zone near the Crimean peninsula; the construction of a gas pipeline, a power line and a bridge across the Kerch Strait without the consent of Ukraine [2].

The International Tribunal for the Law of the Sea has jurisdiction over any dispute concerning the interpretation or application of the Convention, and over all matters specifically provided for in any other agreement which confers jurisdiction on the Tribunal. On 22nd December 2016, the arbitral tribunal was constituted upon a claim of Ukraine against the Russian Federation and will announce their verdict no earlier than 2019 but no later than 2021. The arbitration will not deal with such issues as the annexation of Crimea by Russia and demarcation of the borders. The tribunal will consider a claim filed by Ukraine due to its inability to use own natural resources, inability to protect the Black Sea environment, inability to navigate along the Kerch Strait, as well as for the violation by Russia of the technical regulations during the construction of the Kerch Bridge and other overpasses, and related environmental damage to the Black Sea, as well as unauthorized excavations of archaeological treasures in Crimea [2].

As result of Russia's annexation of Crimea, International Law faces complex questions ranging from protection of Ukraine's rights in coastal waters to building a bridge linking Crimea with Russia. The problem involves the legal status Azov Sea and Kerch Strait and the status of these waters is determined by a 2003 Agreement Ukraine and Russia on cooperation in use of the Sea of Azov and the Kerch Strait [3]. The Agreement defines the Sea of Azov and the Kerch Strait as the internal waters of both countries and their status is determined by the domestic legislation of Russia and Ukraine. The provision of the UN Convention about the regulation of the straits (Part III) are limited only to those used for international navigation [1]. Moreover, both Ukraine and Russia have made a number of declarations, which have significantly limited the application of the dispute resolution provisions of the Convention [4]. Under international law construction of a bridge would definitely require the consent of Ukraine, however, Russia is likely to do it without any consent.

Maritime law experts have immediately drawn connections between the case *Ukraine v. Russian Federation* and the recently concluded by Arbitral tribunal the case on the claims of Philippines against China. Unfortunately for Ukraine, Russian Federation will probably use tactic that China has done against the Philippines; it will invoke its declaration under Article 298 excluding disputes "relating to sea boundary delimitations" from the jurisdiction of the UNCLOS arbitral tribunal. But despite similarities and connections between *Ukraine v. Russia* case and *Philippines v. China*, key differences remain. Russia, unlike China, do not use the boycott of the arbitration process completely, agreed to the creation of arbitration and taken part in the selection of arbitrators and appointed judge from its side [4].

To sum up, despite Ukrainian success in creation arbitration, the prospects of verdict is not so clear. The situation with illegal seizing of Crimea and adjacent waters clearly demonstrates that after 72 years the establishment of the United Nations and the International Court of Justice, International Law and peaceful dispute resolution still remain largely theoretical concepts. Russia's military intervention and annexation of Ukrainian territory have shown that international maritime law has its own patches that need to be strengthened with effective legal mechanism. So the case *Ukraine v. Russian Federation* will be a good test for international judiciary system in establishing the justice in international relations. The Proxy War will continue, now in the courthouse.

References:

1. Конвенція ООН з морського права // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 31. — Ст. 254.
2. The hearing of the case *Ukraine v. Russian Federation under UNCLOS* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://mfa.gov.ua/en/press-center/news/53422/>
3. Договір між Україною та Російською Федерацією про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/643_205/
4. Ku Julian. *Ukraine's UNCLOS Arbitration Claim Against Russia May Depend Upon Philippines-China Precedent* [Електронний ресурс] / Julian Ku.- Режим доступу: <http://opiniojuris.org/2016/09/17/ukraines-unclos-arbitration-claim-against-russia-may-depend-upon-philippines-china-precedent/>

ГУЛЕВСЬКА Г. Ю.

Запорізький інститут економіки та інформаційних технологій,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ «М'ЯКОГО ПРАВА» (SOFT LAW) У МІЖНАРОДНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ПРАВІ

Для сучасного етапу розвитку міжнародного права характерним є підвищення ролі та значення актів, що не наділені формально юридичною обов'язковою силою, однак справляють значний вплив на формування міжнародно-правових норм та практику міжнародних відносин. Для визначення такого роду актів використовують різні терміни, наприклад «недоговірні угоди» (non-treaty agreements), «програмне право» (programmatory law), неформальні документи (informal instruments), міжнародні «документи, що не мають офіційного статусу» або «неофі-

ційні міжнародні акти», «зелене право», «субправо», «передправо», «недосконале право», «квазіправо», «неправо» тощо, але найбільш поширеним та усталеним слід визнати словосполучення «м'яке право» (soft law).

У науці міжнародного права питання щодо визнання правової природи таких актів, їх юридичної сили, місця в системі джерел міжнародного права тощо залишаються невирішеними та дискусійними. Однак вчені-міжнародники єдині, що дослідження теоретичних та практичних питань щодо «м'якого права» (soft law) є актуальним завданням для міжнародно-правової науки. Активного поширення норми «м'якого права» набувають у відносно «молодих» галузях міжнародного права, зокрема при регулювання міжнародних економічних відносин. Особливе значення норм «м'якого права» для розвитку останніх підкреслюється і тими науковцями, які не визнають зазначені норми джерелами міжнародного економічного права.

Глобальна взаємозалежність держав та активізація інтеграційних процесів в міжнародних економічних відносинах, особливо торговельних, фінансових та інвестиційних зумовила прискорення міжнародного співробітництва держав та міжнародних організацій як на формальному, так і неформальному рівні (зросла кількість держав-суб'єктів міжнародно-економічних відносин та міжнародних організацій, підвищилася інтенсивність їх діяльності, все більшого впливу набирають транснаціональні корпорації та «параорганізації»). Зазначені процеси відбуваються на тлі, з однієї сторони, динамізму міжнародних економічних відносин, а з іншої, ускладнення міжнародних відносин та міжнародно-правотворчого процесу. Окрім того, глобальні економічні проблеми, зокрема і періодичні хвилі кризових явищ в світовій економіці зумовили необхідність пошуку адекватних, швидких та нескладних за своєю процедурою способів їх вирішення. Все це і зумовило зростання ролі та значення у регулюванні міжнародних економічних відносин феномену «м'якого права» (soft law), для якого характерна юридична необов'язковість, варіативність зовнішньої форми та гнучкість змісту, швидка та неформалізована процедура прийняття та внесення змін, адаптивність, зокрема здатність поширювати свою дію на ті сфери економічних відносин, які ще не набули свого міжнародно-правового регулювання (наприклад, відносини, які виникли нещодавно або ті, які традиційно належать до внутрішньодержавного регулювання). Так, міжнародно-правове регулювання діяльності ТНК як на універсальному, так і на регіональному рівні здійснюється переважно актами «м'якого права».

Широко застосовується «м'яке право» у діяльності міжнародних економічних організацій, зокрема так званої «самостійної правотворчості», під час якої міжнародна економічна організація приймає міжнародні акти від свого імені. Динамізм міжнародних економічних відносин та їх суттєвий вплив на національні інтереси держав в сфері еко-

номічної безпеки зумовлює те, що поміж всіх міжнародних організацій, найбільш активно правотворчі повноваження із використанням норм *soft law* реалізуються саме в рамках міжнародних економічних організацій. Так, акти, що містять норми «м'якого права» СОТ, МВФ, групи СБ, ЄС (як правило, вони приймаються у формі Кодексів, Плану дій, Правил, Стандарів ті ін.) суттєво впливають на формування стратегії та тактики розвитку національних економічних систем. Найбільш затребуваним для використання норм «м'якого права» сегментом постає міжнародно-фінансова сфера.

Слід зауважити зростання значення норм «м'якого права» у діяльності міжнародних економічних організацій неформального характеру (так званих «м'яких організацій» («*soft organizations*») або «параорганізацій») та підкреслити його роль у врегулюванні світових економічних криз. Так, під час світової міжнародно-фінансової кризи наприкінці 2008 року Форумом G-20 було розроблено близька 16 актів, які не мали формально юридично-обов'язкового характеру, але містили програми застосування антикризових заходів, які в подальшому спільно застосовувалися державами.

Ще однієї характерною особливістю розвитку концепції «м'якого права» (*soft law*) на сучасному етапі є його значення для регулювання економічних відносин на внутрішньодержавному рівні, гармонізації національного та міжнародного права, що знаходить своє відображення в правовій науці, одним із нових напрямів якої є вивчення можливості екстраполяції даної концепції на національні правові системи.

Отже, посилення міжнародної економічної та правової інтеграції на універсальному та регіональному рівні (наслідком якої є співіснування елементів різних правових систем та зростання ролі міжнародного права) підвищують значення «м'якого права» у регулюванні міжнародних економічних та діяльності міжнародних економічних організацій, що зумовлює необхідність та перспективність поглибленого наукового дослідження концепції «м'якого права» (*soft law*) у міжнародному економічному праві, його особливостей на сучасному етапі та напрямів подальшого розвитку.

ЗАБАРА І. М.

Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри міжнародного права, кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПРАВА ЛЮДИНИ НА КОМУНІКАЦІЮ: МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, МАЙБУТНЄ

Початок сталого міжнародно-правового регулювання, а у подальшому і наукових досліджень відносин, пов'язаних із категорією комунікації, було покладено більш ніж сто п'ятдесят років тому — з 1865 року, часу заснування Міжнародного телеграфного союзу.

Становлення і розвиток міжнародних правовідносин, спрямованих на покращення і раціональне використання між державами усіх видів електрозв'язку (телеграфного, телефонного і радіозв'язку), відбувалось, з того часу, протягом кількох періодів. Серед них, окремо виділяється період за якого, разом із іншими організаційними, технічними і правовими питаннями розвитку електрозв'язку, набула актуальності і почала розвиватись нова тематика, пов'язана з *правом людини на комунікацію*. Хронологічно цей період охопив майже сорок п'ять років.

Формування концептуальних засад права людини на комунікацію відбувалось за кілька етапів.

Перший період (протягом з кінця 1960-х — до початку 1980-х років) характеризується формуванням основних теоретичних засад права на комунікацію — визначенням і обґрунтуванням змісту права на комунікацію.

Для цього періоду характерним стало розуміння права на комунікацію як *права на доступ* до засобів комунікації та *безпосередню участь* в процесі комунікації. Проте, таке розуміння права на комунікацію з'явилося не відразу. Цьому передувала низка теоретичних робіт, що обґрунтовувала поняття, зміст і необхідність його закріплення в системі захисту прав людини.

Основні теоретичні положення були сформовані поглядами Ж. д'Арсі, Д. Фішера, Л.С. Хармса, Дж. Рихстада, К.А. Ки, Х.І. Шиллера, А.М. Шиммо, І. де Сола Пола, В. Кляйнвехтера, Л.Р. Бертрана, Е.Ф. де Кардона, Ф.С. Татада, Х. Хиндли, А.А. Кокка, Д.Р. Ле Дюка та інших вчених.

Вперше ідея про необхідність виокремлення і визнання права людини на комунікацію була висловлена у 1969 році французьким дослідником Ж. д'Арсі. Розвиваючи її протягом тривалого часу, автор пропонував і наполягав на необхідності визнання саме права на комунікацію, виходячи з висновку про відсутність (на той час) міжнародно-правового регулювання передачі інформації через державні кордони.

Для цього він запропонував замінити існуючу систему передачі масової інформації на великі аудиторії за допомогою космічних апаратів («вертикальну систему»), на безпосередній обмін повідомленнями між окремими людьми і групами людей («горизонтальну систему»). Державні кордони, на думку автора, не повинні перешкоджати такому обміну повідомленнями («універсальній комунікації»). Визнання і закріплення «права людини на універсальну комунікацію» повинно було, на думку автора, сприяти культурним обмінам, оскільки ґрунтується і враховує універсальні всесвітні елементи культури.

Запропонований підхід отримав підтримку у низки послідовників, що теоретично обґрунтовували позитивні наслідки його визнання. Їх пропозиції доповнили початкову ідею і концептуально розвинули, в тій чи іншій мірі, низку аспектів, пов'язаних зокрема з: (1) розмежуванням комунікаційної та інформаційної складових міжнародних обмінів інформацією (Д. Фішер, 1982 р.); (2) розмежуванням питань міжнародно-правового регулювання технічного використання засобів комунікації від питань міжнародно-правового регулювання змісту інформації, поширюваної у міждержавних відносинах (Д. Ле Дюк, 1982 р.); (3) розмежуванням права держави на комунікацію та права людини на комунікацію (Д. Ле Люк, 1982 р.).

Таке концептуальне бачення головних аспектів надавало можливість конкретизувати в подальшому розуміння права на комунікацію і сприяло додатковій теоретичній аргументації виокремлення серед інших прав людини, права на комунікацію. Дискусією серед послідовників викликало питання щодо місця права на комунікацію. З початку передбачалось закріплення права на комунікацію у національному законодавстві держав; з часом, ця позиція була уточнена послідовниками цієї концепції, і було запропоновано включити його до універсальних міжнародних угод (Д. Фішер, Л. Хармс, 1983 р.).

Другий період (протягом з початку 1980 років і до сьогодні) характеризується визнанням і закріпленням права на комунікацію, а також його подальшими перспективними дослідженнями і розвитком в умовах формування глобального інформаційного суспільства.

В цей період, врахувавши попередні теоретичні здобутки, було закріплено право на комунікацію на універсальному рівні – важливу роль в цьому відіграли спочатку положення Конвенції міжнародного союзу електрозв'язку (у редакції 1982 р.), а потім і Статуту міжнародного союзу електрозв'язку (1992 р.).

Ключові положення права людини на комунікацію були визначені наступним чином: 1) закріпленням права на комунікацію; 2) визначенням особливостей реалізації права на комунікацію; 3) визначенням обмежень реалізації права на комунікацію.

До цього варто додати і новітні тенденції. В останній час актуальними і перспективними постають питання подальшого розвитку міжнародно-правового регулювання права людини на комунікацію. Вони

викликані головним чином широкомасштабним поширенням інформаційно-комунікаційних технологій та розвитком глобального інформаційного суспільства.

Одним із принципових аспектів, що розглядається в сучасній тематиці права людини на комунікацію виступають питання «доступу до електронних засобів і необхідної інфраструктури». Вважається, що саме доступ до сучасних засобів (в першу чергу до Інтернет), в контексті Цілей визначених у Декларації тисячоліття (2000 р.), сприятиме (а) гарантованому розвитку, (б) зменшенню «цифрового розриву», (в) зменшенню розриву між розвинутими державами і державами, що розвиваються.

Розуміння важливості цього питання вже привело на державному рівні до законодавчого визнання доступу до Інтернет в якості права (2000 р. – Естонія, 2009 р. – Франція, Фінляндія, 2010 р. – Коста-Ріка).

Питання доступу до електронних засобів комунікації залишається одним з ключових і у діяльності Ради з прав людини ЕКОСОР ООН, зокрема її *Спеціального доповідача з питання про заохочення і захист права на свободу переконань та їх вільне виявлення* (тематично – з 2010 р. – і до сьогодні).

ЛЕСЮК В. В.

Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України,
науковий співробітник відділу міжнародного права
та порівняльного правознавства, кандидат юридичних наук

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ В УМОВАХ КРИЗИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

На даний час наслідки головної тенденції розвитку людства є достатньою мірою невизначеними. Сучасна епоха розвитку міжнародних відносин характеризується складною трансформацією всієї системи міжнародних відносин. У даному зв'язку особливо затребуваним є аналіз сучасного стану справ щодо «викликів і відповідей», поняття про які було введене в науковий обіг ще в сер. ХХ ст. істориком і філософом А. Тойнбі.

За теорією А. Тойнбі, Бог (природа) посилає людям виклик і своєю відповіддю на виклик цивілізація (суспільство) вирішує ті завдання, які постали перед ним і тим самим переводить себе в більш досконалий стан свого розвитку. Немоżliвість адекватної реакції на виклик означає деградацію суспільства [1].

Народи в процесі своєї історичної еволюції, шляхом зміни способу життя, ростом нових технологій змогли дати відповідь на чимало викликів і небезпек як природної стихії, так і суспільних катастроф. Однак і сьогодні, на початку нового тисячоліття, в умовах ще більших досягнень в економічному і соціальному прогресі не можна стверджувати, що види викликів і загроз не лише зникають, а вони ще більше посилюються. Виникають нові ризики, небезпеки, загострилися проблеми глобального безпекового характеру.

Одними із таких викликів є різке зростання чисельності і впливу недержавних і транснаціональних формальних та неформальних структур, діяльність яких майже не регулюється ні міжнародними правовими нормами, ні адміністративними органами держав. Наслідком системного збою не тільки світової фінансової системи, а й у цілому незбалансованості самої структури міжнародних відносин, принципів взаємовідносин суб'єктів міжнародних відносин і підходів у прийнятті ними необхідних рішень є пережиті як світовою економікою, так і міжнародним співтовариством катаклізми. Отже, світ знаходиться на межі створення радикально нової, по-іншому побудованої моделі світової економіки, політики і глобальної безпеки.

Сьогодні загроза виходить також від тих технологій, які людство створювало для свого ж добробуту. Так, однією з особливостей сучасного розвитку світу є висока швидкість і мультиплікативний ефект тих змін, які відбуваються в теперішній момент, а також необхідність прийняття рішень в умовах дефіциту часу і ресурсів. У даному контексті варто відзначити, що з можливістю створення комерційних радіо-і телевізійних холдингів, конкуренція у сфері подання інформації стала в світі ще більш жорстокішою. Відбувається витіснення в ході конкурентної боротьби як існуючих транснаціональних корпорацій, так і нових медіа-гігантів, а найбільші телевізійні мережі разом створюють інші медіа-холдинги. На цьому фоні відбувається жорсткіша боротьба і за рекламний ринок. Як наслідок, повідомлення виступає товаром, цінність якого більше орієнтована не стільки на цінність інформації, скільки на відповідність ринковій вартості.

У часи ЗМІ-технологій постає фундаментальна проблема, що телегенічність або телегенічні уявлення про політику стають важливішими від реальної політичної стратегії, яка потребує часто тривалої розробки та аналізу. Існуючу тенденцію навряд чи можливо змінити, але необхідно принаймні бути проінформованим про те, що зовнішньополітичні та політичні новини все більше спрямовуються на те, щоб завоювати ринок. Катастрофічними для судьби людей і народів уявляється те, що спрямована на розваги та прибутки інформація повинна служити підґрунтям для прийняття важливих зовнішньополітичних рішень, особливо з питань миру і безпеки. Такого роду інформаційні війни руйнують міжнародний правопорядок, переривають спроби народів у пошуку знайдення спільних рішень.

Для здійснення аналізу глобальної світової кризи, її осмислення і подолання потрібен неординарний підхід, що має переглянути існуючі догми і стереотипи. При цьому важливо виходити із значення, в міжнародному праві і політиці, суверенітету держав. Хоча еволюція концепції «суверенітету» змінює переважний напрям з внутрішніх аспектів на зовнішні і, як зазначається, що «суверенітет» змінюється з плином часу, пристосовується до нової ситуації та нових потреб [2, р. 425], проте ці зміни стосуються обсягу та наповнення так званих суверенних прав держави, які передбачені суверенітетом, а не самого суверенітету [3, с. 39]. У практичній площині перед міжнародним співтовариством постає питання про те, яка кількість держав на сьогоднішній день володіє дійсно реальним суверенітетом, бо новий світовий порядок можливий лише як порядок демократичний, при якому ніхто не в праві володіти монополією на прийняття рішень. Говорячи про вплив ззовні, можна припустити, що інтереси транснаціональних міжнародних структур цілком можуть відрізнятися від інтересів окремого народу, а ті цінності, які проголошуються такими структурами можуть бути як зовсім чужими, так і недоречними в даний час розвитку окремого суспільства або неорганічними в ньому. В результаті вплив таких організацій може бути загрозою державному суверенітету. У даному контексті, зазначимо, що тенденційні звинувачення ООН в неефективності її механізмів, хоча й певною мірою, є справедливими. Існуюча система міжнародного права створювалася суверенними державами та їх народами, і роль їх в цьому процесі і далі буде значна. Тому особливо актуальним сьогодні постають проблеми, пов'язані з пошуком балансу між функціонуванням суверенітету держав та глобальними процесами в управлінні міжнародними відносинами, що допоможе підвищувати ефективність міжнародного співробітництва та давати ефективні відповіді на виклики, що постають у нових міжнародних умовах.

Список використаної літератури:

1. Тойнби А.Дж. Постигание истории: Сборник / Пер. с англ. Е.Д. Жаркова. — Сост. А.П. Огурцов. — М.: Прогресс. Культура, 1996.
2. Wildhaber L. Sovereignty and International Law // Macdonald/ Johnston. The Structure and Process of International Law. — The Hague: Martinus Nijhoff, 1983.
3. Моисеев А.А. Суверенитет государства в современном мире: международно-правовые аспекты. — М.: Научная книга, 2006.

ДЕМЧЕНКО І. С.

Інститут законодавства Верховної Ради України,
докторант, кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ХАРТІЇ ЯК ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВОВОГО СТАНДАРТУ

Становлення України як соціальної та правової держави потребує вивчення широкого кола питань. Все ж таки, притримуючись ідеї подальшого вектору розвитку України на поетапну інтеграцію у європейський правовий простір, вважаємо актуальним та необхідним дослідження питання розвитку соціальної сфери у країнах Європи. Пропонуємо звернути увагу на аналіз Європейської соціальної хартії (ведомову про Європейську соціальну хартію (переглянуту) 1996 року), міжнародного документа, що був прийнятий у рамках Ради Європи. Досягнення європейських «стандартів життя» потребує й врахування та адаптації українського законодавства до європейських норм та стандартів. Необхідність приведення національного законодавства у відповідність до європейських норм і стандартів логічним чином впливає з політики європейської інтеграції України та численних міжнародних договорів, стороною яких є наша держава.

Основними документами Ради Європи у галузі захисту прав людини є Конвенція про захист прав і основоположних свобод людини (1950 р.), яка захищає цивільні і політичні права, а також Європейська соціальна хартія (підписана 18 жовтня 1961 р.) і Європейська соціальна хартія (переглянута) (підписана 3 травня 1996 р.), прийняті Радою Європи для захисту соціальних й економічних прав.

Норми Європейської соціальної хартії є складовою частиною так званих стандартів Ради Європи у галузі прав людини, під якими слід розуміти сукупність юридичних норм, що містяться у правових актах Ради Європи та практики Європейського суду з прав людини, які стосуються прав і свобод людини та забезпечують механізми їх реалізації та захисту. В основі правових стандартів Ради Європи лежать вже “класичні” інститути — демократія, повага до прав та свобод людини та верховенство права. Дозволимо собі більш широке тлумачення основ правових стандартів Ради Європи, розширивши даний перелік існуючим акцентом на забезпечення соціальних прав людини. Серед соціальних прав людини провідне місце займає й право на здоров'я у його широкому розумінні. Вітчизняними та іноземними науковцями неодноразово зазначалася позиція, що на відміну від класичних інститутів права міжнародних договорів, договори, що містять правові стандарти Ради Європи у сфері захисту прав людини являють собою односторонні зобов'язання країн, що ратифікують дані правові стандарти.

Враховуючи значимість Європейської соціальної хартії для розвитку та забезпечення соціальних прав людини з-поміж держав-членів Ради Європи, то видається доцільним припустити, що норми Європейської соціальної хартії з врахуванням положень статті 53 Віденської конвенції про право міжнародних договорів, можуть бути сприйняті в якості норм *juscogens* європейського рівня. Підтвердженням даної позиції є теза, що значимість забезпечення соціальних прав людини, у тому числі й права на здоров'я, визнається європейськими країнами як норма, відхилення від якої є неприпустимим. Іншим важливим аспектом та особливістю правових стандартів Ради Європи є те, що вони закріплюють не стільки зобов'язання держав по відношенню до одне одного, а зобов'язання перед приватними особами, що знаходяться під їх юрисдикцією.

Дана особлива правова природа стандартів Ради Європи визначає й їх особливе співвідношення із національним правом. У міжнародно-правовій літературі неодноразово відмічається про пріоритет права Ради Європи над національним правом, вказується на значні зміни, що зазнають національні правові системи під впливом, насамперед Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод та практики її застосування. Стосовно ж Європейської соціальної хартії — то стверджувати про аналогічний вплив є передчасним. Однак, враховуючи вищенаведену позицію щодо можливого тлумачення правових стандартів Ради Європи у якості норм *juscogens* та тезу судді Європейського суду з прав людини Л.Е.Петтіті, сама суть системи європейських стандартів у сфері прав людини полягає у тому, щоб основні права і свободи людини були понад національний суверенітет. При цьому, як зазначає І. Лаврінчук, [1, с. 113-114] слід відзначити прогресивну і гнучку особливість європейської моделі співвідношення міждержавних і національних актів саме соціально-трудового спрямування, за якої державам надається можливість застосування більш сприятливого для працівника внутрішньодержавного режиму дії положень у порівнянні із визначеними Європейською соціальною хартією (ст. 32 або ст. Н Європейської соціальної хартії (переглянутої).

Аналізуючи положення Європейської соціальної хартії (переглянутої) та положень Конституції України, не можливо не погодитися із позицією П.Рабіновича, який справедливо відзначає, що «... Європейська соціальна хартія (переглянута) перед їх ратифікацією не подавалась у Конституційний Суд України на предмет висновку про їх відповідність Конституції України...» [2, с. 96]. Між, тим, продовжує П.Рабінович порівняння Конституції засвідчує, що «повної відповідності між цими документами немає».

Виходячи із цього зазначаємо, що норми Європейської соціальної хартії, повинні розглядатися як норми переважної юридичної сили по відношенню до норм внутрішньодержавного права. Дане представляється важливим і з того, що роль Європейської соціальної хартії пос-

тійно зростає. Європейська доктрина розглядає останню як доповнення до Європейської конвенції про захист прав людини та її основних свобод, оскільки обидва документа містять своїм предметом правового регулювання права і свободи людини. При цьому їх базисом виступає єдність, взаємозв'язок та взаємозалежність громадянських, політичних, соціально-економічних та культурних прав і свобод. У контексті подальшого розвитку, насамперед, вдосконалення Конституції України, яке здійснюється Конституційною Асамблеєю, враховування особливостей Європейської соціальної хартії, дозволить вести мову про забезпечення соціальних прав громадян України у відповідності до європейський правових стандартів.

Список використаної літератури:

1. Лаврінчук І. Забезпечення трудових прав за Європейськими стандартами. / І. Лаврінчук // Юридична наука. – 2011. – № 1 (1). – С. 113-118.
2. Рабінович П. Конституційне забезпечення прав людини і громадянина в Україні: основні напрямки удосконалення. / П. Рабінович // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Том VIII. – Одеса: Юридична література, 2008. – С. 94-101.

ЗАБАРА І. М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук, доцент

ДАНИЛЬЧЕНКО О. С.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
студентка IV курсу кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ДОКТРИНА КИТАЮ (ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ)

Істотним недоліком дослідження історії МП є підхід до її вивчення з європоцентристських позицій. Протягом досить тривалого часу навіть у наукових творах з МП (що відобразилось потім і в міжнародно-правових актах) народи поділялись на цивілізовані, варварські і первісні. Народом, які не підпадали під рамки «цивілізованих», в існуванні МП було відмовлено. Такий підхід нерідко проявляється в міжнародній практиці і сьогодні, що є неприпустимо, адже європоцентризм ігнорує міжнародно-правові досягнення інших регіонів та цивілізацій, зокрема

погляди китайських науковців на МП. Крім того, проблема дослідження китайської доктрини МП полягає у тому, що теоретичні обґрунтування аспектів МП китайськими спеціалістами часто оцінюються за європейськими параметрами, що нерідко призводить до хибних висновків про те, що створення інститутів МП належить тільки Європі.

Незважаючи на те, що традиційна для Китаю концепція права, у тому числі міжнародного, дещо відрізняється від західної, аналіз міжнародних правовідносин показує, що розвиток інститутів МП у даному регіоні відбувався цілком самостійно, що дозволяє виокремити китайську регіональну підсистему МП. Так, у Стародавньому Китаї існували норми щодо обміну посольствами, міжнародних договорів, визнання інших держав, принципу взаємності, обміну подарунками, регулювання застосування сили тощо.

Процес трансформації стародавнього МП Китаю в середньовічне в основному полягав у пристосуванні офіційної доктрини *«Світоупоряджувальної монархії»* до нових умов. Вплив «периферії» на здійснення доктрини змушував Китай постійно її модернізувати, доки не утвердилися три основні міжнародно-правові підходи: 1) з країнами, які входили в сферу поширення китайської культури і поділяли її панувала офіційна доктрина *«Світоупоряджувальної монархії»*, і їй відповідали міжнародно-правова практика; 2) з країнами півночі і північного заходу, з якими сам Китай був зацікавлений розвивати відносини, але котрі чинили опір цьому і не визнавали його доктрини, вона не діяла в офіційних відносинах, але як доктрина не відкидалася; 3) з країнами, з якими Китай не мав інтересу підтримувати відносини і які не визнавали його доктрину, вона не застосовувалася. Китай порівняно з іншими регіонами найдовше підтримував норми стародавнього МП, а їх зміни чинив опір [3, с. 22]. Прихід європейців у китайський регіон означувався спадом інтересу до китайської міжнародно-правової думки, що призвело до невивченості її середньовічного етапу і в сучасній науці [1, с. 196].

Зародження сучасного етапу розвитку міжнародно-правової думки Китаю та становлення МП в якості навчальної дисципліни пов'язують з іменем американця В.А.П. Мартіна, який став першим професором МП у Китаї. Саме він увів поняття *«万国公法»* («публічне право усіх націй») у Китаї [7, с. 130]. За його концепцією, Китай у своїй історії знав дві системи МП: традиційне (китайське) і сучасне МП (європейське). Заслуга В. Мартіна полягає в тому, що він був одним із перших дослідників цієї галузі, за яким пішли інші, що призвело до утвердження проблематики «китайського варіанту» пояснення зародження МП, як актуальної для науки МП. Проте це була своєрідна ілюстрація можливості застосування європейської ідеології МП на китайському ґрунті. Автори прагнули знайти аналог норми чи інституту в китайсь-

кій історії МП і описати у відповідності з європейським розумінням МП [2 с. 117].

Саме у такому аспекті наука МП розвивалася у Китаї до 1949 р. З моменту утворення КНР представники китайської доктрини МП зосередили свою увагу на дослідженні наступних питань: визнання Китаю як суб'єкта МП та встановлення дипломатичних відносин з іншими державами, право МО, зокрема питання представництва КНР в ООН (*«школа повноважень»*, *«школа членства»*), міжнародне морське право (участь делегації КНР на I Конференції ООН з морського права 1958 р.) тощо. Серед основних принципів МП китайські автори виділяли принцип мирного співіснування та соціалістичного інтернаціоналізму, які намагалися розповсюдити на всі несоціалістичні країни, а МП розуміли в якості інструмента зовнішньої політики, відношення до якого має будуватися виходячи з міркувань вигідності чи невідповідності для реалізації конкретних завдань політики [5, с. 6, 18-19].

На цей період також припадає активна дискусія юристів КНР 1958 р. про наявність трьох систем МП: 1) капіталістичне; 2) соціалістичне; 3) загальне МП (в основі Статуту ООН). На думку Ху Вень Чжи, загальне МП регулює відносини між соціалістичними та капіталістичними країнами, є результатом боротьби і співробітництва двох систем і слугує їх мирному співіснуванню [4, с. 547]. Після загострення радянсько-китайських відносин, китайська доктрина МП ділить МП на наступні системи: 1) загальне, що засновується на мирному співіснуванні держав з різним економічним і суспільним ладом; 2) соціалістичне; 3) капіталістичне (західне); 4) радянське МП, яке, на думку китайських юристів, є реакційним та орієнтованим на status quo, тоді як істинне МП, що захищається Китаєм, має бути прогресивним та враховувати інтереси країн, що розвиваються [6, с. 368].

Про такий жвавий розвиток науки МП можна говорити до початку «культурної революції». Після 1966 р. будь-які свідчення про вивчення МП відсутні. У цей період не з'явилося жодної монографії чи навіть окремої статті, присвяченої МП, за винятком окремих посилань на норми МП у виступах керівників держави [5, с. 15]. Інтерес до МП в Китаї відновився у 1971 р. у зв'язку з необхідністю захисту своєї позиції в ООН та підтримується досі. З кожним роком зростає кількість наукової літератури, засновуються нові наукові інститути для дослідження галузі, відбувається приєднання Китаю до різних МО. На сьогодні МП у поглядах китайських фахівців є не системою строгих норм, що врегульовують відносини між державами, а швидше системою компромісів і угод, які постійно пристосовуються до національних потреб та інтересів. Такий метод тлумачення МП робить його доволі гнучким, щоб використовувати у якості інструменту посилення китайських державних інтересів на міжнародній арені.

Список використаної літератури:

1. Буткевич О.В. Міжнародне право середніх віків: монографія / О.В. Буткевич. — К.: Видавництво Гуманітарної Літератури, 2008. — 672 с.
2. Буткевич О.В. Теоретичні аспекти походження і становлення міжнародного права: монографія / О.В. Буткевич. — К.: Україна, 2003. — 800 с.
3. Буткевич О.В. Теорія і практика докласичного міжнародного права: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.11 / О.В. Буткевич; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2009. — 40 с.
4. Градов Ю.Н. Дискуссия юристов КНР о современной теории международного права (по страницам журнала «法学», Шанхай, 1958, № 3) / Ю.Н. Градов // Советский ежегодник международного права. — 1958. — С. 544-548.
5. Гусев Ю.А. Критика международно-правовой позиции КНР по некоторым актуальным проблемам современности: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.10 / Ю.А. Гусев; МГИМО. — Москва, 1974. — 33 с.
6. Мережко А.А. История международно-правовых учений / А.А. Мережко — К.: Таксон, 2006. — 492 с.
7. Pasha L. Hsieh. The Discipline of International Law in Republican China and Contemporary Taiwan/ Pasha L. Hsieh// Washington University Global Studies Law Review. — Volume 14. — Issue 1. — 2015. — P. 87-129.

ОБРУЧКОВ Р. І.

Миколаївський інститут права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри загальнотеоретичної,
конституційної та цивілістичної юриспруденції

АНТРОПОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ ТА СОЦІАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ

Будь-яке наукове дослідження ґрунтується на загальних методологічних засадах пізнання об'єктів, явищ, відносин тощо. Сучасний стан розвитку юридичної науки, за висновками багатьох вчених, потребує розробки та застосування кардинально нових методологічних підходів та принципів, обумовлених складним характером систематизації знань про навколишню правову реальність, яка є її об'єктом [1, с. 51]. Одним з таких кардинально нових методологічних підходів до пізнання права є антропологічний підхід, який формує ядро юридичної антропології (або антропології права), як самостійної галузі наукової діяльності та навчальної дисципліни. Антропология права є своєрідною течією філософії права, у рамках якої відповідно до своєї природи обирає для дослідження той аспект права, який, на її думку, виявляється головним [5, с. 11]. Тому всеосяжне розуміння людини в правовому (юри-

дичному) просторі, пояснення правових явищ і процесів через справедливість, любов та інші філософські категорії входить до проблем філософії права в її антропологічному аспекті. Оскільки людина займає центральне місце у функціонуванні держави та права, то логічним є все більше поширення застосування антропологічного підходу у дослідженні як правових, так і державотворчих процесів. Саме антропологічно-правові методи та принципи дослідження здатні ефективно досягнути мети наукового дослідження міжнародно-правового регулювання соціальних стандартів та соціальних гарантій, а також визначити можливість подальшого реформування вітчизняного законодавства з метою його наближення до міжнародних, у тому числі європейських, стандартів. На думку автора, антропологічний підхід у дослідженні права повинен розглядатися з наступних позицій: 1) з позиції розуміння та вивчення людини як об'єкту правового впливу; 2) з позиції людини як суб'єкту правотворчого процесу; 3) з позиції людини як суб'єкту праводослідницького та правозастосовчого процесу. Саме в цьому повинно полягати «всеосяжне розуміння людини» в правовому (юридичному) просторі, пояснення правових явищ, процесів та їх наслідків, що відбуваються за участю людини як суб'єкту правових відносин.

Методологічним підґрунтям дослідження у сфері юридичної антропології неминуче має стати методологія порівняльного правознавства [1, с. 73-75]. До основного засобу дослідження та пізнання у порівняльному правознавстві Х. Бехруз, наприклад, відносить порівняльно-правовий метод, який може здійснюватися різними способами (формами). Крім того, юридична антропологія використовує також і інші загальні методи правових досліджень, такі як: системно-функціональний; конкретно-історичний; конкретно-соціологічний; формально-логічний; метод правового моделювання. Також вбачається за необхідне звернення і до спеціальних засобів пізнання, що запозичуються з інших галузей як правової, так і не правової науки, зокрема: методу герменевтики; аксіологічного методу; методу емпатії; методу семіотики; методу етнопсихологічного аналізу [3]. Досить цікавим методом антропологічного дослідження права, за висновком В.В. Завальнюка, є *case study* – монографічний метод опису одиничного випадку (об'єкта) по можливості в максимальній кількості його взаємозв'язків. Він рекомендується для вивчення такого явища, яке не піддається кількісному узагальненню, але може бути евристично цінним для аналізу практично будь-якого явища, тому що дозволяє звернути увагу на те, що залишається за рамками кількісного узагальнення. Автор вважає, що даний метод наукового дослідження буде в нагоді підчас опису та дослідження одного з основних елементів майбутньої дисертації – «прожиткового мінімуму» як базового (основного) державного соціального стандарту в Україні.

Використання антропологічного підходу при дослідженні міжнародно-правового регулювання соціальних стандартів та соціальних гаран-

тій, на думку автора, є логічним та вкрай актуальним. Людина, як основний об'єкт антології права, є також головним елементом у соціально-правових відносинах та соціальній політиці держави. Соціальний стандарт, як сукупність основних потреб людини, повинен розкриватися через дослідження людських потреб, побажань, умов життя та перспектив соціального розвитку та соціалізації особистості кожної людини. Через це, антропологічний підхід допоможе вирішити основні питання такого наукового дослідження через визначення структури та складу основних соціальних стандартів та соціальних гарантій, які склалися як в Україні, так і в Світі. Порівнявши закріплені потреби людини у соціальних стандартах, що містяться в міжнародно-правових актах, автор має намір запропонувати майбутні варіанти удосконалення чинного соціального законодавства України або ж прийняття нових нормативно-правових актів, що будуть більше відповідати міжнародним стандартам та потребам людей в нашій державі. Вітчизняний правотворець на сьогоднішній час у сфері соціального забезпечення на жаль частіше лише проголошує загальні потреби людини у якості найвищих цінностей. Проте, коли справа доходить до реалізації та закріплення потреб людини у формі соціальних стандартів та соціальних гарантій, то правотворець (який також є сукупністю індивідів-людей) не реалізує своє продеклароване «людське»-антропологічне ставлення до потреб людини. Тому, на думку автора, Україна зараз знаходиться на стадії лише формування антропологічного підходу до побудови вітчизняної правової системи. Через це, варто говорити про існування не «антропологічного підходу», а «антропологічного наміру» існування українського права. І це не є дивним, оскільки Україна поки що знаходиться на стадії перехідного періоду та не змінила основного «радянського» (адміністративно-командного) відношення до людей. На жаль, і досі у змісті багатьох нормативно-правових актів, що регулюють соціально-трудоі та соціально-забезпечувальні відносини, простежується ідея, що не держава створена для задоволення потреб людей, а навпаки – люди існують для задоволення суспільних, політичних, економічних та інших потреб держави. Через це, сучасна юридична антропологія підчас прийняття та реалізації нормативно-правових актів соціальної сфери в Україні зводиться лише до антропологічно-правової декларативності.

Список використаної літератури:

1. Бехруз Х. Порівняльне правознавство: Підручник для вузів. – О.: Фенікс; М.: ТрансЛіт, 2008. – 504 с.
2. Завальнюк В.В. Методи дослідження антропології права (до проблеми застосування методології соціологічної науки) // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.), В.М. Дрьомін (заст.

- голов. ред.) Ю.П. Аленін [та ін.]; МОН України; НУ ОЮА. — Одеса: Юрид. л-ра, 2014. — Вип. 73. — С. 143-146.
3. Завальнюк В.В. Методологічний апарат дослідження юридичної антропології // Актуальні проблеми держави і права: збірник наук. праць. Вип. 65 / НУ «ОЮА», редкол. С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін., відп. за вип. В.М. Дрьомін. — Одеса: Юрид. л-ра, 2012. — С. 45-53.
 4. Плєскач В.Н. Антропологический метод исследования сущности человека в юриспруденции // Ленинградский юридический журнал. — 2016. — № 2(44). — С. 28-35.
 5. Філософія права: Навчальний посібник / О.О. Бандура, С.А. Бублик, М.Л. Заїнчковський та ін.; За заг. ред. М.В. Костицького, Б.Ф. Чміля. — К.: Юрінком Інтер, 2000. — 336 с.

ШКАРНЕГА О. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри загальнотеоретичної, конституційної та цивілістичної
юриспруденції Миколаївського інституту права, кандидат юридичних наук

ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ КАПІТАНА СУДНА

Транспортна морська логістика безперечно має переваги серед інших способів перевезення вантажів, адже її прерогативою є перевезення морськими шляхами, який є найбільш підходящим для перевезення великогабаритних вантажів на далекі відстані. І це не дивно, адже при сьогоdnішніх глобалізаційних процесах, морське судноплавство забезпечує безперервний рух товарів по всій планеті, а Україна як морська держава приймає активну участь у цих процесах. Таку активність вряд чи можна назвати позитивною, адже після розвалу морського флоту в пострадянський період, більш як 100 тисяч українських моряків змушені працювати на іноземних судах, яких фактично можна назвати трудовими емігрантами.

Особливе місце серед членів екіпажу судна займає капітан, який має широкі повноваження від управління судном до засвідчення факту народження дитини. Капітан судна має специфічний статус, а якщо опиратися на усталену класифікацію, він наділений спеціальним правовим статусом, для якого характерно доповнення загального правового статусу та його минулості. Відповідно правовий статус капітана судна можна визначити як вид спеціального правового статусу, який обумовлюється родом його діяльності та включає в себе ряд спеціальних прав та обов'язків.

У Кодексі торговельного мореплавства України (далі — КТМУ), виділено окрему главу, яку присвячено капітану судна в якій знайшли своє відображення його права та обов'язки. В зв'язку із чим, у галузі

морського права склалася традиція щодо розподілення усіх функцій капітана судна та три групи: управління судном, представництво інтересів судновласника/власника вантажу та адміністративно-владні функції, які делеговані капітану державою прапора [1, с. 98].

Управлінські функції капітана включають в себе безпосереднє навігаційне управління судном, забезпечення безпеки плавання, запобігання забрудненню морського середовища, підтримання порядку на судні з правом накладання дисциплінарного стягнення та підтримання безпеки людей та вантажу. Розпорядження капітана підлягають безперечному виконанню серед усіх осіб будь-то члени екіпажу, або просто особами які знаходяться на судні (пасажери). Ці функції, відповідно до законодавства «покладаються» на капітана судна, тобто їх можна вважати його обов'язками, які становлять його виключну відповідальність.

Наступною є функція представництва інтересів судновласника та власника вантажу, що містить у собі загальні положення, які діють для інституту договірної представництва, а саме: можливість укласти угоди від імені принципала, претензійно-судові права та особлива діяльність, яка пов'язана із забезпеченням доказів для охорони прав судновласника або власника вантажу (морський протест капітана).

З наукової точки зору цікавим правом із цієї категорії є останнє, яке передбачає подання капітаном судна заяви про морський протест безпосередньо нотаріусу після певної події. Законодавством не встановлено, яка саме повинна бути подія після якої виникає право капітана на морський протест, але виходячи із практики це форс-мажорні обставини, тобто такі що мають характер непереборної сили (урагани, шторми, зіткнення суден та ін.). Такий протест служить в першу чергу інтересам судновласника та встановлює презумпцію невинуватості, тобто при судовому розгляді (який може мати місце, адже буде спричинена шкода вантажу чи майну третіх осіб) такий акт перекладає тягар доказування на іншу сторону при виникненні спору, створюючи для судновласника вигідніше процесуальне становище [4, с. 142].

Адміністративно-владні функції, які делеговані державними органами включають в себе: повноваження щодо проведення дізнання на судні та засвідчення фактів укладання шлюбу, народження дитини, засвідчення заповіту та факту смерті. Саме ця група прав капітана судна є основою для закріпленого у ст. 53 КТМУ обов'язку, щодо громадянства капітана (відповідно до якої ним може бути тільки громадянин України), адже він діє від імені держави прапора судна, таким чином здійснюючи функції, які властиві лише її органам [5, с. 425]. Так, при укладенні шлюбу на судні капітан складає акт (на основі якого видається свідоцтво про шлюб) та робить запис у судовому журналі, таким чином погоджуючись із думкою О.В. Верейці, що виходячи із положень ст. 70 КТМУ реєстрацію шлюбу здійснює саме капітан судна [6, с. 2].

З нашої точки зору слід розширити усталену класифікацію шляхом добавлення до неї трудових функцій капітана судна, адже відповідно до ст. 66 КТМУ «капітан дає згоду на призначення члена суднового екіпажа на роботу» та може проводити іспит щодо професійної придатності такої особи; має право усувати від виконання службових обов'язків осіб суднового екіпажу; та має право застосовувати заходи заохочення шляхом оголошення вдячності, нагородження преміями.

Слід зазначити, що усі попередні функції так чи інакше пов'язані із нормальним перебігом морського судноплавства, тому виникає питання щодо функцій капітана судна за надзвичайних умов мореплавства. До функцій капітана судна за надзвичайних умов слід віднести: як права у разі небезпеки загибелі судна, у разі нестачі продовольства та у разі невідкладної потреби в грошах; так і уже перелічені обов'язки щодо управління судном у форс-мажорних обставинах (зіткнення суден, воєнна небезпека, піратські дії та ін.).

Отже, підсумовуючи вищевказане визначимо, що правовий статус капітана судна це вид спеціального правового статусу, який обумовлюється родом його діяльності та включає в себе ряд спеціальних прав та обов'язків. Функції капітана пропонуємо визначити як: управлінські, представницькі, адміністративні, трудові та надзвичайні.

Список використаної літератури:

1. Шемякин А.Н. Морское право: учеб. пособие / А.Н. Шемякин. – Х.: Одиссей, 2006. – 384 с.
2. Кодекс торговельного мореплавства України. – Х.: Одиссей, 2016. – 104 с.
3. Ільєва Н.В. Процесуальний порядок складання нотаріусом акта про морський протест / Н.В. Ільєва // Морське право та менеджмент: еволюція та сучасні виклики. – 2014. – № 10. – С. 140-143.
4. Давиденко Л.М. Особливості правового статусу капітана судна в міжнародному мореплаванні / Л.М. Давиденко // Актуальні проблеми держави і права. 2011. – № 60 – С. 425-429.
5. Верейці О.В. Реєстрація шлюбу громадянами України: можливі варіанти / О.В. Верейці // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2015. – № 5 – С. 1-5.

ЛЮБАШЕНКО В. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин

ПОЗИЦІЯ ПІВДЕННОАФРИКАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЩОДО КОНЦЕПЦІЇ «ОБОВ'ЯЗОК ЗАХИЩАТИ»

Як відомо, концепція «обов'язок захищати» спрямована на запобігання виникнення геноциду, етнічних чисток, воєнних злочинів та злочинів проти людяності (тобто порушень прав людини *ad extra*) і є не тільки теоретичним доробком, а й практичним інструментом міжнародного співтовариства. Концепція була нормативно оформлена у 2005 році в Підсумковому документі Всесвітнього саміту. В цьому документі, оформленому резолюцією ГА ООН, держави погодили основний, фундаментальний зміст концепції, проте залишили відкритими деякі питання, що мають наріжне значення для практичного застосування концепції. Цей «недолік» виявився під час застосування концепції щодо Лівії у 2011 році, після чого концепція продовжує розвиватись у напрямку вдосконалення практичних аспектів її застосування. Велику роль у цьому процесі відіграють т.зв. «середні» сили, серед яких є Південноафриканська Республіка (далі — ПАР). ПАР зацікавлений в розробці концепції також в напрямку застосування її превентивних елементів (на відміну від Лівії), адже ситуація на африканському континенті є неспокійною та потенційно для застосування концепції «обов'язок захищати».

На Всесвітньому саміті 2005 року ПАР була однією з країн, які активно підтримували «обов'язок захищати» та брали активну участь у формулюванні тексту Підсумкового документу. При цьому, підхід ПАР та її позиція щодо втручання в Лівію і Кот-д'Івуар показали акцентування на невійськових методах і інструментах (тобто т.зв. «обов'язку попереджати»), насамперед, за допомогою регіональних організацій, але не виключаючи застосування військового втручання. Позиція ПАР в РБ ООН по Сирії в лютому 2012 року показала прихильність принципу «обов'язку захищати», і військової інтервенції як його складової частини, у випадках вчинення чотирьох злочинів — ПАР голосувала за військове втручання в Сирію [1, с. 43]. Тобто позиція ПАР у зовнішній політиці показує прихильність ідеї та необхідності застосування на практиці концепції «обов'язок захищати».

Імплементатії «обов'язку захищати» на внутрішньодержавному рівні (тобто на рівні національного законодавства) ПАР не відбулося. Стратегічний план на 2013-2018 роки, як і його попередник, не згадує «обов'язок захищати». Більше того, Стратегічний план підкреслює неприйняття військових заходів в міжнародному праві: «Південна Афри-

ка дотримується переконання, що розв'язання міжнародних конфліктів має відбуватися мирно, і відповідно до положень Статуту ООН і принципів міжнародного права» [2]. Таким чином акцентується головна роль превентивних (мирних) засобів *inter alia* в концепції «обов'язок захищати».

Основна ж активність ПАР щодо реалізації «обов'язку захищати» розгорнулася в Африканському Союзі. Як повноправний член АС, ПАР підтримує право на інтервенцію, сформульоване в статті 4 (h) Установчого акту АС [3, с. 403]. У продовження тлумачення Установчого акту АС, ПАР був запропонований Езулвінський консенсус, який відображає її позицію щодо «обов'язку захищати»: «важливо ще раз підкреслити, що зобов'язання держав захищати своїх громадян не повинно використовуватися як привід для підриву суверенітету, незалежності та територіальної цілісності держав» [4]. Варто підкреслити, що ПАР стала одним з ініціаторів побудови Африканської архітектури миру та безпеки (яка вважається одним із головних механізмів попередження, і, безсумнівно, також є одним із інструментів «обов'язку захищати» в АС). Дуже часто позиція ПАР щодо військової інтервенції співвідноситься з позицією АС, як, наприклад, щодо інтервенції в Косово: «одностороння інтервенція, незалежно від того, яким би не був благородним привід для неї, неприпустима» [5], що показує вагоме значення діяльності АС в цьому напрямку для реалізації «обов'язок захищати» ПАР. Також ПАР активно сприяє розробці положень «обов'язку захищати» в праві АС, наприклад, Преторійських принципів закінчення вчинення масових злочинів у відповідності до статті 4 (h) Установчого акту АС (англ.: *Pretoria Principles on ending mass atrocities pursuant to Article 4 (h) of the Constitutive Act of the African Union*), які мають доктринальний характер.

Таким чином, позицію ПАР щодо концепції «обов'язок захищати» можна назвати позитивною, зі значним акцентом на елементи попередження. Причому ПАР сприймає концепцію, передусім, як регіональний механізм, який лише на окремих стадіях (а саме на стадії «обов'язку реагувати») потребує втручання міжнародного співтовариства через посередництво ООН. Аналогічно можна констатувати, що ПАР сприймає концепцію «обов'язок захищати» не як встановлену норму міжнародного права, а скоріш як норму, основна ідея якої є визначеною, але практичні аспекти застосування якої потребують подальшої розробки.

Список використаної літератури:

1. The Responsibility to Protect – From Evasive to Reluctant Action? The Role of Global Middle Powers / Brosig, Malte (ed.). – Johannesburg: United Litho, 2012.

2. Department of International Relations, Strategic Plan 2013. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.dfa.gov.za/departement/strategic_plan_2013-2018/strategic_plan_2013-2018.pdf
3. Africa, Sandy. South Africa, the African Union and the responsibility to protect: The case of Libya / Sandy Africa, Rentia Pretorius // African Human Rights Law Journal. — 2012. — Vol. 12. — P. 394-416.
4. The Common African Position on the Proposed Reform of the United Nations: The Ezulwini Consensus, Executive Council, 7th Extraordinary Session, 7-8 March 2005, Addis Ababa, Ethiopia, Ext/EX.CL/2 (VII). 2005. AU Doc. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cfr.org/world/common-african-position-proposed-reform-united-nations-ezulwini-consensus/p25444>.
5. Nel, Philip. South Africa: The Demand for Legitimate Multilateralism, in Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention, Reliefweb Updates. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://reliefweb.int/node/61294>.

ПРОЦУН С. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин

КЛАСИФІКАЦІЯ НЕТРАДИЦІЙНИХ УЧАСНИКІВ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Встановлення правового статусу, захисту та відповідальності осіб, що незаконно беруть участь в збройних конфліктах можливе за умов, коли визначено, які саме види воюючих вважаються незаконними та класифіковано їх за категоріями, кожна з яких мала б свій правовий статус. Саме при розподіленні даних осіб на категорії, а особливо, встановленні підстав для такого поділу, і виникає найбільше проблем.

Очевидною підставою для класифікації нетрадиційних учасників збройних конфліктів є участь безпосередньо в бойових діях зі зброєю в руках. Тут можна застосувати традиційний поділ на комбатантів та не-комбатантів та виділити такі категорії як «незаконний комбатант» та «незаконний некомбатант», які відрізняються від цивільного населення. Однак, така класифікація застосовується виключно за аналогією із уже існуючими правовими статусами та ніяк не вирішує проблему нових статусів.

Запропонована Р. Варком класифікація поділяє нетрадиційних учасників збройних конфліктів на тих, що діють безпосередньо на полі бою (відкрито) та тих, що діють в тилу ворога, приховуючи свій статус та маскуючись під цивільних осіб [1, с. 193]. Ще одну класифікацію пропонують У.Т. Малісон та С.В. Малісон, поділяючи нетрадиційних учасників збройних конфліктів на непривілейованих комбатантів та незаконних комбатантів [Див.: 2, с. 5-33]. Доповнюючи зазначену кла-

сифікацію, ми пропонуємо розділяти нетрадиційних учасників збройних конфліктів на три групи: привілейовані нетрадиційні учасники збройних конфліктів, непривілейовані нетрадиційні учасники збройних конфліктів та цивільні особи, що беруть участь у збройних конфліктах. Підставою класифікації тут виступає статус даних осіб в разі потраплення до рук супротивника.

До привілейованих нетрадиційних учасників збройних конфліктів слід віднести шпигунів, диверсантів, членів нерегулярних збройних формувань та членів збройних сил невизнаних урядів.

До непривілейованих нетрадиційних учасників збройних конфліктів слід віднести найманців та членів міжнародних терористичних угруповань. Особливістю положення непривілейованих осіб є те, що вони ні за яких обставин не можуть розраховувати на статус військовополонених та захист МГП в силу самої сутності своєї участі в збройному конфлікті, який, за визначенням, є протиправним. З точки зору МГП, мінімальний стандарт поведінки, який ґрунтується на міжнародно-визнаних правах людини є їх єдиним захистом.

Найбільш розширене поняття найманства закріплюється Конвенцією про заборону вербування, використання, фінансування та навчання найманців 1989 року. По-перше, допускалось вербування найманців не тільки за кордоном, але й на місці, по-друге, найманцем визнавалась особа, що приймає участь у збройному конфлікті як такому, він також може бути використаний в діях, направлених на підрид конституційного порядку, порушення територіальної цілісності держав. Констатувалась відповідальність з одного боку найманців, а з іншого – осіб, що здійснюють вербування, фінансування, підготовку та навчання найманців.

Зв'язок та певні подібні риси між найманством та тероризмом дозволяють використати наявні правові положення щодо статусу найманців для створення норм МГП, що визначили б правовий статус членів терористичних угруповань, які ведуть регулярні бойові дії такої інтенсивності, що їх можна вважати збройним конфліктом у сенсі права Женеви. З точки зору сучасного МГП, такої категорії учасників збройних конфліктів як терористи, не існує. Учасники збройних конфліктів, що відомі МГП можуть застосовувати терористичні методи ведення бойових дій, які розглядатимуться як військові злочини. Однак, навіть їх скоєння не позбавить таких осіб статусу комбатантів. Водночас, практика США щодо визнання терористів незаконними комбатантами, змушує розглядати таку можливість.

Третя категорія – особи, які, навіть у випадку участі в збройному конфлікті, мають розглядатися виключно як цивільні. До таких слід віднести осіб, що слідує за збройними силами та дітей-солдатів.

Військові радники, залишаючись військовослужбовцями власних держав, не входять до складу збройних сил держави, куди вони прибувають для виконання покладених функцій. Що ж стосується отриман-

ня винагороди, то, оскільки такі особи знаходяться на дійсній військовій службі своєї держави, то, відповідно, знаходяться і на матеріальному забезпеченні, тому отримання винагороди не є їх основною ціллю перебування в державі призначення.

Військові кореспонденти та журналісти. Існує різниця між акредитованим військовим кореспондентом, який стає військовополоненим, і «вільним» журналістом. Якщо останній затриманий на території власної країни, то він повинен утримуватися на власній території і не може бути переміщений на національну територію окупаючої держави. Журналіст, захоплений на території противника, може бути притягнутий до судової відповідальності, якщо він скоїв будь-яке порушення, якщо держава, під владою якої він перебуває, вважатиме це необхідним для забезпечення своєї безпеки.

Діти-солдати. Дитина, якій дають до рук зброю, не завжди усвідомлює повністю значення своїх дій та часто діє під зовнішнім примусом. Відповідно, така дитина не може нести відповідальність за незаконну участь в збройному конфлікті і розглядатися може, виключно, як цивільна особа. Питання щодо дітей-солдатів залишається погано врегульованим МГП. І якщо правовий статус осіб у віці 15-18 років хоча б окреслений, то щодо осіб, які не досягли 15 років, Додаткові протоколи встановлюють лише певні побажання щодо дотримання їхніх прав.

Список використаної літератури:

1. Vark R. The Status and Protection of Unlawful Combatants / R. Vark // *Juridica International*. – 2005. – Vol. X. – P. 191-198.
2. Mallison T. W. The Juridical Status of Privileged Combatants under the Geneva Protocol of 1977 Concerning International Conflicts / T.W. Mallison, S.V. Mallison // *Law and Contemporary Problems*. – 1978. – No 42. – P. 5-33.

КРИЛОВ М. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного права та міжнародних відносин

ДИПЛОМАТИЧНИЙ ЗАХИСТ: ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА

Інститут дипломатичного захисту відомий міжнародному праву з давніх часів. Раніше він розглядався лише в контексті питань, пов'язаних з правовим статусом іноземців, тому дипломатичний захист сприймається як інструмент втручання з боку сильних держав, які захищали своїх громадян і компанії, що займалися торгівлею і постраждалих або нібито постраждалих на території слабших держав [1].

Ефективність багатьох сучасних міжнародно-правових засобів захисту індивіда, що ґрунтується в основному на його приналежності до громадянства певної держави, багатьма сучасними дослідниками сприймається критично. Наприклад, як зазначає О. А. Ковальов, розв'иток прав людини, що виразився у прийнятті численних конвенцій з прав людини, які передбачають різноманітні судові і позасудові засоби захисту цих прав, призвів до наділення індивіда правом звертатися до тих чи інших міжнародних органів, що навело вчених (Г. Амадор, М. Беннунна) на думку про поступове відмирання інституту дипломатичного захисту [2, с. 55].

Проекти статей, підготовлені Комісією міжнародного права, виходять з того, що держава сама вирішує, в яких випадках здійснювати дипломатичний захист своїх громадян і юридичних осіб, а в яких — ні. Держава має право здійснювати дипломатичний захист навіть під час відсутності звернення до нього постраждалих осіб з проханням. У той же час вона може таке прохання проігнорувати, вважаючи, що здійснення дипломатичного захисту в цьому випадку не відповідало б її інтересам. Разом з тим в проекти статей включено положення, назване «Рекомендована практика» (ст. 19). Згідно з ним держава має, зокрема, належним чином розглядати можливість здійснення дипломатичного захисту, особливо в разі заподіяння їй громадянину або юридичній особі значної шкоди. Такий крок Комісії відображає зміни у поглядах на дипломатичний захист [3, с. 15].

За загальним правилом дипломатичний захист має право здійснювати тільки держава громадянства фізичної особи або, якщо мова йде про юридичну особу, тільки держава її національності. Якщо держава спробує здійснити дипломатичний захист щодо фізичної особи, яка не має стійкого правового зв'язку з нею у вигляді громадянства, або стосовно юридичної особи — у вигляді національності цієї держави, то інша держава або відповідний суд матимуть всі підстави відмовити в пропонуваній вимогах, не розглядаючи їх по суті. Комісія міжнародного права визнала, що з цього загального правила є винятки: прийняті нею проекти статей передбачають можливість здійснення дипломатичного захисту державою в певних випадках щодо осіб без громадянства та біженців, які законно і постійно проживають у цій державі.

Фізична особа, щодо якої держава здійснює дипломатичний захист, має бути громадянином цієї держави безперервно з дати заподіяння шкоди по дату офіційного пред'явлення вимоги в рамках дипломатичної захисту. Аналогічною має бути і національність юридичної особи, щодо якої здійснюється дипломатичний захист. У тих випадках, коли особа є громадянином двох або більше держав, дипломатичний захист щодо неї може здійснювати будь-яка держава громадянства, причому захист може здійснюватися цими державами і спільно.

Якщо держава хоче захистити фізичних осіб, які не є її громадянами і знаходяться під юрисдикцією іноземної держави, то вона не може

використовувати механізм дипломатичного захисту. У цих випадках потрібно звертатися до інших процедур, які передбачені, зокрема, міжнародним правом в області захисту прав людини.

Щодо юридичних осіб на практиці мова зазвичай йде про захист тих з них, які займаються економічною діяльністю, спрямованою на одержання прибутку. Для позначення таких осіб в проектах статей про дипломатичний захист використовується термін «корпорації». Зазвичай капітал подібних юридичних осіб представлений акціями. Відповідно виникає питання про дипломатичний захист як власне корпорації, так і її акціонерів. Основним правилом тут є те, що корпорація повинна захищатися державою національності корпорації, а не державою громадянства або національності її акціонерів. Це правило було підкреслено Міжнародним Судом у рішенні у справі *Barcelona Traction*. Зокрема, суддя Міжнародного Суду ООН Ф. Джессеп в своїй особливій думці у справі *Barcelona Traction*, вказував: «Поза всяких сумнівів, згідно з міжнародним правом держава взагалі має право поширювати свій дипломатичний захист на корпорацію, що має її національність, чи національну приналежність» [4].

Отже, наразі дипломатичний захист сприймається як один з дієвих механізмів захисту прав людини і юридичних осіб. Проте, цей інститут недостатньо врегульований нормами міжнародного права, кодифікація їх знаходиться лише на проектній стадії вже декілька років. Зазначені норми сформувалися на основі багаторічної практики держав, отримали відображення в цілому ряді судових рішень і міжнародно-правовій доктрині. Загалом можна спостерігати поступове зміщення орієнтованості дипломатичного захисту з інтересів індивіда на корпорації, інвестиційні потоки, переміщення робочої сили, капіталу, товарів тощо. Загальновизнано, що це відбувається через глобалізацію міжнародних відносин.

Список використаної літератури:

1. Колодкин Р. А. К вопросу о дипломатической защите / Р. А. Колодкин // Московский журнал международного права. — 2007. — № 1. — С. 108-125.
2. Ковалев А. А. Актуальные вопросы дипломатической защиты / А. А. Ковалев, А. В. Тезикова // Московский журнал международного права. — 2006. — № 4. — С. 54-72.
3. A/61/Supp.10 ООН. Генеральная Ассамблея. Сессия (61 ; 2006 ; Нью-Йорк) Официальные отчеты: 61-я сессия. Доп. 10: Доклад Комиссии международного права: 58-я сессия : 1 мая — 9 июня и 3 июля — 11 августа 2006 г. — 2006. — 563 с.
4. *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain)* (New Application: 1962). Separate opinion of Judge Jessup [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.icj-cij.org/docket/files/50/5401.pdf>

MURZANOVSKA A. G.

National University «Odesa Law Academy»,
PhD Student of the Department of International Law and International Relations

ETHNIC CLEANSINGS AND GENOCIDE: THE PROBLEM OF DIFFERENTIATION

International conventions, declarations, statutes and other international legally binding acts do not provide a unified legal definition of *ethnic cleansings*. Although there is widespread use of this term, its actual meaning is ambiguous and not precise.

According to Andrew Bell-Fialkoff, «despite its recurrence, ethnic cleansing nonetheless defies easy definition. At one end it is virtually indistinguishable from forced emigration and population exchanged while at the other it merges with deportation and genocide. 'Ethnic cleansing' can be understood as the expulsion of an 'undesirable' population from a given territory due to religious or ethnic discrimination, political, strategic or ideological considerations, or a combination of these» [1, p. 110].

In the legal studies there are different approaches to define and classify the ethnic cleansings and to find its place within the system of international crimes.

Since there is no unified approach to qualify acts of ethnic cleansings, different attempts have been made to correlate ethnic cleansings with certain crimes. For instance, ethnic cleansings are sometimes correlated with the crime of genocide.

In accordance with the Rome Statute of International Criminal Court, genocide means any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such: killing members of the group; causing serious bodily or mental harm to members of the group; deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part; imposing measures intended to prevent births within the group; forcibly transferring children of the group to another group [2, Article 6]. The term *ethnic cleansings* is not applied in the Statute and requires detailed research in order to establish the correlation with the term *genocide*.

In legal theory it is not sufficient to define a term by stating that the notion is a synonym to another term or identical to some concept. Each term must have its own definition and peculiarities. In the theory of International Law the recognized international crimes does not have any synonyms.

Clotilde Pügrier rationally submitted regarding differentiation of ethnic cleansings and genocide that «It seems doubtful that ethnic cleansing should only to be comprehended as a pure euphemism for genocide as firstly this

crime was not a count for prosecution for the ICTY, and secondly some scholars and international instances have tried to define it specifically and without only referring to genocide» [3, p. 162]. Classifying the ethnic cleansing as a euphemism for genocide or genocidal act could provide a possible solution in theory of Public International Law; however it would not lead to proper international legal qualification of acts of ethnic cleansings.

William Schabas stated that «In its 1997 judgment on the merits in the *Tadić* case, the Trial Chamber conducted a historical review of the former Yugoslavia, noting that the Serbs themselves had been victims of «ethnic cleaning» at the hands of Bulgaria and Hungarian occupying troops during the Second World War. Observing then, that it was «no new concept», the Trial Chamber expressed the view that Serb forces had adopted the practice of «ethnic cleansing» in order to achieve «the redistribution of populations, by force if necessary, in the course of achieving a Greater Serbia». But it stopped shy of using the word genocide» [4, p. 116].

The goal of ethnic cleansing is determined as being the creation of a homogeneous territory [3, p. 164], and on the contrary, genocide has for its overarching goal the destruction of a human group, as its definition clearly indicates [5, Article 2]. Thus, the aspects of correlation and differentiation of genocide and ethnic cleansing have not only theoretical importance, but this issue could make a significant impact on practice as well to establish a unified approach.

The Criminal Code of Ukraine in the Chapter XX prescribes the responsibility for Crimes against peace, security of mankind and international legal order, in particular for the crime of genocide [6, Article 442]. However the qualification under the criminal legislation of Ukraine for ethnic cleansings is unclear. The further legal research is needed to improve the Ukrainian legislation in this field.

Taking into consideration the increased number of ethnic conflicts throughout the world and mass violation of human rights, a clear and precise legal qualification of acts of ethnic cleansing should be developed. A consolidated approach, that would define and differentiate ethnic cleansings from genocide, could be applied both in theory and practice. The precise notions and classification of the crimes would lead to effective prevention and investigation of mass atrocities and to establish peace and security.

References:

1. Andrew Bell-Fialkoff, «A Brief History of Ethnic Cleansing». Foreign Affairs. Volume 72, No. 3 (1993) 110-121.
2. Rome Statute of the International Criminal Court adopted by the United Nations Diplomatic Conference of Plenipotentiaries on the Establishment of an International Criminal Court on 17 July 1998 UN Doc. A/CONF.183/9.
3. «The Legal Qualification of Ethnic Cleansing», Submitted by Clotilde Pégrier to the University of Exeter as a thesis for the degree of Doctor of Philosophy, 17 December 2010.

4. William A. Shabas, «'Ethnic Cleansing' and Genocide: Similarities and Distinctions», 3 European Yearbook of Minorities Issues (2003-2004) 109-128.
5. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide adopted on 9 December 1948 by the General Assembly Resolution 260 (III).
6. Criminal Code of Ukraine. Verkhovna Rada of Ukraine; Code of Ukraine, Code, Law on April 5, 2001 № 2341-III.

ГАЦАНЮК К. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного права та міжнародних відносин

ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ КОНСТИТУЦІЙНИМИ СУДАМИ

Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. є міжнародним договором, який широко запозичив конституційні традиції держав – членів Ради Європи, її вплив на національні правові системи є беззаперечним. конституційні суди держав-учасниць постійно застосовують норми даного міжнародного договору у свої діяльності. Норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ) мають загальний оціночний характер, а статті характеризуються значним рівнем абстрактності. Тобто, без звернення до рішень Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ) неможливо однозначно інтерпретувати їх зміст. З огляду на зазначене, аналіз форм та способів використання конституційними судами рішень ЄСПЛ у свої діяльності спрямований на удосконалення такої діяльності та підвищення ефективності механізмів тлумачення міжнародного права конституційними судами. Як зазначає В. В. Лутковська, з огляду на досвід інших країн можна прогнозувати, що при доцільному використанні ЄКПЛ в судочинстві зменшиться і кількість звернень проти нашої держави до ЄСПЛ.

Різні аспекти діяльності ЄСПЛ стали предметом досліджень багатьох учених, зокрема, М.В. Буроменський, В.Г. Буткевич, В.Н. Денисов, О.М. Ерделевський, В.І Євінгов, В.К. Забігайло, Л.Г. Заблоцька, Є.Б. Кубком, Л.М. Липачова, В.Є. Мармазов, В.І. Муравйов, МакБрайд Дж., Дж. Букіккіо, Д.М. Супрун, С.Є. Федик та ін. Зазначені науковці зробили суттєвий внесок у дослідження обраної проблематики. Варто зауважити, що найближчі до обраної тематики дослідження практики Європейського Суду з прав людини проведені в роботах С. Шевчука [3] та М. Гультая [1]. В той же час питання використання рішень ЄСПЛ конституційними судами зарубіжних країн є недостатньо дослідженими.

Звернення конституційними судами до міжнародного та європейського права при роз'ясненні відповідних конституційних положень, зокрема конституційних норм про права людини, що набуло значного поширення в європейських країнах [4, с. 128]. Згідно з частиною другою статті 10 чинної Конституції Іспанії норми, пов'язані з основними правами та обов'язками, що закріплені Основним Законом, відповідають Загальній декларації прав людини, міжнародним договорам та угодам з цих питань, які ратифіковані Іспанією. Подібні твердження містяться у частині першій, статті 4 чинної Конституції Республіки Молдова – конституційні положення про права і свободи людини тлумачаться та застосовуються згідно із Загальною декларацією прав людини, пактами та іншими договорами, однією зі сторін яких є Республіка Молдова. Конституція Болгарії також зобов'язала судові установи враховувати норми ЄКПЛ у якості джерела права.

Слушно зазначає Джереми МакБрайд: «кожен, хто прагне застосовувати ЄКПЛ, повинен усвідомити: що саме лише ознайомлення з текстом положень ЄКПЛ не дає змоги збагнути весь її сенс. Адже, попри існування чисельних підходів, якими можна скористатися при тлумаченні юридичних текстів, лише той, що відповідає обраному ЄСПЛ, гарантуватиме застосування цих положень відповідно до міжнародних зобов'язань щодо визначених у ЄКПЛ прав і свобод. Підхід ЄСПЛ вбачається у його рішеннях по справах, узятих ним до розгляду, та в усій його практиці, що постала внаслідок цього» [2, с. 761]. Суть даного твердження полягає в тому, що абстрактний характер норм ЄКПЛ змушує правозастосовувача звертатися до єдиного джерела її офіційного тлумачення рішень ЄСПЛ і конституційні суди не виняток із цього правила.

Вплив рішень ЄСПЛ на правові позиції конституційних судів є беззаперечним. Існує декілька підходів до застосування конституційними судами у своїй діяльності рішень ЄСПЛ. Найбільш ефективним є казуїстично-змістовний підхід, оскільки основним критерієм для судового рішення є доступність для розуміння пересічними громадянами. Казуїстично-змістовний підхід передбачає повне відображення змісту міжнародно-правової норми та її тлумачення ЄСПЛ із поясненням причин застосування. Вбачається, що такий підхід значно підвищує якість рішень конституційних судів та як наслідок сприяє підвищенню рівня захисту прав людини.

Список використаної літератури:

1. Гультай М. Європейські та національні стандарти з прав людини у практиці Конституційного Суду України // Вісник Конституційного Суду України. – 2013. – № 5. – С. 72-81.
2. МакБрайд Дж. Принципи, що визначають тлумачення та застосування Європейської конвенції з прав людини / Дж. МакБрайд // Європейська кон-

- венція з прав людини: основні положення, практика застосування, український контекст / за ред. О. Л. Жуковської. — К.: ВІПОЛ, 2004 — 960 с.
3. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. — Вид. 2-е, випр., доп. — К.: Реферат, 2007. — 848 с.
 4. Шевчук. С. Узгодженість практики ЄСПЛ та КСУ / С. Шевчук // Вісник КСУ. — 2011. — № 4–5. — С. 128-132.

ГУЗЬ В. М.

Львівський національний університет імені Івана Франка,
аспірант кафедри міжнародного права

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ВИДІВ ДИКОЇ ФАУНИ У РАМКАХ СВІТОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТОРГІВЛІ

Однією із цілей СОТ [1], визначених у преамбулі Марракеської Угоди [2], є оптимальне використання світових ресурсів згідно з цілями сталого розвитку, а також захист і збереження навколишнього середовища. В рамках своєї діяльності, СОТ здійснює активну діяльність, спрямовану на їх досягнення. Так, дві ключові угоди, спрямовані на усунення торгівельних бар'єрів та поширення багатосторонньої системи торгівлі, а саме Генеральна угода з тарифів і торгівлі (ГАТТ) та Генеральна угода з торгівлі послугами (ГАТС) у своєму тексті прямо передбачають захист тварин як підставу для застосування обмежувальних заходів у рамках цих договорів (стаття XIV (b) ГАТС та стаття XX (b) ГАТТ, відповідно).

Основним органом по узгодженню правил міжнародної торгівлі з вимогами щодо охорони навколишнього середовища, є Комітет з торгівлі і навколишнього середовища (The Committee on Trade and Environment) [3].

Цей Комітет створений спеціально для регулювання питань, пов'язаних з охороною природи. Окрім узгодження між СОТ і міжнародними екологічними угодами, Комітет займається також зменшенням або й усуненням бар'єрів у торгівлі екологічними товарами та послугами і виступає при цьому як форум для переговорів, а також питаннями впливу екологічних заходів на доступ до ринку, вивченням екологічних переваг від зняття торговельних бар'єрів, вимогами щодо маркування в екологічних цілях, тими аспектами угоди ТРІПС (Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності), які стосуються доквілля [4].

Основним напрямками роботи Комітету з торгівлі і навколишнього середовища є наступні:

- забезпечення взаємозв'язку між положеннями СОТ щодо охорони навколишнього середовища та іншими міжнародними природоохоронними угодами;
- врегулювання спірних питань, розв'язання суперечок;
- сприяння поширенню застосування екологічного маркування;
- здійснення контролю за дотриманням сторонами принципу прозорості стосовно екологічної політики;
- сприяння зменшенню експорту товарів, заборонених на внутрішніх ринках;
- забезпечення сумісності лібералізації торгівлі зі сталим розвитком [4, с. 539].

Саме поняття “сталий розвиток” у даному випадку, використовувалося в розумінні, наданому йому у 1987 році Комісією Брундтланда (Міжнародна Комісія з Навколишнього Середовища і Розвитку під керівництвом Гро Гарлема Брундтланда, яка окреслила значення концепції сталого розвитку, як такого, що, зокрема, мав бутинацілений на забезпечення продуктивності використовуваних природних ресурсів і на збереження усіх видів флори і фауни) [5].

Комітет дотримується тієї точки зору, що лібералізація торгівлі сумісна з стійким розвитком. Так, для країн що розвиваються, скасування торгових бар'єрів, лібералізація торгівлі, збільшення обсягів іноземних інвестицій може створити фінансовий потенціал, необхідний для підтримки і запровадження природоохоронних заходів. У той же час СОТ намагається запобігти використанню розвиненими країнами природоохоронних заходів як торгових бар'єрів для країн, що розвиваються [6].

За період своєї діяльності, Комітет вже відзначився позитивними рішеннями у даній сфері, забезпечивши СОТ репутацію одного із захисників дикої фауни. До них, зокрема, варто віднести:

- справу про торгівлю заборону ЄС щодо продуктів з тюленя (учасники: Канада/Норвегія VS Європейський союз; суть спору: заборона ЄС імпорту продуктів з гренландського тюленя та родини Отарієвих (*Cystophora cristata*; рішення: благополуччя тварин є всесвітньо визнаною проблемою і важливим питанням суспільної моралі, тому Комітет вирішив, що ЄС має право приймати такі обмежуючі заходи для вирішення даних проблем) [7];

- справи Tuna-Dolphin I та Tuna-Dolphin II (учасники: США VS Мексика; суть спору: ембарго США на жовтоперого тунця та продукти з нього, отримані шляхом ловлі за допомогою сіток, внаслідок якої загинула значна кількість дельфінів виду *Stenella attenuata*; рішення: США не мали права вводити ембарго на тій підставі, що спосіб, яким виловлювалась риба не відповідав стандартам США; було визнано, що заходи, передбачені законодавством США, не є заходами, передбаченими ст. XX по своїй суті. Дані рішення було винесено на розгляд Ра-

ди ГАТТ, але не було затверджено нею, як наслідок, жодне з цих рішень не є прецедентом СОТ) [8];

- справу *Shrimp-Turtle* (учасники: Індія/Пакистан/Малайзія/Таїланд VS США; суть спору: США заборонили імпорту креветок, виловлених способом, небезпечним для морських черепах; рішення: Комітет визнав в мотивувальній частині свого рішення можливість того, що заходи з охорони навколишнього середовища можуть виступати легітимною причиною для обмеження імпорту певних товарів, проте в конкретному випадку закон про заборону ввезення креветок не відповідав нормам СОТ) [9].

Зрозуміло, що вічний конфлікт між захисниками економічних інтересів держав-членів СОТ, та охоронцями дикої фауни, у даній ситуації виходить на новий виток розвитку. З однієї сторони, спостерігається деяка відмінність у підходах Комітету при вирішенні спорів з екологічним підтекстом, зумовлена потребою забезпечувати сумісність заходів СОТ, стосовно лібералізації торгівлі, з необхідністю досягнення умов стійкого розвитку, в тому числі, у сфері захисту видів дикої фауни. Однак, підхід, за якого пріоритет надається економічним аспектам, реалізовується у сфері захисту дикої фауни ще з часів перших міжнародно-правових актів у даній сфері і вже довів свою неефективність на практиці. Водночас, діяльність СОТ та Комітету з торгівлі і навколишнього середовища яскраво ілюструє, що забезпечити такий баланс цілком можливо, не порушуючи економічні та політичні інтереси держав-членів. Це надважлива умова, враховуючи те, що лише гармонійне поєднання торговельних та екологічних заходів може забезпечити ефективне функціонування міжнародної еколого-економічної системи сьогодення.

Список використаної літератури:

1. AboutWTO – Overview [Електронний ресурс] // WorldTradeOrganization. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/wto_dg_stat_e.htm.
2. Угода про заснування Світової організації торгівлі [Електронний ресурс] // Верховна Рада України – Офіційний веб-сайт. – 1994. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_342/print1484297754778182.
3. The Committee on Trade and Environment [Електронний ресурс] // World Trade Organization. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: https://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/wrk_committee_e.htm.
4. Світова торговельна система та охорона довкілля / М. Гнатишин // Економічний аналіз. – 2012. – Т. 11(4). – С. 36-41.
5. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future [Електронний ресурс] // United Nations World Commission on Environment and Development (WCED). – 1987. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>.

6. Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ: Монографія / Кер. авт. кол. і наук. ред. Т. М. Циганкова. — К.: КНЕУ, 2003. — 660 с.
7. Благополучие животных не является торговым ограничением, согласно решению ВТО по вопросу о запрете ЕС торговли продуктами из тюленя [Електронний ресурс] // International Fund for Animal Welfare. — 2013. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.ifaw.org/russia/благополучие-животных-не-является-торговым-ограничением-согласно-решению-вто-по-вопросу-о-запрете-ес>.
8. United States — Measures Concerning the Importation, Marketing and Sale of Tuna and Tuna Products [Електронний ресурс] // World Trade Organization. — 2016. — Режим доступу до ресурсу: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds381_e.htm.
9. India etc versus US: 'shrimp-turtle' [Електронний ресурс] // World Trade Organization. — 2016. — Режим доступу до ресурсу: https://www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/edis08_e.htm.

МАГАРЕЗ І.

Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
аспірант кафедри міжнародного права

ЙОРДАНСЬКЕ ХАШИМІТСЬКЕ КОРОЛІВСТВО ЯК ПРОГРЕСИВНИЙ ВЕКТОР БЛИЗЬКОСХІДНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Після обретення незалежності Україна получила можливість формувати власну зовнішню політику і вистраивати власну систему двосторонніх відносин. Напродолженні тривалого періоду в 1990-х роках відбувалося становлення державної дипломатичної служби і активний пошук двосторонніх партнерів по всіх регіонах світу, де Україна очікувала отримати переваги від таких відносин. Основний акцент робився на вже традиційно існуючі ще до часу перебування в складі СРСР торговельно-економічні зв'язки, а тому логічно, що початковий етап зовнішньої політики України ознаменувався підтримкою вже існуючих контактів. Зокрема розширення географії міжнародної політики України привели до створення нових, іноді несподіваних дипломатичних відносин, але їх перспектива і історичне розвиток продемонстрували стратегічну дальновидність державної дипломатичної служби.

Одною з країн, що знаходяться в досить тісних відносинах з Україною, є Йорданське Хашимітське Королівство, дипломати-

ческие связи с которым постоянно расширяются, а объемы экономического сотрудничества увеличиваются.

Следует акцентировать внимание и на том, что Иорданское Хашимитское Королевство признало независимость Украины еще 28 декабря 1991 р., а дипломатические отношения между двумя странами были установлены уже 19 апреля 1992 р. путем обмена дипломатическими нотами [3].

Правда длительное время после этого происходил поиск двусторонних интересов и перспективных для сотрудничества сфер общественных отношений. На первый взгляд, казалось бы, что между Иорданией и Украиной существует недостаточное количество общих интересов, однако стратегический потенциал таких отношений оказывается чрезвычайно высоким, чему есть несколько объяснений:

- Иордания является одной из наиболее стабильных государств ближнего Востока с тенденцией к постоянному росту ВВП, что формирует благоприятную потребительскую среду для Украинской промышленной продукции;

- Иордания имеет неблагоприятные климатические условия, что делает ее зависимой от экспорта продуктов питания, и в частности масла, зерновых и других видов продуктов, по производству которых Украина является одним из признанных мировых лидеров, а сравнительная близость к Украине, делает для Иордании такие экспортные отношения выгодными;

- наличие чрезвычайно разветвленной транспортной и логистической инфраструктуры, наличие выхода в Красное море и близость к трансазиатским торговым коридорам — все это превращает Иорданию в перспективного партнера в сфере транспортировки грузов и сотрудничества в области инфраструктурных проектов;

- Иордания является монархией, а ее монархический дом близок к монархиям стран Персидского региона, что делает это государство своеобразным потенциальным лоббистом интересов Украины во всем Восточно-Азиатском регионе.

Таким образом, исходя из приведенных преимуществ Иордании в качестве стратегического партнера целесообразно сделать вывод о потенциальных перспективах развития двусторонних отношений, а потому и необходимости их интенсификации.

Существенный импульс развитию двустороннего сотрудничества в различных сферах дал первый, в истории украинско-иорданских отношений, официальный визит Президента Украины Л. Д. Кучмы в Иорданию. Визит состоялся в апреле 2002 года. И хотя Консульство Украины в Иордании начало свою работу еще в январе 2002 года, но только к февралю 2003 г. было преобразовано в Посольство Украины в Иордании, что говорит о далекоидущих последствиях визита Президента Украины для укрепления двухсторонних отношений [3].

Подобный интерес президента Украины к Иорданскому Хашимитскому Королевству объяснялся острой необходимостью перестройки системы международных экономических связей Украины с целью поиска новых рынков сбыта собственной промышленной продукции. Такая потребность в диверсификации каналов импорта появилась по двум основным причинам:

- в конце 1990-х — начале 2000-х годов происходит постепенная интенсификация промышленного производства, создаются условия для устойчивого роста ВВП и производственного потенциала Украины в нескольких отраслях: металлургия, химическая отрасль, горнодобывающая и обогащательная, угольная и др. Поэтому Украина нуждается в новых рынках сбыта для своей продукции, и обращает внимание, прежде всего на страны географически близкие;

- в начале 2000-х годов начинается новый этап украино-российских отношений, который характеризуется недоброкачественной конкуренции со стороны северного соседа и созданием им условий для экономического давления на Украину, что требует существенной диверсификации внешнеэкономических связей из-за необходимости усиления собственной национальной безопасности.

Правда последняя цель так и не была достигнута даже в настоящее время, однако первые попытки существенно расширить географию экспорта были сделаны еще в начале 2000-х годов, и Иордания стала одной из новых дипломатических целей для Украины. Причем развитие экономического сотрудничества повысило спрос и потенциал и на другие сферы двусторонних отношений. В частности речь идет о гуманитарных связях, потребность в упорядочении которых вызвана возрастающим вниманием со стороны иорданских студентов в украинские вузы. Традиционным спросом пользуются отечественные вузы медицинского, автомобильного и фармацевтического профиля, что вызвало потребность в развитии межпарламентских связей и связей межрегиональных на уровне отдельных городов.

Существенный импульс развитию двустороннего сотрудничества, в т.ч. в сфере образования, дал в свою очередь первый в истории украино-иорданских отношений официальный визит Короля Иордании в Украину, который состоялся в 2005 году. Во время этого визита было подписано Соглашение между Министерством образования и науки Украины и Министерством высшего образования и научных исследований Иордании о сотрудничестве в области образования и науки. Соглашением предусматривается, в частности, ежегодный обмен студентами между иорданскими и украинскими вузами [2].

Все это свидетельствует о том, что, несмотря на существенные ментальные, культурные и другие различия Украины и Иордании, эти страны имеют чрезвычайный потенциал для двусторонних отношений, реализация которого должна происходить более интенсивно учитывая реалии сегодняшнего дня. Следует отметить, что при разрастании воо-

руженого конфлікту на Близькому Востoku Іорданія остається центром стабільності, що суттєво підвищує її транзитний потенціал, а відповідно Україна, в якості одного з найбільш перспективних напрямків в двосторонніх відносинах повинна розвивати співробітництво і в інфраструктурній і транспортній сферах. Це наситить і економічне зміст двосторонніх відносин, а також підвищить рівень політичного співробітництва.

Список использованной литературы:

1. Бані-насер Фаді. Зовнішня політика України в контексті мирного врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту: правові аспекти / Фаді Бані-насер // Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України. — 2014. — № 6. — С. 51-56
2. Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною та Іорданією [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://jordan.mfa.gov.ua/ua/ukraine-jo/culture>
3. Політичні відносини між Україною та Іорданією [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://jordan.mfa.gov.ua/ua/ukraine-jo/diplomacy>

КУЗЬМІН Е. Е.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного права та міжнародних відносин

ДЕЯКІ МІРКУВАННЯ ЩОДО ІСТОРИЧНИХ ПЕРЕДУМОВ ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ НА КВАЛІФІКАЦІЮ ВНУТРІШНІХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Історія людства наочно демонструє значну кількість прикладів тісного взаємозв'язку політики та права, їхня взаємодія простежується майже на кожному етапі становлення норм, які стосуються правової регламентації внутрішніх збройних конфліктів.

Починаючи з часів «релігійного регулювання» права війни, істотний вплив політики вже спостерігався у діях держав, які прагнули виправдати боротьбу «без обмежень», або ввести «обмеження, тільки щодо заколотників» [1, с. 55], з метою їхнього придушення будь-якими засобами. З виникненням державного суверенітету, саме політика, вплинула на появу ідеї про «виняткову справу держав» по відношенню до внутрішніх конфліктів, що призвело до того, що внутрішні конфлікти взагалі не підлягали регулюванню законами війни [1, с. 64-65]. Подібне становище спостерігалось й по відношенню до таких стадій доконвенційного регулювання громадянської війни як бунт (заколот) та дії

повстанських сил (повстання) [1, с. 64]. Політичний вплив не оминув і такий інститут як визнання воюючою стороною [1, с. 62], в якому роль політики полягала у «побоюванні» держав з приводу того, що таке визнання фактично піднімає повстанський рух до статусу держави [6, с. 174].

Такий вплив мав місце і у дискусіях з прийняття Женевських конвенцій 1949 р., адже «побоювання», що їхнє застосування могло б призвести до визнання стану війни, являло собою «...надзвичайно делікатну політичну проблему...» [6, с. 174]. Тому, за результатами обговорень було прийняте формулювання [4, с. 51] про те, що «...застосування попередніх положень не буде зачіпати юридичного статусу перебуваючих у конфлікті сторін...» [3].

Схожі політичні нюанси також мали місце і при підготовці та прийнятті Додаткових протоколів 1977 р. до Женевських конвенцій 1949 р., зокрема, Додаткового протоколу II, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру [2, с. 128]. Так, під час розгляду Дипломатичною конференцією умов застосування Додаткового протоколу II, багато держав енергійно підтримували тезу, згідно з якою саме державі, на території якої відбувається конфлікт, належить право визначати, чи підпадає останній під дію Додаткового протоколу II, чи ні; при цьому, вони вважали, що будь-яке інше рішення було б втручанням у внутрішні справи держави, яка «роздирається» збройним конфліктом [2, с. 128]. Однак, на думку Е. Давида (*E. David*), пропозиція щодо залишення кваліфікації на розсуд держави фактично була рівнозначною прагненню відновити інститут визнання стану війни. Тому, ця пропозиція була відхилена більшістю держав, що призвело до того, що вступ Додаткового протоколу II у силу став залежати виключно від «об'єктивної» реалізації умов, сформульованих у ст. 1, а не від «декларації про застосування», яка відходить від існуючого уряду, як це раніше стверджувалось [2, с. 128].

Таким чином, слід погодитись із думкою Є. Л. Стрельцова про те, що переважна більшість конфліктів є «...політико-правового змісту...» [5, с. 133], і є «...продовженням політики держави...» [5, с. 135]. Саме тому, збройні конфлікти схильні до політичного впливу як зсередини, так і зовні, зокрема, під час правової кваліфікації.

Список використаної літератури:

1. Бартельс Р. Сроки, границы и конфликты. Историческая эволюция правового раздела между международными и немеждународными вооруженными конфликтами / Рожье Бартельс // Международный журнал Красного Креста. — 2009. — № 873. — С. 45-90.
2. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов : курс лекций, прочитанных на юридическом факультете Открытого Брюссельского университета / Э. Давид. — Москва :Международный Комитет Красного Креста, 2011. — 1144 с.

3. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : Міжнародний документ від 12.08.1949 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-сайт. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_153
4. Применение силы в ситуации насилия : брошюра МККК. — Москва : Международнй Комитет Красного Креста, 2008. — 58 с.
5. Стрельцов Є. Л. До питання про сутність та види міжнародних конфліктів / Є. Л. Стрельцов // Наукові праці Національного авіаційного університету. — 2014. — № 4 (33). — С. 133-137.
6. Стюарт Дж. Г. К единому определению вооруженного конфликта в международном гуманитарном праве: анализ интернационализированного вооруженного конфликта / Джеймс Г. Стюарт // Международный журнал Красного Креста. — 2003. — № 849-852. — С. 129-175.

ДІЧКО Г. О.

Запорізький національний університет,
аспірант кафедри історії і теорії держави та права

МІЖНАРОДНІ ДОКУМЕНТИ У СФЕРІ РЕФОРМУВАННЯ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

В Україні відбувається медична реформа, спрямована на покращення якості медичного обслуговування на досягнення рівня світових та європейських стандартів в галузі охорони здоров'я. Тому доцільним є характеристика міжнародних документів медичного характеру і порівняння їх положень із фактичною ситуацією, що склалася в нашій державі.

Міжнародні охороноздоровчі документи мають на меті реформування галузі охорони в цілому у світовому масштабі. Вони покликані забезпечити боротьбу з негативними явищами, які виходять за рамки проблем однієї держави. Для безлічі країн світу характерними є проблеми серцево-судинних захворювань, ракових патологій, захворюваності на ВІЛ/СНІД та репродуктивного здоров'я населення, менш розвинуті держави стикаються зі складнощами, викликаними дитячою і материнською захворюваністю та смертністю, поширенням інфекційних хвороб та загрозою епідемії. Міжнародні документи медичного спрямування покликані змінити становище у галузі охорони здоров'я на краще, розробивши програми реформування та врегулювавши становище всіх учасників таких відносин.

Одним з них є Алма-Атинська декларація. Вона була прийнята Міжнародною конференцією з первинної медико-санітарної допомоги 12 вересня 1978 року і містить низку важливих програмних положень, що в рамках гуманізму та пацифізму визначають вектор розвитку охо-

рони здоров'я для держав всього світу. Значна частина документу присвячена впровадженню до систем охорони здоров'я держав первинної медико-санітарної допомоги. Декларація зазначає, що первинна медико-санітарна допомога становить важливу частину медико-санітарного забезпечення. Вона базується на практичних науково обґрунтованих і соціально прийнятних методах і технологіях, які повинні бути повсюдно доступні як окремим особам, так і сім'ям при таких витратах, які громада і країна в цілому можуть дозволити на кожному етапі свого розвитку в дусі самостійності і самовизначення. Такий вид допомоги становить невід'ємну частину як національної системи охорони здоров'я, максимально наближає медико-санітарну допомогу до місця проживання і роботи людей і являє собою перший етап безперервного процесу охорони здоров'я народу.

Декларація містить положення про те, що люди мають право і обов'язок брати участь на індивідуальній і колективній основі в плануванні і здійсненні їх медико-санітарного обслуговування, а уряди держав несуть відповідальність за здоров'я своїх народів, яке може бути забезпечене лише шляхом здійснення відповідних медико-санітарних і соціальних заходів. Вона прогнозує досягнення всіма народами світу такого рівня здоров'я, який дозволить вести продуктивний у соціальному і економічному плані спосіб життя [1].

Наступним документом, який задає вектор позитивних змін у галузі охорони здоров'я, є Люблянська хартія з реформування охорони здоров'я, прийнята 19 червня 1996 р. на конференції міністрів охорони здоров'я Європейського Регіону. Вона містить низку фундаментальних принципів, спрямованих на те, щоб охорона здоров'я сприяла зміцненню здоров'я та поліпшенню якості життя людей. Такі принципи поділяються на дві великі категорії: основоположні та принципи управління процесом змін.

До першої з категорій основоположної належить наступний перелік. Системи охорони здоров'я мають бути: засновані на етичних цінностях; спрямовані на покращення здоров'я, задоволення потреб населення, на покращення якості медичного обслуговування; спиратися на надійну систему фінансування, орієнтуватися на первинну медико-санітарну допомогу.

До принципів управління процесом змін відносяться: розробка і розвиток політики охорони здоров'я (відповідно до загальносвітового вектору розвитку з урахуванням національних особливостей, з залученням моніторингу та оцінки суспільства); врахування думки та вибору громадян (вони повинні мати такий самий вплив на галузь охорони як і управлінські та професійні рішення, особливо за темами взаємодії лікарів та пацієнтів, утримання медичної галузі, подання скарг, після проведення інформаційної та просвітницької роботи для населення); реорганізація системи надання медичної допомоги (координація зусиль офіційних служб охорони здоров'я та сімейних і соціальних структур

самостійної медичної допомоги, зміщення акцентів з невідкладної медичної допомоги на медико-санітарну допомогу, денні стаціонари та надання медичної допомоги вдома); зміна характеру використання людських ресурсів (професійний розвиток працівників охорони здоров'я, створення дієвої системи заохочень); вдосконалення механізмів управління (розробка комплексу адміністративно-управлінських механізмів та інфраструктури, самостійність закладів охорони здоров'я при управлінні власними ресурсами, розвиток управлінських кадрів); навчання на основі досвіду (підтримка реформаторських ініціатив як на державному так і на міждержавному рівнях, які ґрунтуються на достовірних даних та знаннях) [2].

Ці міжнародні документи заклали підвалини для формування нової політики у галузі охорони здоров'я як на глобальному, так і на регіональному рівнях. Такі тенденції розвитку світової охорони здоров'я як створення дієвої системи первинної медико-санітарної допомоги, покращення рівня санітарної освіти та інформованості людини з питань охорони здоров'я, врахування думки населення при реформуванні медичної галузі наразі впроваджуються в Україні. Перші лікарі сімейної медицини почали працювати у Львівській області ще 1988 році, а перша кафедра загальної практики — сімейної медицини в Україні започаткована в Запорізькому державному інституті удосконалення лікарів в 1995 році. В Україні нормативно-правовому регулюванню сімейної медицини присвячено Закон «Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку первинної медико-санітарної допомоги на засадах сімейної медицини на період до 2011 року» від 22 січня 2010 р. № 1841-VI та Постанову Кабінету Міністрів України «Про комплексні заходи щодо впровадження сімейної медицини в систему охорони здоров'я» від 20 червня 2000 р. № 989. Нещодавно було прийнято зміни до Основ законодавства України про охорону здоров'я, які запроваджують нові принципи самостійного господарювання і автономного розпорядження ресурсами для закладів охорони здоров'я. Але до цього часу немає системного закону, який на державному рівні надавав би обґрунтування сімейної медицини та засади її організації в нашій країні.

Список використаної літератури:

1. Алма-Атинська декларація. Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/almaata78.shtml
2. Люблянська хартія з реформування охорони здоров'я. Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0012/113304/E55363R.pdf?ua=1

Розділ VIII

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

БЕЛОГУБОВА О. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ УНІФІКАЦІЇ МАТЕРІАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ У СФЕРІ ПРАЦІ МОРЯКІВ

У сфері регулювання трудових відносин, ускладнених іноземним елементом, матеріально-правовий спосіб регулювання широко використовується і досить докладно досліджений. В. П. Звеків звертає увагу на включення матеріально-правових норм, що регулюють приватно-правові відносини з іноземним елементом у міжнародне приватне право в якості його невід'ємної складової частини, що ґрунтується на внутрішньому законодавстві, міжнародних договорах і звичаях [1, с. 36].

Сьогодні йде процес розробки уніфікованого і конвенційного порядку міжнародного морського приватного права. Основним методом уніфікації, використаним в міжнародних конвенціях з морського права, є метод уніфікації матеріальних норм. Він є, мабуть, найефективнішим, оскільки призводить до створення однакових матеріальних норм, що визначають права та обов'язки сторін в тих або інших правовідносинах. Розробка уніфікованих матеріальних норм залишиться, очевидно, і надалі основним методом розвитку конвенційного міжнародного морського приватного права та основним засобом усунення колізій різнонаціональних законів.

Універсальна уніфікація матеріальних норм у сфері міжнародної праці має важливе значення. Причому слід чітко диференціювати міжнародні документи, в першу чергу міжнародні договори, хоч містять міжнародні трудові стандарти, але спрямовані на всі категорії працюючих (Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., більшість конвенцій МОП), і норми міжнародних конвенцій, прийняті і направлені на врегулювання трудових відносин з іноземним елементом. Змішання

двох цих видів міжнародно-правового регулювання не виправдано розширює предмет міжнародного приватного трудового права, і дає підстави його злиття та поглинання міжнародним трудовим правом, що мають абсолютно іншу правову природу. На жаль, така тенденція простежується в ряді досліджень [2], що призводить до нівелювання приватноправових підходів регулювання та захисту трудових прав іноземців, які на наш погляд, є найбільш ефективними і поширеними правовими механізмами.

Відносно першої групи угод, ми в принципі згодні з Л. П. Ануфрієвою, яка звертає увагу на те, що в розглянутій сфері достатньо висока питома вага міжнародних документів, в принципі не містять норм, що спрямовані на регламентацію відносин власне цивільно-правового характеру. Однак такого роду акти складають фундамент регулювання в тому, що стосується загального положення особи в приватноправовій сфері та визначення її відповідного статусу [3, с. 625]. Ця група конвенцій досить добре вивчена в науковій літературі, і ми не будемо зупинятися на їх аналізі.

Що стосується другої групи договорів, то на наш погляд, вони хоча і не містять колізійних норм, але визначають права і обов'язки працівників у відносинах, ускладнених іноземним елементом. Ці договори класифікують за двома підставами: за предметом і за рівнем регулювання. Однак у наведеній нижче класифікації, ми зупинимося тільки на універсальних міжнародних договорах.

Як було зазначено вище, ми не схильні відносити до розглянутої сфери всі міжнародні конвенції (і рекомендації), і тому класифікуємо їх по предмету на дві підгрупи:

1) конвенції, спеціально присвячені іноземним працівникам та працівникам-мігрантам (Конвенція про права трудящих-мігрантів і членів їх сімей 1990 р.; Конвенція про рівноправність громадян країни та іноземців у галузі відшкодування працівникам під час нещасних випадків, 1925 р.; Конвенція МОП № 97 (переглянута) про трудящих-мігрантів 1949 р.; Конвенція про рівноправність громадян країни та іноземців і осіб без громадянства в галузі соціального забезпечення 1962 року; Конвенція МОП № 143 про трудящих-мігрантів 1975 р.)

2) міжнародні договори, що регулюють трудову діяльність працівників певних професій, прийняті у зв'язку з високою питомаю вагою іноземних працівників і специфікою захисту їх прав (Конвенція про умови праці рейнських моряків 1950 р.; конвенції МОП, які регулюють працю моряків).

Таким чином, норми морських конвенцій МОП будуть безпосередньо регулювати трудові відносини моряків-іноземців, що дозволить забезпечити матеріально-правову уніфікацію регулювання відносин у цій сфері.

Список використаної літератури:

1. Звеков, В. П. Коллизии законов в международном частном праве / В. П. Звеков. — М.: Волтерс Клувер, 2007. — 407 с.
2. Хаустова Н. А. Защита трудовых прав граждан в международном частном праве. Дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Хаустова Н. А. — М., 2006. — 190 с.
3. Ануфриева Л. П. Международное частное право: В 3-х т. Т. 2. Особенная часть: Учебник. — М.: Издательство БЕК, 2000.

МАНУЇЛОВА К. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин,
кандидат юридичних наук, доцент

«ГНУЧКЕ» КОЛІЗІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Сучасна тенденція розвитку колізійних норм — це перехід від жорсткого до гнучкого колізійного регулювання, яке розвивалося протягом всієї історії міжнародного приватного права. Перехід саме від жорсткого до гнучкого колізійного регулювання викликаний об'єктивними потребами розширення та ускладнення сфери колізійного регулювання приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом.

Еволюція міжнародного приватного права вимагає проведення аналізу історичного розвитку колізійного регулювання в цілях розуміння властивих йому особливостей на сучасному етапі, а також впливу сучасних процесів на стан колізійних норм в міжнародному приватному праві різних держав.

В даний час основним способом вирішення колізійного питання є застосування абстрактних, «гнучких» правил, що дозволяють враховувати конкретні обставини даного фактичного складу. Одночасно із закріпленням гнучких колізійних прив'язок має місце відмова від «жорстких» колізійних норм, заснованих на будь-якому твердому критерії вибору права.

Гнучкі колізійні прив'язки (закон найбільш тісного зв'язку, власне право контракту, власне право делікту) вперше з'явилися в доктрині та судовій практиці США. Ці прив'язки широко застосовуються як в договірних, так і позадоговірних зобов'язаннях. У 1962 р. в справі *Babcock v. Jackson* був підтверджений перехід до системи колізійних правил, в якій домінують принципи найбільш тісного зв'язку та «урахування інтересу». Ця позиція відображена в неофіційній кодифікації колізійного права — Другому зводі законів про конфлікти законів США (1971 р.) [1]. Загальне колізійне правило для деліктних та квазі-

деліктних зобов'язань — підкоряється праву штату, політика і порядок якого, якщо його право не буде застосовано, виявляться істотно утиснутими (ст. 3542 ЦК Луїзіани).

Відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право» права та обов'язки за зобов'язаннями, що виникають внаслідок завдання шкоди, визначаються правом держави, у якій мала місце дія або інша обставина, що стала підставою для вимоги про відшкодування шкоди. Дані положення містять низку колізійних норм, які дозволяють визначити систему «гнучкого» регулювання зобов'язань про відшкодування шкоди.

Права та обов'язки за зобов'язаннями, що виникають внаслідок завдання шкоди за кордоном, якщо сторони мають місце проживання або місцезнаходження в одній державі, визначаються правом цієї держави [2].

На сьогоднішній день особливе місце займає теорія «гнучких» колізійних норм, оскільки є загальновизнаним той факт, що ідеально вирішити колізійну проблему неможливо. Під «гнучкою» колізійною нормою розуміють норму нового покоління. Дана норма містить прив'язку до закону, який суд знайде найбільш гідною кандидатурою, найбільш придатним до закону країни, з якої відношення має найбільш тісний зв'язок, де знаходиться центр життєвих інтересів сторін, до найбільш сприятливого права. Тобто, така норма не містить конкретної вказівки на правову систему. Застосування «гнучкої» норми особливо вдало при вирішенні тупикових колізійних проблем, коли визначити застосовне право звичайним (традиційним) способом неможливо [3, с. 121].

Однак, обмежувати міжнародне приватне право колізійним правом було б невірно, так як існують і матеріальні норми, спрямовані на безпосереднє регулювання відносин з іноземним елементом. Матеріально-правовий метод виражається: а) в застосуванні міжнародних договорів (двосторонніх і багатосторонніх) на території країн, де розташовані учасники конкретних відносин, ускладнених іноземним елементом; б) в застосуванні внутрішнього законодавства, що безпосередньо регулює правовідносини з іноземним елементом.

Перехід від жорсткого до гнучкого колізійного регулювання притаманний колізійному регулюванню в цілому та виражається у відмові від застосування формальних колізійних норм, а також в прагненні відшукати такий варіант врегулювання, який з урахуванням результату застосування матеріально-правових норм, обраних за допомогою відповідної колізійної норми, задовольняв би критеріям справедливості, розумності, доцільності, ефективності та відповідав очікуванням сторін приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом [4, с. 267].

Отже, «гнучка» колізійна норма — це норма, що відсилає до права тієї країни, з якою правовідносини мають тісніший зв'язок. Дані нор-

ми використовуються тільки тоді, коли застосування «жорстких» колізійних норм не забезпечує належного регулювання. Вона є нормою нового покоління і потребує більш детального розгляду як на доктринальному, так і на законодавчому рівні.

Список використаної літератури:

1. Restatement of the Law of Conflict of Laws (Second). — 1971 // Електронний ресурс. Режим доступу : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/1445336/Restatement-of-the-Law-Second-Conflict>.
2. Закон України «Про міжнародне приватне право» // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>.
3. Звеков В.П. Международное частное право. Курс лекций. — М., 2000. — 686 с.
4. Лунц Л.А. Курс международного частного права. Общая часть. — М., 1973. — 377 с.

ДОРОФЕЕВ А. В.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
аспирант кафедры международного права и международных отношений

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ЗАКУПОК В ЦЕЛЯХ ПОДДЕРЖКА МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА

Как правило, только представители крупного бизнеса принимают участие в торгах. Часто это обусловлено тем, что только у крупных компаний есть возможность понести большие затраты и только крупные компании обладают определенным багажом опыта, технологиями, количеством сотрудников, способных выполнить заказ, и репутацией. Однако существуют и другие причины, эффект которых необходимо минимизировать. Это, в первую очередь, неэффективное законодательство, регулирующее работу малого бизнеса, а также высокое налогообложение. Решая эти проблемы, государство, во-первых, помогает малому бизнесу, а также небольшим предприятиям выйти на новый уровень конкуренции с представителями крупного бизнеса, а во-вторых, стимулирует создание новых рабочих мест. Участие в конкурсах, а также размещение заказа у представителя малого бизнеса стимулируют его развитие и в среднесрочной перспективе имеет позитивный эффект на экономику.

Государственные закупки представляет собой механизм, с помощью которого правительства могут оказывать непосредственную поддержку малому бизнесу. Рынок государственных закупок является достаточно

крупным и привлекательным не только для крупных поставщиков, но и для представителей малого и среднего бизнеса. Но, к сожалению, во многих, как правило, развивающихся странах, государство в силу тех или иных причин не пытается реализовать различные меры в попытке улучшить шансы на успех для мелких поставщиков.

Существует несколько подходов, как государство может помочь малому бизнесу интегрироваться в систему государственных закупок: принятие позитивной дискриминации в отношении малого бизнеса, использование “таргетинговой системы” для присуждения контрактов малым и средним предприятиям, а также расширенная возможность для малых и средних предприятий участвовать в субподряде с целью получить долю от участия в государственных закупках.

Позитивная дискриминация. Соединенные Штаты Америки, например, являются страной, где в сфере государственных закупок активно используется подход позитивной дискриминации, основанной на системе выделения определенной доли контрактов для малого бизнеса. Минимально допустимая законом квота (в настоящее время 23 %) от стоимости контракта должна быть присуждена представителям малого бизнеса, тем не менее, требования к квоте для конкретных ведомств могут изменяться путем переговоров.

«Таргетинговая система». Использование “таргетинговой системы” в присуждении государственных контрактов небольшим подрядчикам является отличным примером государственной поддержки малого и среднего бизнеса. Государство таким образом выделяет определенные сферы, в которых заказы, как правило, отдаются небольшим подрядчикам. Несмотря на то, что представители малого бизнеса активно поддерживают данную инициативу, она часто подвергается критике, связанной в первую очередь с тем, что “таргетинговая система” ставит под сомнение один из главных критериев присуждения победы на конкурсе — профессионализм подрядчика, заключающийся в цене и качестве его продукта или услуг.

Субподрядные работы. И, наконец, третий подход привлечения к участию представителей малого бизнеса — это поощрение их участия в сфере государственных закупок с помощью субподряда, где будет меньший объем работ и использования средств. Отдавая меньшие по объему и времени работы, государство не только стимулирует участие небольших поставщиков в сфере государственных закупок, но также и в перспективе повышает качество субподряда, поскольку объем работ распределяется между подрядчиком и субподрядчиком и каждый из них с полной отдачей фокусируется исключительно на своей работе.

КОНОНЕНКО Д. Ф.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри міжнародного права та міжнародних відносин

ОБ ЭКСТРАТЕРРИТОРИАЛЬНОСТИ АКТОВ ГОСУДАРСТВ О ПРИМЕНЕНИИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ САНКЦИЙ

Вопрос о санкциях, вводимых актами органов иностранных государств, воздействию которых подвергаются гражданско-правовые отношения, осложненные иностранным элементом, сегодня стоит как никогда остро. Указанное обстоятельство неизменно обращает нас к вопросу о действии норм иностранного права.

Действие национальных правовых норм осуществляется как в пределах территории принявшего норму государства, так и за его пределами. Территориальное действие закона означает возможность его применения к субъектам права, осуществляющим юридически значимые действия в пределах территории государства. Действие закона, выходящее за пределы территории принявшего его государства, в науке международного частного права именуется экстратерриториальным. В юридической литературе экстратерриториальное действие закона нередко характеризуется как свойство частного права, способного регулировать отношения, включающие иностранный элемент. Это связано с тем, что за пределы государственной территории чаще выходят именно нормы частного права. Выход за пределы национальных границ публичных норм рассматривается скорее как исключение [1, с. 13].

Особо активно экстратерриториальная экспансия внутреннего права проявилась в практике США. Причины столь активного экстратерриториального применения своего национального законодательства Соединенными Штатами объясняются во многом ролью доллара США как главной резервной валютой мира, что создает объективный интерес и возможности рычагов давления для правительства США продвигать свое внутреннее право за пределами страны. Так, в соответствии с положениями US Patriot Act государственные органы США имеют право заморозить и (или) конфисковать активы любого иностранного банка, даже размещенные на депозит третьего банка, при условии, что такой иностранный банк имеет корреспондентские отношения с любым американским банком.

Однако придание собственным законодательным нормам экстратерриториального эффекта, распространение действия своего права за пределы национальной территории находится в противоречии с рядом сложившихся международно-правовых норм. Общие принципы международного права (суверенного равенства, невмешательства, сотруд-

ничества) заключаются в том, что какое-либо государство не может предпринимать меры на территории другого государства введением своих национальных законов без согласия последнего. Тем не менее, можно наблюдать растущую тенденцию к появлению законов, нацеленных на законодательный эффект в других странах.

Возникает логичный вопрос, имеют ли акты иностранных государств, устанавливающие экономические санкции, экстраterritориальное действие?

Как отмечает в этой связи Г. ван Хойта, государство обладает юрисдикцией *ratione loci* применять специальные экономические меры в пределах своей территории, а также налагать запреты *ratione personae* на своих граждан и организации [2, с. 147]. Иными словами, характер предписаний актов иностранных государств от применения экономических санкций (как норм публично-правовой природой) свидетельствуют об их действии лишь в пределах территории государств, принявших их. Под действие указанных актов подпадают организации и физические лица, находящиеся под юрисдикцией этих государств, они обязательны для компетентных органов этих государств и их должностных лиц.

Следует ли в таком случае судам при рассмотрении споров о действительности внешнеэкономических договоров признавать действие иностранных законов, устанавливающих запреты и ограничения, если они являются частью применимого права? Анализируя влияние санкций на внешнеэкономические отношения, И. Н. Крюкова приходит к выводу о том, что нормы *lex causae* при применении иностранного права, включающие нормы о санкциях, могут быть не применены в государстве *lex fori* в случае, если такие санкции будут противоречить основополагающим началам либо отдельных отраслей, либо правовой системы государства в целом, поскольку будут представлять нарушение публичного правопорядка конкретного государства [3, с. 64]. Примеры, когда суды не признавали действие иностранных законов, содержащих торговые ограничения и запреты, известны и судебной практике.

Подводя итог, отметим, что сегодня, когда применение экономических санкций приобретает систематический характер, содержание и механизм их реализации должны быть приведены в соответствие с потребностями правового регулирования. Разработка теоретической концепции санкций и выработка на этой основе предложений по совершенствованию законодательства и практики его применения будут способствовать определению наиболее эффективных материально-правовых и коллизионных решений правового регулирования внешнеэкономической деятельности.

Список використаної літератури:

1. Хуснутдинов Р. Р. Территориальное и экстерриториальное действие уголовного закона: Автореф. дис. канд. юрид. наук. — Казань, 2007. — 21 с.
2. Van Houtte, Hans. The Impact of Trade Prohibitions on Transnational Contracts // Revue de droit des affaires internationales. — 1988. — Volume 1988, Issue 2. — P. 141-154.
3. Крючкова И. Н. Экономические санкции Совета Безопасности Организации Объединенных Наций в международном публичном праве и международном частном праве. Монография / Крючкова И. Н. — М.: МАКС-Пресс, 2005. — 146 с.

Розділ IX

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА І ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОВИЗНАВСТВА

БЕХРУЗ Х.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
заведующий кафедрой права Европейского Союза
и сравнительного правоведения, доктор юридических наук, профессор,
член-корреспондент Международной академии сравнительного права

К ВОПРОСУ О ПРОЦЕДУРЕ ВЫХОДА ИЗ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

До недавнего времени Европейский Союз считался наиболее успешным интеграционным объединением, где интеграция практически всех сфер жизни государств-членов обеспечивала устойчивое экономическое развитие и высокий уровень благосостояния граждан. Однако мировой экономический кризис 2008 г. подверг серьёзному испытанию прочность Союза не только экономически, но и политически. Иммиграционные проблемы, полномасштабно затронувшие не только ЕС в целом, но и все его государства-члены, обострили и без того сложные взаимоотношения внутри Союза.

Европейский Союз (ЕС) — наиболее успешное региональное объединение, где интеграция практически всех сфер жизни государств-членов обеспечивала устойчивое экономическое развитие и высокий уровень благосостояния граждан. Мировой экономический кризис 2008 г. подверг серьёзному испытанию прочность Союза не только экономически, но и политически. Иммиграционные проблемы, полномасштабно затронувшие не только ЕС в целом, но и все его государства-члены, обострили и без того сложные взаимоотношения внутри Союза. Результатом кризисных явлений в ЕС стал выход из него Великобритании, получивший название «Brexit».

Анализ учредительных договоров ЕС, таких как, Парижский договор 1951 г. «О создании Европейского объединения угля и стали», Римские договоры 1957 г., учреждавшие «Европейское экономическое сообщество» и «Европейское сообщество по атомной энергии», Маастрихтский договор о ЕС 1992 г., Амстердамский договор 1997 г., Нишский договор 2001 г. показывает, что в них отсутствовали конкретные нор-

мы, предусматривающие выход из состава европейских интеграционных объединений. Это обстоятельство демонстрирует то, что лидеры европейских государств не допускали даже гипотетическую возможность такого выхода.

По мнению некоторых исследователей, отсутствие права на выход из ЕС, на самом деле, не являлось абсолютным по своей сути, так как государства-члены могли использовать положения Венской конвенции 1969 г. «О праве международных договоров», указывающие на возможность выхода из состава международных организаций по ряду оснований [1]. Однако ЕС является особой международной организацией, скорее объединением наднационального характера, основанной на собственной правовой системе, что не позволяет ему регулировать право и процедуру выхода государств-членов на основе применения положений Венской конвенции.

Впервые возможность выхода из ЕС была оговорена в проекте «Конституции для Европы» 2004 г. [2]. Хотя этот документ не вступил в силу, тем не менее, его положения о праве выхода из ЕС получили развитие в тексте Лиссабонского договора 2007 г. Так, согласно ст. 50 этого документа «любое государство-член может принять решение о выходе из Союза в соответствии со своими конституционными требованиями» [3].

Разработана следующая процедура выхода из ЕС. Государство-член Евросоюза, принявшее решение о выходе, должным образом уведомляет о своем решении Европейский совет. Союз (в лице Европейской комиссии) на основе предписаний, установленных Европейским советом, проводит переговоры и заключает с государством соглашение, которое определяет порядок его выхода из Евросоюза и основы их будущих взаимоотношений. После подготовки соглашения оно направляется в Европарламент на одобрение, после чего Совет от имени Европейского Союза и на основе квалифицированного большинства голосов заключает соглашение о выходе государства из состава ЕС. Все договоры ЕС в отношении такого государства прекращают свое действие с момента вступления в силу соглашения о выходе из ЕС, а если такое соглашение не удалось заключить по причинам разногласий, то тогда государство автоматически выходит из ЕС через 2 года с момента уведомления государством Европейского совета о своем решении.

До недавнего времени ни одно государство не выходило из состава ЕС, (не считая выхода некоторых полуавтономных территорий государств-членов ЕС, таких как Гренландия, Сен-Мартен). До 2016 г. ни в одном государстве-члене не проводили национальный референдум о выходе из ЕС. Необходимо напомнить, что в 1975 г. В Великобритании состоялся референдум о выходе из Европейского экономического сообщества (ЕЭС), на котором 67,2 % избирателей проголосовали за то, чтобы остаться в Сообществе [4].

Летом 2016 г. Великобритания провела референдум о членстве в ЕС, результаты которого показали, что при явке 72,2 % 51,9 % граждан страны высказались за выход из него [5]. Необходимо отметить, что сложившаяся ситуация — это результат накопившихся за долгие годы проблем во взаимоотношениях между Великобританией и ЕС. По мнению британцев, во многих своих решениях Брюссель не учитывал специфические интересы Соединенного Королевства.

После законодательного одобрения британским парламентом, а также после его подписания королевой 16 марта 2017 г., Закон о выходе Соединенного Королевства из ЕС вступил в силу. Тем самым было положено начало двухлетнего процесса выхода Великобритании из ЕС, который должен завершиться до апреля 2019 г. 29 марта 2017 г. премьер-министр Великобритании Тереза Мэй подписала письмо-уведомление в ЕС, которым официально запустила процедуру «Brexit» [6].

Европейский парламент 5 апреля 2017 г. большинством голосов (за документ проголосовало 516 депутатов, 133 — против и 50 воздержавшихся) принял резолюцию, устанавливающую основные принципы и условия для одобрения законодательным органом Евросоюза соглашения о выходе Великобритании из ЕС. В документе подчеркивается важность обеспечения равной и справедливой процедуры как для граждан ЕС, проживающих в Великобритании, так и для британских подданных, проживающих в Евросоюзе. В резолюции отмечается, что Соединенное Королевство до официального выхода из ЕС остается его членом, а это, в свою очередь, предусматривает как права, так и обязанности, в том числе финансовые обязательства, которые могут оставаться в силе и после завершения «Brexit».

До «Brexit» возможность выхода государств-членов из состава ЕС была лишь предметом теоретических предположений, так как с учетом нескольких волн расширения ЕС за последние годы, в фокусе внимания исследователей находился вопрос о механизме дальнейшего присоединения к ЕС новых членов. «Brexit» стал отрезвляющим фактором для тех, кто не видел проблем на пути дальнейшей всесторонней интеграции, считавших, что уже ничего не сможет помешать этому процессу.

Исследование этой проблемы обусловлено необходимостью всестороннего анализа возможных геополитических и экономических последствий «Brexit» для ЕС и Великобритании. Кроме того, ее изучение позволяет объективно оценить социально-политические и экономические причины, приведшие страну к данному результату.

Список использованной литературы:

1. Венская конвенция о праве международных договоров от 23 мая 1969 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/law_treaties.shtml
2. Treaty establishing a Constitution for Europe [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://en.wikipedia.org/wiki/Treaty_establishing_a_Constitution_for_Europe
3. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union, Official Journal of the European Union C. 326, 26.10.2012. – P. 1-390.
4. Research Briefings – The 1974–75 UK Renegotiation of EEC Membership and Referendum. Researchbriefings.parliament.uk [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://researchbriefings.parliament.uk/ResearchBriefing/Summary/CBP-7253>
5. United Kingdom European Union membership referendum, 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://en.wikipedia.org/wiki/United_Kingdom_European_Union_membership_referendum_2016
6. Red lines on Brexit negotiations [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.europarl.europa.eu/news/en/news-room/20170329IPR69054/red-lines-on-brexit-negotiations>

ВАСИЛЕНКО М. Д.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри права ЄС і порівняльного правознавства,
доктор юридичних наук, професор

ВЗАЄМОДІЇ УКРАЇНА – ЄС: СПОДІВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ (КОРОТКИЙ АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД)

Визначальним чинником у стосунках Україна – ЄС в останні десятиліття стало прагнення українського суспільства до зближення та набуття перспективи членства в ЄС, на яке Україна сподівалася з перших років незалежності. Євроінтеграційний курс України ускладнювався її відносинами з Росією, що склалися з часів незалежності, так і затримкою відносин Україна – ЄС в часовому вимірі з обох боків, в тому числі й небажанням головних єврочиновників того часу бачити Україну серед країн-членів ЄС. На початку 2000-х рр. інтеграція країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) була спрямована на набуття повноцінного членства ЄС, і далі вже у складі ЄС на перетворення його з наддержавного союзу із розширеними компетенціями до федеративного (конфедеративного) державного утворення, але вже забувши за євроінтеграційні устремління України. Сьогодні під тиском економічних та соціальних проблем, міграційних хвиль, які накочуються на

ЄС, країни ЦСЄ все частіше обирають власні національні стратегії реагування: припинення безвізових режимів, посилення режиму кордонів та навіть зведення прикордонних мурів на кордонах із своїми європейськими сусідами. При цьому важко не погодитися з позицією тих науковців, які констатують кризу єврозони, яка, на їх думку, спричинена не лише світовою економічною кризою, але й особливостями внутрішньої політики держав-членів ЄС.

На сьогодні, особливо після Брексіту, ЄС повинен розробити дієву стратегію виходу із кризової ситуації, яка є комплексним завданням, що має передбачати зміни в інституційній, економічній і політичній сферах функціонування ЄС. Однак ймовірно, що це буде робитися досить повільно в порівнянні з тим, як цього потребує конкретна ситуація. В той же час, маючи великий досвід євроінтеграції, Україна при реалізації своєї інтеграційної політики повинна враховувати те, що існує суттєвий розрив між обіцяними перспективами з боку ЄС та реальною дійсністю. Так, європейські політики продовжують говорити про значення технічних питань і зберігають мовчання з питання надзвичайної важливості, що стосується ролі держави, втручання держави в економіку. Більше того, у розв'язанні ключового питання євроінтеграційної стратегії України, а саме перспективи членства України в ЄС, зберігається невизначеність. Високопосадовці ЄС обмежуються загальними твердженнями про неготовність до цього, уникають будь-яких зобов'язань перед Україною, пропонуючи їй лише асоціацію і зону вільної торгівлі без необхідних інвестицій з боку ЄС на інкорпорацію економіки України в економіку ЄС. При цьому ЄС, маючи суттєві внутрішні проблеми і зіткнувшись із труднощами (Брексіт, економічна криза у більшості країн-членів тощо) продовжує розмовляти з Україною «паралельною» мовою.

Об'єктивно виникає потреба пристосуватись до нових форм і правил європейської інтеграції, зуміти забезпечити собі місце активного гравця у континентальній політиці. Це означає, що Україні необхідно шукати нові шляхи для діалогу із ЄС та країнами-членами, визначити ті форми співробітництва, що дозволять максимально безконфліктно та швидко вбудуватись у регіональний розподіл праці, вийти та закріпитися на європейських ринках. Нарощування співробітництва с країнами ЦСЄ спростить інтеграцію України у розподіл праці на регіональному ринку, через побудову ланцюжків промислово-інвестиційної та виробничої кооперації. В зв'язку з цим, Україна має відтворити модернізацію економіки та провести прискорену реіндустріалізацію в напрямку саме співробітництва з країнами ЦСЄ. При цьому треба не допустити подальшої деградації промисловості, зупинити скочування до економіки «сировинного експорту». Для реалізації вищезазначеного потрібно нарощувати інвестиції у збільшення глибини переробки продукції, впроваджувати сучасні технології, розгортати виробництва товарів та послуг із високою доданою вартістю. Однак брак чіткої перспек-

тиви членства України в ЄС у сучасних умовах не тільки гальмує проведення внутрішніх реформ, а й не сприяє ефективному забезпеченню безпеки на європейському континенті.

Важливим кроком в усуненні цих негативних тенденцій має стати подолання практики умовчань. Відсутність бажання Європейської Комісії та низки ключових країн-членів ЄС визнати за Україною право на майбутнє членство в ЄС базується не стільки на конкретних доводах, скільки на відмові говорити на цю тему. Зазначена проблема має стати предметом відкритого й неупередженого обговорення, потрібні також серйозні аналітичні оцінки щодо можливих негативних наслідків обмежень України у її прагненні до членства в ЄС для міжнародного безпекового середовища. Сучасні політичні та економічні процеси в ЄС, в свою чергу, викликають дискусії щодо його майбутнього в науково-експертних середовищах країн, які оголосили про свої євроінтеграційні наміри, зокрема в Україні. В цьому випадку мають враховуватися кілька різних планів (сценаріїв), в іншому (один план) — можливі серйозні провали і поразки, про що свідчать чисельні історичні факти. У цьому контексті вжиття державою заходів, спрямованих на посилення національної економіки, недопущення або пом'якшення негативних зовнішніх впливів разом з усвідомленням суспільством об'єктивних причин та безумовних переваг європейської інтеграції мають бути пріоритетними в майбутніх планах розвитку взаємодій Україна — ЄС.

На порядок денний виноситься питання браку можливостей у межах існуючої політичної та економічної моделі функціонування ЄС для знаходження вичерпних відповідей на виклики сучасного світового розвитку. Це актуалізує проблему консолідації європейського соціуму: з одного боку, йдеться про спроможність європейських еліт дійти згоди щодо стратегічних напрямів майбутнього розвитку ЄС, а з іншого — про збереження довіри широких мас населення ЄС до тих політичних сил, що формують його головні ідеї. Україна завдяки своїй здібності триматися «на плаву» в критичні часи і витримувати критичні удари, залишається тим «рятивним поясом», що спроможний допомогти ЄС в її критичні, кризові моменти [1, с. 192]. Саме теперішня європейська криза надала Україні своєрідний шанс прискореної та більш успішної підготовки до глибшої інтеграції в європейський спільний ринок та загальноєвропейські інститути. Можна тільки сподіватись на розуміння з боку ЄС важливості моменту і важливості для нього в цей час взаємодій з Україною.

Список використаної літератури:

1. Аракелян М. Р. Право Європейського Союзу. Підручник, МОНмолодьспорту України / М. Р. Аракелян, М.Д. Василенко. — Одеса: Фенікс, 2012. — 390 с.

ДАМИРЛИ М. А.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
профессор кафедры права ЕС и сравнительного правоведения,
доктор юридических наук, профессор, член-корреспондент
Международной академии сравнительного права,

ИСЛАМСКОЕ ПРАВО КАК СОЦИОКУЛЬТУРНЫЙ ФЕНОМЕН

Исламское право обычно характеризуется лишь в его связи с религией и моралью, что важно, но недостаточно для полного раскрытия природы этого феномена. Исламское право больше, чем просто право, основанное на религии и морали. Не менее важной является его характеристика как социокультурного феномена, т.е. как явления культуры и цивилизации. Безусловно, в данном случае речь идет о таких измерениях исламского права, как правовая традиция определенной социокультурной общности и как важная составная часть системы социального регулирования конкретных исламских обществ. Исламское право как социокультурный феномен имеет два аспекта: (1) влияние общества и культуры на исламское право и (2) влияние исламского права на общество и культуру. Тем самым, раскрытие данной характеристики требует рассмотрения исламского права также в его связи с обществом как системой отношений и культурой как совокупностью ценностей и норм.

Сначала о *влиянии общества и культуры на исламское право*. Вопрос о влиянии культуры на формирование исламского права является одним из дискутируемых. При этом неисламские критики вне исламской традиции утверждают, что культура повлияла на формирование *Корана* и *Сунны*, что подрывает легитимность исламского права. Мусульманские ученые внутри исламской традиции, наоборот, считают, что *Коран* содержит священное слово Бога и что *Сунна* является боговдохновенным примером Пророка, поэтому утверждение культурного влияния просто не принимается. Как средний вариант предложена так называемая «посредническая позиция аутсайдера», т.е. сторонне-объективный взгляд, согласно которому в то время, как Коран является непогрешимым словом Бога и Сунна является легитимным собранием примеров Пророка, передача этих слов в плоскость права была культурным предприятием. Считается, что эта позиция хотя и может не удовлетворить всех критиков, но позволяет провести либеральные реформы внутри исламской традиции, не подвергая сомнению легитимность божественных источников исламского права. В то же время отмечается, что культура все-таки оказала влияние на фундамент исламского общества и исламского права. *Пророк Мухаммед* позволял на практике принятие

различных доисламских арабских, еврейских и христианских культур и юридической практики, при условии, если они не противоречили Корану. Эта модель селективного принятия продолжалась в течение расширения исламской империи и после смерти Пророка. Интеграция многочисленных народов с неисламскими культурными и правовыми обычаями потребовала ассимиляции неисламских обычаев для расширения империи [3, р. 1401-1402, 1423].

Стало быть, если влияние культуры и общества на первичные источники исламского права (особенно в отношении Корана) в силу их божественности и непогрешимости, и следовательно, невосприимчивости к внешним влияниям, не имело место, то этого нельзя сказать о таком влиянии на становление, функционирование и развитие исламского права как рационального явления, как «права юристов».

Так, согласно исламскому мировоззрению религия неотделима, в принципе, от различных аспектов человеческой жизни: от морали, политики, экономики и т.д. Как социокультурный феномен, исламское право в обществе имеет дело с многочисленными отношениями: духовно-нравственными, экономическими, политическими, идеологическими и т.д. Это значит, что оно зависит от многообразных сил и влияний, действующих в обществе, функционирует в социально-исторической и культурной среде, включающей социальные ценности, стандарты, правила, верования и институты, совокупность которых создает специфический облик культуры и образует социокультурный контекст права данного общества. Исламское право как социокультурный феномен всегда опирается на сложившиеся в обществе культурные традиции, на принятые ценности и нормы, и тем самым вплетено в бытие культуры и является важной составной частью исламской культуры. Таким образом, исламское право как социокультурный феномен не может функционировать и развиваться, следовательно, и не может быть познано вне своего социально-исторического и культурного контекста. В этой связи *Р. Давид* писал, — и он, безусловно, был прав, — что «тесно связанное с религией и с цивилизацией ислама, мусульманское право может быть по-настоящему понято только тем, кто имеет хотя бы минимальное общее представление об этой религии и об этой цивилизации» [1, с. 309].

Социально-исторический и культурный контекст имеет немаловажное влияние и значение также при интерпретации и применении исламского права. Согласно одному из определений, *фикх* (исламское право) является продуктом человеческого понимания, который стремится интерпретировать и применять шариат в пространстве-времени [4, р. 240]. При этом ключом к пониманию опять-таки является контекст, но контекст, связанный с параметрами пространства и времени. Именно эти последние параметры обуславливают культурную вариативность в формировании, функционировании и развитии исламского права. Суть данной вариативности через призму параметра пространст-

ва заключается в том, что его применение в разных местностях создало (и сегодня создает) разнообразие. Собственно говоря, различие в интерпретациях разных школ было связано не в меньшей степени с тем, что они создавались в разных частях тогдашнего исламского мира и при этом оказались под влиянием местной культуры. Например, расположение ханафитской школы в Кufe, в космополитическом городе под влиянием другого права и культуры, а маликитской школы в Медине, в родине исламского государства, обусловило различие между ними: ханафитская школа разработала менее жесткое право, чем маликитская школа [3, р. 1415].

Суть культурной вариативности в отношении параметра времени заключается в том, что историческое развитие исламского права отражает различные версии его интерпретации, связанные с конкретными социокультурными историческими моментами. Безусловно, «хотя Коран и Сунна являются божественными источниками, интерпретация этих источников — это не божественная практика, а продукт социального порядка, ограниченного определенным социально-историческим моментом» [3, р. 1421]. Примечательно, что на это обстоятельство мусульманские юристы обратили внимание еще в первых столетиях истории исламского права. Так, согласно традиционному порядку решения вопроса предпочтительности мнений среди ханафитских юристов, в случае расхождения между ними, если разногласия между *Abu Hanifa* и его учениками *Abu Yusuf* и *Imam Muhammad al-Shaybani* (которые были названы *имамайн* — «два имама») проистекали из факта их проживания в разные времена, то мнения *имамайн* считались предпочтительными, поскольку они жили позже по времени своего учителя, и поэтому, возможно, они имели лучшее представление о потребностях времени [6, р. 41]. С этой точки зрения совершенно прав *A. An-Na'im*, когда он оценивает наследие мусульманских юристов в разрезе сегодняшнего дня, отмечая, что их интерпретационная деятельность происходила в специфическом историческом контексте, который кардинально отличается от нашего. Поэтому современные мусульмане должны провести аналогичный процесс толкования и применения Корана и Сунны в нынешнем историческом контексте для разработки альтернативного публичного закона ислама, который подходит для сегодняшнего осуществления [2, р. 185-186].

Зависимость права от культурно-исторических особенностей общества обуславливает разность правового содержания и неодинаковость форм проявления права в различных обществах. Несмотря на то, что исламская традиция права как доминирующая суперсистема, как общая база определяет характер права в каждой конкретно-исторической правовой общности, эта традиция в каждой национальной правовой системе наполняется разным социокультурным, духовно-ценностным содержанием. Это означает, что при рассмотрении отдельных правовых

систем мусульманских стран следует учесть, что содержание права как социокультурного феномена в этих странах обусловлено социально-культурными особенностями исторического развития правовых систем этих стран.

Что касается вопроса о *влиянии исламского права на общество и культуру*, то наличие такого влияния ни у кого не вызывает сомнения, поскольку исламское право выступает и стержнем исламской культуры, и важным социокультурным регулятором общественных отношений, т.е. стержнем развития общества. Именно исламское право как важная составляющая исламской культуры обеспечило правовую общность культуры в рамках исламской цивилизации. Исламское право по своей исконной, изначальной природе призвано быть носителем высших начал, основополагающих ценностей исламской культуры, цивилизации. Оно и сегодня как фактор социокультурной регуляции общественных процессов в значительной степени детерминирует общественную жизнь, оказывая весьма заметное воздействие на развитие всех сфер общественной жизни. Через механизм правового регулирования многие социально-духовные ценности ислама получают общезначимость, фиксируются и реализуются в общественных отношениях, в жизни людей, тем самым способствуя обеспечению качественного состояния общества. Стало быть, исламское право есть и феномен исламской цивилизации как выражение высших духовных начал, и феномен исламской культуры как отражение конкретной социокультурной реальности. В этом контексте справедливо мнение о том, что «исламское право является олицетворением исламской мысли, наиболее типичным проявлением исламского образа жизни, ядром и стержнем самого ислама.... вся жизнь мусульман, арабская литература, а также арабские и исламские учебные дисциплины глубоко проникнуты идеями исламского права; невозможно понять ислам без понимания исламского права» [5, р. 1].

При этом социокультурная сущность исламского права обусловлена природой таких духовно-культурных, духовно-психологических детерминантов права, как мусульманская правовая культура, правосознание и правовой менталитет. Не вдаваясь в подробный анализ этих неотъемлемых элементов социокультурного пространства, лишь отмечу, что воплощение позитивного права в жизнь нуждается в их поддержке. Правосознание как идейно-ценностная основа права, как совокупность теоретико-идеологических, рациональных представлений людей о правовой действительности, о правомерном и преступном поведении, о справедливости и несправедливости и т.д., непосредственно определяя характер правового поведения субъекта права, выступает субъективным средством реализации права. Правовой менталитет как «потаенный», глубокий пласт правовой культуры и сознания, как совокупность, характерных только для представителей данной культурной общности (или данной национальной культуры) взглядов, оценок,

норм, убеждений, умонастроений, идеалов, ценностей, образа мысли, душевного склада, стереотипов мышления, склонностей и других социальных установок, отличающих указанную общность от других, задает модели правовых действий субъектов права, стимулирует совершение тех юридически значимых поступков, которые традиционны, привычны, или наоборот, несовершенство нетрадиционных, аномальных с позиции данного правового менталитета правовых действий, как не отвечающие содержанию данной ментальности. В мусульманской правовой культуре связанность правосознания и правового менталитета с религиозными и духовно-культурными началами делает их более устойчивыми. Поэтому их роль здесь велика в превращении «права в книгах» на «право в действии», позитивного права на «живое» право. Безусловно, этот процесс социокультурной регуляции исламского права должен осуществляться через сложившуюся в данном обществе систему воспитания и обучения.

Характеристика исламского права как социокультурного феномена выступает основой применения к его изучению контекстуального и междисциплинарного подходов.

Список использованной литературы:

1. Рене Д., Жоффре-Спинози К. Правовые системы современности. — М.: Международные отношения, 1998.
2. Abdullahi Ahmed An-Na'im, Toward an Islamic Reformation: Civil Liberties, Human Rights, and International Law. — Syracuse, NY: Syracuse University Press, 1996.
3. John Hursh, The Role of Culture in the Creation of Islamic Law // Indiana Law Journal. — 2009. — 84.
4. John L. Esposito, Perspectives on Islamic Law Reform: The Case of Pakistan // New York University Journal of International Law and Politics. — 1980. — 13 (2).
5. Joseph Schacht, An Introduction to Islamic Law. — Oxford: Oxford University Press, 1964.
6. Yilmaz I. Muslim Laws, Politics and Society in Modern Nation States: Dynamic Legal Pluralisms in England, Turkey and Pakistan. — Ashgate Publishing Limited, 2005.

СУРЛОВА О. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права Європейського Союзу і порівняльного правознавства,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В СФЕРІ ВИКОРИСТАННЯ НАДР

Відсутність дієвого адміністративно – правового регулювання діяльністю з охорони надр, їх геологічного вивчення та використання надрових ресурсів є перешкодою на шляху цивілізаційного розвитку нашої держави. Саме тому одним із стратегічно важливих напрямів становлення України як високорозвиненої країни є вдосконалення правового регулювання в цій сфері, адже Україна не може лишатися осторонь глобального розвитку.

Особливості адміністративно – правового регулювання в цій галузі визначаються тим, що відповідно ст. 13 Конституції України надра Землі та їх ресурси, які знаходяться в межах території України, її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу [2]. Кодекс України Про надра (ст. 4) проголошує, що надра є виключною власністю Українського народу¹ який здійснює право власності на надра через Верховну Раду України, Верховну Раду Автономної Республіки Крим і місцеві ради. Окремі повноваження щодо розпорядження надрами законодавством України можуть надаватися відповідним органам виконавчої влади користування [3]. Таким чином надра є об'єктом колективної власності громадян України, кожен з яких повинен мати право на певну частку доходу від їх використання, яку може використовувати для задоволення власних потреб.

Цілком вірним є твердження Разовського Ю.В., що така форма власності означає суспільне володіння природними ресурсами (вони належать всім громадянам України в рівній мірі по праву народження або придбання громадянства) [4, с. 357].

Стратегічним завданням є забезпечення справедливого розподілу прибутків від використання надр між громадянами нашої держави та створення відповідних правових основ. Кожен громадянин держави, як власник надр має право на отримання своєї частки прибутків від використання надр. Подібні системи можна спостерігати у Швеції, Фінляндії, Кувейті, Канаді та інших країнах. У штаті Аляска (США) створена

¹ При всій різноманітності підходів щодо поняття «народ», фахівці сходяться на тому, що це сукупність індивідів – громадян держави, що проживають на території країни та за її кордонами.

Цивільних дивідендів (виплат), що забезпечує персональною долею прибутку від використання надр між його жителями [5, с. 172].

Цей досвід слід перейняти і Україні та направляти кошти, що будуть отримуватися у вигляді доходу від плати за використання надр, до Українського фонду цивільних дивідендів, персональні виплати з якого повинні перерозподілятися між громадянами України, спрямовуватися і на відновлення гірничовидобувних регіонів, розвиток їх інфраструктури і на забезпечення екологічної безпеки при використанні надр. В нашій країні кошти фонду мають також бути направлені на відновлення та ефективний розвиток регіонів Донбасу, що постраждали в ході бойових дій. Саме тому першочергова задача на сучасному етапі — забезпечити справедливий розподіл прибутків від використання надр, одже 319 ЦКУ проголошує, що усім власникам забезпечуються рівні умови здійснення своїх прав. Слід розробити відповідну програму, визначити пріоритетні напрями поетапного вирішення цієї задачі, розробити Положення про фонд цивільних дивідендів України та закріпити повноваження, які доцільно визначити наступним чином:

Фонд цивільних дивідендів України відповідно до покладених на нього завдань: 1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, 2) розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та в установленому порядку подає їх Міністрові соціальної політики; 3) вивчає та аналізує ситуацію у сфері плати за надкористування; 4) розробляє проект бюджету фонду цивільних дивідендів України та подає його на розгляд Кабінетові Міністрів України, 5) здійснює ефективний розподіл фінансових ресурсів для виплат громадянам та розвиток гірничовидобувних регіонів, складає звіт про виконання бюджету; формує та веде реєстр застрахованих осіб; 6) організовує, координує та контролює роботу територіальних органів щодо: а)забезпечення додержання підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності та громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, вимог актів законодавства про цивільні дивіденди; б)забезпечення надходжень від сплати збору на використання надр; в)внесення відомостей до реєстру застрахованих осіб та їх використання; г) здійснення контролю за додержанням вимог законодавства про фонд цивільних дивідендів, правильністю нарахування, обчислення, повнотою і своєчасністю сплати збору за використання надр, за достовірністю поданих відомостей про осіб, яким мають бути призначені нарахування з фонду цивільних дивідендів; стягнення у передбаченому законодавством порядку своєчасно не нарахованих та/або не сплачених сум; 7) здійснює інші повноваження, визначені законом.

Список використаної літератури:

1. Про заходи щодо підвищення ефективності державного управління у галузі геологічного вивчення і використання надр. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 03.02.2010 № 90/2010 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Конституція України Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Кодекс України про надра від 27.07.1994 № 132/94-ВР [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/>
4. Разовский Ю.В. Стратегия использования, механизм реализации и цена аренды гражданской собственности на природные ресурсы / Ю.В. Розовский // Сб. тезисов Всероссийской научно-практической конференции: «Россия 21 века: пути и перспективы развития». Фонд модернизации и развития «Общество». – М., 2007. – С. 356-359.
5. Разовский Ю.В. Управление сверхприбылью от использования минерально-сырьевого капитала [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://vestnik.msmu.ru/files/2/20131217204708.pdf>. – С. 170-176.

КРИВЦОВА І. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства,
кандидат юридичних наук, доцент, докторант

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ПРАВА (ЕВОЛЮЦІЙНО-СИНЕРГЕТИЧНИЙ РАКУРС ДОСЛІДЖЕННЯ)

У спеціалізованій літературі є розуміння того, що концепція сталого розвитку і право мають одну область перетину – екологічне право, яке виступає нормативною формою закріплення впливу покращення умов життя людини на навколишнє середовище. Тим самим, представляючи право лише як систему правил поведінки, створювану суспільством, залишає поза увагою, що це відкрите, складне системне утворення, яке крім організаційного впливу із зовні, виявляє і потенції до саморозвитку.

На наш погляд, співпраця концепції сталого розвитку і права виходить за межі нормативного регулювання, і проникає в сферу становлення, функціонування правових системних утворень (правових систем). А під сталим розвитком правових систем варто розуміти, з одного боку, процес узгодженого (триваючого) розвитку з іншими різновидами соціальних систем (політичною, економічною тощо), а, з іншого боку, стан правових систем, при якому коефіцієнт якості регулювання

суспільних відносин дуже високий, задовольняючи потребам суспільства у цілому, суб'єктові права, зокрема.

Розглядаючи сталий розвиток правових систем, як процес і як стан, ми, в принципі, говоримо про одне явище — еволюцію права, але з позиції динаміки, або статички.

Такий методологічний підхід до дослідження провокує постановку деяких питань. По-перше, як відбувається, тобто які механізми еволюції правових систем, що відповідають за узгоджений співрозвиток усіх різновидів соціальних систем? А, по-друге, яким параметрам має відповідати стан еволюції правових систем щоб вважатися «сталим»?

Відповісти на ці запитання у повному обсязі не представляється можливим, з огляду на формат даної роботи, що не знижує значущості пошуку відповідей на них в подальших дослідженнях, проте, сама їх постановка — вже є одним з методологічних зауважень, що потребує оприлюднення.

Як здається, пошук відповідей на питання, що пролунали, повинен проходити з урахуванням теоретико-методологічних досягнень природно-правових наук (фізики, хімії, біології тощо), а якщо бути більш конкретним, то при дослідженні еволюції права, слід враховувати пізнавальні принципи теорії самоорганізації (синергетики) та еволюційної теорії (зокрема, теорії Дарвіна, теорії глобальної еволюції).

Тим не менш, кілька гносеологічних постулатів еволюційної та самоорганізаційної (синергетичної) теорій, необхідних для пошуку відповідей, наведемо.

Основні предметні питання (проблеми) які актуалізуються в рамках еволюційної теорії можна позначити, як форма руху матерії; пізнання передумов незворотності і безперервності процесу; рушійна сила еволюції; етапи розвитку; закономірності, притаманні процесу еволюції [1, с. 5-7].

Ідейні засади еволюційної теорії [2, с. 14], що мають методологічне значення для фундаментальної теорії права, є:

- вроджена (обумовлена природою) здатність розвитку правових систем у бік ускладнення і вдосконалення;
- внутрішня схильність (прагнення) виконувати дії, достатні для задоволення вимог середовища (суспільства);
- спадковість ознак (властивостей) правових системних утворень (в порядку насильницької або добровільної рецепції).

Крізь призму еволюційної теорії, механізм еволюції [3] правових системних утворень передбачає:

- мінливість у кожного типу права (правової сім'ї);
- мінливість виникає випадково і успадковується;
- здатність до географічного поширення та ускладнення;
- обмеженість ресурсів (правових засобів впливу на суспільство) викликає боротьбу за існування (визначає ефективність регулятивного впливу, дієвість елементів права);

– найбільш пристосовані виживають (найбільш дієві, що відповідають потребам суспільства);

– в результаті природного відбору тип права стає більш адаптований до навколишнього середовища (до потреб суспільства).

Тим самим, виявляючи основні фактори еволюції: мінливість, спадковість і відбір.

У світлі теорії самоорганізації, в когнітивний каркас дослідження еволюції права «вплетені» такі концептуальні ідеї [4]:

– діалектичне поєднання організаційних та самоорганізаційних аспектів еволюції правових явищ; наявність власних механізмів розвитку, сприяють розгортанню потенційних можливостей, закладених у правовому системному утворенні;

– недоцільність нав'язування праву шляхів розвитку ззовні, необхідність врахування власних тенденцій еволюції, що відповідають як природі права, так і характеру тієї суспільної системи, на яку і здійснюється правова проекція;

– складна архітектоніка права, оскільки розвиток останнього містить інформацію про його минуле (що відповідає за спадкоємність права), про сьогодення (забезпечує необхідне функціонування системи) і про майбутнє (що дозволяє системі розвиватися за результатами запитів часу);

– проходження системними правовими утвореннями в ході еволюційного шляху детермінованих і стохастичних періодів; дію у правовій реальності, як закономірностей, так і випадковостей, роль останніх в особливі періоди розвитку (періоди біфуркації) може привести систему до несподіваного напрямку розвитку;

– розвиток (зміна якісного стану) права тільки через нестійкий, кризовий стан; дискретність шляхів еволюції.

Список використаної літератури:

1. Константинов А.В. Основы эволюционной теории / А.В. Константинов. – Минск: Вышэйш. школа, 1979. – 400 с.
2. Кейлоу П. Принципы эволюции / П. Кейлоу. – Москва: Мир, 1986. – 127 с.
3. Дарвин Ч. О происхождении видов путем естественного отбора или сохранении благоприятствуемых пород в борьбе за жизнь. Сочинения, т. 3 / Ч. Дарвин. – Москва: Изд-во АН СССР, 1939. – 259 с.
4. Кривцова І.С. Методологічна роль синергетики у порівняльно-правовому пізнанні. Автореферат дисертації кандидата юридичних наук. 12.00.01. / І.С. Кривцова. – Одеса, 2008. – 20 с.

АКИМЕНКО Ю. Ю.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права ЄС та порівняльного правознавства,
кандидат юридичних наук, доцент

ВИОКРЕМЛЕННЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА ЯК ОКРЕМОЇ ГАЛУЗІ У СИСТЕМІ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Критерієм виокремлення відносин приватного характеру є інтерес, що лежить у їх основі (приватний, публічний чи приватно-публічний). Приватні відносини — це ті, що складаються довкола інтересів приватних осіб, а метою приватного права є їх захист і охорона. Важливо підкреслити, що відносини, котрі за волевиявленням сторін чи за приписами законодавства потребують договірної оформлення, являють собою відокремлену сферу правовідносин — договірні відносини приватного характеру.

Тенденції розвитку правової системи ЄС, як і самого Союзу або будь-яких інших явищ, інститутів і установ, не виникають самі собою, поза зв'язком і впливом з боку соціально-економічного, політичного, правового та іншого середовища. Їх виникнення і розвиток зумовлені багатьма об'єктивними і суб'єктивними факторами, в першу чергу, юридичною природою, сутністю, змістом, характером відносин недержавної правової системи з правовими системами держав-членів, та іншими її особливостями. Слід відмітити, що спроби гармонізувати приватне право в рамках права ЄС незважаючи на численні академічні дослідження та пропозиції мали тривалий час вигляд фрагментарної гармонізації з метою попередження викривлень у конкуренції або усунення бар'єрів у торгівлі або захисту прав споживачів. Можливо, такий стан речей був компромісом між відокремленістю національних правових систем країн Європи та перспективною ідеєю Європейського кодексу приватного права.

Необхідно відзначити, що виокремлення приватного права ЄС в цілому виглядає як досить суперечливий процес; він сприймається дуже неоднозначно як різними органами Союзу, так і представниками громадськості.

Професор Я. Смітс зазначає, що підходи до формування європейського приватного права можна розділити на три категорії, з характерним формуванням правил та принципів для кожної з них. Вчений виділяє перший підхід до формування європейського приватного права — гармонізацію шляхом прийняття директив ЄС як найбільш відомий метод, зокрема, в такий спосіб було сформовано єдині правила захисту прав споживачів: прикладом цього є Директиви про відповідальність за якість продукції, про надання споживчих кредитів, про перевезення,

про несправедливі умови споживчих договорів [1, с. 216]. Другим підходом до формування приватного права ЄС професор Я. Смітс визначає як гармонізацію шляхом укладення договорів, які мають обов'язкову юридичну силу, однак для дії такого договору необхідна однаковість серед країн, які його ратифікують, що повертає нас до інструментів міжнародних конвенцій, що за визначених вище причин вже не зможуть бути відповідним регулятором приватно-правових відносин. Таким чином, договори не можуть відігравати основну роль в уніфікації приватного права. Третім підходом, на думку вченого є створення єдиного Європейського цивільного кодексу з огляду на рішення Європейського парламенту, які закликали до «уніфікації приватного права в сферах, які мають важливе значення для розвитку внутрішнього ринку», а особливо уваги потребує діяльність комісії Ландо з кодифікації «Принципів європейського договірного права» [2]. Розроблені комісією Ландо «Принципи європейського договірного права» мають статус «м'якого права». А на думку багатьох учених, є підґрунтям для Європейського цивільного кодексу, який вже матиме обов'язкову юридичну силу.

Робоча група з Європейського Цивільного кодексу, яку очолив професор Х. фон Бар також розгорнула широкомасштабну роботу зі створення деталізованого масиву норм з усіх інститутів цивільного права та яка представила текст двох частин Європейських принципів договірного права [3]. Дані принципи підлягають застосуванню, якщо сторони дійшли згоди про це прямо або побічно. Однак на цих основних дослідженнях діяльність ЄС у сфері виокремлення приватного права не обмежується. Останньою ініціативою у цій сфері є створення у 2004 році Об'єднаної мережі по Європейському приватному праву, до якої увійшла низка провідних науковців, у тому числі і з Групи щодо вивчення Європейського цивільного кодексу та наукової групи Європейської дослідницької групи чинного приватного права ЄС. Результатом роботи цієї групи стала розробка у 2008 році «Проекту Загальної системи підходів» (DCFR) [4].

Розвиток та функціонування приватного права ЄС виглядає як суперечливий процес; сприймається неоднозначно як інституціями ЄС, так і державами-членами. На цей процес накладають свій відбиток особливості структури і функціонування ЄС, розподіл компетенції між його органами, закріплені міжнародно-правовими актами. Проте твердження, що ідея створення приватного права ЄС досі не вийшла за межі розробки правил технічного характеру, тому що вони не впливають на формування традиційної системи, не може існувати далі. Це підводить до висновку стосовно створення приватного права ЄС.

Список використаної літератури:

1. Смітс Я. Європейське приватне право як змішана правова система // Я. Смітс. Європейське право. — 2012. — № 2-4. — С. 215-225.
2. Principles of European Contract Law. — Part 1 / ed. by O. Lando. — Nijhoff, 1995. — 268 p.
3. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law, Draft Common Frame of Reference (DCFR), Outline Edition / Ed. by C. Von Bar, E. Clive, H. et al., 2009. — 643 p.
4. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://webh01.ua.ac.be/storme/2009_02_DCFR_OutlineEdition.pdf

ЯНЧУК Н. Д.

Національний університет «Одеська юридическа академия»,
доцент кафедри права Європейського Союзу и сравнительного правоведения,
кандидат юридических наук, доцент

НЕКОТОРЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ СРАВНИТЕЛЬНОГО УГОЛОВНОГО ПРАВА

Как это не странно, проблемы методологии сравнительного уголовного права не привлекают должного внимания ученых. В какой-то степени это объясняется не желанием вступать в теоретическую полемику. Так, М. Ансель отмечал, что обсуждение этих проблем отнимает много сил и времени, но не дает практических результатов, а потому лучше надо сосредоточить внимание на конкретных практических сравнительных материалах.

Все это и привело к такому парадоксальному положению, когда по животрепещущему вопросу практически нет специальных работ. Между тем игнорирование методологических проблем в сравнительном уголовном праве не снижает актуальности, «когда сама жизнь заставляет по-новому оценить и даже переоценить многие традиционные методологические постулаты» [1, с. 23].

Потребность в осознании своего методологического инструментария, четком определении процедур его использования остро наблюдается в сравнительном уголовном праве, где методологическая бедность теории вполне очевидна.

Методологическим поискам должно предшествовать построение научной картины изучаемого объекта и определения его основных признаков. Лишь правильно установив то, что мы изучает можно подойти к подбору методологических инструментов. Определенность представленный об изучаемом объекте правовой действительности позволить за-

дать направление исследованиям, обеспечить их методологическую основанность и результативность.

Между тем, как правило, большинство исследователей не уделяют должного внимания сущности исследуемого объекта. Объект исследования необходимо четко обозначить, должны быть показаны аспекты и границы его изучения. Для исследования одних объектов используются одни методологические инструменты, а для исследования других объектов пригодны другие методологические инструменты, которые позволяют раскрыть сущность исследуемого объекта. Именно по этой причине лишены всякого смысла попытки приложить тот или иной методологический инструмент к исследуемому объекту, если предварительно не установлено соответствие метода внутренней природе объекта исследования.

Между тем первоочередным заданием любого методологического исследования является установка научных методов, которые корреспондируют сущность изучаемого объекта и обеспечивают выработку нового знания. От правильного выбора методологического инструментария зависит достоверность полученных результатов. Недаром Ф. Бекон сравнивал метод со светильником, освещающим путнику неизвестную дорогу в темноте.

В последнее время наметилась тенденция популяризации использования таких неюридических методов как методы информационного моделирования, кибернетический, математический и др. Вместе с тем едва ли можно отыскать примеры применения данных методов в сравнительных уголовно-правовых исследованиях. На наш взгляд, проблема состоит в том, что данные методы не просто не используются в сравнительном уголовном праве, а попросту отвергаются им. При всей их полезности, использование данных методов в сравнительном уголовном праве не обеспечивает получение нового знания. В то время, как значение методов состоит в том, что «они служат регулятивными принципами, правилами, средствами теоретической деятельности, обеспечивающими выработку истинного научного знания» [2, с. 6]. Познавательные трудности сравнительного уголовного права возникают во многом из-за некритических попыток объявить те или иные исследовательские методы правовыми. Применение не свойственных сравнительному уголовному праву методов ведет к получению неверных выводов либо не получению последних вовсе.

Нельзя не отметить существование ошибок, допускаемых исследователями при использовании методологического инструментария в сравнительном уголовном праве. В большей степени это касается применения сравнительно-правового метода. Как справедливо отмечает А. Саидов: «сравнительно-правовой метод может реализовать свои возможности, если само применение его будет строго системным, целенаправленным» [3, с. 826]. Сравнительно-правовой метод является центральным методов в сравнительном уголовном праве. Именно он

определяет природу исследования. Если в результате проводимого анализа выделяются компоненты другого плана, и они приобретают доминирующее значение в исследовании, то существует вероятность отхода от компаративистского характера проводимого исследования. Примером тому служат работы, по своей тематике претендующие на компаративистское исследование, но, по сути, таковыми не являющиеся. Еще одной ошибкой при проведении сравнительно-правовых исследований является игнорирование методики проведения сравнительно-правовых исследований. Использование методологических правил и процедур при проведении сравнительно-правового исследования в области уголовного права способствует «более или менее единообразному проведению сравнительно-правового анализа и обеспечению максимальной эффективности результатов исследований».

Разбор указанных методологических проблем в области сравнительного уголовного права является лишь малой их частью. Данные проблемы требуют развернутого исследования, что позволит развить методологический инструментарий сравнительного уголовного права, повысить методологическую обоснованность и теоретический уровень уголовно-правовых исследований.

Список использованной литературы:

1. Наумов А.В. Обновление методологии науки уголовного права / А.В. Наумов // Советское государство и право. — 1991. — № 12. — С. 20-29.
2. Пугинский Б.И. Методологические вопросы правоведения / Б.И. Пугинский // Правоведение. — 2009. — № 3. — С. 6-19.
3. Саидов А.Х. Методология современного сравнительного правоведения: новые парадигмы и перспективы / А.Х. Саидов // Право и политика. — 2008. — № 4. — С. 823-832.

РОМАЩЕНКО В. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА КИТАЮ

Формулювання правової стратегії регулювання інформаційної сфери з'явилося в Китаї порівняно з європейськими країнами та США, відносно нещодавно, тільки у 2001 р. Зборами народних представників було прийнято «Програму десятого п'ятирічного плану національної економіки і соціального розвитку КНР», що сформулювала ключові

напрями впливу, основу яких складають вагомі інвестиції в інформаційно-технологічну сферу [1].

У 2001 р. китайською Держрадою було прийнято проект телекомунікаційної реформи, що передбачає поступовий відхід держави від прямого втручання в діяльність телекомунікаційних підприємств, створення сприятливої ринкової атмосфери в телекомунікаційному секторі; демонополізацію телекомунікаційного сектора, посилення конкуренції, заохочення приходу приватного капіталу на телекомунікаційний ринок, у тому числі іноземних інвесторів [1].

Позитивну роль у регулюванні телекомунікаційного ринку відіграли законодавчі документи, що регулюють сферу телекомунікацій і мережі інтернет. Законодавчо китайський сегмент інтернету і телекомунікаційної сфери регулюються наступним чином: міністерство громадської безпеки відповідає за безпеку комп'ютерних мереж, технічну безпеку і безпеку інформаційного змісту; усі мережі, що підключаються до мережі інтернет, зобов'язані підключатися винятково через мережі, визначені урядом; у Китаї прийнято спеціальні закони, орієнтовані на регулювання діяльності інформаційних послуг у мережі Інтернет. Мова йде про регулювання змісту, тільки традиційні ЗМІ певного рангу мають право створювати сайти і надавати інформаційні послуги, інші комерційні організації, якщо вони орієнтовані на надання інформаційних послуг, зобов'язані підписати контракт із традиційними ЗМІ і купувати інформацію в них [2, с. 254].

Китайський уряд відіграє дуже важливу роль у розвитку вітчизняного інформаційно-комунікаційного сектора, що включає Інтернет. І до недавнього часу роль Інтернету у повсякденному житті китайського народу було визначено неоднозначно. У Китаї для доступу в Інтернет громадянину потрібно отримати платну ліцензію і вказати, які мережеві ресурси він має намір відвідувати – іноземні чи вітчизняні. Провайдерів зобов'язують фільтрувати вміст іноземних сайтів. У правилах органів державної безпеки Китаю говориться: «Всім організаціям і приватним особам забороняється розмішувати інформацію, що становить державну таємницю, на електронних дошках оголошень, в чат-залах або новинних рубриках Інтернету». Оскільки поняття «державна таємниця» чітко не визначено, дане положення є дієвою загрозою покарання. Китайцям також заборонено поширювати через Інтернет будь-яку аудіовізуальну продукцію. При цьому ставлення влади в Китаї до Інтернету суперечливо. З одного боку, вони були б раді «прикрити лавочку» (і прикривають – тільки в Шанхаї закрито півтори сотні молодіжних інтернет-кафе), з іншого – іноземний бізнес, що розвивається в країні, не може підкоритися настільки жорстким обмеженням у використанні можливостей Інтернету. Тому, силові міністерства КНР вимагають посилення контролю, а економічні ратують за відкритість. Кількість громадян КНР – користувачів Інтернету майже подвоїлося за перші шість місяців 2000 р., досягнувши 16,9 млн. чоловік [3].

Але, сьогодні ця роль проявляється у створенні національної стратегії інформатизації і формуванні економічних і політичних інститутів у цій сфері. І, подвійний підхід, продемонстрований китайським урядом у взаєминах з телекомунікаційним сектором, – стимулювання розвитку національної інформаційної інфраструктури і поступове відкриття ринку, що включає відкриття доступу іноземних інвесторів і відносно суворий контроль над даним сектором, що включає в себе інвестиційний контроль і контент-контроль, – пояснюється, з одного боку, сильним бажанням розвивати свою економіку, інтегруватися у світове співтовариство і домогтися лідируючого місця в майбутній світовій конкуренції, з іншого – однаково сильним бажанням зберегти політичну стабільність, а також морально-етичні цінності [3, с. 258].

Таким чином, розширення кордонів співробітництва у сфері правового регулювання інформаційного суспільства, глобальний розвиток та впровадження надбань інформаційно-технологічної революції дозволяє державам окремих регіонів формувати нові концепції та програми правового регулювання інформаційного суспільства відносно своїх політичних, економічних, соціальних уподобань. Дослідження правового регулювання інформаційного суспільства в Китаї показало, як відрізняються нормативно-правові стандарти, які принципи покладені у розбудову інформаційного суспільства; які «власні амбіції» й цілі досягаються при втіленні ІКТ у суспільство та переслідування якої мети здійснюється за умов активного впровадження інформаційних технологій у всі сфери життєдіяльності.

Список використаної літератури:

1. Петраков С. І. Моделі державного регулювання інформаційної сфери : законний досвід/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2011-1/doc/4/08.pdf>
2. Лежун Цзя. Китайский интернет: стратегия информатизации и телекоммуникационная политика / Цзя Лежун // Национальные модели информационного общества / отв. ред. и сост. Е. Л. Вартанова : науч. ред. Н. В. Ткачева. – М. : ИКАР, 2004. – С. 251–262.
3. Ковальова М.М.. Інформаційне право Росії. М.: Дашков і К. – 359 с., 2008. – Електронний ресурс. – Режим доступу до ресурсу: <http://rua.pp.ua/pravovoe-regulirovanie-informatsionnyih.html>

СЕЛЕЗНЬОВ В. Є.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права ЄС та порівняльного правознавства,
кандидат юридичних наук

ПРЕЮДИЦІЙНИЙ КОНТРОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ТА УНІФІКАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА

Реформа, передбачена Протоколом № 16 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) [1], так само, як і попередні реформи відповідно до Протоколів № 11, 14 і 15, спрямована на прискорення процесу розгляду скарг що знаходяться у провадженні Європейського суду з прав людини, а також на підвищення ефективності контрольного механізму ЄКПЛ.

Реформа Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) відповідно до Протоколу № 16, передбачає введення процедури преюдиційного контролю з боку Європейського суду з прав людини. Такий контроль буде здійснюватись у вигляді розгляду Великою палатою консультативних висновків з питань тлумачення і застосування прав, гарантованих Конвенцією і Протоколами до неї, в контексті справ, розглянутих Вищими національними судами і трибуналами.

Дана реформа акцентує увагу на проблемі гармонізації й уніфікації правових систем у Європі. Не дивлячись на те, що відповідно до ст. 5 Протоколу № 16 консультативні висновки не мають обов'язкової сили і повинні розглядатися як акти рекомендаційного права, вони будуть чинити істотний вплив на законодавство та правозастосовну практику, а також сприяти уніфікації норм європейського права прав людини завдяки принципам, якими керується ЄСПЛ при створенні прецедентного права, а саме:

- принципу пріоритету цілей Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, згідно з яким, Конвенція та додаткові протоколи встановлюють певні міжнародні стандарти, обов'язкові для дотримання державами – учасниками Конвенції у взаємовідносинах з особами, які знаходяться під їхньою юрисдикцією;

- принципу об'єктивності, згідно з яким, Конвенція повинна тлумачитися об'єктивно, а не так, як могла б розумітися державою в момент її ратифікації;

- принципу реальності та ефективності, згідно з яким, предмет і мета Конвенції вимагають, щоб її норми тлумачилися і застосовувалися таким чином, щоб зробити її гарантії реальними і ефективними;

- принципу відмови від абстрактного контролю, що передбачає, що ЄСПЛ повинен тлумачити Конвенцію тільки щодо конкретної справи,

переданого йому на розгляд і він повинен керуватися конкретним випадком застосування національного закону і сумісності його з положеннями Конвенції.

На думку В. Ф. Антипенка, «завдяки широкій практиці розгляду скарг, Європейський суд з прав людини став важливим фактором правового розвитку та удосконалення системи захисту прав людини у Європі...» [1, с. 59]. Існування цього контрольного механізму залежить від низки чинників, як національних, так і міжнародних. До міжнародних варто віднести надання імпульсу до розвитку та підтримки ефективності Європейського суду з прав людини, що відбувається на міжурядових самітах. До національних чинників варто віднести повне та ефективне виконання рішень Європейського суду з прав людини, що включає проведення реформ, інформаційних компаній для суддів, правоохоронців, державних посадовців та інше.

Вимоги, щодо виконання рішень неодноразово були підтверджені на європейському міжурядовому рівні. Так, проблема виконання рішень була поставлена в ході Інтерлакенського саміту 2010 р. та підтверджена у 2011 р. на саміті в м. Ізмір. На міжурядовому саміті в м. Брайтон у 2012 р. було зазначено, що як і раніше, кожна з держав-учасниць має дотримуватись остаточних рішень Суду з будь-якої справи, у якій вони є стороною, а Комітет Міністрів шляхом нагляду має переконуватись, що виконання рішення Суду здійснене належним чином, у тому числі шляхом запровадження загальних заходів для розв'язання більш широких системних недоліків [2].

Слід зазначити, що рішення Європейського суду з прав людини здійснюють значний вплив на формування і розвиток європейського права прав людини, в основі якого є договори та інституційні рішення. Даними рішеннями в повсякденній практиці керуються судові органи держав учасників Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також органи Європейського Союзу. Крім того, Європейський суд з прав людини, визнаючи незаконність національних судових рішень, спонукає законодавця переглядати чинне законодавство і практику його застосування. Г. Є. Лук'янцев вважає, що «постійно розвиваючись прецедентне право Європейської конвенції також призвело до суттєвого збагачення того багажу прав і свобод, який спочатку закладався творцями системи» [3, с. 235].

На ефективність виконання рішень ЄСПЛ впливає правова природа даних актів, які мають низку особливостей: обов'язковість виконання, пряма дія, наднаціональність, нормативність, пристосування до суспільних відносин (динамічність).

Список використаної літератури:

1. Антипенко В. Ф. Дотримання прав людини у ході боротьби з тероризмом. Європейський підхід / В. Ф. Антипенко. // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2008. — № 7. — С. 59-68.
2. High Level Conference on the Future of the European Court of Human Rights Brighton Declaration 19-20 April 2012 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hub.coe.int/en/20120419-brighton-declaration>
3. Лукьянцев Г. Е. Европейские стандарты в области прав человека. Теория и практика функционирования Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод / Г. Е. Лукьянцев. — М. : Звенья, 2000. — 280 с.

ФОРМАНЮК В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права ЄС та порівняльного правознавства,
кандидат юридичних наук

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ГАРМОНІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЄС

Для сучасного світу характерна тенденція до все більш тісної інтеграції держав, яка проявляється, в першу чергу, в економіці, але також зачіпає і інші сфери суспільного життя.

Процеси глибокої економічної інтеграції, що почалися в Європейському Союзі в середині ХХ ст., призвели до створення в його рамках єдиного внутрішнього ринку, на якому забезпечено вільне пересування товарів, осіб, послуг і капіталів, пізніше — простору свободи, безпеки та правосуддя, включаючи створення Шенгенського простору зі скасуванням прикордонного контролю для пересування людей між державами-членами ЄС незалежно від їх громадянства.

Інтеграційні процеси, що відбуваються на території Європейського Союзу, і відкриття кордонів між державами-членами ЄС привели до свободи вільного переміщення товарів, осіб, послуг та капіталів, але разом з тим породили процеси росту злочинності всередині простору з відкритими кордонами, а також проти інтересів ЄС в цілому.

Однією з найбільш серйозних проблем стало зростання транснаціональної злочинності. Завдяки скасуванню прикордонного контролю всередині Шенгенської зони значно зросла кількість осіб, які перетинають кордони з метою вчинення злочинів в інших державах-членах, а так само з метою уникнути кримінального переслідування і покарання.

Одночасно зростає число транскордонних потерпілих, тобто законслухняних громадян, які стають жертвами злочинних посягань в період перебування в інших державах-членах ЄС. У зв'язку з цим гро-

мадяни ЄС все частіше стикаються з системою кримінального правосуддя інших держав-членів.

Разом з тим, з проблемами транснаціональної злочинності держави стикаються давно. Протягом тривалого періоду часу співробітництво держав у боротьбі зі злочинністю здійснювалося на основі двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів, які стали джерелами міжнародного кримінального права як окремої галузі міжнародного публічного права. Європейський Союз, використовуючи накопичений раніше досвід міжнародної співпраці в сфері боротьби зі злочинністю, вже в перші роки свого існування приступив до розробки власних підходів в цій сфері.

Однією з новітніх тенденцій у розвитку права ЄС, що отримала розвиток вже в ХХІ ст., стала гармонізація кримінально-процесуального законодавства його держав-членів, що є безумовно необхідною для належного функціонування механізмів судового співробітництва, особливо, взаємного визнання судових рішень у кримінальних справах, яке після вступу в силу Лісабонського договору 2007 р. про реформу ЄС визнано в якості основоположного принципу європейського простору свободи, безпеки та правосуддя.

В даний час ЄС є єдиною в світі регіональної інтеграційної організацією, керівні інститути якої уповноважені видавати юридично обов'язкові акти з питань кримінального процесу, які для вступу в силу не потребують ратифікації з боку держав-членів і навіть можуть прийматися без згоди окремих з них. Після реформи Лісабонського договору 2007 року в систему цих повноважень включені повноваження здійснювати гармонізацію національного кримінально-процесуального законодавства шляхом встановлення загальних мінімальних правил для держав-членів [1].

Усвідомлення необхідності боротьби зі злочинністю в 70-і роки призвело до розвитку співпраці на міжурядовому рівні, розробці і підписанню державами конвенцій у сфері боротьби зі злочинністю.

Паралельно з незалежним міжурядовим співробітництвом в ЄС була зроблена спроба внесення поправок в первинне право ЄС в частині закріплення норм про кримінальне переслідування за фінансові злочини проти інтересів Співтовариств і порушення права Співтовариств.

Розвиток компетенції ЄС в галузі кримінального процесу починається з набуття чинності Маастрихтського договору 1992 року, який наділив інститути ЄС компетенцій по виданню актів у формі спільних позицій, рамкових рішень, рішень і конвенцій з метою боротьби зі злочинністю [4, с. 423].

Наступний етап становлення компетенції ЄС в галузі кримінального процесу після вступу в силу Амстердамського договору, який закріпив за інститутами ЄС право видання рамкових рішень в галузі кримінального процесу, дозволив видати перший нормативний акт в галузі кримінального процесу – рамкове рішення про права потерпілих.

Основними результатами гармонізації законодавства про статус потерпілих в кримінальному процесі є:

а) надання потерпілому повсюдно в ЄС самостійного процесуального статусу, який раніше був відсутній в деяких його державах-членах;

б) закріплення єдиного комплексу прав і гарантій для потерпілих при провадженні в кримінальних справах, зокрема, отримання потерпілим на доступному йому мовою інформації у кримінальній справі (про порушення, стадії розслідування та ін.), інформації про надані потерпілому права, права на усний та письмовий переклад, інформації про спеціальні заходи захисту.

в) покладання на держави-члени обов'язку виплачувати при певних умов майнову компенсацію потерпілим.

Однак саме вступ в силу Лісабонського договору чітко наділило інститути ЄС спеціальними повноваженнями проведення гармонізації кримінально-процесуального законодавства держав-членів ЄС, яку вони втілюють за допомогою видання актів вторинного права ЄС – директив.

Основною метою гармонізації кримінально-процесуального законодавства ЄС є посилення принципу взаємного визнання судових рішень і вироків між державами-членами ЄС.

Разом з тим аналіз діючих директив ЄС у сфері гармонізації кримінально-процесуального законодавства дозволяє зробити висновок про те, що подібна процедура прийняття нормативних актів і їх подальша трансформація в національне законодавство держав-членів вводить в кримінально-процесуальні кодекси держав-членів ЄС високі стандарти і гарантії прав потерпілих, підозрюваних і обвинувачених.

Важливо підкреслити, що розробка нормативних положень директив в області гармонізації кримінально-процесуального законодавства ЄС заснована на Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та багаторічної судової практики Європейського суду з прав людини, однак не обмежена ними, що дозволяє вводити більш широкі гарантії прав осіб, які раніше не відомі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Європейському суду з прав людини.

Так в області гарантії права на інформацію саме директива ЄС вперше закріпила обов'язок з боку правоохоронних органів держав-членів ЄС письмово інформувати обвинувачених і підозрюваних про їхні права в кримінальному процесі, надаючи їм декларацію про права [2].

Однак гармонізація кримінально-процесуального законодавства здійснюється не тільки в сфері гарантії прав осіб у кримінальному процесі, а й з метою посилення боротьби зі злочинами проти фінансових інтересів ЄС.

Тринадцять країн-членів Євросоюзу домовилися про створення Європейської прокуратури для боротьби з фінансовими злочинами. Вони

написали спільний лист керівництву інститутів ЄС. У названій сфері був розроблений проект Регламенту про Європейську прокуратуру, до компетенції якої передбачається віднесення функції розслідування кримінальних справ і можливості підтримання обвинувачення в національних судах держав-членів [3].

Однак, ініціативу відхилили скептично налаштовані уряди Польщі та Угорщини, а також Швеція. Вони аргументували це тим, що прокуратура ЄС може підірвати незалежність національних правоохоронних органів і передати занадто багато повноважень ЄС.

Нещодавно, шістнадцять держав-членів ЄС повідомили інститутам ЄС, а саме Раді ЄС, Європарламенту, Комісії ЄС про свій намір розпочати створення Європейської прокуратури для протидії корупції в сфері використання бюджетних коштів [5].

Планується, що Європейська Прокуратура буде займатися розслідуванням, кримінальним переслідуванням і притягненням до відповідальності осіб, які вчинили злочини проти фінансових інтересів ЄС.

На даний момент в ініціативі беруть участь тільки 16 країн-членів.

Лист-повідомлення інститути ЄС отримали з підписами від наступних держав: Бельгія, Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія, Німеччина, Греція, Іспанія, Фінляндія, Франція, Литва, Люксембург, Португалія, Румунія, Словенія і Словаччина.

Також Комісія на основі проведеного їй аналізу розробляє подальші політичні програми в сфері кримінального процесу. Аналіз програм Комісії та прийнятих для їх реалізації нормативних актів Європейського парламенту і Ради ЄС дозволяє виділити два стратегічних напрямки гармонізації кримінально-процесуального законодавства в рамках ЄС – посилення прав і гарантій для потерпілих і вдосконалення правового статусу підозрюваних і обвинувачених, в тому числі розширення їх прав на захист.

Таким чином, гармонізація кримінально-процесуального законодавства щодо статусу підозрюваних і обвинувачених наділяє їх додатковими правами, в той час як обов'язки кожна держава-член продовжує визначати самостійно. Багаторічний досвід ЄС може бути використаний для вдосконалення українського кримінально-процесуального законодавства.

Список використаної літератури:

1. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. // Official Journal of the European Union// [Electronic resource] – Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:2016:202:TOC>
2. Directive 2012/13/EU of the European Parliament and the Council of 22 May 2012 on the right to information in criminal proceedings // [Electronic resource] – Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:142:0001:0010:en:PDF>

3. Proposal for a Council Regulation on the establishment of the European Public Prosecutor's Office, Brussels, 17.7.2013 // [Electronic resource] – Mode of access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52013PC0534>
4. Копійка В.В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз : історія і засади функціонування : навч. посіб. / В. В. Копійка, Т. І. Шинкаренко / К. : Знання, 2012. – 759 с.
5. В ЕС 16 стран договорились о создании Европейской прокуратуры от 03 апреля 2017 г. // Европейская правда. – Международная безопасность и евроинтеграция. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2017/04/3/7064019/>

ЗАПОРОЖЧЕНКО А. А.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры права ЕС и сравнительного правоведения,
кандидат юридических наук

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВ В ОБЛАСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ И ЗАЩИТЫ ПРАВ ПАЦИЕНТОВ И ПРАКТИКА ИХ РЕАЛИЗАЦИИ

Начиная с 1990-х гг. большинство стран Европы приступает к целенаправленному внедрению принципов прав граждан при получении медицинской помощи в собственное законодательство. Разработка законодательства по правам пациентов в любой стране является длительным процессом, вовлекающим обычно различных участников и проходящим через различные этапы. Хотя выбор собственных стратегий конкретными странами в основном определяется их юридическими традициями и политическими приоритетами, существуют и общие причины, приводящие к разработке законодательства по правам пациентов: необходимость предоставления гражданам возможности непосредственного влияния на деятельность служб охраны здоровья, стремление создать специальный механизм контроля реализации намеченных политических приоритетов, желание усилить юридическую защиту личности при получении медицинской помощи.

В. В. Глуховский предложил структурировать национальные законодательства, обеспечивающие права пациентов, по трем направлениям. Первое направление связано с использованием парламентских законодательных процедур. Их результатами являются разработка и принятие отдельного закона о правах пациентов или введение таких норм в различные уже существующие законы. Для разработки отдельного закона о правах пациентов обычно требуется больше времени и ресур-

сов, поэтому страны часто прибегают к включению различных положений и норм по правам пациентов в уже существующие законы вместо того, чтобы создавать новые. Однако, как свидетельствует международный опыт, обобщение таких норм в одном правовом документе является более эффективным как для потребителей медицинских услуг, так и для тех, кто призван эти услуги предоставлять и контролировать.

К странам, принявшим законы о правах пациентов на основе Европейской Хартии, относятся: Финляндия (1992 г.), Нидерланды (1994 г.), Израиль (1996 г.), Литва (1996 г.), Исландия (1997 г.), Венгрия (1997 г.), Дания (1998 г.), Норвегия (1999 г.), Грузия (2000 г.), Франция (2002 г.), Бельгия (2002 г.), Эстония (2002 г.), Швейцария (2003 г.), Кипр (2005 г.).

Второе направление развития национальных законодательств заключается в использовании непарламентских методов, как это делается в странах, где существуют хартии пациентов. Отличительной особенностью данных методов является то, что в этом случае регламентация прав пациентов осуществляется не на законодательном уровне, а сам процесс разработки хартии не требует участия парламента, а осуществляется соответствующими министерствами. Стоит отметить, что практика применения хартий, представляющих собой общественные соглашения, является прерогативой государств с развитым гражданским обществом, где голос граждан играет значительную роль в деятельности системы здравоохранения. Законодательство этих стран предусматривает, что разработку своих собственных хартий могут осуществлять сами учреждения здравоохранения. С практической точки зрения, такие непарламентские процедуры занимают гораздо меньше времени, чем разработка и применение законов, но их результат не имеет обязательной (законной) силы.

Впервые в мире национальная хартия о правах пациентов появилась в 1971 г. в США. Она была принята Американской больничной организацией (объединение медицинских менеджеров и больничных администраторов) и называлась «Билль о правах пациентов». Данный документ оказал большое влияние на этический подход в клинической медицине, в настоящее время сформулированный как «принцип информированного согласия».

В настоящее время Хартии прав пациентов приняты в следующих странах: Франция (1974 г. и 1995 г.), Испания (1994 г., Charter of Rights and Duties of Patients), Ирландия (1995), Малайзия (1995 г.), Южно-Африканская Республика (1996 г.), Португалия (1997 г.), Словакия (2000 г.), Австрия (2001 г.), Германия (1999 г.), (2001 г.) (две хартии — прав пациентов и прав людей, нуждающихся в помощи и уходе). В 2005 г. еще одна хартия о правах пациентов принята в США (Билль палаты представителей об улучшении отношения к пациенту и его обучению). В странах, где нормативное обеспечение прав пациентов

осуществляется через хартии, важную роль играют ранее принятые судебные решения (прецедентное право).

И, наконец, третье направление нормативной регламентации прав граждан на медицинскую помощь заключается в том, что в стране при отсутствии нормативных актов, регламентирующих права пациентов, используются международные хартии или другие виды нормативно-правовых актов. Международные правозащитные организации, создаваемые общественными или государственными структурами, не только способствуют скорейшему принятию нормативных актов в области прав пациентов, но и контролируют их соблюдение. Так, в 2003–2004 гг. ACN провела изучение практики реализации 14 прав пациентов, регламентированных Европейской хартией пациентов 2002 г., в 13 странах Евросоюза, используя 160 различных индикаторов. Анализируя обеспечение права на подачу жалобы, эксперты ASN отмечали, что практически ни в одной стране в больницах нет независимых процедур рассмотрения жалоб; запросы пациентов, поданные администрации лечебного учреждения, рассматриваются очень медленно; несмотря на то что право на компенсацию причиненного вреда предусмотрено во всех (за исключением Греции) анализируемых странах, получить такую компенсацию на практике бывает нелегко.

В рамках ежегодного исследования эффективности систем здравоохранения различных стран с точки зрения потребителей медицинских услуг (Euro-Canada Health Consumer Index), осуществляемого the Frontier Centre for Public Policy, в 2010 г. проводилось изучение возможностей системы здравоохранения 34 развитых стран по обеспечению прав пациентов при получении медицинской помощи и их свободному доступу к информации о своем здоровье и поставщиках медицинских услуг. Оценивались такие параметры, как: наличие в стране закона, регламентирующего права пациентов; участие пациентов в принятии решений по организации системы здравоохранения; возможность получения компенсации за вред, причиненный жизни (здоровью) пациента ненадлежащей медицинской помощью, без доказательства вины причинителя вреда; право на получение второго мнения; доступ к собственной медицинской документации; наличие реестра врачей, имеющих законное право на занятие определенным видом медицинской деятельности в данной стране; доступность медицинской информации; возможность получения медицинской помощи в других странах; применение электронной истории болезни; наличие рейтинга лечебных учреждений. Рассмотрим некоторые аспекты.

Анализируя наличие в стране закона, регламентирующего права пациентов, исследователями выявлено, что большинство (64,7%) стран имеет специальное законодательство, регламентирующее права пациентов, 14,7% — используют для организации медицинской помощи международные хартии или другие виды нормативно-правовых актов о

правах пациентов. В 20,6% стран права пациентов при получении медицинской помощи не регламентированы.

Для характеристики участия пациентов оценивалось наличие групп пациентов (ассоциаций, общественных организаций), участвующих в принятии решений по организации медицинской помощи населению. При этом в 41,2% стран участие организаций пациентов в принятии такого рода решений определено национальным законодательством, в 44,1% пациенты или их организации выступают при принятии решений лишь в роли консультантов, в 14,7% данная деятельность не является обязательной и участие пациентов в организации медицинской помощи на практике не применяется.

При оценке возможности получения компенсации за вред, причиненный жизни (здоровью) пациента ненадлежащей медицинской помощью, без доказательства вины причинителя вреда, т. е. вследствие врачебной ошибки (добросовестных заблуждений медицинского персонала) или несчастного случая, выявлено, что в лишь в 17,7% стран данная компенсация в полном объеме возможна без обращения в судебные органы. В 14,7% стран лишь четверть причиненного вреда покрывается за счет государства, и в 67,6% — такая компенсация без доказательства вины медицинской организации невозможна.

Согласно Европейской хартии о правах пациента, лицо, обратившееся за медицинской помощью и получившее какие-либо рекомендации врача, должно иметь право за счет средств общественного здравоохранения получить консультацию по этой же проблеме у другого врача. В 55,9% стран законодательно закрепленное право на получение второго мнения успешно реализуется на практике, в 35,3% — существующая регламентация этого права сопряжена с трудностями его реализации из-за отсутствия информации для пациентов, бюрократии или негативизма медицинских работников, в 8,8% стран данная норма отсутствует или имеются серьезные препятствия, приводящие к ее формальному существованию.

При оценке доступа к собственной медицинской документации учитывалась возможность пациента (или его представителя) ознакомиться с записями в медицинской документации. В 55,9% стран для получения копий своей медицинской документации пациенты должны лишь обратиться к своему лечащему врачу, в 35,3% — от пациента требуется письменное заявление или такое ознакомление возможно лишь в присутствии медицинского работника, в 8,8% стран данная норма отсутствует.

Разумеется, уровень удовлетворенности граждан соблюдением их прав на надлежащую медицинскую помощь отличается в разных странах. При этом между уровнем обеспечения прав пациентов и затратами на здравоохранение нет прямой зависимости. Примером тому может послужить наиболее дорогостоящая и эффективная медицина США — предмет постоянных жалоб со стороны пациентов. В 2008 г. по иници-

ативе Commonwealth Fund International был проведен опрос пациентов, страдающих хроническими заболеваниями, в 8 развитых странах мира (Австралия, Канада, Франция, Германия, Нидерланды, Новая Зеландия, Великобритания, США), всего — 7500 респондентов. Исследование выявило существенные различия в уровне доступности медицинской помощи, безопасности и эффективности лечения (от 7% пациентов, сталкивающихся с проблемами доступности лечения в Нидерландах, до 54% в США).

Таким образом, проанализировав национальные законодательства развитых стран в области охраны здоровья населения, можно сделать вывод о существовании трех основных подходов: наличие специального закона о правах пациентов, наличие хартий, т. е. общественных соглашений о соблюдении прав пациентов, и использование международного законодательства в этой области. В настоящее время степень развития законодательной и нормативной базы, обеспечивающей исполнение гарантированных прав граждан на получение надлежащей медицинской помощи, в разных странах определяется прежде всего уровнем требований граждан к государству и медицинским учреждениям и напрямую коррелирует со степенью реализации других социальных прав человека. Вместе с тем анализ существующей практики реализации прав пациентов свидетельствует о том, что наличие в стране специального законодательства еще не гарантирует его соблюдение. Более высокий уровень эффективности систем защиты и обеспечения прав пациентов отмечен в странах с развитым демократическим обществом и активным участием самих пациентов в обеспечении своих прав.

ЧИСТЯКОВА Ю. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри права ЄС та порівняльного правознавства,
кандидат юридичних наук

ПРИЗУПИНЕННЯ ОКРЕМИХ ПРАВ ЯК СПЕЦИФІЧНА ФОРМА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС

Сучасні євроінтеграційні прагнення України зумовлюють все глибше вивчення та дослідження специфічних рис наднаціональної правової системи ЄС. У зв'язку з подальшим плануванням вступу України до ЄС вітчизняна наука має приділити особливу увагу інституту відповідальності держав-членів в праві ЄС та розглянути відповідні наслідки членства в Союзі, адже принципи юридичної відповідальності становлять важливу складову будь-якої правової системи, в тому числі право-

вої системи ЄС, оскільки саме вони забезпечують ефективність правових механізмів реалізації норм актів права ЄС та сприяють здійсненню процесів інтеграції, гармонізації та уніфікації правових стандартів.

Нормативно-правовою базою регламентації відповідальності держав-членів за правом ЄС становлять, перш за все, положення установчих договорів в Лісабонській редакції 2007 р. [1, 2] та рішення Суду ЄС, в яких заповнюються прогалини в даних питаннях.

Стаття 7 Договору про ЄС є правовою базою застосування до держав-членів найбільш суворих санкцій за порушення ними своїх зобов'язань перед Союзом. Рада ЄС, ухвалюючи кваліфікованою більшістю, може прийняти рішення про призупинення окремих прав, що випливають з застосування Договорів до держави-члена, яка допустила існування серйозного і стійкого порушення цінностей, зазначених у статті 2 Договору про ЄС, в тому числі позбавлення права голосу представника уряду цієї держави-члена в Раді. До таких базових для Союзу цінностей відносяться повага людської гідності, свобода, демократія, рівність, правова держава і дотримання прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин.

Приймаючи рішення про призупинення окремих прав, Рада враховує можливі наслідки подібного призупинення для прав та обов'язків фізичних та юридичних осіб. За будь-яких обставин обов'язки, які покладються на відповідну державу-член відповідно до Договорів, зберігають обов'язкову силу для цієї держави. Прийняттю Радою ЄС такого рішення передуює визначена в тексті Договору про ЄС процедура. Так, за вмотивованою пропозицією однієї третини держав-членів, Європейського парламенту або Європейської комісії Рада ЄС, ухвалюючи більшістю в чотири п'ятих своїх членів після схвалення Європейського парламенту, може констатувати існування явної загрози серйозного порушення будь-якою державою-членом цінностей, зазначених у статті 2 Договору про ЄС. Перед тим як зробити таку констатацію, Рада заслуховує відповідну державу-член і, ухвалюючи згідно аналогічної процедури, може направити їй рекомендації. Такі рекомендації хоча і не є юридично обов'язковими, але можуть в разі їх невиконання послужити підставою для використання інститутами ЄС більш ефективних заходів впливу. Рада регулярно перевіряє, чи залишаються в силі причини, які викликали подібну констатацію. Європейська Рада, ухвалюючи на пропозицію однієї третини держав-членів або Європейської комісії і після схвалення Європейського парламенту, може констатувати існування серйозного і стійкого порушення будь-якою державою-членом цінностей, зазначених у статті 2 Договору про ЄС, запропонувавши спочатку цій державі-члену надати будь-які зауваження з даного питання. Коли зроблена зазначена констатація, Рада, ухвалюючи кваліфікованою більшістю, може прийняти рішення про призупинення окремих прав. Згодом Рада, ухвалюючи кваліфікованою більшістю, може прийняти рішення про зміну або припинення дії заходів, які во-

на прийняла, з тим щоб врахувати зміни ситуації, що викликала накладення їм цих заходів.

Необхідно зазначити, що в дію норма статті 7 Договору про ЄС ще ніколи не вводилась. Проте, коли на початку 2000 року 14 держав-членів Євросоюзу (котрий складався на той момент з 15 держав-членів) застосували дипломатичні санкції до Австрії (де до складу коаліційного уряду увійшли представники ультраправої політичної партії на чолі з Й. Хайдером), вони багато в чому засновували свою позицію саме на положеннях цієї статті. Сам Євросоюз не встиг встановити будь-яких заборон, оскільки вже в лютому 2000 року Й. Хайдер пішов з поста голови партії, і незабаром конфлікт, що виник, було залагоджено. Однак даний інцидент послужив підставою для ініціювання новел в Догові про ЄС. Згідно Ніщського договору від 26 лютого 2001 р. до вищевикладеної процедури притягнення до відповідальності держав-членів ЄС за порушення базових цінностей Євросоюзу, в якості факультативної опції була передбачена можливість проведення попереднього етапу – констатація Радою існування явної загрози серйозного порушення будь-якою державою-членом цінностей ЄС [3, с. 124].

Таким чином, у наднаціональних наявні реальні механізми притягнення держав-членів до відповідальності та припинення допущених ними порушень. Саме інститути ЄС, які мають повноваження приймати рішення, що діють в державах-членах без затвердження їх національними органами влади, грають роль основної консолідуючої сили в рамках ЄС.

Список використаної літератури:

1. Договор о Европейском Союзе [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029
2. Договор о функционировании Европейского союза [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eulaw.ru/treaties/tfeu>
3. Кембаев Ж.М. Юридическая ответственность государств-членов Европейского Союза за нарушение норм европейского права / Ж. М. Кембаев // Современное право. – 2010. – № 8. – С. 123-126.

ХАРИТОНОВ Р. Ф.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри права Європейського Союзу
та порівняльного правознавства, кандидат юридичних наук

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ В ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ПРОСТІР ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Намір України розбудовувати відносини з ЄС на принципах інтеграції був вперше проголошений у Постанові Верховної Ради України від 2 липня 1993 року «Про основні напрями зовнішньої політики України». У документі закріплювалося, що «перспективною метою української зовнішньої політики є членство України в Європейських Співтовариствах за умови, що це не шкодитиме її національним інтересам. З метою підтримання стабільних відносин з Європейськими Співтовариствами Україна підпише Угоду про партнерство і співробітництво, реалізація якої стане першим етапом просування до асоційованого, а згодом – до повного її членства у цій організації».

Відносини між Україною та Європейським Союзом були започатковані в грудні 1991 року, коли Міністр закордонних справ Нідерландів, як представник головної в ЄС країни, у своєму листі від імені Євросоюзу офіційно визнав незалежність України.

У подальшому стратегічний курс України на європейську інтеграцію був підтверджений та розвинутий у Стратегії інтеграції України до ЄС, схваленій Указом Президента України 11 червня 1998 року, та Програмі інтеграції України до ЄС, схваленій Указом Президента України 14 вересня 2000 року. Зокрема, у Стратегії набуття повноправного членства в ЄС проголошено довготерміновою стратегічною метою європейської інтеграції України.

Політика України щодо розбудови відносин з Європейським Союзом впроваджується на основі Закону України від 1 липня 2010 року «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики». Відповідно до статті 11 Закону однією з основоположних засад зовнішньої політики України є «забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС».

З підписанням та ратифікацією у 2014 році Угоди про асоціацію між Україною та ЄС відносини сторін почали розбудовуватися у якісно новому форматі політичної асоціації та економічної інтеграції. Під час підписання Угоди про асоціацію 27 червня 2014 року Президентом України П.О. Порошенком та під час її ратифікації 16 вересня 2014 року Верховною Радою України було зроблено відповідні заяви, що Україна розглядає укладення Угоди про асоціацію як черговий

крок на шляху до досягнення кінцевої мети європейської інтеграції – набуття повноправного членства України в Європейському Союзі.

Дорожню карту та першочергові пріоритети становлення та розвитку України як члена європейської сім'ї визначено Стратегією сталого розвитку «Україна-2020», схваленою Указом Президента України № 5/2015 від 12 січня 2015 року. У Документі зазначено, що ратифікувавши Угоду про асоціацію між Україною та ЄС, Україна отримала інструмент та дороговказ для внутрішніх перетворень, а виконання вимог цієї Угоди дає можливість Україні в подальшому стати повноцінним членом ЄС [1].

Не дивлячись на достатню кількість прийнятих нормативно-правових актів, що регулюють питання входження України до Європейського Союзу та впливають на розвиток інтеграційних відносин, існує ряд проблемних сфер, які до сих пір або не вирішені, або не врегульовані, або дуже повільно розвиваються. Розглянемо деякі:

1. Найважливіше випробування на шляху інтеграції європейської спільноти полягає у політичній ідентичності країн-членів. Особливо ця обставина посилилася після приєднання нових країн, які відрізняються не лише економічно, але й ментально. Проблема полягає ще й у тому, що національні держави, втручаючись у регіональні справи, не втрачають, а підсилюють свою національну ідентичність навіть в умовах федералістського напрямку. До того ж багатоманіття країн-членів ЄС традиційно об'єктивно передбачає плюралізм думок. Наприклад, проти створення федеративної держави завжди виступала Велика Британія [2]. У випадку приєднання України до ЄС, то можна стверджувати, що далеко не всі регіони нашої країни згодні з обраним політичним курсом та готові «стати європейцями». Про це свідчить і та складна політична ситуація, що склалася після Майдану.

2. В Україні гостро стоїть питання формування правової культури підприємців і державних службовців щодо взаємовідносин з іноземними партнерами, які, зокрема, є громадянами країн Європейського Союзу. Від цього залежить наближення часу вступу України до Європейського Союзу, адже основною умовою набуття бажаного для нашої країни членства в ЄС є не стільки виконання взятих на себе зобов'язань, скільки належний рівень економічного розвитку і культури [3].

3. На сьогодні рівень незаконної міграції, контрабанди зброї та наркотиків визначається як найвищий в Україні. Причини називають різні – це і недосконалість українського законодавства, і корумпованість деяких українських правоохоронців (митників, працівників Державтоінспекції тощо). Останнє зумовлене низьким рівнем їхньої правової культури, недостатнім матеріально-технічним забезпеченням і відсутністю належного контролю з боку відповідних органів. Тому, доцільним вважаємо наголосити на співпраці ЄС з правоохоронними органами України. технічного обладнання постів митної служби та інформаційного обміну про товари та осіб, які підозрюються в контрабанді зброї, наркотичних засобів та переп-

раві нелегалів. Доцільно поширити практику регулярного обміну досвідом у формі залучення правоохоронців із Європи для роботи на Україні, і навпаки. Це забезпечить правокультурний обмін та прозорість у вирішенні багатьох спільних питань щодо боротьби з контрабандою, торгівлею людьми, корупцією тощо [3].

4. Результати імплементації Плану дій Україна-ЄС засвідчують, що співробітництво в соціокультурній сфері, порівнюючи соціокультурними з процесами, які відбуваються всередині ЄС, знаходиться на незадовільному рівні. За твердженням науковців, у масовій свідомості дорослого населення України й надалі зберігається високий рівень східнослов'янської відособленості та національного ізоляціонізму. Декларативні геополітичні установки на європейську інтеграцію дещо знижують рівень ізоляціонізму та ксенофобії, але принципово не позначаються на ставленні до представників націй, що репрезентують розвинені країни Західної Європи й Америки. Не дивлячись на позиціонування України як європейської держави, Європа та європейці продовжують залишатися чужими для українських громадян, уособлюючи образ «іншого» [4].

Список використаної літератури:

1. Інтеграція України до ЄС/ Назва заголовку. Електронний ресурс. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.adm-pl.gov.ua/page/integraciya-ukrayini-do-ies>
2. Грубинко А.В. Роль Великобританії в формуванні зовнішньої політики ЄС в контексті ведучих теорій євроінтеграції / А.В. Грубинко // Вестник МГИМО-Университета. — 2015. — № 1 (40). — С. 18-28.
3. Ганзенко О.О. Теоретичні аспекти інтеграції України в європейський культурно-правовий простір// Електронний ресурс. — Режим доступу до ресурсу: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2009/urist-1-2009/23-27.pdf>
4. Пелагеша Н. Інтеграція України у європейський соціокультурний простір: Стан та перспективи// Електронний ресурс. — Режим доступу до ресурсу: <http://old.niss.gov.ua/monitor/november09/01.htm>

ПАСЕЧНИК О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри права Європейського Союзу
та порівняльного правознавства, кандидат юридичних наук

ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ РИНОК ЄС

Ще донедавна світовий ринок лікарських засобів був одним з найменш регульованих ринків, де товари просувалися та продавалися випадково та нестабільно. На цьому ринку Європейський Союз є одним

з найбільших виробників. ЄС — це спільнота країн, яка керується універсальними соціальними цінностями, що базуються на принципах демократії та верховенства права.

Фармацевтичний ринок Європейського Союзу є унікальним. Тобто він не є еквівалентом будь-якому іншому товарному ринку і йому притаманні специфічні особливості. Такі як:

1) Фармацевтична промисловість залежить від наукових досліджень. Наукові дослідження необхідні задля відкриття та розробці нових лікарських засобів. Також до клінічні та клінічні дослідження гарантують безпеку ліків від шкідливих побічних ефектів. Нові лікарські засоби — це інтелектуальна власність. Тобто, винаходи фармацевтичних компаній захищені патентами.

2) Пацієнт сплачує на ринку лише частину вартості ціни товару. Інша частина сплачується за рахунок обов'язкового страхування. Тобто відсутня конкуренція між аптеками із-за єдиних роздрібних цін. Конкуренція ведеться у сфері сервісу та асортименту товару.

3) Ліки є товаром особливо важливим порівняно з більшістю інших товарів.

Варто також зазначити, що на лікарські засоби, як й на інші товари, поширюється свобода вільного руху товарів в рамках єдиного внутрішнього ринку ЄС. Також, згідно з ст. 34 та 35 Договору про функціонування ЄС забороняється кількісне обмеження на експорт та імпорт і всі заходи еквівалентної дії [1]. Разом з тим, згідно зі ст. 36 даного Договору вільний рух лікарських засобів може бути обмежений з міркувань захисту здоров'я та життя людей, а також захисту промислової та комерційної власності.

Суд ЄС у справі *Tasca v. Roussel* визначив, що регулювання цін та встановлення максимальної допустимої ціни не є порушенням свободи вільного руху товарів та послуг якщо таке проводиться з лікарськими засобами як національного виробника, так із іноземним (в межах ЄС) [2].

Держави-члени ЄС запровадили, що будь-який лікарській засіб не може бути розміщений на ринку без «ринкової авторизації» (ринкового дозволу). Згідно зі ст. 6 Директиви 2001/83/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС цей дозвіл повинен видаватися компетентним органом ЄС [3].

Для заявки потрібна повна інформація про лікарський засіб, його ефективність та безпеку. Передбачено також спрощену процедуру для засобів-дженериків. Заявка спрямовується до компетентного органу держави-члена, яким виступає національний орган, що здійснює контроль за лікарськими засобами.

Загалом в рамках ЄС є декілька процедур надання ринкового дозволу:

1) Процедура взаємного визнання. Для отримання дозволу більше ніж в одній країні. Вада її полягає в тому, що незгода іншої держави призводить до значних втрат часу.

2) Централізована процедура. Надання ринкового дозволу на всій території ЄС.

3) Децентралізована процедура. Це надання ринкового дозволу на рівні держави-члена.

4) Національна процедура. Виробник проходить внутрішню процедуру щодо допуску ліків на внутрішній ринок.

Вибір процедури залежить від того:

1) лікарський засіб буде продаватися на території одної держави-члена ЄС чи більше.

2) Чи використовується даний засіб для лікування специфічних захворювань або має певні особливості? (Наприклад, централізована процедура є обов'язковою для орфанних лікарських засобів).

Раптове виявлення небезпечних для життя побічних реакцій лікарських засобів після реєстрації може стати дуже неприємним «сюрпризом» для фармацевтичних компаній. Наприклад, справа о талідоміді. Тому в рамках ЄС запроваджена система фармакоконтролю. Ця система використовується утримувачем ринкового дозволу та державою-членом ЄС (її компетентним органом). Тобто отримувач ринкового дозволу повинен мати постійно у своєму розпорядженні кваліфіковану особу, відповідальну за питання фармакоконтролю. Фармакоконтроль передбачає передачу пацієнтами, лікарями, підприємствами фармацевтичної промисловості інформації до регулюючих органів. Тобто збір інформації про ризики, пов'язані з лікарськими засобами. Наприклад, небажана реакція організму людини, що виникає на певний лікарський засіб.

В свою чергу утримувач ринкового дозволу повинен реєструвати «підозрілі небажані реакції» у Європейській мережі баз даних (Eudravigilance database). Лікарський засіб може підпасти під додатковий моніторинг. У такому разі на упаковці буде позначка про це. Така міра запроваджується Європейським медичним агентством спільно з державами-членами.

Держава-член може для захисту публічного здоров'я застосовувати призупинення або заборону використання лікарського засобу на території держави-члена, доки не буде винесено остаточне рішення. У такому разі про причини інформується Комісія, ЄМА та держави-члени.

Отже, фармацевтичний ринок у ЄС має свої особливості. Це скасування бар'єрів для вільного руху фармацевтичних товарів (тобто підтримка фармацевтичної промисловості) та забезпечення населення якісними, безпечними та ефективними лікарськими засобами. Також фармацевтичний ринок ЄС регулюється у двох площинах — на національному рівні та наднаціональному.

Формування єдиного фармацевтичного ринку сприяє реалізації основних функцій правового регулювання: через «безбар'єрний» вільний

ринковий обіг та забезпечення безпеки лікарських засобів гарантувати доступ пацієнтів до більш широкого кола необхідних якісних медичних товарів за прийнятними конкурентними цінами та створити відповідні стимули і більш широке поле для запровадження інновацій та розвитку виробництва для досягнення основної мети фармацевтичної політики — якості, ефективності та безпеки фармацевтичної продукції, зокрема лікарських засобів.

Список використаної літератури:

1. Договір про функціонування [Електроний ресурс]. — Режим доступу: ЄС <http://eulaw.ru/treaties/tfeu>
2. Judgment of the Court of 29 November 1983. — Roussel Laboratoria BV and others v État néerlandais. — Reference for a preliminary ruling: Arrondissementsrechtbank 's-Gravenhage — Netherlands. — Regulation of prices for imported medicines. — Case 181/82. [Електроний ресурс]. — Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A61982CJ0181>
3. Директиви 2001/83/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС [Електроний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/health/sites/health/files/files/eudralex/vol-1/dir_2001_83_consol_2012/dir_2001_83_cons_2012_en.pdf

КОБКО-ОДАРІЙ В. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРАВОСВІДОМОСТІ ТА ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ

Правова свідомість і правовий менталітет являються важливою частиною у розвитку людського суспільства. Від рівня розвитку правосвідомості та правового менталітету залежить рівень розвитку правової культури. Саме правовий менталітет є ключем до розуміння правосвідомості, правової поведінки, саме в ньому розкривається традиційне ставлення до права. Як справедливо відмічає В. Є. Сисоев, що «ніщо нове в праві не може увійти в життя, знайти справжнє соціальне буття, не укорінившись в правосвідомості, не маючи ментальної основи» [1, с. 68].

В теоретико-методологічному відношенні важливо встановити відмінності між змістовними аспектами правосвідомості та правового менталітету.

Правова свідомість та правовий менталітет являються автономними категоріями, які різняться між собою як по суті, так і по складу. Про-

те, слід зазначити, що правосвідомість по об'єму та змісту ширше ніж правовий менталітет. Останній являється структурним рівнем правосвідомості і є основоположним базисом формування та розвитку правосвідомості. Правосвідомість та правовий менталітет мають тісний взаємозв'язок, набувають колосального взаємного впливу, але слід наголосити на тому, що саме менталітет дає основу для проявлення правосвідомості, що виражається у правовідносинах громадян та їх поведінці у правовому полі. Без правового менталітету духовно-культурологічна теорія правосвідомості не може обійтись.

Формування і розвиток правосвідомості суспільства відбувається під впливом тих же природно-кліматичних, культурно-історичних, географічних, релігійних, геополітичних факторів які визначили менталітет та відображають національні, побутові та духовні особливості народу. Правосвідомість як і менталітет сформовуються під впливом життєвого досвіду людей, реальної практики правових відносин. Та не зважаючи на це, правосвідомість носить швидкоплинний характер, може відносно швидко змюнюватись (як в позитивну, так і в негативну сторону в залежності від правових подій в державі, особистого досвіду тощо), а правовий менталітет характеризується стабільністю, стійкістю та важкістю зміни.

Національні звичаї, стереотипи, традиції обумовлюють характер емоційного відношення нації до правових нововведень і модернізацій. Правовий менталітет являється важливим фактором формування громадської правосвідомості, накладає свій відбиток і на індивідуальну правосвідомість кожного громадянина. Як слушно зазначає Р. С. Байніязов «правосвідомості притаманні аксіоми, які являються її ментально-психологічними, інтелектуальними атрибутами, без яких вона не може бути духовно і культурологічно розвиненою. Дані атрибути відображають внутрішні якості (природу) правосвідомості в її істинному значенні, являються цінностями, які в більшості визначають духовний стан і розвиток правосвідомості» [2, с. 10].

Через аналіз правосвідомості, її розвиток та специфіку стає можливим пізнання того, яким чином право функціонує в суспільстві, яким чином і суспільство в цілому, і окремі громадяни сприймають право, ставляться до нього, визнають або не визнають закріплені в ньому цінності, норми, принципи, ідеї тощо. Правосвідомість виробляється не вченими та ідеологами, а безпосередньо учасниками громадських відносин, громадянами. Велику роль у цьому процесі відіграє практичний, життєвий і правовий досвід, накопичений ними в результаті громадської чи професійної трудової діяльності.

Цікавим, на нашу думку, є виділення Є. В. Високих структури формування правосвідомості через призму правового менталітету. Так, вчений виділяє три рівні розвитку: 1) інстинктивний рівень – відбувається зародження правосвідомості, тобто на ранній ментальній стадії свого розвитку, людина ще не знає загальні, всезначущі правила пове-

дінки, але орієнтується на інтуїтивне переконання про те, що є допустимим, а що недопустимим; 2) включення особи до соціально-правового побуту — формуються загальноприйняті установки і уявлення. На цій стадії перестає домінувати соціально-психологічний аспект, починають діяти загальноприйняті ментальні ідеї, принципи, які притаманні певному суспільству, так як індивід стає суб'єктом суспільних правовідносин; 3) рівень зрілої правосвідомості — індивід раціонально усвідомлює необхідність свого включення до колективного існування і необхідність свого визнання соціумом. На цьому етапі важливу роль відіграють звичаї та традиції, яким підпорядковується народ, а також віяння громадської думки та суспільного досвіду. З цього видно, що проблема формування правосвідомості починається не з моменту включення індивіда в форму соціально-правового буття, а з ранніх стадій ментального розвитку людини в природньому стані за гранню раціонального обумовленого [3, с. 43].

Таким чином, правосвідомість становить собою підґрунтя її органічну складову частину організованого в державу суспільства. Вона є відбиттям правового життя останнього, правових відносин у ньому, сутності її ролі правових установлень у свідомості суспільства взагалі, соціальної групи чи особи. Це є знання про право, оцінка чинного права її роздуми про його сутність та ідеї, про зміни для його поліпшення. Та правова свідомість, як ми встановили, ґрунтується саме на основах правового менталітету і не може існувати без нього, в силу певних історичних, духовних, географічних факторів, хоч і являється самостійною категорією. Так, на основі аналізу правової свідомості та правового менталітету можна вказати, що правосвідомість являється складним, поліаспектним явищем. До того ж, правосвідомість не ідентична поняттю правовий менталітет, хоча при цьому вони тісно пов'язані між собою, гармонічно взаємодіють та мають великий вплив одне на одного. На основі правового менталітету формується та розвивається правосвідомість, оскільки система базових цінностей правового менталітету являється ядром правосвідомості.

Список використаної літератури:

1. Сысоев В. Е. Социокультурные и ментальные детерминанты правосознания россиян // В. Е. Сысоев // Известия Саратовского университета. Серия: Социология. Политология. — 2007. — № 2 — С. 67-69.
2. Байниязов Р. С. Правосознание и правовой менталитет России / Р. С. Байниязов : дис. ... канд. юрид. наук. Саратов. — 2006. — С. 53.
3. Высоких Ю. В. Генетические истоки правосознания // Ю. В. Высоких // Вестник ЮУрГУ. — 2006. — № 13. — С. 41-44.

NECDET GÖKTUNÇ İLHAN

National University “Odessa Law Academy”
Department of European Union Law and Comparative Jurisprudence,

HARMONIZATION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS WITHIN THE EUROPEAN UNION

Innovations and ideas behind these innovative works of art are the primary elements for a prosperous and knowledge-based economy. The industrialized world as is known revolves around knowledge-based societies; accordingly, intellectual property rights have become one of the most prominent building blocks of their economies. Thus, with the proper recognition of intellectual property rights, it is much more achievable to create a society in which the power of the ideas is so well-under protection that this encouragement of creativity promotes the wealth throughout the whole society. The protection of intellectual property rights within the European Union is based on multiple fundamental field of law with the scope of patents, trademarks, industrial designs and copyrights. With patents being the only exception to this goal, today, EU is on the verge of achieving its goal of creating a unitary intellectual property regime for the all the member states throughout the community. International legislation basically is enacted to secure the legal interests and benefits of nationals internationally. Furthermore, existential philosophy of international protection is to ensure mutual reciprocity of protection of legal interest between member states. This matter was accomplished through adopting international legislations such as international conventions and agreements that constitute a worldwide harmonized intellectual property norms. The most reputable and essential international legislation in this context are: the Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works, usually known as the Berne Convention, the Paris Convention for the Protection of Industrial Property known as the Paris Convention, the TRIPS Agreement knows as the Trade Related Aspects of Intellectual Property Agreement, the Madrid Protocol on Trademarks and the PCT which is known as the Patent Cooperation Treaty. Moreover, there are several regionally reputable treaties such as the Eurasian Patent Convention and the African Industrial Property Convention. The core concept behind balancing the differences between legislations is the national treatment principle which represent the notion that each state that are member to Paris, Berne and the TRIPS agreements are obliged to grant the citizens of the other member states the same right as it accords to its own citizens. The conventions which are adopted in this sense has another obligation in its legal nature to establish minimum standards which all members must comply with. To achieve a significant level of harmonization, such an international approach should be established in the field of intellectual property laws both globally and European

Union wise. Due to the unconformity in national intellectual property legislation and the negative impact of national intellectual property legislation on the internal market, harmonization within the extent of European Community had become a necessity. The legal conflict between common market and intellectual property rights has been diminished through the instrument of harmonization of intellectual property rights and by several ground principles promoted by the European Court of Justice. Most essential principles in this sense can be outlined as the principle of exhaustion of rights, the principle specific subject matter doctrine and the existence v. exercise doctrine. The principle of exhaustion of rights substantially represent the legal notion that a copyright owner's right to control copies of their work "exhausts" on its first sale by the copyright owner or with their consent. As for the principle specific subject matter doctrine, it sets out the legal interpretation that the intellectual property right can face restrictions by the European Union legislation. Finally, existence v. exercise doctrine was formulated to interpose potential restrictions to European Community transaction derived from the law stating that international treaties and agreements cannot undermine the national legislation of property ownership in the member states. To establish harmonizing directives in this field of law, article 3 95¹ of the European Community Treaty has been engaged. This article permits the adoption of legislative norms in accordance with approximation of the provisions stated in the legislations of the member states in terms of establishing an effective and functional internal market. Directive 89/104 was enacted in 1989 serving as a first instrument in the field of trade marks. The main aim of this enactment was to approximate the related aspects of trade-mark law which has a direct influence on the functioning of the common market. The directive substantially states that the legal requirements for obtaining a registered trademark right are practically the same in all member states. It also establishes common legal grounds for conditions such as refusal of registration, exhaustion of rights and invalidity. Nevertheless, the essential character of national trade mark law has not undergone any changes by this directive. With the adoption of Directive 98/71 in 1998 in the field of designs, only the rights in registered designs have been harmonized throughout the European Community. The core purpose of this directive was to ensure the free movement of products embodying designs and free competition within EU. The directive also sets requirements for registration at the Office for Harmonisation of the Internal Market and deals with validity norms. The term of protection according to the directive is one or more periods of 5 years, with a maximum duration of 25

¹ European Community Treaty1 EC Treaty Article 95: "By way of derogation from Article 94 and save where otherwise provided in this Treaty, the following provisions shall apply for the achievement of the objectives set out in Article 14. The Council shall, acting in accordance with the procedure referred to in Article 251 and after consulting the Economic and Social Committee, adopt the measures for the approximation of the provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States which have as their object the establishment and functioning of the internal market.

years. Directive 87/54 was the first directive adopted to grant legal protection in the field of copyright. The directive substantially regulated the norms regarding topographies of semiconductor products. To achieve a harmonization among member states' legislation regarding the protection of computer programs, Directive 91/250 has been adopted. This directive mainly focused on the maintaining a certain level of legal protection against unauthorized reproduction of such computer-based programs. Furthermore, the directive sets out the obligation for the member states to protect computer programs by copyright as literary works within the context of the Berne Convention. Within the scope of this directive, copyright protection is granted for the life of the author and 50 years after his death. Directive 93/98 adoption enabled the harmonization of the terms of protection of copyright and related rights. This directive also extended the duration of copyright protection to 70 years and set out the term of protection for related rights to 50 years. Regulations regarding the legal protection of databases were enacted by Directive 96/9. The aim of these provisions was to provide harmonized copyright protection for the intellectual works involved in the selection and arrangement of materials within the content of the databases. Finally, in the field of copyright and related rights, Directive 2001/29 has been adopted in terms of harmonization. The main aim of this directive was to focus on the harmonization of three principal areas: reproduction rights, distribution rights and the right of communication. The member states are also under the obligation to maintain legal protection against the circumvention of potential technological measures regarding intellectual works or any other related issues.

Patent protection in European law is mainly based on a multi-staged systematic. On first stage, patent protection is granted under national systems. Due to the legal nature of the international conventions, they are considerably uniform with regard to the requirements for the grant of the patent. However, these international conventions differ considerably and basically regarding the substantive terms of protection and the procedural terms of granting protection. In other respects, there is a European Patent System established in 1973 by the European Patent Convention which regulates the notion of granting patents with uniform terms. Accordingly, European patents are granted by the European Patent Office which is known as EPO by a centralized procedure. It allows potential applicants to obtain, by one application and only one procedure, independent national patents for as many member states they designate among the nations that are members to the European Patent Cooperation. On the other hand, once granted, the patents gain national status and become subject to the diversified national laws of European Patent Office member states. It is evident that this situation is contrary to the European Community aim to create its own intellectual property system along with a unitary Community patent. The existence of strong intellectual property rights inspires innovation which eventually leads to an economical growth tampering with social welfare. The core purpose of intellectual property law is to provide legal protection against

competition and thus serve as a tool for granting monopoly to authors of these protected intellectual property products. In the past, these intellectual property rights were considered as a key actor in preventing the free movement of goods within the scope of European Community. Accordingly, this historical fact was the primary reason for a EU's legislative transactions in this field of law. European Community has come into legal action in the field of intellectual property essentially to harmonize the existing national legislation on the subject matter with considering the philosophy of establishing a single market. Furthermore, the Community has also established unitary rights at the to the Community degree which is considered to be valid throughout the European Union. With patents being the only exception for this matter, as for today, most of the intellectual property norms are either harmonized or unified within the scope of the European Community. In recent years, there has been significant efforts on adopting a fully-harmonized Community patent system, providing for a single patent to be valid for the entire EU. Nevertheless, there is a legal solution as to remediate the problem regarding the patents being an exception in this since and that is to implement the guidelines set out in the European Patent Convention which basically sets out several provisions that might serve as an asset in terms of achieving the goal of establishing a unitary patent system with full harmonization throughout the European Union.¹

Bibliography:

1. Zirnstein, E. Harmonization and Unification of Intellectual Property in the EU. University of Primorska.
2. Filip, L. (2011). Intellectual property rights in the EU Harmonization and unification instead of inconsistencies? Bachelor's thesis in commercial and tax law (intellectual property law)
3. Borghi, M., Favale, M. (2013). Harmonization of Intellectual Property Rights within and beyond the European Union: The Acquis Communautaire in the Framework of the European Neighbourhood Policy.
4. Schütze, R. (2015). European Union Law. Cambridge University Press

¹ Article 142/1-Unitary patents: "Any group of Contracting States, which has provided by a special agreement that a European patent granted for those States has a unitary character throughout their territories, may provide that a European patent may only be granted jointly in respect of all those States.

³ Article 149/1Joint designation: "The group of Contracting States may provide that these States may only be designated jointly, and that the designation of one or some only of such States shall be deemed to constitute the designation of all the States of the group. 5

Розділ X

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ Й МИТНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

КОРМИЧ Б. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри морського та митного права,
доктор юридичних наук, професор

БЕЗПЕКОВА ФУНКЦІЯ МИТНОЇ СЛУЖБИ: ДОСВІД СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Історія Митної служби США (U.S. Customs Service) розпочалася 31 липня 1789 р., коли Конгресом було видано Акт щодо регулювання справляння мит, які накладаються законом на тоннаж кораблів та суден, та на товари, вироби та мануфактуру, що імпортуються до Сполучених Штатів (An Act to regulate the Collection of the Duties imposed by law on the tonnage of ships or vessels, and on goods, wares and merchandises imported into the United States of 1789). З цією метою створювалися округи, визначалися порти та призначалися посадові особи (sec. 1), які «повинні вести справедливі і чесні рахунки всіх своїх операцій відповідно до обов'язків офіцерів митниці» (sec. 9) [1].

Майже 214 років Митна служба існувала в якості окремого федерального агентства та підпорядковувалася Міністерству фінансів США (U.S. Department of the Treasury), будучи разом із цим міністерством одними з найстаріших державних установ США. При цьому функції митної служби носили переважно фіскальний характер, що особливо яскраво проявлялося у перші сто років її існування, коли ця служба забезпечувала до половини всіх державних доходів США. У другій половині XX століття, завдяки лібералізації зовнішньоекономічної політики акцент почав зміщуватися у бік сприяння законній торгівлі. Але після подій 11 серпня 2001 р., на тлі зростання терористичної загрози, американський уряд наважився на радикальну реформу Митної служби.

По-перше, згідно з Актом про внутрішню безпеку 2002 р. (Homeland Security Act of 2002) [2] відбулося перепідпорядкування Митної служби новоствореному Міністерству національної безпеки (U.S. Department of Homeland Security).

Повноваження митниці щодо реалізації фіскальної функції залишилися у юрисдикції Міністерства фінансів, крім того, відповідним законом було встановлено пряму заборону на зменшення кількості митного персоналу та обсягу фінансування призначених для виконання цієї функції. У Міністерстві фінансів утворювався додатковий менеджмент для взаємодії із Митною службою щодо виконання фіскальних завдань. (6 U.S. Code § 212) [3].

Міністерстві внутрішньої безпеки здійснює управління Митною службою через її Голову (нині – Commissioner of U.S. Customs and Border Protection), який призначається Президентом за згодою Конгресу (6 U.S. Code § 211) [4]. До функцій останнього, зокрема віднесено: координацію та інтеграцію функцій безпеки, сприяння торгівлі та протидії митним правопорушенням; забезпечення недопущення незаконного ввезення або вивезення товарів з території США; полегшення та прискорення законної торгівлі; забезпечення дотримання митного та торговельного законодавства США; охорону кордонів США від ввезення небезпечних товарів тощо.

По-друге, відповідно до поданого Президентом США Реорганізаційного плану (DEPARTMENT OF HOMELAND SECURITY REORGANIZATION PLAN. November 25, 2002) у 2003 році відбулося об'єднання Митної служби та Служби громадянства та імміграції (Immigration and Naturalization Service) та на їх базі створена нова агенція – Митна та Прикордонна Охорона (U.S. Customs and Border Protection). Силкові підрозділи цих служб були також об'єднані у підрозділ під назвою Імміграційна та митна поліція (U.S. Immigration and Customs Enforcement).

Таким чином, після зіткнення із проявами гібридних загроз у вигляді терактів 11.09.2001, Сполучені Штати пішли на підсилення безпекової функції митниці та її залучення до інтегрованої системи захисту державних кордонів, яка базується на єдиному органі що здійснює контроль як за переміщенням товарів, так і за переміщенням осіб через державний кордон.

На нашу думку, такий досвід США мав би стати при нагоді при пошуку шляхів та способів реформування державної митної справи України. Зокрема, цей досвід суттєво відрізняється від існуючої нині системи органів Державної фіскальної служби, і тим більше відрізняється від запропонованої Урядом концепції реформування митної служби, яка передбачає повну переорієнтацію митних органів лише на сервісні функції.

Такий підхід навряд чи можна назвати виправданим з цілого ряду причин. Так, по-перше, рекомендації Всесвітньої митної організації викладених у чотирьох, на сьогоднішній день, редакціях (2005, 2007, 2010, 2012) Рамкових стандартів безпеки та сприяння світовій торгівлі (SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade), свідчать про те, що поряд із сервісною та фіскальною повинна забез-

печуватися і безпекова функція митниці. Зокрема, не можливо розглядати заходи щодо протидії контрабанді та відповідні правовідносини між митницею та правопорушниками в рамках концепції адміністративних послуг.

По-друге, підсилення безпекової функції митниці вимагає зовнішньо- та внутрішньополітична ситуація в Україні, яка вже третій рік вимушена протидіяти агресії з боку Російської Федерації та, відповідно, реалізовувати заходи щодо захисту національної безпеки, як на кордоні з РФ так і на кордоні із невизнаним Придністров'ям, адміністративному кордоні з окупованою Автономною Республікою Крим тощо.

Список використаної літератури:

1. An Act to regulate the Collection of the Duties imposed by law on the tonnage of ships or vessels, and on goods, wares and merchandises imported into the United States. July 31, 1789. The Public Statutes at Large. URL: <https://www.loc.gov/law/help/statutes-at-large/1st-congress/c1.pdf>
2. An Act To establish the Department of Homeland Security, and for other purposes. PUBLIC LAW 107-296-NOV. 25, 2002. URL: https://www.dhs.gov/xlibrary/assets/hr_5005_enr.pdf
3. 6 U.S. Code § 212. Retention of Customs revenue functions by Secretary of the Treasury. URL: <http://uscode.house.gov/>
4. 6 U.S. Code § 211. Establishment of U.S. Customs and Border Protection; Commissioner, Deputy Commissioner, and operational offices. URL: <http://uscode.house.gov/>

КУЗНЕЦОВ С. А.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
профессор кафедры морского и таможенного права,
кандидат юридических наук, доцент

КОДИФИКАЦИЯ И ПРОГРЕССИВНОЕ РАЗВИТИЕ МЕЖДУНАРОДНОГО ПУБЛИЧНОГО МОРСКОГО ПРАВА В XIX ВЕКЕ

Мысль о развитии международного права путем подтверждения существующих норм или посредством разработки новых правил не нова. В последней четверти XVIII в. Иеремия Бентам предложил осуществить кодификацию всего международного права. После него многочисленные попытки осуществить кодификацию предпринимались отдельными лицами, научными обществами и правительствами.

Договоры по вопросам мореплавания в условиях военного времени были приняты в период, начиная с середины XIX до начала XX веков под влиянием исторических условий участвовавших военных конфликтов, Первой мировой войны и бурного развития мореплавания. Парижская декларация по морскому праву (или, как приводится в большинстве переводов, «о морской войне») 1856 г., Конвенция об освобождении госпитальных судов от портовых и иных сборов 1904 г., Конвенция о положении неприятельских торговых судов при начале военных действий 1907 г., Конвенция об обращении торговых судов в суда военные 1907 г. разрабатывались и подписывались на нелегком для большинства государств этапе развития.

Однако и несколько ранее (16 (18) февраля в 1825 г.) был заключен Санкт-Петербургский договор, согласно которому подданные договаривающихся сторон могли беспрепятственно пользоваться в Тихом океане свободой мореплавания и рыболовства, а также «правом приставать к берегам в таких местах, которые еще не заняты, для торга с природными тамошними жителями». Заключение договора явилось вехой в процессе утверждения в международном праве принципа свободы открытого моря [1].

На Парижском конгрессе, проходившем с 25 февраля по 30 марта 1856 г., обсуждались вопросы судоходства по Дунаю, возведения военных укреплений на Аландских островах, пересмотра Лондонской конвенции 1841 г. о Черноморских проливах, а также тесно связанный с этим вопрос о нейтрализации Черного моря.

Конгресс принял решения по ряду важных вопросов международного морского права, в числе принятых актов была Парижская декларация по морскому праву 1856 г. [2] (именуемая также «Декларация о принципах морского международного права»), в которой сформулированы действующие донные нормы международного морского права, касающиеся отмены и запрещения каперства; покрытия неприятельского груза судном, плавающим под флагом нейтрального государства (за исключением военной контрабанды); неприкосновенности нейтралитета груза (за исключением военной контрабанды) на судне под неприятельским флагом. Декларация устанавливала также, что условием правомерности и обязательности морской блокады должна быть ее эффективность, т.е. необходимость ее «поддержания достаточной силой для воспрепятствования доступа к неприятельскому берегу». Правительств подписавших декларацию государств обязались довести ее содержание до сведения государств, которые не принимали участия в Парижском конгрессе, и пригласить их к ее принятию. К декларации присоединилось большинство держав того времени.

В 1851 г. по дну Ла-Манша был проложен первый подводный телеграфный кабель между Дувром и Кале, а в 1866 г. была начата прокладка трансатлантического телеграфного кабеля между Европой и Америкой. Для охраны телеграфных кабелей и установления наказаний за

их повреждение в 1884 г. в Париже была заключена Конвенция по охранению подводных телеграфных кабелей [3]. Конвенция применяется к случаям повреждения подводных телеграфных кабелей в открытом море и не распространяется на территориальные воды. В соответствии со ст. 2 Конвенции, умышленный или по преступной небрежности разрыв или повреждение кабеля, которые могут привести к полному или частичному перерыву либо приостановке телеграфной связи, подлежит наказанию в уголовном порядке, независимо от предъявления гражданского иска о возмещении ущерба. Однако это правило не применяется к лицам, которые совершили разрыв или повреждение кабеля для спасения своей жизни или своих судов и приняли предварительно все необходимые меры предосторожности. Если судовладелец докажет, что во избежание повреждения кабеля его судно пожертвовало якорем, рыболовной или иной снастью, собственник кабеля его обязан возместить ему понесенные убытки (ст. 7). Конвенция также устанавливает, что любые вопросы, связанные с нарушениями ее положений, могут рассматриваться судебными учреждениями государства флага судна, на котором совершено нарушение.

18 мая 1899 г. в Гааге собралась конференция, в которой приняло участие 26 государств и получившая впоследствии название «мирной», поскольку официальной её задачей было ограничение вооружений и обеспечение мира. Результатом относительно ограничения вооружений на конференции достигнуто не было. Были приняты лишь пожелания «об ограничении расходов на военное дело, которыми в настоящее время обременён мир, в частности о соглашении по поводу введения новых типов и калибров морского оружия» и «об ограничении сухопутных и морских военных сил и военного бюджета». Конференция привела, однако, к заключению 29 июля 1899 г. трёх конвенций; 1) о мирном разрешении международных споров; 2) о законах и обычаях сухопутной войны; 3) о применении Женевской конвенции о раненых и больных к морской войне. Были приняты ещё три декларации, касавшиеся ограничения военных действий.

Список использованной литературы:

1. Словарь международного морского права / Отв. ред. Ю.Г. Барсегов. — М.: Международные отношения, 1985. — С. 207.
2. Декларация о принципах морского международного права, 1856 / Собрание трактатов и конвенций, заключенных Россией с иностранными державами. — Т. XV. — Спб., Тип. Мин-ва путей сообщ., 1909. — С. 332-334.
3. Конвенция по охранению подводных телеграфных кабелей, 1884 // Собрание законов и распоряжений Рабоче-Крестьянского Правительства СССР. Отдел второй. — 1 ноября 1926 г. — № 31. — Ст. 190.

ФЕДOTOB O. П.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, доктор юридичних наук, доцент

СУЧАСНИЙ СТАН МИТНОЇ РЕФОРМИ: ПИТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ТА МЕТОДОЛОГІЇ

Особливістю державної митної справи є те, що зазначена сфера знаходиться у постійному розвитку та досить часто зазнає кардинальних трансформаційних змін. А отже, державна митна справа не є явищем перманентним. Однак усі трансформації ключової для захисту національної та громадської безпеки та напрочуд важливої для захисту митних інтересів України сфери повинні базуватися, насамперед, на правових науково обґрунтованих дослідженнях з подальшим їх упровадженням у практичну діяльність. Третирування зазначеного постулату сприяє накопиченню чималого багажу реформ, які зазнають краху, та проблем у сфері державної митної справи, з кола яких вирватися Українській державі доволі непросто.

Однак і за наявності комплексних теоретико-методологічних досліджень у сфері державної митної справи, врахування результатів яких повинно бути фундаментальним аспектом забезпечення стійкості сфери державної митної справи [6], деякі анонсовані владою реформи сфери державної митної справи мають побічні ефекти, які відображають недосконалість чи недоопрацьованість окремих аспектів такої реформи.

На жаль, наразі фрагментарне впровадження науково обґрунтованої моделі адміністративно-правової концепції здійснення державної митної справи у зазначену сферу має наслідком анонсування масштабних реформ, недостатня обґрунтованість та послідовність яких викликає глибоку занепокоєність як працівників системи органів митного спрямування Державної фіскальної служби України (далі – ДФС України), так і представників громадськості та бізнесу.

Так, одним із головних пріоритетів діяльності Уряду в період 2016 року стала реалізація Концепції залучення компаній (радників) до реформування митниць Державної фіскальної служби [5]. Розробка механізму реформування органів митного спрямування ДФС України, основною метою якого стали впровадження нового формату їх роботи, викорінення корупційних проявів, посилення інституційної спроможності та створення максимально прозорих умов для суб'єктів ЗЕД, передбачала передавання управління окремими митницями ДФС України приватним компаніям, які мають досвід оптимізації бюрократичних процедур і спрощення надання державних послуг [4]. При цьому ні переліку митниць ДФС України, які планувалося передати в управлін-

ня приватним компаніям, ні інформації щодо самих компаній, які планувалося залучити до реформування митниць ДФС України офіційно оголошено не було. Крім того, в умовах урядової кризи перспективи реформування органів митного спрямування ДФС України та шанси на реалізацію зазначеного пріоритету стали занадто примарними. На жаль, анонсована реформа стала лише черговим витком попুলізму та була розпочатою тільки на папері.

Черговим мудруванням Уряду стосовно зміни системи обслуговування в органах митного спрямування ДФС України та внесення нової системи управління у сферу державної митної справи стала розробка проекту постанови Кабінету Міністрів України «Про реформування територіальних органів Державної фіскальної служби України», якою передбачено утворення як юридичних осіб публічного права територіальних органів ДФС України – Міжрегіональної (чи Всеукраїнської?!) митниці ДФС України та Міжрегіонального Головного управління ДФС України.

При цьому, реорганізаційні заходи у податковому блоці планується провести у два етапи: на першому етапі буде ліквідовано районні державні податкові інспекції як юридичні особи, а на зміну їм – створено центри обслуговування платників; на другому етапі буде ліквідовано юридичних осіб ДФС України обласного рівня (Головні управління ДФС України) з об'єднанням в одну службу на центральному рівні – Міжрегіональне Головне управління ДФС України, яке набуде статусу юридичної особи [2].

Суть запланованого масштабного реорганізаційного дійства у митному блоці полягає у тому, що на обласному рівні усі митниці ДФС України (у кількості 27) буде ліквідовано як юридичних осіб, а на зміну їм буде запроваджено представництва Міжрегіональної митниці ДФС України (в обов'язки яких буде включено забезпечення діяльності митних постів). Митні пости, які залишаться функціонувати на районному рівні, буде напряму підпорядковано Міжрегіональній митниці ДФС України.

Серед позитивних аспектів такої реорганізації: відновлення чіткої та зрозумілої вертикалі управління у митній сфері, реанімування ряду фактично втрачених митницею функцій (митний пост аудит, розвиток митної справи, міжнародна співпраця), окрема побудова митної вертикалі з питань порушення митних правил.

Однак зазначений проект постанови спровокував значне невдоволення, зростання соціальної напруги та протестних настроїв в трудових колективах територіальних органів ДФС України. І не дарма. Оскільки такі реорганізаційні заходи матимуть наслідком скорочення організаційно-штатної структури, суттєве погіршення умов та оплати праці окремих категорій, виділення додаткових призначень з державного бюджету для забезпечення соціальних виплат працівникам, що будуть скорочені [3], а також надмірну централізацію влади, зниження рівня

обслуговування суб'єктів ЗЕД на місцях, сповільнення більшості здійснюваних митними постами процедур.

Крім того, запропоновані проектом постанови реорганізаційні заходи суперечать законодавству України, зокрема вимогам Податкового та Митного кодексів України в частині визначення структури органів ДФС України, надання керівникам територіальних органів ДФС України повноважень на здійснення управлінських, розпорядчих та адміністративних функцій, організації та здійснення митного контролю та митного оформлення. Проте наразі питання щодо внесення відповідних змін до Митного кодексу України навіть не піднімається.

Невирішеним залишається і практичний аспект процесу ліквідації митниць ДФС України як юридичних осіб публічного права з 1 травня 2017 року. Адже згідно з положеннями ст. 49² Кодексу законів про працю України, про можливе наступне вивільнення працівника необхідно персонально попередити не пізніше ніж за два місяці [1].

Таким чином з метою недопущення колізії законів та уникнення двоякого тлумачення нормативно-правових актів, що може призвести до зниження ефективності реалізації державної митної політики та ускладнення функціонування органів митного спрямування ДФС України, реалізація положень проекту постанови потребує, насамперед, комплексного теоретико-методологічного дослідження форм та методів здійснення запропонованих перетворень та їх кінцевих результатів.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України, 1971П // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1971. — Дод. до № 50 (зі змінами).
2. Лист Всеукраїнської професійної спілки працівників органів Державної фіскальної служби України від 29.03.2017 р. № 37.01/29.
3. Лист Всеукраїнської професійної спілки працівників органів Державної фіскальної служби України від 10.04.2017 р. № 31.01/35.
4. Митниці передадуть у руки іноземцям // Вісник. Право знати все про податки і збори. — 2015. — № 29-30. — С. 46—48.
5. Про схвалення Концепції залучення компаній (радників) до реформування митниць Державної фіскальної служби: розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.02.2016 р. № 267-р // Офіційний вісник України. — 2016. — № 30. — Ст. 1213.
6. Федотов О.П. Адміністративно-правова концепція здійснення державної митної справи: теорія та практика: дис.... д-ра. юрид. наук : 12.00.07 / Федотов Олексій Павлович. — Одеса, 2016. — 457 с.

АВЕРОЧКИНА Т. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук,
доцент, старший науковий співробітник

АДМІНІСТРАТИВНА ЮРИСДИКЦІЯ ДЕРЖАВИ У ВНУТРІШНІХ ВОДАХ

У правничих дослідженнях зазначається, що всі іноземні суда у внутрішніх водах прибережної держави повинні дотримуватися її законодавчих актів та звичаїв. Торговельні суда під час їх перебування в будь-якій частині внутрішніх вод прибережної держави, повністю підпорядковуються її юрисдикції [1, с. 62]. Суверенітет держави стосовно морських портів — це влада прибережної держави, здійснювана нею відповідно до норм міжнародного права [2, р. 35]. Дійсно, прибережна держава, здійснюючи владу на власній території, враховує норми, які нею прийняті відповідно до міжнародних угод або визнані нею такими, що не суперечать її інтересам.

Адміністративна юрисдикція прибережної держави поширюється на іноземні суда в повному обсязі. Її відмінною рисою є те, що вона застосовується до всіх суден без виключення, тобто діє принцип повної юрисдикції прибережної держави [3, с. 75]. При укладанні двосторонніх угод про торговельне мореплавство, які є основою визначення режиму перебування суден договірних держав в їх портах і передбачають певні виключення з кримінальної та цивільної юрисдикції, спеціально обумовлюється, що ці виключення не стосуються прав місцевої влади щодо застосування митного та санітарного законодавства і правил, а також заходів контролю, які стосуються безпеки суден, охорони людського життя, допуску іноземців — тобто кола правил адміністративної юрисдикції (наприклад, ст. 8 Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Хорватія про морське торговельне судноплавство 2009 р. [4], ст.ст. 9, 11, 13 Угоди між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Панама про морське торговельне судноплавство 2003 р. [5], ст. 8 Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Французької Республіки про морське торговельне судноплавство 2000 р. [6] тощо).

Адміністративна юрисдикція здійснюється з метою захисту економічних та політичних інтересів прибережної держави, санітарної охорони кордонів, а також безпеки судноплавства. Всі прибережні держави для цього мають спеціальне адміністративне законодавство, і будь-яке розумне застосування влади до іноземних суден і осіб, які перебувають на них, відповідають принципам міжнародного права.

Певним імунітетом від адміністративної юрисдикції прибережної держави у внутрішніх водах користуються військові кораблі та всі державні суда [7], для яких діє особливий (дозвільний) порядок заходження, що більшою мірою гарантує безпеку прибережної держави, ніж повідомний порядок або свобода заходу таких кораблів. Однак загальновизнані міжнародно узгоджені норми, що зобов'язували б держави встановлювати той чи інший порядок допуску військових кораблів до своїх портів, на сьогодні відсутні. Регламентація питань доступу до внутрішніх вод, зокрема портів, іноземних військових кораблів є виключною компетенцією відповідних прибережних держав – це норма звичаєвого права. Прибережна держава регламентує ці питання не тому, що до цього її зобов'язує міжнародне право, вона владно розпоряджається своєю територією та встановлює в будь-якій її частині режим, що найбільше відповідає її інтересам. Зацікавленість в розвитку міжнародних відносин, в розвитку міжнародної торгівлі та судноплавства призводить до того, що держава відкриває частину своїх портів для торговельних, пасажирських та інших суден, але в інтересах безпеки зачиняє деякі інші порти, часто обмежує доступ до торговельних портів військових кораблів, а, захищаючи свої економічні інтереси, іноді зачиняє свої порти для деяких видів суден. Право держави чинити у такий спосіб витікає з її суверенітету. Інші держави та суда під їх прапорами мають враховувати той порядок, який встановлює кожна прибережна держава, виходячи з власних інтересів та, безсумнівно, враховуючи певною мірою інтереси міжнародного співробітництва та розвитку судноплавства. При цьому, детальну регламентацію порядку заходу та сходження на берег членів екіпажу іноземних військових кораблів та встановлення правил їхнього плавання (з піднятим прапором для надводних кораблів, у надводному стані для підводних човнів) слід визнати проявом дії щодо них адміністративної юрисдикції прибережної держави.

Аналіз норм діючого законодавства України, якими встановлено межі дії адміністративної юрисдикції щодо іноземних суден у внутрішніх водах, засвідчили, що дія адміністративної юрисдикції поширюється на всі без виключення іноземні суда, з певними особливостями щодо окремих їх видів (військові та урядові). Режимні правила щодо заходу іноземних суден до внутрішніх вод України, зокрема, портів, а також порядок сходження на берег членів екіпажів цих суден встановлюється виключно нормами національного адміністративного законодавства України.

Список використаної літератури:

1. Современное международное морское право. Режим вод и дна мирового океана / Бараболя П.Д., Гуреев С.А., Иванашенко Л.А., Клименко Б.М., и др.; Отв. ред.: Лазарев М.И. – М.: Наука, 1974. – 307 с.

2. Gidel G. Le droit international public de la mer / G. Gidel. — Vol. 2. — Paris, 1932. — 393 p.
3. Анцелевич Г.А. Международное морское торговое право: учеб. пособ. / Г.А. Анцелевич. — К.: Слово, 2003. — 560 с.
4. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Республіки Хорватія про морське торговельне судноплавство, 2009 // Офіційний вісник України. — 2012. — № 6. — Ст. 232.
5. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Панама про морське торговельне судноплавство, 2003 // Офіційний вісник України. — 2007. — № 3. — Ст. 134.
6. Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Французької Республіки про морське торговельне судноплавство, 2000 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 15. — Ст. 852.
7. Докладніше про це див.: Богуславский М.М. Иммунитет государства / Богуславский М.М. — М.: Изд-во ИМО, 1962. — 231 с.

БАТАНОВА Л. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПОНЯТТЯ АДМІНІСТРУВАННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ

У формуванні дохідної частини провідну роль відіграє діяльність органів доходів і зборів України, які, відповідно до законодавства, здійснюють контроль за нарахуванням та своєчасною сплатою митних платежів, застосовують примусові заходи та накладання пені у разі порушення строків сплати митних платежів тощо. Цим підкреслюється необхідність та важливість дослідження поняття та правового регулювання адміністрування митних платежів в умовах сучасних державних реформ в Україні на шляху до євроінтеграції.

На сьогоднішній день розгляду питань адміністрування митних платежів та удосконалення порядку його здійснення, приділяється значна увага з боку вчених та практичних працівників фіскальних органів України. Відсутність у юридичній науці та у законодавчих актах, а також єдиної точки зору серед науковців визначення поняття адміністрування митних платежів штовхає до нових поглядів вказаного питання.

У Економічній енциклопедії вказано, що «адміністрування» — це управлінська діяльність керівників і органів управління, яка здійснюється здебільшого через накази, розпорядження. Властиве командно-адміністративній системі. Адміністратор — це керівник, менеджер, управлюючий [5, с. 25]. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови визначено термін «адмініструвати» як керувати установою, організацією, підприємством і т. ін. [4, с. 8]. Тобто під адмініс-

труванням необхідно розуміти організаційно-управлінську діяльність органів державного управління у певній сфері влади та здійснюється уповноваженими на це органами, установами, організаціями, тобто так званими адміністраторами.

На думку С.О. Баранова, поняття адміністрування митних платежів включає у себе визначення повноважень органів державної влади щодо регулювання процесів роботи в митній сфері, визначення головних завдань у роботі суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та митних органів, процес митного контролю й оформлення товарів на митниці тощо [3, с. 117].

Однак дане визначення охоплює дуже широке коло питань та є абстрактним, у зв'язку із тим, що пронизує усю сферу діяльності органів доходів і зборів України, а не лише у фінскальному напрямі. Відомий вчений А.О. Селіванов, адміністрування податків розглядає як правовідносини, що складаються у сфері здійснення уповноваженими державними органами заходів з погашення податкового боргу і передбачають застосування методів владно-примусового характеру до платників податків [6, с. 34]. Однак вчений зводить до мінімуму питання адміністрування митних платежів, та обмежує діяльність органів доходів і зборів України, як уповноважених державних органів виконавчої влади у сфері державної митної справи, лише до примусового стягнення сплати митних платежів, а також до не своєчасного чи не в повному обсязі сплачених податків. Але можна погодитися із тим, що найбільш дієвим та ефективним є державний контроль, тому що при його здійсненні передбачено можливість застосування заходів державного примусу до порушника, що спонукає його до правомірної поведінки.

Нажаль у Митному кодексі України 2012 р. [1] не визначено дефініції «адміністрування митних платежів», що ускладнює процес правозастосування та призводить до плутанини при здійсненні відповідних повноважень ДФС України та її територіальними органами при здійсненні державної митної справи. Не в повному обсязі визначено поняття «адміністрування митних платежів» й у законодавстві України. Так, вперше у законодавчому акті термін «адміністрування податків, зборів (обов'язкових платежів)» було застосовано у Податковому кодексі України 2010 р. Але тільки Податковий кодекс тільки застосовує, але не містить визначення цього терміну. Так, адміністрування податків, зборів, митних платежів, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та інших платежів відповідно до законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи — це сукупність рішень та процедур контролюючих органів і дій їх посадових осіб, що визначають інституційну структуру податкових та митних відносин, організовують ідентифікацію, облік платників податків і платників єдиного внеску та об'єктів оподаткування, забезпечують сервісне обслуговування платників податків, організацію та контроль за сплатою податків, зборів, платежів відповідно до порядку, встанов-

леного законом (п. 14.1.1-1. ст. 14 Податкового кодексу України) [2]. Адміністрування митних платежів полягає у тому, що здійснюється органами доходів і зборів України у сфері державної митної справи та включає контроль за нарахуванням та своєчасністю сплати митних платежів та їх примусове стягнення у випадках порушення строків сплати митних платежів та нарахування пені тощо.

Проведений розгляд поглядів вчених та законодавця до визначення поняття адміністрування митних платежів, дозволило дійти до висновку, що адміністрування митних платежів — це організаційно-розпорядча діяльність у сфері управління, із застосуванням адміністративних, фінансових методів та інформаційних технологій у сфері сплати митних платежів з метою реалізації завдань та функцій органів доходів і зборів України при здійсненні державної митної справи.

Список використаної літератури:

1. Митний кодекс України// Відомості Верховної Ради України. — 2012. — № 44-45, № 46-47, № 48. — Ст. 552.
2. Податковий кодекс України, 2010 // Офіційний вісник України. — 2010. — № 92. — Т. 1. — Ст. 3248.
3. Баранов С.О. Актуальні проблеми адміністрування митних платежів в Україні: сучасний аспект / С. О. Баранов // Південноукраїнський правничий часопис. — 2015. — № 3. — С. 117-119.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. — 1440 с.
5. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр «Академія», 2000. — 864 с.
6. Селіванов А.О. Адміністрування податків: нові проблеми в адміністративному та фінансовому праві України / А.О. Селіванов // Право України. — 2002. — № 2. — С. 34-38.

КАРПЕНКО Г. Л.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАСОБІВ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДІ

Метод контрольованої поставки відіграє велику роль при боротьбі з контрабандою наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. За допомогою нього є можливість розкривати діяльність цілих злочинних угруповань. Але це можливо тільки при чіткій і злагодженій діяльності органів, які беруть участь у проведенні таких операцій при повній їх взаємодії.

Контрольована поставка — це комплекс оперативно-розшукових та інших заходів, що проводяться фіскальними та іншими державними органами (підрозділами), які мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, при яких партія наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, що незаконно переміщується або така, що викликає підозру і про яку стало відомо правоохоронним органам, допускається під контролем і оперативним наглядом цих органів до ввезення в Україну, вивезення або транзиту через її територію.

Можуть проводитися такі види контрольованих поставок:

- 1) за видами отриманої інформації:
 - внутрішні (які проводяться на території України);
 - зовнішні (здійснюються на території декількох держав у відповідності з порядком, встановленим міжнародними договорами;
- 2) за територіальними ознаками:
 - не зв'язані з перетином державного кордону України;
 - пов'язані з вивезенням з України;
 - пов'язані з ввезенням в Україну;
 - пов'язані з транзитним переміщенням через територію України;
- 3) за способами переміщення:
 - в контейнерах, спеціальних ємностях, в окремо слідуючи багажах;
 - в особистих речах, з використанням природних порожнин людини;
 - в поштових відправленнях;
 - з використанням інших способів.

Рішення про використання методу контрольованої поставки приймається Державною фіскальною службою України.

Частиною 1 статті 457 Митного кодексу України передбачено, що: «... з метою виявлення та притягнення до відповідальності осіб, причетних до контрабандних операцій, а також з метою вилучення товарів, що незаконно переміщуються через митний кордон України, таке переміщення товарів може здійснюватися під контролем і оперативним наглядом правоохоронних органів...» [1].

Слід зазначити, що правоохоронний статус фіскальних органів законодавчо не закріплений ні старою, ні новою редакціями Митного кодексу України. Іншими законодавчими актами України це питання також не врегульоване.

Негласний контроль за переміщенням товарів є однією з форм оперативно-розшукової діяльності. Згідно Закону України від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ «Про оперативно-розшукову діяльність» фіскальні органи не є об'єктами оперативно-розшукової діяльності [2].

Зважаючи на викладене, фіскальні органи України не мають законних підстав для здійснення негласного контролю за переміщення товарів.

Частиною 2 статті 457 Митного кодексу України передбачено, що: «... Порядок проведення переміщення товарів під негласним контролем визначається цим Кодексом і відповідним нормативно-правовим актом спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі митної справи, Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової адміністрації України, Служби безпеки України, спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в справах охорони державного кордону України, погодженим з Генеральною прокуратурою України та Міністерством юстиції України...» [1].

В той же час статтею 8 (Права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність) Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено, що: «... Оперативним підрозділам для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності наявності передбачених статтею 6 цього Закону підстав надається право:

2) проводити контрольну та оперативну закупівлю та постачання товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Порядок проведення оперативної закупівлі та контрольованого постачання визначається нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України, податкової міліції, Служби безпеки України, погодженими з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України...» [2].

Зважаючи на викладене, правоохоронні органи України для проведення відповідних заходів вочевидь мають згаданий Порядок проведення оперативної закупівлі та контрольованого постачання товарів, предметів та речовин, який може стати основою для підготовки Порядку негласного контролю за переміщення товарів, передбаченого статтею 457 Митного кодексу України.

Зважаючи на те, що фіскальні органи, як вже згадувалось вище, не мають права на проведення негласного контролю, основними виконавцями у підготовці вищезазначеного порядку мають стати Служба безпеки та Міністерство внутрішніх справ України.

Для підвищення ефективності в напрямку боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил вважається за доцільне інформувати окремих оперативних підрозділів митниць з боку правоохоронних органів в обсязі, що стосується їх повсякденної діяльності.

Список використаної літератури:

1. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. // Голос України. — 2012. — № 73-74 (5323-5324). — С. 21-62 (зі змінами та доповненнями).
2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 12.02.1992 р. № 2135- XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 22. — Ст. 303.

МІЩЕНКО І. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ КАТЕГОРІЙ ТОВАРІВ І ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ КОМЕРЦІЙНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ, ЯКІ МОЖУТЬ ЗБЕРІГАТИСЯ НА СКЛАДАХ ОРГАНІВ ДОХОДІВ І ЗБОРІВ

Зберігання товарів і транспортних засобів комерційного призначення на складах органів доходів і зборів передбачено розділом VII МК України. Почати слід з того, що МК передбачає два основних види зберігання на складах митниць: щодо товарів, які підлягають обов'язковій передачі органу доходів і зборів для зберігання, та щодо товарів, які можуть зберігатися на таких складах.

Стосовно обов'язкового зберігання товарів на складах митниць ситуація більш менш зрозуміла, оскільки альтернатив для іншого застосування таких товарів немає. В даних випадках склад митниці виконує функції своєрідного буфера, який в одних випадках сприяє організації переходу права власності на такі товари до держави або інших осіб через аукціони, редукації тощо, в інших, — забезпечує можливість проведення різних експертиз, в тому числі у справах про порушення митних правил і т.д.

Якщо ж розглядати категорії товарів, які *можуть* зберігатися на складах органів доходів і зборів, то можна знайти чимало непорозумінь, які потребують детального вивчення та усунення.

МК України в ч. 5 ст. 238 встановлює 8 категорій таких товарів [1]. Порядок роботи складу митниці ДФС, затверджений Наказом Мінфіну України від 30.05.2012 р. № 627 таких категорій налічує одинадцять [2]. Так, у МК України не зазначено товари, строк зберігання яких у митному режимі митного складу закінчився відповідно до статті 125 Кодексу. У свою чергу ст. 125 МК України приписує, що утримувач митного складу *повинен* протягом 30 днів після закінчення строку зберігання цих товарів у митному режимі митного складу передати їх на склад органу доходів і зборів, а в разі закінчення строку придатності зазначених товарів — задекларувати їх у митний режим знищення або руйнування. Іншими словами, якщо товари після закінчення строків зберігання в режимі митного складу не втратили своїх споживчих якостей, вони підлягають обов'язковій передачі на склад митниці. І ця категорія товарів охоплюється п. 4 ч. 1 ст. 238 МК України, який зазначає, що товари, граничний строк перебування яких під митним контролем на території зони митного контролю закінчився, підлягають обов'язковій передачі органу доходів і зборів для зберігання. Тож виділяти у цьому

зв'язку окремо товари, які перебувають у митному режимі митного складу і строк зберігання яких закінчився, немає сенсу.

У ч. 5 ст. 238 МК України відсутня й така категорія товарів, як ті, які відповідно до положень статті 263 МК України набули статус таких, що зберігаються на складі митниці. Ст. 263 МК України встановлює, що товари, які протягом 30 днів з дня доставлення їх у орган доходів і зборів призначення не поміщені у митний режим або не розміщені на складі тимчасового зберігання чи складі органу доходів і зборів, набувають статусу таких, що зберігаються на складі органу доходів і зборів. Набути статус і фактично передаватися на зберігання митниці — очевидно різні речі, відтак вважаємо, що дане положення має бути відтворено серед підстав для обов'язкового зберігання шляхом додавання окремого пункту у ч. 1 ст. 238 МК України.

Нарешті останнім і, на наш погляд, найцікавішим неспівпадінням між МК України та згаданим вище Наказом Мінфіну України є положення останнього про можливість зберігання на складах органів доходів і зборів предметів, вилучених відповідно до кримінального процесуального законодавства, за винятком вогнепальної, холодної зброї, боєприпасів, спеціальних засобів, у тому числі для негласного отримання інформації, та вибухових пристроїв (п. 4.2.10 Порядку роботи складу митниці ДФС). В МК України такої норми немає.

Ст. 168 КПК України встановлює, що тимчасово вилучити майно може кожен, хто законно затримав особу в порядку, передбаченому статтями 207, 208 цього Кодексу. Ці статті визначають порядок законного затримання (будь-якою особою без ухвали слідчого судді, суду) та уповноваженою службовою особою відповідно [3]. КПК України не розкриває поняття «уповноважена службова особа», однак в літературі панує думка, що це особи яким відповідні повноваження надані КПК України та іншими законами України тощо [4, с. 87]. Посадовим особам органів доходів і зборів таких повноважень в рамках кримінального процесу наразі не надано. Відтак вони наділені правом здійснювати лише законне затримання згідно ст. 207 КПК України. Кожна особа, яка здійснила законне затримання, зобов'язана одночасно із доставленням затриманої особи до слідчого, прокурора, іншої уповноваженої службової особи передати їй тимчасово вилучене майно. Тобто передавання на зберігання цього майна, в тому числі на склад митниці, законодавством не передбачено.

Натомість посадові особи органів доходів і зборів мають повне право за наявності підстав тимчасово вилучати товари в рамках провадження у справах про порушення митних правил згідно статті 511 МК України. Зберігання таких товарів на складах митниць передбачено МК України тільки чомусь не серед обов'язкових випадків зберігання. Це означає, що такі товари можуть зберігатися на складах митниць, а можуть і не зберігатися. Однак альтернативи такому зберіганню МК України не дає.

Повертаючись до товарів, вилучених відповідно до кримінального процесуального законодавства, вважаємо, що їх зберігання на складах органів доходів і зборів є безпідставним та його не слід взагалі згадувати в митному законодавстві через обмеженість, а точніше практичну відсутність повноважень у цих органів в рамках кримінального провадження, а також через складність у розмежуванні кримінальних та адміністративних правопорушень на момент їх виявлення. Очевидно, що доцільно здійснювати вилучення товарів в рамках провадження у справах про ПМП. Якщо ж у діях особи, яка притягується до відповідальності, будуть виявлені ознаки злочину, вирішувати питання про подальшу долю вилучених товарів, які у такому разі на абсолютно законних підставах зберігаються митницею, буде уповноважена посадова особа відповідно до підслідності вчиненого злочину. Натомість необхідно закріпити зберігання вилучених згідно ст. 511 МК України товарів в якості обов'язкового зберігання і закріпити його у ч. 1 ст. 238 МК України, вилучивши з ч. 5 цієї статті.

Список використаної літератури:

1. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. // Офіційний Вісник України. — 2012. — № 32. — Ст. 1175.
2. Про затвердження Порядку роботи складу митниці ДФС: Наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 р. № 627 // Офіційний Вісник України. — 2012. — № 59. — Ст. 2380.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 9-10, № 11-12, № 13. — Ст. 88.
4. Фаринник В. І. Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення / І.В. Фаринник // Вісник кримінального судочинства. — 2015. — № 2. — С. 85-94.

ПАНФІЛОВА О. Є.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА ЗАЛІЗНИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ В ЄС

Розвиток європейської залізничної індустрії проходив досить складно і в цілому обумовлений високим рівнем субсидування. Відносний занепад галузі в значній мірі відбувся за рахунок історичного національного і монополістичного контролю подачі транспорту на лініях. У зв'язку з відсутністю конкуренції на національних ринках, залізничні підприємства не мали стимулу скорочувати свої експлуатаційні витрати

і розвивати нові послуги, крім того їх діяльність не приносила достатнього доходу для покриття всіх необхідних витрат і інвестицій, що в результаті приводило до суттєвих заборгованостей підприємств, і мало негативний вплив на їх розвиток.

У 2008 році Комісія видала керівні правила Співтовариства по державній допомозі для залізничних підприємств, які охоплюють такі принципи: а) державне фінансування залізничних підприємств за допомогою фінансування інфраструктури; б) допомогу для придбання та оновлення рухомого складу; в) анулювання заборгованості державою з метою фінансового оздоровлення залізничних підприємств; г) допомога в реструктуризації залізничних підприємств; д) допомога для потреб транспортної координації; е) державні гарантії для залізничних підприємств [1].

Що стосується державного фінансування залізничних підприємств за допомогою фінансування інфраструктури, то дана допомога доречна в разі, якщо вона дозволяє підприємствам тільки побічно отримати від неї переваги шляхом полегшення накладних витрат, які обтяжують їх бюджет, коли використання інфраструктури відкрито для всіх потенційних користувачів на справедливій і недискримінаційній основі, а доступ до цієї інфраструктури стягується в розмірі, відповідному чинному законодавству Співтовариства.

Відносно допомоги для придбання та оновлення рухомого складу Комісія наголошує на необхідності інвестування в модернізацію і оновлення парку локомотивів і вагонів, які використовуються для перевезення пасажирів, з урахуванням збереження залізничного транспорту конкурентоспроможним в порівнянні з іншими видами транспорту, які викликають більше забруднення навколишнього середовища, яка включає в себе: допомога для координації транспорту; допомога для реструктуризації залізничних підприємств, які знаходяться в скрутному становищі; допомога малим і середнім підприємствам; допомога з метою захисту навколишнього середовища; допомога, щодо державних зобов'язань з обслуговування населення, регіональна допомога.

Перш ніж розглянути принцип анулювання заборгованості державою з метою фінансового оздоровлення залізничних підприємств, варто відзначити, що на початку 1990-х років, після вступу в силу Директиви Про розвиток залізничних доріг Співтовариства [2] члени ЄС значно скоротили борги залізничних підприємств. Реструктуризація боргу приймала різні форми, які допомогли покращити фінансову ситуацію залізничних підприємств в короткостроковій перспективі, але рівень заборгованості багатьох залізничних підприємств продовжує давати привід для занепокоєння [4]. При дотриманні наступних умов, допомога може бути визнана сумісною зі ст. 107 ДФЄС, оскільки вона прагне полегшити перехід підприємств на відкритий залізничний ринок: допомога повинна компенсувати чітко визначені і індивідуалізовані борги, які виникли до 15 березня 2001 року (коли вступила в силу

Директива 2001/12) [3]; борги повинні бути безпосередньо пов'язані з діяльністю залізничного транспорту або діяльністю з управління, будівництва або використання залізничної інфраструктури; скасування боргів повинно здійснюватися на користь підприємств, що зіткнулися з винятковим рівнем заборгованості, що перешкоджає їх ефективному фінансовому управлінню; скасування боргів не повинне давати підприємству конкурентну перевагу, яке перешкоджає розвитку ефективної конкуренції на ринку (зокрема, допомога по анулюванню боргів не може бути профінансована за рахунок податків, що накладаються на інших залізничних операторів).

Незважаючи на те, що в законодавстві ЄС не передбачені відступи для допомоги в реструктуризації залізничних підприємств, Комісія вважає, що з урахуванням труднощів в секторі залізничних вантажних перевезень в Європі, в загальних інтересах визнати допомогу, призначену для підприємств, що знаходяться в скрутному становищі, за певних обставин сумісної з ДФЄС. Таким чином, деякі відступи надаються під певними умовами, але тільки в рамках вантажних перевезень залізничних підприємств, і лише відносно реструктуризації, про яку повідомили до 1 січня 2010 року [1].

Допомога для потреб транспортної координації розглядається у формі: допомоги за використання інфраструктури, тобто допомога, надана підприємству, яке повинно оплачувати збір за використання інфраструктури, в той час як інші підприємства, що надають транспортні послуги на основі інших видів транспорту не повинні платити такі збори; допомоги в скороченні зовнішніх витрат, покликані стимулювати модальний перехід до залізничного транспорту в силу того, що він створює більш низькі зовнішні витрати, ніж інші види транспорту; допомоги для розвитку сумісності залізничних систем, і, в тій мірі, в якій вона відповідає потребам координації транспорту, допомога в цілях підвищення безпеки, усунення технічних бар'єрів і зниження рівня шуму в секторі залізничного транспорту; допомога в проведенні досліджень і розробок у відповідь на потреби транспортної координації.

Список використаної літератури:

1. European Commission, Community guidelines on State aid for railway undertakings 2008/C 184/07 OJ C 184, 22.7.2008, p. 13–31.
2. Council Directive 91/440/EEC of 29 July 1991 on the development of the Community's railways OJ L 237, 24.8.1991, p. 25–28.
3. Directive 2001/12/EC of the European Parliament and of the Council of 26 February 2001 amending Council Directive 91/440/EEC on the development of the Community's railways OJ L 75, 15.3.2001, p. 1–25.
4. Colangelo, Margherita and Zeno-Zencovich, Vincenzo, Introduction to European Union Transport Law (January 8, 2015). Introduction to European Union Transport Law Collana «Consumatori e Mercato» – n. 2 Dipartimento di

ІВАНОВА А. В.

Національний університет «Одеська морська академія»,
доцент кафедри морського права, кандидат юридичних наук, доцент

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ НАЙМУ
І ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ МОРЯКІВ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ
УКРАЇНИ І КОНВЕНЦІЄЮ МОП ПРО ПРАЦЮ
В МОРСЬКОМУ СУДНОПЛАВСТВІ 2006 РОКУ:
ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Нині Україна є визнаним постачальником кваліфікованих морських кадрів для міжнародного судноплавства. Через структури з посередництва у працевлаштуванні на роботу за кордоном громадяни України дістають можливість мати легальну роботу за межами країни. Моряки потребують спеціального статусу і захисту в таких питаннях, як: умови праці, їх соціальний захист, забезпечення безпечної праці на морському транспорті. Цими питаннями займаються чимало міжнародних організацій, серед яких ключова роль належить Міжнародній морській організації (ММО) та Міжнародній організації праці (МОП).

Так, Генеральна конференція МОП 23 лютого 2006 року прийняла Конвенцію про працю в морському судноплавстві 2006 року (далі Конвенція МОП 2006 року). Вона є єдиним актом, який увібрав в себе всі норми існуючих міжнародних конвенцій і рекомендацій, спрямованих на врегулювання трудових і пов'язаних з ними відносин, що виникають у сфері торговельного мореплавства. Ці норми і принципи мають бути імplementовані у національне законодавство всіх держав, що створює необхідні умови для їх реалізації на практиці, виконання яких є умовою належного функціонування судноплавства в кожній країні і в цілому світі [1, с. 1].

Приєднання України до міжнародних стандартів, спрямованих на врегулювання трудових і пов'язаних з ними відносин, що виникають у сфері торговельного мореплавства, вимагає негайного осмислення і корегування системи національних нормативних актів у цій сфері. З цією метою необхідно провести детальний аналіз сучасного стану національного законодавства на предмет його відповідності нормам Конвенції МОП 2006 року.

Діяльність служб найму і працевлаштування на роботу за кордоном громадян України, в Україні, регламентується наступними норматив-

но-правовими актами: Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015р. № 222-VIII; Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 р. № 959-XII; Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. № 877-V. А також, Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1060 (далі Ліцензійні умови), що стають єдиним регулятором діяльності служб найму і працевлаштування на роботу громадян України, заповнюючи прогалини у національному законодавстві, але не відповідають в повній мірі вимогам Конвенції МОП 2006 року.

Правило 1.4 «Найм і працевлаштування», Конвенції МОП 2006 року, стосується служб найму і працевлаштування моряків і потребує від держав-членів Конвенції регулювати діяльність таких служб, що знаходяться на їх території. Стандарт А 1.4 Правила 1.4 вказує на те, що кожна держава-член, в якій працює служба найму і працевлаштування моряків забезпечує, щоб ця служба діяла у відповідності з встановленим порядком, забезпечуючи захист і повагу прав моряків у сфері зайнятості [2]. Діяльність таких служб повинна здійснюватися лише на підставі ліцензування або сертифікації, а також держава-член, включає у своє законодавство і нормативно-правові акти, як мінімум, положення, які вимагають, щоб моряк не оплачував, прямо чи опосередковано, повністю або частково, жодних комісійних або інших витрат за найм і працевлаштування або за надання робочого місця, за винятком видатків, які моряк несе у зв'язку з одержанням передбаченого національним законодавством медичного свідоцтва, національної книжки моряка і паспорта або інших аналогічних особистих проїзних документів, крім, однак, вартості віз, яку покриває судновласник. Але, згідно п. 9.13 Ліцензійних умов, Ліцензіат не має права отримувати від клієнтів плату за послуги з посередництва у працевлаштуванні за кордоном тільки до дня отримання останнім підписаного іноземним роботодавцем примірника трудового договору (контракту найму) та підписання акта наданих послуг [3], що суперечить вищезазначеним вимогам Конвенції МОП 2006 року.

Для забезпечення гармонізації законодавства України з міжнародними стандартами у сфері праці і працевлаштуванні моряків, необхідним є ратифікація Конвенції МОП 2006 року та її імплементація в законодавство України. Це призведе до належної імплементації вимог Конвенції МОП 2006 року, що запровадила сучасну систему покращення умов достойної праці моряків, сприяючи максимальному, на цьому етапі, рівню умов у сфері надання соціально-трудових гарантій моряків при їх працевлаштуванні на судна іноземних судновласників.

Список використаної літератури:

1. Іванова А. Імплементация норм міжнародного трудового права у сфері праці моряків в законодавство України : автореф. дис. на здобуття учен. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / А. Іванова — К., 2014. — 19 с.
2. Конвенція Міжнародної організації праці 2006 року про працю в морському судноплаванні від 23 лютого 2006 р. [Електронний ресурс] / Офіційна база законодавства України. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
3. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з посередництва у працевлаштуванні за кордоном : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1060 [Електронний ресурс] / Офіційна база законодавства України. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-2015>

ПАШКОВСКАЯ Л. И.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры морского и таможенного права, кандидат юридических наук

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ РАСПРОСТРАНЕНИЯ ДЕЙСТВИЯ КОНВЕНЦИИ ОБ УДАЛЕНИИ ЗАТОНУВШИХ СУДОВ НА ТЕРРИТОРИАЛЬНОЕ МОРЕ

Конвенция об удалении затонувших судов 2007 г. вступила в силу 14 апреля 2015 г. По состоянию на 01.01.2017 г. участниками Конвенции стали 33 государства (их общий торговый флот составляет приблизительно 63,94% от валовой вместимости судов мирового торгового флота) [1].

Сфера действия Конвенции об удалении затонувших судов 2007 г. (далее — Найробийская конвенция) определена в ст. 3 и распространяется на исключительную экономическую зону государства-участника, или, если государство-участник не установило такой зоны, то район, определенный этим государством в соответствии с международным правом, который находится за пределами территориального моря этого государства, но не более, чем на 200 морских миль от исходных линий, от которых отмеряется ширина его территориального моря.

Однако, значительное количество затонувших судов находятся во внутренних водах и территориальном море государств, т.е. в тех морских пространствах, которые находятся под полным суверенитетом прибрежного государства. Поэтому еще на этапе подготовки Конвенции несколько государств рекомендовали включить в нее положение о возможности распространения действия ее норм на внутренние воды и

территориальное море. Одним из таких государств была Великобритания, которая предложила избирательное применение положений Конвенции в пределах территориального моря, так как хотела сохранить существующий правовой порядок удаления затонувших судов, но вместе с тем она была заинтересована в обязательном страховании судов, которые потенциально могут затонуть в их территориальном море [2].

Еще в ходе обсуждения проекта конвенции это положение было позитивно воспринято другими государствами, поэтому с целью унификации международных норм в этих морских пространствах Конвенция предусмотрела возможность государства-участника распространить действие Конвенции на затонувшее судно, которое находится *в пределах ее территории, в том числе в территориальном море*.

В соответствии со ст. 2 Конвенции ООН по морскому праву 1982 г., суверенитет прибрежного государства распространяется на внутренние воды, а в случае государства-архипелага — на архипелажные воды, и территориальное море. Следовательно, Найробийская конвенция предусмотрела возможность распространить ее действие не только на территориальное море, но и на внутренние и архипелажные воды.

Конвенция ООН по морскому праву 1982 г. к внутренним водам относит воды, расположенные в сторону берега от исходной линии территориального моря [3]. Как правило, к внутренним водам относятся: 1) морские воды, расположенные в сторону берега от прямых исходных линий, принятых для отсчета ширины территориального моря; 2) воды портов, ограниченные линией которая проходит через постоянные портовые сооружения, которые наиболее выступают в сторону моря; 3) воды заток, бухт, губ и лиманов, гаваней и рейдов; 4) воды заток, бухт, губ и лиманов, морей и проливов, которые исторически принадлежат государству; 5) ограниченная линией государственной границы часть вод рек, озер и других водоемов, берега которых принадлежат государству.

Если государство принимает решение распространить действие Конвенции на затонувшие суда, которые находятся в пределах его территории, в том числе в территориальном море, оно должно сообщить Генеральному секретарю ИМО о своем согласии на обязательность для него положений Конвенции в пределах его территории, в том числе в территориальном море.

В этом случае в соответствии с п. 4 статьи 4 Конвенции на территории государства не будут применяться положения Конвенции о необходимости уведомления государства флага судна относительно мер, которые необходимо предпринять в отношении затонувшего судна; затронутое государство (т.е. государство, на территории которого произошел инцидент) вправе принимать те меры, которые оно считает необходимым для эффективного удаления с учетом безопасности и защиты морской среды; государство вправе удалить затонувшее судно наиболее практическими и быстрыми доступными средствами, если в

установленный срок зарегистрированный собственник не удалил затонувшее судно; государство вправе не информировать государство регистрации в обстоятельствах, когда необходимо предпринять немедленные действия по удалению судна; затронутое государство может без разрешения государств-участников действовать на своей территории при обеспечении ограничений по подъему, когда это требуется.

Несмотря на то, что положение о распространении действия Конвенции на территориальное море является факультативным, оно играет важную роль [4]. Решение о распространении действия Конвенции на затонувшие суда, которые находятся в пределах территории государства, в том числе в территориальном море, позволит этим государствам компенсировать расходы, которые они могут понести в связи с поднятием затонувшего судна и груза, так как собственники судов или отказываются его поднимать или не имеют средств для поднятия судна. Так, например, стоимость поднятия пассажирского судна Коста Конкордия (Costa Concordia, BV 114137, затонуло в 2011 г.) составила более 561 млн.долл., стоимость поднятия контейнеровоза Рена (Rena, BV 38778, затонуло в 2011 г.) – 243 млн.долл., стоимость поднятия контейнеровоза Барели (Bareli, BV 35881, затонуло в 2012 г.) составила более 54 млн.долл. В таких случаях если судовладелец отказывается поднимать свое судно, не имеет на это средств или судовладельца вообще не возможно найти, то расходы по поднятию такого судна ложатся на государство. Распространение конвенции *в пределах территории государства, в том числе в территориальном море*, обязывает судовладельцев иметь обязательное страхование, связанное с подъемом затонувшего судна и позволит государству компенсировать такие расходы.

По состоянию на 07 января 2017 г. действие Найробийской конвенции расширено на 17 государств и их территориальных морей: Албания, Антигуа и Барбуда, Багамы, Болгария, Китай, Кипр, Дания, Финляндия, Франция, Кения, Либерия, Мальта, Маршаловы острова, Мальта, Ниуэ, Панама, Объединенное Королевство Великобритании [1].

Видится целесообразным, во-первых, присоединение Украины к Найробийской конвенции 2007 г., а во-вторых, распространение действия указанной Конвенции на ее территорию, включая территориальное море.

Список использованной литературы:

1. Status of multilateral Conventions and instruments in respect of which the International Maritime Organization or its Secretary-General performs depositary or other functions As at 11 January 2017. Электронный ресурс: <http://www.imo.org/en/About/Conventions/StatusOfConventions/Documents/Stat%20-%202017.docx>

2. Griggs, P., Draft wreck removal convention (DWRC), available at: <http://www.docstoc.com/docs/22789328/13GRIGGS-Draft-Wreck-Removal-Convention> [accessed 11 October 2012.].
3. Конвенция ООН по морскому праву 1982 г.
4. Ranka Petrinović, Vesna Skorupan Wolffa, Nikola Mandić, Bisera Plančić. International Convention on the Removal of Wrecks, 2007. – a New Contribution to the Safety of Navigation and Marine Environment Protection // TRANSACTIONS ON MARITIME SCIENCE. 2013.

ПРОКОПЕНКО В. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ КУМУЛЯТИВНОГО ПРИНЦИПУ НА ВИЗНАЧЕННЯ ПОХОДЖЕННЯ ТОВАРУ

Відповідно до ч. 2 ст. 36 Митного кодексу України (далі – МК України) країною походження товару вважається країна, в якій товар був повністю вироблений або підданий достатній переробці [1]. Стаття 38 МК України містить перелік товарів, які необхідно вважати повністю виробленими у даній країні, а ст. 40 МК України присвячена критеріям достатньої переробки товарів. Однак низкою міжнародних угод про зону вільної торгівлі України з іншими державами щодо визначення походження товару передбачена особлива умова, яку неможливо віднести до критеріїв достатньої переробки і яка отримала назву «кумулятивний принцип», «правило кумуляції».

Так, відповідно до Угоди про Правила визначення країни походження товарів у СНД кумулятивний принцип – це принцип визначення країни походження товарів, відповідно до якого походження товару в результаті послідовної обробки (переробки) товару в державах-учасниках Угоди визначається за країною виготовлення кінцевого товару [2]. Пункт 2.3 деталізує процедуру застосування цього принципу, який «визначає походження того чи іншого товару під час його послідовної обробки (переробки). Якщо у виробництві кінцевого товару в одній з держав-учасниць Угоди використовуються матеріали, що походять з іншої або інших держав-учасниць Угоди, які підтверджені сертифікатом (сертифікатами) про походження товару форми СТ-1 та піддаються поетапній подальшій обробці (переробці) в іншій або інших державах-учасниках Угоди, то країною походження такого товару вважається країна, на території якої він востаннє був підданий обробці (переробці). За відсутності сертифіката (сертифікатів) форми СТ-1 про походження матеріалів з інших держав-учасниць Угоди визначення

країни походження кінцевого товару здійснюється на підставі критерію достатньої обробки (переробки)» [2].

Наведемо приклад кумуляції в рамках СНД-Україна. Згідно додатку 1 до Правил визначення походження товарів до товару — вермуту й виноградної натуральної вина інші з додаванням рослинних або ароматичних речовин (код товару згідно УКТ ЗЕД — 2205) передбачені умови та технологічні операції «виготовлення з матеріалів будь-яких позицій за умови виконання технологічних операцій з купажування, фільтрації та інших подальших операцій Проте вартість використовуваних матеріалів тієї самої позиції, що й продукт, не повинна перевищувати 50% ціни кінцевої продукції» [2]. У виробництві вермуту використовується виноград, полинь, різні трави, спеції, спирт, цукор. В Україні із вирощеного винограду була підготовлена винна основа, в яку також увійшла полинь, яка була експортована в Молдову (загальна вартість партії — 10000 доларів США). Обов'язково на винну основу походженням з України повинен бути оформлений сертифікат СТ-1, без нього не може бути мови про кумуляцію.

В Молдові для виготовлення вермуту на виробництві були використані інші інгредієнти (цукор, спирт, деревій, м'ята, кориця, кардамон, бузина чорна, мускатний горіх тощо) на суму 5000 доларів США, тобто вартість всієї сировини склала 15000 доларів США. Загальна вартість виготовленої продукції склала більше 31000 доларів США. В цьому випадку країною походження товару вже є Молдова, незважаючи на те, що сировина українська. Необхідно звернути увагу, що обов'язково повинні бути здійснені операції з купажування та фільтрації. Якщо вартість всіх інгредієнтів, включаючи вартість процесу виготовлення вермуту склала менше 30000 доларів США — в цьому випадку країна походження вермуту також Молдова, але такий товар не зможе претендувати на статус преференційного, якщо в подальшому кінцевий товар буде експортований в інші країни Співдружності незалежних держав.

Згідно ст. ст. 3 та 4 Протоколу 1 «Щодо визначення концепції «походження товарів» і методів адміністративного співробітництва» Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [3], які присвячені кумуляції походження у ЄС та в Україні товари мають вважатися товарами, що походять із ЄС/України якщо такі товари отримано (вироблено) на даній території з використанням матеріалів, які походять із України/ЄС, згідно з положеннями Протоколу про правила походження товару, доданого до Угоди, за умови, що обробка, виконана в ЄС/Україні, виходить за межі операцій, пов'язаних із недостатньою обробкою або переробкою. Для таких матеріалів достатня обробка не є обов'язковою.

Наведемо приклад кумуляції в рамках ЄС-Україна. Згідно додатку 2 до вищевказаного Протоколу до товару — бенгальські свічі (група УКТ ЗЕД — 36) передбачені технологічні дії та обробка, що впрова-

джуються для матеріалів іншого походження, які набувають статусу товарів, що походять з певної країни віднесено «виробництво з матеріалів будь-якого заголовку, окрім матеріалів даного товару. Проте можливе використання матеріалів того ж заголовку, за умови, що їхня загальна ціна не перевищує 20 % ціни товару від виробника» [3]. В виробництві бенгальської свічі використовується металевий стержень та суміш, яка горить. Металевий стержень вироблений на українському металургійному комбінаті, а суміш зроблена в Німеччині, то при експорті готового товару – «бенгальські свічі» в ЄС із України, кінцевий продукт буде вважатися українським і буде преференційним в ЄС. Навіть якщо ціна цієї німецької суміші (допускаємо, що вона теж з 36 групи УКТ ЗЕД) в складі готового товару буде перевищувати критерій 20%. При цьому необхідно виконання 2 обов'язкових умов: виробництво кінцевого товару має бути не сукупністю простих операцій (не просте складання і змішування), а певні технологічні операції (на наш погляд, грань доволі умовна); компоненти, походженням з ЄС мають бути підтверджені сертифікатом EUR.1 або деклараціями експортерів.

Список використаної літератури:

1. Митний кодекс України від 13 березня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 44-45, № 46-47, № 48. – Ст. 552.
2. Угода про Правила визначення країни походження товарів країн СНД від 20 листопада 2009 р.: Закон України від 06 липня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 12-13. – Ст. 79.
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16 вересня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 40. – Ст. 2021.

ВАЛУЄВА Л. В.

Національний університет «Одеська морська академія»
доцент кафедри адміністративного та кримінального права,
кандидат юридичних наук, доцент

ДО ПИТАНЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ МОРСЬКИХ ПОРТІВ

В результаті проведених реформ в морській галузі було змінено не тільки адміністративно-правовий статус морських портів України, але й систему управління ними. Аналіз теоретичних джерел і галузевих

законодавчих актів України вказує на неоднозначність сприйняття понятійного апарату Закону України «Про морські порти України».

Визначаючи порт в системі державного регулювання, ми вважаємо за доцільне насамперед враховувати функціональне призначення порту і його роль в правових відносинах і, саме тому, на нашу думку, поняття морського порту слід давати у вузькому і широкому сенсі. Так, морський порт в широкому сенсі — це окреслені певними межами територія/акваторія з комплексним правовим режимом, обладнані для обслуговування суден і пасажирів і здійснення іншої портової діяльності суб'єктами господарювання та державними органами /установами, основним завданням яких є нормальне функціонування порту і забезпечення вимог безпеки. Морський порт у вузькому розумінні — це публічна адміністрація, представлена правлінням ради директорів (як то ДП «Адміністрація морських портів України»), яка здійснює забезпечення функціонування об'єктів портової інфраструктури та забезпечення безпеки в морському порту.

При такому комплексному визначенні морського порту, він може виступати не тільки об'єктом, а й суб'єктом права (в повсякденному діловому житті поки що більш прийнятним для використання залишається порт в сенсі суб'єкта права).

Основною метою створення ДП «Адміністрація морських портів України» в складі Мінінфраструктури є, перш за все, здійснення управлінських функцій від імені держави в морських портах.

На нашу думку, морські порти (адміністрації) не повинні бути суб'єктами господарювання та здійснювати стивідорні або подібні їм господарські функції, працюючи в статусі держпідприємства «АМПУ». Адміністрація морських портів України функціонально здійснює державний контроль і нагляд за діяльністю недержавних підприємств і тому має ознаки органу державної влади. Нагадаємо, що при прийнятті Закону України «Про морські порти України» були проігноровані численні зауваження Головного юридичного управління Верховної Ради України щодо багатьох питань невідповідності окремих його положень Конституції України. Зокрема, мова йде про те, що Адміністрація морських портів України як державне підприємство поставлена у нерівне правове становище порівняно з іншими суб'єктами господарювання, що суперечить вимогам ч. 4 ст. 13 Конституції України щодо рівності перед законом усіх суб'єктів господарювання незалежно від права власності.

До питання про встановлення портових зборів. Ст. 67 Конституції України визначає, що встановлення зборів, порядку і розмірів їх стягнення, визначених законом, обчислення та сплата зборів — є предметом регулювання закону, тобто в нашому випадку, — профільного Закону України «Про морські порти України» [1]. У ч. 1 ст. 21 цього Закону сказано, що тарифи на спеціалізовані послуги, які надаються в морському порту суб'єктами природних монополій підлягають держав-

ному регулюванню Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері транспорту. Згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 03.06.2013 № 405 «Про затвердження переліку спеціалізованих послуг, що надаються в морському порту суб'єктами природних монополій, які підлягають державному регулюванню» до спеціалізованих послуг відносяться: забезпечення лоцманської проводки; регулювання руху суден; забезпечення проведення криголамних робіт та ін. [2]. Але правове становище національних комісій з регулювання природних монополій в національному законодавстві не визначено, оскільки національні комісії підконтрольні Президенту України, який самостійно, тобто без узгодження з іншими органами державної влади, приймає рішення про їх створення або ліквідацію, затверджує положення про них, призначає та звільняє з посад їх керівників та членів (ст. 11 Закону України «Про природні монополії») [3].

Тобто національні комісії є організаційною структурою, відокремленою від інших органів державної влади, на чолі якої знаходиться Президент України. За своєю суттю вони є виконавчо-розпорядчими органами, що володіють необхідною кількістю відповідних повноважень. Однак, як кажуть Мельник Р.С. і Петров Е.В., – на їх погляд, такий стан справ повністю суперечить принципу поділу влади, згідно з яким в країні не можуть існувати паралельно дві системи органів, покликаних впроваджувати в життя політичні рішення [4].

До питання приватизації об'єктів портової інфраструктури. Перелік об'єктів, що мають загальнодержавне значення, які не можуть бути приватизовані, наведено в пункті 14 статті 1 Закону України «Про морські порти України», – це стратегічні об'єкти портової інфраструктури – об'єкти права державної власності: гідротехнічні споруди, об'єкти портової інфраструктури загального користування... і, цей перелік відрізняється від відповідного переліку об'єктів, визначеного в змінах до ч. 2 ст. 5 Закону України «Про приватизацію державного майна», а саме, до таких об'єктів відносяться: акваторії морських портів, гідротехнічні споруди, об'єкти портової інфраструктури загального користування, засоби навігаційного обладнання та інші об'єкти навігаційно-гідрографічного забезпечення морських шляхів, системи управління рухом суден, інформаційні системи, навчальний та гідрографічний флот, майнові комплекси судноплавних інспекцій [5]. Тобто ми маємо два різні переліки.

Список використаної літератури:

1. Про морські порти України. Закон України від 17.05.2012 р. № 4709-V // [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4709-17>
2. Про затвердження переліку спеціалізованих послуг, що надаються у морському порту суб'єктами природних монополій, які підлягають державному

- регулюванню. Постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2013 № 405. // [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/405-2013-%D0%BF>
3. Про природні монополії. Закон України від 20.04.2000 р. № 1682-III // Уряд. кур'єр. – 2000. – 24 трав.
 4. До питання про правовий статус національних комісій регулювання природних монополій – Мельник Р.С., Петров Є.В. // [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://aplaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-2-2012/item/42-do-pytannya-pro-pravovyy-status-natsionalnykh-komisiy-rehulyuvannya-prirodnykh-monopoliy-melnyk-r-s-petrov-ye-v>
 5. Про приватизацію державного майна. Закон України від 04.03.1992 № 2163-ХІІ (поточна редакція від 06.03.2016) // [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2163-12>

СЕРГЄЄВ Ю. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права, кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ЗМІН МІЖНАРОДНИХ ТРУДОВИХ НОРМ У МОРЬСЬКОМУ СУДНОПЛАВСТВІ

18 січня 2017 року набули чинності Поправки до Конвенції Міжнародної організації праці 2006 року про працю в морському судноплаванні (далі — Конвенція). Зміни та доповнення торкнулися положень Стандартів А2.5 та А4.2 Конвенції, а також Декларації про дотримання трудових норм у морському судноплаванні стосовно фінансового забезпечення репатріації.

Так, вищезазначені поправки відображені, зокрема, в Стандарті А2.5.2 Конвенції, який тепер встановлює нові вимоги щодо функціонування оперативної та ефективної системи фінансового забезпечення з метою сприяння морякам у разі залишення їх без допомоги.

Для цілей Стандарту, моряк вважається залишеним без допомоги в тому випадку, якщо, в порушення вимог Конвенції або умов трудового договору моряків, судновласник:

- а) не покриває витрати, пов'язані з репатріацією моряка;
- б) залишив моряка без необхідної матеріальної допомоги і підтримки;
- с) з інших причин в односторонньому порядку розірвав зв'язки з моряком, в тому числі, не виплачував йому договірної заробітної плати за період не менший, ніж два місяці.

При цьому, передбачається, що кожна держава-член Міжнародної організації праці (МОП) гарантує, щоб система фінансового забезпечення, яка відповідає вимогам цього Стандарту, діяла щодо суден, які плавають під її прапором.

Система фінансового забезпечення може мати форму системи соціального забезпечення, або страхування, або національного фонду, або будь-яких інших аналогічних схем. В будь-якому випадку, дана система повинна забезпечити прямий доступ, достатнє покриття витрат і термінову фінансову допомогу будь-якому залишеному без допомоги моряку на судні під прапором держави-члена МОП.

Вважається, що необхідна матеріальна допомога і підтримка морякам включає: достатнє харчування, умови проживання, забезпечення питною водою, життєво важливим для виживання на борту судна паливом і необхідну медичну допомогу.

Поправки до Конвенції передбачають, що на борту суден, до яких застосовуються пункти 1 або 2 Правила 5.1.3 Конвенції, повинно зберігатися свідоцтво або інше документальне підтвердження фінансового забезпечення, допомога за системою фінансового забезпечення повинна надаватися негайно за запитом моряка або призначеного моряком представника.

Слід зазначити, що з врахуванням Правил 2.2 і 2.5 Конвенції, така допомога повинна бути достатньою, щоб покрити:

а) невикладену заробітну плату та інші платежі, які судовласник повинен виплатити моряку згідно з його трудовим договором, відповідним колективним договором або національним законодавством держави прапора, але не більше, ніж за чотири місяці заборгованості по заробітній платі та чотири місяці заборгованості за іншими виплатами, що належать моряку;

б) всі витрати, обґрунтовано понесені моряком, включаючи витрати на репатріацію;

с) першочергові потреби моряка, включаючи наступні: достатнє харчування, одяг в разі необхідності, умови проживання, забезпечення питною водою, життєво важливим для виживання на борту судна паливом, необхідну медичну допомогу, а також будь-які інші обґрунтовані витрати або витрати, пов'язані з дією або бездіяльністю, які кваліфікуються як залишення моряка без допомоги до його прибуття на батьківщину.

Конвенція встановлює, що витрати на репатріацію покривають витрати на проїзд найбільш зручним і швидким транспортом, зазвичай повітряним, і включають забезпечення моряка харчуванням і житлом з часу залишення ним судна і до прибуття на батьківщину, необхідну медичну допомогу, перевезення особистих речей, а також будь-які інші обґрунтовані витрати і витрати, що виникли в зв'язку з залишенням моряка без допомоги.

Фінансове забезпечення не припиняється до завершення свого терміну дії, якщо відповідна служба не направила до компетентних органів держави прапора попереднє повідомлення не менше ніж за 30 днів.

Що стосується Стандарту A4.2 Конвенції, то враховуючи поправки від 2014 року, основні вимоги до системи фінансового забезпечення,

що підлягають виконанню судновласниками, спрямовані на сприяння морякам у разі втрати ними працездатності та у разі смерті.

Слід відмітити, що фінансове забезпечення, яке гарантує виплати компенсацій у вищевказаних випадках, здійснюється згідно з договірними претензіями, які означають будь-які претензії, пов'язані зі смертю або довготривалою непрацездатністю моряків внаслідок виробничої травми, хвороби або фактора ризику, як це встановлено національним законодавством, трудовим договором моряка або колективною угодою.

Новими положеннями Конвенція тільки посилює права моряків, так як відповідно до пункту 8 зазначеного вище Стандарту встановлює мінімальні вимоги щодо системи фінансового забезпечення, серед яких є наступні: виплата договірної компенсації, передбаченої трудовим договором моряка здійснюються в повному розмірі і негайно; не допускається здійснення тиску на моряка, з метою отримання його згоди на виплату нижчу за розмір договірної суми; в разі якщо характер тривалої непрацездатності моряка ускладнює розрахунок повної суми компенсації, на яку моряк може мати право, здійснюється проміжний платіж або платежі з метою уникнення невиправданих труднощів; виплата здійснюється без обмеження прав моряка; претензія може бути подана безпосередньо зацікавленим моряком або його найближчим родичем, або представником моряка, або призначеним бенефіціаром.

Таким чином, Конвенція врегулювала систему фінансового забезпечення з метою сприяння морякам у разі залишення їх без допомоги, у разі втрати ними працездатності та у разі смерті, а для кожної держави-члена Міжнародної організації праці встановила обов'язок забезпечити її функціонування відповідно до вимог Стандартів A5.2.1, A2.5.2, A4.2.1 та A4.2.2.

БЛАК Н. І.

Одеська митниця ДФС,
начальник відділу складського обліку вилученого майна та розпорядження ним
управління матеріального забезпечення та розвитку інфраструктури

СУДОВИЙ РОЗГЛЯД СПРАВ ПРО ПОРУШЕННЯ МИТНИХ ПРАВИЛ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 476 МИТНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Сучасна система правосуддя України перебуває у стадії реформування та набуває докорінних змін.

Достатню увагу в процесі реформування законодавцем приділено серед іншого й питанням системі захисту прав інтелектуальної власно-

сті, що зумовлено викликами сьогодення, усвідомленням масштабності негативних наслідків від порушень у сфері прав інтелектуальної власності.

Так, Законом України «Про судоустрій і статус суддів» передбачається створення Вишого суду з питань інтелектуальної власності, а в Касаційному господарському суді — окремих палат для розгляду справ щодо (про) захисту прав інтелектуальної власності, а також пов'язаних з антимонопольним та конкурентним законодавством [1].

Однак, зміни у зв'язку з реформуванням судової системи в основному стосуються оновлення структури судів, встановлення нових критеріїв до кандидатів на посади суддів, порядку їх призначення, тощо.

Разом з цим, досі залишаються невирішеними деякі проблемні питання судового розгляду справ про адміністративні правопорушення.

Відповідно до ст. 476 Митного кодексу України за ввезення на митну територію України або вивезення за межі цієї території товарів, призначених для виробничої або іншої підприємницької діяльності, з порушенням охоронюваних законом прав інтелектуальної власності передбачена адміністративна відповідальність у вигляді накладення штрафу в розмірі 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією товарів, що переміщуються з порушенням права інтелектуальної власності.

Справи про порушення митних правил, передбачені ст. 476 Митного кодексу України розглядаються місцевими судами (суддями) за місцезнаходженням органу доходів і зборів, посадові особи якого здійснювали провадження у цій справі [2]. Як в першій, так і в апеляційній інстанціях справа про порушення митних правил розглядається суддею одноособово.

За результатами аналізу судової практики наявної в Єдиному державному реєстрі судових рішень було встановлено, що з початку 2017 року місцевими судами розглянуто 9 справ про порушення митних правил за ст. 476 Митного кодексу України, та всього 2 — за результатами перегляду рішень в апеляційному порядку.

В 5-ти випадках, судами винесено рішення про закриття провадження у зв'язку із відсутністю події та складу адміністративного правопорушення (в більшості випадків через відсутність або належне проведеної експертизи), в 2-х — закінченням на момент розгляду справи строків притягнення винної особи до адміністративної відповідальності; лише 2 рішення про притягнення особи до відповідальності та застосування стягнень; 2 рішення суду апеляційної інстанції про відмову в задоволенні апеляційної скарги і залишення рішення про притягнення до адміністративної відповідальності без змін.

У разі набрання законної сили рішенням суду про закриття провадження по справі, вилучений товар (який у більшості випадків є контрафактним/фальсифікованим), підлягає поверненню власникові або уповноваженій ним особі.

Вважаємо, що Митний кодекс України та чинне законодавство необхідно доповнити нормами, які б передбачали обов'язкове знищення контрафактних товарів (по яким справа закрита у зв'язку із закінченням строків, або, за згодою правовласника, – безоплатну передачу таких контрафакту на благодійні цілі.

Передбачити в законодавстві інститут зупинення перебігу строків здійснення провадження /розгляду справи.

Постанова суду (судді) у справі про порушення митних правил може бути оскаржена особою, стосовно якої вона винесена, представником такої особи або органом доходів і зборів, який здійснював провадження у цій справі в порядку, визначеному Кодексом України про адміністративні правопорушення та іншими законами України [2].

За наслідками розгляду апеляційної скарги суд апеляційної інстанції має право: 1) залишити апеляційну скаргу без задоволення, а постанову без змін; 2) скасувати постанову та закрити провадження у справі; 3) скасувати постанову та прийняти нову постанову; 4) змінити постанову.

Постанова апеляційного суду набирає законної сили негайно після її винесення, є остаточною й оскарженню не підлягає [4].

Вважаємо, що відсутність права на касаційне оскарження рішень суду у справах про адміністративні правопорушення, суперечить такій із основних засад судочинства, як рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом.

З урахуванням реформування судової системи, приходимо до висновку про нагальну необхідність введення в чинне законодавство інституту касаційного оскарження рішень, винесених у справах про порушення митних правил за ст. 476 Митного кодексу України, що стане додатковим заходом захисту прав інтелектуальної власності спеціалізованим компетентним судовим органом.

Список використаної літератури:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
2. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. – № 4495-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р.- № 8073-X [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80732-10>.
4. Офіційний сайт // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Page/1>.

БЛАГОДЕЛЬСЬКИЙ С. В.

Національний університет «Одеська морська академія»,
старший викладач кафедри морського права

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗНАХОДЖЕННЯ ЗБРОЇ НА СУДНІ (У КОНТЕКСТІ БОРОТЬБИ З ПІРАТСТВОМ)

1. Одним з найбільш обговорюваних питань на сучасному етапі – питання використання військової сили. Незважаючи на те, що в ст. 107 Конвенції ООН з морського права чітко визначено: «Захоплення за піратство може відбуватися тільки військовими кораблями або військовими літальними апаратами або іншими судами або літальними апаратами, які мають чіткі зовнішні знаки, що дозволяють розпізнати їх як такі, які перебувають на урядовій службі й уповноважені для цієї мети» [1], національне законодавство деяких країн або судновласники допускають використання для охорони суден озброєної охорони і/або озброєння екіпажів вогнепальною зброєю. У той же самий час ІМО лише в окремих випадках передбачає таку міру захисту, але з низкою застережень і обмежень:

- озброєна охорона на борту судна може використовуватися для його охорони з дозволу судновласника (компанії) тільки при знаходженні в піратонебезпечному районі і тільки за згодою держави прапора цього судна. Якщо при цьому судно знаходиться в територіальних водах якоїсь держави, то для знаходження на його борту збройної охорони повинно бути отримано дозвіл і від цієї держави (винятком в це випадку може бути знаходження судна в територіальних водах Сомалі).

- озброєння екіпажів вогнепальною зброєю не забороняється, але категорично не вітається з ряду причин об'єктивного і суб'єктивного характеру [2].

При цьому автор відзначає, що відсутні однозначні регламентуючі документи, що, в свою чергу, призводить до нестандартних, часто суперечливих ситуацій. [3]

2. У той же час, на основі вищезазначених документів судновласникам (компаніям) і капітанам має бути ясно, хоча б у загальних рисах, якими можливостями по використанню військової сили або озброєної охорони вони можуть скористатися для забезпечення безпеки судна [4]).

3. Проте, багато країн в даний час працюють над створенням національної нормативної бази, що дозволяє присутність озброєної охорони на судах прапора. Найдосконаліший із законів прийнятий на Кіпрі. Парламент республіки Кіпр одноголосно прийняв закон, що дозволяє наявність на борту суден під кіпрським прапором збройної охорони і зброї. Закон дозволяє збройну охорону торгових суден спеціальною

охороною і чітко обумовлює роль капітана — охорона може використовувати зброю тільки з його дозволу. Закон особливо виділяє забезпечення безпеки екіпажу, регулює ліцензування охоронних агентств і роз'яснює їх відповідальність. Закон дає можливість в подальшому стандартизувати контракт між власником судна і охоронним агентством і обумовлює правила зберігання зброї на борту судна [5].

4. Ще в 90-х роках ХХ століття директор Міжнародного морського бюро висловлював думку, відповідно до якого «Визнаючи справедливість зростаючого занепокоєння судновласників і моряків, викликаного зростанням нападів на судна і їх викрадення, дозвіл мати зброю на судах може привести до непередбачуваних результатів і вибуху проявів жорстокості з обох сторін. При цьому виникає кілька проблем. Перша: який статус надати зброї на цивільному судні (незалежно від його кількості). При наявності зброї на судні порушується принцип міжнародного морського права — свобода відкритого моря, свобода судноплавства. Друга: судно і все, що відбувається на ньому, підлягає юрисдикції законів тієї держави, під прапором якої воно ходить. Це не тільки накладає обмеження на озброєння торгових суден, а й обмежує умови застосування зброї.

5. Крім того, екіпаж, який має зброю, повинен постійно тренуватися в умінні застосовувати його, а це, знову-таки, коштує дорого і забieraє багато часу. Можна уявити собі таку картину: нападник убитий членом екіпажу. В ході слідства повинно бути встановлено, коли це сталося (знаходилося судно у відкритому морі або в територіальних водах будь-якої держави). Якщо держава прапора має закон більш вільного застосування зброї, ніж держава, де проходить судовий розгляд, то як суд повинен ставитися до цього? Словом, питання про озброєння екіпажів торгових суден поки залишається відкритим [6].

6. Зброя на судні — питання лише часу, на думку А. Борискіна, колишнього першого заступника директора державного підприємства «Агентство морської безпеки», висловлену їм на зустрічі фахівців з боротьби з піратством, проведеної за ініціативою Міністерства транспорту і зв'язку в Одесі в кінці 2009 року. На сьогоднішній день, по словах А. Борискіна, вистояти проти піратів допомагає не смертельна зброя — акустична гармата, призначена для забезпечення безпеки судноплавства, але яка ефективно приголомшує піратів. Також велику роль грають електромагнітні випромінювачі, електрошокери і відлякуючі засоби. Наука, у свою чергу, запропонувала клейкі рідини, які вже вдало використовуються екіпажами ізраїльських суден [7; 8].

7. Питання про наймання озброєної охорони для захисту суден від піратів також досить актуальне. Захопити судно, на борту якого знаходиться повноцінна озброєна група охоронців морського спецназу, зможе тільки рівна з досвіду і кваліфікації група бандитів або якийсь масований штурм десятками піратів, чого, на щастя, поки немає. Причому група охорони може знаходитися на борту судна настільки довго,

наскільки це потрібно міркуваннями безпеки, вона не пов'язана, як військовий корабель, ніякими кордонами і іншими завданнями. Питання необхідності найму на судно озброєних охоронців залишається на розсуд судновласника, однак вважається, що, якщо на борту цивільного транспорту буде навіть невелика кількість автоматичної стрілецької зброї, то на піратських катерах негайно з'являться ще більш потужні протикорабельні ракетні комплекси, що може привести лише до загострення і без того складної ситуації на морських шляхах [9].

Список використаної літератури:

1. Конвенция ООН по морскому праву от 10 декабря 1982 года. — Ст. 320 // ООН: [Электронный ресурс]: база данных ООН содержит международные нормативные акты. — Режим доступа: <http://www.un.org/russian/document/convents/lawsea.html>, свободный. — Загл. с экрана. — Яз. рус.
2. Circular IMO MSC.1/Circ. 1332 “Piracy and armed robbery against ships in waters off the Coast of Somalia” 16/06/2009 // International Maritime Organization: [Electronic resource]: database of the International Maritime Organization. — Electronic data. — Режим доступа: http://www.imo.org/includes/blastData.asp/doc_id=11563/1332.pdf, свободный. — Загл. с экрана. — яз.англ.
3. Варинский В. А. Концептуальные составляющие борьбы с морским пиратством. Морське право: актуальні питання теорії та практики: Збірник наукових праць ОНМА. — Вип. 6 — Одеса:ОНМА, 2012 — 296 с.
4. Бразовская Я. Е. Пиратство — международная организованная преступность. «Морские вести России». № 1 (2014). — С. 13-17.
5. Цимбал М. А. Морское право: історія, сучасність, перспективи розвитку: матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції ОНМА. — Випуск 7. — Одеса: ОНМА, 2013 — 383 с.
6. Морской флот. — 1991. — № 11. — С. 36.
7. Белокопос О. У сомалийских пиратов есть «инвесторы» // Морские Ведомости Украины. — 2010. — № 8 (761). — С. 5.
8. Венгрук А. Пиратов встретят шокерами // Моряк Украины. — 2009. — № 51. — С. 2.
9. Сафин И. Современные превентивные методы по защите морских судов от нападения и захвата пиратами. Черноморские румбы. — Вып. 9. — 2010. — С. 238.

МИТНА БЕЗПЕКА ТА МИТНІ ІНТЕРЕСИ В УМОВАХ СПРОЩЕННЯ МИТНИХ ПРОЦЕДУР

При сприянні міжнародної торгівлі та спрощенні митних процедур велике значення відіграє забезпечення митної безпеки, яка є складовою безпеки держави та розробка заходів, направлених на оптимізацію контрольних функцій держави, щоб виявляти, запобігати та припиняти зовнішньо економічні загрози. Забезпечення митної безпеки держави є одним із головних завдань Державної фіскальної служби України. Митний кодекс України визначає митну безпеку як стан захищеності митних інтересів держави, а митні інтереси — як національні інтереси держави, забезпечення та реалізація яких досягаються шляхом здійснення державної митної справи [1].

Необхідність забезпечення балансу між ефективним митним контролем та сприянням міжнародній торгівлі визначається у багатьох міжнародних актах, конвенціях та договорах (Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Київська конвенція) від 18.05.1973р., Рамкові стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі ВМО від 01.06.2005р., Угода СОТ про спрощення процедур торгівлі від 07.12.2013 року, Митний кодекс Європейського союзу 2016 року та інші).

Митна безпека включає в себе забезпечення безпеки при здійсненні міжнародної торгівлі та безпеку, пов'язану з боротьбою проти контрабанди та порушенням митних правил. Митна безпека покликана забезпечити певне коло митних інтересів, серед яких найважливішими є: створення умов сприяння міжнародної торгівлі; недопущення контрабанди та порушення митних правил; удосконалення митного законодавства України відповідно до світових та європейських стандартів; прискорення та спрощення митних процедур; недопущення ввезення небезпечних для здоров'я людей товарів.

З метою забезпечення митної безпеки митною службою розроблено низку заходів, здатних протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам і забезпечити необхідний рівень захищеності митних інтересів. Дані заходи є поєднанням форм, методів та інструментів, які регулюють митну діяльність, забезпечуючи надійність. Митна безпека характеризується великою кількістю критеріїв, якісних та кількісних показників, які в процесі їх оцінювання та аналізу отриманих результатів дозволяють встановити рівень ефективності забезпечення митних інтересів держави.

Митна безпека це система економічних, правових, політичних та інших заходів держави, направлених на захист інтересів держави в зовнішньоекономічній сфері і, зокрема, у митній сфері. Головна мета забезпечення митної безпеки — це досягнення необхідного рівня надійності при реформуванні митної справи направлену на сприяння міжнародній торгівлі.

Під забезпеченням митної безпеки можна розуміти застосування сукупності засобів, методів та інструментів, здатних протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам під час здійснення державної митної справи, забезпечити досягнення балансу між спрощенням митних процедур і необхідним рівнем захищеності митних інтересів та надійності.

Рамкові стандарти безпеки і полегшення світової торгівлі [2] започаткували процес формування стандартів безпеки ланцюга постачання товарів, що передбачає використання нових підходів у процесі руху товарів від постачальника до покупця в умовах тісного партнерства між митними органами та бізнес спільнотою [3].

Рамковими стандартами безпеки і полегшення світової торгівлі ВМО (SAFE Framework) зафіксовано цілісний підхід до забезпечення збалансованого поєднання заходів безпеки і полегшення торгівлі, сформульовано чотири принципи і стандарти, що стосуються попереднього повідомлення про вантаж, управління ризиками, використання обладнання для безконтактного огляду, концепції «уповноваженого економічного оператора», а також включення питань управління ланцюгами поставок в єдиний комплексний правовий інструмент.

Основні цілі та принципи Рамкових стандартів:

- встановлення стандартів, що забезпечують підвищення безпеки і полегшують функціонування міжнародної ланцюга поставок товарів на глобальному рівні з метою досягнення більшої визначеності та передбачуваності;
- забезпечення комплексного управління міжнародною ланцюгом поставок товарів для всіх видів транспорту;
- зміцнення ролі, функцій та можливостей митних служб у світли викликів та можливостей XXI століття;
- зміцнення співробітництва між митними адміністраціями з метою розширення їх можливостей по виявленню відправок підвищеного ризику;
- зміцнення співробітництва між митними структурами і підприємницьким співтовариством;
- сприяння безперервного руху вантажів по всій безпечній міжнародній ланцюга поставок товарів.

Таким чином, державне управління забезпечення митної безпеки передбачає здійснення ефективних митних процедур, які повинні забезпечувати, з одного боку, спрощення та прискорення митного контролю та оформлення, а з іншого — надійний рівень забезпечення митної безпеки та інтересів.

Список використаної літератури:

1. Митний кодекс України, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/page18>
2. Рамкові стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі Всесвітньої митної організації від 01.06.2005р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
3. Gellert, L. (2011). Withdrawal, revocation and suspension of AEO certification. World Customs Journal, Jin English Vol. 5, 1, 3-16.

ГЕРМАН О. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри морського та митного права,
прокурор Одеської місцевої прокуратури № 2

ЩОДО ПИТАННЯ ПЕРЕМІЩЕННЯ ГРОМАДЯНАМИ-РЕЗИДЕНТАМИ НА МИТНУ ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ, ОДЕРЖАНИХ У ВИГЛЯДІ НАГОРОД І ПРИЗІВ НА МІЖНАРОДНИХ ЗМАГАННЯХ, КОНКУРСАХ ЗА МЕЖАМИ МИТНОЇ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Неординарною митною ситуацією є питання проведення митних формальностей відносно транспортних засобів, переміщуваних громадянами-резидентами на митну територію України, одержаних у вигляді нагород і призів на змаганнях міжнародного рівня, а також конкурсах за межами митної території України. Адже якщо з призами (нагородами) – медалями, кубками, грошовими преміями при ввезенні (пересиланні) проблем не виникає, то із переміщенням на митну територію України транспортних засобів, отриманих у якості призу на міжнародних конкурсах, пов'язано чимало суперечок [2].

Так, основоположним аспектом звільнення від оподаткування митними платежами (пільгового митного оформлення) моторних транспортних засобів, за функціональним призначенням використовуваних для перевезення 10 осіб і більше, включаючи водія (товарна позиція 8702 згідно з УКТ ЗЕД), легкових автомобілів та інших моторних транспортних засобів, за функціональним призначенням використовуваних головним чином для перевезення людей (крім моторних транспортних засобів товарної позиції 8702), включаючи вантажопасажирські автомобілі-фургони та гоночні автомобілі (товарна позиція 8703 згідно з УКТ ЗЕД), моторних транспортних засобів для перевезення вантажів (товарна позиція 8704 згідно з УКТ ЗЕД) (загальною масою до 3,5 тон-

ни), а також мотоциклів (включаючи мопеди) та велосипедів з допоміжним двигуном, з колясками або без них, колясок (товарна позиція 8711 згідно з УКТ ЗЕД), є документальне підтвердження факту отримання особою, якою переміщуються транспортні засоби, такого призу чи нагороди на міжнародних змаганнях, конкурсах за межами митної території України. Зазначене підтвердження повинно бути засвідченим або легалізованим у відповідній закордонній консульській установі України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України [4, п. 6 ч. 10 ст. 374].

Адже документи, що видані уповноваженими органами іноземних держав за встановленою формою, визнаються дійсними в Україні тільки у разі їх легалізації, якщо інше не передбачено законом або міжнародним договором України [6, ст. 13].

Що стосується порядку консульської легалізації офіційних документів, необхідно зазначити, що його встановлено Віденською конвенцією, міжнародними договорами, а також Інструкцією про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном [1; 6]. Зокрема, в п. 1.2 Інструкції про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном зазначено, що консульська легалізація офіційних документів є процедурою підтвердження дійсності оригіналів офіційних документів або засвідчення справжності підписів посадових осіб, уповноважених засвідчувати підписи на документах, а також дійсності відбитків штампів, печаток, якими скріплено документ. При цьому п. 3.1 Інструкції про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном встановлено, що офіційний документ є письмовим підтвердженням фактів та подій, які мають юридичне значення, або з якими чинне законодавство пов'язує виникнення, зміну або припинення прав і обов'язків фізичних або юридичних осіб [6].

Таким чином, митне оформлення транспортних засобів, отриманих громадянами у вигляді призів (нагород), митниці ДФС України проводиться зі звільненням від оподаткування митними платежами виключно при обов'язковому дотриманні вищезазначених умов [3]. В зворотному випадку митне оформлення таких транспортних засобів проводиться у загальному порядку.

Список використаної літератури:

1. Віденська Конвенція про консульські зносини: Конвенція, Міжнародний документ від 24.04.1963 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_047
2. Компанієць Г. Автомобіль-виграш // Митниця. — 2006. — № 10. — С. 10-11.

3. Месеча І. Легалізація документів, виданих іноземними органами громадянам // Вісник. Право знати все про податки і збори. — 2016. — № 16. — С. 36.
4. Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI // Урядовий кур'єр. — 2012. — № 86. — С. 9–26.
5. Про затвердження Інструкції про порядок консульської легалізації офіційних документів в Україні і за кордоном: наказ Міністерства закордонних справ України від 04.06.2002 р. № 113 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 26. — Ст. 1244.
6. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV // Офіційний вісник України. — 2005. — № 29. — Ст. 1694.

ГЛАДКА О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри морського та митного права

ЩОДО МІСЦЯ АЛЬТЕРНАТИВИ У ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Ідеологія людиноцентризму або «людино-орієнтована» ідеологія, відповідно до якої держава має «служити» інтересам громадян, тобто діяти заради і в ім'я приватних осіб шляхом всебічного забезпечення пріоритету їх прав, свобод та інтересів у публічній сфері [1, с. 11], набуває все більшого поширення на сторінках наукової літератури та визнається на рівні влади.

Цей напрямок безумовно є одним із найважливіших кроків до побудови держави, що надає людині «зелене світло» для зупинення свого вибору на використанні у повному обсязі наданих державою можливостей для всебічної реалізації своїх прав і свобод. Саме вибір є тією точкою, з якої починається розвиток, бо тільки зробивши кроки на обраному з багатьох варіантів шляху, маєш можливість оцінити правильність цього вибору. Держава, де панує людиноцентризм, будує відносини з людиною-громадянином вже не виключно на базі імперативного регулювання, а відкриває для себе простір імперативно-диспозитивного регулювання. Саме тому, що таке поєднання слів є на нашу думку не дуже звучним для юридичної наукової термінології, пропонуємо знайти термін, що в собі буде узгоджувати обидві засади — диспозитивності та імперативності в праві. Вважаємо, що таким терміном може слугувати «альтернатива». Тож розглянемо цю категорію більш детально.

Термін «альтернатива» у широкому масштабі увійшов у наше повсякденне життя з початком перебудови. Він застосовується в різних

аспектах. Але чи завжди в нього вкладається правильний зміст? Спробуємо в цьому розібратися, звернувшись до етимології.

У латинській мові альтернатива — *alternare*, означає чергуватися, у такий же спосіб вона визначається у французькій мові — *alternative*, і в ряді інших мов. Іншими словами — це можливості, що виключають одна одну.

Якщо звернутися до сучасного тезауруса «*British Empire Dictionary&Thesaurus*» [2], можна простежити, які похідні від терміна «альтернатива» його характеризують.

Якщо говорити про іменники, то найбільш близькі за змістом, це такі терміни, як вибір, варіант, розсуд. Якщо розглядати прикметники, то альтернативу характеризують термінами поперемінний, нетрадиційний, особливий за своїм характером, диз'юнктивний, такий, що розділяє. Крім того, між термінами «диз'юнктивний» і «альтернатива» існує зв'язок у необхідності вибору між двома взаємовиключними можливостями.

Цей же словник вказує нам і на історичну довідку про використання терміна «альтернатива». В 1580-х роках, як показують дослідження дослідників *British Thesaurus*, цей термін означав «пропозицію (як дія за пропозицією) того або іншого із двох». В 1838 році зафіксоване таке розуміння: «інші два (варіанта), які можуть бути обрані». В 1970 році можна говорити про використання в побуті прикметника «альтернативний», який розуміли в такий спосіб: «претензія на те, щоб бути кращим вибором стосовно чого-небудь у цілому».

Похідні поняття від «альтернативи» певним чином змінюють тлумачення первісного поняття, хоча суть і зміст його, природно, залишається. Так, поняття «альтернативний» трактується як такий, що допускає одну із двох або декількох можливостей. Тут вже не можливість, що виключає іншу, а допущення різних можливостей. Звідси — альтернативність — це допущення можливостей. І все-таки, єдності в тлумаченні цих понять немає. Так, наприклад, альтернативу розуміють як необхідність вибору одного із двох (або декількох) можливих рішень. Таке визначення занадто обмежує поняття, до того ж воно імперативне, що виключає інший варіант, — «необхідність», а не «можливість», що також перетворює цей термін в надзвичайно вузьку категорію. Від «альтернативності», «альтернативний» як поняття відрізняють поняття «факультативність», «факультативний». Так, останнє розуміють як можливий, необов'язковий, надаваний на вибір або навіть час від часу, додатковий. Як бачимо, між зазначеними поняттями багато подібності. Адже можливість і необов'язковість дії зв'язані поняття: оскільки дія лише можлива, значить вона не обов'язкова, а якщо вона необов'язкова, це означає — тільки лише можлива. І в тому й в іншому випадку присутній вибір.

При цьому альтернативність категорично виключає будь-яку зумовленість вибору того або іншого варіанта, зв'язок з настанням або нена-

станням якої-небудь умови. Тільки вільний вибір означає альтернативність — тут ми бачимо прояв диспозитивності. У той же час при альтернативності підлягаючі вибору дії завжди визначені, існують їхні конкретні рамки вже в момент виникнення зобов'язання, але це відносна конкретність, відносна визначеність, що ставляється до декількох дій у межах абсолютно визначених і конкретизованих рамок (меж) можливостей — а це вже імперативність.

Тобто альтернатива в праві — це спосіб гармонійного узгодження, примирення диспозитивних та імперативних засад здійснення будь-якої на законних засадах побудованої діяльності людини в державі.

Таке узгодження відбувається шляхом надання громадянину певного набору типових моделей поведінки щодо реалізації свого суб'єктивного права у відносинах з органами публічної влади, а диспозитивність правового регулювання реалізується через свободу вибору громадянином тієї або іншої типової моделі поведінки. Цей вибір моделі поведінки здійснюється громадянином, виходячи із його власного розуміння відповідності моделі ефективності реалізації його прав та законних інтересів, досягненню мети задоволення його інформаційних потреб. У цьому випадку свобода вибору громадянином варіанта поведінки є не абсолютною, а обмеженою рамками встановлених законодавством процедур діяльності органу державної влади [3, с. 28].

Список використаної літератури:

1. Аверьянов, В. Б. Обновление украинской административно-правовой доктрины на основе принципа верховенства права [Текст] / В. Б. Аверьянов // Часопис Київ. ун-ту права. — 2008. — № 3. — С. 9–14.
2. www.visualthesaurus.com
3. Кормич Б.А. Диспозитивність та процедурність як основні принципи забезпечення прав людини у сфері публічної інформації / Б.А. Кормич / Сучасна адміністративно-правова доктрина захисту прав людини. Тези доповідей та наукових повідомлень учасників науково-практичної конференції. Харків. 17–18 квітня 2015 р. — Харків: Право, 2015. — С. 25–29.

ПЛАЧКОВА Т. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри морського та митного права

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ МОРЕПЛАВСТВА У РИБАЛЬСЬКОМУ СЕКТОРІ

Рибальство — одна з найнебезпечніших справ у світі: кількість нещасних випадків в цієї галузі на рік перевищує 24 тис. осіб (що відповідає біля 80 загиблим на 100 тисяч рибалок на рік). Питання безпеки на морі в рибальському секторі було порушене на сесії Комітету з рибного господарства Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) у 2012 році, на якій Комітет: (а) із задоволенням відзначив співпрацю FAO, ILO та IMO у сфері забезпечення безпеки на морі в рибопромисловому секторі, зазначивши, що таку співпрацю слід продовжувати; (б) висловив задоволення завершенням розробки та публікацією нового стандарту безпеки для маломірних рибопромислових суден і завершенням розробки нових керівних принципів FAO/ILO/IMO, спрямованих на сприяння компетентним органам у застосуванні добровільних керівних принципів щодо розробки, будівництва та обладнання рибопромислових суден всіх типів і розмірів; і (с) підкреслив важливість роботи із забезпечення безпеки промислу і праці на морі [1].

Необхідно відзначити, що правове забезпечення безпеки мореплавства в рибальському секторі, через свою специфічність, сконцентроване у відокремленому блоці міжнародних угод та національного законодавства і координується різними міжнародними організаціями і внутрішньодержавними установами (IMO та FAO — на міжнародному рівні, Міністерство інфраструктури та Державне агентство рибного господарства — в Україні на внутрішньодержавному).

Безпека рибальських суден була предметом дослідження IMO із самого початку її діяльності, але відмінності в проектуванні та експлуатації між рибальськими та іншими видами суден виявилися перешкодою для їх включення до SOLAS 74 та Конвенції про вантажну марку 1966 р., а Торремоліноська конвенція 1977 р. та Протокол до неї 1993 р., які стосувалися безпеки рибальських суден досі не набули чинності. У 2012 р. за результатами роботи конференції, яка проходила з 9-11 жовтня в Кейптауні під егідою IMO, було прийнято Кейптаунську угоду, яка скасувала та замінила Торремоліноські угоди і встановила міжнародні вимоги до конструкції, водонепроникності, остійності та непотоплюваності, механічних та електричних установок, протипожежного захисту, рятувальних засобів і пристроїв, навігаційного та радіоустаткування рибальських суден. Також визначено вимоги щодо

сертифікації рибальських суден і видачі свідоцтв, форми міжнародного свідоцтва про безпеку рибальського судна.

Паралельно з ІМО питання безпеки рибальського мореплавства розробляються FAO. У 2011 році цією організацією було прийнято Кодекс ведення відповідального рибальства, де поняття «безпека» формулюється в ст. 6.17: «державам слід забезпечити, щоб рибальські пристосування і обладнання, а також будь-яка рибопромислова діяльність дозволяли створити безпечні, здорові і справедливі умови життя і праці та відповідали міжнародним стандартам, прийнятим відповідними міжнародними організаціями».

В Україні для організації безпечної експлуатації суден компаніями і контролю за такою експлуатацією, наказом Держкомрибгоспу від 16.01.2008 р. № 5 [2] було затверджено Положення про встановлення відповідності системи управління безпекою (СУБ) компаній і суден флоту рибного господарства вимогам Міжнародного кодексу з управління безпечною експлуатацією судені попередженням забруднення 1993 року. Правила контролю суден з метою забезпечення безпеки мореплавства [3], не поширюючись на риболовні судна, які не підлягають нагляду класифікаційного товариства (ст. 22 КТМ України), діють щодо інших риболовних суден. Окремий розділ Правил присвячено спеціальному контролю за риболовними судами під прапором України, які виходять у закордонне плавання або у виключну (морську) економічну зону України.

При цьому, в Україні досі відсутня прийнята в багатьох країнах практика надання фінансової підтримки з боку держави у вигляді спеціальних програм з відтермінування платежів, використання лізингових схем тощо. Крім того, Програму створення державної лізингової компанії так і не було реалізовано [4]. Діюче законодавство України у сфері забезпечення безпеки мореплавства на судах флоту рибного господарства представлене дуже обмеженим колом нормативно-правових актів, до кола яких належать положення про центральні органи управління рибальським сектором та окремі програмні документи у рибогосподарській галузі [5; 6], які не містять норм про необхідність забезпечення безпеки мореплавства рибальських суден.

Отже, стандарти безпеки мореплавства у рибальському секторі поступово набувають підвищеної уваги та актуальності на міжнародному рівні, проте вітчизняний досвід правового забезпечення як власне рибного господарства, так й забезпечення безпеки морського рибальства потребує подальших змін та оновлення.

Список використаної літератури:

1. Безопасность на море в рыбопромышленном секторе. URL: www.fao.org
2. Положення щодо встановлення відповідності системи управління безпекою компаній та суден флоту рибного господарства вимогам Міжнародного ко-

- дексу з управління безпечною експлуатацією суден і попередженням забруднення 1993 року, затверджене наказом Державного комітету рибного господарства України від 16.01.2008 р. № 5 // ОВУ. — 2008. — № 8. — Ст. 213.
3. Правила контролю суден з метою забезпечення безпеки мореплавства, затверджені наказом Мінтрансу України від 17.07.2003 р. № 545 // ОВУ. — 2004. — № 13. — Ст. 915.
 4. Рибпромисловий флот України вимагає оновлення. URL: www.ruboxorona.org.ua
 5. Концепція розвитку рибного господарства України, схвалена Постановою Верховної Ради України від 13.07.2000 р. № 1885-ІІ // ВВРУ. — 2000. — № 41. — Ст. 344.
 6. Концепція Державної цільової економічної програми розвитку рибного господарства на 2012-2016 роки, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5.10.2011 р. № 1003-р // ОВУ. — 2011. — № 79. — Ст. 2922.

Розділ XI

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ НА ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСАДАХ

ПОДЦЕРКОВНИЙ О. П.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри господарського права і процесу, доктор юридичних наук,
професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО ЕКСПОРТНУ СТРАТЕГІЮ УКРАЇНИ

28 березня 2017 року відбулася презентація Експортної стратегії України, яку розробило Міністерство економічного розвитку та торгівлі України.

Автори документа досить оптимістично поставилися до відповідного результату. Зокрема, відповідний міністра Степан Кубів зазначив: «Експортна стратегія — це свого роду суспільний контракт між бізнесом і владою, який формулює взаємні очікування, окреслює сфери відповідальності та визначає спільні цілі та задачі у сфері експорту. Це потужний інструмент для посилення позиції українських експортерів на світових ринках відкритим інструментом створення успішного майбутнього для українського бізнесу та усієї економіки». За словами заступника міністра Н. Микольської, ідея Стратегії — три «О» — «оптимістично, оптимізовано та оперативно структурувати та стратегічно запустити складну матрицю експорту». Менш емоціональні оцінки надали спеціалісти International Trade Centre (ITC). Зокрема, його виконавчий директор, Аранча Гонсалес, зауважив, що ця «дорожня карта»...є важливим кроком на шляху до комплексної стратегії експорту для України» [1].

Аналіз відповідних документів дозволяє зробити низку зауважень щодо відповідних програмних документів як по суті, так і по формі.

1. Стосовно форми звертає на себе увагу розбіжність в оцінці правової природи відповідного документу — стратегії чи «дорожньої карти» до певної комплексної стратегії експорту в Україні. У менеджментів під стратегією розуміється це модель узагальнення дій, необхідних для досягнення поставлених цілей шляхом координування і розподілу ресурс-

сів. Із цього погляду представлені документи можуть бути цілком прийнятними.

Поряд із цим, не можна не враховувати, що урядові стратегії за мають природою досить низький примусовуючий вплив на поведінку людей. На базі стратегій розробляються відповідні плани, програми тощо. У цих умовах говорити про певне значення стратегії для розвитку експортного потенціалу України можна було б лише тоді, якщо б була виконана та реалізована хоч одна із чинних урядових стратегій. На жаль, традицією стало повне відкидання в Україні напрацювань попередніх урядів та відповідних програмних документів.

Наприклад, у 2013 році була Ухвалена Стратегія розвитку морських портів України до 2038 року, якою була скасована Стратегія розвитку морських портів України до 2015 року. При цьому жодного аналізу реалізації попередньої стратегії не відбулося. Це і не дивно, адже жодного виконання не відбулося, а Закон «Про морські порти в Україні», прийнятий у цей період, за своїм змістом та логікою йшов у повну суперечність із існуючою на той момент стратегією розвитку морських портів України.

Те саме можна сказати про Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2015 року, яка була скасована Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженою Кабінетом Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. При цьому без жодного аналізу результативності попередньої стратегії було зазначено про необхідність прийняття нової у зв'язку із «завершенням строку реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року», «зміною зовнішніх та внутрішніх умов», «доцільністю підготовки нового стратегічного документа, розробленого відповідно до європейських стандартів» тощо.

Подібне ставлення до виконання існуючих стратегій та врахування (точніше — неврахування) досвіду реалізації попередніх стратегій, демонструє не лише низьку виконавчу дисципліну органів державної влади, відповідальних за державну економічну політику, але й про величезну сумнівну суспільну довіру до тієї чи іншої нової стратегії.

2. Щодо змісту стратегії є також чимало зауважень. Зокрема, загалом цілі стратегії полягають у наступному:

1 — створення сприятливих умов, що стимулюють торгівлю та інновації для диверсифікації експорту;

2 — розвиток послуг із підтримки бізнесу та торгівлі, здатних підвищити конкурентоспроможність підприємств, зокрема МПС;

3 — зміцнення навичок і компетенцій підприємств, зокрема МПС, необхідних для участі в міжнародній торгівлі.

Як видно, навіть з наведених цілей питання торгівлі виведено на перший план, а питання розвитку виробництва та усього розмаїття чинників підвищення конкурентоспроможності національних підпри-

емства, крім «розвитку послуг із підтримки бізнесу», навіть не згадуються.

У цьому полягає принципова слабкість підходу Мінекономрозвитку до формування стратегічного напрямку розвитку національної економіки у питаннях експорту.

Звісно, експорт є основою сучасної стабільності валютної та макроекономічної. Складно знайти країну у світі, яка розвивалася б ефективно без належного обсягу експорту у національному економічному продукті. Але питання розвитку бізнесу як такого, а особливо його найскладнішої частини — виробництва — є ключовим в державі.

3. Стратегія експорту держави, яка знаходиться, по суті, у стані війни із Російською Федерацією, має бути стратегією «воєнного періоду», яка не може викладатися «мовою» звичайного розвитку, а відповідні інструменти мають чітко показувати ризики ескалації воєнного протистояння, мобілізації усіх ресурсів на захист незалежності та суверенітету України.

Список використаної літератури:

1. Мінекономрозвитку презентувало Експортну стратегію України [електронний ресурс] — Режим доступу: <http://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=ffdb65be-2a8b-4f4e-9780-16562f54a987&title=MinekonomrozvitkuPrezentovaloEksportnuStrategiiuUkraini>.

КІБІК О. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри національної економіки,
доктор економічних наук, професор

СТРАТЕГІЧНІ ІНСТРУМЕНТИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ

Останнім часом міжнародна торгівля перетворилася на один з визначальних чинників зростання світової та національних економічних систем. За даними Світового банку, після 2011 р. у світі спостерігається тенденція сповільнення темпів зростання обсягів експорту товарів та послуг порівняно з стрімким розвитком експортної сфери протягом 2000-их рр. Однак навіть внаслідок сповільнення темпів економічного зростання світовий обсяг експорту товарів та послуг у 2014 р. склав \$ 23,6 трлн. Рівень відкритості національних економік поступово зростає та у 2014 р. досяг 30,3 % [1].

Крім того, у світовій практиці міжнародної торгівлі посилюється роль преференційних торговельних угод. Задля врахування та оптимальної реалізації економічних інтересів учасників експортних операцій посилюється тенденція взаємного визнання відповідних вимог та процедур. Необхідність оптимізації витрат виробництва та розвиток інформаційних технологій і логістики обумовлюють посилення географічної фрагментації виробництва. Останнім часом значна увага приділяється питанням захисту прав інтелектуальної власності. Процеси диверсифікації та суттєві зміни вимог клієнтів до якості та «пакету товару» є передумовою збільшення обсягів реалізації продуктів одночасно з наданням супутніх послуг та/або видів продукції, що збільшує вартість експорту. Ці та інші тенденції додатково ускладнюють процеси розвитку українського експорту [2].

Минулий рік для українського експорту виявився рекордним. Наявність, цей рекорд є негативним. Обсяг експорту України за підсумками 2016 р. скоротився проти 2015 р. на 4,1 %. Найбільшими темпами обсяги експорту зменшувалися в індустріальних областях країни – Дніпропетровській, Харківській, Одеській і м. Київ. У 2016 р. Україна експортувала товарів на \$ 36,4 млрд, у 2015 р. обсяги експорту становили \$ 38,3 млрд. Для порівняння, у 2013 р. експорт товарів оцінювався у \$ 63 млрд та у докризисовому 2008 р. обсяги товарного експорту перевищували \$ 67 млрд [3].

Обсяги та структура експортних операцій, що здійснюють експортоорієнтовані суб'єкти різних сфер економічної діяльності України, не є оптимальними внаслідок наявності низки правових, економічних, управлінських та інших проблем. Серед основних чинників, що обумовили результати експортної діяльності у 2016 р., слід відзначити значну сировинну орієнтованість економіки, збереження товарного і транзитного ембарго з боку Росії, соціально-економічну і політичну нестабільність тощо [2]. Системні проблеми в економіці, основними з яких є складнощі з поверненням ПДВ, банківські обмеження, корупція в контролюючих органах, включаючи митницю, за думкою фахівців Міністерства економічного розвитку та торгівлі, посилили проблеми реалізації експортного потенціалу України минулого року [4]. Тільки комплексний підхід до вирішення зазначених проблем дозволить забезпечити розвиток українського експорту.

У межах комплексного підходу актуальними питаннями є прийняття та оптимальна реалізація середньострокової стратегії сприяння розвитку та реалізації експортного потенціалу України, що дозволить підвищити рівень експортної безпеки держави.

Перші кроки в напрямку формування загальнодержавної експортної стратегії зроблені. Так 28 березня 2017 р. фахівцями Міністерства економічного розвитку і торгівлі було презентовано проект Експортної стратегії України (Дорожньої карти стратегічного розвитку торгівлі 2017-2021). У проекті представлено результати аналізу стану зовнішньої

торгівлі, визначено недоторговані ринки та ринки у фокусі, перспективні сектори, основні перешкоди на шляху реалізації стратегії, сфери взаємодії з іншими стратегіями тощо. У проєкті акцентовано певну увагу на необхідності покращення інфраструктурного забезпечення, зокрема розвитку різних видів транспорту та потенціалу участі української сторони у функціонуванні Міжнародних транспортних коридорів [4]. У цей час триває обговорення проєкту, після чого планується прийняття відповідних нормативних актів та безпосередньо реалізація стратегії.

Слід пам'ятати, що експортна стратегія – це сукупність правил прийняття актуальних, адекватних та ефективних рішень всіма економічними агентами-учасниками експортної діяльності задля підвищення рівня конкурентоспроможності експортного потенціалу України на міжнародному рівні. Якість та ефективність розробленої стратегії можна визначити тільки в процесі її реалізації на практиці. Тобто після затвердження Експортної стратегії слід ретельно спланувати тактичні заходи та контролювати процес їх втілення на практиці.

В процесі реалізації стратегічних планів важливим питанням є чітке визначення прав та обов'язків економічних агентів, що є учасниками експортної діяльності. По суті, всі економічні агенти (держава, суб'єкти господарювання, домогосподарства тощо) є безпосередніми або опосередкованими учасниками експортної діяльності. Тому необхідно визначити, враховувати, охороняти та забезпечувати права принаймні основних учасників експортної діяльності, якими є держава в особі Уряду та представники бізнесу. З іншого боку, кожний такий учасник має нести певну відповідальність за результати реалізації експортної стратегії.

На сучасному етапі прозорість та передбачуваність економічної політики в цілому та торговельної політики як її важливої складової дозволить забезпечити дотримання Україною своїх міжнародних зобов'язань, оптимальну реалізацію економічних інтересів учасників експортної діяльності різних рівнів і сфер.

Список використаної літератури:

1. Біла книга. Як реалізувати експортний потенціал України за умов глобалізації. Пропозиції щодо політики сприяння розвитку українського експорту / І. Бураковський та ін. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2016/06/White_book_export_UKR_2016.pdf
2. Кібік О.М. Організаційно-правові передумови інтенсифікації експортної діяльності в Україні / О.М. Кібік, О.П. Подцерковний, В.О. Котлубай та ін. // Наукові праці НУ «Одеська юридична академія»: зб. наук. праць. – Одеса, 2015. – № 17. – С. 62–96.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://export-ua.blogspot.com/>

4. Проект Експортної стратегії України (Дорожньої карти стратегічного розвитку торгівлі 2017-2021) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e6ab10fa-0ad9-4fe4-b8be-32f570693b64&title=EksportnaStrategiiaUkraini-DorozhniaKartaStrategichnogoPozvitkuTorgivli2017-2021>

ЗЯТІНА Д. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри господарського права і процесу, кандидат юридичних наук

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ МОРСЬКИХ ПОРТІВ УКРАЇНИ СЬОГОДЕННЯ

Висвітлюючи особливості морегосподарського комплексу в сучасних умовах хотілося би, в першу чергу, зосередити увагу на такій актуальній проблемі функціонування морських портів, яка стоїть на порядку денному у спеціалістів галузі, а саме — на проблемі вибору пріоритетної форми господарювання в морських портах.

Так, сьогодні обговорюються питання щодо вибору вектору розвитку морських портів — чи на засадах процесів корпоратизації, чи приватизації, чи концесії тощо. І єдності з цього приводу немає. Водночас, досвід функціонування портів світу наочно демонструє переваги концесійної моделі господарювання в морських портах. Для України така форма господарювання в портах також є оптимальною. Тим паче, що в законодавство про державно-приватне партнерство нещодавно внесено зміни, які значно спрощують реалізацію концесійної моделі розвитку морських портів. Зокрема, в новій редакції Закону України «Про державно-приватне партнерство» передбачено, що «об'єкти державно-приватного партнерства, створені або придбані приватним партнером на виконання договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства, можуть належати йому на праві власності та використовуватися ним або державним партнером чи іншою стороною договору в порядку та на умовах, визначених таким договором, якщо інше не встановлено законом. Такі об'єкти підлягають передачі приватним партнером державному партнеру в порядку та строки, визначені договором, укладеним у рамках державно-приватного партнерства, але не пізніше дати припинення дії такого договору (ч. 4 ст. 7 Закону)». Вказані новели безперечно є необхідними та прогресивними та можуть дозволити приватним партнерам залучати кредитні кошти для реалізації проектів, що створює додаткові можливості акумуляції необхідних фінансових ресурсів для інвесторів.

Авжеж, існує і багато невирішених питань, які пов'язані, в першу чергу, із «проблемою зарегульованості роботи державних підприємств, яка робить неможливим будь-яке масштабне будівництво, модернізацію та розвиток в розумні строки. Багатосходовість погоджень створює ризики пред'явлення державою претензій до пакету документів на будь-якому з етапів...» [1]. Саме тому зміни до Закону «Про державно-приватне партнерства» — це важливий крок на шляху створення привабливішого інвестиційного клімату у державному секторі економіки, але явно недостатній. Спрощення потребують чимало нормативно-правових актів, що регламентують дозвільні процедури в сфері господарювання, в тому числі Закон України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності».

Отже, саме концесія, а не приватизація, має стати основною формою залучення інвестицій в морські порти, і на вдосконаленні правового забезпечення цього інституту має бути зосереджена увага законодавця. Адже, як відмічають спеціалісти, продаж стратегічних об'єктів державної власності в період рецесії завжди приводить до негативних наслідків і не дозволяє досягнути тих завдань, які очікуються від приватизації. Так, метою приватизації може бути зменшення державного боргу, мінімізація кількості субсидій та дотацій, що виплачуються державою державним підприємствам, залучення іноземних інвестицій тощо. Але, слід враховувати той факт, що зазвичай приватизація прибуткових об'єктів в період економічного спаду не надає економіці жодних бонусів, і стан рецесії тільки поглиблюється. Така ситуація сьогодні спостерігається в Греції. Так, від процесів приватизації в Греції планувалося залучити 50 мільярдів євро, водночас в результаті отримано тільки 3,5 мільярди євро [2].

Також, в аспекті досліджуваного питання, дивують ініціативи щодо доцільності приватизації буксирів. Такі пропозиції видаються не зовсім економічно доцільними. Адже, саме буксирування є основною прибутковою діяльністю порту. Крім того, треба враховувати факт, що з огляду на велику значущість навігаційної діяльності в порту до такої діяльності висуваються високі вимоги щодо їх якості та безпеки, також приватний інвестор може підвищити ціни на буксировку, що може негативно позначитися на діяльності всього порту. Крім економічної складової питання, необхідно проаналізувати і його юридичні аспекти. Так, відповідно п. 8 ч. 1 ст. 4 до Закону України «Про морські порти України» одним з принципів організації функціонування та розвитку морських портів є збереження у державній власності стратегічних об'єктів портової інфраструктури морського порту. При цьому згідно із п. 14 ч. 1 ст. 1 Закону до стратегічних об'єктів портової інфраструктури належать об'єкти права державної власності, в тому числі, засоби навігаційного обладнання та інші об'єкти навігаційно-гідрографічного забезпечення морських шляхів, системи управління рухом суден. Отже необхідно буде вносити зміни у не так

давно прийнятий Закон про морські порти, і змінювати одну з ключових положень портової реформи.

Підсумовуючи, слід зазначити, що проблеми розвитку та функціонування морських портів мають вирішуватися комплексно, з урахуванням потреб регіону, екологічних світових стандартів, інноваційного напрямку розвитку. Слід обирати найоптимальніші форми господарювання в портах. Як видається, такими формами мають бути саме відносини концесії. Але законодавче регулювання цих договорів також потребує вдосконалення, в першу чергу в напрямі усунення бюрократичних бар'єрів для потенційних інвесторів, створенні додатковий інвестиційних гарантій та підвищення якості контролю за інвесторами з врахуванням великої соціальної та економічної функції порту для регіону та країни в цілому.

Список використаної літератури:

1. Матеріали Міжнародного зернового форуму в м. Одеса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.port.odessa.ua/ru/press-tsentr/novosti/port/16056-gosudarstvennaya-mashina-dolzhna-rabotat-na-privlechenie-investora-a-nena-ego-otpugivanie-iz-zayavlenij-l-go-zam-nachalnika-administratsii-odesskogo-porta-r-sakhautdinova-na-mezhdunarodnom-zernovom-forume-v-odesse>
2. Sol Trumbo Vila, Buxton N. The winners and losers in EU's great privatisation fire sale [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/nick-buxton-sol-trumbo-vila/winners-and-losers-in-eu-s-great-privatisation-fire-sale>

КОТЛУБАЙ В. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТУ В УКРАЇНІ

Економічна глобалізація дала поштовх до встановлення тенденції випереджаючого зростання обсягів міжнародної торгівлі порівняно з динамікою світового економічного розвитку. На початку 2010-х рр. доля країн, що розвиваються, вперше перевищила долю розвинутих країн у міжнародній торгівлі.

Згідно з прогнозами провідних міжнародних організацій, у період до 2020 р. світовий ВВП буде зростати на 3-4 % щорічно. Міжнародна торгівля в середньому буде демонструвати високі темпи зростання, проте в окремі роки можлива зворотна ситуація [1].

Враховуючи процеси світової глобалізації, а також геополітичну ситуацію, що склалася в світі, тенденції розвитку експортної діяльності

України в найближче десятиліття буде визначатися наступними основними факторами:

- уповільненням темпів зростання глобальної економіки;
- переорієнтуванням світового виробництва в тихоокеанський і індоазійський регіони;
- випереджаючим зростанням споживання в країнах Азії, а також великих країнах латиноамериканського, близькосхідного та африканського регіонів;
- підвищенням ефективності використання ресурсів;
- переміщенням потужностей в країни, розташовані географічно близько до місця знаходження материнської компанії, тощо.

Згідно з даними держстату, обсяг експорту товарів та послуг України в 2016 р. склав 44,885 млрд. доларів, імпорту — 44,548 млрд. доларів.

У порівнянні з 2015 р. експорт скоротився на 4,1 %, а імпорт збільшився на 3,7 %. Позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу склало 337,3 млн. доларів [2].

Для прикладу, у ФРН у 2014 р. зовнішньоторговельний профіцит склав 217 млрд. євро.

Слід зазначити, що зростання імпортних операцій в Україні в останні роки значно випереджає зростання експортних, а їх різниця в деякі роки досягає 8 % ВВП.

Фундаментальним обмеженням для українського експорту є низький рівень конкурентоспроможності вітчизняної економіки в цілому та експортоорієнтованих підприємств зокрема. Володіючи достатнім розміром внутрішнього ринку, значним потенціалом розвитку, конкурентні переваги України проявляються в основному в сировинних галузях економіки.

Зберігаються обмеження у веденні бізнесу, пов'язані з зайвими адміністративними бар'єрами, наявністю корупції, недостатнім рівнем захисту прав власності. За рівнем державного фінансування НДДКР Україна значно відстає не тільки від передових країн, але і від ряду країн СНД. Нестабільність на валютному ринку теж знижує конкурентоспроможність вітчизняних виробників. Також в українському зерновому секторі логістичні витрати на тонну зерна в півтора рази вище, ніж у Франції, Німеччині і США.

Європейський ринок більш складний у питаннях конкуренції і вимагає інших маркетингових підходів. Також європейські стандарти потребують великих вкладень, і не всі мають доступ до відповідних ресурсів.

Для переходу на європейські стандарти, необхідна участь держави для прийняття відповідних базових законодавчих актів. Так, наприклад, необхідна реформа «Єдиного вікна», яка дозволить здійснювати швидку циркуляцію товарів на митниці [3].

В системах підтримки експорту зарубіжних країн в якості пріоритетного напрямку виділяють питання сприяння малому і середньому біз-

несу, насамперед інноваційним підприємствам, що поставляють на зовнішні ринки продукцію з високою доданою вартістю. Велика увага приділяється підвищенню результативності та ефективності національних систем експортної підтримки шляхом проведення інституційних реформ, посиленню координації і контролю за результатами діяльності інститутів, скасуванню дублюючих функцій [4].

Необхідно зняти всі обмеження, які зараз Нацбанк накладає на експортерів, змушуючи їх продавати більше 50 % валюти. Доцільним є реформування митниці, надання безкоштовної допомоги експортеру щодо консультування про пріоритетні ринки збуту їх продукції, а також потрібна адаптація вітчизняного законодавства до норм європейського права.

На сьогоднішній день, більшість вітчизняної продукції є неконкурентоспроможною на європейських ринках збуту через використання застарілих технологій. Запровадження технологічних інновацій в процес виробництва для українських підприємств вимагає значних витрат на закупівлю обладнання, нематеріальні активи та перекваліфікацію персоналу [5]. Тому необхідна підтримка на державному рівні. Така підтримка може проявлятися в якості як прямих дотацій, так і різних преференцій в оподаткуванні. Необхідні реальні та дієві механізми реалізації Закону України «Про інноваційну діяльність».

Список використаної літератури:

1. Андреева О. Д. Теоретические и практические аспекты функционирования международной торговой системы [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:-ZTzcfKJ4_1sJ:www.edunano.ru/download_file.html%3Ffile_id%3D6338002456593249118%26sid%3D6925159734753047390+&cd=3&hl=ru&ct=clnk&gl=ru.
2. В 2016 году экспорт товаров из Украины превысил импорт [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/rus/news-/2017/02/14/620857/>.
3. Любовь Акуленко. Европейцы часто смотрят на Украину, как на малый Китай [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://economy.apostrophe.ua/article/vneshnjaja-torgovlja/2017-01-09/lyubov-akulenko-evropejtsy-chasto-smotryat-na-ukrainu-kak-na-malyiy-kitay/9198/>.
4. Кібік О.М. Організаційно-правові передумови інтенсифікації експортної діяльності в Україні / О.М. Кібік, О.П. Подцерковний, В.О. Котлубай та ін. // Наукові праці НУ «Одеська юридична академія»: зб. наук. праць. — Одеса, 2015. — № 17. — С. 62–96.
5. Iryna Tsynaliyevska. Проблемы развития экспорта товаров из Украины в ЕС в современных условиях [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://docplayer.ru/27766849-Problemy-razvitiya-eksporta-tovarov-iz-ukrainy-v-es-v-sovremennyh-usloviyah.html/>.

ФІНАНСОВА ПІДТРИМКА ЕКСПОРТУ В РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПОРТНОЇ СТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

В 2016 р. обсяги міжнародної торгівлі товарами знизились на 13,6 % та склали \$ 16,0 трлн. Експорт українських товарів в 2016 р. склав \$ 36362,8 млн, що на \$ 2885,8 млн менше ніж імпорт (порівняно з позитивним сальдо платіжного балансу в \$ 610,7 млн – в 2015 р.). Останніми роками спостерігається різке скорочення загальних обсягів експорту, падіння вартості експорту на ринки СНД, зростання експорту продукції АПК та падіння вартості експорту продукції машинобудування. З цих позицій розробку та презентацію проекту Експортної стратегії України (Дорожньої карти стратегічного розвитку торгівлі 2017-2021) слід вважати вчасними та актуальними. В представленій стратегії визначено цілі та пріоритетні напрямки підвищення конкурентоспроможності українського експорту, сфери економіки, які є експортно-перспективними, проблеми, що заважають розвитку українського експорту тощо. У проекті стратегії зазначено, що з метою підвищення конкурентоспроможності українських підприємств на світових ринках передбачається, зокрема, створення Експортно-кредитного агентства (далі – ЕКА). Закон України «Про забезпечення масштабної експортної експансії українських виробників шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту», що прийнятий 20.12.2016 р. та передбачає створення ЕКА, визначає основну мету та завдання агентства, органи управління та контролю, види та порядок регулювання, фінансування, реорганізації діяльності агентства, сфери підтримки та порядок надання державної фінансової підтримки в сфері експортної діяльності тощо [1].

Створення ЕКА слід розглядати важливим позитивним кроком для посилення експортного потенціалу українських виробників, оскільки відкриває нові можливості здійснювати експортні поставки безпосередньо кінцевим споживачам, збільшити можливості продажу товарів та послуг, кількості партнерів тощо [3]. В прийнятому Законі вдалось усунути певні недоліки попереднього проекту «Про державну фінансову підтримку експортної діяльності» 2012 р., зокрема позбутися його загального характеру. Законом передбачено створення агентства у формі публічного акціонерного товариства, в якому не менше 50 відсотків статутного капіталу плюс одна акція належить державі в особі Кабінету Міністрів України. Основними завданнями діяльності ЕКА визначено: захист українських експортерів від ризику неплатежів та фінансових

втрат, пов'язаних з виконанням зовнішньоекономічних договорів (контрактів); впровадження сучасних фінансових технологій у зовнішній торгівлі та механізмів підтримки експорту шляхом страхування, перестрахування та гарантування; підвищення конкурентоспроможності продукції українських товаровиробників на світових ринках; участь у реалізації програм часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами, співпраця з міжнародними та іноземними фінансовими організаціями для акумуляції міжнародної фінансової допомоги, для забезпечення зростання експорту та економіки України [1].

Проте, існує низка недоліків прийнятого Закону [2]. По-перше, в Законі зазначено, що метою діяльності ЕКА є стимулювання масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження. Проте масштабна експансія експорту є більш загальним завданням, а ЕКА є одним з інструментів її вирішення. Виходячи з цього, назва закону повинна відповідати його змісту, а саме «Про створення експортно-кредитного агентства». По-друге, неврегульованим залишається питання співробітництва з ПАТ «Державний експортно-імпорتنний банк України», який за статутом також здійснює фінансову підтримку українських експортерів. Таким чином, спостерігається дублювання функцій. По-третє, ЕКА не повинно надавати субсидії для експортерів відповідно до зобов'язань перед СОТ. Проте в Законі зазначено завдання «створення механізму часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами», що вважається експортною субсидією. По-четверте, Закон встановлює перелік товарів, а не критерії, за якими товари можуть обиратися. В законі відсутні критерії надання підтримки та відбору підприємств, що можуть претендувати на підтримку ЕКА. Як зазначають експерти, недоліки створюють додаткові загрози корупційних зловживань на кожному з етапів прийняття рішення зі страхування, перестрахування чи надання гарантій компаніям, відбору компаній та визначення питомої ваги страхового покриття для їх контрактів. В Законі визначений початковий статутний капітал ЕКА в 200 млн грн, який формується за рахунок коштів державного бюджету. В той самий час, в бюджеті України на 2017 р. не передбачено фінансування ЕКА. Певне занепокоєння обумовив проект Меморандуму МВФ, де передбачалось заборона створення агентства в 2017 р. Законом передбачене створення ЕКА протягом шести місяців з дати прийняття Закону. На даний час головним завданням є завершення розробки плану імплементації закону про фінансову підтримку експортера. До 15 червня слід утворити ЕКА, забезпечити формування та сплату його статутного капіталу, вжити заходів щодо його функціонування. Передбачається, що на першому етапі ЕКА буде займатись тільки страхуванням та перестрахуванням ризиків експортерів.

Таким чином, прийняття експортної стратегії, яка передбачає створення ЕКА, є позитивним та важливим кроком підтримки національного експортера в умовах зниження обсягів експорту та необхідності

виходу на нові світові ринки збуту, подолання сировинної направленості експорту.

Список використаної літератури:

1. Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту: Закон України від 20.12.2016 № 1792-VIII // Відомості Верховної Ради. — 2017. — № 4. — Ст. 43.
2. Бутін А. Аналіз Закону України «Про забезпечення масштабної експортної експансії українських виробників шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту»: Аналітична записка / А. Бутін, О. Крініцин // Інститут економічних досліджень та політичних консультацій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ier.com.ua>
3. Khaiminova I.V. Financial preconditions for export potential development of the maritime complex / O.M. Kibik, K.S. Nesterova, I.V. Khaiminova // Молодий вчений. Спеціальний випуск. — 2015. — № 12 (27). — С. 69-72.

ПОСТОЛЕНКО Ю. П.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри національної економіки

БЮДЖЕТНІ ІНСТРУМЕНТИ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Чутливість світового експорту в умовах кризи є вищою, ніж для економіки в цілому. Світовий експорт товарів та послуг скоротився на 20,0% у 2009 р., тоді як падіння номінального ВВП склало лише 5,2% [1]. Таку негативну ситуацію можна з одного боку пояснити суттєвим впливом на результати експортної діяльності низьку ефективність використання бюджетних інструментів. З іншого боку за допомогою бюджетних можна спробувати вирішити проблеми розвитку експортного потенціалу держави. Найбільш ефективними заходами в сфері розвитку експортної сфери вважаються ті, які базуються на інноваційних процесах.

Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність», ця діяльність спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів [2]. Особливої актуальності набуває необхідність створення інноваційних конкурентоспроможних товарів задля реалізації у різних сегментах міжнародного ринку. При цьому варто враховувати витрати на забезпечення високої якості експортованих товарів, яку неможливо забезпечити без використання належних інноваційних ресурсів. Досить часто національні експортери не можуть

дозволити собі такі витрати. Тому виникає необхідність розгляду можливості використання бюджетних інструментів.

3-поміж бюджетних інструментів, які можуть використовуватись у процесі стимулювання розвитку експортної діяльності на інноваційних засадах основними є такі бюджетні інвестиції, бюджетні кредити, державні гарантії, державні трансферти [3]. Набір бюджетних інструментів для конкретного проекту розвитку експортного потенціалу економічного агента залежить від низки умов, зокрема від правового режиму, який застосовується до суб'єкта експортної діяльності, етапу його життєвого циклу та його експортного товару, рівня його конкурентоспроможності тощо.

Бюджетні інвестиції передбачають безпосереднє інвестування коштів у діяльність експортоорієнтованих суб'єктів за рахунок видатків Державного і місцевих бюджетів. У цей час бюджетні можливості є вкрай обмеженими, тому розраховувати на бюджетні інвестиції вкрай складно.

Бюджетне кредитування – це надання коштів з бюджету експортоорієнтованим суб'єктам на поворотній і платній основі. У світовій практиці розповсюджені випадки часткового безвідсоткового кредитування пріоритетних експортоорієнтованих проектів, особливо тих, які є інноваційними.

Державні гарантії можуть надаватися окремим експортоорієнтованим суб'єктам господарювання, які мають значні експортний та інноваційний потенціали. Надання державних гарантії за кредитами, суттєво зменшуючи кредитні ризики, дозволяє експортерам отримати кредити національних та іноземних фінансових установ на більш вигідних умовах.

Державні трансферти, що пов'язані із субсидіюванням експорту, мають за мету стимулювання експорту конкурентоспроможних товарів, переважно тих, які пов'язані зі створенням значної доданої вартості на основі використання інноваційних технологій.

Слід погодитися з фахівцями, що застосування інструментів бюджетного регулювання експортної діяльності має ґрунтуватися на засадах субсидування та дотування коштом Державного бюджету експортоорієнтованих галузей і виробництв, надання пільгових позик експортоорієнтованим суб'єктам господарювання за умов дотримання певних заздалегідь визначених державою критеріїв [4; 5]. Результативність застосування інструментів бюджетного регулювання для стимулювання розвитку експортної діяльності, зокрема на інноваційних засадах, обумовлюється дієвістю та ефективністю бюджетної політики загалом.

Таким чином, роль бюджетних інструментів регулювання експортної діяльності полягає в узгодженому (за часовими, галузевими, територіальними, фінансовими та іншими критеріями) впливі бюджетних інструментів на експорту діяльність економічних агентів різних рівнів

та напрямків діяльності, що буде сприяти посиленню позицій України у системі міжнародного розподілу праці.

Список використаної літератури:

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://export-ua.blogspot.com/>
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua
3. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2456-17
4. Кібік О.М. Стратегічні інструменти розвитку українського експорту транспортних послуг / О.М. Кібік, В.О. Котлубай, Ю.В. Хаймінова // Actual problems of globalization: Collection of scientific articles. – Midas S.A., Thessaloniki, Greece, 2016. – С. 41-44.
5. Павлюк К. В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України: монографія / К. В. Павлюк. – К.: НДФІ, 2006. – 584 с.

Розділ XII

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

ШТУЦА В. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент

ПОДАТКОВІ МЕХАНІЗМИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Початок ХХІ ст. відзначено загостренням низки глобальних проблем, серед яких особливе місце посідає проблема охорони навколишнього середовища. Розвиток науково-технічного прогресу призводить до посилення екологічних проблем, основними з яких є збільшення шкідливих викидів в атмосферу, прояв так званого глобального потепління і парникового ефекту, зростання побутових і промислових відходів та інше.

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується тим, що процес розвитку економічних відносин високорозвинених країн базується на тріаді «якість — процес — екологія», де екологія виступає граничною умовою розвитку суспільства, в тому числі і її економічної складової. Темпи зміни природних умов стали цілком порівнянні з темпами зміни самого суспільства. Світова цивілізація на теперішній час спрямована на нову стратегію розвитку. Для реалізації такої стратегії зазвичай використовують три підходи [1, с. 53]:

- пряме регулювання, пов'язане з впливом держави, нормативно-правові, адміністративно-контрольні заходи, пряме регламентування;
- економічне стимулювання, пов'язане з розвитком ринкових механізмів;
- змішані механізми, що поєднують перші два підходи.

Напрямок розвитку економічної політики в області охорони навколишнього середовища у світі за останні десятиліття перетерпів істотних змін. На сьогоднішній день основними завданнями є мінімізація викидів шкідливих речовин в процесі виробництва, забезпечення безпечно-го зберігання шкідливих відходів і високого відсотка їх утилізації.

Крім того, важливою тенденцією в розвинених країнах є скорочення прямого регулювання і втручання держави в сферу природокористу-

вання. Роль держави полягає, насамперед, у забезпеченні законодавчої основи проведення державних програм з охорони навколишнього середовища та регулювання приватнопідприємницької діяльності у цій сфері, організації системи контролю за виконанням відповідних положень законодавства.

Компетенція, завдання та функції державних органів щодо охорони навколишнього середовища в розвинених країнах визначені основними законами, які містять заходи щодо охорони навколишнього природного середовища. За допомогою цих законів впроваджені економічні механізми, які мають забезпечувати баланс між інтересами держави і суб'єктів господарювання (природокористувачами).

На сьогоднішній день в Україні доцільною є зміна акцентів на користь використання податків, пов'язаних з природокористуванням, насамперед плати за право користування природними ресурсами, «зелених» податків. Але, при цьому важливо не збільшувати загальну суму податків. Розмір плати за природокористування повинен зростати і складати істотну частину доходів державного бюджету. Це, в свою чергу, створить стимул для зниження матеріалоемності виробництва.

На теперішній час екологічні податки застосовуються у США, Франції, Німеччині, Італії, Норвегії, Швеції, Австрії, Великобританії та інших.

В Україні екологічний податок введений в дію з 2011 р. з прийняттям Податкового кодексу і стягується з платників, які здійснюють викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення; скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти; розміщення відходів (крім розміщення окремих видів (класів) відходів як вторинної сировини, що розміщуються на власних територіях (об'єктах) суб'єктів господарювання); утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені); тимчасове зберігання радіоактивних відходів, понад встановленого терміну [2].

Крім того, діють податки екологічного характеру, що сприяють регулюванню використання природних ресурсів, але не є складовими екологічного податку. До них відносяться рентна плата за користування надрами та радіочастотним ресурсом України, спеціальне використання води і лісових ресурсів, а також земельний податок.

Враховуючи європейський досвід, до основних недоліків системи екологічного оподаткування України можна віднести такі:

- система не забезпечує стимулювання платників податків до зниження викидів забруднюючих речовин;
- умови, згідно яких сплачується екологічний податок, не передбачають його розрахунок у збільшеному розмірі у разі допущення платником понадлімітних обсягів забруднення;
- система не передбачає додаткових ставок за продукцію, яка має негативний вплив на довкілля.

Підвищенню ефективності застосування екологічних податків з метою екологізації економіки та розв'язання екологічних проблем існуючих в Україні можуть сприяти:

- розробка системи стимулювання сплати екологічного податку та використання екологічно ефективного ведення господарства. До інструментів даного підходу можливо віднести субсидії або певні податкові пільги, пов'язані з зменшенням впливу на навколишнє середовище;
- впровадження прогресивної шкали розміру екологічного податку відповідно до обсягу викидів;
- розробка та впровадження системи податкових пільг для суб'єктів господарювання, які здійснюють модернізацію виробничої бази і впроваджують інноваційні технології для зниження рівня негативного впливу на навколишнє середовище;
- прийняття нормативних актів, які встановлюють додаткову плату за перевищення встановлених лімітів викидів шкідливих речовин.

Список використаної літератури:

1. Аюшиева Л.К. Совершенствование системы налогообложения в целях экологизации экономики / Л.К. Аюшиева // Вестник Бурятского госуниверситета. — 2012. — № 2. — С. 53-55.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
3. Носова В.О. Введение экологического налога и развитие «зеленой экономики» в Украине в контексте экологических проблем XXI века / В.О. Носова // Промышленная экология: сборник трудов Международной научно-технической конференции, 27-28 октября 2015 г. — Минск : БНТУ, 2015. — С. 348-352.

ПРИМАЧЕНКО І. Ф.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Питання інтеграції України до Європейського Союзу знаходиться в центрі уваги усього суспільства. Це пов'язано з тим, що стан розвитку економіки країни не лише передбачає, а й вимагає втілення в соціально-економічних реформах політики інтеграційних процесів. Однак на шляху інтеграційних прагнень існує низка різноманітних бар'єрів внут-

рішнього і зовнішнього походження. Вони гальмують рух української держави на шляху до бажаного членства в Європейському Союзі. Тому фахівцям варто постійно моніторити виникаючі суперечності. Їх розв'язання сприятиме формуванню власної моделі інтеграції України до євроспільноти.

Вітчизняні і зарубіжні фахівці звертають увагу на ймовірні негативні наслідки інтеграційних процесів, які можуть зробити Україну більш вразливою та слабкішою на світовому ринку. Перший чинник, який слід назвати, — це нестабільна соціально-економічна та військово-політична ситуація в Україні [1]. Вона має суттєвий вплив на всі сторони вітчизняного інтеграційного процесу.

Другий чинник пов'язаний з жорсткою конкуренцією на європейському ринку продовольчих та промислових товарів, шанси українських товаровиробників оцінюються значно нижче, ніж європейських. В цьому сенсі слід вказати на слабе місце української економіки: невідповідність національних стандартів і технічних норм та правил вимогам світового ринку (на сьогодні до вимог СОТ адаптована лише половина).

Третій чинник — співпраця з Міжнародним валютним фондом та Світовим банком. Україна не виконує всі вимоги МВФ та Світового банку, що призводить до затримання подальшого кредитування та виділення недостатніх обсягів для розвитку вітчизняної економіки.

Важливою суперечністю інтеграції України до ЄС є врахування інтересів, можливостей та бажання країн-членів ЄС щодо ймовірного вступу України. Така перспектива хвилює деякі країни-члени ЄС, тому що вносить суттєві зміни до внутрішнього політичного балансу та у здійснення спільної політики та розподілу фінансових ресурсів у межах Європейського Союзу [2].

В цьому контексті погоджуємось з фахівцями, які нагадують про те, що негативне ставлення до України як кандидата на вступ до Європейського Союзу з боку країн-членів об'єднання викликане ще й такими причинами, як боязнь подальшого розширення взагалі, значне відставання України від середньоєвропейського рівня розвитку, національна специфіка держави, сприйняття України як конкурента у деяких сферах тощо [3].

Варто також зазначити і геополітичні суперечності інтеграції України до ЄС. Можливість вступу України до ЄС пов'язана з геополітичними суперечностями, зокрема економічною та політичною залежністю України від Росії, а також характером відносин між Російською Федерацією та Європейським Союзом. Цей чинник у багатьох випадках мало залежить від внутрішніх зусиль України. Як слушно зауважує А.І. Боярчук [4], сьогоденні зв'язки Європейського Союзу та України мають об'єктивний характер і обумовлені розмірами української держави, її геополітичним положенням і економічним потенціалом. Враховуючи прагнення України стати повноправним членом західних еко-

номічних і військово-політичних союзів, країни ЄС намагаються використовувати її для нейтралізації Росії як головної сили при розбудові нової системи міждержавних політичних і економічних зв'язків на просторі СНД.

Попри вище зазначені суперечності, на наш погляд, Україні слід прагнути інтегруватись до Європейського Союзу як можна скоріше. ЄС є одним зі світових лідерів, що має сучасні технології, потужні інвестиційні можливості, величезні потреби в імпорті товарів. Тому Україна повинна скористатися цим шансом для встановлення взаємовигідних торгівельних відносин з ЄС, ефективного розвитку євроінтеграційних процесів.

Європейські інтеграційні процеси перебувають у постійному русі. Однак на цей час взаємодія між Україною і Європейським Союзом є малоефективною для нашої країни. Відповідно слід вносити суттєві коректування у національну інтеграційну стратегію і тактику.

Список використаної літератури:

1. Примаченко І.Ф. Особливості сучасних процесів економічної інтеграції в Європі / І.Ф. Примаченко // Європейська інтеграція: історичний досвід та економічні перспективи: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 3-4 березня 2017 р.) / відп. за випуск д.е.н., проф. С.О. Якубовський. — Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2017. — С. 33-35.
2. Костенко А.М. Інтеграція України до Європейського Союзу: суперечності та шляхи їх розв'язання: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Андріана Миколаївна Костенко; Львівський націонал. Ун-т ім. Івана Франка. — Львів, 2009. — С. 67.
3. Грибник І.І. Проблеми активізації інтеграційних процесів у промисловості України / І.І. Грибник, Т.Я. Глинська, Н.В. Смолінська // Вісник Хмельницького національного університету. — 2009. — № 3. — С. 58-62.
4. Боярчук А.І. Орієнтація України на євроінтеграційний курс / А.І. Боярчук // Актуальні проблеми економіки. — 2016. — № 5 (179). — С. 74-75.

РЕДІНА Є. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри національної економіки, кандидат економічних наук

UKRAINIAN COMPETITIVENESS IN THE CONTEXT OF DEEPENING OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

European choice is considered to be one of the main directions of foreign economic activity of Ukraine nowadays, which was defined at the initial period of forming of foreign policy foundations and considered to be the result of country's independence.

Development plan of Ukraine in the next five years shows all the main directions and accents of public administration, mainly in the national framework in the economy,

legal and social spheres, but the main interest is mainly integration of Ukraine to EU and especially how national manufacturer can show himself at the European arena and in the world in further terms due to new capabilities of existing systems. For this purpose some state activity vectors were created, which first of all, are intended to bring stability in the business sector and then create competitive world-class environment. But European integration as managed to face a number of barriers, which delay the process of implementing of sustainable development strategies. Technical and management retardation of main sectors should be mentioned here, which negatively affects the domestic market. All this greatly enhanced by the lack of any stability in the country, such as political or even social stability. But it is worth noting that as for international relations, despite on the above factors, Ukraine is a promising string production in the international division of labor through its own comparative advantages. That explains the presence of a more or less stable position of some sectors of economic activity of Ukraine, especially in the agricultural sector, which is the most competitive from all types of products that Ukraine exports.

European integration is considered to be one of main alternatives, which can provide a worthy place for our country in the family of European nations. Nowadays, such kind of integration is one of strategic objective of foreign policy of the state of our country. European Union – is one of the largest and most attractive regional markets. At the same time the presence of Ukrainian producers it is still low and shows no tendency to increase, which in turn demonstrates the shortcomings of the state export policy of Ukraine for improving the structure of exports and lack of governmental activities concerning the promotion of Ukrainian products to this future-oriented market.

It should be mentioned that export of Ukrainian goods in the first half of this year increased to 32.7% compared with the same period in 2016. Last year Ukrainian export balance showed negative result, accordingly for EU countries it made up minus 2.1%, in January-February 2017 exports to the EU increased up to 16.2% [1]. Following two years of declining trade, due to external aggression, a global decrease in commodity prices and severe economic crisis, exports from Ukraine to the EU began to increase again in 2016. This performance should be seen against the backdrop of the continued decline in Ukraine's exports to the rest of the world (i.e. excluding the EU), where exports fell by 8,9%. The decline in exports to Russia have continued to decrease sharply, by 25,6%, largely as a result of measures Russia has taken against Ukraine to restrict trade. As a result, the EU is now by far the largest export partner of Ukraine, representing 37,1% of Ukraine

total exports in 2016. Taking into account imports, total trade between Ukraine and the EU has increased by 8,1% [2].

It should be noted that the effect of external price factors and non-economic factors was so powerful that even a sharp rise in the price competitiveness of Ukrainian exports did not result in corresponding strengthening of domestic producers export positions at the European market.

Thus, we can single out the main two problems of Ukrainian exports to the EU: firstly, it's the lack of activity and sometimes inactivity of Ukrainian government and direct manufacturers for the use of the existing possibilities of liberalized trade regime with the EU, and secondly, the presence of significant imbalances between supply of European countries and Ukrainian export of goods. One of the major imbalances of the export of Ukrainian goods in the trade with the EU is its focusing on commodities markets, which are not sustainable, nor by the capacity, nor by the prices.

At the same time, the research findings of many economists determine the main major problems of modern Ukrainian exports, such as: raw materials model of the large part of exports; negligible share of products with high added value in the structure; high risk of financial loss for export operations; lack of legal basis for the implementation of financial mechanisms for state support of exports; low level of investment in the modernization of export-oriented industries and the lack of new technologies; outdated transport infrastructure and others. It should also be noted that after the liberalization of the customs regime in trade with the EU as the main constraints on the development of Ukrainian export of non-tariff barriers remain.

In the process of implementation of EU – Ukraine Association Agreement, the system of technical regulation of Ukraine in terms of technical rules and standards is seriously needed to be reformed [3]. At the same time, according to experts' research, a significant number of regulations provide only partial implementation of the requirements of EU – Ukraine Association Agreement, which means lack of operating conditions for businesses similar to those in which the economy of EU countries operates, which is the main purpose of creating associations and free trade area. In this regard, the binding element of the implementation of European technical standards should be constant monitoring not only of compliance schedule development and implementation of standards, but also coverage of appropriate financing activities of the state in development of new statutory instruments, in development of technical regulations and related standards.

References:

1. Official site of Ministry of economic development and trade of Ukraine. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>

2. Official site of Delegation of the European Union to Ukraine. [Electronic resource]. — Access mode: https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/21194/latest-statistics-ukraines-trade-eu-boosted-first-full-year-association-agreement_en
3. Імплементація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: торговельна та бюджетно-податкова сфери [Електронний ресурс]. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/dosl_dzhennya_konf_03_2015_.pdf.

Розділ XIII

ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ

ЧАНИШЕВА Г. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
декан соціально-правового факультету,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України

КОЛЕКТИВНІ ТРУДОВІ ПРАВА ПРАЦІВНИКІВ У СИСТЕМІ ТРУДОВИХ ПРАВ

Одним із актуальних напрямків досліджень сучасної науки трудового права є розробка ефективного галузевого механізму забезпечення трудових прав. При цьому йдеться не про одну конкретну групу трудових прав, а про їх систему, яка вітчизняними дослідниками розглядається як сукупність індивідуальних і колективних трудових прав. Останні вирізняються юридичною своєрідністю, що проявляється в наступних ознаках.

Колективні трудові права працівників є правами людини у сфері праці, здійснення яких забезпечується за допомогою норм трудового права. Зазначені права належать до соціальних прав, які покликані забезпечити матеріальні умови і гідне життя кожної людини. Саме ці права повинні забезпечувати соціальну захищеність людини.

Соціальні права є другим поколінням прав людини, які сформувалися в процесі боротьби народів за покращення свого економічного рівня, підвищення культурного статусу, для реалізації яких вимагається організаційна, плануюча та інші форми діяльності держави із забезпечення зазначених прав. Друге покоління прав отримало назву «позитивних», оскільки для їх здійснення державі недостатньо утримуватися від втручання в цю сферу. Завдання полягає в тому, щоб утворювати соціальні програми і вести всебічну роботу, яка б дала можливість гарантувати проголошені соціальні, економічні та культурні права. Не випадково актами МОП, Ради Європи покладаються на держави-члени зобов'язання забезпечувати, наприклад, «дійове визнання права на колективні переговори», «сприяти колективним переговорам» і т. ін.

Трудова природа даних прав обумовлюється тим, що вони здійснюються суб'єктами трудових правовідносин, а їх реалізація забезпечується нормами трудового права. Кожне з колективних трудових прав є суб'єктивним трудовим правом, що здійснюється в рамках конкретного виду колективних трудових правовідносин: з участі працівників, їх представників в управлінні підприємством, установою, організацією; з ведення колективних переговорів і укладення колективних угод і колективних договорів; із здійснення контролю за виконанням колективних угод і колективних договорів; із діяльності професійних спілок, їх об'єднань щодо представництва і захисту прав та інтересів працівників; із діяльності організацій роботодавців, їх об'єднань щодо представництва і захисту прав та інтересів роботодавців; із вирішення колективних трудових спорів (конфліктів).

Більшість колективних трудових прав належать до основних трудових прав, оскільки закріплені у міжнародно-правових актах, Конституції і законах України.

Зазначені права є колективними правами, по-перше, в силу того, що здійснюються колективними суб'єктами: сторонами соціального діалогу та їх суб'єктами, як вони визначені ст. 4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні», колективами працівників, організаціями профспілки (дані організації визначаються у ст. 1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», хоча у ст.4 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» про них не згадується), профспілковими органами, профспілковими представниками.

У колективних трудових правах працівник виступає не як індивідум, який поруч з іншими використовує своє особисте право, а як член певного колективу, який отримує цю можливість тільки за умови їх колективного здійснення для захисту спільних інтересів і потреб.

По-друге, колективний характер даних прав обумовлений формою (порядком) їх здійснення як безпосередньо колективом працівників, роботодавцем, так і через уповноважених представників (профспілки, їх об'єднання, організації роботодавців, їх об'єднання та ін.).

Колективні трудові права не можна розглядати як суму індивідуальних трудових прав працівників. Вони мають якісно інші властивості, що визначаються цілями та інтересами колективного утворення. Здійснення колективних трудових прав переслідує корпоративні інтереси окремих соціальних груп, а не індивідуальний (приватний) інтерес. Зазначені вище колективні трудові права не передбачають їх здійснення окремим працівником. Тому для працівників ці права не можуть бути іншими, ніж колективними трудовими правами.

Колективні трудові права належать до регулятивних трудових прав, оскільки здійснюються в рамках регулятивних правовідносин (колективних трудових правовідносин), а також до особистих немайнових трудових прав.

Для колективних трудових прав є характерною єдність приватних і публічних засад. З одного боку, дані права є невідчужуваними, невід'ємними правами людини, базуються на принципах свободи і рівності. У такому значенні колективні трудові права є природними правами. З іншого боку, зміст, обсяг зазначених прав визначаються державою, їх виконання забезпечується примусовою силою держави, в тому проявляються публічні засади.

У системі трудових прав колективні трудові права не є відособленим утворенням. Колективні трудові права тісно взаємопов'язані з індивідуальними трудовими правами і не можуть знижувати закріплений законодавством їхній рівень. Водночас щодо індивідуальних трудових прав колективні трудові права носять допоміжний, обслуговуючий характер і покликані сприяти їх ефективному здійсненню.

Нормативне закріплення колективних трудових прав в актах чинного законодавства, проєкті Трудового кодексу України потребує удосконалення. Статтю 2 «Основні трудові права працівників» КЗпП України необхідно доповнити такими колективними трудовими правами, як право на колективні переговори і укладення колективних договорів, угод, право на інформацію і консультації, право на страйк.

Проект Трудового кодексу України у частині закріплення і забезпечення трудових прав, у тому числі колективних, має переваги перед чинним КЗпП України. У статті 21 закріплені основні права працівника, хоча не всі колективні трудові права, передбачені ратифікованими Україною міжнародними та європейськими актами про права людини, відтворено у тексті зазначеної статті законопроекту. Перелік основних прав працівника у ст. 21 проєкту Трудового кодексу України необхідно доповнити такими колективними трудовими правами, як право на участь у управлінні організацією, право на інформацію і консультації.

LAGUTINA I.

Doktor der Rechtswissenschaften, Dozent, Dozent am Lehrstuhl für Arbeitsrecht
und Sozialversicherungsrecht der Nationalen Universität
«Juristische Akademie Odessa»

FREELANCE IN DER UKRAINE

In den letzten Jahren kam es in der Ukraine zu einer Zunahme des Auftretens von Formen prekärer Beschäftigung wie Outsourcing, Freelance und versteckten Arbeitsbeziehungen.

Ukrainische IT-Freelancer werden aufgrund ihres guten Rufs weltweit stark nachgefragt. Freelancern ist es erlaubt, mit ausländischen Bestellern

ohne einen Abschluss eines Vertrages zusammenzuarbeiten. Für die Auszahlung müssen die Banken nicht mehr Verträge mit einem originalen Stempel fordern, weil es ab jetzt für die Einhaltung der Devisengesetzgebung ausreicht, dass eine Rechnung über die Erbringung der Dienstleistungen vorliegt. Dafür reicht eine Rechnung, zusammen mit einem Dokument über die Bezahlung der Dienstleistungen.

Das hat die Nationalbank der Ukraine in seinem Schreiben Nr. 2201012/46746 erläutert. Im vorgenannten Schreiben geht es um die Durchführung der Kontrolle von Operationen von Steuerresidenten, die ihre Dienstleistungen an Nichtresidenten über das Internet verkaufen.

Diese Vorgehensweise erstreckt sich auf den Arbeitsmarkt der Freelancer (Copywriter, Programmierer, Übersetzer, Designer), auf direkte Verkäufe (Copywriter, Programmierer, Übersetzer, Designer), auf die Geschäfte der Anlagen (Programmierer), auf Plattformen (Fotografen, Illustratoren, Operatoren), Marktplätze (Meister, Vermittler von Waren "Made In Ukraine") und auf Reklamevermittler (Blogger, Inhaber von Webseiten) [1].

Die Tendenz von Freelancern bleibt auch im Jahr 2016 ein aktuelles Thema. Immer mehr Arbeitnehmer bevorzugen die Arbeit außerhalb des Büros, vor allem handelt es sich um Berufe im Bereich des Marketings, Beratung und IT. Die Arbeitgeber können mit diesen Tendenzen gut leben, denn bei der Einschaltung von Freelancern können viele Kosten in Zusammenhang mit der Büromiete und Arbeitsplatzgestaltung gespart werden. Zugleich kann es sich an der Effizienz und Organisation der Arbeit auswirken [2].

Forderungen, den Arbeitsmarkt zu deregulieren und flexible Beschäftigungsformen zu fördern, gehören seit Jahren zu den Kernpunkten in der beschäftigungspolitischen Debatte. Unter Ökonomen dominiert die Auffassung, die andauernde Massenarbeitslosigkeit sei in erster Linie auf Inflexibilitäten des Arbeitsmarktes zurückzuführen. Diese Einschätzung fußt vor allem auf theoretischen Annahmen über die Funktionsmechanismen des Arbeitsmarktes. Die Expansion dieser Beschäftigungsformen wirft jedoch neue Probleme auf, die sich nun in Form erhöhter Prekaritätsrisiken niederschlagen.

Die Häufung sozialer Risiken bei atypisch Beschäftigten hat zur Folge, dass sie im Vergleich zu Beschäftigten mit Normalarbeitsverhältnis häufiger nur Niedriglöhne beziehen.

Die Hauptrolle bei der Ausdehnung der Formen prekärer Beschäftigung spielt die Arbeitsmarktkrise. Denn ohne ein entsprechendes Angebot an Arbeitskräften wären Formen prekärer Beschäftigung irrelevant. Prekär ist also insbesondere die Lage einer großen Personengruppe, die sich damit am Rand des regulären Arbeitsmarktes behaupten will. Um überhaupt in Zeiten einer schwierigen Arbeitsmarktlage in ein Arbeitsverhältnis aufgenommen zu werden, nehmen sie Nachteile in Kauf, die sie unter anderen Umständen beanstanden würden. Was für den einzelnen individuell rational ist, «lieber prekäre Arbeit als gar keine Arbeit», führt zu einer gesellschaftlichen Entwicklung, die offensichtliche Gefahren erzeugt [3, s. 44].

Für die Gewerkschaften bleibt das Ziel, die Gleichbehandlung beim Lohn und den sonstigen Arbeitsbedingungen im Betrieb tatsächlich durchzusetzen. Den Einsatz der Leiharbeiter in einem Betrieb zeitlich zu begrenzen. Es kann nicht hingenommen werden, dass Leiharbeiter dauerhaft und unbefristet in einem Betrieb eingesetzt werden. Nach einer bestimmten Dauer der Beschäftigung muss ein gesetzlicher Anspruch auf Festanstellung im Entleihunternehmen entstehen. Dies könnte eine Brücke aus dem Zeitarbeitsunternehmen in die Strukturen des Entleihunternehmens hinsichtlich Arbeitsentgelt und –bedingungen bauen. Allerdings besteht das Risiko, dass die Entleihbetriebe kurz vor Eintritt des Anspruchs den Zeitarbeitnehmer abberufen und einen anderen Arbeitnehmer entsenden. Dennoch werden die Gewerkschaften an dieser Forderung festhalten, vor allem vor dem Hintergrund, dass dadurch der dauerhafte Verleih aus eigenen Tochterunternehmen unterbunden werden kann [4, s. 13].

Darüber hinaus zeichnet sich innerhalb der Gruppe der abhängig Beschäftigten eine neue Dynamik ab. Weniger als 40 Prozent der Lohn- und Gehaltsempfänger gehen einer unbefristeten Vollzeitbeschäftigung nach, und selbst dieser Anteil ist anscheinend rückläufig. Somit sind weltweit nahezu sechs von zehn Lohn- und Gehaltsempfängern entweder teilzeitbeschäftigt oder stehen in befristeten Arbeitsverhältnissen. Frauen sind in diesen befristeten und teilzeitorientierten Formen der abhängigen Beschäftigung überproportional vertreten. Kurz, das klassische Beschäftigungsmodell ist immer weniger repräsentativ für die heutige Arbeitswelt, da weniger als einer von vier Erwerbstätigen zu Bedingungen beschäftigt ist, die diesem Modell entsprechen [5].

Hauptursache für diese Entwicklung ist, die vom ukrainische Gesetzgeber geschaffene Möglichkeit vom Prinzip der Gleichbehandlung durch Kollektivverträgen abzuweichen. In jedem Fall sollte zwischen Arbeitgeber und Arbeitnehmer eine arbeitsrechtliche Vereinbarung getroffen werden. Atypisch Beschäftigten genießen dieselben Rechte wie vergleichbare Arbeitnehmer in den Einrichtungen des Arbeitgebers (auch denselben Zugang zu Aus- und Weiterbildung). Der Arbeitgeber ist nach einzelstaatlichen Rechtsvorschriften und Kollektivverträge für den Gesundheitsschutz und die Sicherheit den Atypisch Beschäftigten verantwortlich. Auch Kontrollrechte des Arbeitgebers, die aus seiner Sorgfaltspflicht dem Arbeitnehmer gegenüber erwachsen, was beispielsweise die Einhaltung von Unfallverhütungsvorschriften anbetrifft, sollten in die Vereinbarung aufgenommen werden. Gleiches gilt für Fragen der IT-Sicherheit oder des Arbeits- und Versicherungsschutzes.

Literatur:

1. Letzte Änderungen der ukrainischen Arbeitsgesetzgebung // [Elektronische Ressourcen] Arbeitsrecht in der Ukraine.– Zugriffsmodus:<http://arbeiten-in-der-ukraine.org/letzte-anderungen-der-ukrainischen-arbeitsgesetzgebung/>

2. Tendenzen auf dem ukrainischen Arbeitsmarkt // [Elektronische Ressourcen] Arbeitsrecht in der Ukraine. – Zugriffsmodus:<http://arbeiten-in-der-ukraine.org/tendenzen-auf-dem-ukrainischen-arbeitsmarkt/>
3. Ortmann J., Hausmann H., Eichert M., Prekäre Beschäftigungsverhältnisse : die Bundesrepublik Deutschland auf dem Wege in die Tagelöhnergesellschaft? / J. Ortmann, H. Hausmann, M. Eichert. – Bonn : Forschungsinst. der Friedrich-Ebert-Stiftung, Abt. Wirtschaftspolitik, 1996. – 46 S.
5. Prekäre Beschäftigung: Herausforderung für die Gewerkschaften / DGB-Projektgruppe Prekäre Beschäftigung. – Berlin: DGB, 2012. – 56 S.
6. Bericht über globale Beschäftigung und gesellschaftliche Entwicklung 2015: Die dynamische Natur von Arbeitsplätzen// [Elektronische Ressourcen] Internationale Arbeitsorganisation. – Zugriffsmodus:http://www.ilo.org/berlin/publikationen-und-forschung/WCMS_368657/lang--de/index.htm

МЕЛЬНИК К. Н.

завідувач кафедри трудового та господарського права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Прийняття нового Закону України «Про державну службу», з одного боку, дало старт реформуванню інституту державної служби, а з іншого – актуалізувало проблему проведення новітніх наукових досліджень правового регулювання даного інституту з метою його удосконалення, зокрема відносин у сфері проходження державної служби.

Одразу відзначаю, що Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII передбачив окрему статтю з відповідною назвою – «Стаття 38. Проходження державної служби». Зміст зазначеної статті є доволі лаконічним та полягає в наступному: «Прийняття на державну службу, просування по службі державних службовців, вирішення інших питань, пов'язаних із службою, здійснюються з урахуванням категорій посад державної служби та рангів державних службовців як виду спеціальних звань, що їм присвоюються».

Вищезазначене свідчить про те, що, по-перше, назва ст. 38 Закону України «Про державну службу» є занадто широкою. Так, проходженням державної служби охоплюються питання переведень державних службовців, зміни істотних умов державної служби, службових відряджень, оцінювання результатів службової діяльності, оплати праці, робочого часу, часу відпочинку, службової дисципліни державних службовців тощо. Все це доволі складно розмістити в окремій статті. Більш того зазначені питання нині висвітлюються у різних розділах

Закону України «Про державну службу». Тому переконаний, що один із розділів Закону України «Про державну службу» має називатися «Проходження державної служби» та містити у собі регламентацію усіх аспектів проходження відповідної служби. По-друге, прийняття на державну службу, про яке йдеться в ст. 38 Закону України «Про державну службу», виходить, з огляду на назву статті 38 та розділу V Закону України «Про державну службу», за їх межі. Взагалі ж прийняттю на державну службу присвячено розділ IV «Вступ на державну службу» Закону України «Про державну службу».

Наступне, на що необхідно звернути увагу, — це назви та зміст статей 40 та 41 Закону України «Про державну службу». Так, перша має назву «Просування державного службовця по службі», друга — «Переведення державних службовців». Аналіз змісту зазначених статей свідчить про те, що в них йдеться про одне і те саме явище, а саме про зміну посади. Різниця полягає, на перший погляд, в тому, що в першому випадку посада державного службовця змінюється на вищу посаду, і це називається «просуванням державного службовця по службі», а у другому — на рівнозначну або нижчу посаду, і це має назву «переведення державних службовців». Однак такий висновок певним чином нівелюється з огляду на норму останнього абзацу ч. 1 ст. 41 «Переведення державних службовців» Закону України «Про державну службу», яка встановлює певне правило зміни посади державного службовця на вищу посаду: «Державний службовець, призначений на посаду без конкурсу, не може бути переведений на вищу посаду державної служби без проведення конкурсу».

З огляду на зазначене викликає сумнів доцільність введення окремої статті в Закон України «Про державну службу», присвяченої просуванню державного службовця по службі. Вважаю, що всі питання, пов'язані зі зміною посади державного службовця на вищу, рівнозначну або нижчу посаду, повинні вирішуватися в рамках єдиної категорії «переведення державних службовців» та відповідної статті. Додатковим аргументом на користь цього є норма п. 31 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами трудових спорів» від 06.11.1992 № 9, яка передбачає, що переведенням на іншу роботу вважається доручення працівникові роботи, що не відповідає спеціальності, кваліфікації чи посаді, визначеній трудовим договором.

Також потрібно відзначити, що національний законодавець, передбачивши в Законі України «Про державну службу» окремі статті, присвячені переведенню державних службовців та зміні істотних умов державної служби, не передбачив регулювання такого важливого питання, як переміщення державного службовця.

За загальним правилом, переміщення відбувається без отримання згоди працівника та пов'язано з реалізацією роботодавцем своїх повноважень з організації та управління працею. Так, відповідно до ч. 2 ст. 32 КЗпП України, не вважається переведенням на іншу роботу і не

потребує згоди працівника переміщення його на тому ж підприємстві, в установі, організації на інше робоче місце, в інший структурний підрозділ у тій же місцевості, доручення роботи на іншому механізмі або агрегаті у межах спеціальності, кваліфікації чи посади, обумовленої трудовим договором. Власник або уповноважений ним орган не має права переміщати працівника на роботу, протипоказану йому за станом здоров'я.

Переконаний, що, оскільки національний законодавець вирішив у Законі України «Про державну службу» передбачити особливості для державних службовців таких змін трудових правовідносин, які передбачені у КЗпП України, як переведення на іншу роботу та зміни істотних умов праці, то доцільно й відповідним чином закріпити особливості переміщення державних службовців.

КОСТЮК В. Л.

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
професор кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін,
доктор юридичних наук, доцент

МЕЛЬНИК О. Я.

Інститут права імені І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»,
здобувач кафедри муніципального права
та адміністративно-правових дисциплін

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОДЕКС СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У КОНТЕКСТІ НОВІТНЬОЇ МОДЕЛІ ДЖЕРЕЛ ПРАВА: ПРОБЛЕМИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

Стратегія розвитку суспільства та держави щодо організації, проведення соціальних реформ, передусім, має передбачати складний процес утвердження новітньої моделі системи джерел права соціального забезпечення на основі переосмислення механізмів реалізації, гарантування та правової охорони права на соціальний захист (соціальне забезпечення) [1], інших пов'язаних із ним прав. При цьому, одним із фундаментальних завдань соціальної реформи має стати гарантування ефективності, дієвості та доступності комплексу соціальних прав [2, с. 17-18], відповідно до стану та динаміки розвитку суспільства і держави. Закономірно, що новітня модель системи джерел права соціального забезпечення має бути максимально наближеною до потреб та

інтересів особи, виходячи із міжнародних, у тому числі європейських, соціальних стандартів. У цьому контексті на особливу увагу заслуговують питання щодо урахування досвіду та практики держав-членів ЄС у розбудові законодавства про соціальне забезпечення.

По-перше, Україна розвиває міжнародно-договірні правовідносини із державами-членами ЄС [3; 4; 5; 6] а, відтак, має виконувати відповідні зобов'язання. При цьому, прикметною їх особливістю є зобов'язання щодо гармонізації законодавства України та ЄС з питань соціального забезпечення. По-друге, упродовж останніх років Україна ствердно означила європейський вектор розвитку національного законодавства [7]. По-третє, держави-члени ЄС мають значний конструктивний досвід розвитку соціального забезпечення, високі соціальні стандарти та гарантії, які спрямовані на забезпечення належного рівня та якості життя. По-четверте, законодавство про соціальне забезпечення у ЄС є кодифікованим та таким, що мотивує окремі держави розвивати дієві механізми реалізації та гарантування окремих соціальних прав. Доречно наголосити, що державами-членами Ради Європи ще у 1964 р. було ухвалено Європейський кодекс соціального забезпечення (далі – «ЄКСЗ»), який було переглянуто у 1990 р. [8; 9].

Ураховуючи зазначені та інші чинники, об'єктивну необхідність розвитку системи джерел права соціального забезпечення, перспективним видається процес імплементації засад та норм ЄКСЗ.

Слід зауважити, що ще 10 листопада 2016 р. Віце-прем'єр-міністр України Павло Розенко підписав ЄКСЗ, що засвідчило неухильну позицію України щодо дотримання засад демократії, верховенства права, прав людини, розвиток соціального забезпечення на засадах соціальної справедливості, виходячи із змісту Європейської соціальної хартії (переглянутої) та Європейського кодексу соціального забезпечення [10]. Професор О.М. Ярошенко справедливо наголошує на тому, що ЄКСЗ означив такі види соціального забезпечення, як медична допомога, відшкодування по тимчасовій непрацездатності, по безробіттю, пенсії по старості, допомоги сімейні, у зв'язку з вагітністю й пологами, пенсії по інвалідності й у разі втрати годувальника. При цьому, Кодекс гарантує захищеним особам допомогу у зв'язку зі станом здоров'я, що вимагає медичної допомоги профілактичного чи лікувального характеру, а також з метою підтримання, відновлення чи поліпшення здоров'я захищеної особи та її спроможності працювати й задовольняти свої особисті потреби. Також Кодексом передбачено, що допомога сім'ям із дітьми включає: а) періодичну грошову виплату, що надається будь-якій захищеній особі, що задовольняє визначеному строку набуття права на неї; б) забезпечення дітям належного харчування, одягу, житла, відпочинку або домашньої допомоги [11, с. 99].

Теоретико-правовий аналіз положень ЄКСЗ засвідчує, що його особливостями є наступні: містить загальні засади та принципи соціального забезпечення; визначає загальний перелік видів соціального

забезпечення та умов їх надання відповідним правомочним особам; визначає базову систему європейських соціальних стандартів; стимулює держави, його учасників розвивати відповідні внутрішні моделі соціального забезпечення, ураховуючи національні особливості соціально-економічного розвитку. За таких обставин, подальша процедура ухвалення ЄКСЗ вимагатиме від України розбудови внутрішньої системи джерел права соціального законодавства і, насамперед, відповідного законодавства.

Ураховуючи зазначене, основними тенденціями розвитку системи джерел права соціального забезпечення є наступні: 1) розробка та запровадження національної програми імплементації міжнародних та європейських соціальних стандартів; 2) запровадження міжнародної соціально-правової експертизи законів про соціальне забезпечення; 3) посилення ефективності, дієвості та доступності права на соціальний захист (соціальне забезпечення), інших тісно пов'язаних із ним прав; 4) розробка дієвої системи соціальних стандартів та соціальних гарантій; 5) розробка, суспільне обговорення, громадські експертизи проекту Кодексу про соціальне забезпечення на основі міжнародних та європейських соціальних стандартів; 6) інституційна взаємодія уповноважених органів державної влади, інститутів громадянського суспільства з питань ухвалення та дотримання Кодексу про соціальне забезпечення; 7) забезпечення механізмів ухвалення актів внутрішнього законодавства виключно на основі кодифікованого закону про соціальне забезпечення (Кодексу про соціальне забезпечення); 8) подальший процес звуження сфери підзаконного нормативно-правового регулювання відносин з соціального забезпечення; 9) запровадження постійного моніторингу дотримання законодавства про соціальне забезпечення; 10) запровадження механізмів державного нагляду та громадського контролю щодо дотримання законодавства про соціальне забезпечення.

Список використаної літератури:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Іншин М.І., Сіроха Д.І. Соціальна держава: сутність і перспективи // М.І. Іншин, Д.І. Сіроха // Актуальні проблеми соціального права: збірник матеріалів учасників всеукраїнських соціальних програм (заходів) ВГОІ «Інститут реабілітації та соціальних технологій» у 2014 р. /За загальною редакцією М.І. Іншина, В.Л. Костюка, В.О. Попелюшка. — К.: ПВГОІ «ІР СТ Україна», 2015. — С. 17-21.
3. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Угода від 14.06.1994р. // [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/998_012
4. Про ратифікацію Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами: Закон України

- від 10 листопада 1994 року № 237/94-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 46. — Ст. 415.
5. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода від 27.06.2014 р. // [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011/paran2820#n2820
 6. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 40. — Ст. 2021.
 7. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України 18 березня 2004 року № 1629-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 29. — Ст. 367.
 8. Європейський кодекс соціального забезпечення: Кодекс Ради Європи від 16.04.1964 р. // [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_329.
 9. Європейський кодекс соціального забезпечення: Кодекс Ради Європи від 06.11.1990 р. // [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_329.
 10. Павло Розенко від імені України підписав Європейський кодекс соціального забезпечення: [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=249475569.
 11. Право соціального забезпечення в Україні: підручник / О.М. Ярошенко, Г.О. Барабаш, Н.М. Вапнярчук та ін. ; за ред. О.М. Ярошенка. — 4-те вид., і допов. — Х. : Право, 2015. — 458 с.

СИРОТА І. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри трудового права та право соціального забезпечення,
заслужений юрист України

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Проблема формування національної системи соціального забезпечення є одним із важливих напрямлень соціальної політики держави. Процес формування цієї системи достатньо тривалий і болючий, бо об'єктивно обумовлений іншим глобальним процесом — розвитком економіки і створенням в країні відповідних умов для її ефективного функціонування.

Соціальне забезпечення як правова категорія дозволяє державі реалізувати політику соціального захисту населення за допомогою правового механізму, закріплюючи нормативним шляхом організаційно-

правові способи здійснення матеріального забезпечення: види забезпечення та умови їх надання, механізм захисту порушених прав.

Значення соціального забезпечення в житті держави визначається тим, які функції воно виконує. Визнано, що соціальне забезпечення виконує низку функцій: економічну, виробничу, соціально-реабілітаційну, політичну, демографічну, захисну.

Серед різних видів соціального забезпечення перше місце посідає пенсійне забезпечення. Воно найбільш повно відображає сутність і цілі всієї системи допомоги непрацездатним за рахунок коштів Пенсійного фонду в нашій державі. Пенсія як форма матеріального забезпечення у разі витрати здатності до праці і можливості отримувати доходи за неї найбільш типовою формою забезпечення непрацездатних, основним а для багатьох категорій пенсіонерів єдиним джерелом засобів існування.

Пенсія є однією з гарантій забезпечення непрацездатних громадян у встановлених законодавством випадках. Для непрацюючих пенсіонерів пенсія фактично служить основним джерелом існування, альтернативою заробітної плати.

Проблематичним у цьому зв'язку є насамперед питання про рівень прожиткового мінімуму, який повинна підтримувати пенсія. У відповідності зі ст. 46 Конституції України, «пенсії, інші види соціальних виплат і допомоги, що є основним джерелом існування, повинні забезпечувати рівень життя не нижче прожиткового мінімуму, встановленого законом». Це один з найважливіших принципів соціальної політики держави.

Соціальне благополуччя людини становить передумову й основу справжньої свободи особи. Забезпечення його, а разом з тим і реальними правами людини й громадянина, залежить від соціально-економічної політики суспільства, держави й, відповідно, від якості нормативних актів, що регулюють соціальну захищеність особистості в правовій державі.

Пенсія — це щомісячна пенсійна виплата у солідарній системі, яку отримує застрахована особа у випадку досягнення нею пенсійного віку або визнання її інвалідом, або у випадку втрати годувальника.

Пенсія повинна відповідати принципу: як працювала людина протягом трудової діяльності, стільки й одержує у старості.

Якісно нового змісту набуло пенсійне забезпечення. Воно обумовлене відродженням страхових початків. З прийняттям Закону України «Про загальнообов'язкове пенсійне страхування» від 09.07.2003 р., який набрав чинності з 01.01.2004 р. Закон чітко позначив і види обов'язкового пенсійного страхування.

Однією з умов пенсійного забезпечення є страховий стаж, який є обов'язковим для пенсійного забезпечення.

Пенсійне забезпечення стосується всіх соціальних груп населення в той чи інший період життя. Право на пенсійне забезпечення закріплено у ст. 46 Конституції України і в численних законодавчих актах.

Відповідно до законодавства в країні діє і розвивається найбільш ефективно солідарна система пенсійного забезпечення, хоча в законодавстві передбачені й інші системи — накопичувальна і добровільне недержавне пенсійне страхування.

Солідарна система пенсійного забезпечення, що ґрунтується на солідарності поколінь, ринкових відносинах, співпраці регіонів та галузей виробництва, фактично є єдиною діючою системою, яка працює на страховій основі. Вона поєднує три види пенсій: а) пенсія за віком; б) пенсія по інвалідності; в) пенсія у зв'язку з втратою годувальника.

Модернізація і реформування солідарної пенсійної системи нерозривно пов'язана зі станом економіки, рівнем заробітної плати, боротьбою з тіньовою економікою та удосконаленням законодавчої бази.

Пенсійна реформа 2011 року оптимізувала солідарну систему, внесла низку змін у підвищення пенсійного віку, страхового стажу, порядок обчислення пенсії, встановила обмеження максимального рівня пенсії та гарантії мінімальної, переглянула умови і по суті ліквідувала призначення спеціальних пенсій держслужбовцям. Але Закон України від 08.07.2011 р. «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» при зміні тих чи інших правил не вирішив всіх питань покращення пенсійних прав громадян. Тому модернізація пенсійної системи продовжується. Намічено провести у жовтні 2017 року ще більше змін. Підняти мінімальний розмір пенсій, розглянути інші питання.

Здійснення пенсійної реформи, її модернізація потребує вирішення багатьох питань. В першу чергу, скорочення дефіциту Пенсійного фонду України за рахунок легалізації заробітної плати, погашення поточної заборгованості та її недопущення в подальшому, створення оптимізації нарахувань єдиного соціального внеску, підвищення заробітної плати. Досить велика кількість працівників отримують мінімальну зарплату, що негативно впливає на розмір відрахувань страхових внесків до Пенсійного фонду України.

Пенсійна реформа внесла багато новацій, змін до законодавства, які потребують роз'яснень населенню. Це, перш за все, зміна вимог до страхового стажу, його обліку та обчислення для призначення пенсій.

Для призначення повної пенсії за віком жінкам потрібно мати 30 років страхового стажу, а чоловікам — 35 років. Право на пенсію за віком виникає у працівника, тоді коли він має не менше 15 років страхового стажу. Для пенсій по інвалідності у залежності від групи інвалідності та віку особи, для пенсій у зв'язку з втратою годувальника — за наявності у годувальника на день смерті страхового стажу, який був необхідним йому для призначення пенсії по III групі інвалідності.

Статтею 24 Закону визначено, що страховий стаж — це період (строк), упродовж якого особа підлягає загальнообов'язковому державному пенсійному страхуванню та за який щомісяця сплачено страхові внески у сумі не менше ніж мінімальний страховий внесок.

Страховий стаж обчислюється територіальними органами Пенсійного фонду України відповідно до умов Закону та за даними, що містяться у системі персоніфікованого обліку, а за періоди до впровадження персоніфікованого обліку — на підставі документів та в порядку, визначеному законодавством, що було чинним до набрання чинності Законом (тобто до 01.01.2004 р.).

Нині в практиці органів Пенсійного фонду України поступово зникає поняття трудового стажу. Використовується термін «страховий стаж». А це всі роки, які людина працювала, була офіційно оформлена і сплачувала внески до Пенсійного фонду. Тобто працювала в легальному секторі економіки. Для оформлення українцеві пенсії беруть до уваги весь його стаж, здобутий не тільки після 2000 року, а й до того¹.

В засобах масової інформації піднімається питання про суттєве підвищення страхового стажу до максимальної величини. Але тоді без пенсії можуть залишитись заробітчани і ті, хто працює нелегально. Загалом, всі ті, хто не платить податки і внески в Пенсійний фонд.

Страховий стаж є важливим юридичним фактом, як наявність передбаченої законодавством певної тривалості трудової діяльності людини. Цей факт є основним доказом виникнення пенсійних праводносин, доказом пенсійного забезпечення.

Для розрахунку пенсії застосовуються спеціальні формули, прописані у статтях 25, 27 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». За допомогою формул визначається розмір пенсії шляхом множення показника заробітної плати на коефіцієнт страхового стажу.

Одним із важливих питань є питання про пенсійне забезпечення сімей військовослужбовців. Останнім часом внесенні зміни до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб» від 09 квітня 1992 року.

З 1 січня 2015 року сім'ї, які втратили годувальника-військовослужбовця будуть отримувати пенсію не менше 3 796 гривень (раніше мінімальний розмір такої пенсії не встановлювався). Відповідно до Закону пенсії у зв'язку з втратою військового годувальника у бойових діях призначалися на одного непрацездатного члена сім'ї, який був на його утриманні у розмірі 70 % від його грошового забезпечення. На двох і більше непрацездатних членів сім'ї — 90%, але не менше 40% на кожного члена сім'ї.

Внесено також зміни до Закону України «Про статус ветеранів війни та гарантії їх соціального захисту» від 22.10.1993 р. Тепер дія цього закону розповсюджується і на військовослужбовців, працівників органів внутрішніх справ, які загинули чи померли під час участі в антитерористичній операції (АТО), а також на їх сім'ї.

¹Урядовий кур'єр, 2017, № 23.

Для учасників бойових дії антитерористичної операції на Донбасі встановлена дострокова пенсія. По цьому питанню прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про пенсійне забезпечення окремих категорій осіб з числа учасників проведення антитерористичної операції». Закон вступив у силу 06 лютого 2017 року.

Аналіз пенсійного законодавства дозволяє зробити висновок, що є правовідносини без яких право на пенсію виникнути та бути реалізованим не може та існування яких є необхідним.

Пенсійне забезпечення необхідно розглядати не просто як видачу пенсії, а як процес реалізації права на пенсію, а всі правовідносини у цьому процесі реалізуються як стадії реалізації цього права.¹

Але в цих тезах в основному розглянуто тільки солідарну систему пенсійного забезпечення. Законодавством передбачено три рівні пенсійного забезпечення: солідарна, накопичувальна та добровільна недержавна система. На думку Уряду справжня реформа пенсійного забезпечення відбудеться тоді, коли нарешті запрацює трирівнева пенсійна система.

На сьогодні одна зі складових пенсійної реформи – запровадження у 2017-2018 роках накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та єдиних принципів нарахування пенсій.

Першочергові завдання на 2017 рік: продовження реформування соціального захисту населення, підвищення соціальних стандартів та гарантій, збільшення надходжень коштів до Пенсійного фонду України, фондів соціального страхування, створення справедливої пенсійної системи, як основи національної системи соціального захисту населення та розвитку галузі права соціального забезпечення.

¹Шумило М.М. Правовідносини у сфері пенсійного забезпечення в Україні: монографія / М.М. Шумило – К.: Ніка – Центр, 2016 – С. 242.

СІМУТІНА Я. В.

Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України,
старший науковий співробітник відділу проблем цивільного, трудового
та підприємницького права,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗІРВАННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З ІНІЦІАТИВИ ПРАЦІВНИКА ЗА Ч. 3 СТ. 38 КЗПП УКРАЇНИ

Окрім розірвання трудового договору, укладеного на невизначений строк з ініціативи працівника з відпрацюванням двох тижнів, у ч. 3 ст. 38 Кодексу законів про працю України (далі — КЗпП України) передбачена не дуже вживана на практиці норма, відповідно до якої працівник має право у визначений ним строк розірвати трудовий договір за власним бажанням, якщо власник або уповноважений ним орган не виконує законодавство про працю, умови колективного чи трудового договору.

На сьогодні механізм застосування цієї норми законодавчо не визначений, що негативно позначається на правозастосовній практиці. Не знайшов відображення цей механізм і у чинній редакції проекту Трудового кодексу України (реєстр. № 1658, прийнятий у першому читанні 15 листопада 2015 року), в ст. 84 якого серед поважних причин, що дають працівникові право на визначення дня звільнення з роботи в разі розірвання трудового договору за власною ініціативою, передбачено порушення роботодавцем трудового законодавства, угод, колективного або трудового договору (п. 6 ч. 2 ст. 84 проекту).

За змістом ст. 38 КЗпП України працівник має право з власної ініціативи в будь-який час розірвати укладений з ним на невизначений строк трудовий договір. При цьому строк розірвання трудового договору і його правові підстави залежать від причин, які спонукають працівника до його розірвання і які працівник визначає самостійно.

У разі, якщо вказані працівником причини звільнення — порушення роботодавцем трудового законодавства (ч. 3 ст. 38 КЗпП України) — не підтверджуються або роботодавцем не визнаються, останній не має права самостійно змінювати правову підставу розірвання трудового договору на звільнення за власним бажанням без посилання на ч. 3 ст. 38 КЗпП України. Для визначення правової підстави розірвання трудового договору за ч. 3 ст. 38 КЗпП України значення має сам лише факт порушення роботодавцем законодавства про працю, що спонукало працівника до розірвання трудового договору з власної ініціативи, а не поважність чи неповажність причини такого порушення та його істотність [1].

Зрозуміло, що в умовах економічної кризи вимоги трудового законодавства роботодавцям іноді буває виконати важко і порушень може бути чимало: виплата один раз на місяць заробітної плати, порушення процедури виплати «відпускних» чи надання відпустки, систематичне перевищення обмежень при надурочних роботах. Слід зазначити, що, по суті, порушення можуть взагалі не стосуватися конкретного працівника, однак формально порушення трудового законодавства є, а тому ч. 3 ст. 38 КЗпП України може стати в руках працівника ефективним засобом для зловживань та впливу на роботодавця.

До того ж, виходячи з судової практики, істотність характеру порушень роботодавцем умов трудового законодавства та їх поважність не можуть бути підставою для відмови працівнику у звільненні за ч. 3 ст. 38 КЗпП України, оскільки такі критерії цією нормою не передбачені. Крім того, роботодавець не має права самостійно змінювати визначену працівником у заяві причину звільнення з роботи (постанова Верховного Суду України від 22 травня 2013 р. № 6-34цс13). Отже, фактично виходить, що, по-перше, роботодавець не вправі замість «звільнений згідно з ч. 3 ст. 38 КЗпП України» зробити запис в трудовій працівника «звільнений згідно зі ст. 38 КЗпП України», по-друге, роботодавець має обмежені можливості апелювати на відсутність порушення трудового законодавства як підставу для звільнення за ч. 3 ст. 38 КЗпП, по-третє, підставою для безумовного застосування ч. 3 ст. 38 КЗпП України є сам факт порушення трудового законодавства, а не істотність, причини такого порушення.

Таким чином, у практиці постають питання щодо ефективного захисту інтересів роботодавця і працівника при застосуванні норми ч. 3 ст. 38 КЗпП України.

Одним з варіантів поведінки роботодавця, якщо він вважає, що з його боку порушень трудового законодавства немає, може бути наступний. Отримавши заяву від працівника про звільнення на підставі ч. 3 ст. 38 КЗпП України, роботодавець може звільнити працівника з цієї підстави, здійснити розрахунок, але не виплачувати вихідну допомогу. Це дозволить, беручи до уваги тривалість розгляду трудових спорів «запобігти» виплаті компенсації за час вимушеного прогулу, а також відшкодування моральної шкоди. Натомість, в рамках цивільного процесу, роботодавець заявляє про зміну формулювання причини звільнення, адже в силу правової позиції Верховного Суду України (постанова від 31 жовтня 2012 р. у справі за № 6-120цс12) самостійно роботодавець це зробити не може [2], а ось орган, що розглядає спір, може (ч. 3 ст. 235 КЗпП України).

У працівника також є певні важелі впливу на роботодавця. Працівник, в свою чергу, може звернутися до Державної інспекції з питань праці із скаргою на порушення роботодавцем трудового законодавства за ст. 41 КпАП України. Потенційно в результаті проведеної перевірки може бути складений протокол та притягнуто уповноважену особу ро-

ботодавця до адміністративної відповідальності. Маючи на руках постанову суду про порушення трудового законодавства, працівник отримує певну доказову базу своєї позиції та може застосувати преюдицію в цивільному процесі. Адже, як вказано в ухвалі Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 16 квітня 2008 року, справа № 6-12864св07, виходячи зі змісту ч. 3 ст. 38 та вимог ст. 214 ЦПК при ухваленні рішення суду належить з'ясувати, чи мали місце обставини, якими обґрунтовувалися вимоги позивача та заперечення відповідача щодо порушення трудових прав працівника, а також щодо порушення відповідачем норм трудового законодавства, викладені позивачем у його заяві про звільнення; чи підтверджуються ці обставини доказами, що надали сторони [3, с. 180].

Як підсумок, слід зазначити, що для ефективного застосування на практиці такої підстави розірвання трудового договору з ініціативи працівника як недотримання роботодавцем вимог законодавства про працю, умов колективного чи трудового договору, а також з метою уникнення можливих зловживань працівниками чи роботодавцями своїми правами, відповідний механізм застосування цієї підстави, характер порушень роботодавцем умов трудового законодавства та їх критерії, повинні знайти регламентацію не тільки у судовій практиці, а й, в першу чергу, у трудовому законодавстві.

Список використаної літератури:

1. Постанова Судової палати у цивільних справах ВСУ від 22 травня 2013 року № 6-34цс13. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/934FCE61B7034DCAC2257B7C002408B0](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/934FCE61B7034DCAC2257B7C002408B0).
2. Постанова Судової палати у цивільних справах ВСУ від 31 жовтня 2012 р. у справі за № 6-120цс12. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/83dab1e099b385c9c2257ab1002d30f4/\\$FILE/6-120%D1%86%D1%8112.doc](http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/83dab1e099b385c9c2257ab1002d30f4/$FILE/6-120%D1%86%D1%8112.doc).
3. Застосування законодавства про працю: суд. рішення Верхов. Суду України (2001-2010), роз'яснення суд. практики / Верхов. Суд України; за заг. ред. А.Г. Яреми. — К.: Юрінком Інтер, 2012. — С. 180.

ТАРАСЕНКО В. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАХИСТ ПРАВ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УПОВНОВАЖЕНИМ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ

У сучасних умовах відсутності стабільного економічного зростання, низького рівня життя населення, зменшення рівня доходів громадян, збільшення витрат на лікування та оплату житлово-комунальних послуг, першочерговими завданнями держави повинно бути забезпечення належного функціонування системи соціального захисту населення.

Основою реального здійснення права громадян на соціальний захист є функціонування ефективної та дієвої системи засобів, які спрямовані на охорону та захист їх прав від порушень, що відбуваються у різних сферах, першочергове у сфері соціального захисту.

Конституцією України гарантується право кожного громадянина на звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування, а також до суду за захистом свої прав та свобод. В Основному Законі нашої держави передбачається також захист прав людини і громадянина через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (омбудсмена), який здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина [1, ст. 55, ст. 101].

Дослідженням проблем діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини було присвячено увагу в наукових працях таких учених, як Ф.Г. Бурчак, К.О. Закоморна, С.С. Макаренко. В інституційно-організаційному механізмі забезпечення прав і свобод людини та громадянина істотна роль належить Президентові України, який згідно зі ст. 102 Конституції України є гарантом прав і свобод людини та громадянина [2, с. 7].

Статус, функції та компетенція Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини закріплені в Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [3].

Метою парламентського контролю, який здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, є: 1) захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України; 2) додержання та повага до прав і свобод людини і громадянина органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їхніми посадовими і службовими особами; 3) запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина або сприяння їх поновленню; 4) сприяння приведенню за-

конодавства України про права і свободи людини і громадянина у відповідність з Конституцією України, міжнародними стандартами у цій галузі; 5) поліпшення і подальший розвиток міжнародного співробітництва в галузі захисту прав і свобод людини і громадянина; 6) запобігання будь-яким формам дискримінації щодо реалізації людиною своїх прав і свобод; 7) сприяння правовій інформованості населення та захист конфіденційної інформації про особу.

Важливим напрямом діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини має бути захист прав громадян у сфері соціального захисту в порядку, який відрізняється від інших форм захисту прав, зокрема судового, адміністративного захисту тощо.

За результатами звітів Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини упродовж 2016 р. до нього надійшло близько 4,8 тис. письмових повідомлень громадян про порушення їхніх прав на соціальний захист та достатній життєвий рівень. У переважній більшості звернень громадяни висловлюють загальне невдоволення низькими розмірами пенсій і державних допомог, соціальною несправедливістю при їх призначенні, а також неефективним захистом від бідності.

Таким чином, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини повинен бути важливою гарантією реалізації прав та свобод людини і громадянина, виступати додатковим та ефективним засобом захисту прав і свобод.

Для підвищення ефективності його діяльності необхідно дотримуватися відкритості та доступності звернень до цього органу, позбавитися формальних вимог та бюрократизму при розгляді виявлених порушень, гарантувати швидкість та прозорість в процесі їх усунення. Такий захист повинен бути ефективним та компенсувати тривалість судового способу захисту прав людини і громадянина, а також існуючі недоліки інших форм захисту.

Окрема увага повинна приділятися не тільки встановленню Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини стану дотримання конституційних прав людини на соціальний захист, але і здійснювати контроль за швидким поновленням в правах людини на соціальний захист, які були порушені з певних причин.

Інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини справедливо вважається важливим фактором затвердження та дотримання законності й правової основи в діяльності виконавчої влади, місцевого самоврядування, формою позасудового контролю.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 року // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Бурчак Ф.Г. Президент України / НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. — К.: Ін Юре, 1997. — С. 7.

3. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97 // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 20. — Ст. 99.

ТРЮХАН О. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент

**ЩОДО ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ ПРАВ
ПРАЦІВНИКІВ ПЕРЕДПЕНСІЙНОГО ВІКУ**

На даний час як в Україні, так і за кордоном ведеться дискусія з приводу доцільності підвищення рівня пенсійного віку, проте при цьому дуже часто залишаються поза увагою та не враховуються проблеми зайнятості літніх працівників.

Сучасна демографічна ситуація характеризується збільшенням кількості людей старшого віку, у той же час економічна криза в країні призводить до того, що керівники організацій та підприємств змушені скорочувати персонал. При проведенні оптимізації персоналу найчастіше керівники намагаються скоротити людей старшого віку (55+), а залишити на підприємствах активну, мобільну молодь. Особливу тривогу викликає той факт, що особам, яким залишилося кілька років до досягнення пенсійного віку, досить складно знайти роботу. Утративши роботу, люди старшого віку відчувають дискримінацію з боку роботодавців, які мають упереджене ставлення до них. При цьому доволі часто літнім працівникам доводиться вдаватися і до конкуренції на ринку праці. Адже маючи пенсію за друге джерело доходів, вони легше погоджуються працювати за нижчу зарплату, від якої досить часто відмовляється сучасне молоде покоління. Зустрівшись з відмовами роботодавців, вони зневіряються у власних силах щодо подальшого працевлаштування, не можуть зрозуміти і прийняти сучасні ринкові соціально-економічні умови.

Вважається, що люди старшого віку менш мобільні, не бажають навчатися або навчаються дуже повільно, мають хронічні проблеми зі здоров'ям, більш вимогливі до умов праці. Крім того, вважається, що люди у віці 55+ не так вправно володіють комп'ютерними технологіями, іноземними мовами, тощо. На наш погляд, повністю погодитися із цим твердженням неможливо. Відмітимо, що дослідження МОП засвідчують, що літні працівники частіше демонструють відданість своїй роботі, рідше беруть лікарняні, більше часу проводять на робочому місці. Крім того, працівники передпенсійного віку бувають менш вибагливими до

умов та характеру праці, займаючи вільні вакансії, які не завжди «приваблюють» сучасне молоде покоління чи осіб середнього віку.

На наш погляд, літні працівники мають низку вагомих переваг, що становлять основу їх конкурентоспроможності на ринку праці: кваліфікація, практичні навички, досвід та зрілість і як показує практика, при бажанні комп'ютерні науки піддаються освоєнню в будь-якому віці. Вважаємо, що кожне підприємство, установа, організація повинні розробити власну стратегію щодо використання праці літніх працівників з тим, щоб забезпечити себе у майбутньому від дефіциту кваліфікованих кадрів.

Аналізуючи зміст міжнародно-правових актів, проблемам старіння приділено достатньо уваги. Так, Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1991 року прийнято Принципи ООН відносно літніх людей. Зазначимо також, що 16 жовтня 1992 року Генеральною Асамблеєю ООН прийнято Декларацію з проблем старіння.

Доцільно зазначити, що одним із основних документів, який містить норми, що мають за мету полегшити становище літніх працівників на виробництві є Рекомендація МОП № 162 щодо літніх працівників від 23 червня № 1980 року. Якщо ж проаналізувати в цілому зміст Рекомендації № 162, то вона покликана в більшій мірі врегулювати особливості трудової діяльності працівників так званого передпенсійного віку, оскільки цілий ряд положень регламентує заходи, які слід вживати стосовно працівників, які найближчим часом досягнуть граничного віку виходу на пенсію. Також наголошується на необхідності забезпечити поступовість переходу від трудового до пенсійного періодів життя, добровільність виходу на пенсію та гнучкість визначення вікових меж пенсійного віку [1].

Варто відзначити, що більш детально норми Рекомендації № 162 відображені у Законі України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», що був прийнятий 16 грудня 1993 року. Закон забороняє дискримінацію громадян похилого віку у сфері праці, охорони здоров'я, соціального забезпечення, користування житлом та в інших сферах. Наголошується, що громадяни похилого віку мають право на працю нарівні з іншими громадянами, а також забороняється відмова у прийнятті на роботу і звільнення працівника за ініціативою роботодавця з мотивів досягнення пенсійного віку [2].

Необхідно звернути увагу на те, що Верховна Рада продовжує запровадження додаткових гарантій захисту трудових прав літніх працівників у разі зміни в організації виробництва та праці, посилення їх соціального захисту в період досягнення передпенсійного віку. Позитивним моментом є те, що 6 квітня 2017 року депутати прийняли Закон «Про внесення зміни до статті 42 Кодексу законів про працю України щодо захисту трудових прав працівників передпенсійного віку» [3] (законопроект № 5564), яким внесли зміни до ст.42 КЗпП [4].

Зокрема доповнено перелік категорій працюючих осіб, яким надається переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку зі змінами в організації виробництва та праці, категорією працівників, яким залишилось менш ніж 3 роки до настання пенсійного віку, при досягненні якого особа має право на отримання пенсійних виплат. Зазначимо, що ці зміни спрямовані на посилення соціального захисту людей похилого віку, яким складно знайти роботу після звільнення через існуючий стереотип, що вони демонструють коефіцієнт праці нижче, ніж більш молоді працівники.

Не можна не звернути увагу на той факт, що на сьогодні чинним законодавством України передбачено особливості соціального захисту осіб передпенсійного віку. Так, ч.1.ст.14 Закону України «Про зайнятість населення» визначено ряд категорій осіб, які мають додаткові гарантії у сприянні працевлаштуванню [5]. Зокрема, до них належать і особи, яким до настання права на пенсію за віком відповідно до статті 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» залишилося 10 і менше років. Дана гарантія реалізується шляхом встановлення на підприємствах, установах та в організаціях з чисельністю штатних працівників понад 20 осіб квот у розмірі 5% середньооблікової чисельності штатних працівників за попередній календарний рік.

Також Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» статтею 22 гарантовано збільшення майже вдвічі тривалості виплати допомоги по безробіттю вивільнених осіб передпенсійного віку (за два роки до настання права на пенсію), за умови, що тривалість виплат не може перевищувати 720 календарних днів.

Так, нещодавно у пресі з'явилась інформація, що Міністерство соціальної політики планує запровадити для роботодавців квоти для прийняття на роботу людей з інвалідністю та на працівників від 45 років. Міністр соціальної політики Андрій Рева зазначає, що 4% персоналу на кожному підприємстві повинні бути заброньовані для людей з інвалідністю. Це саме стосується людей певних вікових груп, яким треба допрацювати певний віковий стаж, а їх не беруть через дискримінацію по віку. Міністр переконаний, що квота на людей віком від 45 років мотивуватиме роботодавців брати на роботу таких працівників.

Підсумовуючи зазначимо, що необхідність додаткового захисту зазначеної категорії громадян на ринку праці не викликає сумнівів так як категорія осіб передпенсійного віку чи не найбільш вразлива на ринку праці. Чинне законодавство передбачає пріоритетне право на збереження робочого місця для працівників з тривалим безперервним стажем на підприємстві, також законодавством заборонено дискримінацію працівників за віком, але соціологічні дослідження свідчать, що роботодавці часто це ігнорують. Сподіваємось, що з прийняттям законопроекту № 5564 громадяни, яким залишилося менше трьох років до

пенсії, все ж таки одержать пріоритетне право на робоче місце при скороченні або будь-якій іншій реорганізації.

Список використаної літератури:

1. Рекомендація МОП № 162 щодо літніх працівників від 23.06.1980 року // У кн.: Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною організацією праці. 1965-1999. Том II. — Женева: Міжнародне бюро праці, 1999.
2. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні: Закон України від 16 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 4. — Ст. 18.
3. Проект Закону про внесення зміни до статті 42 Кодексу законів про працю України щодо захисту трудових прав працівників передпенсійного віку від 21.12.2016 року № 5564 // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua>.
4. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1971. — Додаток до № 50. — Ст. 375.
5. Про зайнятість населення: Закон України від 5 липня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 24. — Ст. 243.

КРАСНОВ Є. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук, доцент

УГОДА ПРО НЕКОНКУРЕНЦІЮ У ТРУДОВОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ КАЗАХСТАНУ: МОЖЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

У багатьох зарубіжних державах захист інтересів роботодавця в сфері конкуренції здійснюється шляхом укладення між працівником і роботодавцем угоди про не конкуренцію.

Угода про не конкуренцію може передбачати обов'язок працівника не здійснювати дії, які могли б завдати шкоди роботодавцю. До неї можуть включатись зобов'язання працівника не розголошувати конфіденційну інформацію, отриману в процесі роботи в компанії, не поширювати негативну інформацію про компанію, не конкурувати з роботодавцем, тобто не працювати у компанії конкурентів, не відкривати своєї конкурентної фірми або не брати участь в бізнесі, конкуруючому з бізнесом колишнього роботодавця (напр., не бути членом органу управління), а також інші дії, які не може вчиняти працівник.

Межі дії такої угоди, як правило, можуть обмежуватися певними часовими рамками (час роботи в компанії і кілька років після звіль-

нення), територією дії (місто, держава) і господарсько-економічною сферою діяльності компанії. За порушення таких зобов'язань, в угоді можуть передбачатись штрафи і неустойки.

На практиці виділяють наступні основні типи можливих обмежувальних угод (угод про не конкуренцію):

- 1) про нерозголошення (non-disclosure clause);
- 2) про відмову від залучення (non-solicitation clause);
- 3) про неконкуренцію (non-competition clause);
- 4) про нерозповсюдження негативної інформації (non-disparagement clause);
- 5) про невтручання (non-interference clause);
- 6) про невзаємодію (non-dealing clause);
- 7) про відсторонення від роботи перед звільненням зі збереженням заробітної плати («garden leave» clause).

Антиконкурентні умови у трудових договорах західного зразка закріплюють вимоги до працівника стосовно конкретної моделі поведінки, змісту та характеру діяльності і зайнятості під час та після (ймовірного) припинення трудових відносин із даним роботодавцем, спрямовані на захист інтересів останнього у комерційних, виробничих та трудових відносинах. Крім того, антиконкурентні положення, що включають метод заохочення і санкцій, мають на меті стабільну роботу працівника саме на конкретному підприємстві і спрямовані проти трудової міграції та переманювання досвідчених працівників компаніями-конкурентами [1, с. 82-83].

У Трудовому кодексі Республіки Казахстан від 23.11.2015 № 414-V [2] (далі – ТК РК) з'явилося спеціальне визначення умови про уникнення конкуренції та встановлено окрему норму, яка регламентує це питання.

ТК РК від 15 травня 2007 року № 251-III [3] інститут уникнення конкуренції не був передбачений. Разом з тим сторони трудових відносин закріплювали умови про уникнення конкуренції в трудових договорах або окремих угодах. Проте через відсутність відповідних положень в національному законодавстві велася дискусія про незаконність застосування в договорах норм, що порушують права працівника.

В даний час у п. п. 9) п. 1 ст. 1 ТК РК визначено поняття «умова про уникнення конкуренції» – це умови договору про уникнення конкуренції, що обмежують право працівника на здійснення дій, які могли б зашкодити роботодавцю.

Тобто, при прийомі на роботу або в процесі трудової діяльності між роботодавцем і працівником може бути укладений юридичний договір для запобігання розголошення та поширення будь-якої конфіденційної інформації, що стосується діяльності організації. При цьому роботодавець надає певну інформацію працівнику для виконання ним трудових обов'язків, але за умови, що така інформація залишається закритою як для третіх осіб, так і для використання її самим працівником в особистих цілях.

Згідно п. 1 ст. 29 ТК РК, за згодою сторін між роботодавцем і працівником може укладатися договір про уникнення конкуренції, яким передбачається зобов'язання працівника не здійснювати дій, які могли б зашкодити роботодавцю.

З наведеної норми можна дійти висновку, що договір про уникнення конкуренції може бути укладений лише за згодою сторін, тобто, якщо працівник заперечує проти укладення такого договору, роботодавець не вправі примушувати працівника до його укладення.

Відповідно до п. 2 ст. 29 ТК РК в договорі про уникнення конкуренції може встановлюватися компенсація на період його дії, за винятком випадків, коли умова про уникнення конкуренції передбачена законодавством Республіки Казахстан.

Отже, роботодавець має право з метою захисту своїх інтересів передбачити в договорі суму компенсації, яка підлягає стягненню з працівника в разі недотримання ним умов договору. При цьому необхідно в договорі також визначити порядок виплати зазначеної компенсації працівнику.

Залишається незрозумілим питання про строк дії такого договору. Однак, згідно з міжнародною практикою, мета укладення договору полягає в тому, щоб працівник не міг здійснювати діяльність, яка може завдати шкоди роботодавцю в майбутньому, після закінчення трудових відносин з роботодавцем.

Українській практиці відомі випадки укладання угод подібних до угод про неконкуренцію. Особливо поширені такі угоди в фінансовій, банківській сферах, а також в сфері ІТ-технологій та в фармацевтиці. Звичайно, на даному етапі вони виступають виключно в якості морального важеля впливу на працівників і мають виключно психологічний ефект, а їх виконання не забезпечується будь-якими правовими методами.

Як показує досвід зарубіжних країн, угода про уникнення конкуренції є дієвим механізмом при встановленні балансу інтересів роботодавця та працівника. За умов ретельної розробки відповідних правових норм, впровадження інституту угоди про уникнення конкуренції у вітчизняне законодавство сприятиме формуванню здорової конкуренції організацій і забезпечуватиме захист інтересів роботодавців.

Список використаної літератури:

1. Серeda О. Окремі проблеми правового регулювання інституту гарантій діяльності роботодавця / О. Серeda // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 1. – С. 80-84.
2. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23.11.2015 № 414-V // Казахстанская правда. – 2015. – № 226 (28102).
3. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 15.05.2007 № 251-III // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 2007. – № 9 (2490). – Ст. 65.

SOROCHYSHYN M. V.

National University "Odesa Law Academy",
associate professor of the department of labour law and social security law,
candidate of juridical sciences, associate professor

**RIGHT TO REQUEST EMPLOYMENT CONTRACT VARIATION
UNDER THE LEGISLATION OF GREAT BRITAIN**

Ukrainian legislation entitles an employer to alter essential working conditions in one's reasonable discretion subject only to the rules of law. Some of the essential working conditions are essential terms of an employment contract at the same time.

Article 32 of the Labour Code of Ukraine of 1971 prescribes that in view of changes in production and labour organization the essential working conditions may be changed when continuing working on the same speciality, qualification or office. The employee shall be informed about changes in essential working conditions – systems and amounts of remuneration of labour, benefits, schedule, establishment or cancellation of part-time work, combination of jobs, changes in categories and denominations of offices, etc within at least two months thereto. If previous working conditions may not be preserved, and the employee does not agree to continue working in new conditions, labour contract shall be terminated in accordance with clause 6 of Article 36 of this Code [1].

The Draft Labour Code of Ukraine № 1658 contains slightly different approach to the issue of altering working conditions. Article 64 of the Draft stipulates that an employer has no right without the consent of an employee to change the terms of the employment contract, in particular, to require the employee to perform work, not due hereunder changing conditions and its payment, etc., except as prescribed by this Code and laws [2]. Nevertheless, certain provisions of the Draft entitle an employer to alter working conditions. For example, article 221 of the Draft enshrines that an employer must notify the employee about changes in remuneration not later than two months prior to their introduction. In our opinion, provisions of the Draft on working condition variation will create vulnerability for rights of employees, because instead of the current labour legislation, the Draft does not correlate the right of an employee to change working conditions with changes in production and labour organization. Consequently, the Draft Labour Code provides an employer with the right to change working conditions not because of external circumstance, but only depending of the will of an employer.

Both current Labour Code and the Draft provide the right to change working conditions only for employer. However, the Labour Code of 1971 entitles an employee the right to address an employer with a claim to change

certain working conditions because of his/her health grounds. For instance, article 56 of the Labour Code of Ukraine enshrines that at the request of a pregnant woman, a woman who has a child under the age of fourteen or a disabled child, an employer is obliged to set part-time for her. The Draft Labour Code also contains similar provisions.

Labour legislation of the Western Europe countries aspires to be more flexible. This flexibility is determined by modern economic and social conditions and is natural for modern labour relations. Labour legislation of some European countries provides such flexibility in means of the right to request employment contract variation. The bright example is labour legislation of Great Britain.

The provisions concerning the right of an employee to request employment contract variation are in the Employment Rights Act of Great Britain of 1996. Section 80F of the Act stipulates that a qualifying employee may apply to his employer for a change in his terms and conditions of employment if the change relates to:

- the hours he is required to work,
- the times when he is required to work,
- where, as between his home and a place of business of his employer, he is required to work, or
- such other aspect of his terms and conditions of employment as the Secretary of State may specify by regulations [3].

An application on employment contract variation must state that it is such an application, specify the change applied for and the date on which it is proposed the change should become effective and explain what effect, if any, the employee thinks making the change applied for would have on his employer and how, in his opinion, any such effect might be dealt with.

The right of an employee to request employment contract variation is secured by the legal provisions which contain exception grounds for rejection of such application. An employer to whom an application is made shall deal with the application in a reasonable manner, shall notify the employee of the decision on the application within the decision period, and shall only refuse the application because he considers that one or more of the following grounds applies: the burden of additional costs, detrimental effect on ability to meet customer demand, inability to re-organise work among existing staff, inability to recruit additional staff, detrimental impact on quality, detrimental impact on performance, insufficiency of work during the periods the employee proposes to work, planned structural changes, and such other grounds as the Secretary of State may specify by regulations [3].

An employee's application for employment contract variation is additionally guaranteed by the right to appeal a decision to reject an application.

In our opinion, the Draft Labour Code of Ukraine should contain similar provisions to those mentioned above. The necessity of such provisions in the Draft is depended by the rules of the Draft, which provide massive opportu-

nities for an employer in the matter of changing employment contract. Such provisions would provide additional level of balance between interests of an employer and an employee.

References:

1. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1971. — Додаток до № 50. — Ст. 375.
2. Проект Трудового кодексу України № 1658 від 20.05.2015 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221
3. Employment Rights Act of 1996 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/18/pdfs/ukpga_19960018_en.pdf

ЩУКІН О. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення
кандидат юридичних наук, доцент

ОКРЕМІ ПРАВОВІ ПИТАННЯ ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД РОБОТИ ПОСАДОВИХ ОСІБ ПІДПРИЄМСТВА

Використання державою правових механізмів, здатних гармонійно враховувати інтереси як працівників, так і роботодавців, — це об'єктивна необхідність, що обумовлює ефективність ринкової економіки. До них належить і правовий механізм, що регулює відсторонення працівника від роботи.

Відсторонення від роботи в зазначеному механізмі виконує, насамперед, попереджуючу функцію та спрямоване на захист майнових інтересів роботодавця від можливих протиправних посягань із боку працівника.

Як показують запити, що надходять на адресу Національного університету «Одеська юридична академія» окремі положення чинного законодавства України, що регулюють питання відсторонення від роботи потребують додаткового дослідження, необхідного як для подальшого розвитку національної науки трудового права, так і вдосконалення сучасної правозастосовної діяльності.

У тому числі вважаємо за доцільне висловити думку про наявність у роботодавця права відстороняти від роботи посадових осіб підприємства на підставі самостійно прийнятого рішення у зв'язку із врученням даним посадовим особам повідомлення про підозру у вчиненні злочину

поза наявністю ухвали слідчого судді на підставі ст. 157 Кримінального процесуального кодексу України [1].

Аналізуючи існуючі у науці трудового права України точки зору, можна зробити висновок, що для відсторонення від роботи характерні такі ознаки: працівник у примусовому порядку усувається від виконання своєї трудової функції; усунення від виконання трудової функції обумовлюється протиправною діяльністю працівника або причинами об'єктивного характеру; трудові правовідносини роботодавця з працівником не припиняються, але працівник, як правило, не отримує заробітну плату (у випадках відсторонення з об'єктивних причин виплачується допомога по державному соціальному страхуванню); це явище має тимчасовий характер і обмежується часом усунення перешкод для нормальної трудової діяльності; основна мета відсторонення — зупинення протиправної поведінки працівника або забезпечення безпеки працівників чи інших громадян, запобігання можливим шкідливим наслідкам або зменшення їх негативного впливу [2, с. 9; 3, с. 384].

На даний час загальні підстави відсторонення від роботи передбачені ст. 46 Кодексу законів про працю України де зазначено, що відсторонення працівників відроботивласником або уповноваженим ним органом допускається у разі: появи на роботі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння; відмови або ухилення від обов'язкових медичних оглядів, навчання, інструктажу і перевірки знань з охорони праці та протипожежної охорони; в інших випадках, передбачених законодавством [4].

Діюче законодавство України містить цілу низку спеціальних випадків відсторонення працівників від роботи, але з приводу питання, що було поставлене вище слід проаналізувати випадки відсторонення від роботи передбачені ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року N 1700-VII [5] та ст. 154-157 КПК України [1].

Статтею 65 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року N 1700-VII [5] встановлено, що особа, якій повідомлено про підозру у вчиненні нею злочину у сфері службової діяльності, підлягає відстороненню від виконання повноважень на посаді в порядку, визначеному законом.

Статтею 154 КПК України [1] передбачено, що відсторонення від посади може бути здійснено щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину, і незалежно від тяжкості злочину — щодо особи, яка є службовою особою правоохоронного органу. Відсторонення від посади здійснюється на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження на строк не більше двох місяців. Строк відсторонення від посади може бути продовжено відповідно до вимог статті 158 КПК України [1].

Принципово зазначаємо, що відсторонення від роботи по підставах, передбачених ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції» від

14 жовтня 2014 року N 1700-VII [5] та ст. 154-157 КПК України [1] на даний час не може здійснюватися за самостійним рішенням роботодавця. У статті 65 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року N 1700-VII [5] встановлено, що відсторонення від роботи відбувається виключно в порядку, визначеному законом або якщо інше не передбачено Конституцією і законами України. Як було зазначено вище ст. 46 КЗпП України [4] не передбачає такого випадку відсторонення від роботи як повідомлення особи про підозру у вчиненні злочину, а порядок відсторонення від роботи при цьому передбачений лише кримінально-процесуальним законодавством України (ст. ст. 154-157 КПК України [1]) та може відбуватися в обов'язковому порядку виключно на підставі ухвали слідчого судді.

Проте, на нашу думку, повідомлення посадовій особі підприємства про підозру у вчиненні нею злочину у сфері службової діяльності вже є логічною та достатньою підставою для роботодавця (при цьому ми виходимо із того, що за змістом ст. 276 КПК України повідомлення про підозру здійснюється виключно за наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення [1]) вважати, що подальше виконання відповідною посадовою особою трудових обов'язків може загрожувати майну роботодавця або інших осіб, порушувати нормальну роботу юридичної особи та роботодавець повинен у цьому випадку отримати безпосередньо право на захист власних законних інтересів на майбутнє та за самостійним рішенням відстороняти працівника від роботи до завершення відповідного кримінального провадження.

Припустимо, що найбільш ефективним виходом з ситуації, що склалася є внесення змін до статті 46 КЗпП України [4], через включення до її диспозиції такої підстави відсторонення працівників від роботи як: «у випадках, передбачених ст. 65 Закону України «Про запобігання корупції».

Список використаної літератури:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. — 2013. — № 9-10. — Ст. 88.
2. Процевский В.А. Правовое регулирование отстранения рабочих и служащих от работы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Х., 1981. — 16 с.
3. Болотіна Н.Б. Трудове право України : підручник / Н.Б. Болотіна. — 5-те вид. переробл. і доп. — К. : Знання, 2008. — 860 с.
4. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322- VIII // Відомості Верховної Ради України. — 1971. — Додаток до № 50. — Ст. 375.
5. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року N 1700-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 49. — Ст. 2056.

ПРОБЛЕМИ СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНОЇ СИСТЕМИ ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

На підставі відомостей Державного управління статистики за січень 2017 року рівень безробіття в Україні зріс до 429 тис. осіб і це без врахування громадян, які проживають або працюють у зоні проведення АТО та анексованому Криму. У процентному вираженні в порівнянні із загальною кількістю працездатних громадян показник безробіття досяг позначки 1,6%. Більшість експертів вбачають тривожні сигнали на ринку праці України і в статистиці, яка відображає конкуренцію на посади в держструктури, а також відсоток людей, яким зуміли знайти роботу в центрах зайнятості. Згідно з офіційними даними Держстату, на кожне робоче місце в державних установах претендують 9 осіб, а знайти роботу для безробітних Служба зайнятості змогла тільки в 4% випадків.

Гострою проблемою є низький рівень заробітної плати як у державному, так і в приватному секторі. І хоча з 1 січня 2017р. Кабінетом Міністрів встановлений достатньо високий рівень мінімальної заробітної плати, однак реальне зростання розмірів середньої заробітної плати відбувається доволі повільно та не у відповідності до темпів інфляції. Тому плата за працю втратила свою компенсаційну та стимулюючу функції. Значно збільшилися обсяги працюючих, які переведені з економічних причин на неповний робочий день (тиждень).

Досить складною залишається ситуація з наявністю вакансій. Щомісячний спад кількості вакансій призводить до падіння пропозиції та зростання попиту і як наслідок дисбалансу на ринку праці України.

У той час коли затребуваними є робітничі професії, за останні 20 років випуск кваліфікованих робітників в Україні скоротився на 46,3 відсотка. При цьому випуск фахівців з вищою освітою збільшився в 1,7 рази. Сучасний ринок являє собою певну «диспропорцію» – відсутність мотивації в професійній сфері та стимулювання професійного розвитку працівників і непрацюючих спеціалістів.

Через відсутність реальних можливостей знайти гідно оплачувану роботу значна частина населення працює за кордоном як легально, так і нелегально, що призводить до втрати трудового потенціалу суспільства та деградації робочої сили.

Окремо необхідно відзначити підвищення уваги з боку держави до приватних агентств зайнятості, які тепер зобов'язані досить тісно співпрацювати з державою та дотримуватися нових правил. Одним з най-

більш вагомим положень є заборона приватним агентствам зайнятості отримувати від фізичних осіб плату за їх працевлаштування (гонорари, комісійні та інші винагороди). Відповідно до вимог національного законодавства, всі витрати, пов'язані з працевлаштуванням, повинні покриватися виключно роботодавцями. Але на практиці дані норминє запрацювали, а призвели лише до закриття кадрових агентств, а ті, що залишалися працювати, ведуть збиткову діяльність. Проблема полягає в тому, що вони тепер повинні працювати не як кадрові, а як рекрутингові агентства (через те, що за послуги платять роботодавці, а не ті, хто шукає роботу). Проте в умовах значного переважання пропозиції над попитом, роботодавці до цього не прагнуть. Якщо їм і потрібен працівник, вони крашепідберуть його силами власного відділу персоналу.

Невирішеними залишаються питання працевлаштування молоді, що призведе не тільки до зростання безробіття та зниження рівня життя, а й поширення пасивних, нерегламентованих і деструктивних моделей поведінки, спричиняють психологічні зміни (втрату мотивації до праці, зміну структури ціннісних орієнтацій і падіння престижної легальної зайнятості). Реалізація державної політики у сфері працевлаштування молоді має впроваджуватися системно та послідовно на всіх трьох стадіях виходу молоді на ринок праці: при виборі професії та формуванні професійних планів; професійній підготовці та професійній адаптації.

Однак, у зв'язку з відсутністю належного фінансування програм підтримки професійно-технічної освіти, її рівень в Україні залишається на низькому рівні. Фактично відсутня система професійної орієнтації в загальноосвітніх школах. На думку більшості науковців, саме вдосконалення системи управління профтехнічною освітою дозволить забезпечити економіку країни кваліфікованими кадрами з урахуванням потреб ринку праці та громадян; збалансувати попит і пропозиції робочої сили на ринку праці з урахуванням пріоритетних напрямів розвитку економіки.

Основною проблемою працевлаштування молоді в Україні є зауальюваність реально існуючих проблем під купою законодавчо закріплених нормативно-правових актів, які лише формально захищають право на працю молодих осіб.

Проблемою ж вітчизняного законодавства, яке регулює зайнятість та працевлаштування населення, є багаточисельність та неузгодженість нормативно-правових актів у цій сфері. До того ж воно характеризується нестабільністю, наявністю суперечностей та великої кількості відсильних норм, а також дуже слабким фінансовим підґрунтям та механізмом реалізації окремих норм. Такий ускладнений характер законодавства у зазначеній сфері аж ніяк не сприяє належному регулюванню відносин у сфері зайнятості та працевлаштування у доволі непростих умовах перехідного періоду.

Слід відмітити, що з розвитком науки і техніки з'явився новий вид трудової діяльності, зокрема, робота за межами території підприємства,

установи чи організації. Цей вид трудової діяльності серед вчених і практичних працівників у галузі трудового права знайшов своє відбиття в таких поняттях, як «дистанційна робота», «дистанційна зайнятість», «дистанційна праця», «дистанційні працівники», «віддалені працівники», «фрілансери».

Нормативно-правова регламентація правовідносин у сфері дистанційної зайнятості в правовій системі України розвинена досить слабо, хоча й передбачає можливість застосування даного виду нестандартної зайнятості. Консервативність норм трудового права України виступає першочерговим бар'єром у розвитку дистанційної форми зайнятості в нашій державі.

Все вищезазначене вказує на нагальну потребу термінового пошуку консенсусу між державою та населенням країни для зменшення негативної ситуації, яка склалась у сфері зайнятості.

Аналіз національного законодавства свідчить про бажання й волю законодавця максимально можливим способом здійснювати ефективне правове регулювання відносин у сфері зайнятості населення. Важливе значення для підвищення ефективності державного управління зайнятістю населення має зіграти позитивний зарубіжний досвід вирішення проблем зайнятості. Цей досвід показує, що роль держави у вирішенні проблем зайнятості має бути активною, і в той же час ця сфера діяльності вимагає зваженості, наукового прогнозування, довгострокового програмно-цільового обґрунтування.

АНДРОНОВА В. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри трудового права та права
соціального забезпечення

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ УЧАСНИКІВ ПРАВОВІДНОСИН ІЗ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У зв'язку з реформуванням системи пенсійного забезпечення в Україні і впровадженням її трирівневої системи з'явився новий елемент — недержавне пенсійне забезпечення (далі — НПЗ), який становить систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Система НПЗ, розбудова якої в Україні триває з 2004 року, сьогодні динамічно розвивається, демонструючи стабільні темпи зростання основних показників [1, с. 67]. За даними Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, на по-

чаток 2017 року до Державного реєстру фінансових установ включено 64 недержавних пенсійних фонди [2].

Основним нормативно-правовим актом, який визначив правові, економічні та організаційні засади НПЗ в Україні та врегулював правовідносини, пов'язані з цим видом діяльності є Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення», що набрав чинності з 1 січня 2004 року.

Відповідно до ст. 4 вказаного закону одним із принципів НПЗ є принцип відповідальності суб'єктів системи НПЗ за порушення норм, передбачених цим Законом та іншими нормативно-правовими актами.

Система відносин НПЗ передбачає участь цілої низки суб'єктів, серед яких: недержавні пенсійні фонди; страхові організації; банківські установи; вкладники та учасники пенсійних фондів, учасники накопичувальної системи пенсійного страхування; вкладники пенсійних депозитних рахунків; фізичні та юридичні особи, які уклали договір страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті; засновники пенсійних фондів; роботодавці – платники корпоративних пенсійних фондів; саморегулювні організації суб'єктів, які надають послуги у сфері НПЗ; органи державного нагляду і контролю у сфері НПЗ; адміністратори пенсійних фондів; компанії з управління активами; зберігачі; аудитори; особи, які надають консультаційні та агентські послуги.

Наприклад, адміністратор пенсійного фонду – це фінансовий посередник. Це можуть бути АТ або ТОВ, що мають відповідну ліцензію, підготовлений персонал, необхідне програмно-технічне і інформаційне забезпечення, визначені Законом розміри статутного і власного капіталу (професійний адміністратор), або працедавець, який одноосібно заснував корпоративний фонд і вирішив самостійно їм управляти. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг повинна їх сертифікувати, для цього вони повинні відповідати кваліфікаційним вимогам, для них створюється відповідне матеріально-технічне забезпечення і т. д.

Наявність такої значної кількості суб'єктів не повинно призводити до «розмивання» юридичної відповідальності між ними за збереження активів вкладників.

Вказані суб'єкти можуть нести цивільно-правову, адміністративну, дисциплінарну та навіть кримінальну відповідальність у разі порушення законодавства про НПЗ, прав та охоронюваних законом інтересів інших суб'єктів.

Так, наприклад, цивільно-правова відповідальність сторін пенсійного контракту визначається законом та умовами самого контракту.

Адміністратор на підставі договору про адміністрування пенсійного фонду надає послуги пенсійному фонду. Договір повинен укладатися з радою пенсійного фонду у письмовій формі. Адміністратор несе відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору та

порушення конфіденційності. Відповідно до ст. 31 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» адміністратор пенсійного фонду несе відповідальність за своїми зобов'язаннями перед пенсійними фондами, всім майном, що належить йому на праві власності. Завдані адміністратором збитки відшкодовуються за рахунок його резервного фонду, а у випадку, якщо коштів резервного фонду недостатньо — за рахунок його іншого майна.

Особа, що здійснює управління активами пенсійних фондів, несе відповідальність перед пенсійним фондом за виконання своїх зобов'язань і збитки, заподіяні пенсійному фонду порушенням законодавства, положень інвестиційної декларації або договору про управління активами. Така особа відповідає всім своїм майном.

Збитки, завдані пенсійному фонду, відшкодовуються за рахунок резервного фонду особи, що здійснює управління активами, а у випадку, якщо коштів резервного фонду не вистачає — за рахунок іншого майна цієї особи. Питання несумлінного виконання умов договору по управлінню активами НПФ знаходиться в площині стосунків Ради недержавного пенсійного фонду і відповідної компанії з управління активами. Державні органи особливого впливу на ринок не здійснюють. Це, можливо, поки і стримує пенсійну реформу — передавати другий рівень пенсійного забезпечення (накопичувальну систему) безконтрольному ринку просто небезпечно.

Зберігач несе майнову відповідальність за збитки, завдані ним пенсійному фонду внаслідок невиконання або неналежного виконання умов договору про обслуговування пенсійного фонду зберігачем. Зберігач несе відповідальність перед радою пенсійного фонду, його адміністратором та особою (особам), що провадить діяльність з управління активами цього фонду, за неподання, несвоєчасне подання або подання завідомо недостовірної інформації відповідно до законодавства та умов договору, укладеного з таким пенсійним фондом.

Однією з причин низької довіри громадян до системи НПЗ є відсутність системи зменшення ризиків неефективного управління та, як наслідок, втрати активів недержавного пенсійного фонду. У зв'язку з цим слушною вбачається висловлена в юридичній літературі пропозиція щодо запровадження страхування відповідальності компаній з управління активами та зберігача, що, відповідно до світової практики є одним із дієвих механізмів збереження пенсійних накопичень громадян [3, с. 26].

Особливе значення має питання забезпечення відповідальності недержавних пенсійних фондів перед вкладниками у разі припинення діяльності фонду, яке може здійснюватися у вигляді реорганізації (злиття, розділення, приєднання і виділення) або ліквідації. При ліквідації фонду його пенсійні резерви повинні в першу чергу використовуватися для виконання зобов'язань за пенсійними договорами.

Отже питання юридичної відповідальності учасників відносин НПЗ на законодавчому рівні вбачається недостатньо врегульованим, а в теорії права соціального забезпечення — таким, що потребує подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури:

1. Козак Г.І. Недержавні пенсійні фонди в умовах реформування пенсійної системи України: Дис... канд. економ. Наук / Г.І. Козак. — Тернопіль, 2014. — 225 с.
2. Комплексна інформаційна система Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://kis.nfp.gov.ua>.
3. Коваль О.П. Страхування відповідальності суб'єктів пенсійного забезпечення за збереження пенсійних активів / О.П. Коваль // Формування ринкових відносин в Україні. — 2012. — № 1. — С. 23-26.

ПРИМІЧ Д. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН КЕРІВНИКА ПІДПРИЄМСТВА У ВИПАДКУ ВІДСУТНОСТІ ВОЛЕВИЯВЛЕННЯ ЗАСНОВНИКА

Питання звільнення керівника є досить актуальним для власників українських підприємств. Одна з основних проблем припинення повноважень керівника полягає в тому, що дане питання знаходиться в площині регулювання як трудового, так і корпоративного права.

Залежно від організаційно-правової форми та форми власності підприємства, керівником може бути голова або голова правління, директор, президент який одночасно є й виконавчим органом підприємства.

Призначення або припинення повноважень директора як виконавчого органу підприємства відноситься до компетенції загальних зборів товариства.

Однак, разом з тим, слід враховувати, що директор є найманим працівником, на якого поширюються норми Кодексу законів про працю України, в зв'язку з чим звільнення керівника підприємства як з ініціативи роботодавця, так і з ініціативи працівника необхідно здійснити у правовому полі дії КЗпП України.

Водночас згідно з ч. 2 ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» у Єдиному державному реєстрі, крім відомостей про юридичну особу, мають бути відомості й про органи його управління, зокрема, прізвище, ім'я, по батькові, дата обрання (призначення) та ідентифікаційні номери фізичних осіб – платників податків, обраних (призначених) в орган управління такої юридичної особи та уповноважених представляти цю юридичну особу в правовідносинах з третіми особами, або осіб, які мають право вчиняти дії від імені юридичної особи без доручення, у тому числі підписувати договори.

Відповідно до ст. 19 зазначеного Закону у разі, якщо зміна відомостей про юридичну особу, які містяться в Єдиному державному реєстрі, не пов'язана зі змінами до установчих документів юридичної особи або не підлягає державній реєстрації, виконавчий орган юридичної особи або уповноважена ним особа зобов'язаний подати (надіслати рекомендованим листом) державному реєстратору за місцезнаходженням реєстраційної справи юридичної особи заповнену реєстраційну картку про внесення змін до відомостей про юридичну особу, які містяться в Єдиному державному реєстрі [1, ст. 19].

До внесення змін до Єдиного державного реєстру особа і надалі буде зазначена керівником юридичної особи, навіть якщо вона вже припинила трудові відносини. В свою чергу, якщо відомості, які підлягають внесенню до Єдиного державного реєстру, не були до нього внесені, вони не можуть бути використані в спорі з третьою особою. Тобто, у разі виникнення спору діє презумпція, що керівником є особа, зазначена в Єдиному реєстрі.

Інакше кажучи, при звільненні керівника підприємства необхідно внести відповідні відомості до ЄДРПОУ. З моменту внесення таких змін і припиняється повноваження керівника який звільняється. Тому, якщо директор, який звільняється, не хоче щоб його і надалі вважали директором «за законом», він повинен подбати про внесення відповідних змін до Єдиного реєстру. Це можна зробити безпосередньо перед звільненням. Єдина проблема, яка тут постає, це необхідність зазначати дані нового директора. Якщо такий ще не відомий, можна зазначити дані одного із засновників, наприклад того, який має найбільшу частку в капіталі.

Важливою гарантією законності рішення про усунення директора від виконання своїх обов'язків є прийняття відповідного рішення компетентним органом товариства. Для визначення такого компетентного органу слід керуватися статутом товариства. І знову таки ці повноваження може здійснювати або найвищий орган управління товариством (загальні збори акціонерів або учасників), або інший уповноважений ним орган (наприклад, наглядова рада).

На думку Мінпраці та соцполітики, у таких випадках директор має право реалізувати своє право звільнитися за власним бажанням, перед-

бачене ст. 38 КЗпП. Для цього директор повинен видати наказ про визнання себе звільненим за власним бажанням [2].

Але спочатку директор повинен зробити кроки, які доведуть, що він діяв за процедурою, установленною ст. 38 КЗпП. Тобто перш ніж видавати наказ про своє звільнення, йому треба повідомити засновника про своє бажання звільнитися.

В даному випадку потрібно написати заяву з проханням про звільнення за власним бажанням і направити її рекомендованим листом з описом вкладення і повідомленням про вручення за останньою відомою йому адресою засновника. Наприклад, за адресою, зазначеною в установчих документах, або за фактичним місцем проживання засновника.

Припустимо, листа не було вручено адресатові, а фактичне місцезнаходження засновника невідоме. Тоді необхідно підтвердити документально факт відсутності (неможливості встановлення місцезнаходження) засновника. Для отримання підтвердного документа директоріві слід звернутися до міліції із заявою про розшук засновника. Розшук зниклих осіб належить до повноважень міліції [3, ст. 23]. І вже виходячи з офіційної відповіді, наданої міліцією, стане ясно, за якою адресою направляти засновникові заяву про звільнення.

Якщо в міліції директоріві повідомлять місцезнаходження засновника, то заяву про звільнення можна буде направити поштою за новою адресою.

У заяві слід зазначати бажану дату звільнення, краще з урахуванням часу поштового пробігу листа і можливого небажання або неможливості отримання листа адресатом — засновником на пошті. Це може становити від 36 до 42 днів: від 6 до 12 днів поштового пробігу рекомендованого листа плюс місячний (30 днів) строк зберігання цінного листа на пошті в разі неможливості його вручення адресатові [4, п.116]. Потім треба дочекатися отримання повідомлення про вручення листа засновникові або повернення листа, не врученого адресатові. І вже після цього директор «із спокійною совістю» може видати наказ про визнання себе звільненим за власним бажанням і внести на підставі цього наказу запис про звільнення до своєї трудової книжки.

Список використаної літератури:

1. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців: Закон України від 15 травня 2003 р. № 755-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 31. — Ст. 263.
2. Лист Міністерства праці та соціальної політики України від 12 січня 2011 року р. № 15/06/186-11 [Електронний ресурс]: — Режим доступу: <http://www.kadrovik.ua>
3. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 40-41. — Ст. 379.
4. Про затвердження Правил надання послуг поштового зв'язку: Правила затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 05 березня 2009 р. № 270 // Офіційний вісник України. — 2009. — № 29. — Ст. 750.

РОЛЬ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ПРАЦІ В СФЕРІ ДОТРИМАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ

В Україні, як і в інших країнах світу, постійно відбуваються зміни в економіці, яка формує попит на ринку праці. Це збільшення чи скорочення тривалості робочого часу, робота працівників за наймом одразу у декількох роботодавців, зниження кваліфікації робіт та ін., ці зміни призводять до збільшення стресів і зменшення почуття солідарності у працівників, зниження їх активності; нові форми організації праці й виникнення внаслідок цього нових структур соціальних відносин на підприємствах, створює нові й раніше невідомі проблеми, які потребують нових підходів та методів роботи.

Відзнакою сучасного етапу розвитку України є загострення проблем, пов'язаних з безпекою діяльності людини та охороною праці. Особливе занепокоєння викликає значний рівень виробничого травматизму та професійних захворювань, що є одним із основних показників стану охорони праці [1, с. 47].

Наведені чинники є спільними для представників різних контролюючих органів та обумовлюють необхідність пошуку нових способів за допомогою яких система інспекції праці зможе відстежувати їх діяльність та впливати на виробниче середовище.

Верховна Рада України 15 грудня 1994 року своєю постановою доручила Кабінету Міністрів України до 1 липня 1995 року створити державну інспекцію праці Міністерства праці України. З 2000 року по грудень 2010 року функції державної інспекції праці були покладені на Державний департамент нагляду за додержанням законодавства про працю, що був самостійною юридичною особою в складі Міністерства праці та соціальної політики України, та його територіальні органи, які були самостійними юридичними особами, підпорядкованими лише Держнаглядпраці. Державна служба України з питань праці (Держпраці) – центральний орган виконавчої влади України, утворений відповідно до вимог постановою Кабінету Міністрів від 10 вересня 2014 р. № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», в результаті реорганізації шляхом злиття Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки та Державної інспекції з питань праці, а також передачі Держсанепідслужбою функцій з реалізації державної політики у сфері гігієни праці та дозиметричного контролю робочих місць і доз опромінення працівників [2].

Повноваження Держпраці України визначаються насамперед Конституцією України; Кодексом законів про працю України; Кодексом

України про адміністративне правопорушення; законами України «Про охорону праці», «Про оплату праці», «Про зайнятість населення», «Про відпустки», «Про основні засади державного нагляду(контролю) у сфері господарської діяльності», Положенням про Державну інспекцію України з питань праці [3].

Конвенціями та рекомендаціями МОП також визначенні повноваження Держпраці України, а саме : Конвенція МОП № 81 про інспекцію праці у промисловості й торгівлі 1947 р. [4], Конвенція МОП № 85 про інспекцію праці на територіях за межами метрополії 1947 р. [5], Конвенція МОП № 129 про інспекцію праці в сільському господарстві 1969 р. [6], Рекомендація МОП № 82 щодо інспекції праці в сільському господарстві № 133 від 25.06.1969 [7], Рекомендація МОП № 82 щодо інспекції праці на гірничопромислових і транспортних підприємствах від 11.07.1947 [8], Рекомендація МОП № 28 щодо загальних принципів інспекції умов праці моряків від 22.06.1926 [9].

Міжнародна організація праці визначає інспекцію праці найважливішою частиною системи регулювання питань праці [10], основним завданням якої є контроль та нагляд за реалізацією положень трудового законодавства. У Конвенції МОП № 150 про адміністрацію праці : роль, функції та організація від 1978 року вперше було визначено такі терміни як «адміністрація праці» – це діяльність органів державного управління у сфері національної політики у галузі праці, та «система адміністрації праці» – це система, яка охоплює всі органи державного управління, які відповідають за адміністрацію праці, незалежно від того державні ці органи, або напівдержавні або місцеві відомства. Зазначена конвенція ратифікована Україною і є частиною національного законодавства. Загалом зміст повноважень Держпраці України відповідає вимогам міжнародних актів. Вимоги передбачені конвенціями вже реалізовані Україною, а більшість їх норм відображені у національному законодавстві.

Основними завданнями Держпраці є: реалізація державної політики у сферах промислової безпеки, охорони праці, гігієни праці, поводження з вибуховими матеріалами, здійснення державного гірничого нагляду, а також з питань нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю, зайнятість населення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування в частині призначення, нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб; здійснення комплексного управління охороною праці та промисловою безпекою на державному рівні; здійснення державного регулювання і контролю у сфері діяльності, пов'язаної з об'єктами підвищеної небезпеки.

Відповідно до покладених завдань Державна служба України з питань праці узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України та Кабінету Міні-

стрів України, координує відповідно до законодавства роботу міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, місцевих держадміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, інших суб'єктів господарювання у сферах промислової безпеки, охорони праці, гігієни праці, поводження з вибуховими матеріалами, здійснення державного гірничого нагляду, а також з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, зайнятість населення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування в частині призначення, нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб; здійснює державний нагляд (контроль) за дотриманням законодавства про працю юридичними особами, у тому числі їх структурними та відокремленими підрозділами, які не є юридичними особами, та фізичними особами, які використовують найману працю та ін.

Результати діяльності Держпраці України впливають на вирішення питань щодо стану охорони в Україні та контролем за додержанням трудового законодавства. Так, за даними Держпраці впродовж 2016 року проведено 21 244 перевірки у сфері дотримання законодавства про працю, зайнятість та загальнообов'язкове державне соціальне страхування на 17 977 підприємствах, у 81% перевірених підприємств виявлено 45 433 порушень. В середньому на одному перевіреному підприємстві було виявлено 4 порушення. Інспекторами внесено приписів 14 356, виконано приписів 11 471(80% від внесених). Найбільшу кількість порушень виявлено по оплаті праці, робочому часу та часу відпочинку, укладання та розірвання трудових договорів. Виявлено порушення у 991 суб'єкта господарювання з питань оформлення трудових відносин, а саме : 923 працівника без оформлення трудового договору, 975 працівників за цивільними договорами, що мають ознаку трудових договорів, 2832 працівника допущені до роботи без повідомлення ДФС, винесено постанов про накладення штрафних санкцій на суму 22 млн. 503 тисячі 808 грн [11].

Отже, реалізація ефективної державної політики в галузі охорони праці може відбуватися, на наш погляд, лише за допомогою існування надійної системи державного управління охороною праці. Потрібно вирішити низку проблемних питань, які безпосередньо позначаються на своєчасності, якості вирішення тих завдань, які стоять перед Держпраці України : надмірної завантаженість інспекторів праці, недостатнього матеріально – технічного забезпечення інспекторів, відсутності належної кваліфікації інспекторів праці тощо.

Список використаної літератури:

1. Дараганова Н.В. Кримінальна відповідальність за порушення вимог законодавства про охорону праці / Н.В. Дараганова // Юридична наука. – 2013. – № 5. – С. 47.

2. Про Державну службу України з питань праці [Електронний ресурс] / Держпраці України. — Режим доступу: <http://dsp.gov.ua>
4. Положення про Державну інспекцію України з питань праці, затверджено Указом Президента України від 6 квітня 2011 р. № 386/2011 [Електронний ресурс] / Президент України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
5. Конвенція МОП № 81 про інспекцію праці у промисловості й торгівлі, прийнята 11 липня 1947 р. [Електронний ресурс] / Міжнародний документ. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
6. Конвенція МОП № 85 про інспекцію праці на територіях за межами метрополії, прийнята 11 липня 1947 р. [Електронний ресурс] / Міжнародний документ. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
7. Конвенція МОП № 129 про інспекцію праці в сільському господарстві, прийнята 25 червня 1969 р. [Електронний ресурс] / Міжнародний документ. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
8. Рекомендація МОП № 133 щодо інспекції праці в сільському господарстві від 25 червня 1969 р. [Електронний ресурс] / Міжнародний документ. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
9. Рекомендація МОП № 82 щодо інспекції праці на гірничопромислових і транспортних підприємствах від 11 липня 1947 р. [Електронний ресурс] / Міжнародний документ. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
10. Рекомендація МОП № 28 щодо загальних принципів інспекції умов праці моряків від 22 червня 1926 р. [Електронний ресурс] / Міжнародний документ. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
11. Регулирование вопросов труда и инспекция труда: Проблемы и перспективы [Электронный ресурс] / Международное бюро труда. — Режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/ed_norm/relconf/documents/meetingdocument/wcms_145980.pdf
12. Підсумки діяльності Державної служби України з питань праці за 2016 р. [Електронний ресурс] / Держпраці України. — Режим доступу: <http://dsp.gov.ua>

КАЙТАНСЬКИЙ О. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ОСВІТУ ОКРЕМИХ КАТЕГОРІЙ ОСІБ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

В сучасних умовах тотального безробіття та зниження грошових доходів населення забезпечення права на освіту є одним з найнеобхідніших напрямів державної соціальної політики, оскільки саме освіта повинна забезпечити гідну роботу та достатність засобів для існування. Право на освіту та порядок його забезпечення є багатоаспектним явищем, одним з аспектів якого можна виокремити право на вступ до ви-

щих навчальних закладів для отримання освітнього ступеня магістра на основі освітнього ступеня бакалавра.

Відповідно до Умов прийому до вищих навчальних закладів України в 2017 році, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 13 жовтня 2016 року № 1236 та зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 23 листопада 2016 року за № 1515/29645: для вступу на навчання для здобуття ступеня магістра на основі здобутого ступеня (освітньо-кваліфікаційного рівня) за спеціальністю 081 «Право» – у формі єдиного фахового вступного іспиту з використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання.

З метою розробки правового забезпечення проведення зовнішнього незалежного оцінювання Міністерством освіти та науки було затверджено наказ від 14.03.2017 р. № 395 «Про утворення робочої групи з питань організації та проведення єдиного фахового вступного випробування з використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання для вступу для здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю 081 «Право» в 2017 році». В результаті діяльності робочої групи було презентовано проект «Положення про проведення єдиного фахового вступного випробування з використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання для вступу для здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю 081 «Право» в 2017 році» відповідно до якого: брати участь у конкурсному відборі на навчання для здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю 081 «Право» у вищих навчальних закладах України за результатами вступних випробувань у вищому навчальному закладі можуть:

1) вступники, які не можуть взяти участь в єдиному фаховому вступному випробуванні через наявність у них захворювань, зазначених у Переліку захворювань та патологічних станів, що можуть бути перешкодою для проходження зовнішнього незалежного оцінювання, затвердженому наказом Міністерства освіти і науки України та Міністерства охорони здоров'я України від 29 серпня 2016 року № 1027/900, зареєстрованому у Міністерстві юстиції України 27 грудня 2016 року за № 1707/29837;

2) вступники, які для виконання єдиного фахового вступного випробування потребують створення інших особливих умов, ніж зазначені у Переліку особливих (спеціальних) умов, що створюються для осіб з особливими освітніми потребами в пунктах проведення зовнішнього незалежного оцінювання, затвердженому наказом Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 29 серпня 2016 року № 1027/900, зареєстрованому у Міністерстві юстиції України 27 грудня 2016 року за № 1708/29838, за кодами 0101 – 0104, 0201 – 0203, 0206, 0301 – 0306, 0401, 0501, 0601, 0701, 0702;

3) вступники, звільнені з військової служби (у тому числі демобілізовані) після 30 червня 2017 року.

Проте, в положенні не передбачено порядок реалізації права на вступ поза конкурсом визначених законодавством для окремих категорій осіб. Так, наприклад в Законі України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» передбачено право на компенсації та пільги громадянам, віднесеним до категорії I до яких, зокрема, віднесено вступ поза конкурсом до державних вищих закладів освіти, професійно-технічних закладів освіти та на курси для професійного навчання з обов'язковим наданням гуртожитку на час навчання тим, хто не має житла, і виплатою соціальної стипендії в порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, незалежно від місця навчання на території України. Особи, які закінчили середні та професійно-технічні заклади освіти з відзнакою (відмінними оцінками), приймаються без екзаменів до державних вищих закладів освіти за результатами співбесіди. Зазначені особи навчаються в цих закладах освіти за рахунок держави.

Право на переважне зарахування на навчання передбачається й відповідно до Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні».

Саме тому, перед затвердженням Положення про проведення єдиного фахового вступного випробування з використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання для вступу для здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю 081 «Право» в 2017 році необхідно привести його у відповідність до чинного законодавства та передбачити право на зарахування поза конкурсом для окремих категорій соціально незахищених осіб. Вказані заходи підвищать рівень соціального захисту окремих категорій осіб та покращать реалізацію їх права на освіту.

Список використаної літератури:

1. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 21. — Ст. 252.
2. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 28.02.1991 № 796-XII// Відомості Верховної Ради УРСР. — 1991. — № 16. — Ст. 200.
3. Про затвердження Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів України в 2016 році: Наказ Міністерства освіти та науки України від 15.10.2015 № 1085 // Офіційний вісник України. — 2015. — № 89. — Ст. 3009.
4. Про утворення робочої групи з питань організації та проведення єдиного фахового вступного випробування з використанням організаційно-технологічних процесів здійснення зовнішнього незалежного оцінювання для вступу для здобуття ступеня вищої освіти магістра за спеціальністю 081«Право» в 2017році: наказ Міністерства освіти та науки від 14.03.2017 р. № 395 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/55123/

БОРИЧЕНКО К. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

МІЖНАРОДНА ЮРИСДИКЦІЙНА ФОРМА ЗАХИСТУ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Право на соціальне забезпечення є одним з основних природних прав людини, що належить їй з моменту народження. Належна реалізація даного суб'єктивного права є умовою збереження соціальної справедливості, економічної стабільності, політичної рівноваги у державі. В умовах розвитку України як демократичної, соціальної, правової держави, утвердження і забезпечення прав і свобод людини в якій є її головним обов'язком, належний захист права на соціальне забезпечення є чи не основною його гарантією, а тому повинен займати одне з найпріоритетніших місць в переліку цілей державної політики.

Більшість науковців погоджується з тим, що захист суб'єктивного права здійснюється у двох формах: юрисдикційній — за участю органів, наділених відповідними повноваженнями та неюрисдикційній — сутність якої полягає у здійсненні управомоченою особою власних дій без звернення до компетентних органів [1, с. 134].

Юрисдикційна форма захисту права на соціальне забезпечення передбачає звернення особи, право якої порушене, особисто або через законного, уповноваженого, договірного представника до державних чи інших органів, уповноважених на здійснення заходів щодо відновлення або визнання порушеного права, відшкодування шкоди, завданої неправомірними діями іншого учасника соціально-забезпечувальних правовідносин.

Залежно від території, на яку поширюється компетенція органу, уповноваженого на здійснення заходів щодо відновлення або визнання порушеного права на соціальне забезпечення, юрисдикційна форма захисту може бути поділена на національну та міжнародну, яка реалізується в адміністративному та судовому порядку.

Міжнародний адміністративний захист права на соціальне забезпечення здійснюється шляхом реалізації Міжнародною організацією праці (далі — МОП) своїх контрольних повноважень. Так, відповідно до ст. 22 Статуту МОП від 28 червня 1919 року кожна держава-член організації зобов'язується надавати щорічні звіти до Міжнародного бюро праці щодо прийнятих заходів для застосування конвенцій, ратифікованих нею. Щодо нератифікованих конвенцій (ст. 19) кожна держава-член Організації зобов'язана повідомляти Генерального директора Міжнародного бюро праці про стан свого законодавства та практику

його застосування, що стосується питань, врегульованих такими конвенціями, про те, які заходи були прийняті або заплановані для впровадження її положень, а також про ті обставини, які перешкоджають ратифікації конвенції або затримують її.

Крім того, повноваженнями щодо захисту прав, передбачених Європейською соціальною хартією 1961 року та Європейською соціальною хартією (переглянутою) 1996 року, у тому числі права на соціальний захист, наділений також Генеральний секретар Ради Європи, який розглядає національні доповіді про дотримання державами зобов'язань, які вони взяли на себе при ратифікації Хартії. Додатковим протоколом до Європейської соціальної хартії, який передбачає систему колективного оскарження, від 9 листопада 1995 року, який на жаль не ратифікований Україною, передбачено, що контрольними повноваженнями у визначеній сфері також наділений Комітет міністрів Ради Європи, який у випадку прийняття рішення за результатами розгляду колективної скарги Комітетом незалежних експертів про незабезпечення Договірною Стороною задовільного застосування положення Хартії, ухвалює рекомендацію даній Договірній Стороні.

Міжнародна судова форма захисту права на соціальне забезпечення реалізується шляхом прийняття відповідних рішень Європейським судом з прав людини. Так, будь-яка особа або група осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного державою порушення прав, викладених у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року або протоколах до неї, після того, як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту, може звернутися до Європейського суду з прав людини.

Особливістю практики Європейського суду з прав людини є те, що при винесенні відповідних рішень встановлюються нові стандарти правосуддя, а також здійснюється тлумачення норм Конвенції, які з огляду на юридичну техніку не можуть бути сформульовані достатньо чітко та потребують додаткового тлумачення.

Аналіз прецедентної практики Європейського суду з прав людини дає підстави для формування позиції, що при вирішенні питань щодо порушення державами-учасниками положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї велика увага акцентується на дотриманні державою принципу «правомірних або законних очікувань» та захисту прав людини через призму цього принципу.

Зокрема, у справах «Девелопмент ЛТД та інші проти Ірландії» [2] та «Федоренко проти України» [3] Європейський суд з прав людини констатував, що відповідно до прецедентного права органів, що діють на підставі Конвенції, право власності може бути «існуючим майном» або коштами, включаючи позови, для задоволення яких позивач може обґрунтовувати їх принаймні «виправданими очікуваннями» щодо отримання можливості ефективного використання права власності. При

цьому останні повинні мати обґрунтовану законну підставу, якою, зокрема, є чинна норма закону. Враховуючи вищевикладенета часту зміну законодавства України у сфері соціального захисту, визнання окремих положень нормативно-правових актів у визначеній сфері неконституційними та відсутністю ефективного механізму виконання рішень Конституційного Суду України можливість звернення за судом за захистом «виправданих очікувань» є важливим способом захисту права на соціальне забезпечення.

Таким чином, враховуючи вищевикладене можна зробити висновок, що міжнародна юрисдикційна форма захисту права на соціальне забезпечення реалізується шляхом виконання публічними суб'єктами міжнародного права — універсальними, регіональними міжнародними органами (організаціями) загальної (ООН, Європейський суд з прав людини) та спеціальної компетенції (МОП) повноважень щодо розгляду доповідей про стан дотримання взятих на себе при ратифікації відповідних міжнародних актів зобов'язань у сфері забезпечення права на соціальний захист, розгляду індивідуальних і колективних скарг на порушення відповідних положень міжнародних актів, тлумачення міжнародно-правових норм, що є передумовою уніфікації та гармонізації законодавства держав-учасників міжнародної співпраці та забезпечує реалізацію права на соціальний захист відповідно до міжнародних стандартів.

Список використаної літератури:

1. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних прав людини і громадянина в Україні: монографія / А.Ю. Олійник. — К.: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. — 153 с.
2. Рішення ЄСПЛ у справі «Девелопмент ЛТД та інші проти Ірландії» від 29 листопада 1991 року (заява № 12742/87) // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
3. Рішення ЄСПЛ у справі «Федоренко проти України» від 1 червня 2006 року (заява № 25921/02) // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>

МЕДВІДЬ А. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ДО ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ РИЗИКІВ ЯК ПІДСТАВ ВИНИКНЕННЯ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ НЕДЕРЖАВНОГО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Юридичними фактами пронизується уся система правовідносин — на їх підставі вони будуються: виникають, змінюються, припиняються. Теоретичне осмислення даного правового явища має неабияке значення, адже безпосередньо впливатиме на удосконалення законодавчої бази, отже — на ефективність регулювання всіх суспільних відносин, у даному випадку, із соціального забезпечення населення, характерною ознакою розвитку якого на сьогоднішньому етапі є розширення впливу недержавного сектору через таку форму соціального захисту, як недержавне соціальне забезпечення.

Атрибутивною характеристикою правовідносин із недержавного соціального забезпечення є те, що виникають вони завжди не на підставі одного юридичного факту, а їх сукупності — фактичних складів, під чим традиційно розуміють систему юридичних фактів, необхідних для настання правових наслідків [1, с. 54-57], що складається із таких компонентів, як: об'єктивні факти; волевиявлення особи; рішення компетентного органу [2, с. 136.]. Об'єктивними фактами, у свою чергу, є соціальні ризики.

Вперше у вітчизняній фаховій літературі використовувати категорію “соціальний ризик” як підставу виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин запропонувала Н.Б. Болотіна [3, с. 39.] На сьогодні існує близько 1500 визначень поняття “ризик”. До того ж, і власне поняття “соціальний” також розглядається у кількох значеннях: широкому (мається на увазі такий, який відбувається у суспільстві) та вузькому (впливає із життя людини). Для розкриття змісту даного терміну доцільно використовувати саме друге його тлумачення, тобто розуміти під соціальним ризиком обставину, яка порушує звичну життєдіяльність та породжує необхідність зазнавати додаткових фінансових або інших витрат.

Соціальні ризики у сфері недержавного соціального забезпечення, як слушно зазначає М.В. Бородкін, можуть бути закріпленими в актах централізованого, муніципального чи локального рівня, або у договорі [4, с. 530]. Якщо відображення соціальних ризиків у актах найвищого рівня є безспірним, інші твердження потребують додаткового пояснення.

Яскравим прикладом закріплення соціального ризику на рівні, відмінному від загальнодержавного, слугує Міська цільова програма надання соціальних послуг та інших видів допомоги незахищеним верствам населення міста Одеси на 2016-2017 роки, затверджена рішенням Одеської міської ради № 21-VII від 16.12.2015 р. Згідно з положеннями акту, за рахунок коштів бюджету міста Одеси – 25343,1 тис. грн., крім інших заходів, надається гаряче харчування (обіди) соціально незахищеним верствам населення (зокрема, бездомним особам). Так, норми Закону України “Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей” від 02.06.2005 р. № 2623-IV, у якому закріплюється система реінтеграції даної суспільної групи, засобом якої передбачається можливість для них отримувати широку низку заходів соціального захисту у разі настання такого соціального ризику, як відсутність житла, деталізуються у актах муніципального рівня.

Особливістю недержавного соціального забезпечення є звуження чи розширення тлумачення підстав для надання окремих видів підтримки в рамках даної форми соціального захисту, у порівнянні із державними, наприклад, за загальнообов’язковим державним соціальним страхуванням, адже відповідно до ст. 61 Закону України “Про недержавне пенсійне забезпечення” від 09.07.2003 р. № 1057-IV пенсійний вік, після досягнення якого учасник недержавного пенсійного фонду має право на отримання пенсійної виплати визначається за його заявою, крім цього, вік може бути меншим чи більшим за 60 років – загальний вік державного пенсійного забезпечення в Україні) [5, с. 29].

Ще зрадянських часів у правничій літературі пропонується виокремлення у самостійний вид юридичних фактів – стани. Під юридичними станами, на думку Г.М. Чувакової, слід розуміти складні юридичні факти, які характеризуються відносною стабільністю і тривалим періодом існування, протягом якого вони можуть неодноразово (у поєднанні із іншими фактами) викликати настання правових наслідків [6, с. 9]. У контексті недержавного соціального забезпечення такими юридично значимими станами можуть бути: стан нужденності, малозабезпеченості, бездомності, безпритульності, страховий стаж, стан спорідненості або шлюб тощо. Це, як правило, триваючі соціальні обставини, які, виходячи із досягнень теорії права соціального забезпечення, можуть бути соціальними ризиками, або юридично значимими умовами певних соціально-забезпечувальних правовідносин.

Отже, акцентуючи увагу на тому, що однією із основних задач усіх досліджень теоретичних питань є зростання ефективності правового регулювання суспільних відносин, для удосконалення механізму правового регулювання у сфері недержавного соціального забезпечення необхідним є чітке закріплення у законодавстві фактичних складів, зв’язків між юридичними фактами у складах, вдосконалення процедури реалізації окремих фактів.

Список використаної літератури:

1. Чувакова Г. М. Юридичний факт і фактичний стан / Г. М. Чувакова // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. праць. — Одеса: Юрид. л-ра, 2001. — № 11. — С. 54-57.
2. Право соціального забезпечення: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / П.Д. Пилипенко, В.Я. Бурак, С.М. Синчук та ін. / За ред. П.Д.Пилипенка. — К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2006. — 496 с.
3. Болотіна Н.Б. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять // Право України. — 2000. — № 4. — С. 35-39.
4. Бородин М.В. Підстави виникнення правовідносин із недержавного соціального забезпечення. Правові та інституціональні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. — О.: Юридична література, 2016. — Т. 1. —С. 529-532.
5. Синчук С.М. Правові ознаки соціального ризику за правом соціального забезпечення / С.М. Синчук // Актуальні проблеми соціального права: матеріали всеукраїнського “круглого столу” присвяченого 40-річчю кафедри соціального права (1 квітня 2016 р.). — Львів: Кафедра соціального права Львівського національного університету ім. І. Франка; Український центр соціально-правових досліджень, 2016. — С. 28-32.
6. Чувакова Г.М. Дефектність фактичних складів: Автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.01: теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень/ Одеська національна юридична академія. — Одеса, 2004. — 19 с.

СОЦЬКИЙ А. М.

Чернівецький юридичний інститут

Національного університету «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук

ОЗНАКИ НЕПОВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ ЯК ОДНІЄЇ З ФОРМ ЗАЙНЯТОСТІ ПРАЦІВНИКІВ В УКРАЇНІ

Наслідком стрімкого розвитку суспільних відносин та технологічного прориву є поява нових професій та робочих місць. Також, у зв'язку із затяжною економічною кризою, з'явилась потреба ще й у нових формах здійснення трудової діяльності громадянами. Такі зміни у розумінні категорії зайнятості та її розподілі на форми потребують законодавчого закріплення та створення механізмів їх правового регулювання. Однією з форм зайнятості населення є неповна зайнятість. Дана форма зайнятості населення є складним науковим поняттям та є предметом дослідження багатьох наук. У трудових правовідносинах в Україні явище неповної зайнятості з'явилося досить давно, проте як поняття визначене законодавчо лише у 2012 році з прийняттям Закону України «Про зайнятість населення» [1].

Неповна зайнятість, яку Закон України «Про зайнятість населення» визначає як зайнятість працівника на умовах робочого часу, що менший від норми часу, передбаченої законодавством і може встановлюватися за договором між працівником і роботодавцем з оплатою праці пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку [1]. В загальному, визначення є досить вдалим та цілком відповідає сучасним суспільним відносинам.

Окреслюючи неповну зайнятість працівників ми можемо виділити наступні її ознаки: робочий час за такої зайнятості є меншим від норми, передбаченої законодавством; встановлення неповної зайнятості на основі договору між працівником та роботодавцем або на підставі колективного договору; здійснення оплати пропорційно відпрацьованого часу або виробітку; неповна зайнятість не тягне за собою обмеження обсягу трудових прав працівника; може мати місце як з ініціативи робітника, так і роботодавця.

Так, що стосується робочого часу працівників на умовах неповної зайнятості, а саме першої наведеної ознаки, варто врахувати, що згідно статті 50 Кодексу законів про працю України нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 год. на тиждень [2]. Отже, неповністю зайнятими можна вважати лише тих осіб, що працюють на умовах трудового договору менше від нормативно-визначеної тривалості робочого часу, тому дана ознака є керівною серед інших особливостей, притаманних неповній зайнятості.

З приводу ознаки встановлення режиму неповної зайнятості на підставі трудового чи колективного договору, Л.П. Грузінова зазначає, що неповний робочий день чи тиждень може встановлюватись як під час прийняття на роботу, так і згодом. Угода сторін трудового договору щодо тривалості робочого дня (тижня) чи режиму роботи працівника — одна з необхідних умов такого виду трудового договору [3].

Наступною ознакою є взаємозалежність оплати праці та відпрацьованого робочого часу, що закріплюється статтею 56 Кодексу законів про працю України, яка встановлює, що оплата праці в даному випадку провадиться пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку [2].

Ознака неповної зайнятості щодо не обмеження обсягу трудових прав працівника передбачена в положенні, закріпленому статтею 56 Кодексу законів про працю України, згідно якому робота на умовах неповного робочого часу не тягне за собою будь-яких обмежень обсягу трудових прав працівників [2]. Дана ознака підкріплена статтею 4 Конвенції МОП № 175, згідно якої працівники, зайняті неповний робочий час, користуються таким самим захистом, як і працівники, які зайняті повний робочий час, щодо права на організацію, права на ведення колективних переговорів, права на діяльність у якості представників працівників, щодо питань безпеки та гігієни праці та дискримінації в галузі праці та занять [4].

Директивою Ради Європейського Союзу про Рамкову Угоду про неповну зайнятість, що укладена 15 грудня 1997 року та однією з сторін яких є Україна, передбачено, що режим неповної зайнятості може встановлюватися як з ініціативи працівника, так і роботодавця, в залежності від обставин, згідно якої роботодавці мають приділяти увагу перевodu працівників повної зайнятості на неповну, якщо це можливо в установі, перевodu працівників з неповної зайнятості на повну чи збільшити їх робочий час, якщо це можливо [5].

Підсумовуючи потрібно зазначити, що категорія «неповної зайнятості», як однієї з сучасних багатоманітних форм зайнятості, з огляду на сучасні тенденції виникнення нових видів, потребує належного дослідження. Законодавець не завжди встигає за даною динамікою, в результаті чого існування даних форм не знаходить вчасної правової регламентації та достатньої уваги, з урахуванням їх ролі у суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI // Відомості Верховної Ради. — 2013. — № 24. — Ст. 243.
2. Кодекс законів про працю України: Кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII // Відомості Верховної Ради України. — 1971. — додаток до № 50. — Ст. 375
3. Грузінова Л.П., Короткін В.Г. Трудове право України: Навч посіб. — К.: МАУП, 2003. — Ч. 2. — 148 с.
4. Конвенція МОП про роботу на умовах неповного робочого часу: Міжнародний документ від 24.06.1994 № 175 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу до Конвенції: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_040.
5. Про Рамкову Угоду про неповну зайнятість, що укладено між UNICE, СЕЕР та ETUC: Міжнародний документ. Рада ЄС. Директива від 15.12.1997 р. № 97/81/ЄС. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/file/32380>

ПОЖАРОВА О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАЦІ ЖІНОК В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН

Чинне законодавство України у сфері захисту прав жінок складається з неоднорідних за своєю природою груп правових норм. Найбільшим його підрозділом є норми трудового права, які містять правові гарантії, що забезпечують охорону праці жінок та її безпеку для здо-

ров'я. Також чимало правових норм, що стосуються охорони праці жінок, містяться у сімейному, аграрному, адміністративному, цивільному законодавстві. Іншими словами, охорона праці жінок складається із невід'ємних частин: загальної охорони праці як чоловіків, так і жінок та спеціальної охорони праці жінок, яка враховує фізіологічні особливості жіночого організму.

Норми, спрямовані на реалізацію конституційних принципів охорони сім'ї, дитинства, материнства і батьківства, закріплені у більшості галузей національного законодавства: конституційному, цивільному, сімейному, трудовому, кримінальному та ін. Охорона материнства забезпечується цілим комплексом правових норм.

Норми трудового права, що регулюють трудові відносини жінок і осіб із сімейними обов'язками, за своїм змістом можна поділити на три групи: 1) норми, які поширюються на усіх жінок у зв'язку з особливостями їх організму, необхідністю спеціального захисту їх репродуктивного здоров'я і запобігання дискримінації жінок у трудових відносинах (у соціології такі норми відносять до гендерної охорони праці); 2) норми, які надають пільги та гарантії у зв'язку з вагітністю, пологами, післяпологовим періодом; 3) норми, які надають пільги жінкам та іншим членам сім'ї у зв'язку з наявністю дітей і виконанням сімейних обов'язків.

Зазначені норми містяться у різних правових інститутах: трудовий договір, робочий час, час відпочинку, охорона праці та ін. На законодавчому рівні дані норми містяться у главі XII «Праця жінок» чинного КЗпП України [1], законах України «Про охорону праці» [2], «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [3]. Положення зазначених законів конкретизуються у численних підзаконних нормативно-правових актах про охорону праці жінок.

Норми, що регулюють трудові відносини за участю жінок, містяться також в актах соціального діалогу — колективних угодах і колективних договорах. Саме на колективно-договірному рівні приймаються зобов'язання, спрямовані на поліпшення умов праці жінок. Однак у ст.ст. 7 і 8 Закону України «Про колективні договори і угоди» від 1 липня 1993 року [4], якими визначено зміст колективного договору і угод, не йдеться про відповідні зобов'язання сторін. У цих статтях передбачаються взаємні зобов'язання сторін щодо забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок та заборони дискримінації.

Слід звернути увагу, що в останній час змінюється уявлення про місце норм про працю жінок у трудовому законодавстві. Жінки разом із особами з сімейними обов'язками, а також молодь розглядаються як категорії працівників, щодо яких встановлені особливі норми, які стосуються не тільки охорони праці, а й регулювання в цілому трудових відносин за їх участю.

Дана тенденція відображена у проекті Трудового кодексу України, до структури якого включено окрему Книгу четверту «Особливості ре-

гулювання трудових відносин за участю окремих категорій працівників і роботодавців», глава 1 якої встановлює особливості правового регулювання праці працівників із сімейними обов'язками. У згаданій главі містяться норми, що поширюються на усіх жінок і враховують фізіологічні особливості їхнього організму, а також норми, що встановлюють пільги і гарантії вагітним жінкам і жінкам, які мають дітей. Видається доцільним, іменувати главу 1 Книги четвертої відповідно як «Особливості регулювання праці жінок та осіб із сімейними обов'язками». Отже, йдеться як про жінок, так і працівників (незалежно від статі) із сімейними обов'язками, тобто таких, які мають неповнолітніх дітей або здійснюють догляд за хворими членами сім'ї.

Особливістю правового регулювання трудових відносин за участю жінок, які мають дітей, у сучасний період є зміна традиційної ролі жінки і чоловіка в сім'ї. Виховання дітей у самому ранньому віці потребує сумісних зусиль і відповідальності батьків і не може бути повністю перекладено на жінку-матір. Поняття «працююча жінка із сімейними обов'язками» у національній юридичній практиці замінюється поняттям «працівник із сімейними обов'язками». Зазначена тенденція відображена у чинному КЗпП України (хоча сам термін у Кодексі не застосовується). Йдеться про ст. 179 КЗпП України стосовно надання відпустки для догляду за дитиною не тільки жінкою, а й батьком дитини, бабою, дідом чи іншими родичами, які фактично доглядають за дитиною. Видається доцільним доповнити цій перелік осіб, опікуном. Також ст. 186-1 КЗпП України поширює гарантії, встановлені ст. ст. 56, 176, 177, ч. 3-8 ст. 179, ст.ст. 181, 182, 182-1, 184, 185, 186 цього Кодексу, також на батьків, які виховують дітей без матері (в тому числі в разі тривалого перебування матері в лікувальному закладі), а також на опікунів (піклувальників), прийомних батьків.

Таким чином, можна дійти висновку, що зараззмінюється уявлення про місце норм про працю жінок у трудовому законодавстві, тому жінки разом із особами з сімейними обов'язками розглядаються як категорії працівників, щодо яких встановлені особливі норми, які стосуються не тільки охорони праці, а й регулювання в цілому трудових відносин за їх участю.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1971. — Додаток № 50. — Ст. 375.
2. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 49. — Ст. 668.
3. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 52. — Ст. 561.
4. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 р. № 3356-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 36. — Ст. 361.

**ЗАХИСТ ПРАВ ЗАСТРАХОВАНИХ ОСІБ
В СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ
ВІД НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ НА ВИРОБНИЦТВІ
ТА ПРОФЕСІЙНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ,
ЯКІ СПРИЧИНИЛИ ВТРАТУ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ**

Для реалізації конституційно закріпленого права громадян на соціальний захист у випадку настання нещасного випадку на виробництві чи професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності необхідно мати налагоджений механізм забезпечення цих прав — їх захист. На думку О. Ф. Скакун, механізм захисту прав людини включає заходи, що ведуть до відновлення порушених прав неправомірними діями і відповідальності особи, яка вчинила ці правопорушення [1, с. 207]. Не будучи забезпеченими засобами захисту, проголошене в законі право не може повною мірою розраховувати на безумовну та точну реалізацію у тому сенсі, який закладений у правовій нормі.

Захист прав застрахованих в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності реалізується у формі адміністративного порядку захисту (позасудово-му), як правило, шляхом оскарження рішень суб'єктів правозастосування до вищої інстанції, та у судовому порядку. Так, якщо громадянину було відмовлено в призначенні допомоги, то він може звернутися зі скаргою у вищу інстанцію, якщо ж громадянин не згоден з їх рішенням, він має право звернутися до суду. Або ж одразу звернутися до суду за захистом свого порушеного права без попереднього оскарження рішення.

Такий порядок цілком відповідає міжнародно-правовим нормам у сфері права соціального забезпечення. Конвенцією МОП № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» 1952 р., яка ратифікована Україною визначено, що кожна особа, яка звернулася із запитом на отримання допомоги, має право на апеляцію в разі відмови у наданні допомоги та право на оскарження стосовно якості або розміру допомоги [2]. Аналогічне право зафіксоване і в Конвенції МОП № 121 «Про допомоги у випадках виробничого травматизму» 1964 р. [3].

Нормамист. 16 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23 вересня 1999 р., у частині захисту прав застрахованих, передбачено право на оскарження дії страховика, страховальника-роботодавця щодо надання матеріального забезпечення,

страхових виплат та соціальних послуг, а також право на судовий захист своїх прав [4].

На нашу думку, вищенаведені норми Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (далі – Закон), як профільного нормативно-правового акту з соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності не в повній мірі закріплюють всі аспекти та шляхи захисту прав застрахованих осіб. Не визначено суб'єктів вищого рівня підпорядкування до яких можна звернутися з метою оскарження дій страхувальника чи страховика щодо надання матеріального забезпечення, не конкретизується процедура оскарження, строки. Крім того, в Законі предметом оскарження названо «дії», відповідно виникає питання щодо можливості оскарження рішення чи бездіяльності страховика та страхувальника.

Згідно жст. 17 Закону визначено порядок вирішення спорів, шляхом звернення заінтересованої особи до комісії з питань вирішення спорів [4], яка створюється при виконавчій дирекції Фонду соціального страхування, так і при його управліннях на місцях. Оскаржувати до комісії можна питання щодо: розміру шкоди та прав на її відшкодування, припинення страхових виплат, а також інше [5], фактично даний перелік не є вичерпним.

Варто відзначити, що в наведеній вишенормі ст. 16 Закону не враховано і право на оскарження рішення щодо наслідків розслідування страхового випадку, що призводить до звуження змісту захисту прав застрахованих. Саме від результатів розслідування буде залежати можливість реалізації права застрахованої особи на соціально-страхове забезпечення. Підставою для оплати потерпілому витрат на медичну допомогу, проведення медичної, професійної та соціальної реабілітації, а також страхових виплат є акт розслідування нещасного випадку або акт розслідування професійного захворювання (отруєння) за встановленими формами [4]. Відносини, щодо розслідування страхового випадку передують правовідносинам щодо прийняття рішення про надання матеріального забезпечення та соціальних послуг.

Водночас, необхідно зауважити, що Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві» від 30 листопада 2011 р. передбачено, що посадова особа органу Держпраці у визначених законодавством випадках має право видавати обов'язкові для виконання роботодавцем або робочим органом виконавчої дирекції Фонду приписи щодо необхідності проведення розслідування (повторного розслідування) нещасного випадку, затвердження чи перегляду затвердженого акта за формою Н-5 або Н-1, визнання чи невизнання нещасного випадку таким, що пов'язаний з виробництвом, складення акта за формою Н-5 або Н-1 [6].

Отже, з метою забезпечення права застрахованого на захист своїх прав в системі соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності необхідно в Законі України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» конкретизувати предмет оскарження, процедуру та строки, а також суб'єктів вищого рівня підпорядкування до яких можна звернутися з метою оскарження порушеного права. Доцільно закріпити право на оскарження (в позасудовому порядку) рішення комісії щодо результатів розслідування нещасного випадку, професійного захворювання.

Список використаної літератури:

1. Скакун О.Ф. Теория государства и права: учеб. — Х.: Консум, 2000. — 704 с.
2. Конвенція МОП № 102 «Про мінімальні норми соціального забезпечення» 1952 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_011?nreg=993_011&find=1&text=%ee%fl%ea%e0%f0%e6%e5%ed&x=0&y=0#w11.
3. Конвенція МОП № 121 «Про допомоги у випадках виробничого травматизму» 1964 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/993_306.
4. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 23.09.1999 р. № 1105. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1105-14>.
5. Постанова Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України «Про затвердження Положення про комісію при виконавчій дирекції Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України з питань вирішення спорів» від 01.11.2001 р. № 37. URL: http://ws.social.org.ua/_layouts/WordViewer.aspx?id=/ofsite/%E2%84%9637-komisija-sporiv.doc&Source=http%3A%2F%2F0000sp05%3A8000%2Fofsite%2FForms%2FAllItems%2Easpx%3FPaged%3DTRUE%26p%5FSortBehavior%3D0%26p%5FFileLeafRef%3D%25e2%2584%259624%252dpererahynok%2.
6. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання розслідування та обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві» від 30.11.2011 р. № 1232. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1232-2011-%D0%BF>.

ХАРИТОНОВА Л. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ПРО РОЗГЛЯД СУДАМИ СПРАВ ЩОДО ПЕРЕРАХУНКУ ПЕНСІЙ ДЕРЖАВНИМ СЛУЖБОВЦЯМ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

З 1 травня 2016 р.є чинним Закон України від 10.12.2015 р. № 889 – VIII «Про державну службу» (далі Закон № 889), за ст. 90 якого пенсійне забезпечення державних службовців здійснюється за нормами Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Одночасно Закон № 889 не спростовує взагалі призначення пенсій державним службовцям, а залишає деяким категоріям за певних умов, визначених пунктами 10 і 12 Прикінцевих та перехідних положень Закону право на призначення пенсій за віком відповідно до ст. 37 Закону України від 16.12.93 р. № 3723 – XII «Про державну службу» (далі Закон № 3723). Одночасно з призначенням пенсій за старим законодавством, Закон № 889 не передбачає перерахунку раніше призначених пенсій, хоча за Законом № 3723 перерахунок призначеної пенсії проводився, якщо було підвищення заробітної плати державним службовцям.

В грудні 2015 року відбулось підвищення заробітної плати державним службовцям, тому до управлінь Пенсійного фонду почали звертатись пенсіонери з питання перерахунку, призначених за Законом № 3723 пенсій, оскільки на грудень 2015 р. цей Закон був ще чинним, відповідно кожен сподівався на підвищення пенсій. У зв'язку з тим, що підвищення заробітної плати державним службовцям не проводилось з 2008 року, розміри пенсій у багатьох були на рівні мінімальних.

Управління Пенсійного фонду почали відмовляти державним службовцям не тільки в перерахунку пенсій, але навіть у видачі довідок про нову заробітну плату на раніше займаних посадах. При цьому, не можна вважати підставним посилання на Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення» від 02.03.2015 № 213 (зокрема п. 5 Прикінцевих положень Закону), не може поширюватись на пенсіонерів, яким пенсія вже призначена в минулому часі, до набрання ним чинності. До того ж цей Закон стосується призначення в майбутньому пенсій, а не перерахунків.

Це стало приводом для звернення такої категорії пенсіонерів до суду. Наявність різної практики застосування судами законодавства про перерахунок пенсій державним службовцям при розгляді справ, дозволяє висвітлити окремі проблеми, які не завжди враховуються судами.

Так, наприклад, державним службовцям відмовлялось в проведенні перерахунку призначених пенсій з посиланням на новий Закон Украї-

ни «Про державну службу» № 889 – VIII, який набув чинності з 1 травня 2016 р.

Посилання на зазначений Закон в частині не перерахування пенсії є безпідставним, оскільки зазначене твердження є порушенням Конституційних прав позивачів з наступних підстав: право на отримання пенсії, її призначення та послідовучі перерахунки, колишнім державним службовцям гарантувалися Законом № 3723-ХІІ, в редакції, що діяла до травня 2016 р. Новий Закон України «Про державну службу» від 10.12.2015 № 889-VIII набув чинності з травня 2016 р., йому не надана зворотна сила, а тому він стосується тільки тих державних службовців, які набувають права на пенсію після травня 2016 р. Тобто, застосування Закону № 889 до правовідносин, які виникли до цієї дати, суперечить Конституції України, зокрема ст. 58 та порушує право пенсіонерів – державних службовців на проведення управліннями Пенсійного фонду України з 01.12.2015 перерахунків призначених пенсій, оскільки при цьому повинні застосовуватись норми Закону № 3723, в період дії якого призначено пенсію.

Стаття 22 Конституції України забороняє звужувати зміст та обсяг прав при внесенні змін до чинних законів. Рішенням Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 роз'яснено словосполучення «звуження змісту та обсягів прав і свобод людини і громадянина», що містяться в ч. 3 ст. 22 Конституції України. У зазначеному рішенні Конституційний Суд України вважає, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів. Звуження змісту та обсягів прав і свобод є їх обмеженням.

При розгляді в судах справ щодо перерахунку пенсій державним службовцям стало питання повторних подач апеляційних скарг на рішення місцевих судів. Причиною цього стало те, що до 01.01.2017 р. Пенсійний фонд був зобов'язаний сплачувати судовий збір за подані апеляційні скарги. За відсутності коштів на його сплату зазначені скарги залишались без руху. Після звільнення Фонду від сплати судового збору, апеляційні скарги протягом січня – березня 2017 р. були подані вдруге, при цьому не враховано той факт, що Кодекс адміністративного судочинства не передбачає повторне подання апеляційної скарги тією самою стороною адміністративного провадження.

Таким чином, прийняття судами різних рівнів, у тому числі апеляційними та касаційними, рішень з питань перерахунку пенсій державним службовцям у зв'язку з підвищенням заробітної плати в грудні 2015 р. до цього часу не мають єдиного розуміння щодо застосування наявного законодавства. Більш як сто тисяч судових справ державних службовців вже набули чинності, однак, решта таких звернень до судів чекають вирішення проблемних питань на рівні Верховного Суду України.

РИМАР І. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ЗА ПРОЕКТОМ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Відповідно до частини другої ст. 1 проекту ТК України завданням цього Кодексу є регулювання питань щодо: реалізації права на працю; умов праці; організації та управління працею; професійного навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації; забезпечення договірного регулювання умов праці; відповідальності роботодавців і працівників; вирішення індивідуальних та колективних трудових спорів; нагляду і контролю та дотриманням трудового законодавства; інших питань, визначених цим Кодексом [2, ст. 1].

Таке формулювання викликає заперечення, адже нормативно-правовими актами регулюються не питання, а суспільні відносини. Крім того, перелік із 9 питань, зазначених у частині другій ст. 1, є примірним, оскільки йдеться про «інші питання, визначені цим Кодексом». З цим не можна погодитися. ТК України має стати основою новітнього національного трудового законодавства, а для цього в ньому необхідно чітко і вичерпно визначити коло суспільних відносин, що ним регулюються.

У проєкті ТК України не застосовується термін «індивідуальні трудові відносини», що викликає заперечення і не дозволяє чітко уявити коло суспільних відносин, які регулюватимуться новим Кодексом.

У літературі зверталась увага на те, що у проєкті ТК України не знайшла чіткого відображення жодна із розроблених у науці концепцій предмету трудового права [3, с. 327]. Г.І. Чанишева відзначає, що у проєкті ТК України спробу об'єднати дві різні концепції предмету трудового права (за однією концепцією предмет трудового права складають трудові та тісно пов'язані з ними відносини, за другою — індивідуальні та колективні трудові відносини, що пояснюється різними підходами в науці трудового права до розуміння і визначення трудових відносин) не можна визнати придатною, оскільки колективні трудові відносини, незважаючи на Книгу шосту з однойменною назвою, не включаються у коло суспільних відносин, що регулюються Кодексом, що є цілком нелогічним.

Зміст частини другої ст. 1, ст. 2 проекту ТК України неодноразово піддавався критиці з боку вітчизняних науковців. Так, В.С. Вишневецька відзначає, що виходячи з формулювання, не зовсім зрозуміло, що

саме мається на увазі: індивідуальні й колективні трудові відносини чи відносини, які протягом десятиліть визнаються ядром предмету галузі. І далі вчений зазначає, що аналіз проекту Трудового кодексу України дозволяє зробити висновок, що його ключовим поняттям є «трудові відносини». Але в частині другій ст. 1 проекту ТК України необхідно чіткіше визначити відносини, що регулюються цим Кодексом,

С.В. Вишновецька пропонує закріпити у ст. 2 положення про те, що ТК України регулює трудові відносини, під якими необхідно розуміти відносини, що виникають в силу трудового договору між роботодавцем і працівником, за яким останній зобов'язується особисто виконувати певну трудову функцію (роботу за певною спеціальністю, кваліфікацією чи посадою) за плату, з підпорядкуванням правилам внутрішнього трудового розпорядку, при забезпеченні роботодавцем установлених умов праці [1, с. 60].

У результаті аналізу питань (а фактично – відносин), зазначених у частині другій ст. 1 проекту ТК України, слід дійти висновку, що деякі з них є індивідуальними, а такі, як відносини щодо умов праці, організації та управління процесом праці, забезпечення договірного регулювання умов праці, вирішення колективних трудових спорів – є колективними трудовими відносинами.

У зв'язку з цим пропонується частину другу ст. 1 проекту ТК України викласти в наступній редакції: «Завданням цього Кодексу є регулювання індивідуальних і колективних трудових відносин, розвиток соціального діалогу у сфері праці, забезпечення взаємних прав та обов'язків працівників і роботодавців».

Видається доцільним уточнити назву Книги другої «Виникнення та припинення трудових відносин. Трудовий договір» та іменувати її «Виникнення та припинення індивідуальних трудових відносин. Трудовий договір». Відповідно главу 1 Книги другої законопроекту пропонується іменувати «Індивідуальні трудові відносини і трудовий договір», главу 2 – «Індивідуальні трудові відносини на визначений строк», главу 4 – «Призупинення індивідуальних трудових відносин» і главу 6 – «Припинення індивідуальних трудових відносин».

Таким чином, проектом ТК України порівняно з чинним КЗпП більш повно і детально врегульовані різні види індивідуальних трудових відносин, встановлено нові індивідуальні трудові права та їх гарантії з урахуванням міжнародних та європейських трудових стандартів. Водночас чимало норм законопроекту потребують доопрацювання з урахуванням теорії трудового права, наукових розробок сучасних дослідників, позитивного законодавчого досвіду зарубіжних країн.

Список використаної літератури:

1. Вишновецька С.В. Основні положення Трудового кодексу України / С.В. Вишновецька // У кн.: Кодифікація трудового законодавства України:

[Монографія] / Хуторян Н.М., Лаврів О.Я., Вишновецька С.В. та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф. Н.М. Хуторян, д-ра юрид. наук, проф. М.І. Іншина, д-ра юрид. наук, проф. С.М. Прилипка, д-ра юрид. наук, проф. О.Я. Ярошенка. — Харків: Вид-во «ФІНН», 2009. — С.56-73.

2. Проект Трудового кодексу України: [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua).
3. Чанышева Г.И. Трудовое право Украины / В кн.: Введение в украинское право / Под ред. С.В. Кивалова, Ю.М. Оборотова. — Одесса: Юридическая литература, 2005. — С. 327.

БОРОДКІН М. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ЮРИДИЧНІ ФАКТИ-СТАНИ У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Підстави виникнення зміни і припинення правовідносин, що становлять предмет будь-якої галузі права, є тією категорією, яка визначає її особливості, зокрема зміст методу правового регулювання. Дана обставина зумовлена наявністю родових ознак юридичних фактів, що зумовлюють динаміку правовідносин у кожній самостійній галузі права. Не є виключенням і право соціального забезпечення.

Характеризуючи особливості юридичних фактів у праві соціального забезпечення Н.І. Поклонська вказує на триваючий характер окремих явищ об'єктивної дійсності, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну і припинення правових явищ, до яких відносить непрацездатність, інвалідність тощо. Автор для характеристики таких юридичних фактів використовує поняття «строки», зазначаючи, що строк є встановленим законодавством періодом у часі, протягом якого діють певні правовідносини [1, с. 487]. На нашу думку, така позиція автора є недостатньо обґрунтованою.

Так, у правовій літературі питання правової природи та значення строків для реалізації суб'єктивних прав особистості досліджувалися більшою мірою в рамках цивільного, сімейного, трудового та процесуальних галузей права. На переконання П.І. Жигалкіна строк — це відрізок часу (період, момент), який визначається законом чи, у відповідності з вимогами закону, вольовими діями людей, із закінченням або настанням якого норми права пов'язують певні юридичні наслідки [2, с. 6]. С.А. Комков доходить висновку, що під даною правовою категорією варто розуміти закріплену в законі, підзаконних, локальних нормативно-правових актах, договорах і угодах суб'єктів юридичну

модель об'єктивно існуючого часу, що застосовуються в правовому регулюванні суспільних відносин [3, с. 10].

Таким чином, строками у праві соціального забезпечення є період, момент, що безпосередньо пов'язаний з категорією часу, настання, сплив або перебіг якого є виключно «допоміжним» юридичним фактом, що зумовлює юридично значимі наслідки у праві соціального забезпечення. Строки у праві соціального забезпечення не можуть бути визнані фактичною підставою для виникнення досліджуваної сфери суспільних відносин.

Як вказує В.С. Ковальська у правовій літературі невольове явище дійсності, що триває впродовж певного часового періоду та здатне «накопичувати» з часом ознаки, сукупність яких робить можливим та необхідним правове регулювання суспільних відносин, називається фактичним станом [4, с. 162].

Питання щодо визначення правової природи таких явищ об'єктивної дійсності є предметом жвавої наукової дискусії. Однак, не вдаючись у дискусію щодо юридичної природи правових станів у праві соціального забезпечення варто вказати, що частіше за все саме явища об'єктивної дійсності, що є триваючими у часі, є тією фактичною обставиною, що зумовлює динаміку правовідносин у сфері соціального захисту населення. Так, можна навести значний перелік станів (наприклад, вагітність, тимчасова непрацездатність, інвалідність, старість, самотність, малозабезпеченість тощо), які самі по собі не породжують юридично значимі наслідки у сфері соціального захисту, проте лише за наявності таких життєвих обставин у сукупності з іншими важливими елементами юридичного фактичного складу можливими є виникнення, зміна і припинення соціально-забезпечувальних правовідносин та пов'язаних з ними процедурних та процесуальних правовідносин.

Як уже було зазначено, юридично значимі наслідки у праві соціального забезпечення спричинюють у більшості своїй саме триваючі у часі юридичні факти – факти-стани, особливостями яких у праві соціального забезпечення є триваючий характер, виникнення на основі дій чи подій, які мають самостійне значення, можливість неоднократного застосування, породження юридично значимих наслідків лише у складі юридичного фактичного складу.

Так, однією з підстав виникнення соціально-забезпечувальних правовідносин є безробіття, під яким відповідно до статті 1 Закону України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року розуміється соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування. Безробітна особа може опинитися у складній життєвій ситуації, зумовленій даним соціальним ризиком, у зв'язку з самостійними юридичними фактами, такими як закінчення строку трудового договору (п. 2 ч. 1 ст. 36 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України)), розірвання трудового договору з ініціативи працівни-

ка, власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу або на вимогу профспілкового чи іншого уповноваженого на представництво трудовим колективом органу (п. 4 ч. 1 ст. 36 КЗпП України), інших обставин, визначених трудовим законодавством.

Так, відповідно до ст. 43 Закону України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року статус безробітного надається особі за їх особистою заявою у разі відсутності підходящої роботи з першого дня реєстрації у територіальних органах центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції. Дане положення конкретизоване у Порядку реєстрації, перереєстрації безробітних та ведення обліку осіб, які шукають роботу, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 20 березня 2013 року № 198, відповідно до пункту 6 якого рішення про надання статусу безробітного чи відмову у наданні такого статусу приймається центром зайнятості не пізніше ніж протягом семи календарних днів з дня подання особою заяви про надання статусу безробітного.

Таким чином, безробіття як соціальний ризик, що зумовлює право на отримання конкретних видів соціального захисту, є юридичним фактом-станом, що встановлюється територіальним підрозділом Державної служби зайнятості з дати звернення особи з відповідною заявою та припиняється при наявності обставин, визначених статтею 45 Закону України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року. Тим не менше, виключно відсутність заробітної плати (грошового забезпечення) або інших передбачених законодавством України доходів внаслідок відсутності роботи з незалежних від особи обставин, не є підставою для отримання визначених законодавством соціальних послуг та матеріального забезпечення, метою яких є подолання або пом'якшення несприятливих наслідків безробіття, для цього необхідною є низка другорядних юридичних фактів, серед яких подання відповідної заяви, в окремих випадках наявність страхового стажу, досягнення певного віку тощо. Варто також врахувати, що перебування особи у стані безробіття, зумовлює її право на соціальний захист протягом усього періоду, що ґрунтується на засадах комплексності та не обмежується наданням однієї соціальної послуги або грошової виплати.

Таким чином, юридичним фактом-станом у праві соціального забезпечення є конкретна життєва обставина, яка виникає на підставі діянь чи подій, які мають самостійне юридичне значення, що характеризується тривалим періодом та можливістю у сукупності з іншими юридичними фактами неоднократно породжувати юридично значимі наслідки у сфері соціального захисту населення.

Список використаної літератури:

1. Поклонська Н.І. До питання про строки як юридичні факти в праві соціального забезпечення / Н.І. Поклонська. // Розвиток законодавства про працю і соціальне забезпечення: здобутки і проблеми : тези доп. та наук. повідомл. учасн. IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 5-6 жовт. 2012 р.) / Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». — Х. : Право, 2012. — С. 487-490.
2. Жигалкин П.И. Правовое регулирование сроков в трудовых отношениях: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.05 / П.И. Жигалкин. — Харьков, 1974. — 20 с.
3. Комков С.А. Сроки в трудовом праве Российской Федерации: автореф. дисс. канд. юрид. наук / С.А. Комков. — Томск, 2004. — 28 с.
4. Ковальська В.С. Юридичні факти-стани у сімейному праві: питання правової природи / В.С. Ковальська // Університетські наукові записки. — 2012. — № 4. — С. 162-166.

НАНЬЄВА М. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ЗАКОНОДАВЧЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «НЕДІЙСНОСТІ» ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

Згідно зі ст. 9 Кодексу законів про працю України (далі — КЗпП України) умови договорів про працю, які погіршують становище працівників порівняно з законодавством України про працю, є недійсними. Якщо такі умови включені в трудовий договір, то даний договір не може застосовуватися в трудових відносинах. Також про недійсність у КЗпП України зазначається відносно недійсності умов колективного договору (ст. 16 КЗпП України). Однак дане врегулювання не зняло проблему недійсності договорів у трудовому праві. Особливо дана проблема проявляється щодо недійсності трудового договору, однак питання про недійсність може виникнути і щодо окремих умов у його рамках (наприклад, згода на переведення на іншу роботу була зроблена під впливом насильства чи погрози або обману тощо).

На думку авторів Науково-практичного коментаря до законодавства України про працю, в цілому ст. 9 КЗпП стала певною перешкодою для впровадження ринкових відносин. Ринок передбачає взаємні поступки договірних сторін, досягнення компромісу шляхом взяття на себе кожною із сторін договору про працю додаткових, порівняно з законодавством, прав. Однак, ця стаття забороняє працівникові брати на себе обов'язки, не передбачені законодавством, і відмовлятися від

прав, передбачених законодавством, тому що це погіршило б його становище порівняно з законодавством. Трудові відносини, таким чином, консервуються на рівні мінімуму трудових прав працівників і максимуму їх обов'язків» [1, с. 75].

Поняття недійсності застосовується у Цивільному кодексі України (ст. 215). Саме Цивільним кодексом України детально визначено підстави визнання правочину недійсним та наслідки його недійсності [2].

Цивільне законодавство поділяє недійсні правочини на нікчемні (недійсність яких встановлена законом) та оспорювані (недійсність яких безпосередньо не встановлена законом, але їх дійсність може заперечуватись на підставах, встановлених законом).

На думку Б.В. Фасія [3, с. 507], допустимим є субсидіарне застосування до трудових відносин норм ЦК України про недійсність правочинів, вчинених: малолітньою особою за межами її цивільної дієздатності (ст. 221 ЦК України); неповнолітньою особою за межами її цивільної дієздатності (ст. 222 ЦК України); фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, за межами її цивільної дієздатності (ст. 223 ЦК України); без дозволу органу опіки та піклування (ст. 224 ЦК України); дієздатною фізичною особою, яка у момент його вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними (ст. 225 ЦК України); недієздатною фізичною особою (ст. 226 ЦК України); юридичною особою правочину, якого вона не мала права вчиняти (ст. 227 ЦК України); з метою, що суперечить інтересам держави і суспільства (ст. 228 ЦК України); під впливом помилки (ст. 229 ЦК України); під впливом обману (ст. 230 ЦК України); під впливом насильства (ст. 231 ЦК України).

За відсутності відповідних норм у чинному трудовому законодавстві дані положення цивільного законодавства можуть використовуватися і стосовно окремих дій суб'єктів трудового права, що породжують негативні юридичні наслідки. Так, працівник, діючи під впливом обману або помилки, може дати згоду на переведення на іншу роботу, хоча це не відповідає його інтересам. Або працівник може бути змушений подати заяву про звільнення за власним бажанням під впливом погрози чи насильства і т.д. Такі ж причини можуть змусити працівника написати заяву про добровільне відшкодування заподіяної роботодавцю шкоди. У кожному аналогічному випадку права суб'єкта трудового права мають бути захищені і за відсутності відповідних норм у КЗпП України.

У таких випадках є можливим субсидіарне застосування ст. 215 ЦК України до трудових відносин про те, що недійсним є правочин, якщо його недійсність встановлена законом. А при невідповідності закону окремих умов договору або правочину можливе посилання на ст. 217 ЦК України про недійсність окремих частин правочину, яка не тягне недійсності інших його частин і правочину в цілому, якщо можна припустити, що правочин був би вчинений без включення до нього недійсної частини.

Що стосується осіб, які вправі звернутися до суду з вимогами про визнання юридичних дій недійсними і застосування наслідків подібної недійсності, то це можуть бути суб'єкти трудового права.

С.В. Венедіков висловлює думку про те, що «положення сучасного КЗпП фактично «справляються» з випадками, коли трудові правовідносини мають бути припинені у зв'язку з недотриманням стороною (сторонами) положень діючого законодавства під час укладення трудових договорів» [4, с. 119]. Також він наводить, як приклад, п. 2 ст. 40 КЗпП та п. 7 ст. 36 КЗпП. Проте, ці пункти статей визначають підстави розірвання трудового договору. Отже, можна сказати, що наданому етапі при необхідності визнання трудового договору недійсним, можна розраховувати лише на його розірвання.

Вперше норма, яка передбачає недійсність трудових договорів або окремих їх умов, закріплена у проекті Трудового кодексу України. Відповідно до ст. 47 проекту трудовий договір є недійсним у разі його укладення: з особами без дотримання вимог щодо граничного віку прийняття на роботу; з особою, визнаною у встановленому порядку недієздатною; у разі його укладення з неповнолітніми особами без дотримання певних вимог; в інших випадках, встановлених цим Кодексом та законами.

Трудовий договір може бути визнаний недійсним за рішенням суду, якщо його укладено: під впливом омани, погрози, примушення; без наміру створити юридичні наслідки (удаваний трудовий договір); в інших випадках, встановлених цим Кодексом та законами.

Окремі умови трудового договору є недійсними, якщо вони: погіршують становище працівника порівняно з трудовим законодавством і колективним договором; мають дискримінаційний характер.

Закріплення норм про недійсність трудового договору або окремих його умов у проекті Трудового кодексу України дозволить відмовитися від субсидіарного застосування норм Цивільного кодексу України. У проекті Трудового кодексу України закріплені підстави для визнання трудового договору недійсним або окремих його умов. Зазначені норми дозволять більш повно і ефективно захистити права та інтереси сторін трудового договору.

Водночас у проекті Трудового кодексу України не передбачено поняття недійсності трудового договору. У зв'язку з цим видається доцільним доповнити ст. 47 законопроекту зазначеним поняттям: «Трудовий договір або окремі його умови вважаються недійсними, якщо вони не мають законної сили, внаслідок підстав, передбачених цим Кодексом, з дня, коли роботодавець дізнався або повинен був дізнатися про наявність таких підстав».

Список використаної літератури:

1. Науково-практичний коментар до законодавства про працю / В. Г. Ротань, І. В. Зуб, Б. С. Стичинський. — 6-е вид., доп. і перероб. — К., 2006. — 976 с.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV / Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40. — Ст. 356.
3. Фасій Б.В. Субсидіарне застосування норм цивільного законодавства про недійсність договору до трудових відносин / Б. В. Фасій // Молодий вчений. — 2016. — № 3(30). — С. 505-508.
4. Венедіктов С.В. Щодо можливості існування недійсності договору в трудових правовідносинах / С.В. Венедіктов // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна № 945. Серія «Право». — 2011. — № 9. — С. 118-121.

МЕЛЬНИК В. П.

Київський інститут інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
старший викладач кафедри соціально-гуманітарних і правових дисциплін
Інститут права імені І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»,
здобувач кафедри муніципального права
та адміністративно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук

ДЕРЖАВНИЙ СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: СУТНІСТЬ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Розбудова в Україні новітньої моделі держави, виходячи із об'єктивних передумов розвитку громадянського суспільства, підвищення ефективності та дієвості прав та свобод людини, вимагає за необхідне формування чіткої стратегії на організацію та проведення соціальних реформ, насамперед у сфері соціального захисту. Спрямованість розвитку системи соціального захисту має передбачати дієві та доступні механізми реалізації соціальних прав [1, с. 17-18] відповідно до потреб сьогодення, у тому числі потреб та інтересів соціально вразливих категорій осіб.

Згідно ст. 4 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [2] соціальний захист осіб з інвалідністю є складовою діяльності держави щодо забезпечення прав і можливостей інвалідів нарівні з іншими громадянами та полягає у наданні пенсії, державної допомоги, компенсаційних та інших виплат, пільг, соціальних послуг, здійсненні реабілітаційних заходів, встановленні опіки (піклування) або забезпеченні стороннього догляду.

Чи не основна увага, у контексті проведення соціальних реформ, має стосуватися реформування державного соціального захисту, урахувавши те, що саме держава провадить системну соціально-захисну діяльність, спрямовану на підтримку найбільш соціально вразливих категорій осіб, декларує новітню стратегію розвитку пов'язану із процесами децентралізації влади, перерозподіл повноважень між центральними та місцевими органами влади [3]. До того ж, останнім часом, урахувавши очевидні труднощі подолання наслідків фінансово-економічної кризи, необхідність протидії внутрішнім та зовнішнім викликам, інші чинники, державний соціальний захист перебуває у системній кризі. На це також вказує застарілість та неузгодженість чинного законодавства з питань соціального захисту осіб з інвалідністю [4]. Це значно ускладнює пошуку найбільш оптимальної та прийнятної моделі державного соціального захисту. На особливу увагу, проблематика реформування державного соціального захисту стосується інтересів осіб з інвалідністю як важлива складова проведення системної та комплексної соціальної реформи.

Конституція України (ч. 1 ст. 46) [5], проголошуючи право на соціальний захист як право громадян, що включає «право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом», встановлює, що воно гарантується за рахунок «бюджетних..... джерел соціального забезпечення» (ч. 2 ст. 46). Тому, державний соціальний захист посідає основну ланку соціального розвитку держави.

З правової точки зору, державний соціальний захист являє собою основну організаційно-правову форму соціального захисту осіб з інвалідністю. У державному соціальному захисті осіб з інвалідністю, основна роль належить уповноваженим органами державної влади (центральним та місцевим). Важливе місце у державному соціальному захисті осіб з інвалідністю належить Міністерству соціальної політики України [6], підпорядкованим органам (установам, організаціям тощо), Фонду соціального захисту інвалідів [7], місцевим державним адміністраціям [8], а також органам місцевого самоврядування [9]. Також останнім часом в Україні формуються інституції уповноважених з прав людей з інвалідністю [10; 11]. Слід зауважити, що система уповноважених суб'єктів у державному соціальному захисті осіб з інвалідністю потребує системної гармонізації.

За своєю суттю, державний соціальний захист осіб з інвалідністю — це організаційно-правова форма соціального захисту осіб з інвалідністю, яка передбачає надання таким особам матеріальної та/або інших видів підтримки уповноваженими на те органами державної влади, інших уповноваженими суб'єктами за рахунок коштів Державного та/або місцевих бюджетів.

Сучасний стан державного соціального захисту осіб з інвалідністю характеризують наступні особливості: не відповідність сучасному стану розвитку суспільства, держави; відсутність належного та системного державного управління з питань соціального захисту; невідповідність стратегії щодо децентралізації влади; відсутність належного та системного правового регулювання відносин з питань державного соціального захисту; невідповідність окремих видів соціального захисту прожитковому мінімуму; відсутність механізмів інформаційно-правової, роз'яснювальної роботи щодо осіб з інвалідністю з питань видів державного соціального захисту; відсутність ефективного механізму імплементації міжнародних, у тому числі європейських соціальних стандартів; складність механізмів щодо реалізації, гарантування та правової охорони прав у державному соціальному захисті; складність механізмів державного нагляду та громадського контролю.

В умовах стрімкого зростання чисельності осіб з інвалідністю, відсутності ранньої діагностики захворювань, інших механізмів попередження інвалідності, належних умов реабілітації тощо, державний соціальний захист потребує системного удосконалення та реформування, виходячи із потреби забезпечення щодо них належних соціальних стандартів та гарантій відповідно до стану розвитку суспільства та держави, забезпечення гідного рівня життя. Також, важливою складовою реформи державного соціального захисту осіб з інвалідністю має стати урахування тенденцій щодо децентралізації влади через підвищення ролі та значення місцевих владних інституцій, у тому числі місцевих територіальних громад. У контексті децентралізаційних процесів, вартують уваги питання щодо покращення доступності та якості видів соціального захисту, у тому числі соціальних послуг, збільшення обсягу соціальних допомог та послуг, що надаються соціально вразливим верствам населення, розширення можливостей органів місцевого самоврядування провадити діяльність у соціальній сфері та забезпечувати зростання стандартів якості життя населення.

Ураховуючи зазначене, основними тенденціями удосконалення державного соціального захисту осіб з інвалідністю є наступні: 1) формування дієвої моделі публічного соціального захисту осіб з інвалідністю як складова процесів децентралізації владних інституцій на основі чітко означеної мети, завдань та принципів відповідного реформування; 2) урахування міжнародних, у тому числі європейських, соціальних стандартів; 3) посилення ефективності правового статусу осіб з інвалідністю у державному соціальному захисті; 4) розробка дієвих, ефективних та доступних механізмів реалізації, гарантування прав осіб з інвалідністю у державному соціальному захисті; 5) спрямованість на забезпечення належного рівня та якості життя осіб з інвалідністю; 6) удосконалення правового статусу уповноважених органів у державному соціальному захисті осіб з інвалідністю; 7) удосконалення правового статусу інститутів уповноважених з прав людей з інвалідністю; 8) поси-

лення ефективності державного нагляду, контролю, громадського контролю з питань державного соціального захисту осіб з інвалідністю; 9) посилення доступності юрисдикційних способів захисту прав осіб з інвалідністю у державному соціальному захисті.

Подальша стратегія реформування державного соціального захисту осіб з інвалідністю передбачає за необхідне розробку, суспільне обговорення, експертизи, у тому числі за участю експертів, вчених, інших фахівців та подальше ухвалення Верховною Радою України кодифікованого закону у цій сфері.

Список використаної літератури:

1. Іншин М.І., Сіроха Д.І. Соціальна держава: сутність і перспективи // М.І. Іншин, Д.І. Сіроха // Актуальні проблеми соціального права: збірник матеріалів учасників всеукраїнських соціальних програм (заходів) ВГОІ «Інститут реабілітації та соціальних технологій» у 2014 р./За загальною редакцією М.І. Іншина, В.Л. Костюка, В.О. Попелюшка. — К.: ПВГОІ «ІР СТ Україна», 2015. — С. 17-21.
2. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21 березня 1991 року № 875-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 21. — Ст. 252.
3. Реформи, що проводяться у сфері соціальної політики, узгоджуються з реформою децентралізації влади // [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.mlsp.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=189150.
4. Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України від 6 жовтня 2005 року № 2961-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 2-3. — Ст. 36.
5. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
6. Про затвердження положення про Міністерство соціальної політики України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 року № 423 // Урядовий кур'єр від 15.07.2015 р., № 126.
7. Про затвердження Положення про Фонд соціального захисту інвалідів: наказ Міністерства соціальної політики України від 14.04.2011 р. № 129 // [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0528-11/paran13#n13>.
8. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 20-21. — Ст. 190.
9. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 24. — Ст. 170.
10. Про Уповноваженого Президента України з прав людей з інвалідністю: Указ Президента України від 1 грудня 2014 року № 902/2014 // Урядовий кур'єр від 03.12.2014 р. № 225.
11. Про затвердження Положення про Урядового уповноваженого з прав осіб з інвалідністю та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 3 січня 2013 р. № 5: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2017 р. № 125 // Урядовий кур'єр від 11.03.2017 р. № 45.

ШИШЛЮК В. Р.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З ПІДСТАВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО ОЧИЩЕННЯ ВЛАДИ»

З прийняттям 16.09.2014 р. Закону України «Про очищення влади» [1] статтю 36 КЗпП України [2] доповнено новою підставою припинення трудового договору – п. 7² з підстав, передбачених Законом України «Про очищення влади».

У пояснювальній записці до проекту даного Закону вказувалось, що запровадження в Україні обов'язковості проходження процедури перевірки при призначенні/обранні на посади у органах державної влади (державних органах), а також осіб, які вже займають ці посади, дасть змогу сформувати апарат управління з осіб, які не скомпрометували себе співучастю у злочинах попередньої політичної системи, а також очистити апарат управління від осіб, які причетні до злочинів попередньої влади, у тому числі, й влади, яка панувала до проголошення незалежності України [3].

Можна зробити висновок, що цей Закон передбачав дві мети: 1) формування апарату управління з осіб, які не скомпрометували себе співучастю у злочинах попередньої політичної системи; 2) очищення апарату управління від осіб, які причетні до злочинів попередньої влади, у тому числі, й влади, яка панувала до проголошення незалежності України.

Процедура формування апарату управління з осіб, які не скомпрометували себе співучастю у злочинах попередньої політичної системи передбачає, що відповідно до ч. 3 ст. 6 Закону України «Про очищення влади» встановлення перевіркою факту належності особи до переліку осіб, щодо яких застосовуються заборони, визначені ч.ч. 3 або 4 ст. 1 цього Закону, є підставою для відмови у призначенні такої особи на посаду, на яку вона претендує.

Таким чином, застосування обмежень відбувається до моменту прийняття особи на посаду, на яку вона претендує, тому трудові або службові відносини не виникають, відповідно не виникає потреба в їх припиненні шляхом застосування підстави, передбаченої п. 7² ст. 36 КЗпП України.

Стовсно другої категорії осіб, зокрема осіб, які причетні до злочинів попередньої влади, у тому числі, й влади, яка панувала до проголошення незалежності України, слід відзначити, що переважна більшість з них обіймають, перелічені в ст. 3 Закону України «Про очи-

щення влади», посади в порядку призначення. Це означає, що з такими особами трудовий договір не укладається.

Винятки становлять особи, зазначені в п. 8 ч. 2 ст. 3 вказаного Закону — керівники державних підприємств, що належать до сфери управління суб'єкта надання адміністративних послуг, яке відповідно до законодавства вчиняє дії, необхідні для надання адміністративних послуг. Прийняття на роботу зазначеної категорії осіб відповідно до п. 4 постанови Кабінету Міністрів України «Про застосування контрактної форми трудового договору з керівником підприємства, що є у державній власності» від 19.03.1993 р. [4], здійснюється шляхом укладання контракту, який є особливою формою трудового договору (ст. 21 КЗпП України).

З аналізу наведених норм вбачається, що п. 7² ст. 36 КЗпП України як підстава припинення трудового договору має обмежену сферу застосування, яку становлять винятково керівники державних підприємств, що належать до сфери управління суб'єкта надання адміністративних послуг, яке відповідно до законодавства вчиняє дії, необхідні для надання адміністративних послуг.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. [5] затверджено план проведення перевірок відповідно до Закону України «Про очищення влади». Зазначеним розпорядження передбачається, що граничним строком проведення перевірок відповідно до Закону України «Про очищення влади» є грудень 2019 р. — стосовно військових посадових осіб Збройних Сил та інших утворених відповідно до законів військових формувань, крім військовослужбовців строкової військової служби та військовослужбовців служби за призовом під час мобілізації.

Таким чином, проведення заходів з метою очищення влади обмежується часовими рамками, визначеними у зазначеному розпорядженні Кабінету Міністрів України. Відповідно, можна зробити висновок, що по закінченню реалізації таких заходів, буде оновлено кадровий склад системи державного управління, а тому у застосуванні п. 7² ст. 36 КЗпП України зникне потреба та норма втратить актуальність.

Відповідно до п. 2.26 Інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників записи про причини звільнення у трудовій книжці повинні провадитись у точній відповідності з формулюванням чинного законодавства із посиланням на відповідну статтю, пункт закону [6].

В наведений нормі не міститься вказівки на те, що причини звільнення у трудовій книжці повинні вказуватись з посиланням на відповідний пункт та статтю саме КЗпП України. Тому при звільненні підстав, передбачених Законом України «Про очищення влади» можливо посилатись саме на відповідний пункт та частину ст. 3 цього Закону при звільненні осіб, які займають відповідні посади шляхом призначення.

Як уже зазначалось, у аналогічному випадку з припиненням трудового договору на підставі п. 7¹ ст. 36 КЗпП України, оскільки ч. 14 ст. 5 Закону України «Про очищення влади» передбачає можливість та порядок припинення трудового договору з підстав, визначених цим Законом, не доцільно окремо передбачати самостійну підставу припинення трудового договору за даною підставою, а посилатись на п. 9 ст. 36 КЗпП України. Тому до ст. 36 КЗпП України слід внести відповідні зміни шляхом вилучення п. 7².

Список використаної літератури:

1. Про очищення влади: Закон України від 16.09.2014 № 1682-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2014. — № 44. — Ст. 2041.
2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1971. — Додаток до № 50. — Ст. 375.
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про очищення влади» від 24.07.2014 р. 4359а // Офіційний веб-портал Верховної Ради України / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51795.
4. Про застосування контрактної форми трудового договору з керівником підприємства, що є у державній власності : постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.1993 р. № 203 // Зібрання постанов Уряду України. — 1993. — № 6. — Ст. 121.
5. Про затвердження плану проведення перевірок відповідно до Закону України «Про очищення влади» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. № 1025-р. // Офіційний вісник України. — 2014. — № 85. — Ст. 101.
6. Про затвердження інструкції про порядок ведення трудових книжок працівників : наказ № 58 від 29.07.1993 р. : із змінами, внесеними згідно з наказом Мініпраці № 29 від 26.03.1996; наказом Міністерства праці та соціальної політики № 259 від 08.06.2001, № 266 від 24.09.2003; наказом Міністерства соціальної політики № 748 від 08.11.2013 // Управління освітою. — 2014. — № 18. — С. 13-24.

БУРЛАЧЕНКО Д. В.

аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення Національного університету «Одеська юридична академія»

НАГЛЯД І КОНТРОЛЬ ЗА ДОТРИМАННЯМ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЗА ПРОЕКТОМ ТРУДОВОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Система державних органів, які здійснюють нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю та про охорону праці, та їх поновлення визначені законодавством (КЗпП України, Законом Укра-

їни «Про охорону праці», Положенням про Державну службу України з питань праці тощо). Так, Державна служба України з питань праці відповідно до Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 року № 96 [1], здійснює державний нагляд (контроль) за дотриманням законодавства про працю юридичними особами, в тому числі їх структурними та відокремленими підрозділами, які не є юридичними особами, й фізичними особами, які використовують найману працю; здійснює контроль за якістю проведення атестації робочих місць за умовами праці; здійснює державний нагляд (контроль) у сфері гігієни праці та здійснює інші повноваження.

Звертає на себе увагу та обставина, що у вищезазначеному та інших нормативно-правових актах терміни «нагляд» і «контроль» вживаються як тотожні, з чим не можна погодитися. Як вже відзначалось вище, зміст зазначених понять є різним, а відповідно і повноваження із здійснення нагляду і контролю компетентних органів повинні бути чітко визначеними законодавством.

У чинному КЗпП України (глава XVIII) державний нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю не розмежовуються. У частинах першій і другій ст. 259 КЗпП України йдеться про державний нагляд і контроль за додержанням законодавства про працю, а в частині третій – про громадський контроль за додержанням законодавства про працю, який здійснюють професійні спілки та їх об'єднання.

До проекту Трудового кодексу України № 1658 включено окрему Книгу сьому «Нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства». Перевагою законопроекту є чітке розмежування функцій державного нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства (ст. ст. 344, 346). Відповідно до частини третьої зазначеної статті державний нагляд за дотриманням трудового законодавства передбачає проведення уповноваженими органами виконавчої влади перевірок, постійного спостереження за дотриманням центральними і місцевими органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, роботодавцями вимог цього Кодексу, інших актів трудового законодавства, угод, колективних та трудових договорів.

Державний контроль передбачає здійснення центральними і місцевими органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування перевірок дотримання роботодавцями, які перебувають у сфері їх управління, вимог цього Кодексу, інших актів трудового законодавства, колективних угод, колективних та трудових договорів (ч. 4 ст. 344).

В окремій статті 345 визначено систему органів, які здійснюють державний нагляд за дотриманням трудового законодавства. В частині третій даної статті закріплено важливу норму про те, що розподіл повноважень між органами державного нагляду за дотриманням трудового

законодавства та законодавства про безпечні та здорові умови праці встановлюється відповідно до законодавства.

Функцію громадського контролю за дотриманням трудового законодавства відповідно до ст. 348 проекту ТК України здійснюють професійні спілки та їх об'єднання. Крім того, новелою законопроекту є норма про здійснення контролю за дотриманням трудового законодавства з боку роботодавця (ст. 349). Зазначена норма сформульована як обов'язок роботодавця постійно контролювати стан дотримання вимог цього Кодексу, інших актів трудового законодавства, угод, колективних і трудових договорів, а також спеціального законодавства у сфері безпечних і здорових умов праці.

Тривалий час звернення працівника до органів прокуратури вважалося юрисдикційною формою захисту ним своїх трудових прав. За чинним Законом України «Про прокуратуру» [2] прокуратуру позбавлено функції нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина. Відповідно до частини першої ст. 2 Закону на прокуратуру покладаються такі функції:

- 1) підтримання державного обвинувачення в суді;
- 2) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, визначених цим Законом;
- 3) нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство;
- 4) нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах, а також при застосуванні інших заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням особистої свободи громадян.

Згідно з частиною першою Розділу XIII «Перехідні положення» Закону України «Про прокуратуру» прокуратура виконує функцію нагляду за додержанням прав і свобод людини і громадянина, додержанням законів з цих питань органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими і службовими особами виключно у формі представництва інтересів громадян або держави в суді.

Частиною першою ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» передбачено, що представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом.

Прокурор здійснює представництво в суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) у випадках, якщо така особа не спроможна самотійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист (ч. 2 ст. 23).

Список використаної літератури:

1. Положення про Державну службу України з питань праці: Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 року № 96 // Офіційний вісник України. — 2015. — № 21. — Ст. 584.
2. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII // Відомості Верховної Ради України. — 2015. — № 2-3. — Ст. 12.

НАУМОВ Д. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВИКОНАННЯ ПРИЙНЯТИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ НА ТЕРИТОРІАЛЬНОМУ РІВНІ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ

Ефективне функціонування правового інституту соціального діалогу залежить від неухильного та повного дотримання принципів соціального діалогу, визначених у національних та міжнародних нормативних актах.

Дотримання принципів соціального діалогу та застосування їх у практичній діяльності сторонами та суб'єктами соціального діалогу дозволяє досягати спільних домовленостей та приймати узгоджені рішення.

У національному законодавстві принципи соціального діалогу вперше були законодавчо визначені із прийняттям у 2010 році Закону України «Про соціальний діалог в Україні» [1].

У працях вітчизняних науковців принципи соціального діалогу розглядаються як основоположні ідеї, вихідні положення, на яких базується соціальний діалог, а також передбачені законом основні засади, яким у своїй практичній діяльності мають слідувати сторони соціального діалогу [2].

Перелік основних принципів соціального діалогу закріплений у ст. 3 Закону України «Про соціальний діалог в Україні», а саме: законності та верховенства права; репрезентативності і правоможності сторін та їх представників; незалежності та рівноправності сторін; конструктивності та взаємодії; добровільності та прийняття реальних зобов'язань; взаємної поваги та пошуку компромісних рішень; обов'язковості розгляду пропозицій сторін; пріоритету узгоджувальних процедур; відкритості та гласності; обов'язковості дотримання досягнутих домовленостей; відповідальності за виконання прийнятих зобов'язань.

У ст. 8 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» метою колективних переговорів на територіальному рівні визначено укладення територіальних угод.

Ст. 3 Закону України «Про колективні договори і угоди» [3] містить бланкетну норму щодо визначення складу сторін колективних угод відповідно до Закону України «Про соціальний діалог в Україні», нормами ст. 4 якого визначено, що на територіальному рівні соціальний діалог здійснюється на тристоронній основі, а до сторін соціального діалогу належать профспівкова сторона, сторона роботодавців та сторона органів виконавчої влади. На території відповідної адміністративно-територіальної одиниці стороною соціального діалогу можуть бути органи місцевого самоврядування в межах повноважень, визначених законодавством.

Особливого актуального значення при виконанні умов укладених територіальних угод набуває дотримання принципу відповідальності за виконання прийнятих зобов'язань.

Ст. 19 Закону України «Про соціальний діалог в Україні» визначено, що особи, винні в порушенні законодавства про соціальний діалог, несуть відповідальність згідно із законом.

Невиконання умов укладених територіальних угод доцільно визначити як одну з підстав притягнення до юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю.

Види відповідальності та розміри стягнень за невиконання умов територіальних угод визначено Законом України «Про колективні договори і угоди», Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» [4] та Кодексом України про адміністративні правопорушення [5].

Проблемним аспектом реалізації принципу відповідальності за виконання прийнятих зобов'язань на територіальному рівні соціального діалогу є відсутність норм щодо притягнення до відповідальності за невиконання умов територіальних угод представників сторони органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які беруть на себе значну кількість зобов'язань при укладанні територіальних угод.

З іншої сторони, згідно норм ст. 18 Закону України «Про колективні договори і угоди» на осіб, які представляють роботодавця чи профспівки або інші уповноважені трудовим колективом органи і з вини яких порушено чи не виконано зобов'язання щодо колективного договору, угоди, накладається штраф до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, і вони також несуть дисциплінарну відповідальність аж до звільнення з посади.

З метою належного дотримання принципу відповідальності за виконання прийнятих зобов'язань на територіальному рівні соціального діалогу доцільно запропонувати:

- запровадити статистичну звітність щодо кількості прийнятих, виконаних, виконаних частково та невиконаних зобов'язань кожної зі сторін соціального діалогу на територіальному рівні;
- передбачити обов'язкове щорічне оприлюднення звітів щодо виконання умов територіальних угод;
- кодифікувати у проекті Трудового кодексу норми щодо юридичної відповідальності за порушення законодавства про працю, у тому числі за порушення законодавства про соціальний діалог у сфері праці із дотриманням принципу рівноправності представників сторін соціального діалогу.

Список використаної літератури:

1. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23 грудня 2010 року № 2862-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 28. – Ст. 255.
2. Чанишева Г. І. Основні принципи соціального діалогу у сфері праці. / Г.І. Чанишева // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2014. – № 1. – С. 100-106.
3. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01 липня 1993 року № 3356-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 36. – Ст. 361.
4. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03 березня 1998 року № 137/98-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998 – № 34. – Ст. 227.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1998 року № 8073-X // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984 – № 51. – Ст. 1122.

ПАНЧЕНКО Г. В.

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін

НЕОБХІДНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ ЯК ЗАПОРУКА НАЦІОНАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ

Тривала соціально-економічна та політична криза в Україні докорінно змінила життя населення. Перебудова економічних відносин в умовах спаду виробництва, інфляції, зміни форм власності призвела до різкого зниження рівня життя населення. Найважливіші соціальні досягнення практично виявилися ліквідованими. Проведення Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської області, тимчасове окупвання Автономної республіки Крим зумовило нагальну потребу у доко-

рінному перегляді існуючого державного механізму, механізму забезпечення прав та свобод як кожного окремого громадянина так і особливих категорій громадян, зокрема тих які були залучені до захисту державного суверенітету та цілісності, а також членів їх сімей.

Наразі, безпекове середовище довкола України є складним та динамічним. Зважаючи на наявні військові та політичні загрози державному суверенітету країни питання соціального захисту та державних гарантій набуває особливої актуальності. Так, наразі одним із найважливіших науково-практичних питань є напрацювання механізму державного захисту та гарантій не лише професійних військових, але й осіб які добровільно встали до лан Збройних Сил України або самоорганізувалися з метою захисту національних інтересів. У сучасних умовах держава є основним суб'єктом соціальної політики, а тому, визначаючи напрями цієї політики, вона повинна гарантувати реалізацію прав громадян на соціальне забезпечення та створювати умови для ефективного функціонування відповідної системи.

Виконуючи свій обов'язок щодо захисту України, який пов'язаний із ризиком для життя, громадянин вправі вимагати додаткових гарантій щодо забезпечення як себе безпосередньо так і членів своєї сім'ї. Насправді, проблеми соціального та економічного забезпечення ветеранів бойових дій стосуються не лише цієї категорії осіб. Вирішуючи питання, що пов'язані з захистом осіб, які захищали свою Батьківщину, вирішуються питання й загальносоціального характеру.

Учасники бойових дій мають право, як громадяни України, на соціальний захист, однак поряд із цим Основний закон має спеціальну норму, щодо захисту військовослужбовців та їх сімей. Так, у ст. 17 Конституції України визначено, що держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. Таким чином, система соціального захисту учасників бойових дій є складовою системи загальнодержавного соціального захисту. Аналізуючи місце правового статусу учасників бойових дій можна зазначити наступне, що на них, як на громадян України розповсюджуються норми загального правового статусу, однак поряд із цим існує ще й спеціальний правовий статус.

Важливість соціального захисту військовослужбовців знайшла своє правове закріплення зокрема у Воєнній доктрині України статтею 17 якої передбачається серед основних завдань воєнної політики відновлення престижу військової служби та забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, учасників АТО в Донецькій і Луганській областях та членів їх сімей. Особливість правового статусу та необхідність належного соціально-економічного забезпечення військовослужбовців, а учасники бойових дій, входять до їх числа, підкреслюється в багатьох програмних та нормативно-правових актах України.

Зокрема, Закон України “Про основи національної безпеки” акцентує увагу, що загрозами національним інтересам і національній безпеці є: небезпечне зниження рівня забезпечення військовою та спеціальною технікою та озброєнням нового покоління Збройних Сил України, інших військових формувань, що загрожує зниженням їх боєздатності; незадовільний рівень соціального захисту військовослужбовців, громадян, звільнених з військової служби, та членів їхніх сімей. Тож, вплив рівню соціального захисту військовослужбовців на стан обороноздатності країни законодавець ставить в один ряд із такими аспектами як застарілість військово-промислового комплексу, що безперечно підкреслює важливість першого. Надалі законодавець визначає основними напрямками державної політики: прискорення реформування Збройних Сил України та інших військових формувань з метою забезпечення їх максимальної ефективності та здатності давати адекватну відповідь реальним та потенційним загрозам Україні; перехід до комплектування Збройних Сил України на контрактній основі; здійснення державних програм модернізації наявних, розроблення та впровадження новітніх зразків бойової техніки та озброєнь; посилення контролю за станом озброєнь і захищеністю військових об’єктів; активізація робіт з утилізації зброї; впровадження системи демократичного цивільного контролю над Воєнною організацією та правоохоронними органами держави; забезпечення соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Головною метою воєнної політики України є створення умов для відновлення територіальної цілісності держави, її суверенітету і недоторканності в межах державного кордону України. Виходячи із засад внутрішньої і зовнішньої політики, з урахуванням характеру актуальних загроз національній безпеці основними завданнями воєнної політики України у найближчий час і в середньостроковій перспективі є: локалізація та нейтралізація у найкоротший строк воєнно-політичної кризи у східних регіонах України, запобігання її переростанню у масштабну збройну агресію; відновлення престижу військової служби; удосконалення державної інформаційної політики у воєнній сфері; забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, учасників АТО в Донецькій і Луганській областях та членів їх сімей.

Аналогічні положення знаходимо і у Стратегії національної безпеки України затвердженої Указом Президента України від 26.05.2015 року, а саме забезпечення готовності держави, її економіки і суспільства до оборони та відбиття зовнішньої агресії у будь-яких формах і проявах (зокрема у формі гібридної війни), підвищення рівня обороноздатності держави є ключовим пріоритетом політики національної безпеки. Пріоритетом у цій сфері є реформування Збройних Сил України з метою забезпечення їх ефективності, мобільності, оснащення сучасним озброєнням, військовою і спеціальною технікою та на основі цього —

спроможності забезпечити оборону держави. Удосконалення військової кадрової політики, підвищення престижу військової служби, поліпшення фінансового і соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей.

Отже, враховуючи вищенаведене, можемо зробити висновок, що питання державної безпеки безпосередньо пов'язані не лише із наявністю матеріально-технічного військового комплексу, але й з вирішенням проблем належного соціального забезпечення військових, як специфічних суб'єктів забезпечення обороноздатності.

ШЕВЧЕНКО Н. П.

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
аспірант кафедри публічного управління та адміністрування

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: УМОВИ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПЕРЕРАХУНКУ

На сьогодні продовжується судова практика за позовами непрацюючих державних службовців у справах щодо визнання неправомірних дій органів Пенсійного фонду та зобов'язання вчинити дії щодо перерахунку розміру пенсії, обчисленого за нормами Закону України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 року № 3723-ХІІ [4], в зв'язку з підвищенням заробітної плати державних службовців.

Відповідно до ст. 46 Конституції України, громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Право на отримання пенсії є конституційним правом громадянина України [2].

Відповідно до ст.37 Закону України «Про державну службу» (в редакції, що діяла до внесення змін Законом України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» [3]) пенсія державним службовцям призначається в розмірі 80 відсотків від сум їх заробітної плати, на які нараховуються страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, а особам, які на час звернення за призначенням пенсії не є державними службовцями, – у розмірі 80 відсотків заробітної плати працюючого державного службовця відповідної посади та рангу за останнім місцем роботи на державній службі. За кожний повний рік роботи понад 10 років на державній службі пенсія збільшується на один відсоток заробітку, але не більше 90 відсотків заробітної плати [4].

Згідно ст.37¹ Закону України «Про державну службу» (у попередній редакції) у разі підвищення розміру заробітної плати працюючим державним службовцям, а також у зв'язку із набуттям особою права на пенсійне забезпечення державного службовця за цим Законом відповідно здійснюється перерахунок раніше призначених пенсій [4].

Порядок обчислення заробітної плати для перерахунку пенсії державного службовця затверджено постановою Кабінету Міністрів України № 865 [5]. Даною постановою було встановлено, що у разі підвищення розміру заробітної плати працюючим державним службовцям відповідно до рішень Кабінету Міністрів України заробітна плата для перерахунку пенсії визначалась, виходячи з заробітної плати працюючих державних службовців за тими ж посадами.

Із прийняттям постанови Кабінету Міністрів України № 622 від 14 вересня 2016 року «Деякі питання пенсійного забезпечення окремих категорій осіб» [1] постанова кабміну № 865 втратила чинність. Таким чином, станом на сьогодні Кабінетом Міністрів України всупереч ст.37¹ Закону України «Про державну службу» не визначено порядку перерахунку призначених пенсій державним службовцям.

Статтею 22 Конституції України передбачено, що конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані, що при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод [2]. Аналогічна норма закріплена в пункті 19 постанови Пленуму Верховного Суду України № 8 від 13 червня 2007 року «Про незалежність судової влади» [7]. Тому, застосуванню підлягають норми, що діяли на момент призначення особі пенсії.

Ч. 2 ст. 37¹ Закону України «Про державну службу» перерахунок пенсії здійснюється виходячи із сум заробітної плати, на які нараховуються страхові внески на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування працюючого державного службовця відповідної посади та рангу на момент виникнення права на перерахунок пенсії [4].

Водночас, частиною 2 ст. 33 Закону України «Про державну службу» було встановлено, що заробітна плата державних службовців складається з посадових окладів, премій, доплати за ранги, надбавки за вислугу років на державній службі та інших надбавок [4].

Державним службовцям можуть установлюватися надбавки за високі досягнення у праці і виконання особливо важливої роботи, доплати за виконання обов'язків тимчасово відсутніх працівників та інші надбавки і доплати, а також надаватися матеріальна допомога для вирішення соціально-побутових питань. Умови оплати праці державних службовців, розміри їх посадових окладів, надбавок, доплат і матеріальної допомоги визначаються Кабінетом Міністрів України.

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про оплату праці» [8], який є загальним законом та розповсюджує свою дію в тому числі на визначення заробітної плати державних службовців, структура заробітної плати

складається з основної, додаткової та інших заохочувальних та компенсаційних виплат, до яких належать виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, компенсаційні та інші грошові і матеріальні виплати, які не передбачені актами чинного законодавства, або які проводяться понад встановлені зазначеними актами норми.

Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [6] не містить визначення заробітної плати, на підставі якої здійснюється розрахунок пенсії. Із змісту статті 40 вказаного Закону вбачається, що з середньої заробітної плати (доходу) повинні бути сплачені страхові внески.

З наведеного попередньо, можна зробити висновок, що премії, надбавки за виконання особливо важливої роботи, надбавки за високі досягнення у праці, матеріальна допомога на вирішення соціально-побутових питань, матеріальна допомога на оздоровлення та індексація належить до додаткових видів грошового забезпечення і мають прийматися в розрахунок при нарахуванні чи перерахунку пенсії.

Посилання органів ПФУ на те, що підстави для видачі довідок про заробітну плату для перерахунку пенсій відсутні і на те, що пенсії, призначені згідно із Законом України «Про державну службу» від 16 грудня 1993 року за № 3723-ХІІ, у зв'язку із збільшенням окладів, рангів та виступи по посаді державної служби не перераховуються, є протиправним.

Таким чином, вважаємо, що відсутність порядку перерахунку пенсії не може бути підставою для позбавлення особи права на такий перерахунок.

Список використаної літератури:

1. Деякі питання пенсійного забезпечення окремих категорій осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2016 року № 622 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/622-2016-п>.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр>.
3. Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України : Закон України від 28 грудня 2014 року № 76-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/76-19>.
4. Про державну службу : Закон України від 16 грудня 1993 року № 3723-ХІІ [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3723-12>.
5. Про деякі питання вдосконалення визначення розмірів заробітку для обчислення пенсії : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2000 року № 865 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/ru/865-2000-п>.

6. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09 липня 2003 року № 1058-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>.
7. Про незалежність судової влади : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 13 червня 2007 року № 8 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-07>.
8. Про оплату праці : Закон України від 24 березня 1995 року № 108/95-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр>.

ЛАБАНЬ А. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри трудового права та права соціального забезпечення

ПРАВО РОБОТОДАВЦЯ НА ДОБІР ПРАЦІВНИКІВ ЯК ОСНОВНЕ ТРУДОВЕ ПРАВО

Ключовим суб'єктом при формуванні в Україні ринкової моделі трудових відносин виступає роботодавець, оскільки саме його діяльність спрямована на створення нових робочих місць, створення умов для залучення найманої праці, забезпечення реалізації трудових прав та надання соціально-трудоових гарантій працівникам, а також бере участь у трудових відносинах з трудовим колективом, професійною спільнотою, іншими учасниками.

Важливим елементом правового статусу роботодавця як суб'єкта індивідуальних трудових правовідносин є основні трудові права та обов'язки, які потребують чіткого законодавчого закріплення.

У чинному Кодексі законів про працю України (далі — КЗпП України) відсутній перелік основних прав роботодавця, що надає певної невизначеності його трудоправовому статусу.

На сьогодні право роботодавця на добір працівників належним чином не закріплено у чинному КЗпП України, в інших законодавчих актах. Норми про добір працівників роботодавцем містяться в різних нормативно-правових актах, що призводить до випадків дискримінації та неоднакового їх тлумачення.

На відміну від КЗпП України у проекті Трудового кодексу України (далі — ТК України), що готується до прийняття у другому читанні, вперше у національному законодавстві закріплено основні права роботодавця, серед яких право роботодавця на добір працівників. Це право є новим для трудового законодавства України.

Законодавче визнання права роботодавця на добір працівників є цілком виправданим, адже розширює правосуб'єктність роботодавця та

водночас сприяє врахуванню й дотримання його інтересів у трудових правовідносинах.

Згідно з порівняльною таблицею до проекту Трудового кодексу України, розглянутого Комітетом з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення, у частині першій ст. 23 основним правом роботодавця передбачене право на добір працівників, у тому числі шляхом конкурсу, тестування [4].

Даному праву присвячено окрему ст. 25 проекту ТК України, згідно з частиною першої якої роботодавець вправі приймати на роботу осіб, які безпосередньо звертаються до нього або за сприянням центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері зайнятості населення та трудової міграції, його територіальних органів чи суб'єктів господарювання, які надають послуги з посередництва у працевлаштуванні.

Слід відмітити, що частина друга ст. 25 проекту ТК України забороняє роботодавцю при доборі працівників висувати будь-які вимоги дискримінаційного характеру, в тому числі у рекламі про вакансії (прийом на роботу), а також вимагати від осіб, які шукають роботу, інформацію про їх цивільний стан, особисте життя та іншу інформацію, не пов'язану з професійною діяльністю, що є досить позитивним, оскільки дане положення суттєво захищає права працівників.

Частиною третьою ст. 25 проекту передбачено здійснювати вибір серед кандидатів на зайняття робочого місця на конкурсних засадах, у випадку, передбачених законодавством, статутними документами або нормативними актами роботодавця, колективним договором. Поряд з цим, ст. 54 передбачає випадки, при яких конкурсний відбір не відбувається [2].

У ст. 28 проекту ТК України передбачено, що роботодавець має право вільного вибору серед кандидатів на зайняття робочого місця (посади). Забороняється необґрунтована відмова у прийнятті на роботу, тобто відмова без будь-яких мотивів або за підставами, що не стосуються кваліфікації чи професійних якостей працівника, а також з підстав, передбачених законом [3].

Проектом ТК України закріплено право роботодавця добирати кандидатів шляхом проведення тестування та співбесіди з претендентом на робоче місце або посаду. Зазначається, що забороняється проведення тестування, формулювання питань на співбесідах, що є дискримінаційними за будь якою ознакою. Однак правові форми добору працівників досі не отримали належної правової регламентації, що дозволяє роботодавцю зловживати своїм становищем і призводить до порушення конституційного права на працю і до випадків дискримінації.

Таким чином, позитивними новелами є закріплення у ст. 23 проекту ТК України основних прав роботодавця та окремо у ст. 25 права роботодавця на добір працівників, а також форму добору працівників роботодавцем. Останнє положення є особливо важливим, так як у

чинному КЗпП України відсутні спеціальні норми про форми добору працівників роботодавцем. Зазначені норми містяться у різних нормативно-правових актах, які потребують кодифікації та закріплення їх в основному кодифікованому законодавчому акті, яким стане ТК України. Також чітко встановлена та регламентована процедура реалізації основних трудових прав роботодавця, в тому числі права на добір працівників, дозволить уникнути дискримінаційних дій по відношенню до осіб, які працевлаштовуються, та розбіжностей між сторонами при здійсненні зазначеного права.

Список використаної літератури:

1. Кодекс законів про працю України //Відомості Верховної Ради України. – 1971. – Додаток № 50. – Ст. 375.
2. Проект Трудового кодексу України № 1658 від 27.12.2014 р. [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53221.
3. Висновок Головного науково-експертного управління на проект на проект Трудового кодексу України (№ 1658 від 20.05.2014 р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: gska2.rada.gov.ua.
4. Порівняльна таблиця до проекту Трудового кодексу України, реєстраційний № 1658 (дооп.). (Друге читання) [Електронний ресурс]/ – Режим доступу до ресурсу: komspip.rada.gov.ua.

Розділ XIV

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

ХАРИТОНОВА Т. Є.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
доктор юридичних наук, доцент

СПЕЦІАЛЬНІ УМОВИ ДОГОВОРІВ ІЗ ЗЕМЕЛЬНИМИ ДІЛЯНКАМИ

Ряд статей Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) містять вимоги щодо укладання правочинів із нерухомим майном, до якого, зокрема, відносять і земельні ділянки. Наприклад, ст. 6 ЦК України передбачає свободу договору, тобто сторони є вільними в укладенні договору, виборі іншої сторони та визначенні умов. Єдиною умовою є те, щоб все це не суперечило чинному законодавству. Ст. 638 ЦК України встановлює, що договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Але, враховуючи те, що земельна ділянка є специфічним об'єктом, який поєднує ознаки природного, майнового, екологічного, господарського та іншого характеру, що безпосередньо буде впливати на умови договору, тому спонукає до визначення спеціальних умов, які мають бути враховані при укладанні договорів із земельними ділянками.

Стаття 132 Земельного кодексу України (далі — ЗК України) містить перелік умов, які повинні бути відображенні в угодах при переході права власності на земельні ділянки. Причому слід зауважити, що для угод щодо переходу права користування ці вимоги можуть не враховуватися, оскільки зазначена стаття наголошує саме на переході права власності. Зокрема, для угод із земельними ділянками необхідним є зазначення: — назви сторін; — виду угоди; — предмета угоди (земельна ділянка з визначенням місця розташування, площі, цільового призначення, складу угідь, правового режиму тощо); — документа, що підтверджує право власності на земельну ділянку; — відомостей про відсутність заборон на відчуження земельної ділянки; — відомостей про від-

сутність або наявність обмежень щодо використання земельної ділянки за цільовим призначенням;- договірної ціни;- прав та обов'язків сторін; — кадастрового номеру земельної ділянки; — моменту переходу права власності на земельну ділянку.

Але ці умови потребують уточнення та розширення, оскільки неврахування деяких положень може призвести до оспорування цього правочину або визнання його недійсним. Так, слід зазначити, що об'єктом в таких договорах є земельна ділянка, яка може бути об'єктом цивільних прав виключно з моменту її формування та державної реєстрації права власності на неї (ст. 79-1 ЗК України). Формування земельної ділянки передбачає визначення її площі, меж та внесення інформації про неї до Державного земельного кадастру. Земельна ділянка вважається сформованою з моменту присвоєння їй кадастрового номера. Але кожна земельна ділянка повинна відповідати цільовому призначенню згідно із ст. 19 ЗК України, яке встановлюється шляхом віднесення земель до тієї чи іншої категорії та використовуватися за певним видом використання. Зазначення категорії (основного цільового призначення) земельної ділянки є необхідним для визначення її правового режиму, що впливає на обсяг прав та обов'язків сторін цього договору. Наприклад, зазначення такої категорії земель, як сільськогосподарського призначення, тягне за собою ряд обов'язків для сторін, які втілюють із ст. 23, 26, 33 ЗК України та інших. У разі укладення договору щодо земель рекреаційного призначення на сторони покладається додатковий обов'язок щодо заборони діяльності, яка перешкоджає або може перешкоджати використанню їх за призначенням, або може негативно вплинути або впливає на їх природний стан(ч. 3 ст. 52 ЗК України). Від виду використання земельної ділянки залежить не тільки укладання певного договору (наприклад, земельні ділянки для городництва передаються лише в оренду), а й визначення меж використання земельної ділянки, яка надавалася власнику з певною метою (для ведення садівництва, здійснення індивідуального будівництва, комерційного використання тощо).

Крім того, слід звернути увагу на пункт ст. 132 ЗК України, який потребує зазначити в договорі документ, що підтверджує право власності на земельну ділянку. Але відповідно до ЗУ «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» у строк з 01.01.2016 до 06.10.2016 реєстрація права власності, в тому числі і на земельну ділянку, відбувалася без видачі документа, що посвідчує таке право. На сьогоднішній день за бажанням заявника у паперовій формі може бути наданий витяг з Державного реєстру прав про проведену державну реєстрацію прав із проставленням підпису та печатки державного реєстратора (ст. 21 Закону). Тому вважати суттєвою умовою договору про перехід права власності на земельну ділянку зазначення документа, що підтверджує право власності на неї, є неактуальним.

Також є необхідним визначення статусу земельної ділянки, яка має розташовану на ній забудову. Відповідно до ст. 120 ЗК України та ст. 377 ЦК України у разі набуття права власності на жилий будинок, будівлю або споруду, що перебувають у власності іншої особи, припиняється право власності земельною ділянкою, на якій розташовані ці об'єкти, оскільки до набувача переходить право власності на земельну ділянку або її частину, на якій вони розміщені, без зміни її цільового призначення. Таким чином, неврахування цієї умови може призвести до визнання договору недійсним або порушень прав набувача земельної ділянки.

Уточнення потребує і така вимога, як момент переходу права власності на земельну ділянку. Стаття 125 ЗК України встановлює, що право власності на земельну ділянку виникає з моменту державної реєстрації такого права, яке відбувається у Державному реєстрі речових прав. Але відповідно до норм ЦК України деякі види правочинів містять додаткові умови щодо визначення моменту переходу права власності. Зокрема, при укладенні договору дарування право власності обдаровуваного на дарунок виникає з моменту його прийняття. Втім таке право все одно підлягає державній реєстрації у Державному реєстрі речових прав.

Таким чином, можна зробити висновок, що ні ЗК України, ні ЦК України не містять вичерпного переліку суттєвих умов для договорів із земельними ділянками. Віднести проаналізовані умови до додаткових умов, що будуть визначатися сторонами, також неможливо, оскільки при неврахуванні таких вимог, можуть настати негативні наслідки. Тому з врахуванням специфіки такого об'єкту, як земельна ділянка, є сенс говорити про спеціальні умови договору, включення та дотримання яких є також обов'язковим для сторін.

СИДОР В. Д.

Чернівецький юридичний інститут
Національного університету «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, професор

ДЕРЕГУЛЯЦІЯ В СФЕРІ ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Невід'ємної складовою реформ, що проводяться останніми роками в Україні, є дерегуляція. Держава задекларувала курс на спрощення умов ведення бізнесу з метою активізації підприємницької діяльності. Цей курс відповідає закріпленому на конституційному рівні в частині 4

ст. 13 Основного закону обов'язку держави забезпечувати захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання соціальну спрямованість економіки [1].

Метою дерегуляції є зменшення впливу держави на підприємців, а також створення прозорих та чітких умов ведення бізнесу. Особливої підтримки потребує малий і середній бізнесу на селі. Тому вносяться зміни до чинних законів з метою забезпечення зменшення кількості точок дотику суб'єктів аграрного бізнесу та держави, а також впливу органів державної влади на діяльність сільськогосподарських товаровиробників. Зміни в законодавстві торкнулись в тому числі і земельної сфери, а найбільше – оренди земель.

В результаті аналізу положень Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)” від 12 лютого 2015 року № 191-VIII [2] можна виділити такі основні зміни:

1. Дозволено громадянам передавати в користування земельні ділянки, призначені для ведення особистого селянського господарства, у користування юридичним особам України для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства без зміни цільового призначення цих земельних ділянок. Варто відзначити, що така практика існує в Україні вже тривалий час, тому в даному випадку законодавець надав цим відношенням легітимної форми.

2. Встановлено мінімальний строк оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, фермерського господарства, особистого селянського господарства – 7 років. На нашу думку, довгострокова оренда земельних ділянок сільськогосподарського призначення стимулюватиме орендарів здійснювати заходи щодо підвищення родючості ґрунтів та поліпшення інших якісних характеристик земель.

3. Звужено перелік істотних умов договору оренди земельної ділянки. Якщо до цього в договорі оренди повинно було бути 11 обов'язкових умов та 5 додатків (наприклад, план або схема земельної ділянки, акт приймання-передачі земельної ділянки тощо), то тепер істотних умов договору оренди землі лише 3: об'єкт оренди (кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки); строк дії договору оренди; орендна плата із зазначенням її розміру, індексації, способу та умов розрахунків, строків, порядку її внесення і перегляду та відповідальності за її несплату. Вважаємо, що тим самим спрощується порядок укладення договорів оренди, а також унеможливується відмова в їх державній реєстрації за формальними ознаками.

4. Змінено момент передачі землі орендареві за договором – з моменту державної реєстрації права оренди, а не з, як було раніше. Інакше кажучи, земельна ділянка вважається переданою в оренду з моменту реєстрації права оренди у державному реєстрі, а не з моменту підписання сторонами акта приймання-передачі земельної ділянки.

5. Нотаріусам надано право реєструвати права оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення незалежно від нотаріального посвідчення договору, на підставі якого виникло таке право, нарівні з державними реєстраторами. При цьому, якщо особа уклала договір оренди земельної ділянки сільськогосподарського призначення, право власності на яку виникло і оформлено до 1 січня 2013 року, але ще не зареєструвала своє право в новому Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, нотаріус реєструє одночасно право оренди і право власності на таку земельну ділянку. Автор переконаний, що це дозволить мінімалізувати бюрократичні процедури у владних кабінетах та значно полегшить практику укладання договорів оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення.

Підсумовуючи вищезазначене, а також аналізуючи європейський і міжнародний досвід ведення агробізнесу, варто визнати, що такі законодавчі новели в галузі оренди земель сільськогосподарського призначення обумовлені необхідністю приведення чинного законодавства у відповідність із законодавством ЄС.

Список використаної літератури:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція)”: Закон України від 12 лютого 2015 року № 191-VIII // Голос України від 04.04.2015 – № 61.

КАРАКАШ І. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права

ЩОДО СПЕЦІАЛЬНОГО ВИДУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

У правовій науці немає єдності поглядів вчених щодо юридичної відповідальності, у зв'язку з чим у загальнотеоретичній та галузевій науковій літературі ця проблема є дискусійною. Питання відповідальності за земельним законодавством також є предметом дослідження науки земельного права. Сучасна наукова галузь земельного права консолідує відповідні дослідження з урахуванням їх специфіки й особливостей земельно-правового регулювання суспільних відносин. При цьому правові аспекти відповідальності у земельному праві вимагають свого

окремого висвітлення, оскільки вони носять комплексний та складний характер, і одночасно мають певні особливості свого застосування.

Будь-який вид юридичної відповідальності застосовується за скоєння певного правопорушення, а саме: дисциплінарного вчинку, цивільного правопорушення, адміністративного проступку чи кримінального злочину. Однак у сучасній реальності чимало правопорушень вчиняється у сфері земельних відносин. Земельне правопорушення — це суспільно шкідлива винна дія чи бездіяльність, що суперечить нормам земельного законодавства. Земельні правопорушення є негативними соціальними явищами, оскільки зазіхають на земельний лад і встановлений правопорядок у земельних відносинах, покликаний забезпечувати раціональне використання й ефективну охорону земель, захист суб'єктивних прав і законних інтересів землевласників і землекористувачів тощо.

Згідно зі ст. 211 чинного Земельного кодексу України за скоєння громадянами та юридичними особами перелічених у ній земельних правопорушень може настати цивільна, адміністративна або кримінальна відповідальність. Із наведеної земельно-правової норми випливає декілька суттєвих положень щодо юридичної відповідальності за земельні правопорушення. По-перше, самі види земельних правопорушень передбачені у земельному законодавстві, а відповідальність за їх скоєння закріплена у цивільному, адміністративному або кримінальному законодавстві, що нерідко є причиною відповідних колізій щодо підстав, умов та порядку їх застосування. По-друге, серед вказаних видів юридичної відповідальності за вчинення земельних правопорушень не передбачена дисциплінарна відповідальність, хоча її застосування принципово не суперечить вимогам трудового законодавства. По-третє, земельне законодавство містить низку заходів впливу за правопорушення, які прямо не зазначені у наведеній земельно-правовій нормі, але безпосередньо випливають з її змісту. Саме це надало підстави окремим дослідникам виділяти спеціальний (земельно-правовий) вид відповідальності за земельні порушення.

Визнання існування та наполегливе відстоювання спеціальної (земельно-правової) відповідальності за земельні правопорушення обґрунтовується наступним: земля як об'єкт природи має певну специфіку, відмінну від інших об'єктів матеріального світу, тому застосування загальної цивільно-правової відповідальності є недостатнім для забезпечення належного правового режиму її використання й охорони; основною метою законодавчого закріплення та практичного застосування спеціальних земельно-правових заходів є відновлення попереднього стану у земельних відносинах; спеціальні заходи впливу проявляються не стільки у настанні несприятливих наслідків, скільки у відшкодуванні витрат, завданих незаконним використанням земельних ділянок.

У якості прикладу щодо існування спеціальної відповідальності у земельному праві наводиться застосування заходів відповідальності за самовільне зайняття чи захоплення землі. Проте за самовільне зайняття земельної ділянки передбачена адміністративна відповідальність, що настає за ст. 53-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, та кримінальна відповідальність, що передбачена у ст. 197-1 Кримінального кодексу України. Проте, поряд з існуванням адміністративної та кримінальної відповідальності за вказане земельне правопорушення, окремими науковцями пропонуються застосовувати ще й власний вид спеціальної (земельно-правової) відповідальності.

Думки дослідників, які схильні до визнання наявності спеціального виду відповідальності за порушення земельного законодавства, полягають у тому, що земельно-правові заходи впливу на правопорушників за своєю юридичною природою, цілями застосування, умовами та порядком притягнення до відповідальності, відрізняються від адміністративної відповідальності наступними ознаками: об'єктом земельного правопорушення виступають суб'єктивні права і законні інтереси власників землі та землекористувачів, а об'єктом адміністративного правопорушення є встановлений порядок використання й охорони земель; застосування заходів адміністративної відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки само по собі не вирішує питання про повернення ділянки землі законному власникові чи користувачеві, а покладення її мір впливу не звільняє правопорушника від застосування до нього земельно-правових заходів; земельно-правова відповідальність передбачає систему дій, спрямованих на приведення земельної ділянки у придатний стан для використання за призначенням (знос будинків, будівель і споруджень, відновлення межових знаків тощо), що здійснюються самими винними особами чи за їхній рахунок, а адміністративна відповідальність передбачає стягнення штрафу або інших заходів, які безпосередньо не впливають на стан земельної ділянки; спеціальна (земельно-правова) відповідальність може застосовуватися виключно у судовому порядку в межах строків позовної давності, якщо особа добровільно не поверне самовільно зайняту ділянку і не вживе заходів щодо реалізації вимог ст. 212 Земельного кодексу, а адміністративна відповідальність може застосовуватися відповідними органами в межах строків, встановлених ст. 38 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

На наш погляд, закріплення і застосування заходів спеціального (земельно-правового) впливу на порушників земельного законодавства у певній мірі доповнює заходи існуючих видів юридичної відповідальності, що спрямовані на забезпечення раціонального використання й ефективну охорону земельних ресурсів країни. Проте зводити їх сукупність до рівня визнання самостійного виду спеціальної (земельно-правової) юридичної відповідальності навряд слугуватиме вдоскона-

ленню існуючих видів юридичної відповідальності за земельні правопорушення. Інші погляди на цю проблему є науково мало обґрунтованими і практично невиправданими на сучасному етапі розвитку земельного права.

КОВАЛЕНКО Т. О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри земельного та аграрного права,
доктор юридичних наук, професор

СКІЧКО К. І.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
студентка магістратури

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНОГО ДОГОВОРУ ЯК ДЖЕРЕЛА АГРАРНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Міжнародні договори займають особливе місце в системі джерел права України, зокрема аграрного, що обумовлено їх подвійною природою — з одного боку, як джерел міжнародного права, а з іншого, національного. Для окреслення особливостей міжнародного договору як джерела аграрного права України передусім слід віднайти визначення таких понять як «джерело права» загалом, міжнародного та аграрного права зокрема, а також поняття «міжнародний договір».

У галузі аграрного права особливу увагу теоретико-правовому аналізу джерел права приділяють В.В. Панченко та В.М. Єрмоленко. В.В. Панченко було запропоновано таке визначення форм аграрного права як сукупність нормативно-правових актів, тобто офіційні акти — документи компетентних суб'єктів нормотворчості, які містять та закріплюють зміст норм права, завдяки яким регулюються аграрні відносини і які забезпечуються державою [7, с. 166].

Визначення, запропоноване В.В. Панченко, В.М. Єрмоленко вважає неповним, зокрема в частині зведення сутності джерел аграрного права до різних видів волевиявлення. На думку вченого, волевий чинник становить зміст, а не сутність правових джерел. Розуміння під формами аграрного права лише нормативно-правових актів звужує вже ustalений у теорії права перелік формальних джерел, до яких дослідник відносить, крім нормативно-правового акту, правовий звичай, правовий прецедент і нормативний договір. Тому джерела аграрного права — це зумовлені об'єктивними вимогами суспільного розвитку чинники, що спричиняють виникнення волевиявлення держави чи

інших суспільних утворень до встановлення загальних правил поведінки у сфері аграрних відносин. Формами аграрного права виступають способи як внутрішньої організації, так і зовнішнього виразу та закріплення створених таким чином аграрно-правових норм [2, с. 80].

Із позицією В.М. Єрмоленка деякою мірою резонує думка М.М. Марченка, який вважає, що збіг форми і джерела права має місце лише тоді, коли йдеться про вторинні, формально-юридичні джерела права. Форма вказує на те, як, яким чином організовано й зовнішньо виражено юридичний (нормативний) зміст, а джерело – на фактори загальносоціального та зокрема юридичного характеру, що визначають зміст відповідної форми права. Відповідно, первинними джерелами права слугують матеріальні, соціальні та інші чинники, що чинять постійний вплив і зумовлюють процеси правотворчості й законотворчості, що, відповідно, не дорівнює формі права [5, с. 57], якою слід вважати в такому контексті сукупність способів зведення в закон волі політичних сил, що перебувають у владі [3, с. 4].

Ми підтримуємо вище зазначені позиції щодо розмежування понять «джерело права» та «форма права». Проте, як справедливо зазначає Н.М. Оніщенко, в доктрині категорії «форма права» та «джерело права» використовується переважно в одному і тому ж значенні об'єктивізації вираження права [6, с. 90]. Більше того, у міжнародному праві більш поширеним є вживання поняття «джерело права» [1, с. 18], де, навіть враховуючи філософсько-правову думку щодо етимології даного терміну, перевага надається утилітарному підходу вживання поняття «джерело права», яке є більш поширеним та «звичним» для дослідників як у царині національного, так і міжнародного права.

Звертаючись до джерел аграрного права, то, як зазначає Т.О. Коваленко, їм властиві такі особливі юридичні ознаки як: (1) наявність уніфікованих актів аграрного законодавства, які є ядром аграрного законодавства; (2) відсутність єдиного кодифікованого акта; (3) велика вага та значимість актів локальної правотворчості; (4) збереження рекомендаційної правотворчості; (5) використання правових норм інших галузей права, які водночас належать і до норм аграрного, і до норм інших галузей права (земельного, фінансового, господарського тощо); (6) зростання ролі міжнародних норм права, уніфікація національного аграрного законодавства відповідно до вимог міжнародного права, умов участі в СОТ та його адаптація до законодавства ЄС [4, с. 63]. Саме остання ознака є ключовою в контексті предмету даного дослідження.

Виходячи з вище зазначеного, міжнародний договір як джерело аграрного права України – це міжнародна угода, укладена між державами, де однією зі сторін є Україна, що містить у собі норми, які регулюють аграрні відносини, зокрема щодо виробництва, переробки та реалізації сільськогосподарської продукції, а також інших, пов'язаних із ними, відносин.

Список використаної літератури:

1. Бобылев А.И. Источники (формы) права // Право и политика. — 2003. — № 8. — С. 18-25.
2. Єрмоленко В.М. Сучасні джерела і форми аграрного права / В. М. Єрмоленко // Науковий вісник нац. університету біоресурсів і природокористування України. — 15/09/2011. — N 165 Ч. 2: Право. — С. 77-83.
3. Калинин А.Ю. Форма (источник) права как категория в теории государства и права / А.Ю. Калинин, С.А.Комаров // Правоведение. 2000. — № 6 (233). — С. 3-10.
4. Коваленко Т.О. Джерела аграрного права України: сучасний стан та перспективи / Т. О. Коваленко // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2012. — № 7. — С. 61-69.
5. Марченко М.Н. Источники права: учеб.пособие. М.Н. Марченко — М.: Проспект, 2009. — 768 с.
6. Оніщенко Н.М. Джерела права та правові системи сучасності / Н.М. Оніщенко // Правова держава. — 2001. — № 12. — С. 90-96.
7. Панченко В.В. Внутрішньогосподарські локальні нормативно-правові акти сільськогосподарських підприємств як форма аграрного права: дис. канд. юрид. наук: 12.00.06 / В.В. Панченко; нац. ун-т «Юрид. акад. ім. Ярослава Мудрого». — Х., 2011. — 192 с.

ПІДДУБНА Д. С.

Донецький юридичний інститут Міністерства внутрішніх справ України,
в. о. завідувача кафедри цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук

ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА І ОРГАНІЧНЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ГРАНІ ПРАВОВОЇ ВЗАЄМОЗАЛЕЖНОСТІ

Органічне господарювання — сучасний напрям у сфері здійснення господарювання власником земельної ділянки, у тому числі і власником земельної ділянки (паю), а також тими особами, які у визначеному законодавчому порядку реєструють ведення діяльності юридичної особи. Не залежно від обраної форми реалізації господарювання, вимоги та обґрунтування до здійснення органічного напрямку характеризуються єдністю вимог. Окрім того, в залежності від складових елементів здійснення органічного господарювання варто виділяти земельну ділянку, як основу його реалізації. Виходячи із цього, правомірними стають питання, які пов'язані із власністю чи орендою на необхідні земельні наділи. В залежності від суб'єкта, який здійснює реалізацію свого конституційного права на вільний вибір господарської діяльності і будуть виникати питання, що пов'язані із процедурою отримання земельних ділянок на праві приватної власності, укладення договорів

оренди земельних ділянок. У свою чергу, це створює підґрунтя і для отримання відповідними суб'єктами, які виявили бажання здійснювати органічне господарювання, земельних ділянок на підставі цивільно-правових договорів. Виникає питання, у чому існує взаємозв'язок між напрямом органічного господарювання та земельними ділянками, земельною реформою. Адже і зараз, будь-який громадянин України, який виявив бажання здійснювати зазначений вид господарювання може звернутися до відповідних органів із заявою, розробити в подальшому проект відведення щодо земельної ділянки і здійснювати обраний вид господарювання. Однак, ведення органічного виробництва – передусім передбачає виробництво саме сільськогосподарської продукції та сировини, що підтверджується на сьогодні і спеціально діючим нормативно-правовим актом України «Про виробництво та обіг органічного сільськогосподарської продукції (сировини)». У відповідності до чого, необхідна земельна ділянка. Таким чином, з'являються основи, що відображають пов'язаність із земельною реформою. Адже, розпочата з 1991 року в Україні, вона мала різні підвалини своєї реалізації, різні напрями її запровадження та цілі, міру її виконання, а на сьогодні, усі зазначають, що її завершеність має базуватися на запровадженні вільного ринку землі. З однієї сторони, якщо у громадянина існує право приватної власності виникає доцільне питання, як можливо, щоб органами законодавчої влади прописувались норми, якими право такої реалізації обмежувалось. З іншого боку, як зазначалось від початку проведення земельної реформи, оскільки Україна володіє «особливими» ґрунтами, а саме це стосується категорії земель сільськогосподарського призначення та з метою їхнього використання виключно для сільськогосподарських цілей було запроваджено розподіл земель за основним цільовим призначенням, що у свою чергу в межах кожної категорії землі розподілили на можливі види здійснення господарської діяльності – цільове використання. Під таке закріплення, потрапила і категорія земель сільськогосподарського призначення, а в подальшому і під дію мораторію на її відчуження, але знову ж, це стосується лише випадку, коли земельна ділянка надана для певного виду діяльності. Проте, проведення земельної реформи від свого початку закладала дійсно можливість ведення певного виду «бізнесу» на ній, якщо б вона від початку була здійснена із використанням усіх необхідних елементів її реалізації, та запровадження ключових аспектів можливості для громадянина реалізувати своє право на оформлення, здійснення того чи іншого виду діяльності, можливості отримання кредиту на розвиток. Однак, від моменту її здійснення, такі позиції не знайшли своєї реалізації. Наступним, від'ємним показником у сфері здійснення реалізації земельної реформи є ціни на сільськогосподарську продукцію, що особливо актуальним стає і для органічної сільськогосподарської продукції та сировини.

Таким чином, у своїй сукупності на сьогодні ми маємо повну розруху сільських територій, відмову від земельних ділянок їхніми власниками, наявність «схем відбору землі» шляхом укладення довгострокових договорів з мотивуванням невідповідності для юридичних осіб здійснювати сільськогосподарську діяльність на короткостроковий період, що унеможливорює отримувати заплановані економічні показники, при цьому, зазвичай, у договорах відсутня будь-яка норма про можливість розірвати договір оренди земельної ділянки спадкоємцями, навпроти — прописано про перехід до спадкоємців прав та обов'язків, які діяли у відповідності до спадкодавця. Тобто, якщо договір укладено на 49 років, його розірвання стає досить складною процедурою та потрапляє під питання можливості такого здійснення. Сучасні різнобічні позиції щодо запровадження земельної реформи містять дуже різносторонній характер суб'єктивних позицій. Виходячи із вимог до подання тез, визначимо лише ті ключові аспекти, які на наш погляд мають бути реалізовані при затвердженні вільного ринку земель сільськогосподарського призначення: *виключно громадяни України мають право отримувати земельну ділянку сільськогосподарського призначення за цивільно-правовими угодами; сукупна площа земельних ділянок сільськогосподарського призначення, що може бути сконцентрована у одних руках не повинна перевищувати 50 га, але можливе збільшення у порядку спадкування; має бути запроваджена чітка система щодо можливості отримання довгострокових кредитів; зняті будь-які обмеження під час експорту сільськогосподарської продукції; в межах соціального захисту незахищеної частини населення зі сторони держави у питанні споживчої політики має бути передбачено закупівля та формування відповідних видів сільськогосподарської продукції (сировини) з метою забезпечення визначеної категорії громадян країни продуктами харчування; підтримка власників земельних ділянок, у тому числі власників земельних ділянок (паїв), які здійснюють як звичайне, екологічно чисте чи органічне господарювання через податкові механізми, зокрема без підвищення плати за землю, створення доступу до паливно-мастильних засобів, вільного ринку збуту тощо, а головне — ціни на сільськогосподарську продукцію (сировину) чи то традиційного, чи органічного виробництва мають бути самоокупними та реальними. Такий підхід надасть можливість забезпечити збереження та розвиток сільських територій, захистити права власників, створити основи для збереження земельних ресурсів, посилити можливість використання сільських територій як оборонно-промислового ресурсу тощо.*

ГАВРИШ Н. С.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В ГАЛУЗІ ВИКОРИСТАННЯ, ВІДТВОРЕННЯ ТА ОХОРОНИ ҐРУНТІВ

Відтворення та підвищення родючості ґрунтів як складові охорони земель, можуть включати в себе систему як правових, так і організаційних, екологічних, технологічних та інших заходів у процесі використання сільськогосподарських (далі – с/г) та інших угідь суб'єктами підприємницької та іншої діяльності. Особливо на організаційно-правовому рівні питання охорони ґрунтів повинні бути врегульовані насамперед при передачі земельних ділянок у власність і користування для с/г та інших потреб з обов'язковим визначенням їх якісної характеристики. У наступному це дасть можливість контролюючим органам з питань використання та охорони земель притягувати до адміністративної відповідальності порушників земельного законодавства з питань охорони ґрунтів. Тому правова охорона ґрунтів неможлива без державного регулювання у сфері забезпечення родючості земель усіх категорій, яке повинно здійснюватися системою заходів, таких як розробка законів та інших нормативно-правових актів, здійснення інвестиційної політики, державне управління.

З таких міркувань розглянемо питання управління в галузі використання, відтворення та охорони ґрунтів. Така сфера діяльності може існувати як самостійно, так і входити у поняття «екологічне управління». Наприклад, В. А. Зуєв пропонує застосовувати словосполучення «екологічне управління» як уніфікований термін, що використовується для характеристики діяльності уповноважених суб'єктів, яка ґрунтується на нормах права і яка спрямована на збереження довкілля в цілому та його окремих компонентів, зменшення техногенного навантаження на нього, забезпечення безпеки населення від негативного впливу навколишнього природного середовища [1, с. 16].

У залежності від суб'єктного складу екологічне управління може бути державним, самоврядним, громадським та виробничим. Державне управління здійснюється органами виконавчої влади. Засади державного екологічного управління в галузі використання, відтворення та охорони земель визначаються Законом України «Про охорону земель», в якому регламентуються питання щодо забезпечення раціонального та екологічно безпечного землекористування, в тому числі ґрунтів. У Законі України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» уточнено розподіл функцій та компетенції ряду відомств нашої країни у

питанні організаційно-правового забезпечення охорони та використання земель. Цими законами передбачені кардинальні зміни в організаційно-правовому забезпеченні охорони та використання с/г земель.

Передбачені чинним земельним, екологічним та іншими галузями законодавства організаційно-правові вимоги щодо раціонального використання та охорони земель повною мірою стосуються і ґрунтів. У земельному законодавстві не закріплені також вимоги обліку в земельно-кадастровій документації показників, що характеризують природно-господарську якість ґрунтів і екологічний стан земель, а також які визначають природоохоронні обмеження при використанні ділянок; відсутні конкретні фінансові та економічні механізми відшкодування землекористувачам збитків, заподіяних забрудненням, засміченням, псуванням, знищенням, нерациональним використанням ґрунтів третіми особами. Для вирішення вказаних проблем очевидна необхідність кардинального удосконалення управління як на державному, так і на регіональному рівнях, підготовки та перепідготовки спеціалістів у галузі земельних ресурсів та кадастру, бонітування та якісної оцінки ґрунтів, коригування і розробки нових законодавчих і нормативних актів, які повинні забезпечити охорону земель і ґрунтів. Тому доцільно визнати важливою організаційно-правовою формою забезпечення ефективного використання, відтворення та охорони ґрунтів закріплення в Законі України «Про охорону земель» системи державних органів та органів місцевого самоврядування, уповноважених забезпечити їх правовий режим.

Проблема вдосконалення правової охорони с/г земель і ґрунтів є багатоаспектною, і кожен з цих аспектів заслуговує на окремий розгляд. Зокрема, потребує дослідження проблема ефективності організаційно-правового забезпечення охорони та використання с/г угідь як основного засобу аграрного виробництва та екологічного ресурсу, яке повинні здійснювати спеціалізовані органи державної влади.

Аналізуючи причини незадовільної охорони ґрунтів, ще у 1963 році В.Л. Мунтян зазначав, що відомча розпорошеність зусиль у боротьбі з псуванням ґрунтів вимагає створення спеціальної організації – Служби охорони ґрунтів, яка б здійснювала конкретні заходи і координувала зусилля інших відомств, пов'язаних з охороною ґрунтів. Поруч з примусовими ґрунтозахисними заходами пропонував він здійснювати широкі роз'яснення населенню економічних переваг щодо охорони ґрунтів [2, с. 25]. І лише в 2013 році наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України було створено Державну установу «Інститут охорони ґрунтів України».

У сучасних умовах України основним організаційно-правовим заходом підвищення ефективності правового регулювання охорони і використання с/г земельного фонду України має стати створення Державної служби охорони ґрунтів, діяльність якої буде спрямовуватися і координуватися Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та

природних ресурсів України, і яка на засадах принципу публічно-приватного партнерства сприятиме реалізації ґрунтоохоронних заходів.

Список використаної літератури:

1. Зуєв В. А. Організаційно-правові аспекти природокористування та охорони навколишнього природного середовища: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 — «земельне право; аграрне право; екологічне право; природноресурсове право» / Зуєв Віталій Анатолійович. — Х., 2003. — 20 с.
3. Мунтян В. Л. Посилити правову охорону ґрунтів / В. Л. Мунтян // Радянське право. — 1963. — С. 19-25.

ГОДОВАНЮК А. Й.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ФЕРМЕРСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО: НОВЕЛИ ТА НЕВИРІШЕНІ ПРОБЛЕМИ

Вже майже рік минув з моменту запровадження останніх змін до Закону «Про фермерське господарство». Багато критичних статей науковців на рахунок даних змін вийшло за вказаний період. Та все ж, попри дану кількість, будь-якої єдиної тенденції їх думок не прослідковується. Єдиний плюс цих змін, про який усі говорять, — це те, що в Україні все ж таки нарешті є сімейні фермерські господарства. Хоча, якщо говорити відверто — то в світі не існує отого єдиного визначення «сімейної ферми». Це визначення у різних країнах має різні правові елементи (котрі базуються на кількості власної праці фермера, правовому статусі власника господарства, на кількості земельних угідь в обробітку, правах на землю власника господарства, тощо), а відтак різну правову природу. Але якщо звернутися до статистичних даних, то в Євросоюзі кількість сімейних ферм у сільському господарстві складає близько 85%, в їх обробітку знаходиться понад 70% всіх сільськогосподарських земель. Дані статистичні відомості мають дуже узагальнений характер, адже в таких країнах Євросоюзу як Франція, Естонія Чеська Республіка, Болгарія, Словаччина більше половини сільськогосподарських земель обробляється не сімейними фермами. Існують і величезні розбіжності між розмірами земельних масивів, що перебувають на правах власності чи оренди у вищезазначених сімейних ферм. Якщо на північному заході Європи ці земельні ділянки можуть складати 100 га і більше, то для півдня характерні земельні ділянки розміром

лише до 5 га. Навіть виходячи з цієї позиції можна зробити висновок, що сімейні ферми у Європі відрізняються дуже сильно одна від одної.

Попри усю невизначеність даної назви у Євросоюзі, українська версія «сімейної ферми» теж не має чітких юридичних позицій. Якщо розглядати новели закону «Про фермерське господарство», то вже з перших прочитаних статей стає незрозумілим: скільки ж все-таки форм фермерського господарства може існувати в Україні? Якщо виходити з прямого тлумачення тексту закону, та підтримувати думку більшості науковців, то в Україні їх існує чотири: ФГ – юридична особа, сімейне ФГ – юридична особа, ФГ – фізична особа-підприємець, сімейне ФГ – фізична особа-підприємець. Тобто два види сімейного та два види не сімейного, а родинного чи одноосібного. Найвагомішою рисою цих двох нових (сімейних) форм є те, що вони можуть виробляти товарну продукцію, хоча товаровиробником як і раніше може бути лише одна з цих форм – сімейне фермерське господарство в вигляді юридичної особи. То що ж змінилось? Податковий кодекс і сьогодні відстоює позицію стосовно того, що сільськогосподарським товаровиробником може бути лише юридична особа. Що буде виробляти сімейний ФОП? Таку ж саму сільськогосподарську продукцію, як і особисте селянське господарство? Тобто його вважаємо просто виробником сільськогосподарської продукції згідно Закону України «Про сільськогосподарський перепис». У даному випадку маємо знову недоопрацьований варіант новели, оскільки законодавці обіцяли визнати сімейного ФОПа товаровиробником. Завдяки цьому факторові, на сьогодні не спостерігається різкий ріст бажаючих селян, які раніше вели особисте селянське господарство, змінити дану форму господарювання на сімейного ФОПа. Позаяк, вони й надалі можуть вести особисте селянське господарство, продавати надлишки своєї сільськогосподарської продукції і саме головне: не платити з цього ніяких податків. У перших варіантах законопроекту (щодо внесення змін до Закону «Про фермерське господарство») пропонувалося взагалі ліквідувати особисте селянське господарство як форму господарської діяльності. Це було б, мабуть, найдієвішою мірою, яка змусила би селян створити сімейного ФОПа, оскільки потреба в продажу виробленої продукції існувала й надалі, а можливості легальної реалізації не було б.

Єдиним економічним чинником заснування саме сімейного фермерського господарства є сподівання селянина на державну підтримку. У 2017 році за бюджетною програмою КПКВК 2801460 «Надання кредитів фермерським господарствам» передбачено асигнування в обсязі 65 млн. гривень на противагу 2016 року, коли передбачалось лише 15,8 млн. гривень. Але знову ж таки: чи будуть в розподілі бюджетних коштів брати участь лише сімейні господарства, чи будемо ділити на всі існуючі форми, поки-що, достеменно ніхто не знає. Та взагалі, чи варто сподіватись на те, що саме ваше господарство переможе у тому конкурсі на розподілення коштів як найкраще з-поміж інших? А від-

так, перед селянином знову постає проблема відсутності стартового капіталу, можливості купити техніку та посівний матеріал. Тому, на жаль, маємо тенденцію відображену статистикою не до збільшення фермерських господарств, а до постійного зменшення і закриття існуючих. Навіть міжнародні благодійні фонди реалізують проекти, направлені на об'єднання сімейних ферм в обслуговуючі кооперативи, щоб хоч якось не дати цим фермам збанкрутувати. Ось, наприклад, у рамках такого одного з проектів міжнародний благодійний фонд «Добробут громад» у 2015-2017 роках надав допомогу 170 родинам – переможцям конкурсу. Обслуговуючі кооперативи завжди були привабливою формою господарювання у випадках дрібної розрізненості існуючих господарств, але їх можливо було створити і без сімейного фермерства. Відтак маємо безліч можливостей щодо існування сімейних форм господарювання, але ніяких чітких економічних чинників для вибору якоїсь конкретної з них.

Якщо ж розглядати перспективи існування сімейного фермерського господарства поза економічними факторами, то розвиток даної форми – це створення нових робочих місць, розвиток сільських територій. Позаяк, на сімейних фермах у роботі задіяна уся родина і, зважаючи на це, місце їх постійного перебування знаходиться у конкретному населеному пункті. Тому, вони будуть зацікавлені витратити свої гроші та час на облаштування покращеної інфраструктури села.

Чи буде розвиватися фермерське господарство у тому правовому полі, що окреслив законодавець, можемо визначити лише з плином часу. Адже саме практика застосування даних норм має достеменно вказати на усі недоліки та неточності правового регулювання діяльності фермерського господарства у будь-якій із нових існуючих форм.

ПЛАТОНОВА Є. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОХОЛДІНГІВ В УКРАЇНІ

Сільськогосподарські підприємства на добровільних засадах можуть об'єднувати свою господарську діяльність з метою координації їх виробничої та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань. Серед передбачених законодавством України орга-

нізаційно-правових форм об'єднань сільськогосподарських підприємств особливе місце займають холдингові компанії.

Незважаючи на те, що аграрні холдингові компанії (агрохолдинги) є порівняно новими суб'єктами аграрного права України, вони відіграють значну роль у забезпеченні продовольчої безпеки держави та зростанні експортного потенціалу АПК і нині є найбільш конкурентоспроможною формою організації агропромислового виробництва в Україні.

Нормативні приписи щодо діяльності холдингових компаній в Україні містяться передусім у Главі 12 Господарського кодексу України та спеціальному Законі України «Про холдингові компанії в Україні» від 15 березня 2006 року. З урахуванням законодавчого визначення холдингової компанії, під аграрною холдинговою компанією (агрохолдингом) слід розуміти публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується та розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше аграрних господарських товариств. Таким чином, агрохолдинги, як спеціалізовані сільськогосподарські виробничі структури, виступають різновидом холдингової компанії – публічного акціонерного товариства, що об'єднує й контролює аграрних товаровиробників. Проте в практиці використовуються й інші організаційно-правові форми при створенні агрохолдингів, зокрема товариства з обмеженою відповідальністю, приватні підприємства, а також формування підсобних або дочірніх сільськогосподарських підприємств промисловими підприємствами.

Серед сучасних найпотужніших аграрних холдингів слід виділити: «Кернел», «Нібулон» «Миронівський хлібопродукт», “UkrLandFarming”, «Українські аграрні інвестиції», «Астарта» та інші. Основними напрямками діяльності вітчизняних агрохолдингів є сільськогосподарське виробництво, зокрема вирощування зернових, олійних і технічних культур; експорт зернової продукції; тваринництво; переробка сільськогосподарської сировини; виробництво кінцевих продуктів харчування та їх реалізація. Додатковими напрямками їх діяльності виступають: дистрибуція сільськогосподарської техніки, добрив і засобів захисту рослин. У багатьох агрохолдингових структурах (46%) тваринництво розвивається як підтримуюча галузь для підвищення продуктивності зернового господарства. Отже, агрохолдинги здебільшого спеціалізуються на виробництві найбільш високотехнологічних і високодохідних видів рослинницької продукції. Виробництво продукції тваринного походження є головним видом діяльності лише для 15% холдингів, які переважно спеціалізуються на виробництві молокопродуктів на експорт, молока, молоко- і м'ясопродуктів для потреб внутрішнього ринку.

Господарську діяльність агрохолдингів забезпечують як власні, так і залучені фінансові ресурси компаній-засновників, при цьому основним шляхом їх створення є інвестування капіталу вітчизняного чи іноземного походження. Маючи сприятливі умови для залучення інвестицій, агрохолдинги запроваджують нові технології в аграрну та перероб-

нугалузі, здійснюють технічне переоснащення сільськогосподарських підприємств, що входять в ці формування.

За рівнем масштабності та територіальної розосередженості агрохолдинги є міжрегіональними, оскільки присутні майже в усіх областях України. Агрохолдингові компанії більшою мірою, ніж інші організаційно-правові форми господарювання орієнтовані на експорт сільськогосподарської продукції і продуктів харчування. Для них є характерним формування замкнених продуктових ланцюгів просування сільськогосподарської продукції і продовольства на агропродовольчому ринку (від виробника до кінцевого споживача) з усуненням комерційних посередників, а також розширення сфер зовнішньоекономічної діяльності.

Характерною особливістю діяльності аграрних холдингових компаній є переважне використання ними сільськогосподарських угідь для ведення сільськогосподарської діяльності на правах оренди. Так, розмір земель сільськогосподарського призначення, які знаходяться в користуванні агрохолдингових структур залежно від їх спеціалізації, потужностей переробки і зберігання сільськогосподарської продукції коливається в межах від 4 до 550 тис. га. Розмір земельного банку, що припадає в середньому на один агрохолдинг, в останні роки становить близько 60 тис. га на одне формування. Однак кількість таких структур і загальні розміри їх землекористування з року в рік збільшуються. На даний час 129 агрохолдингових формувань контролюють майже 8,7 млн. га, тобто 21,0% сільськогосподарських угідь країни.

Отже, останніми роками агрохолдинги розширюють сферу своєї сільськогосподарської діяльності шляхом концентрації використовуваних ними сільськогосподарських угідь і у такий спосіб витісняють з ринку оренди землі малого і середнього сільськогосподарського товаровиробника, насамперед фермерські господарства, що загострює соціально-економічну ситуацію на селі. Її основними характеристиками є: припинення існування сільськогосподарських підприємств у відповідній місцевості; втрата для певної кількості сільських жителів місця роботи; відсутність податкових надходжень до місцевих бюджетів та інші. Крім того, в агрохолдингах здійснення високоінтенсивного виснажливого землеробства, переважне виробництво монокультур (зернові, цукровий буряк, соняшник, соя) призводять до погіршення стану сільськогосподарських угідь.

Створення та подальше функціонування аграрних холдингових компаній в Україні повинно бути наслідком цілеспрямованої законодавчої діяльності держави в аграрному секторі з урахуванням особливостей їх діяльності, насамперед, у сфері сільськогосподарського землекористування при неодмінному забезпеченні еколого-обґрунтованого раціонального використання сільськогосподарських угідь та підвищення соціальної спрямованості аграрних холдингових формувань.

СТЕПЬКА О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ПОНЯТТЯ ТА ВИДІВ УПРАВЛІННЯ У ГАЛУЗІ ВИКОРИСТАННЯ ТА ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ

Ступінь адміністративно-правового регулювання земельних правовідносин є досить значним завдяки особливому порядку їх регулювання. Особливо це стосується відносин державного управління у галузі використання та охорони земель. Створення та практична реалізація цілісної системи державного управління земельними ресурсами є однією з важливих умов сталого політичного, соціального та економічного розвитку нашої держави.

Управління в галузі використання та охорони земель є частиною екологічного управління. В еколого-правовій літературі питання управління є достатньо дослідженими. Наприклад, професор М.В. Краснова багато уваги у своїх працях приділяє дослідженню науково-правових питань екологічного управління [1]. Однак специфіка земельних правовідносин надає державному управлінню у цій галузі особливі риси, які впливають на зміст функцій державного управління, систему та структуру державних органів.

У теорії земельного права державним управлінням у галузі використання, охорони та відтворення земель вважають засновану на законі організаційно-правову діяльність уповноважених органів із забезпечення ефективного й раціонального використання земель та їх охорони у межах, визначених законодавством України [2].

Також державне управління можна розглядати в широкому та вузькому розумінні. У широкому розумінні під державним управлінням розуміється діяльність всіх органів державної влади (законодавчих, виконавчих та судових) по регулюванню земельних відносин встановленими законом засобами. У вузькому розумінні поняття державного управління означає діяльність лише виконавчих органів державної влади, спрямовану на забезпечення раціонального використання земельних ресурсів та виконання вимог земельного законодавства.

У залежності від класифікаційних ознак розрізняють декілька видів управління. За напрямками діяльності воно поділяється на соціально-економічне, політичне, екологічне управління.

За характером управління та об'ємом функцій органів, що здійснюють управління, державне управління землями поділяється на загальне, міжгалузеве (галузеве) та спеціальне. Загальне управління земельним фондом здійснюється органами загальної компетенції та розповсюджується на всю

територію держави незалежно від форм власності та категорій земель. Міжгалузеве (галузеве) управління здійснюється відповідними міністерствами, агентствами, службами за принципом підвідомчості даним органам відповідних підприємств, установ та організацій і розповсюджується на землі окремих галузей народного господарства. Спеціальне державне управління здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин та його представництва на місцях, для яких здійснення функцій управління використання та охорони земель є основним завданням.

Всі ці види управління взаємопов'язані як єдністю завдань (забезпечення раціонального використання та ефективної охорони земель), змістом функцій управління, так і методами регулювання земельних відносин. У той же час вони відрізняються за об'ємом правомочностей відповідних органів управління і їх підпорядкованістю та за охопленням території.

Державні органи не є єдиними органами, що здійснюють управління у галузі використання та охорони земель. У залежності від суб'єктного складу управління можна поділити на державне, самоврядне, приватне (внутрішньогосподарське) та громадське. Особлива роль в управлінні земельними відносинами належить органам місцевого самоврядування. Управлінські повноваження органів місцевого самоврядування розповсюджуються на земельні ділянки комунальної власності в межах населених пунктів. Наприклад, органи місцевого самоврядування здійснюють управління шляхом надання та вилучення земельних ділянок, регулювання планування та забудови територій населених пунктів, контролю за використанням та охороною земель в межах населених пунктів, благоустрою та озеленення територій сіл, селищ, міст.

Приватне (внутрішньогосподарське) управління земельними ресурсами здійснюється самими власниками та землекористувачами. Внутрішньогосподарське управління, у продовження державного управління, переслідує також мету забезпечення раціонального використання і охорони земель та являє собою господарську діяльність, яка спрямована на забезпечення умов господарської експлуатації землі відповідно до її цільового призначення. У процесі внутрішньогосподарського управління власники земельних ділянок та землекористувачі здійснюють внутрішньогосподарську організацію земельної ділянки, внутрішньогосподарський облік, контроль за використанням та охороною земель тощо [3]. Ст. 16 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» поряд із державним управлінням передбачає також правові засади для здійснення громадського управління в галузі охорони природного середовища (у тому числі і в галузі використання та охорони земель).

Сучасна система управління має сконцентруватися на співробітництві всіх суб'єктів управлінської діяльності. Отже, управління в галузі використання та охорони земель повинно здійснюватися на основі

поєднання державного, самоврядного, приватного та громадського регулювання процесів, що відбуваються у земельних відносинах.

Список використаної літератури:

1. Краснова М.В. Науково-правові питання екологічного управління // 36. матер. Першого зібрання фахівців споріднених кафедр з обговорення актуальних наукових проблем та методики викладання аграрного, земельного, екологічного та природноресурсового права у вищих навчальних закладах України (м. Одеса, 9-10 вер. 2016 р.) / відп. ред. проф. І.І. Каракаш. — О.: Юр. літ-ра, 2016. — С. 41.
2. Земельне право: підручник / М.В. Шульга, Н.О. Багай, В.І. Гордєєв та ін.; за ред. М.В. Шульги. — Х.: Право, 2013. — С. 259.
3. Земельне право України: загальна частина: навч. посібн. / А.І. Ріпенко, О.М. Пашенко. — О.: Видавництво ТОВ «Удача», 2013. — 80 с.

ЧЕРЕМНОВА А. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗЕМЕЛЬ ОЗДОРОВЧОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

Землі оздоровчого призначення відносяться до особливо охоронюваних земель, і тому правове забезпечення їх використання та охорони має певні особливості. Згідно із ч. 1 ст. 47 ЗКУ до земель оздоровчого призначення належать землі, що мають природні лікувальні властивості, які використовуються або можуть використовуватися для профілактики захворювань і лікування людей. Критерієм віднесення земельних ділянок до земель цієї категорії є наявність на них природних лікувальних ресурсів та факторів.

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» відносить курортні та лікувально-оздоровчі зони до категорії особливо охоронюваних природних територій, які мають значну екологічну цінність як унікальні та типові природні комплекси, проте законодавчого визначення цих територій не містить. Поняття «курорту» і «лікувально-оздоровчої місцевості» розкривається у Законі України «Про курорти», відповідно до ст. 1 якого і курорт, і лікувально-оздоровча місцевість повинні мати виражені природні лікувальні ресурси та можуть використовуватися в лікувально-оздоровчих та профілактичних цілях. Характерними ознаками курортної території, на відміну від лікувально-оздоровчої місцевості, є освоєність природної території курорту та наявність відпові-

дних інфраструктурних об'єктів, здатних забезпечити ефективне санаторно-курортне лікування, медичну реабілітацію, профілактику захворювань та комфортний відпочинок громадян.

Землі оздоровчого призначення відповідно до ст. 162 ЗКУ визнаються об'єктом охорони, щодо яких повинен бути забезпечений особливий режим використання. Закон України «Про охорону земель» у ст. 50 закріплює, що охорона земель оздоровчого призначення здійснюється шляхом їх включення до складу екологічної мережі, обмеження вилучення (викупу) для інших потреб та обмеження антропогенного впливу на такі землі. Особливий порядок використання земель оздоровчого призначення і створення екологічної мережі також встановлений вказаним законом.

Землі оздоровчого призначення з їх природними ресурсами згідно зі ст. 5 Закону «Про екологічну мережу» включаються до складових структурних елементів екологічної мережі, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території України, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду та шляхів міграції тварин.

Господарське використання природних лікувальних ресурсів та інших об'єктів природного походження на землях оздоровчого призначення є обмеженим і обумовлено необхідністю підпорядкування використання цих земель виключно для лікувально-оздоровчих потреб суспільства. Земельні ділянки курортів можуть використовуватися у порядку, визначеному проектом організації використання території та генеральним планом забудови курорту і з обов'язковим дотриманням санітарних правил та вимог щодо санітарної охорони курорту.

Цільовий характер використання земель цієї категорії породжує й іншу рису їх правового режиму, яка пов'язана із встановленням суворих обмежень та заборон на території курортних зон. Метою встановлення таких обмежень та заборон є прагнення законодавця зберегти фізичні і хімічні властивості природних лікувальних ресурсів, а також запобігти їх забрудненню, пошкодженню, передчасному виснаженню та вичерпанню. На всіх курортах з метою забезпечення необхідних умов для лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та відпочинку населення встановлюються округи санітарної (гірничо-санітарної) охорони. Будь-яка діяльність, що суперечить цільовому призначенню курортних територій або може негативно впливати на стан природних лікувальних ресурсів та лікувальних факторів цих територій у межах встановленого округу забороняється.

Характерною рисою правового режиму земель оздоровчого призначення є спеціальний порядок оголошення природних територій курортними, який визначений курортним законодавством.

Особливий порядок зміни цільового призначення земель оздоровчого призначення є ще однією рисою правового режиму земель цієї категорії. Так, відповідно до ч. 9 ст. 149 ЗКУ вилучення земельних ділянок оздоровчого призначення державної власності, що перебувають у постійному користуванні, для суспільних та інших потреб може здійснювати лише Кабінет Міністрів України.

Наступною рисою правового режиму земель оздоровчого призначення є пільговий режим оподаткування земельним податком земельних ділянок оздоровчого призначення. Так, відповідно до ст. 282 Податкового кодексу України від сплати податку за користування землями оздоровчого призначення звільняються санаторно-курортні та оздоровчі заклади громадських організацій інвалідів, реабілітаційні установи громадських організацій інвалідів (пп. 282.1.1.) та державні і комунальні дитячі санаторно-курортні заклади та заклади оздоровлення і відпочинку, а також дитячі санаторно-курортні та оздоровчі заклади України, які знаходяться на балансі підприємств, установ та організацій, які є неприбутковими і внесені контролюючим органом до Реєстру неприбуткових установ та організацій (пп. 282.1.5).

ЧУМАЧЕНКО І. Є.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПЛЯЖНОЇ ЗОНИ В УКРАЇНІ

Відповідно до ст. 1 Водного кодексу України (далі — ВКУ) пляжна зона — це прилегла до урізу води частина прибережної захисної смуги уздовж морів, навколо морських заток і лиманів з режимом обмеженої господарської діяльності. Це поняття було впроваджено Законом України від 2 грудня 2010 року «Про внесення змін до Водного і Земельного кодексів України щодо прибережних захисних смуг».

Конституція України (ст. ст. 13, 14), Земельний кодекс України (далі — ЗКУ), ВКУ, закони України «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про охорону земель», «Про державний контроль за використанням та охороною земель», «Про землеустрій», «Про екологічну мережу», «Про природно-заповідний фонд України» та інші нормативно-правові акти закріплюють правовий режим прибережних захисних смуг, частиною яких є пляжні зони. Тобто, саме ці нормативні акти визначають поняття пляжної зони, порядок їх використання та охорони.

Згідно до ч. 10 ст. 88 ВКУ пляжна зона має бути шириною не менше 100 метрів, які відміряються від урізу води і залежить від ландшафтних особливостей території, яку формує море своєю природною діяльністю. Ці території розташовані між лініями, які по'язані з максимальним відпливом та максимальним напливом хвиль, що реєструються під час самих сильних штормів, а також територію берега, що періодично може затоплюватися хвилями. Також, до пляжної зони входять прибережні території, які покриває пісок, гравій, каміння, ракушняк, осадові породи, формування яких пов'язано з діяльністю моря, та різноманітними природними чи антропогенними чинниками. Крім того, це можуть бути різноманітні скелі та гірські утворення.

Проте законодавством заборонено встановлювати пляжні зони у межах прибережної захисної смуги морів та навколо морських заток і лиманів на земельних ділянках, які відносяться до земель морського транспорту, та на земельних ділянках, на яких розташовані військові та інші оборонні об'єкти, рибогосподарські підприємства.

Законодавством закріплені вимоги щодо використання та охорони пляжної зони. Так, згідно ст. 88 ВКУ при користуванні пляжною зоною у межах прибережної захисної смуги морів та навколо морських заток і лиманів необхідно виконувати вимоги екологічного та санітарного законодавства щодо охорони від забруднення та засмічення морського середовища та прибережної захисної смуги.

І земельним, і водним законодавством (ч. 1 ст. 62 ЗКУ та ч. 2 ст. 90 ВКУ) встановлені обмеження та заборони щодо господарської діяльності в прибережних захисних смугах уздовж морів, морських заток і лиманів та на островах у внутрішніх морських водах. Отже, це стосується і пляжної зони. Так, заборонено влаштовувати полігони як побутових, так і промислових відходів, накопичувачі стічних вод, влаштовувати вигреби, призначені для накопичення господарсько-побутових стічних вод об'ємом понад 1 кубічний метр на добу, влаштовувати поля фільтрації та створювати інші споруди, що призначені для приймання і знезаражування рідких відходів. Також заборонено застосовувати пестициди, що належать до сильнодіючих.

Громадяни мають право здійснювати загальне водокористування, тому їх доступ до узбережжя морів, морських заток і лиманів у межах пляжної зони має бути забезпечено безперешкодно і безоплатно. Винятком є земельні ділянки, що пов'язані з розташуванням на них споруд (гідротехнічних, гідрометричних та лінійних), санаторіїв та інших лікувально-оздоровчих закладів, дитячих оздоровчих таборів. Також передбачено забезпечення безперешкодного та безоплатного проходу вздовж берега моря, морської затоки чи лиману у випадку, якщо пляжна зона надана у користування. Органи місцевої влади повинні виділяти та облаштовувати у межах населених пунктів пляжні зони для користування ними безперешкодно та безоплатно.

Відповідно до ч. 3 ст. 83 ЗКУ до земель загального користування населених пунктів відносяться майдани, вулиці, проїзди, шляхи, набережні, пляжі, парки, сквери, бульвари, кладовища, місця знешкодження та утилізації відходів тощо. Крім того, згідно ст. 13 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» від 06.09.2005 року пляжі також відносяться до територій загального користування. Таким чином, кожен громадянин України має право загального земле- та водокористування, адже пляж являє собою поєднання акваторії з частиною земельної ділянки, що до неї прилягає, і користування пляжем означає користування і тим, і іншим.

Також згідно до ч. 3 ст. 62 ЗКУ та ч. 3 ст. 90 ВКУ у межах пляжної зони прибережних захисних смуг забороняється будівництво будь-яких споруд, крім гідротехнічних, гідрометричних та лінійних.

Але на практиці має місце самовільна забудова прибережних захисних смуг, і як правило, це призводить до того, що населення не може вільно здійснювати доступ до водних об'єктів, крім того порушується їх господарське використання. Часто такі дії пов'язані з наміванням берегів, штучним заглибленням акваторій, що впливає на зміну берегової смуги. Таким чином, масовий характер таких дій призводить не тільки до порушення прав громадян щодо загального користування водними об'єктами та пляжами, але і до негативного впливу на природні процеси та явища, що пов'язані з природним існуванням водного біорізноманіття. Також берегова лінія стає недоступною для розташування в її межах гідротехнічних споруд, необхідних соціальних та господарських об'єктів тощо. Це викликає необхідність посилення контролю з боку держави та громадськості, у тому числі шляхом посилення санкцій юридичної відповідальності за порушення законодавства щодо пляжної зони.

ЮРЕСКУЛ В. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО МОНІТОРИНГУ ЗЕМЕЛЬ В УКРАЇНІ

У частині 3 статті 191 Земельного кодексу України від 25 жовтня 2001 р. зазначено, що моніторинг земель є складовою частиною державної системи моніторингу довкілля. Його визначення міститься у частині 1 цієї ж статті: моніторинг земель — це система спостереження за

станом земель з метою своєчасного виявлення змін, їх оцінки, відвернення та ліквідації наслідків негативних процесів.

Функціонування спостереження за станом земель регулюється декількома нормативно-правовими актами і має забезпечуватися низкою органів державної влади. Порядок проведення моніторингу земель встановлено у постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про моніторинг земель» від 20 серпня 1993 р. № 661. Окремі питання щодо здійснення моніторингу земель, зокрема, щодо зазначення центральних органів виконавчої влади, які його здійснюють, врегульовані у Положенні про державну систему моніторингу довкілля, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 р. № 391.

При цьому, Закон України «Про меліорацію земель» від 14 січня 2000 р. окремо визначає поняття моніторингу зрошуваних та осушуваних земель. Його організація та здійснення визначаються в Інструкції, затвердженій наказом Державного комітету України по водному господарству від 16 квітня 2008 р. № 108. А відповідно до пункту 1.2. Положення про моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення, затвердженого наказом Міністерства аграрної політики України 26 лютого 2004 р. № 51, складовою частиною державної системи моніторингу довкілля є система моніторингу ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення.

Отже, як випливає з чинного законодавства, говорячи про моніторинг земель, треба мати на увазі моніторинг довкілля, власне моніторинг земель, моніторинг зрошуваних та осушуваних земель та моніторинг ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення. Вбачається за доцільне закріпити на нормативному рівні положення щодо співвідношення між собою цих складових державного моніторингу.

У названих вище актах серед суб'єктів, що здійснюють моніторинг земель, зазначені, зокрема, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство екології та природних ресурсів України, Державне агентство водних ресурсів України, Державне агентство водних ресурсів України, Державне агентство лісових ресурсів України, Державне агентство України з управління зоною відчуження, Державне космічне агентство України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру, Національна академія аграрних наук, басейнові управління водних ресурсів тощо.

При цьому, зазначаються назви органів, які підчас реформування системи центральних органів виконавчої влади перестали існувати, не враховуються положення постанови Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 10 вересня 2014 р. № 442, що ускладнює формування чіткого уявлення, який саме суб'єкт, яку саме складову моніторингу земель здійснює.

Залишає бажати кращого фінансування державного моніторингу земель. Зокрема, як впливає з рішення Рахункової палати України «Про результати аудиту ефективності використання коштів державного бюджету, спрямованих на розвиток та функціонування єдиної державної системи моніторингу навколишнього природного середовища» від 26 січня 2016 р. № 1-3, Міністерство аграрної політики та продовольства України, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру та Державне космічне агентство України через відсутність відповідних бюджетних призначень визначені їм заходи моніторингу протягом 2012-2014 років і 9 місяців 2015 р. не здійснювали. Суб'єкти державного моніторингу навколишнього природного середовища не використали всіх можливостей залучення коштів державного бюджету, зокрема за бюджетною програмою «Здійснення природоохоронних заходів».

Національна доповідь Міністерства екології та природних ресурсів України про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2014 році містить підрозділ «Моніторинг навколишнього природного середовища», при цьому даних про моніторинг земель у ньому немає.

Ще у 2013 році Рада національної безпеки і оборони України у своєму рішенні «Про комплекс заходів щодо вдосконалення проведення моніторингу довкілля та державного регулювання у сфері поводження з відходами в Україні» від 25 квітня 2013 р., уведеному в дію указом Президента України від 18 жовтня 2013 р. № 572/2013, звернула увагу на відсутність в Україні дієвої державної системи моніторингу довкілля та необхідність Кабінету Міністрів України ужити заходів щодо підвищення ефективності її функціонування, розробити загальнодержавну цільову екологічну програму розвитку єдиної державної системи моніторингу довкілля та інші важливі заходи, що, на жаль, залишається й сьогодні не менш актуальним, ніж у 2013 році.

СИДОРОВ Я. О.

Запорізький національний університет,
доцент кафедри адміністративного та господарського права,
кандидат юридичних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Державна аграрна політика як частина загальної соціально-економічної політики держави формується під впливом відповідного рівня розвитку політичних, соціальних та економічних відносин, які на

сучасному етапі перебувають під впливом глобалізаційних процесів (так, за результатами досліджень при визначенні індексу глобалізації KOF Index of Globalization за 2016 рік Україна серед 207 країн посіла 41 місце за рівнем глобалізації із показником 70,71%). Фактори впливу глобалізації на розвиток сільського господарства потребують поглибленого наукового дослідження, оскільки виступають економічною передумовою розробки та правової систематизації нових форм впливу держави на аграрні відносини.

Загальні властивості глобалізації як процесу інтеграції ринків товару, капіталу та праці, призвели до підвищення ролі зовнішньоторговельної складової державної аграрної політики, а вступ нашої країни до СОТ та укладання Угоди про ЗВТ із ЄС (як прояв глобальної та регіональної інтеграції) визначив нові напрями розвитку зовнішніх та внутрішніх ринків, надавши можливість максимально ефективного використання експортного потенціалу в аграрному секторі. Так, за оцінкою фахівців-економістів, глобалізаційні тенденції починаючи з 90-х років минулого століття у цілому стали позитивним фактором для так званого експортозумовленого економічного зростання (export-led growth) аграрного сектору.

Відкритість економіки, зокрема і ринків сільгосппродукції, та загострення конкурентної боротьби між країнами (на сучасному етапі розвитку глобалізації мова вже йде про «гіперконкуренцію», від якої виграють провідні країни, натомість більш слабкі втрачають контроль над власними ринками) зумовлює універсальний та визначальний характер вимоги конкурентоспроможності, а забезпечення її високого рівня для національного сільгосптоваровиробника стає одним із головних завдань державної аграрної політики. На сучасному етапі спектр традиційних вимог, що забезпечують зростання сільськогосподарського виробництва (природні та кліматичні умови, людські ресурси, матеріально-технічне та наукове забезпечення, організаційно-виробнича культура країни) розширюється за рахунок необхідності забезпечення високої якості продукції, розвинутої ринкової інфраструктури, особливо інвестиційної та інноваційної. Зазначене актуалізує питання про необхідність державного сприяння інноваційно-інвестиційній моделі розвитку аграрного сектору шляхом активізації партнерської взаємодії між державою, суспільством та бізнесом.

Зазначимо, що експортно-орієнтована концепція розвитку вітчизняного агросектору набуває все більшої популярності, однак, враховуючи специфіку та значення сільського господарства, вона не повинна бути безальтернативною. Це яскраво доводить продовольча криза 2007-2008 років у низці країн «третього світу» та країн, що розвиваються, що виникла на тлі залежності від кон'юнктури світового продовольчого ринку. З однієї сторони, глобалізаційні процеси зумовлюють позитивні зрушення, оскільки відкривають нові ринки збуту для виробників сільськогосподарської продукції, з іншої можуть призвести до нега-

тивних наслідків – експансії зарубіжних виробників аграрної продукції на внутрішній ринок та зниження рівня продовольчої безпеки країни. Невипадково останнім часом тема продовольчої безпеки стає все більш популярним напрямом аграрно-правових досліджень, а зарубіжний досвід свідчить про поширення практики прийняття спеціальних законів про продовольчу безпеку. В умовах глобалізації загроза продовольчій безпеці та стабільності вітчизняного продовольчого ринку стає ще більш очевидною, що зумовлює необхідність пошуку відповідних захисних механізмів, актуалізуючи питання меж впливу держави на розвиток сільського господарства, особливо державної підтримки національних агротоваровиробників та сільського населення. Зазначене вимагає посилення протекціоністського характеру державної аграрної політики, проте слід враховувати, що вступ до СОТ та укладення Угоди про ЗВТ із ЄС обмежує її низкою ринкових принципів та прийнятих Україною міжнародних зобов'язань. Отже, глобалізаційні процеси підвищують роль державного втручання у розвиток аграрного сектору, однак модифікують засоби та методи реалізації державної підтримки (так, Спільна аграрна політика ЄС, базуючись на триєдиній концепції забезпечення виконання економічних, природоохоронних і соціально-культурних функцій на сільських територіях, є за своєю суттю «приховано протекціоністською»).

Отже, глобалізація є суттєвим фактором впливу на формування державної аграрної політики, яка повинна бути спрямована на використання переваг глобалізації для розвитку вітчизняного аграрного сектору, і, водночас, мінімізації її ризиків та негативних побічних ефектів. Своєю чергою, правове забезпечення державної аграрної політики, за всієї інерційності права, теж зазнає суттєвий вплив, що справляє глобалізація на правову систему, трансформуючи та модернізуючи її в цілому та на рівні окремих елементів. Поглиблення інтеграційних процесів на світовому аграрному ринку та зростання глобальної продовольчої взаємозалежності країн призводить до розширення предмета регулювання аграрного права та законодавства, появи нових аграрно-правових підгалузей та інститутів, ускладнення механізму правового забезпечення державної аграрної політики та необхідності його модернізації, що потребує подальшого дослідження.

ФРОЛОВА Н. В.

Одеський державний екологічний університет,
доцент кафедри екологічного права та контролю, кандидат юридичних наук

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА

У світі широке розповсюдження отримала ідея органічного виробництва (землеробства), яка полягає у повній відмові від застосування ГМО, антибіотиків, отрутохімікатів та мінеральних добрив. Це призводить до підвищення природної біологічної активності у ґрунті, відновлення балансу поживних речовин, підсилюються відновлювальні властивості, нормалізується робота живих організмів, відбувається приріст гумусу, і як результат – збільшується урожайність сільськогосподарських культур. Результатом органічного виробництва є екологічно безпечна продукція, вільна від ГМО та невластивих продуктам харчування хімічних елементів. Ідея органічного землеробства є популярною у багатьох країнах світу, в т.ч. у Європі.

Держави, насамперед економічно розвинуті, дедалі активніше впроваджують альтернативні системи сільського господарювання. Відповідно широкого застосування набули нові прогресивні методи ведення сільськогосподарського виробництва [1, с. 570-574]. В Постанові Ради ЄС 834/2007 органічне виробництво визначається як цілісна система господарювання та виробництва харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного розмаїття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання (добробуту) тварин та метод виробництва, який відповідає певним вимогам до продуктів, виготовлених з використанням речовин та процесів природного походження.

Основна ідея органічного землеробства є досить простою і передбачає, фактично, повернення першоджерел ведення сільського господарства, а саме: мінімальний обробіток ґрунту й повна відмова від застосування агрохімікатів та мінеральних добрив. Це сприяє підвищенню природної біологічної активності у ґрунті, відновленню балансу поживних речовин, підсилюються відновлювальні властивості, нормалізується робота живих організмів, відбувається приріст гумусу і, як результат, – підвищення врожайності сільськогосподарських культур [2, с. 42-46].

У 2014 році був прийнятий Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [3]. Він визначає органічну продукцію як продукцію, отриману в результаті сертифікованого виробництва відповідно до вимог даного закону, тобто при виробництві якої використовуються методи, що: 1) виключають

використання ГМО, похідних ГМО і продуктів, вироблених з ГМО, як харчових продуктів, кормів, технологічних добавок, препаратів захисту рослин та покращення ґрунту, добрив, насіння, вегетативного походження садивного матеріалу, мікроорганізмів і тварин; 2) виключають використання хімічно синтезованих речовин, консервантів, синтезованих (штучних) барвників, гормонів, антибіотиків, ароматизаторів, стабілізаторів, підсилювачів смаку, стимуляторів росту; 3) виключають використання іонізуючого випромінювання для обробки органічної сировини або кормів, що використовуються у виробництві органічної продукції; 4) виключають гідропонне виробництво; 5) використовують живі організми та методи механічного виробництва; 6) здійснюють живлення рослин в основному через екосистему ґрунту; 7) засновані на оцінці ризику та використовують превентивні заходи.

Органічними можуть бути лише ті продукти, які вироблені відповідно до затверджених правил (стандартів), а виробництво пройшло процедуру сертифікації в установленому порядку. Сертифікація є однією із основних і найбільш ємних складових органічної гарантійної системи. Тому, згідно ст. 24 вищевказаного Закону реалізація продукції як органічної дозволяється лише за наявності відповідного сертифікату. Продукція (сировина), сертифікована в державах – членах Європейського Союзу як органічна, розміщується на ринку України як органічна продукція (сировина) без жодної додаткової сертифікації.

За наявності відповідного сертифіката органічна продукція та сировина маркується належним чином в обов'язковому порядку. Державний логотип складається з напису «органічний продукт» та відповідного графічного зображення. При цьому не допускається використання даного словосполучення у власних назвах продуктів та торговельних марках при рекламуванні, а також у випадку маркування продукції, яка перебуває на стадії перехідного періоду до органічного виробництва.

Таким чином, в органічному виробництві заборонено використання ГМО, похідних ГМО і продуктів, вироблених з ГМО, як харчових продуктів, кормів, технологічних добавок. Також забороняється застосовувати хімічні препарати захисту рослин та добрив, використання іонізуючої радіації для обробки органічних харчових продуктів, кормів або сировини, яка використовується у органічних харчових продуктах чи кормах. Але органічне виробництво, яке мало б замінити застосування біотехнологій, поки що не набуло широкої практики застосування, зокрема за економічними причинами, адже виробництво органічної продукції потребує великих трудових та матеріальних затрат, зокрема стосовно отримання відповідних документів та сертифікатів. На даний момент через нестачу сировини і відсутність конкуренції органічні продукти продаються за дуже високою ціною. Крім того, в законодавстві відсутнє встановлення пільг та інших матеріальних стимулів для суб'єктів, що займаються органічним виробництвом. Це також є причиною, через яку воно не набуло широкої популярності серед виробників.

Список використаної літератури:

1. Семінський А.А. «Зелена економіка» як шлях розвитку сільськогосподарського виробництва // Органічне виробництво і продовольча безпека. – Житомир: Видавець О.О. Євенок, 2016. – 570 с.
2. Семенда Д.К., Семенда О.В. Розвиток органічного виробництва в сільськогосподарських підприємствах // Агросвіт. – 2014. – № 7. – С. 43
3. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон від 03 вересня 2013 № 425-VII // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/425-18> (дата звернення: 12 лютого 2017 року)

ГРИГОР'ЄВА Х. А.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук

БЮДЖЕТНА ДОТАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМ ТОВАРОВИРОБНИКАМ ЯК ОСОБЛИВА ПРАВОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ СПЕЦРЕЖИМУ ПДВ

Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників у 2017 році зазнала значних змін, які пов'язані, у першу чергу, зі скасуванням спецрежиму ПДВ для аграріїв та запровадженням бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції. Окреслені зміни мають масштабний стратегічний вплив на суспільні відносини у сільському господарстві, однак відбуваються стрімко і без належного наукового супроводу. Це вимагає від аграрно-правової науки більш активного дослідження вказаних правових явищ.

Поява такого різновиду державної підтримки сільського господарства як бюджетна дотація викликає багато теоретичних і практичних питань, які важко охопити в рамках одного дослідження. Однак аналіз правових особливостей бюджетної дотації слід розпочати зі встановлення її правових витоків, тобто виявлення діалектики її появи. У даному дослідженні буде здійснено спробу окреслити основні етапи, які передували появі бюджетної дотації в аграрному законодавстві України.

Класичний етап. До 2016 року одним з основних видів державної підтримки сільського господарства був спецрежим ПДВ для аграріїв, що передбачав можливість нарахування сум ПДВ та залишення їх у розпорядженні підприємства для використання ним цих коштів на виробничі потреби. Впродовж існування спецрежиму деякі його елементи змінювалися, однак його головна протекційна сутність залишалася у ці-

лому незмінною — сільськогосподарський товаровиробник мав можливість акумулювати суму ПДВ і тим самим збільшував доступні йому фінансові ресурси.

Перехідний етап. Під впливом вимог МВФ, що вимагав повної відміни спецрежиму ПДВ для сільського господарства, було запроваджено тимчасовий диференційований варіант спецрежиму ПДВ. Відповідно до нових правил сума ПДВ, нарахована платником, мала бути поділена між ним та бюджетом. Розподіл відбувався у залежності від виду операцій, що здійснювалися сільськогосподарським підприємством, а саме: а) за операціями із зерновими і технічними культурами 15% суми ПДВ залишалося підприємству, а 85% — перераховувалося до бюджету; б) за операціями з продукцією тваринництва 80% суми ПДВ залишалося підприємству, а 20% — перераховувалося до бюджету; в) за іншими операціями з сільськогосподарськими товарами/послугами 50% суми ПДВ залишалося підприємству, а 50% — перераховувалося до бюджету. Отже, перехідний період ознаменувався відсотковим зменшенням сум ПДВ, які сільськогосподарське підприємство мало право залишити у своєму розпорядженні для використання на виробничі потреби.

Новітній (трансформаційний) етап. У 2017 році спецрежим ПДВ остаточно скасований, тобто сільськогосподарські товаровиробники нараховують та сплачують ПДВ на загальних засадах. Замість спецрежиму запроваджено бюджетні дотації, правове регулювання яких міститься у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України», Законі України «Про Державний бюджет України на 2017 рік», постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розподілу бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції у 2017 році» від 08.02.2017 року. Аналіз цих нормативно-правових актів дозволяє виокремити такі правові аспекти:

- сума бюджетних коштів, що планується на виплату дотацій, не є остаточно сталою, але зазначається її максимальне значення — 4 млрд. грн на 2017 рік. Це означає, що обсяг державної підтримки відповідно до нового механізму є обмеженим;

- бюджетні дотації не надаватимуться виробникам експортоорієнтованої сільськогосподарської продукції (виробникам зернових і деяких технічних культур);

- особливу преференцію отримують представники птахівничої галузі (до 50% усіх бюджетних коштів, спрямованих на дотацію, розподілятиметься між ними);

- формула розрахунку бюджетної дотації для конкретного підприємства містить велику кількість змінних, тобто її конкретний розмір є непередбачуваним. Так, сума дотації для конкретного сільськогосподарського товаровиробника залежить від: суми ПДВ, яку сплачує такий суб'єкт за місяць; суми ПДВ, яку сплачують усі суб'єкти одержання

дотації у межах його групи (птахівники або усі інші) за місяць; суми бюджетних коштів, яку виділяє держава на місяць;

- прив'язка до суми сплаченого ПДВ вказує на тісний органічний зв'язок між скасованим спецрежимом та запровадженою бюджетною дотацією, адже основна сутність цих механізмів підтримки залишається однаковою: частина суми ПДВ надається у розпорядження підприємству. При цьому змінено порядок визначення цієї частини, процедуру її надання тощо.

Абстрагування від великої кількості деталей надає можливість виділити головне: нинішню бюджетну дотацію для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції не можна розглядати у відриві, ізольовано від попереднього спецрежиму ПДВ. Виявлений діалектичний зв'язок цих двох видів підтримки вказує на те, що бюджетна дотація є своєрідним продовженням спецрежиму у новій формі, тобто представляє собою особливу правову трансформацію спецрежиму ПДВ для сільськогосподарських товаровиробників.

НАКОНЕЧНИЙ А. Б.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри аграрного, земельного та екологічного права,
кандидат юридичних наук

АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК УЧАСНИКАМ АТО

Військовий конфлікт на сході України триває уже близько 3 років. Кількість учасників цієї антитерористичної операції (далі – АТО), що отримали статус учасника бойових дій, за повідомленнями Міністерства оборони України станом на 24 лютого 2017 року становить 193664 особи з числа військовослужбовців Збройних Сил України. Однією із пільг, які надаються учасникам бойових дій, є право на першочергове отримання земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва відповідно до п. 14 ст. 12 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». За даними Держгеокадастру, станом на 05 квітня 2017 року до Головних управлінь Держгеокадастру в областях було подано 150 008 заяв на отримання земельних ділянок учасниками АТО (із земель сільськогосподарського призначення), з них – по 118 963 заявам прийняті накази щодо надання дозволів на розроблення проектів землеустрою, а по 47 724 заявам прийняті накази щодо надання у власність земельних

ділянок [1]. Дедалі частіше учасникам АТО відмовляють у наданні земельних ділянок органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади. Учасники АТО, яким було відмовлено у наданні земельних ділянок у власність (чи наданні дозволу на розроблення проекту землеустрою), звертаються до суду з метою захисту своїх прав. На даний момент сформувався цілий пласт судової практики щодо оскарження учасниками АТО зазначених рішень.

Аналіз судової практики свідчить про те, що суди ґрунтовно та комплексно підходять до вирішення зазначеної категорії справ. Наприклад, Постановою Великобагачанського районного суду Полтавської області від 02.07.2016 року по справі № 525/397/16-а скасовано рішення Степанівської сільської ради про відмову учаснику АТО в наданні дозволу на розробку проекту землеустрою. Відмову сільрада мотивувала тим, що заявник не зареєстрований місцем проживання на території сільської ради та у зв'язку з обмеженістю земельного ресурсу. Проте судом було встановлено, що вільні земельні ділянки на території сільської ради наявні, більше того, згідно Альбому-атласу з резервування земельних ділянок для учасників АТО на території сільської ради станом на 15.02.2016 року загальна площа зарезервованих земельних ділянок становила 18,10 га. Окрім того, ЗК України не передбачено як підставу відмови відсутність реєстрації за місцем подання заяви про отримання земельної ділянки. При цьому важко погодитись з Постановою Кіцманського районного суду Чернівецької області від 02.02.2017 року по справі № 718/2108/16-а. У даній справі суд розглянув скаргу громадянина на рішення Дубівецької сільської ради, якою йому було відмовлено в наданні земельної ділянки, посилаючись на те, що зазначену земельну ділянку було надано іншій особі — учаснику АТО, у якого наявне першочергове право на отримання земельної ділянки. При цьому, громадянин звертався до сільської ради 26.01.2015 року та 14.07.2015 року, і двічі йому було відмовлено. Він оскаржив відмови та постановами судів від 29.04.2015 року (справа № 718/528/15-а) та від 26.10.2015 року (справа № 718/2069/15-а), які були залишені без змін апеляційним судом, рішення ради були скасовані та зобов'язано розглянути його заяву повторно. Втретє він звернувся до сільради 19.12.2015 року, при цьому учасник АТО — 04.01.2016 року. Рішенням від 08.02.2016 року учаснику АТО надано дозвіл на розробку проекту землеустрою, а громадянину — відмовлено. Суд у даному випадку став на сторону Дубівецької сільської ради та учасника АТО, що на нашу думку, є досить суперечливим, оскільки громадянин звертався щодо земельної ділянки набагато раніше.

Досить суперечливим питанням, яке не має на даний момент однозначного вирішення в судовій практиці, є питання надання земельних ділянок громадянам на території земельних масивів, зарезервованих для надання учасникам АТО. Так, Ухвалою Одеського апеля-

ційного адміністративного суду від 02.11.2016 р. по справі № 814/1239/16 суд залишив без задоволення апеляційну скаргу особи на рішення ГУ Держгеокадастру у Миколаївській області щодо відмови у наданні дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки орієнтовною площею 2,00 га в межах території Краснопільської сільської ради Врадіївського району Миколаївської області на тій підставі, що остання була зарезервована для передачі учасникам АТО на підставі наказу ГУ Держгеокадастру у Миколаївській області від 21.09.2015 року № 806-сг та Розпорядження КМУ № 898-р від 19.08.2015 року. В іншій же справі, Одеський окружний адміністративний суд у Постанові від 20.01.2017 року по справі № 815/7247/16, розглянувши скаргу особи на відмову ГУ Держгеокадастру в Одеській області в наданні дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки безоплатно у власність для садівництва орієнтовною площею 0,1 га на території Йосипівської сільської ради Овідіопольського району Одеської області (з підстав, що земельна ділянка знаходиться в земельномумасиві, запроектованому для відведення військовослужбовцям учасникам АТО для передачі у власність для ведення особистого селянського господарства), визнав протиправною таку відмову та зобов'язав повторно розглянути заяву особи.

На сучасному етапі судової реформи важливим аспектом збільшення довіри до судової системи є винесення правомірних та обґрунтованих судових рішень. Необхідним також є послідовний підхід судів при вирішенні аналогічних категорій справ. Звичайно, суди повинні здійснювати захист учасників АТО в реалізації їх гарантованих земельних прав, проте такий захист не має порушувати земельних прав інших громадян.

Список використаної літератури:

1. Офіційний сайт Держгеокадастру. Покрокова схема дій для допомоги учасникам АТО в отриманні земельних ділянок. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://land.gov.ua/info/pokroкова-skHEMA-dii-dlia-dopomohy-uchasnykam-ato-v-otrymanni-zemelnykh-dilianokk/>

ОБЮХ Н. М.

Білоцерківський національний аграрний університет,
асистент кафедри цивільно-правових дисциплін, кандидат юридичних наук

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ПРАВІ

На сьогодні в результаті втілення нових механізмів управління у сфері природокористування та удосконалення екологічного законодавства поява терміну «екосистемні послуги» має надзвичайно важливе значення для екологічного права.

Насамперед хотілося б підкреслити те, що поняття «екосистемні послуги» не є новим у науці. Історичні витоки даного поняття сягають 1970-х років. У цей час з'являється термін «природний капітал», який відображає здатність екосистем створювати екосистемні послуги, на відміну від інших послуг, що створюються людиною.

Взагалі поняття «екосистемні послуги» передбачає створення певних природних благ для людини, які є результатом діяльності екологічних процесів. Для правової науки досить неоднозначним є питання, чи можуть екосистемні послуги бути об'єктом правового регулювання.

Особливість даного об'єкта полягає у певному сумніві щодо можливості організації правового регулювання відносин з приводу екосистемних послуг, зокрема, у зв'язку із неосаяжністю екосистемних послуг для правової науки. Однак, якщо перевести даний термін у стандарти традиційних юридичних термінів, то значна частина послуг визнається правом.

Важливим аргументом на користь екосистемних послуг є їх закріплення у міжнародному програмному документі ООН – «Оцінка екосистем на порозі тисячоліття» (Millennium Ecosystem Assessment, 2005). Як зазначено у документі, кожен у світі залежний від земних екосистем та послуг, які вони передбачають. Особливе значення має визнання екосистемних послуг та їх зв'язку із благополуччям людини, а також із потребами розвитку. Пізнаючи навколишнє середовище крізь призму концепції екосистемних послуг, легше встановити, як зміни в екосистемах впливають на благополуччя людини [1].

Вважаємо, що екосистеми забезпечують життєво важливі послуги, оскільки мають на меті підтримання умов існування живих істот (рослин, тварин, мікроорганізмів) та неживих у функціональній єдності.

Слід зазначити, що концепція екосистемних послуг знайшла відображення у Водній Рамковій Директиві Європейського Союзу [2]. ВРД має за мету забезпечити охорону та посилити статус водних екосистем, підтримувати стале водокористування. Директива передбачає розроблення та ухвалення планів басейнового управління та відповідної про-

грами заходів для зменшення антропогенного впливу на водні екосистеми. У ВРД вживається поняття «водні послуги», які означають послуги щодо: 1) відведення, загачування, зберігання і розподілу поверхневої або ґрунтової води; 2) послуги стосовно збору і переробки використаної води, що потім скидається у поверхневі води.

Цікавими для усвідомлення значення екосистемних послуг є приклади їх застосування в Італії, Румунії, Бельгії та інших країнах. В Італії національне законодавство ґрунтується на положеннях ВРД. Водна територія країни поділена на вісім річкових басейнів. У кожному регіоні представлені басейнові органи управління.

Питання щодо застосування екосистемних послуг стосується прийняття програми заходів в рамках реалізації Плану заходів по управлінню басейном р. По. Ця програма передбачає проведення заходів у таких напрямках: очищення (стічних вод); нітрати та сільське господарство; водний баланс; екосистемні послуги. Останні включають заходи з ландшафтного управління та відновлення річки, поліпшення біорізноманіття.

В Румунії поняття «екосистемні послуги» не вживається у національному законодавстві. Натомість зустрічається поняття «водні послуги», які включають широкий спектр послуг, охоплюючи сферу питного водопостачання, очищення стічних вод та сільськогосподарське водопостачання.

Отже, у переважній більшості європейських країн поняття «екосистемні послуги» визначається як заходи, які є вигідними для різних служб та приватних осіб. Вони є багатофункціональними та пов'язані з різними процесами, наприклад, у Бельгії — водозбереження та інфільтрація, в Італії — ландшафтне управління та підтримання біорізноманіття, в Румунії — забезпечення різних видів водних послуг [3].

В екологічному законодавстві України певною мірою виражене застосування екосистемних послуг, яке реалізується шляхом застосування заборон на здійснення небезпечних викидів у водні об'єкти, атмосферне повітря, забруднення ґрунтів. Так, скидання стічних вод регулюється шляхом встановлення нормативів гранично допустимих скидів. В рамках концепції екосистемних послуг можна стверджувати, що тим самим регулюється використання асиміляційного потенціалу водних об'єктів.

В цілому можна зробити висновок, що в усіх випадках використання екосистемних послуг спрямоване на забезпечення сталого, збалансованого використання природних ресурсів. Екосистемні послуги повинні створювати матеріальні й нематеріальні блага для людини, при цьому не наносячи шкоди навколишньому середовищу, яке є органічним цілим.

Список використаної літератури:

1. Оценка экосистем на пороге тысячелетия / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.millenniumassessment.org/ru/About.html#q1>
2. Директива 2000/60/ЄС Європейського Парламенту і Ради «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства в галузі водної політики» від 23 жовтня 2000 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_962/page
3. Grizetti B. Ecosystem services for water policy: Insights across Europe / B. Grizetti (and others) // Environmental Science and Policy. – Volume 66, December 2016. – 179-190 pp. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S146290111630613X>

ЗАБЕРЮХА М. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри аграрного, земельного та екологічного права

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ЛІСІВ В УКРАЇНІ

Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави. Ця норма ч. 1 ст. 14 Конституції України [1] знайшла своє вираження у закріпленні в ст. 5 Земельного кодексу України принципів земельного законодавства, одним з яких є забезпечення раціонального використання та охорони земель [2]. Земельне законодавство встановлює пріоритетність охорони землі як одного з найважливіших компонентів навколишнього природного середовища перед використанням її в якості засобу виробництва та об'єкта нерухомого майна.

Під особливою охороною держави перебувають землі лісгосподарського призначення як категорія земель, охорона та захист яких здійснюється як з урахуванням загальних принципів земельного законодавства з дотриманням вимог щодо раціонального використання земель, так і з урахуванням біологічних та інших особливостей лісів як окремого компонента навколишнього природного середовища.

Правова охорона лісів є комплексом організаційних, правових та інших заходів щодо раціонального використання лісового фонду та лісів, що не входять до лісового фонду, збереженню лісів від знищення, пошкодження, послаблення, забруднення та інших негативних впливів [3, с. 433]. Україна є лісодефіцитною країною і ефективно використання лісових ресурсів стоїть на першому місці. Ліс являє собою унікальну екологічну систему, яка тісно взаємодіє із навколишнім природним середовищем та є дуже вразливою до техногенних чинників.

Саме тому, визначення та регулювання порядку раціонального використання та охорони лісів і земель лісогосподарського призначення повинно становити одну з найголовніших функцій держави.

На сучасному етапі розвитку вітчизняного законодавства охорона та захист лісів регламентуються главою 16 Лісового кодексу України [5]. На жаль, у цьому нормативно-правовому акті законодавець не розрізняє поняття «охорона» та «захист» лісів, хоча вони не є тотожними за своїм змістом. Так, на думку П. Стайнова, поняття «захист лісів» є ширшим за поняття «охорона лісів». Він зазначає, що правова охорона природи полягає в утриманні лісів у нормальному стані, тобто без погіршення, а термін «захист» передбачає і раціональне використання, відтворення та поліпшення лісових ресурсів [5, с. 22]. Іншу точку зору висловлює Н. В. Мельник, на думку якого, поняття «захист» є вужчим, аніж поняття «охорона», адже правовий захист виникає лише за наявності завданої шкоди [6, с. 29-30]. Слід погодитися з такою точкою зору, адже правовий захист лісів є специфічним напрямом діяльності правоохоронних органів — ідеться про захист за наявності правопорушення в галузі охорони та використання лісів.

Однією з основних вимог, що ставлять до ведення лісового господарства, є посилення корисних властивостей лісу, їх збереження, охорона від пожеж, захист від шкідників. Все це повинно здійснюватися засобами та методами, які не завдають шкоди людині та оточуючому природному середовищу. При розміщенні, проектуванні, будівництві та введенні в експлуатацію нових та реконструйованих підприємств, споруд та інших об'єктів, а також введені нових технологічних процесів, що впливають на стан та відтворення лісів, повинні передбачатися та здійснюватися заходи щодо охорони лісів від негативного впливу на них стічних вод, промислових та комунально-побутових викидів та відходів [7, с. 431].

Слід зазначити, що 9 квітня 2014 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру» № 1193-VII [8]. Відповідно до п. 3 зазначеного Закону, ст. 87 Лісового кодексу України була виключена. У цій статті Лісового кодексу України передбачалося, що підприємства, установи, організації та громадяни зобов'язані погоджувати свою діяльність, яка впливає або може впливати на стан і відтворення лісів. На нашу думку, дана позиція законодавця є досить односторонньою. Без сумнівів, скорочення кількості документів дозвільного характеру є позитивним етапом, спрямованим на звільнення підприємств, установ, організацій і громадян від необхідності проходження зайвих та обтяжливих адміністративних процедур, проте, зважаючи на незадовільний стан лісів та їх відтворення, така позиція законодавця є незрозумілою та поспішною.

Список використаної літератури:

1. Конституція України : затверджена Законом України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141; 2011. — № 10. — Ст. 68.
2. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III// Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 3. — Ст. 27.
3. Ерофеев Б.В. Экологическое право России / Под ред. Б.В. Ерофеев. — М.: Юристъ, 1996. — 448 с.
4. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. в редакції від 8 лютого 2006 р. № 3852-XII // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 21. — Ст. 170.
5. Стайнов П. Правовые вопросы защиты природы / П. Стайнов. — М., 1974. — 86 с.
6. Мельник Н. В. Проблеми правової охорони лісів Карпатського регіону України / Н. В. Мельник. — Івано-Франківськ, 2003. — 158 с.
7. Степська О. В. Правовий режим використання та охорони лісів і лісових ресурсів. Екологічне право України : підруч. для студ. вищих навч. закладів / За ред. І. І. Каракаша. — Одеса: Фенікс, 2012. — 788 с.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру : Закон України від 9 квітня 2014 р. № 1193-VII // Офіційний вісник України. — 2014. — № 36. — Ст. 954.

КАРАХАНЯН К. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри аграрного, земельного та екологічного права

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДЧУЖЕННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Найбільш дискусійні питання сьогодення, що набувають все більшої популярності та актуальності, так чи інакше пов'язані із земельним ринком. Це, звісно, і запровадження правових засад обігу земель сільськогосподарського призначення, і вдосконалення порядків і процедур відчуження інших категорій земель, регулювання окремих інституцій земельного ринку тощо.

Актуальність вказаного питання не викликає сумніву. В зв'язку з наведеним, особливої уваги заслуговує питання щодо правового регулювання відносин з продажу земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого військового майна, що підлягають реалізації, та земельних ділянок, які вивільняються у процесі реформування Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту.

Зауважимо, що виокремлення цієї групи земель в окремий об'єкт продажу є відносно новою нормою законодавства. Так, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо

вдосконалення механізму використання земель оборони» від 22 грудня 2011 року [1] ст. 128 Земельного кодексу було доповнено пунктом, яким встановлювалось, що особливості продажу вказаних вище земельних ділянок встановлюються законом. Це положення відповідає вимогам Основного Закону та Земельного кодексу щодо обов'язковості законодавчого регулювання питань, пов'язаних із відчуженням земель. Однак, цим же Законом від 22 грудня 2011 року було внесено зміни до Закону України «Про правовий режим майна у Збройних Силах України» від 21 вересня 1999 року [2] та Закону України «Про використання земель оборони» від 27 листопада 2003 року [3], згідно з якими відчуження земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого військового майна, що підлягають реалізації, та земельних ділянок, які вивільняються у процесі реформування Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту, здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Відповідний Порядок було закріплено постановою Кабінету Міністрів України від 22 травня 2013 року [4]. Вказаний нормативно-правовий акт закріплює, що відчуження земельних ділянок разом із розташованими на них об'єктами нерухомого військового майна, що підлягають реалізації, та інших земельних ділянок, які вивільняються у процесі реформування Збройних Сил і Держспецтрансслужби, здійснюється шляхом проведення земельних аукціонів.

Крім цього, порядком закріплюються особливості формування лотів для продажу, організації та проведення аукціонів з відчуження вказаних земель. Так, наприклад, постановою визначається специфіка добору земель, які будуть об'єктами продажу. Незважаючи на те, що організаторами земельних торгів виступають Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські, районні держадміністрації відповідно до визначених Земельним кодексом повноважень щодо передачі земельних ділянок у власність, заходи з добору земельних ділянок здійснюються вказаними органами за участю Міноборони чи Адміністрації Держспецтрансслужби.

Виконавець земельних торгів щодо досліджуваних земельних ділянок визначається організатором земельних торгів із числа суб'єктів господарювання, яким Кабінетом Міністрів України надані повноваження щодо відчуження військового майна і які мають ліцензію на проведення земельних торгів, у порядку, встановленому законодавством про здійснення державних закупівель. Це положення теж має специфіку, оскільки, згідно із Земельним кодексом ліцитатором виступає суб'єкт господарювання, який уклав з організатором земельних торгів договір про їх проведення. Провадження вказаного виду діяльності, згідно із новим Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 року не потребує отримання ліцензії.

Підсумовуючи викладене, а також враховуючи наведені вище вимоги Конституції України щодо необхідності обов'язкового законодавчого регу-

лювання вказаних питань, можна дійти наступних висновків. По-перше, необхідним є усунення колізій в законодавстві щодо особливостей регулювання досліджуваного питання і закріплення в усіх розглянутих вище нормативних актах вимоги законодавчого вирішення цього питання.

По-друге, оскільки законодавець пішов шляхом внесення змін до Земельного кодексу стосовно земельних торгів і, замість того, щоб прийняти окремий закон, присвячений вказаній сфері, фактично перетворив його на такий спеціальний законодавчий акт, пропонується наступне. З метою подолання прогалин, що існують в земельному законодавстві, вбачається за доцільне так само як у випадку із землями державної власності, на яких розташовані об'єкти приватизації, внести зміни до Земельного кодексу з ключових питань продажу земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого військового майна, що підлягають реалізації, та земельних ділянок, які вивільняються у процесі реформування Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту. Так, пропонується врегулювати гл. 21 Кодексу особливості визначення організатора земельних торгів, добору земельних ділянок, які підлягають продажу, та специфіку формування лоту, призначення виконавця аукціону. Крім цього, пропонується закріпити положення про те, що більш детально процедура проведення торгів з приводу вказаних ділянок закріплена в зазначеному вище Порядку від 22 травня 2013 року.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму використання земель оборони: Закон України від 22 грудня 2011 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. – № 37. – Ст. 444.
2. Про правовий режим майна у Збройних Силах України: Закон України від 21 вересня 1999 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 48. – Ст. 407.
3. Про використання земель оборони: Закон України від 27 листопада 2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – № 14. – Ст. 209.
4. Про затвердження Порядку відчуження земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти нерухомого військового майна, що підлягають реалізації, та земельних ділянок, які вивільняються у процесі реформування Збройних Сил і Державної спеціальної служби транспорту: постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 2013 р. // Офіційний вісник України. – 2013. – № 48. – Ст. 1721.

СУЩА Л. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри аграрного, земельного та екологічного права

ПРАВОВІ ОЗНАКИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗБИТКІВ У ЗЕМЕЛЬНОМУ ПРАВІ

Виходячи з аналізу законодавчого та наукового визначення поняття «збитки», пропонуємо виділити наступну ознаку — збитки застосовуються у двох значеннях: економічному та юридичному. Збитки в юридичному розумінні — це результат правопорушення, внаслідок дій або бездіяльності інших осіб. У цьому випадку збитки підлягають відшкодуванню у повному обсязі, що забезпечується державним примусом. Економічний зміст збитків є більш широким, який охоплює юридичні збитки та збитки, що виникають у силу підприємницького ризику, що покладається на власника землі або землекористувача, який змушений нести тягар збитків, покриваючи їх за рахунок власних коштів. При цьому спільною ознакою економічних і юридичних збитків є те, що вони мають грошове вираження. Проте, як зазначає І. Ю. Поліщук, юристи, визначаючи поняття «збиток» і досліджуючи зміст даного інституту, припускаються помилок при визначенні економічних складових цієї категорії. Усучасній науковій літературі розповсюдженою є думка, що економічний зміст збитків не можна пов'язувати тільки з юридичними актами, наприклад, із невиконанням зобов'язання, тому що збиток виникає і в результаті дії сил природи, заподіяний правомірною дією людини або викликаний дією самого потерпілого. Тому можна зробити висновок, що наявність збитків переплітається з юридичною оцінкою причин його виникнення, а саме протиправністю заподіяння. Але зазначені збитки не є збитками в юридичному значенні. Вони настають внаслідок дій або бездіяльності самого потерпілого і тому не можуть підлягати відшкодуванню іншою особою. Юридичний зміст мають ті збитки, які виникли в результаті дій інших осіб або подій і підлягають відшкодуванню через закон або договір [1].

Подколзін І. В. стверджує, що збитки мають подвійну правову природу, адже вони є економічною і юридичною категорією. Проте не будь-які економічні збитки набувають ознак юридичної категорії. Відповідно «чистими» економічними збитками мають вважатися негативні наслідки у формі зменшення майнових благ як обумовлені, так і не обумовлені діяльністю фізичних чи юридичних осіб, за настання яких не настає примусовий обов'язок третіх осіб їх відшкодувати чи компенсувати. Що ж до розуміння збитків як юридичної категорії, то ними мають вважатися лише ті, які виникають внаслідок порушення в

межах цивільних чи інших правовідносин, уповноважений учасник яких має право вимагати від зобов'язаної особи відшкодування таких збитків [2, с. 9]. Аналізуючи все вищезазначене, приходимо до висновку, що збитки як економічна категорія не завжди є наслідком правопорушення, на відміну відправової природи збитків у юридичному сенсі, які є негативним наслідком, який спричинений неправомірною поведінкою, у майновій сфері власника землі чи землекористувача.

З огляду на виділені ознаки, пропонуємо наступну класифікацію збитків:

1) за способом виявлення збитки можуть бути явними, які можна визначити за допомогою розроблених методик, і збитки приховані. Приховані збитки за умов існуючого рівня знань і методологічного забезпечення не можуть бути встановлені;

2) за часом дії пропонуємо класифікацію збитків: на поточні (ті, які існують у теперішній час) та прогнозовані (очікуються в перспективі та можуть існувати в майбутньому). У зв'язку з цим підтримуємо думку професора Н.І. Титової про те, що екологічні (в тому числі земельні) збитки є особливими. Вони не обмежуються сумою реальних збитків, в них завжди переважає упущена вигода, яка у десятки разів перевищує реальні збитки. І найголовніше: земельні збитки завдаються не лише власнику, а, що надзвичайно важливо, всьому суспільству. Наприклад, радіоактивне або інше забруднення ґрунтів призводить до вирощування токсично забрудненої сільськогосподарської продукції, що, в свою чергу, завдає шкоди здоров'ю людей. Така шкода, на відміну від цивільної, може виявити себе не одразу, а через багато років [3, с. 13]. Думку Н. І. Титової підтримав В. Д. Басай, який зазначив, що при заподіяні шкоди природним об'єктам більшість збитків проявляються не одразу, на момент відшкодування шкоди вони ще не настають або не отримують достатнього виразу, але вони виникнуть, коли до винної особи вже не можливо буде пред'явити позов по їх відшкодуванню внаслідок спливу термінів позовної давності [4, с. 16];

3) за наслідками, можна виділити поправний і непоправний збиток. Поправний збиток можливо та економічно доцільно виправити (наприклад, відновити стан земельної ділянки після проведення розвідувальних робіт), непоправний збиток характеризується необоротністю процесів;

4) за масштабом діяльності збитки розподіляються на: глобальні; регіональні; локальні. Глобальний збиток — це той, який завданий всій Земній кулі, всьому людству; регіональний масштаб збитку передбачає його поширення на територію двох чи більше районів (міст обласного значення), областей; збиток від окремого джерела, окремого підприємства — локальний.

Список використаної літератури:

1. Поліщук І. Ю. Збитки, їхній економічний зміст та відображення в бухгалтерському і податковому обліках / І. Ю. Поліщук / <http://www.nnides.org.ua>
2. Подколзін І. В. Збитки та їх відшкодування в договірному праві [Текст] : автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.03 / І. В. Подколзін. — К., 2009. — 20 с.
3. Титова Н.І. Землі як об'єкт правового регулювання // Право України. — 1998. — № 4. — С. 10-15.
4. Басай В. Д. Відшкодування шкоди, заподіяної екологічними правопорушеннями [Текст] : автореф. дис...канд. юрид. наук : 12.00.06 / В. Д. Басай. — Л., 1996. — 23 с.

ПОПОВА А. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
аспірант кафедри аграрного, земельного та екологічного права

ЕВОЛЮЦІЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ ОХОРОНИ ЗЕМЕЛЬ ВІД ЗАБРУДНЕННЯ В ТАДЖИКИСТАНІ ТА УЗБЕКИСТАНІ ВІД РАДЯНСЬКИХ ЧАСІВ ДО СУЧАСНОСТІ

Після розпаду СРСР у сучасному світі з'явилися так звані пострадянські держави, до яких також відносяться Республіки Таджикистан і Узбекистан. Сучасні політичні, економічні і соціальні умови вплинули на відносини, які існують в таких державах. Так, нові види приватноправових відносин і обумовлені цим нові види правопорушень стали фактором зміни змісту і структури нормативно-правових актів, у тому числі кодифікованих актів, і перш за все кодексів. Так, в Республіці Таджикистан кодифікація, виходячи за рамки звичайної систематизації, активно виконує правотворчі функції. Тому пострадянським кодексам притаманна якість домінуючих законів у відповідній галузі законодавства, а їх верховенство — запорука матеріалізації цінностей правової держави.

Досліджуючи два періоду правотворчості, бачимо, що у ст. 30 ЗК Таджикиської РСР від 17 грудня 1970 р. передбачалося, що землекористувачі зобов'язані проводити ефективні заходи щодо охорони земель і підвищення родючості ґрунтів, здійснювати комплекс організаційно-господарських, агротехнічних, лісомеліоративних, гідротехнічних заходів щодо запобігання вітрової та водної ерозії ґрунтів, не допускати засолення, заболочення, забруднення земель, заростання їх бур'янами, а також інших дій, що погіршують стан ґрунтів [2]. Зауважимо, що ч. 2 ст. 52 діючого ЗК Республіки Таджикистан регламентує, що охорона земель від забруднення небезпечними речовинами здійснюється на ос-

нові комплексного підходу до сільськогосподарських угідь як до складних природних утворень (екосистем) з урахуванням їх зональних і регіональних особливостей, а ст. 53 вище зазначеного нормативно-правового акту засвідчує, що розміщення, проектування, будівництво і введення в експлуатацію нових об'єктів, будівель та споруд, а також впровадження нових технологій, що негативно впливають на стан земель, повинні передбачати здійснення заходів щодо охорони земель, забезпечення виконання екологічних, санітарно-гігієнічних та інших спеціальних вимог, встановлених законодавством в порядку, визначеному Урядом Республіки Таджикистан [1]. Таким чином, можна сказати, що ЗК Республіки Таджикистан закріплює, що права охорона земель здійснюється на основі комплексного підходу, проте як ЗК Таджикиської РСР закріплював лише обов'язок землекористувачів підвищувати родючість земель і врожайність сільськогосподарських культур.

В Узбекистані в період надходження республіки у складі Союзу РСР процеси ерозії і техногенного порушення за останні 60-70 років набули катастрофічного характеру. Тому простежуючи в історичному ракурсі земельне законодавство Узбекистану, передбачається можливим визначення місця і ролі права в регулюванні суспільних відносин у сфері охорони земель від забруднення небезпечними речовинами. Звертаючи увагу на той факт, підкреслюємо, що ЗК Узбецької РСР від 25 вересня 1970 року не містив окремої глави щодо правової охорони земель, у тому числі, від забруднення небезпечними речовинами, а норми, що безпосередньо стосуються правової охорони земель містились у Розділі III, який був присвячений правам та обов'язкам землекористувачів. У зв'язку з цим, ч. 1 ст. 38 ЗК Узбецької РСР закріплювалося, що промислові та будівельні підприємства, організації та установи зобов'язані не допускати забруднення сільськогосподарських та інших земель виробничими та іншими видами відходів, проте ч. 2 ст. 38 зазначеного кодексу регламентувалося, що названі підприємства, організації та установи зобов'язані проводити знешкоджування чи очищування виробничих відходів і стічних вод у відповідності до вимог діючого на той час законодавства. На той час це стало новелою ЗК Узбецької РСР [3]. Далі країна, вступаючи на шлях соціально-орієнтованої ринкової економіки, докорінним чином змінює форму та стиль правового регулювання земельного права. Так, відповідно до діючої Конституції незалежного Узбекистану республіка своїми законами та іншими нормативно-правовими актами регулює суспільні відносини у сфері використання і охорони земельних ресурсів у межах свого національного кордону. Розвиток економіки, — як сказав президент республіки І.А. Карімов, — особливо головного її сектору — сільськогосподарства, прямо взаємопов'язаний із раціональним використанням і охороною земельних ресурсів, попередженням природних процесів і безгосподарської діяльності людини, а також деградації ґрунтів та їх родючості [4, с. 43]. Відомо, що 30 квітня 1998 року був за-

тверджений ЗК незалежної Республіки Узбекистан, а 28 серпня того ж року був прийнятий Закон «Про державний земельний кадастр». Важливим є, що одним із принципів діючого ЗК Республіки Узбекистан є забезпечення особливої охорони, розширення і суворого використання земель сільськогосподарського призначення, перш за все зрощуваних земель. У зв'язку з цим, норми щодо правової охорони земель від забруднення небезпечними речовинами вищезазначеного нормативно-правового акту містяться в окремій главі 11 із назвою «Охорона земель». Тому діючий ЗК Республіки Узбекистан у ст. 81 закріплює, що земельні ділянки, на яких в результаті хімічного чи радіоактивного забруднення не забезпечується отримання продукції, що відповідає встановленим санітарно-гігієнічним вимогам, підлягають вилученню із сільськогосподарського обігу та можуть переводитися у землі запасу для їх консервації. Крім цього, на таких землях забороняється виробництво і реалізація сільськогосподарської продукції [5]. Зауважимо, що ч. 2 ст. 81 ЗК Республіки Узбекистан передбачено, що порядок використання земель, які підверглися хімічному або радіоактивному забрудненню, встановлення охоронних зон, збереження на цих землях житлових будинків, об'єктів виробничого та соціально-культурного призначення, проведення на них меліоративних і агротехнічних робіт визначається законодавством. Таким чином, з цього треба зробити висновок, що враховуючи досвід даних країн, система раціонального використання земель в Україні повинна мати природоохоронний, ресурсозберігаючий характер та передбачати збереження ґрунтів, обмеження впливу на рослинний та тваринний світ, геологічні породи та інші елементи навколишнього природного середовища.

Список використаної літератури:

1. Земельный кодекс Республики Таджикистан: Закон Таджикистана от 13 декабря 1996 года. Ведомости Олий Мажлиса Республики Таджикистан, 1996. — № 23. — Ст. 351.
2. Земельный кодекс Таджикской ССР: Закон Таджикской ССР от 17 декабря 1970. Ведомости Верховного Совета СССР 1971. — № 105. — Ст. 243.
3. Земельный кодекс Узбекской ССР: Закон Узбекской ССР от 25 сентября 1970 года. Верховным Советом Узбекской ССР, 1970. — № 58. — Ст. 523.
4. Нигматов А.Н. Правовая охрана земель в Узбекистане: вчера, сегодня и завтра // Экологическое право. — № 3. — С. 43-45.
5. Земельный кодекс Республики Узбекистан: Закон Узбекистана от 15 апреля 1998 года. Ведомости Олий Мажлиса Республики Узбекистан. 1998. — № 5-6. — Ст. 82.

РОДІК О. О.

Академія праці, соціальних відносин і туризму,
аспірант юридичного факультету

ПРАВОВА ОХОРОНА ҐРУНТІВ ЯК ОСНОВНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА НА ОСНОВІ ЗАГАЛЬНОВИЗНАНОЇ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Для сучасних земельно-правових відносин, незважаючи на закріп-лений конституційний принцип земля — основне національне багатст-во, характерна надмірна і нерациональна експлуатація ґрунтових ресур-сів. Розвиток різних форм власності та господарювання на землі без сурового і надійного державного контролю їх використання, брак ґрун-тоохоронного законодавства призводить до споживацького ставлення родючих чорноземів, що негативно впливає на ґрунтово-ресурсний потенціал країни. За даними Державного комітету статистики, упро-довж свого існування людство зруйнувало 2 млрд. га родючих ґрунтів, що значно перевищує площу оброблювальних територій. У свою чергу, лише 10% ґрунтів мають задовільний екологічний стан, проте щорічно їх родючість знижується через забруднення пестицидами та важкими металами [1, с. 12].

Очевидно, що вирішення негативних екологічних явищ можливе через застосування комплексних заходів у веденні господарської діяль-ності. Тому серед філософських, економічних, державно-правових тео-рій особливий науковий інтерес для сучасної науки і практики земель-ного, аграрного, екологічного права мають парадигми В. Вернадського щодо вчення земної біосфери та ноосфери, які виявилися вкрай актуа-льними та необхідними для напрацювання нової формули розвитку суспільного життя, шляхом поєднання триєдиної концепції сталого розвитку для економічного зростання, соціального прогресу та захисту навколишнього природного середовища. Саме з теорії знань про ноо-сферу почали розвивати концепцію сталого розвитку як нову соціаль-но-економічну парадигму не лише в окремих державах, а в глобальних масштабах.

Стратегія сталого розвитку «Україна — 2020» (далі — Стратегія) була затверджена Указом Президента від 12 січня 2015 року, в якій визна-чено, що Україна переходить в нову епоху історії і Український народ отримує унікальний шанс побудувати нову Україну [2], нову земельно-правову систему яка буде направлена на використання методологічних засад сталого розвитку охорони природних ресурсів, в тому числі і до охорони ґрунтів як основного національного багатства.

В Стратегії було наголошено на проведенні 62 реформ та програми розвитку держави, серед них є завершення земельної реформи та про-

ведення реформ в сільському господарстві, реформа у сфері забезпечення безпечності та якості харчових продуктів та запровадження програми збереження навколишнього природного середовища. Однак в загальних положеннях Указу термін «сталий розвиток» використовується в розумінні економічного зростання та використовується в словосполученні як «стале зростання», що не відповідає його змісту згідно концепції сталого розвитку, адже за таких умов відбувається накопичення матеріальних благ будь-якою ціною, що не уможливорює дієвий захист природних ресурсів і навколишнього середовища в цілому [3].

Для того щоб Україна стала державою з сильною економікою та з передовими інноваціями, необхідно в першу чергу забезпечити сталий розвиток економіки екологічно невиснажливим способом використання природних ресурсів, родючих ґрунтів як основного засобу продукування абсолютної та додаткової вартості, а також створити сприятливі умови для ведення сільськогосподарської діяльності. Для цього необхідна стратегія дій, за допомогою якої Україна успішно реалізувала б свій дійсно суттєвий сільськогосподарський потенціал, який за правильних умов використання продукує не малий капітал. У вказаній Стратегії «Україна – 2020», на превеликий жаль, реформування земельних відносин не є першочерговим заходом у побудові сталого розвитку країни.

Стратегією сталого розвитку в екологічній сфері, яка визначає на законодавчому рівні пріоритети сталого використання і відновлення природних ресурсів в тому числі і ґрунтових є Постанова ВРУ «Про основні напрямки державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» (далі – Основні напрямки) від 5 березня 1998 року [4]. В даному нормативному акті визначаються основні заходи, етапи та механізми реалізації напрямків державної політики щодо збалансованого використання і відновлення природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

Доречно зауважити, що в нинішніх умовах показником (індикатором) забезпечення сталого розвитку щодо охорони ґрунтових ресурсів як основного національного багатства могли бути такі складові: 1) визнання пріоритетності агропромислового комплексу серед інших галузей виробництва, підвищення інвестиційної привабливості галузей аграрного сектору та фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств через впровадження дієвих економічних механізмів природокоористування; 2) можливість гарантування продовольчої безпеки країни за рахунок одержання значно більшого врожаю продукції в сільському господарстві – 100 млн. тонн товарного зерна стануть реальністю за екологобезпечних умов використання родючих ґрунтів, що в свою чергу сприятиме більшому надходженню капіталу для економічної стабільності в країні. Разом з тим почнемо продукувати заможне майбутнє Українського народу; 3) визнання статусу України як високоефектив-

ного конкурентоспроможного гравця на міжнародному аграрному ринку; 4) створення сприятливих умов для комплексного соціального розвитку сільських територій, формування середнього класу на селі через забезпечення зайнятості сільського населення та підвищення їх доходів. Кожній людині необхідно змінити споживацьке ставлення до ґрунтів, почати думати про навколишнє середовище та майбутні покоління, шляхом збереження і відновлення природного потенціалу ґрунтів як основного засобу виробництва, що продукує національне багатство — капітал (хліб).

Отже, концепція сталого розвитку виступає як інструмент дієвих ґрунтоохоронних заходів на основі єдності економічних, соціальних та екологічних інтересів суспільства, що забезпечать стабільне виробництво на родючих ґрунтах капіталу як основного національного багатства Українського народу, який має розподілятися в економіці і суспільстві.

Список використаної літератури:

1. Палапа Н. Основні аспекти концепції сталого збалансованого розвитку / Техніка і технології АПК. — № 4. — Квітень 2013. — С. 12-16.
2. Про основні засади (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2020 року Закон України від 21.12.2010 року № 2818-VI // Відомості Верховної Ради України — 2011 — № 26 — Ст. 218.
3. Ухвалено новий Порядок денний у галузі сталого розвитку // [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://csr-ukraine.org/news>
4. Про Основні напрями державної політики України в галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів і забезпечення екологічної безпеки: Постанова ВР України від 05 березня 1998 р. № 2768-III // Відомості Верховної Ради України — 1998. — № 38-39. — Ст. 248.

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ

ЗАДЕРЕЙКО О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій,
кандидат технічних наук, доцент

CYBERSPACE AND STRATEGY OF STATE CYBERSECURITY

Cyberspace is an abstract environment in which communication on computer networks occurs. The word became popular in the 1990s, when the use of the Internet, networking and digital communication grew at a significant pace, and the term «cyberspace» was able to represent many new ideas and phenomena that appeared on the global Internet [1]. Cyberspace has a significant difference from land, sea, air and space – it is not created by nature, but is an artificial construction that has components that can change over time. Cyberspace is a global and dynamic area (subject to constant change). In the physical sense, it is characterized by the combined use of electrons and the electromagnetic spectrum of vibrations, the ultimate goal of which is to create, preserve, modify, exchange, divide, extract, use, delete and destroy information.

Cyberspace should not be perceived as a global Internet. This term is often used to identify objects that exist mainly within the communication network itself, so that for example a web site (as would be metaphorically speaking) «would exist in cyberspace». In this interpretation, the events on the Internet do not occur in locations where participants or servers are physically located, but occur «in cyberspace.» First, cyberspace describes the flow of digital data through computers included in the communication network: it is not immediately «realistic», since it was impossible to locate it spatially as a material object, and «clearly real» in its effects. Secondly, cyberspace is the place of computer-based communication in which online relationships and alternative forms of online identity are virtually prescribed to users (profiles in public services: social networks, etc.).

The role of cyberspace is growing, as it helps to change culture through new media technologies: it is not just a communication tool, it is also an independent social and cultural destination for users. It is constantly expand-

ing new opportunities to change society and culture through «hidden» identities through the realization of an unlimited communication culture.

The terms cyberspace, cybersecurity and cyberattacks are increasingly found in the human information space. This is not accidental. The issues of ensuring the state's cyber security are paid close attention. Given the pace of integration of information systems of the state in the economic, political and social spheres, ensuring the sustainability of their functioning is a key element of its independence. The majority of world powers, realizing the importance of this issue, have already made appropriate corrections to public policies reflected in the form of national cybersecurity or information security strategies, where cybersecurity is singled out as a separate section.

Currently, the topic of ensuring not so much cybersecurity of the state, but its cyber-resistance, which is understood as the possibility of its information systems to carry out its functions, even under conditions of continuous internal and external attacks, has been actively raised [2]. The implementation of the strategy to ensure the state's cybersecurity, traditionally includes:

1. Prevention of the cybersecurity system – the creation of an automatic process for managing the prevention of the cybersecurity system (system hygiene – an active and systematic process for managing standard systems hygiene).

2. The development of the plan is the creation of a cross-functional team of senior management to plan the regulations for cybersecurity events in the context of hypothetical attacks (develop a plan – create a crossfunctional team of senior management to plan for cyber security events and consider hypothetical attacks).

3. Human risk planning – study of models and regimes of cyberattacks in order to develop an individual approach to the protection of company assets (map out risk people – study cyber patterns and attack modes to develop a tailored approach to protecting company assets).

4. Obtaining accurate data and assessing them – focusing on raw numbers, not precise estimates and avoiding blocking their analysis (assess and measure – focus on rough figures, not precise estimates and avoid analysis paralysis).

5. Reducing the risks of cybersecurity – investing in risk mitigation measures to protect the assets of the company most at risk (mitigate risk – invest in risk mitigation measures to protect company assets at greatest risk).

6. Cyber insurance – the organization of insurance of cybersecurity and reception of the specialized help in case of a cyber attack (cyber insurance – obtain cyber insurance to provide contingent capital and specialized assistance in the event of an attack).

7. The beginning of the work envisages a formed plan – ensuring resistance to cyber-risks, from the first and every step (Get started – a rough plan is okay – becoming resilient to cyber risk starts with a single step).

In recent years, the information space of many countries is discussing the issue of unleashing cyber war. According to the military doctrines of most countries of the world, traditional battlefields are distinguished: land, sea, air, space and Cyberspace, which radically different from other battlefields. Traditional battlefields are easily identifiable, separated from each other, and divided by state borders and therefore are localized.

Cyberspace is focused on communication. Many of the early leaders of cyberspace realized that cyber attacks offer a number of options for attack, protection, and exploitation that were never previously possible for traditional military operations. In a very interconnected world where significant advances in technology have been commonplace, opportunities and weapons in cyberspace have become even more impressive [3]. Today, cyber operations can be conducted in all areas of combat operations: in the air, in outer space, in cyberspace, on land and in the sea. In addition, despite the immaturity of operational doctrines for cyberspace, the doctrines for air and outer space remain relevant and applicable to cyberspace. «Cyberoperations are just another set of tools from the commander's arsenal» [4].

Cyber Teaching should be carried out in accordance with the requirements of planning documents, in some cases – on the instructions of the relevant officials [5]. The main conditions for the preparation and conduct of cyber-training are:

- Comprehensive consideration of the nature of the possible consequences of the information and technical impacts of the attacking party;
- Practical experience of neutralization of group and mass cyberattacks.
- In the course of cyber teaching, measures should be developed to ensure the required stability of the functioning of critical facilities of the national infrastructure in the context of the information and technical impact of the likely enemy, including:
 - Bringing information technology services and information security to the conditions optimal for timely suppression, detection and neutralization of known and unknown cyber attacks;
 - Determination of the best ways to reduce the lead times to different degrees of preparedness; On critical information objects of the national infrastructure;
 - Elimination of previously identified shortcomings and remarks.

When cyber-training is conducted, it is necessary to reproduce a situation as close to reality as possible, in order to check the coherence and consistency in the work of the cyber-command and subordinate management bodies and formations.

In general, cyber-learning should contribute to raising the level of special training of management and subordinate management bodies, cyber security forces and means for properly ensuring the sustainability of the functioning of critical facilities of the national infrastructure under conditions of information and technical impacts of the probable enemy.

References:

1. Киберпространство: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kiber.space/kiberprostranstvo/>. – Название с экрана.
2. От кибербезопасности к устойчивости информационных систем. – Режим доступа: http://www.securitylab.ru/blog/personal/Business_without_danger/308585.php. – Название с экрана.
3. Robert M. Lee. The Interim Years of Cyberspace.// Air & Space Power Journal, January–February 2013, P. 58/
4. Eric D. Trias, Bryan M. Bell. Cyber This, Cyber That... So What?//Air & Space Power Journal. Spring 2010, P. 91.
5. Пятое измерение современной войны: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zadereyko.info/kibervoynu/novoe_izmerenie_voynu.htm. – Название с экрана.

KOZIN O. B.

National University «Odessa Law Academy»,
Associate Professor of department of information technology,
Candidate of Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor

ON ONE APPLICATION OF THE METHOD OF GENERALIZED INTEGRAL TRANSFORMATIONS

Analytical method of generalized integral transformations is one of the branches of the method of boundary elements. The present report is interesting by application of a generalized method of integrated transformations. This method allows one to reduce boundary value problems to Riemann problems for obtaining an exact solution, or reduce them to fast-convergent infinite-dimensional systems of linear algebraic equations [1].

This all makes it possible to avoid using expensive computer systems for mathematical modeling of real problems. Various modifications of the integral transformation method are used to protect digital information and other areas of computer technology.

Development of effective methods for defining the state of tension and deformation of structures having thin inclusions, supports, cracks and other concentrators of effort is also an important task, both from a theoretical and practical point of view, because of their great practical application. In this case the method applies to the analysis of stress – strain state of shallow shells in the form of a band. In this work curving cylindrical shell have a support. This support is considered internal, rigid and semi-infinite.

The support causes ruptures of generalized cutting forces. It is proposed to reduce this boundary value problem to the Riemann problem using the generalized method of integral transformations.

The exact solution of a bending of a shallow shell, in the presence of a semi-infinite Winkler support was obtained in [2], by reduction to the Riemann problem.

The present report is devoted to reduce this boundary value problem to the Riemann problem using the generalized method of integral transformations.

A cylindrical, shallow shell is considered. The projection of this shell on the plane is the strip $(0 \leq y \leq b; -\infty < x < \infty)$. It is assumed that this shallow shell is on simple supports along the boundaries $(y = 0, b; -\infty < x < \infty)$ and is reinforced by the intermediate rigid support $(y = b/2 \equiv l; 0 < x < \infty)$.

The shell is under the transverse even load, applied to its surface, with respect to the straight line $y = l$. The charge has an intensity $q(x, y)$. The contact between the shell and the support is assumed to be smooth, complete, bilateral and continuous. It is proposed to denote $\psi(x)$ – the tensions existing in the shell at the zone of contact with the support.

Using [3], we realize the mathematical formalization of this boundary problem through the function $\theta(x, y)$.

$$\begin{aligned}\Delta^2 \theta(x, y) + ic \Delta_k \theta(x, y) &= f(x, y) \quad (0 \leq y \leq b; -\infty < x < \infty); \\ y = 0, b: \quad \theta(x, y) &= \partial^2 \theta(x, y) / \partial y^2 = 0; \\ x \rightarrow \pm \infty: \quad \partial^i \theta(x, y) / \partial x^i &\rightarrow 0, i = \overline{0, 3} \quad (0 \leq y \leq b),\end{aligned}$$

where $\theta(x, y)$ represents the complex function, which expresses the deflection $w(x, y)$ of the surface of the middle of the envelope and $\varphi(x, y)$ the function of the tensions of the shell:

$$w(x, y) = c(Eh)^{-1} \operatorname{Im}(\theta(x, y)), \quad \varphi(x, y) = \operatorname{Re}(\theta(x, y)),$$

Δ^2 – the biharmonic operator, $\Delta_k = k_2 \partial^2 / \partial x^2$, $f(x, y) = -icq(x, y)$, $c = \sqrt{12(1 - \nu^2)} / h$, $i = \sqrt{-1}$, ν – the Poisson coefficient, E – the modulus of elasticity, k_2 and h respectively – curvature and thickness of the envelope. The presence of support causes the rupture of the continuity of the generalized cutting forces V_y of the shell (on this line).

We notice [3]

$$\langle V_y(x, l) \rangle \equiv V_y(x, l - 0) - V_y(x, l + 0) = \psi(x) \quad (0 \leq x < \infty)$$

$$V_y(x, y) = -D_0 \left[(2 - \nu) \partial^3 w(x, y) / \partial x^2 \partial y + \partial^3 w(x, y) / \partial y^3 \right],$$

$$D_0 = Eh^3 / (12(1 - \nu^2)).$$

In addition, the deflection, angles of rotation of the normal to the mid-surface, bending moment, shear forces and displacement along the x and y axes remain continuous.

The deflection satisfies equation

$$w(x, l) = 0, \quad (0 \leq x < \infty).$$

To solve the problem, we introduce the following functions

$$\psi_+(x) = \begin{cases} \psi(x), & x \geq 0 \\ 0, & x < 0 \end{cases} \quad \psi_-(x) = \begin{cases} 0, & x \geq 0 \\ f_1(x), & x < 0 \end{cases}$$

where $f_1(x)$ is the unknown function. These functions make possible to write the boundary conditions and conditions for reinforcement on the interval $-\infty < x < \infty$.

$$\langle \partial^k \theta(x, l) / \partial y^k \rangle = -ic \psi_+(x) \delta_{3k}, \quad k = \overline{0, 3},$$

δ_{3k} – symbol of Kronecker

$$c \operatorname{Im}(\theta(x, l)) / (Eh) = \psi_-(x).$$

Further we apply the Fourier transformation with respect to the variable x to the differential equation, boundary conditions, and conditions on reinforcement on the interval $-\infty < x < \infty$ [1].

The transform of the unknown function $\theta_\alpha(y)$ is obtained in the form of a sum, and it is found with the corresponding Greene function $G_\alpha(y, \eta)$.

By applying conditions for reinforcement with $\theta_\alpha(y)$, we obtain the non-homogeneous Riemann problem on a real axis.

References:

1. Kozin, O.B., & Papkovskaya, O.B. (2016). Analysis of stress-strain state of the spherical shallow shell with inclusion. Odes'kyi Politechnichnyi Universytet. Pratsi, 1(48), 24–29.
2. Krasniy, J.P., Kozin, A.B., & Papkovsky, O.B. (2012). Bend infinite shallow shell if Winkler semi-infinite supports. Herald of International Humanitarian University: Information Technologies and Project Management, 4, 29–31.
3. Kozin, A.B., & Papkovskaya, O.B. (2013). About solving boundary value problems of the bending composite shallow shells. In S.V. Kuprienko (Ed.), Proceedings of International Science and Practical Conference on Perspective Innovations in Science, Education, Production and Transport '2013 (pp. 33–37). Odessa: KUPRIENKO.

ЛОГІНОВА Н. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
в. о. завідувача кафедри інформаційних технологій,
кандидат педагогічних наук, доцент

ЗАХИСТ КІБЕРПРОСТОРУ ЯК ФАКТОР БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

В сучасних умовах формування та розвитку інформаційного суспільства в більшості країн світу спостерігаються бурхливі процеси розвитку інформаційних відносин, які є наслідком еволюції інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Ці процеси сприяють розширенню прав громадян на інформацію та реалізацію їх інформаційних потреб. Але в той же час, інформація та інформаційні ресурси є основними об'єктами інформаційної безпеки. Бурхливий розвиток ІКТ вплинуло на спілкування людей, яке перейшло у віртуальне середовище – в інтернет, стерши географічні кордони. Все це сприяло формуванню нового простору з приставкою «кібер».

Кіберпростір має істотну відмінність від земного, морського, повітряного і космічного просторів – він створений не природою, а людиною, тобто є повністю штучним. При цьому від кіберпростору, його стану, функціональності, передбачуваності та прогнозованості залежить стабільність світової економіки та безпека людства [1].

Кіберпростір складається з фізичного, логічного та соціальних рівнів.

Фізичний рівень утворюють апаратні засоби та інфраструктура, які підтримують мережі та їх фізичні з'єднувачі (кабелі, датчики, маршрутизатори, сервери, комп'ютери тощо). Фізичні рівень має географічне розташування в «реальному просторі», і тому, є предметом різних національних юрисдикцій.

Логічний рівень формується з компонентів логічних мереж, тобто мережових з'єднань між вузлами мереж, причому вузлом є будь-який пристрій, підключений до телекомунікаційної мережі та інформаційних систем.

Соціальний рівень складається з людей, які взаємодіють з кіберпростором через облікові записи електронної пошти, профілями соціальних мереж та ін. [2].

Українські дослідники пропонують називати кіберпростором – віртуальне комунікаційне середовище, утворене системою зв'язків між користувачами та об'єктами інформаційної структури, такими як електронні інформаційні ресурси, системи та мережі всіх форм власності, що керуються автоматизованими системами управління, які використовуються не тільки для перетворення та передачі інформації, з метою забезпечення інформаційних потреб суспільства, а й для впливу на аналогічні об'єкти протилежної сторони [3].

Отже, кіберпростір можна розглядати як віртуальне середовище обробки різної інформації, що не має матеріальної форми, але яке проявляється в об'єктивній взаємодії людей в мережі інтернет, а також технологічного обладнання та програмного забезпечення.

Останнім часом поняття «кіберпростір» використовується не тільки в побуті, але й в нормативно-правових актах різних держав, міжнародних стандартах і договорах.

В міжнародному стандарті ISO/IEC 27032:2012 Information-technology – Securitytechniques – Guidelinesforcybersecurity, під кіберпростором розуміється середовище існування, яке виникло в результаті взаємодії людей, програмного забезпечення і послуг в мережі інтернет за допомогою технологічних мереж і приладів, підключених до них, яке не існує в будь-якій фізичній формі.

Даний стандарт ліг в основу розробки та прийняття в багатьох країнах світу Стратегій з кібербезпеки, де поняття «кіберпростір» є основоположним з точки зору захисту інформації. Наприклад, Національна стратегія безпеки кіберпростору США визначає кіберпростір як глобальну взаємопов'язану цифрову інфраструктуру передачі інформації та зв'язку, що становить основу майже всіх аспектів розвитку сучасного суспільства. У Канадської стратегії кібербезпеки вважається, що кіберпростір – це електронний світ, створений взаємопов'язаними мережами інформаційних технологій та інформацією, що передається цими мережами [4].

У нашій країні також велика увага приділяється безпеці кіберпростору або кібербезпеки.

У 2015 році були розглянуті законопроекти «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» та «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення відповідальності за вчинені правопорушення у сфері інформаційної безпеки та боротьби з кіберзлочинністю», які спрямовані на підвищення ефективності протидії кіберзлочинності.

У 2016 році була введена в дію «Стратегія кібербезпеки України», основна мета якої є створення умов для безпечного функціонування кіберпростору, його використання в національних інтересах. Також в цьому ж році був зареєстрований законопроект «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», в якому визначено організаційно-правові основи забезпечення захисту різних національних інтересів громадян, суспільства та держави в кіберпросторі, а також даються визначення понять «кібербезпека», «кіберпростір», «кіберзагрози» та ін., що надасть можливість створити та реалізувати особливі форми захисту, реагування та відповідальності державної інфраструктури від кіберзлочинів та кібератак.

Але незважаючи на суттєві зміни в законодавстві, нормативно-правова база нашої країни ще все залишається фрагментарною, що

унеможливлює формування дієвих законодавчих документів із протидії сучасним загрозам кібербезпеці держави та захисту кіберпростору.

Список використаної літератури:

1. Дубов Д. В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва: монографія / Д. В. Дубов. — К.: НІСД, 2014. — С. 15.
2. National Cyber Security, a commitment for everybody: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.enisa.europa.eu/topics/national-cyber-security-strategies/ncss-map/international_strategy_for_cyberspace_US.pdf.
3. Інформаційна та кібербезпека: соціотехнічний аспект: підручник / [В. Л. Бурячок, В. Б. Толубко, В. О. Хорошко, С. В. Толюпа]; за заг. ред. д-ра техн. наук, професора В. Б. Толубка. — К.: ДУТ, 2015. — С. 10.
4. David J. Betz and Tim Stevens. Cyberspace and the State: Toward a Strategy for Cyber-power. — Abingdon: Routledge, 2011. — P. 9–11.

ТРОФИМЕНКО О. Г.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри інформаційних технологій,
кандидат технічних наук, доцент

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КІБЕРБЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

З переходом до інформаційного суспільства вже не фізичний, а віртуальний простір інтернету став стратегічним полем бою, докорінно змінивши геополітичні та військово-політичні пріоритети. При цьому ефективно проводити дезінформаційні кампанії, виявляти і контролювати громадську думку, направляти соціальні групи на певні дії дозволяють соціальні мережі, широко використовувані спецслужбами держав, на території яких зареєстровані їхні сервери. Недооцінювання та нехтування тою чи іншою державою питань власної кібербезпеки й інформаційного домінування може спричинити не лише суттєві матеріальні збитки через втрату або спотворення стратегічно важливої інформації, а й можливі техногенні катастрофи, збитки цивільної, фінансової та військової інфраструктури аж до втрати суверенітету держави.

На сьогодні на законодавчому рівні суспільні інформаційні відносини та питання забезпечення кібернетичної безпеки врегульовуються Законами України «Про основи національної безпеки України», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних мережах», «Про телекомунікації», «Про інформацію», «Про науково-технічну інформацію», «Про доступ до публічної інформації», Стратегією кібербезпеки

України, Доктриною інформаційної безпеки України та розділом XVI Кримінального Кодексу України.

Проте, на жаль, законодавчої дефініції понять «інформаційна війна», «мережева війна», «кібервійна» не передбачено ані в Стратегії кібербезпеки України, ані в проекті Закону «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», ані в інших законах.

Закономірно, що чіткі та однозначні законодавчі дефініції термінів «кібербезпека», «кібератака», «кіберпростір», «кіберзахист», наведені у проекті Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 20.09.2016, з прийняттям цього Закону сприяли б кращому вирішенню завдань моніторингу ризиків на національному рівні, встановленню балансу між безпекою і повагою приватного життя, створенню конфіденційних механізмів обміну інформацією, встановленню основних вимог до кібербезпеки, відповідальності за кіберзлочинність, підвищенню обізнаності громадськості з питань кібербезпеки. Проте, на момент складання цього матеріалу (11.04.2017) цей Закон ще не набув чинності, оскільки не був розглянутий у другому читанні. Тривале зволікання з прийняття цього Закону є неприпустимим, адже саме він має чітко визначати правові та організаційні основи забезпечення захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, національних інтересів України у кіберпросторі, основні цілі, напрями і принципи державної політики у сфері кібербезпеки України, повноваження та обов'язки державних органів, підприємств, установ, організацій, осіб та громадян у цій сфері, основні засади координації їх діяльності із забезпечення кібербезпеки України.

Проблема ще й в тому, що окрема держава практично не може протистояти можливим кіберзагрозам сучасності без інформаційного обміну з іншими. Так, в українсько-російському протистоянні стратегія національної безпеки, й особливо кібербезпеки, не спрацювала в момент різкого збільшення загрози [1]. Саме тому єдине термінологічне закріплення поняття кібербезпеки і правове врегулювання відносин у глобалізованому кіберпросторі мають бути досягнуті шляхом створення універсальної Міжнародної Конвенції по боротьбі з кіберзлочинністю. При цьому важелі координації має взяти на себе ООН, оскільки саме ця міжнародна організація має потенціал для забезпечення балансу у сфері міжнародної кібербезпеки.

Нині правову основу міжнародної боротьби з кіберзлочинами утворюють Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. і Конвенція про кіберзлочинність, що затверджена Радою Європи 2001 р. У першій з них сформульовані основні напрями міждержавного співробітництва у цій сфері [2], а в друга законодавчо закріплює загальні принципи міжнародного співробітництва в боротьбі з кіберзлочинами, регламентує уніфіковані норми щодо кримінальної відповідальності за такого роду злочини.

Європейська конвенція набула чинності у 2004 р., її підписали понад 40 держав – членів Ради Європи, а також держави, що не входять до Ради Європи: США, Канада, Японія і ПАР. До речі, «миролюбива» Росія Конвенцію не ратифікувала, оскільки її прийняття, на їх думку [3], «може створити загрозу національній безпеці Росії в частині отримання без додаткового оповіщення правоохоронними органами однієї держави доступу до кіберпростору іншої держави». Україна приєдналася до Конвенції у 2005 р. Проте, навіть через 12 років після ратифікації Конвенції українське законодавство в інформаційно-комунікаційній сфері та у сфері боротьби із кіберзлочинністю у повній мірі не відповідає світовим стандартам і вимогам часу.

Зважаючи на глобальний характер кібератак, надалі в умовах розбудови глобального інформаційного суспільства можливим є тільки спільне підтримання балансу у сфері міжнародної безпеки на базі міждержавних союзів. Для безпеки кіберпростору нашої держави слід узгоджувати національну та міжнародну стратегії кіберзахисту, підтримувати взаємодію у рамках спільної безпекової й оборонної політики ЄС, а також інтенсифікувати співпрацю України та НАТО, зокрема в межах Трестового фонду НАТО для посилення спроможностей України у сфері кібербезпеки, динамічної діяльності із захисту національних інтересів та національних інформресурсів у кіберпросторі, створення механізмів розслідування інцидентів, встановлення балансу між інформаційною безпекою і повагою приватного життя, встановлення відповідальності за кіберзлочинність, підвищення обізнаності громадськості з питань кібербезпеки.

Список використаної літератури:

1. Трофименко О. Г. Еволюція поглядів на інформаційні війни в епоху інформаційного суспільства / Трофименко О. Г., Дубовой Я. В. // Порівняльно-аналітичне право: електронне наукове фахове видання. – Ужгород, 2017. – № 1.
2. United Nations Convention against Transnational Organized Crime and the Protocols Thereto. – New York: United Nations, 2004. – 84 p.
3. Талипова Л. Р. Международно-правовая регламентация киберпреступности / Ляйсан Ринатовна Талипова // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. – 2016. – № 4. – С. 121–123.

ЧАНЫШЕВ Р. И.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры информационных технологий,
кандидат юридических наук, доцент

ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ ГОСУДАРСТВА

В статье 17 Конституции Украины предусматривается, что обеспечение экономической и информационной безопасности Украины являются важнейшими функциями государства, делом всего Украинского народа. Тем самым подчеркивается, что вопросы обеспечения информационной безопасности непосредственно касаются каждого гражданина Украины.

В последнее время обеспечение информационной безопасности государства стало одной из важнейших задач в Украине. В течении нескольких месяцев 2016/2017 гг. указами Президента Украины были утверждена Стратегия кибербезопасности Украины [1], введено в действие решение СНБО «Об угрозах кибербезопасности государства и неотложных мерах по их нейтрализации» [2], введена в действие Доктрина информационной безопасности Украины [3].

Для принятия подобных мер есть все основания. Так, Президент Украины Петр Порошенко заявил, что в течение двух месяцев зафиксировано около 6,5 тысяч спланированных кибератак на сайты ведомств и государственных информационных ресурсов. Он напомнил, что в результате кибератаки 6 декабря были выведены из строя сети Государственной казначейской службы и Министерства финансов, что привело к нарушению казначейского обслуживания распорядителей и получателей бюджетных средств, случилось чрезвычайное происшествие в системе, где обычно осуществляется около ста пятидесяти тысяч электронных транзакций за сутки [4].

Вопрос правового обеспечения информационного суверенитета Украины впервые был поднят еще в 1999 г., когда в Верховную Раду Украины был внесен проекта Закона «Об информационном суверенитете и информационной безопасности Украины». Этот проект Закона был направлен на рассмотрение Верховной Рады Украины в повторном первом чтении, но так и не был принят.

Понятие информационного суверенитета государства связано, в первую очередь, с обеспечением информационной безопасности государства, то есть безопасного функционирования систем государственной связи, национальных систем конфиденциальной связи, систем криптографической и технической защиты информации, телекоммуникаций, радиочастотного ресурса, почтовой связи специального назначения, правительственной фельдъегерской связи.

В то же время информационный суверенитет государства связан и с политическими составляющими информационной безопасности, что требует создания и развития структур, отвечающих за информационно-психологическую безопасность, прежде всего в Вооруженных силах Украины, распространения общественно важной информации в Украине и защиты национальных интересов государства за рубежом, а также формирования и поддержки позитивного имиджа Украины в мире.

Практическая реализация положений Доктрины информационной безопасности Украины и Стратегии кибербезопасности Украины возложена на ряд органов государственной исполнительной власти. Общую координацию деятельности этих органов поручено осуществлять Совету национальной безопасности и обороны Украины. В соответствии с положениями Доктрины СНБО должен разработать ряд ключевых мер, который должны быть осуществлены государственными органами.

Кабинету Министров Украины поручено организовать координацию работы министерств и других органов исполнительной власти в сфере информационной безопасности, обеспечить финансирование программ, связанных с повышением информационной безопасности Украины.

На Министерство информационной политики Украины возложена задача формирования текущей государственной политики в информационной сфере, осуществление контроля ее реализации, координация деятельности центральных и местных органов исполнительной власти, в частности, во время проведения антитеррористической операции и в особый период, информационное обеспечение процесса освобождения и реинтеграции временно оккупированных территорий, способствовать Министерству иностранных дел Украины в деле представлении официальной позиции Украины в иностранных средствах массовой информации.

Министерство информационной политики Украины должно обеспечить своевременное выявление в СМИ информации, распространение которой запрещено в Украине. Такой мониторинг должен осуществляться и по отношению к информационным ресурсам сети Интернет, зарегистрированным или расположенным на территории Украины.

Непосредственное регулирование в сфере телекоммуникаций, информатизации, пользования радиочастотным ресурсом и предоставления услуг почтовой связи осуществляет Национальная комиссия по государственному регулированию в сфере связи и информатизации (НКРСИ). НКРСИ является государственным коллегиальным органом, подчиненным Президенту Украины и подотчетным Верховной Раде Украины.

Комиссия полномочна осуществлять государственное регулирование украинского сегмента сети Интернет. В определенной сфере НКРСИ осуществляет полномочия органа лицензирования, разреше-

тельного органа, регуляторного органа и органа государственного надзора.

Список использованной литературы:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України». Указ Президента України від 15.03.2016 р. № 96/2016 //Урядовий кур'єр від 18.03.2016 р. № 52.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про загрози кібербезпеці держави та невідкладні заходи з їх нейтралізації». Указ Президента України від 13 лютого 2017 року № 32/2017.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України» Указ Президента України від 25.02.2017 р. № 47/2017 //Урядовий кур'єр від 28.02.2017 р. № 38.
4. Порошенко розповів про понад 6 тисяч кібератак на українські відомства за два місяці [Електронний ресурс]. – URL: <https://goo.gl/rcM152>. – Дата звернення: 20.04.2017 г.

СКОРОПАД Б. О.

Інститут законодавства Верховної Ради України,
аспірант відділу моніторингу законодавства

ДО ПИТАННЯ ФУНКЦІЙ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Активне впровадження та розвиток системи електронної взаємодії органів виконавчої влади (СЕВ ОВВ) зумовлює доцільність визначення та розкриття сутності основних функцій цієї системи, що дозволить окреслити її роль у публічно-правових відносинах та необхідність адміністративно-правового забезпечення становлення СЕВ ОВВ.

С.В. Радченко вказував, що система автоматизованого документообігу має функцію реєстрації вхідних, вихідних та внутрішніх документів, контролю за їх виконанням [1, с. 43]. Більш розширений перелік функцій системи електронного документообігу розкривав О.Б. Кукарін [2, с. 15]. Цілком погоджуємось із позиціями наведених науковців, думки яких можливо взяти за основу. Виділяючи функції СЕВ ОВВ, слід мати на увазі, що це поняття є ширшим за систему електронного документообігу, оскільки визначає систему, у якій реалізуються адміністративно-правові акти в тих чи інших публічних правовідносинах.

Функція автоматизації управлінської та публічно-сервісної діяльності полягає у тому, що більшість управлінських та публічно-сервісних напрямів діяльності з використанням технічних засобів здійснюються

автоматично з найменшою можливістю суб'єктивного впливу не це. Тому основну роль, яку відіграє СЕВ ОБВ є доведення цих процесів до певного автоматизму.

Прикладом повної автоматизації може бути подання звітності із сплати єдиного соціального внеску суб'єктами господарювання в електронній формі. На цей процес посадові особи органів доходів і зборів окрім технічно-забезпечувального персоналу жодним чином впливу не мають. Усе здійснюється за наперед визначеним програмним забезпеченням алгоритмом. У разі виявлення порушень порядку подання звітності програма не реєструє подану звітність, про що повідомляється декларант. Якщо порушень, які не дозволяють зареєструвати подану декларацію не виявлено, відповідна реєстрація здійснюється в автоматичному режимі. За такої автоматизації, по-перше, зменшуються витрати на утримання персоналу, по-друге, наявні ресурси зосереджуються вже на перевірках правильності та повноти здійснення відповідних нарахунків. Крім цього, мінімізуються корупційні ризики, які могли б виникати на етапі декларування та підвищується якість обслуговування страхувальників — платників загальнообов'язкових страхових внесків.

Іншими прикладами є отримання відомостей із державних реєстрів. Станом на сьогоднішній день електронних сервісів надає можливість отримувати громадянам та іншим особам відомості із 13 реєстрів дистанційно через мережу Інтернет. При цьому, все це здійснюється в автоматичному режимі і не потребує від службовців відповідних державних органів затрат на надання відомостей з таких реєстрів — усе здійснюється програмним забезпеченням у автоматичному режимі.

Функція пришвидшення реалізації адміністративно-правових актів проявляється у тому, що сама воля органу виконавчої влади чи іншого суб'єкта за рахунок економії часу на формування, візування, фізичне переміщення документів та їх доставки до реципієнтів, інших процедур необхідних для організації документообігу в паперовій формі, реалізується набагато швидше з використанням СЕВ ОБВ.

Функція уніфікації управлінської діяльності. Запровадження використання електронних телекомунікаційних мереж, комп'ютерів та необхідного програмного забезпечення, яке повинно було осучаснити державне управління та сервісну діяльність в органах виконавчої влади здійснюється давно із появою цих технологій на ринку України. Однак цей процес не мав системного характеру, оскільки використовувані програмні комплекси, формати документації та основні принципи роботи з електронними документами відрізнялися у кожному окремому органі виконавчої влади, що ускладнювало міжвідомчу взаємодію.

Для забезпечення технічної та правової можливості такої міжвідомчої взаємодії процеси і програмне забезпечення, яке використовують різні органи виконавчої влади повинні або ж бути однаковими, або ж надавати можливість в рівній мірі реалізувати адміністративно-

правовий акт як волевиявлення суб'єкта владних повноважень незалежно від формату електронного документу, програмного забезпечення та процесів, у яких такий документ було створено й оброблено. Тому покликання СЕВ ОБВ є в рівній мірі забезпечити використання таких засобів програмного забезпечення, форматів електронних документів й засобів їх засвідчення, які б давали можливість опрацьовувати адміністративно-правові акти та інші документи у межах всіх органів виконавчої влади.

Функція забезпечення внутрішньовідомчої, міжвідомчої та зовнішньої взаємодії органів виконавчої влади. Зазначимо, що основні труднощі виникають не при внутрішньовідомчій взаємодії, а при міжвідомчій взаємодії органів виконавчої влади з використанням електронних документів як основної (а не субсидіарної) форми адміністративно-правових актів.

Тому СЕВ ОБВ як технічна система і об'єкт адміністративно-правового регулювання по суті виконує забезпечувальну функцію як з технічної так і правової точок зору, кожна з яких є нерозривно пов'язаною та повинна забезпечити різні напрями взаємодії органів виконавчої влади.

Функція інформаційно-програмного забезпечення діяльності органів виконавчої влади. СЕВ ОБВ, як зазначалося, має забезпечувальний характер та спрямована на «обслуговування» діяльності органів виконавчої влади. Саме тому переважна більшість її функцій можуть бути узагальнені в одну комплексну забезпечувальну функцію, яка включає в себе виділені нами більш конкретні функції (напрями діяльності та роль). СЕВ ОБВ на сучасному етапі її розвитку з технічної сторони є і сукупністю необхідного програмного забезпечення, і особливим засобом передачі, обробки і охорони інформації, і базою інформаційних даних.

Список використаної літератури:

1. Радченко С.В. Особливості систем електронного документообігу у державних органах України / С.В. Радченко // Архіви України. — 2013. — № 4. — С. 39-53.
2. Електронний документообіг та захист інформації: навч. посіб. / О.Б. Кукарін / За аг. ред. д.держ.упр., професора Н.В. Грицяк — К.: НАДУ, 2015. — 84 с.

Розділ XVI

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ЛІНГВІСТИКИ, ПЕРЕКЛАДУ ТА ПЕДАГОГІКИ

ЮЛІНЕЦЬКА Ю. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри іноземних мов № 1

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF A DOMINANT LANGUAGE AND THE NEED FOR PLAIN GLOBAL ENGLISH FOR LAWYERS

This article follows my presentation at the 6th Global Legal Skills Conference where I was telling about the global English itself and the need for clear plain Global English for lawyers. The article deals with the issue of why English is a global language and discusses the advantages and disadvantages of a global language. It moves on to the knowledge of foreign language as a prerequisite for Comparative law teaching and concludes with a look at how curriculums should be developed.

To start we need to define global language. What is global language? Generally this term is used to refer to (1) The use of the English language as a common means of communication across cultures – a *lingua franca* [1, p. 3]. (2) A form of English used in texts intended for an international audience [2, p. 12]. We may also mention the Euro English – an emerging variety of the English language used by speakers in the European Union whose mother tongue is not English.

Now, let's deal with the issue of why English is a global language. Or is it a global language? It has spoken nearly everywhere and has become even more prevalent since World War 2, with the global reach of American power [6, p. 14]. A language becomes a global language because of the power of the people who speak it. Its is nothing to do with the structure of the language, its nothing about English grammar or vocabulary or pronunciation or spelling that makes English an appealing language at global level. So its all to do with power. But power means different things at different times. British colonialism initiated the spread of English across the globe. English first became international because of political power, military power, the power of the British Empire, really. But it is not just political power that takes a language around the world there got to be other factors too. A century later –

we are talking about the 16 and 17 centuries – there was the power of science, of technology, the industrial revolution. English is the language of science. That started then as something like two thirds of the people who invented all the things and made modern society what it is – did so through the medium of the English language. And then in the 19th century – economic power, money talks, and the language it was talking in the 19th century was English because America and Britain between them had the money markets of the world sone up for the most part, and then in the 20th century we have cultural power with English being the language of the vast majority of the inventions that made modern society what it is. After World War II, there was a rise in economic influence from the USA, carrying English abroad to other cultures. So its English turning up in the right place of the right time during these last 400 years or so that has produced the enormous global status that it currently has.

Is it a Global language? English is used widely in either the public or private sphere in more than 100 countries all over the world. In addition, the language has occupied a prominent place in international academic and business communities. While English is not an official language in many countries, it is currently the language most often taught as a second language around the world. Books, magazines, and newspapers written in English (such as Times and Newsweek) are available in many countries around the world. English is also the most commonly used language in the sciences. The Science Citation Index reports that 95% of its articles are written in English, even though only half of them come from authors in English-speaking countries. Thus, English is on its way to becoming the dominant global language, on its rise to becoming the first universal language of the world. Is this a good thing, a positive or a negative thing? In fields such as science where a common language brings efficiency gains – yes. There are many different advantages and disadvantages of global language. Some of the disadvantages are: loss of value of a language; implication in the tradition of a country; jobs run almost only on the global language; it tends to benefit native speakers. Among the advantages are: another language added to many people's vocabulary; communication becomes easier because people may communicate with this global language; global language is used in business and worldwide; economy drives on one language; people who study languages can translate.

Now I would like to mention translation and moreover editing of the documents which is needed before translating. That is, using clear, globally understood English when communicating with a global market. Brochures, reports, manuals, web content, and other documents intended for a global audience need to accommodate readers who are unfamiliar with American/ or British, Australian etc. idioms and might be less than fluent in English. So, the key to reaching the widest possible market audience is to globalize the document. Here the term “globalize” (sometimes called “internationalize”) means to write or edit the original English text so that it can be more

easily understood by a global (market) audience. Some business publications (the annual reports of multinational corporations, as well as prospectuses for investing in startup companies, are presented to significant numbers of foreign investors in untranslated form) often contain complex sentences and jargon that can be perplexing to investors who are not native speakers of English. Globalizing such documents will rapidly pay for itself because funds are more likely to flow from people when they have a better understanding of the information that is being presented to them. So, the primary concern in preparing a document for translation is to reduce ambiguity. A document that has been globalized is not only easier for an international audience to comprehend, but also easier for a translator to work with. A streamlined Global English text is a solid foundation for localizing a document into one or more languages. By facilitating faster and more accurate translation, globalization reduces expenses and prevents unanticipated problems.

Finally, I'll mention the necessity of the knowledge of English/American legal terminology (next to the knowledge of Global English) for lawyers. Multinational law firms (mostly linked with the large English and American law firms) operating in Europe expect from the young lawyers they employ, next to various other skills, not only a good command of the English language, but in addition a fair knowledge of English/American legal terminology and legal concepts, in particular the key-concepts of English/American contract law. Evidently there is a need to provide the future generation of lawyers operating in multinational firms with the basic skills concerning English/American contract law. Due to the fact that the English language is rapidly becoming the lingua franca of lawyers all over the world, English/American legal terminology (next to the English language) should become a compulsory subject in all law faculties. In this respect it is important that a specific legal English should be gradually formed and internationally accepted. Global lawyers should not only master the basic notions of the various legal systems in the world but should also master several main languages. Comparative law teaching can only help with the first requirement. For the second requirement serious language education is a must. However, the shift in most European countries in secondary education is towards concentrating on the English language and neglecting languages like French and German. Perhaps the future global lawyer will be sufficiently equipped with a good mastery of the English language only, including the newly emerging legal English.

Future lawyers should be able to meet the challenges of a world of legal integration and globalization. A wholly national curriculum does not fulfil this aim. Universities in Europe are gradually shifting towards a more internationally-centred curriculum. The practice at some Universities to teach contracts, torts, property and family law on a comparative (European) basis can serve as an example for this new development.

References:

1. http://www.linguistik-online.de/1_00/MEIERKOR.HTM.
2. David Crystal, *English as a Global language*, Cambridge University Press, 2003.
3. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*, 2003.
4. David Graddol, *The future of English*, Cambridge University Press, 2003.
5. Penny Silva, *Global English*, ask Oxford.com, 2009.

BALABUKHA K. V.

National University "Odesa Academy of Law",
Associate Professor of Foreign Languages Department № 1, Ph.D

TOWARDS NEW CONCEPT OF TEACHING ENGLISH TO LAW STUDENTS

Teaching foreign languages for specific purposes in law schools has some features distinguishing it from other LSP professional areas (tourism, engineering, etc.) as in fact jurists live on their linguistic skills; they are the masters of the language [3, p. 94] and foreign language communicative skills are an integral part of their professional linguistic personality – personal qualities, which are necessary for the communication with people of different nations and for creative realization of future professional activity.

The objective of the paper is to analyse some aspects which are relevant for figuring out the renewed concept of foreign language acquisition by law students in the conditions of implementing the European Credit Transfer System in Higher education in Ukraine.

The complex correlation between modern law and linguistic, today's education reform and evolution in line with the specific demands of globalized information society brought us to the integrated approach in elaborating comprehensive renewed concept of teaching ESP to law students. For the purpose of our research we understand 'integrated approach' as looking at the complex systems as a whole to determine whether the individual components fulfill the main objective of a system in a manner which results in integration of many different functions and various disciplinary fields for optimum performance. In other words we pointed out some aspects which are relevant for figuring out the renewed concept of foreign language acquisition by law students since they reflect, as we assume, not only current transformation in foreign language teaching and law students training but ensure certain degree of flexibility for introducing potential innovations in this field according to synergetic and acmeological principles. Moreover, this greatly contributes to deeper understanding of the role of a lawyer as a sender of a legal act by means of linguistic concepts which themselves can determine the

form of law and state paradigms. Only after scrupulous analysis of the following aspects we regard it possible to develop the new concept of teaching ESP to law students. They are: 1. correlation between modern law and linguistic paradigms; 2. gradual shift from communicative competence to intercultural communicative competence as the educational aim of foreign language teaching in Ukrainian higher education; 3. transformation of cognitive characteristics of today's students (digital generation); 4. critical analysis and development of efficient LSP materials (law).

In this paper we will tackle the latter one concerning the requirements to modern LSP materials (law). It is difficult to overestimate the role of studying materials in constructing the concept of teaching which is especially true for teaching ESP to law students. It is impossible to teach legal English in isolation from the specific legal context, since there is a close connection between language and particular legal systems and their characteristics.

One of the key criteria of efficient ESP materials is the ability to stimulate and support language instruction and their design and/or adaptation in ESP teaching practice. Since their objective is to expose learners to real language, as it is used in a range of professional and / or academic settings, they are to be closely related to students' target needs. Having analyzed the professional target needs of Ukrainian law student we came to the conclusion that grater part of graduates use English mainly for denoting Ukrainian legal realia in the context of international legal documents.

In current practice of ESP (law) teaching textbooks by American publishing houses [2] are used along with Russian and Ukrainian adaptations [1]. Basically, all the textbooks are developed on authentic texts concerning American and English legal system providing the students with extended bulk of cross-cultural information together with abundance of traditions and peculiarities of Continental law and its terminology. This range of studying materials is accomplished by great variety of communicative tasks and some of them ensure appropriate preparation for International Legal English Certificate testing. Despite all positive sides of these ESP materials they do not fully meet the professional target needs of Ukrainian law students, thus failing to create sufficient level of motivation within the process of foreign language acquisition.

Selecting the bank of efficient studying materials we followed the criteria for evaluating ESP materials developed by Hutchinson [4, p. 105] which can be represented in the following five questions: 1. Does the textbook cover the language functions learners are likely to use in their future professional environment? 2. Does the textbook cover the topics / situations learners are likely to encounter in their future professional environment? 3. Does the textbook emphasize the linguistic skills most needed in the academic and professional fields? 4. Does the textbook content adequately reflect local and target language cultures? 5. Does the textbook take into account local teaching/learning styles?

After scrupulous analysis from linguistic and pedagogical perspective we selected documents of the European Court of Human Rights, the Venice Commission and the European Court of Justice, namely in the sections relating to the administration of the activity of state and the legal system of Ukraine, as those which better meet professional target needs of law students containing extended terminology bank covering Ukrainian national legal realias, authentic text of different modality concerning actual current legal issues along with genuine European legal language. To date, we are working at arranging of selected materials in the textbook supplied with interactive on-line practice which is the part of the ESP course content designed for implementing renewed concept of teaching ESP to law students in the context of legal education reform in Ukraine.

References:

1. Borisenko I.I. English of law: international instruments on Human rights: textbook / I.I. Borisenko – Kyiv. – 2005. – 431 p.
2. Brown G. D., Rice S. Professional English in Use. Law / G. D. Brown, S. Rice. – Cambridge: Cambridge University Press. – 2007. – 128 p.
3. Galdia, M. Towards global language of law. A review of comparative legal linguistics by Heikki E.S. Mattila, 2nd ed. Comparative linguistics / M. Galdia // International Journal for legal communication. – 2013. – № 15. – P. 93-98.
4. Hutchinson T., Waters A. English for specific purposes: A learner-centered approach / T. Hutchinson, A. Waters. – Cambridge: Cambridge University Press. – 1987. – 207 p.

VARESHKINA N. V.

National University “Odessa Law Academy”,
Associate professor at the Department of Foreign Languages № 1

SMIRNOVA N. M.

National University “Odessa Law Academy”,
Lecturer at the Department of Foreign Languages № 1

AN APPROACH TO TEACHING READING

Guided reading is an approach to teaching reading in a small group setting, while providing individual coaching. The students are taught in groups, all reading at approximately the same level. Teachers use running records to determine the students' reading levels, their use of cueing systems (attention to pronunciation, meaning, word order, sentence structure, and the relation of the text to the students' prior experiences). Running records also deter-

mine the students' use of self-correction and their attention to self-monitoring of whether their reading is making sense.

A guided reading lesson begins with a book walk, in which the students and teacher look through the book and predict what will happen. It then progresses through multiple readings of the book with students reading to themselves at their own pace. During this time, the teacher moves from student to student in the group, listening to them read and coaching them on decoding, self-monitoring, and comprehension strategies. This coaching is done by asking students questions. The students continue to read until each person has been coached.

Teachers then conduct lessons based on the needs of the students identified during the coaching sessions. A teacher uses this opportunity to discuss the text and determine whether the students need support in understanding what they have read. Vocabulary is discussed, clarifying and relating it to the story, the illustrations, and the students' background experiences. The group may then engage in writing, pronunciation, or other skills activities [1, p. 46].

The guided reading approach is appropriate for English language learners because of the focus on vocabulary development, individual instruction, and opportunities for verbal interactions. Because the English language learners participate in a group discussion of the text and the vocabulary encountered, they benefit from the language interactions of the small group setting. Because their needs are different from the native English speakers, the individual coaching provides the teacher with an opportunity to support their understanding, correct pronunciation, and clarify word meaning and misconceptions caused by reading in their second language.

Grouping the students for instruction – Place students in groups of four to six, based on information from running records. Choose a book at the appropriate reading level for the students in the group and based on their interests whenever possible. Although guided reading can be used with any text, it is most effective when used with authentic texts that are of interest to the students.

Beginning the process – Gather the group at a table and take a book walk through the book to be read. A book walk involves looking at the illustrations, predicting what will happen, discussing and modeling the meaning of vocabulary that will be needed to read the text, and building background knowledge. Sometimes it will be necessary to use visuals, gestures, or realia to support the students understanding of the vocabulary. It is also very helpful to relate vocabulary words to words in the students' native language.

Reading aloud but not in unison – Give the students copies of the book and encourage them to read aloud at their own place. Move from student to student, listening to their oral reading and giving them instruction as needed in decoding, reading fluently, or self-monitoring. Ask questions to help them learn to self-monitor. Encourage the students to reread the story if they finish before you have listened to and coached each person.

Pairing students for additional practice – pair the students up to read to each other and listen to their oral reading one more time, coaching and celebrating their successes.

Teaching lessons based on student needs – Introduce a lesson based on the needs you see as you coach individuals. Focus on self-monitoring and problem-solving strategies. Conclude the lesson with a discussion of the text, writing the students' words down in the form of a dictated story or interactive writing lesson. Encourage all the students to participate in an oral re-reading of the story written.

Applications and examples

Although guided reading as described above is usually done for pre-intermediate students, it is appropriate for English language learners of all ages because of the comprehension instruction and language development it supports. In the next grade, teachers are using this approach with all students. It is particularly valuable for English language learners because of the repeated reading it encourages and the vocabulary that is introduced, modeled, and connected to illustrations.

Questions and Prompts to Promote Self-Monitoring and Comprehension

Student's Behavior	Sample Questions or Prompts to Use
Guessing words	Does that make sense?
Skipping words	Point to each word as you read it. Did it match?
Inserting extra words	Point to each word as you say it. Were there enough words?
Appealing for help from the teacher	Give it a try. How does it begin?
Incorrect reading of a word	Try that again. You made a mistake. Can you find it?

In upper grades, reading can often help students to understand content reading such as science and social studies where the vocabulary is often unfamiliar to the students. Using this approach, walking through the reading material, examining illustrations, charting and graphing, and discussing them is often very helpful in building comprehension. Reading un pairs and encouraging summary and discussion is also appropriate with more experienced students [2, p. 126].

References:

1. Fountas, I., & Pinnell, G. Guided reading: Good first teaching for all children. Portsmouth, NH: Heineman, 1996. – 228 p.
2. Cameron D. Good to Talk? The Cultural Politics of "Communication"// The European English Messenger / Vol. IX/ 2, 2000. – 324 p.

KAPINUS O.

National University "Odesa Law Academy"
Department of Foreign Languages № 1
Ph.D. (History), associate professor

IDEA OF DISCOURSE IN MODERN LINGUISTICS

Although the concept of discourse came into wide scientific circulation as early as the mid-20th century, its meaning is yet to be clearly and conventionally defined. This term not only can be pronounced in different ways (with the stress either on the first or second syllable), but also has a considerable number of scientific interpretations. One of the reasons for various interpretations of the phenomenon of discourse is due to the multidisciplinary nature of the approach, insofar as the problems of discourse are extensively investigated in linguistics, anthropology, philosophy, sociology, literature, psychology, etc. At the same time, even within the framework of linguistics, this term lends itself to a great number of interpretations, which, in some way or the other, are related to the notions of text, dialogue, communication, and speech.

The polysemy of the idea of "discourse" can be observed in linguistic dictionaries. T. Nikolayeva regards discourse as "a polysemantic term of text linguistics used by some authors with the meanings almost homonymous. The most important among these meanings are: 1) textual unity; 2) spoken and colloquial form of text; 3) dialogue; 4) a group of contextually connected statements; 5) linguistic creation as a fact of written or spoken language" [2, p. 467]. According to N. Arutyunova, discourse is "a textual unity in the aggregate with extra-linguistic, pragmatic and other social and cultural factors; a text viewed from the perspective of the event; language regarded as a purposeful social act, as a component that takes part in the interactions between people and between the mechanisms of their consciousness (cognitive processes). Discourse also includes the paralinguistic support of the language (facial gestures and body language) and it is studied together with the relevant "life forms" (report, briefing, sophisticated small talk, etc.)" [1, p. 136–137].

The same ambiguous interpretations of discourse can be found in foreign studies as well. Specifically, scientists use this term in different senses: the text that is actualized under certain conditions (T. A. van Dijk), coherent speech (Z. Harris), a form of social practice (N. Fairclough), conversation (as opposed to "written text") (A. Cicourel), language in the context of all forms and methods (D. Tannen), etc. P. Seriot distinguishes several meanings of the term "discourse": as an equivalent for the idea of "language", i.e. as any definite statement; as a unit whose scope is larger than a phrase; as an impact produced by the statement on the recipient given the current situation (within the framework of pragmatics); conversation as the principal type

of statement; the use of the language units, their linguistic actualization; socially or ideologically restricted type of statements, for example, feminist discourse, administrative discourse; theoretical construct designed for investigating the conditions of text production.

Based on the analysis and generalizations of the data found in the studies of Ukrainian and foreign researchers, the following existing approaches to defining discourse can be regarded as principal.

1. *Functional or communicative approach*: discourse is perceived as any statement under the conditions when there is an addressee (listener), an addresser (speaker), and the communicative intention of the speaker to affect the listener in some way (conversation, dialogue, dialogical statement).

2. *Structural and syntactic approach*: discourse is identified with a text fragment that is ranked higher than a sentence (supra-phrasal unity, paragraph, etc.). Thereat, contextual unity is considered the principal feature of discourse.

3. *Structural and stylistic approach*: discourse is understood as a non-text arrangement of colloquial language characterized by indistinct subdivision into parts, by associative relationships, spontaneity, situationality, stylistic specifics.

4. *Social and pragmatic approach*: discourse represents social communication activity of people. Discourse is perceived as the text involved into the context of communication, into life, or otherwise as a social type of statements. Under this approach, the researchers are focused on such parameters of discourse as objectives, participants, strategies, values, styles and the conditions in which the communication occurs.

5. *Cognitive approach*: discourse is considered both a process and a product of cognitive and communication activity. This approach makes it possible to shift the emphasis from the structure of discourse onto the process of modelling the participants' consciousness.

It should be noted that within the framework of modern linguistic studies there is a common trend to define the term "discourse" through the term "text". The notions of discourse and text are compared, given the features both have in common (integrity, coherence, etc.). At the same time, discourse is usually put in opposition to text in terms of dynamics and statics, in terms of availability or lack of situational causality. Text is interpreted as a statically accomplished product that is mostly beyond the context of communication, while discourse is understood as a dynamic linguistic action which is not necessarily accomplished but which is, nevertheless, always predetermined by the context.

In the study that follows, the author shares the view of T. A. van Dijk who considers discourse in its broader sense as a complex communicative action occurring between speaker and listener at some definite time and place and with regard to other contexts. This communicative action can be both spoken and written and it can feature both verbal and nonverbal components.

References:

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь / Н. Д. Арутюнова. – М. : Советская Энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
2. Николаева Т. М. Краткий словарь терминов лингвистики текста / Т. М. Николаева // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1978. – Вып. VIII. – С. 466–471.
3. Серио П. Как читают тексты во Франции. Вступительная статья / П. Серио // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса. – М. : ОФО ИГ «Прогресс», 1999. – С. 12–53.
4. Шанина О. С. Медичний дискурс: комунікативно-прагматичний і сугестивний аспекти : автореф. дис.... канд. філол. наук : 10.02.01 / Шанина Ольга Сергіївна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2015. – 19 с.
5. Crystal D. A dictionary of linguistics and phonetics / D. A. Crystal. – Oxford : Blackwell Publishers, 1991. – 389 p.

KUZMENKO Y.

National University “Odessa Law Academy”
PhD in Pedagogy (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate Professor,
Department of foreign languages № 1,

DIFFERENT KINDS OF COMMUNICATION AS THE MAIN TOOL AT LEARNING A FOREIGN LANGUAGE BY STUDENTS OF LEGAL SPECIALTIES

Nowadays the problem of cultural and intercultural communication, as the main tool is considered at learning of foreign language by students of legal specialties. The most important is connection between the level of the common cultural competence and the cultural-specific competence of students of legal specialties, and also the level of their adaptation to the other culture.

One of the key questions in the concept of the intercultural competence is a competence of communication or cultural specificity. The basic work of the teacher in the sphere of foreign language training should be directed on development of common cultural competence of the students.

The main components are cultural self-sensibleness (when people know, how their experience, knowledge, values, formation, and social expectations and norms form belief of their thinking and action); the meaning of the variety (when people respect, accept and concern distinctions faithfully, including such as cultural customs, traditions, the ways of communication, thinking and different values and beliefs of other cultures).

The cultural competence is defined as comprehension of cultural originality of the person, his or her beliefs and values, systems such as – the in-

fluence on person's mentality and behavior [2]. The knowledge in the field of cross-cultural competence gives an opportunity and helps the teacher to understand by means of student's behaviour what way of training to choose. This knowledge also can be used at learning of foreign language to help students to connect new knowledge with the previous already received knowledge and experience.

In methodical literature has already developed some criteria for such selection. In our view, the most appropriate are the following [4]:

1) lingvo geographic value. The formation of cultural background should pass throughon the basis of a national culture study;

2) contemporary and general sensibleness among native speakerswho must choose the information units of social and cultural nature that native speakers own at the moment;

3) clear differentiation of native culture. It is necessary to prevent cultural interference, which is caused by the transfer of social information on common principles of home country lifestyle and on the principles of life of the country, which language it studied;

4) speech functionality. The selected material should reflect the most relevant facts of contemporary reality of the country, which language it studied to show the functionality of the material in native speakers' speech.

5) division into topics. Material must be combined on topics relevant to learners, and native speakers.

6) taking into account the psychological characteristics of the recipient's information. Selection of materials should becoordinated with potential possibility of its perception by students.

It is defined that the basic difficulties at students of legal specialties arise mainly at active methods of language training, namely training to write and to speak when it is used not only colloquial, but also specific legal lexicon. Thus, the main difficulties in intercultural communications arise because of two reasons: at collision by lexicological and phraseological compatibility of words and quantity of foreign word values [1].

In summary,the implementation of linguistic and regional approach in teaching spoken foreign (English) language of students of legal specialties can occur by dozen outadditional background tasks to practical training (e.g. to give out cards with phraseological verbs that are most commonly used in everyday speech), and the use of linguistic resources, which should be conformed to both in content and the degree of difficulty and be consistent with the information of text-books, taking into account the level of students' knowledge (e.g. during a practice lesson a short3-5 minutes video can be watches with new vocabulary words and then they can be consolidates and revised through exercises). During the formation of oral speech skills and abilities to obtain a certain level of foreign languageproficiency, there is a systematization of the lessons lexical units.

The successful cultural and intercultural communication formation at students of legal specialties can be formed probably under the condition of

combination not only theoretical language knowledge and practical skills in educational process. The special role in this process is performed by the native language and culture, and also the development of communicative skills within the limits of the native culture.

References:

1. Беррі Д.В., Пуртінга А.Х., Сігалл М.Х., Дасен П.Р. Крос-культурна психологія. Дослідження і застосування. — Харків, 2007. — 315 с.
2. Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации. — М., 2003. — 297 с.
3. Изард К.Е. Психология эмоций. — СПб, 2006. — 348 с.
4. Мацумото Д. Психология і культура. — СПб, 2003. — 352 с.
5. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации / Алексей Петрович Садохин. — М.: Высшая школа, 2005. — 238 с.

LADYNENKO A. P.

National University “Odessa Academy of Law”
PhD, Associate Professor, Foreign Languages Department

READER'S INTERPRETATION OF FOREIGN LANGUAGE INCLUSIONS

When there is neither author's nor editorial interpretation, the recipient has to decide problems of identification and interpretation of foreign language inclusions (FLI) by himself/herself. The role of the reader in the interpretative process was emphasized by many researchers [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Even if the text is written in the native language of the reader, there is always a certain number of words (10-12%), which are unknown to him/her (the so-called agnomyns according to Morkovkin&Morkovkina [7]). However, this usually does not arouse a feeling of discomfort in the reader if it does not interfere with understanding of the basic meaning of the text in general. It is often sufficient for the reader to refer the word to a specific thematic class. So, for example, when it deals with some unknown dishes, beverages, articles of clothing, the reader, as a rule, is not trying to find in a dictionary the exact name of these subjects in his native language. The reference to a certain semantic class on hyperonymic or topical (higher degree of generalization) level fully satisfies the reader and allows him/her not “to get stuck” on an unfamiliar word.

Situations when foreignisms are not accompanied by any explanations, notes or translation, can be accounted for by various factors:

1) the author overestimates the degree of language competency of the reader, thinking that he knows a certain set of words and phrases in a particular foreign language. This is especially true for the words and expressions that are used even by those readers who do not have a good command of a certain foreign language. For example, the expression «Handehoch!», «Ce la vie!» and some others are well-known to the Russian-speaking and Ukrainian-speaking readers. They entered into the everyday life of ordinary Ukrainian-Russian-speaking readers who are not familiar with the Latin alphabet, and understandable without translation or special explanation;

2) the author considers that the context fully allows to guess the meaning of the words;

3) the author refuses to explain and comment on foreign language inclusions when it is not relevant in terms of the plot, the main action, but helps to render the general atmosphere of communication or to create a national colouring to the work;

4) the author purposefully refuses to resort to any explanations giving the reader *carte blanche* to interpret the obscure fragments. In this case the writer involves the reader in the interpretative process. The author admits multiplicity of meanings and interpretations, even if these interpretations differ from those suggested by him. Therefore, the author encourages the reader to co-creation. When the author refuses to interpret the meaning of foreign words, this fact is less functional as an incentive to the creative potential of the reader, “to expect means to forecast: the reader collaborates in the course of the fabula, making forecasts about the forthcoming state of affairs. The further states must prove or disprove his hypotheses” [8, p. 32].

Reader's interpretation of inclusion's meanings does not have any verbal text representation. In a case when the meaning of the foreignism is not obvious the reader has to deal with abduction, using 1) contextual analysis or 2) analysis by analogy.

Indeed, the meaning of some foreign language inclusions can be understood with the help of contextual analysis. Here it is essential to know the valence capabilities and compatibility potential of surrounding English language words. Due to a narrow lexico-grammatical context and the laws of lexical and grammatical compatibility, we can define to which part of speech some unit belongs. In most cases contextual analysis allows us to make a conjecture at the generic level of the word, i.e. at this level the precision degree of meaning is limited by reference to a certain class without specifying the object.

However, the reader's guess may be unsuccessful. If it is impossible to independently abstract the meaning of the separate word or collocation from the context, the reader has to resort to more reliable sources – translation dictionaries. But even those dictionaries do not always help to find the sense of the foreignism.

It should be noted that the common reader's interpretation based on guess is not done on purpose – most often it is switched on unintentionally, along with

other mechanisms providing understanding. It is necessary to emphasize once again that the reader's guess is often made at generic level. One should bear in mind that the conclusion which is drawn by the reader, may be completely wrong if the context suggests multiplicity of interpretations or is semantically hermetic. Misunderstanding may also happen when the author intentionally tries to mislead the reader (especially in the "who-done-it" genre works) or in the artistic works belonging to such a genre as absurdum.

References:

1. Arutyunova, Nina, Faktoradresata in Izvestiya AN SSSR, seriyaliteraturaiyaziki, vol. 4, p. 356-367. (Arutyunova 1981)
2. Dem'yankov, Valerii, Ponimaniyekakinterpretiruyushchadayatel'nost' in Voprosyyazykoznaniiya, vol. 6, p. 58-67. (Dem'yankov 1983)
3. Murzin, Leonid & Shtern, Aleksandr, Tekstiyegovospriyatiye, Sverdlovsk: IzdatelstvoUral'skogouniversiteta, 1991. (Murzin&Shtern 1991)
4. Vorob'yova, Olha, Tekstoviyekategoriifaktoradresata, Kiev: Vishchashkola, 1993. (Vorob'yova 1993)
5. Privalova, Irina, Ponimaniye inoyazychnogo teksta, Saratov: Izdatelstvo Povolzhkogo Mezhregional'nogo uchebnogo tsentra, 2001. (Privalova 2001)
6. Zalevskaya, Aleksandra, Tekstiyegoponimanie, Manuscript, Tver', 2001. (Zalevskaya 2001)
7. Morkovkin, Valerii&Morkovkina, Anna, Russkiyeagnonimy, slova, kotoriye my ne znayem, Moscow: Institut, 1997. (Morkovkin&Morkovkina 1997)
8. Eco, Umberto, The role of the reader, St. Petersburg: Simpozium, 2007. (Eco 2007)

ALEXEYEV N. E.

National University "Odessa Academy of Law"

ALEXEYEVA L. I.

International Humanitarian University

SINYOVA T. V.

International Humanitarian University

UKRAINE'S PLACE IN THE THREE CIRCLE SYSTEM

Depending upon the authority, from 570 million and up to 1.7 billion people in the world speak some English making it the major instrument of international and intercultural communication. It should be mentioned that close to three quarters of them are non-native speakers.

One of the consequences of this world spread of English is that the language acquired numerous variants and functions in different countries.

In 1985, Braj Kachru proposed his model to classify the English speaking world [4]. According to him, all countries where English is used can fit three circles: the Inner Circle (IC) includes countries where English is historically spoken as mother tongue, such as Great Britain, Australia, the USA; the Outer Circle (OC) embraces Britain's former colonies where English is important in politics, judiciary and is often spoken as the second language, e.g. South Africa, Nigeria, India, etc.; and, finally, the Expanding Circle (ExC). The latter includes countries "where English is becoming an important language in business, science, technology and education" [5, p. 2].

It appears obvious that according to this classification, Ukraine cannot be included in either Inner or Outer Circles and the question of whether this country may be attributed to the Expanding Circle remains debatable. China, Japan, Greece and Poland are most frequently mentioned as countries of the Expanding Circle [1, p. 12]. Aya Matsuda mentions Brazil, China, Germany and Japan, where according to her, English "serves the instrument of intercultural communication" [8, p. 2]. Some researchers name Ukraine as an ExC country providing no substantiation, taking the fact for granted. However, the answer to the question whether Ukraine is actually an ExC country does not appear that simple. The definition of an Expanding Circle country as a country "where English is becoming an important language in business, science, technology and education" seems quite vague unlike definitions of IC and OC countries, which may be used for making an exhaustive list of such countries.

Importance of the English language for science, technology and business is obviously subject to arbitrary interpretation although the growth of such importance of English for Ukraine – no matter how subjective evaluations of it may be – appears doubtless.

Since teaching of English as a foreign language appears an important characteristic for an ExC country it seems expedient to review the history of teaching foreign languages in Ukraine in the 20th- early 21st centuries.

E.V. Shelestyuk notes that "although the necessity to learn foreign languages was declared in the early Soviet period this objective actually remained a pure declaration". [6, p. 6] Optional foreign language was introduced from 5th to 11th years since 1925. In most cases, this foreign language was German. Educational programs were approximate and were supposed to be developed locally, which resulted in uneven practice of teaching foreign languages; in a number of regions it was not taught at all. The situation, however, changed in 1927 following a large-scale campaign for studying foreign languages. Since 1929, teaching of foreign languages in general secondary schools, technical schools and higher educational institutions became compulsory with 3-2 hours allocated for foreign languages per week. In the 1930s, the work directed at improvement of teaching foreign languages was continued.

In 4th October 1947 Council of Ministers of the USSR Decree No3488, it was stated that the goals set forth by the 1932 Communist Party Central Committee decisions had not been achieved. In particular, foreign languages were not taught in a considerable number of schools at all. German was studied at most schools (e.g. in the Russia Federation, English was taught in 16 per cent of schools, whereas French in only 7 per cent).

Under this Decree, the Ministries of Education of the Russian Federation and Ukrainian SSR were allowed to establish four secondary schools where some subjects were to be taught in a foreign language. Two such schools were established in Moscow and one in Leningrad and Kiev respectively.

Further, by the 1990s, English had occupied the leading position in Ukraine (and presumably in many other post-Soviet countries), leaving some place only for German. French and Spanish were neglected; for example, the only specialized Spanish secondary school in Odessa was reshaped into English in the 1990s.

Nevertheless, it appears that despite relatively high prestige of English and its wide spread as an educational subject in the Soviet Union the country could not be regarded as an ExC country. The instruction was largely formal; the overwhelming majority of the students did not see any prospects and/or practical application for their knowledge. Even educators at universities could spend years teaching English, writing and defending theses and never meeting a native speaker.

In the first decade of its existence, Ukraine largely followed the Soviet model of teaching English as a foreign language although Ukraine's admission to European and world international organizations and the country's euro integration ambitions on the national level alongside the substantial growth of international tourism and via Internet communications on everyday level were gradually changing the attitudes of both the authorities and the public towards the importance of English.

Unlike the situation of 20-30 years ago, many parents and students now regard English as a key subject, which naturally increases interest and motivation to mastering it. Moreover, the importance of English has been officially recognized on the national level – 2016 was proclaimed the Year of English in Ukraine. However, no noticeable change in the amount of hours allocated for instruction of English has occurred either in schools or Universities due to both financial reasons and certain inertia in thinking of those in the academy. In particular, English has not become a medium of instruction in Ukrainian Universities. The project of teaching legal disciplines in English at the National University “Odessa Academy of Law” has become the only noticeable exception. The project was launched in 2006 and among other things allows students to continue their education in European universities. In addition, the course is followed by foreign students who study at the university.

Given the above said, it can be concluded that within the recent 20 years Ukraine has joined the countries of the Expanding Circle, although being inside the Expanding Circle, unlike the position in two other circles, should be viewed as process rather than state and there are obviously various degrees of involvement of a country in this process.

References:

1. Crystal D. English as a global language. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. — 430 p.
2. Firth A. (1969) The discursive accomplishment of normality. On “lingua franca” English and conversation analysis. *Journal of Pragmatics*, 26, 1969. — Pp. 220-267.
3. House J., English as lingua franca: A threat to multilingualism? *Journal of sociolinguistics* 7/4, 2003, pp 170-198.
4. Kachru B. B. Standards, Codification and Sociolinguistic Realism: the English Language in the Outer Circle. In R. Quirk and H.G. Widdowson, *English in the world: Teaching and learning the language and literature*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. — 440 p.
5. Kilickaya F. World Englishes, English as international language and applied linguistics, 2012. — Pp 1-7.
6. Shelestiuk.narod.ru/publications/Westernization_in_the_USSR
7. Looking under Kachru’s Three Circle Model www.scielo.br
8. Мацуда А., «Английский язык как международный» *Личность. Культура. Общество*. 2012. Том 16. Вып. 2 (№ 71), ст. 223-240.

BABIY O. Y.

National University “Odessa Academy of Law”,
senior teacher at the department of foreign languages No.1

INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN CONTEMPORARY HIGHER EDUCATION

The profound importance in reshaping the contemporary world is assigned to the forces of globalization and informatization that have already redefined industries, politics, and cultures. Being implemented into every sphere of life, IT technologies should be widely used in higher professional education and become a necessary and sufficient condition for preparing competitive specialists in various areas.

It is the purpose of this article to analyse personal and intellectual traits of a contemporary student within a student-oriented approach and dynamic reforms of higher education and the necessity to implement information and communication technologies in educational process.

Experts argue that widespread usage of digital technologies forms new functional abilities and characteristics of a personality and shapes a new type of a student as a participant of educational process referring it to Generation Y, otherwise known as the millennial generation (individuals born between 1982 and 2005) [2].

Today's student is "dependent upon technology" and has been called a "digital native" [3]. Since birth, Gen Y has been surrounded by visual electronic media, home computers and video games, cyberspace, networks, and virtual reality. Digital natives are fluent in acquiring and using technological tools as well as learning with this technology, they are multitask and prefer visuals to graphics and text, and games to work [1]. Growing up in a world dominated by the Internet they are far more comfortable using a keyboard than writing in a notebook and happier reading from a computer screen than from paper they can hold. This change in students' perception has repercussions on transforming the very landscape of teaching and learning. It can cause a gap between educators and students who have rushed into the twenty-first century. The priority task of contemporary higher education is to provide students relevant education considering their special requirements.

Learning a language is very different from any other subject in the curriculum. It combines explicit learning of vocabulary and language rules with the development of skills in the fluent application of both these things. Successful learning involves a mixture of work and fun, something that today's information and communication technologies can support and motivate a learner to be involved into educational process free from time and space. Universities conducted researches focusing not only on the learning possibilities of technologies, but also on exploring how they can mediate or create connections between the formal and informal environments. Mobile devices were successfully introduced as a tool for learning English as a second language, used in comprehension of new vocabulary activities and understanding authentic materials within a cross platform system.

The notion of the classroom was also impacted with the technologies development and was both expanded and evolved; virtual space has taken its place alongside physical space. Over the past decade, there is an increasing necessity to add DVD players, Internet access, and projectors to classroom more functional. To satisfy the needs and meet the habits of Net Gen students, teachers should bring much more diverse materials to the classroom, to present them in a variety of ways, and to devise new classroom activities for students. As a result, the concept of the classroom must be expanded to include this set of new functions. It can allow developing new pedagogical approaches. Wireless networking, for example, makes real-time or synchronous interaction among all class participants a very real (and increasingly practical) possibility. Videoconferencing makes it feasible for an invited expert from a remote institution to join a class session. Discussions, notes, and other in-classroom events can be captured and disseminated for further

study. In these and other ways, technology acts as the lever that makes it possible to develop new and more effective pedagogies.

Equally obvious is that the space in which learning takes place is no longer just physical; it is virtual as well. *Virtual space* is any location where people can meet using networked digital devices. It should be understood in its widest sense, referring not just to synchronous, highly interactive functions (such as chat, blogs, and wikis) but also to asynchronous functions such as e-mail and discussion threads.

Unlike physical spaces, virtual spaces come and go. They can be spontaneous as well as deliberate, synchronous or asynchronous. Participants and their relationships in the virtual learning space can shift rapidly and can also multitask, «inhabiting» more than one virtual space at a time. As networking technology matures these virtual spaces play an increasingly larger role in all aspects of higher education.

Y Gen students, using a variety of digital devices, can turn almost any space outside the classroom into an *informal* learning space. It is the first step to master life-learning process. To meet students preference for experiential learning activities, and their use of technology, to support, encourage, and extend students' learning environment, educators have an important opportunity to rethink and redesign these non-classroom spaces and be up-to-date with the learning technologies. It could positively influence students' learning motivation as it allows them construct knowledge by understanding new information building on their current understanding and expertise.

The changing nature of college students and their needs in an increasingly global-oriented society are the primary impetus for educational change, because the success of higher education will depend upon its ability to respond successfully to such change. The ultimate goal of education is helping students gain the skills to live, learn, and work successfully within society. Today that means becoming information seekers and evaluators as well as problem-solvers and decision-makers. Overcoming the constraints of time and space, information technology serves as a tool of empowerment for the individual. It is the challenge of educators today to support and utilize this extraordinary tool in meeting the needs of Gen Y and those who follow.

References:

1. Frand, J. 2006. "The Information Mindset: Changes in Students and Implications for Higher Education." *EDUCAUSE Review* 41 (March/April): 14–16.
2. Howell LP, Joad JP, Callahan E, Servis G, Bonham AC. Generational forcecasting in academic medicine: a unique method of planning for success in the next two decades. *Acad Med.*2009;84:985–993.
3. Prensky, M. 2005/2006. "Listen to the Natives." *Educational Leadership* 63 (4): 8.
4. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ872487.pdf>
5. https://americanenglish.state.gov/files/ae/resource_files/reilly_understanding_and_teaching_generation_y.pdf

6. <https://books.google.com.ua/books?id=VrqeBQAAQBAJ&pg=PA216&lpg=PA216&dq=Virtual+space+and+innovations+in+language+learning&source=bl&ots=8i34w-6DH5&sig=uD8FXwitimboi9gdFmFmdNO4LXE&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwi5go3O9L3TAhUGBSwKHVrzD4YQ6AEINDAC#v=onepage&q=Virtual%20space%20and%20innovations%20in%20language%20learning&f=false>
7. <https://www.educause.edu/research-and-publications/books/educating-net-generation/learning-spaces>
8. https://americanenglish.state.gov/files/ae/resource_files/reilly_understanding_and_teaching_generation_y.pdf

BAILO I.

National University „Odesa Academy of Law”
Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages № 1

EUROPEAN ENGLISH: PROBLEMS OF DEFINITION

Within the recent century, English has consolidated its position as the most widely used language in the world. It dominates in the sphere of science, international commerce, international politics and international communications via the Internet. Although 88 countries and territories regard English as their official language the massive use of English has long crossed their borders. Depending on the authority up to three thirds of the English language users are non-native speakers. This unprecedented spread of English in major spheres of human communication has inevitably resulted in emergence of “multiple varieties throughout the world, known as “world Englishes”. These include the standard Englishes spoken in Anglophone countries such as the United States, the United Kingdom, Canada, Australia, New Zealand and South Africa as well as local varieties in regions of the world such as India, Africa and the Caribbean.

The availability of multiple variants of English in the world causes attempts to organize and systematize this multitude as well as to set certain standards for fear that English would divide up into unintelligible varieties or different forms, which would result in losing its function of international communication. The most successful model was propounded by B. Kachru in 1985. Using historical approach he proposed the Three Circle Model, which still remains one of the most influential models of grouping the varieties of English. The three concentric circles – the Inner Circle, the Outer Circle and the Expanding Circle represent the type of spread, the patterns of acquisition and the functional domains in which English is used across cultures and languages. The Inner Circle includes countries where English is historically spoken as mother tongue and where it occupies the dominant position, such as Great Britain or the USA whereas the Outer Circle unites

the countries – former British colonies where English is spoken as the second official language and historically occupies important positions in politics, education and law. While the number of the countries of the Inner and Outer Circles is strictly defined and an exhaustive list thereof can be made the number of the countries of the Expanding Circle is flexible. These are the countries where English is becoming important in various fields of public activity including education. Obviously, the choice of such countries is discretionary and depends upon its speakers' ability to prove their dominant political and economic role. In the latter group of countries, English seems to play at least two major roles. Firstly, it acts as a lingua franca; secondly, it poses as an instrument of access to an allegedly more advanced culture.

English spoken in all these countries is not the same and the fact was recognized long ago. "People tend to believe that a common language means a uniform language, which is wrong. English can become a common language at the international level only under the condition its cultural varieties are recognized" [1].

The Kachru's Three Circle Model, however, fails to identify the place and status of international English or English as lingua franca (ELF).

The researchers of ELF do not share a common opinion as to its nature nor has there been developed a generally accepted definition. J. Jenkins believes that ELF is a variant of English used in communication by the participants who belong to different language communities [2, p. 5]. Regarding ELF as a variant of English J. Jenkins asserts that the deviations from the norms and standards of the native speakers should not be viewed as mistakes but, rather, be classified as linguistic innovations [2, p. 10]. The attempts to strictly follow the patterns of English native speakers are unnatural since the sociological and cultural characteristics of these communities vary considerably [2, p. 2]. This viewpoint is supported by B. Seidlhofer who emphasizes the paradoxical situation where English native speakers do not actually participate in at least s of communications although their norms are still regarded as standards [3].

Other researchers regard ELF as "a language for communication. That is a useful instrument for making oneself understood in international encounters. It is instrumental in enabling communication with others who do not speak one's own L1. In ELF use speakers must continuously work out a joint basis for their interactions, locally construing and inter-subjectively ratifying meanings. A. Firth [4] defines ELF as "contact language" used for communication among people who share neither common language nor common culture. B. Seidlhofer argues that ELF is not a language or a variant but rather "a method of communication among people who have different mother tongues".

Hence, the multitude of opinions can be reduced to these:

1. International English or English as lingua franca (ELF) is a method/way of communication;
2. ELF is a variant of the English language.

The former definition implies that ELF does not and cannot have any specific norms other than those inherent to the basic variant of the native speakers. Practice shows that when interlocutors who use ELF for communication cannot find the correct word or phrase to convey their idea they construct their own portion of speech (a word or phrase), which if the meaning has been mutually accepted, serves as a substitute for the conventional word or phrase in Standard English. This may be a direct borrowing from one of the interlocutors' mother tongue, a descriptive explanation, etc. Further, such a construction can serve communicative purposes for this particular group.

References:

1. Хонна Н. Английский язык в разных культурах и межкультурная компетентность. Личность. Культура. Общество. 2012. Том XIV. Вып. 2 (33 71-72) стр. 189).
2. Jenkins J. [Jenkins J. English as a Lingua Franca / J.Jenkins // JACET 47th Annual Convention. – Waseda University, 11-13 September 2008]
3. Seidlhofer B. Key concepts in elt. English as lingua franca / Barbara Seidlhofer // ELT Journal, Vol. 59/4, October 2005 – P. 339-341.
4. Firth A. The discursive accomplishment of normality. On “lingua franca” English and conversation analysis / A. Firth // Journal of Pragmatics, 1996. – Vol. 26. – P. 237-259.

GROZA I. N.

National University «Odessa academy of Law»,
Senior Teacher of Foreign Languages Department № 1

ISSUES IN LEGAL TRANSLATION

Legal translation is often more difficult than other types of technical translation because of the system-bound nature of legal terminology. Unlike scientific or other technical terminology, each country has its own legal terminology (based on the particular legal system of that country), which will often be quite different even from the legal terminology of another country with the same language.

The system-bound nature of legal text means that successful translation into another language requires competency in at least three separate areas: first, a basic knowledge of the legal systems, both of the source and target languages; second, familiarity with the relevant terminology; and third, competency in the specific legal writing style of the target language. Without these competencies, the translator's rendition will be a word-for-word translation that is often incomprehensible.

Thus, the professional legal translator must be part linguist, part legal scholar and part detective, willing and able to search out and define legal concepts expressed in the source language of a document that may not even have an equivalent in the language or legal system of the target text. The translator must first decode the source text and reconstruct its meaning in the target text. In many cases, the translator is limited to finding a functional equivalent for a word or phrase or a parenthetical explanation because an exact translation is impossible.

A good legal translator also knows that even within the legal field there are completely separate areas of law that require specific translation techniques: a contractual document has little in common with a will, an administrative certificate, a judicial decision or a statute, to name a few examples. The translator knows that he or she must consult not only a monolingual legal dictionary, but also a treatise regarding the subject matter, and, that bilingual dictionaries, while useful, should be used with caution.

The professional legal translator must understand the intended use of the translation, which has as much bearing on his or her approach as the text of the document itself. Terminology, phraseology, syntax, register (tone) and a myriad of other parameters will be affected by the purpose of the translation (e. g., is the translation for information purposes only, binding contract language, or for submission as evidence in court?). As source-text documents are not always well written or clear, the translator must first decide whether the source text is unintelligible to the laymen but not the expert, or simply unintelligible. In this case, the translator would have to decide whether a faithful translation of the meaningless original should be equally meaningless in the target language, despite the pain of deliberately creating nonsensical text.

It is generally acknowledged that finding suitable equivalents of legal terms is a source of constant and time-consuming problems faced by legal translators in their practice. In general terminology mining takes up to 75 per cent of translation time. Most translators work to tight deadlines under substantial time pressure and in reality have little time to carry out in-depth comparative- law analyses. It is vital for them to retrieve accurate equivalents as quickly as possible and recent technological developments have substantially accelerated the process.

Equivalence is regarded as fidelity to the spirit rather than to the letter of the law or a search for equal intent. In general, translation strategies range from foreignising (SL-oriented equivalents) to domesticating (TL-oriented equivalents) where the former seeks to evoke a sense of the foreign while the latter involves assimilation to the TL culture and is intended to ensure immediate comprehension.

Domestication has been long present in translation history, at least since ancient Rome. It is a generally preferred strategy of the resulting invisibility of translators.

Foreignising strategies have been used in literary rather than technical translation which is predominantly domesticated, intended to support scien-

tific research, geopolitical negotiation, and economic exchange, it is constrained by the exigencies of communication and therefore renders foreign texts in standard dialects and terminologies to ensure immediate intelligibility. A foreign approach may create obstacles to smooth communication. Source-oriented translation requires the reader to walk the tight-rope of communication across the still-yawning cultural gap between the original and derivative texts. Domestication may be regarded as a preferred strategy in LSP translation and even an industry standard, which is confirmed by a random overview of translation agencies' websites and the way in which they describe (or rather advertise) their services: a meaningful translation, we deliver a smooth and eminently readable text, we are determined to provide seamless communication between people of different languages and cultures, lucid translations that read like original texts, language styles that are tailored, fluent, interesting and persuasive. It may suggest that functional equivalence (i. e. domestication) is ubiquitous and the industry standard is to answer the readers' aesthetic horizon of expectation by providing reader-friendly translations. A translation should be at least as readable and natural as their source predecessors. The functional turn is however not always extended to legal terms and scholarly opinion seems to be divided as to its acceptability in legal translation. TL-oriented (functional) equivalence is regarded as the ideal method of translation.

Another obstacle which may limit the applicability of functional equivalents in legal translation is a problem of determining what a target legal system and recipients are. Ideally, a translation brief should provide such details; yet this is rarely the case. It is not so much a problem when translating from English into a language with one standard variety, such as Polish, but vice versa, i. e. legal translation into English. Is the target text intended for the UK, US, Australian or Canadian audience? If for the UK audience, is it England or Scotland with its distinct legal system? The translation may be also intended for some undefined European audience, for which English is not a native language but is a *lingua franca* used to access texts written in languages of limited diffusion. It is more likely that an English translation will be read by a non-native rather than a native speaker of English. Would this audience prefer common law-based legal English or non-common-law based one? When it is difficult to identify the target, it may be difficult to find TL-oriented equivalents.

To sum up, unless the degree of incongruity is too large, the translator should strive to find a natural TL-equivalent or in other words a term designating a concept or institution of the target legal system having the same function as a particular concept of the source legal system. A TL-oriented equivalent allows the recipient to activate knowledge structures attached to it; it allows him/her to access the unfamiliar through the familiar.

СИЛЬВАНОВСКАЯ И. П.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
ст. преподаватель кафедры иностранных языков № 1

ПРИНЦИПЫ РЕФЕРИРОВАНИЯ НАУЧНОГО ТЕКСТА ДЛЯ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ СТАРШИХ КУРСОВ

Выработка умений и навыков реферирования научных текстов – одна из важнейших задач продвинутого этапа обучения языку специальности иностранных студентов в ВУЗАх Украины.

В процессе работы с текстами по специальности необходимо развивать навыки и умения свертывания известной информации и ее переформулировку, создание вторичных текстов информационно – реферативного характера (аннотация, различные виды рефератов: реферат-конспект, реферат-резюме, реферат-обзор) [2, с. 153].

Реферирование предполагает все способы свертывания информации первоисточника – резюмирование, аннотирование, и, конечно, составление реферата. В учебном процессе реферирование рассматривается в двух основных аспектах: как средство обучения видам речевой деятельности (аудирование, чтение, письмо) с целевой установкой на извлечение значимой информации и ее передачу в краткой форме и как самостоятельная учебная деятельность, т.е. составление реферата, резюме, аннотации.

При аудировании задача реферирования состоит в развитии навыков и умений аналитического восприятия текста на слух с выбором целевой информации и выделением суждений по определенному вопросу, с расчленением информации на главную (новую), менее значимую (второстепенную) и избыточную. Реферативное аудирование носит характер целевого извлечения нужных сведений с последующим воспроизведением в сжатой форме.

Реферирование может служить и при обучении говорению, в частности, при развитии навыков монологического высказывания с опорой на текст, при котором информация подвергается свертыванию. Особое значение реферирование как форма работы над научным текстом приобретает при обучении чтению, предпочтение в первую очередь отводится реферативному чтению, направленному на развитие у студентов-иностранцев умений и навыков вычленения главной информации и передачи ее с заданной степенью свернутости. Желательно, чтобы чтение или слушание сопровождалось письменной фиксацией материала – запись важнейшей информации, выбор более экономичного варианта высказывания.

Во всех видах речевой деятельности реферирование вырабатывает активный поисковый характер восприятия речи, формирует установку на смысловой анализ содержания, ускоряет темп чтения, воспитывает внимание к языковым средствам текста [3, с. 87-88].

Применительно к отдельным этапам обучения задачи реферирования усложняются в соответствии с конкретизацией общих целей обучения. Согласно с требованиями Программ по русскому языку обучение различным видам речевой деятельности при извлечении и переработке информации проводится поэтапно, от простого к сложному – обучение составлению различных видов плана, конспектированию, тезированию, аннотированию.

Формирование умений реферирования происходит на старших курсах, когда иностранные студенты владеют языком в такой степени, которая позволяет свободно оперировать с исходным текстом. Так, на III курсе переход к узкоспециальным (научным) текстам требует несколько иной методической организации учебного процесса. На этом этапе обучения реферирование как форма работы над научным текстом выступает в качестве самостоятельной учебной деятельности, направленной на развитие умений составлять аннотации, резюме, рефераты, когда особое значение придается стандартам изложения и оформления.

При формировании умений реферирования самостоятельное значение приобретает письмо. В соответствии с различными задачами видоизменяется система заданий при обучении письменной речи. При реферировании на первый план выдвигаются собственно речевые задания. В отличие от подготовительных упражнений, нацеленных главным образом на отработку лексико-грамматического материала, употреблению речевых образцов, формированию потенциального словаря студента и т.п., собственно речевые задания направлены на сжатое изложение и переработку первичного текста, причем со строго заданной степенью свернутости в зависимости от вида работы [1, с. 212].

Собственно речевые упражнения по составлению реферата, аннотации – это самая сложная ступень в процессе обучения языку специальности, связанная с приобретением качественно новых речевых и неречевых умений, выработкой навыков и умений письменного высказывания с опорой на текст, базирующихся на знании специфики не только научного языка (терминологии, типичных синтаксических конструкций и др.), но и характерных особенностей отдельных его жанров.

В заключении необходимо отметить что обучение такому сложному виду речевой деятельности, как реферирование научного текста, требует дальнейших теоретических и практических решений.

Список использованной литературы:

1. Акишина А. А., Каган О. Е. Учимся учить. Для преподавателя р. яз. как иностр. – М.: Рус. яз. Курсы. – 2004. – 256 с.
2. Вавулина А. В. Учебное пособие по р. яз. для ин. учаш. I к. юрид. вузов. – М.: Рус. яз. Курсы. – 2007. – 359 с.
3. Полянская И. В. Проф. Общение. Учебно – лексикограф. Комплекс для ин. Студ. – Х.: НТУ «ХПИ». – 2002. – 407 с.

КОНТРАСТИВНА ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА ТА ТИПОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

ПЕТЛЮЧЕНКО Н. В.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доктор филологических наук, профессор

ПАРАВЕРБАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ РЕЧЕВОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ В ПУБЛИЧНОМ ЮРИДИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Публичный юридический дискурс как разновидность институционального дискурса находится под постоянным пристальным вниманием лингвистов, которые изучают его структуру, модусы и способы реализации, в частности, его ярко выраженный риторический характер [3; 6; 9]. Риторическая компетенция помогает публичному лицу, в том числе юристу, донести свою точку зрения до широкой аудитории, установить контакт, позиционировать себя в выгодном свете, убедить слушателей в правильности своего мнения и побудить к конкретным действиям. И чем решительнее, увереннее и агрессивнее оратор, тем эффективнее оказывается его речевое воздействие на аудиторию. Изначально *речевая агрессия* понимается как форма речевого поведения, нацеленного на оскорбление или преднамеренное причинение вреда человеку или группе людей. Она сопровождается эмоциональным состоянием говорящего и использованием инвективной лексики. В то же время отмечается, что неотъемлемой чертой речевой агрессии являются экспрессивность и эмоциональная окрашенность, которые повышают персуазивность речи [1; 2]. В настоящее время отмечается трансформация понятий «агрессивность», «агрессивный» в сторону положительного семантического наполнения [10]. Агрессивность все чаще ассоциируется с настойчивостью, амбициозностью, харизматичностью [4]. Следует также отметить, что, причинами таких изменений является пропагандирующее влияние СМИ, которые целенаправленно влияют на формирование ассоциативных полей тех или иных явлений и придают им необходи-

мую направленность. Это означает, что СМИ стремятся стереотипизировать значение слова «агрессивный» и зафиксировать его смысл с позитивной коннотацией.

Таким образом, опираясь на современную трактовку речевой агрессии, можно говорить об агрессивной риторике как искусстве настойчиво, решительно осуществлять речевое воздействие с целью убеждения аудитории в правильности своих решений и действий. Особенно актуальным это является в условиях публичного юридического дискурса (обвинительные и оправдательные речи судей, вступительные и заключительные речи адвокатов, лекции, научные доклады по вопросам юриспруденции и т.д.), семиотическое пространство которого представлено совокупностью вербальных и невербальных знаков, характеризующихся высокой степенью персуазивности [5]. Дискурсивный имидж любого публичного юриста, например, в рамках судебного монолога должен быть в определенной степени агрессивными сочетать в себе умелую комбинацию рационального и эмоционального, обеспечивая не только доказательность, но и внушающие моменты [3, с. 64].

На паравербальном уровне агрессивность публичной юридической риторики создается при помощи определенных просодических и кинетических средств. *Просодическая специфика* агрессивных публичных выступлений характеризуется скачкообразной мелодикой, минимальной длительностью пауз, преобладанием низких тембральных оттенков голоса [1; 10], а также рапсодической (англ. *rhapsodical* — восторженный, экстатический) интенсификацией динамического и тонального компонентов в кульминационной фазе своей речи («сильный финал») [3]. Также агрессивный риторический имидж публичного юриста дополняет *жестовый компонент*, который сопровождает высказывание (англ. *co-speech gestures*), находится в функциональном единстве с его просодическим оформлением и делает коммуникацию более эффективной [7; 8]. Для публичной юридической коммуникации характерны, в первую очередь, акцентирующие или иллюстрирующие жесты, которые представляют собой движения тела, в особенности рук, повороты головы, выражения лица, с помощью которых адресант разъясняет, дополняет то, что он выражает в словах, расставляет акценты, подчеркивает ключевые моменты речи, усиливая, тем самым, свое вербальное воздействие [8].

Таким образом, эффективность воздействия публичной речи достигается с помощью широкого арсенала риторических тактик и приемов, в экспликации которых активную роль играет паравербалика (просодия, жесты, проксемика, мимика), усиливающая элоквенцию публичных выступлений юристов и являющаяся дополнительным средством персуазии в ходе судебного заседания.

Список использованной литературы:

1. Комалова Л.Р. Язык и речевая агрессия: Аналитический обзор. — М.: ИНИОН РАН, 2015. — 75 с.
2. Комалова Л.Р. Типология мультилингвальной вербализации эмоционального состояния «агрессия» (на материале разносистемных данных корпусной лингвистики): Дисс. ... д-ра филол. наук. — М., 2016. — 348 с.
3. Косоногова О.В. Характеристики юридического дискурса: границы, содержание, параметры / О. В. Косоногова // Историческая и социально-образовательная мысль. — Том 7, № 1, 2015. — С. 61–68.
4. Петлюченко Н. В. Харизматика: мовна особистість і дискурс: монографія / Н. В. Петлюченко. — Одеса: Астропринт, 2009. — 464 с.
5. Серякова И. И. Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках : [монография] / Ирина Ивановна Серякова. — К. : Изд. центр КНЛУ, 2012. — 280 с.
6. Чекалин А.А. Стилистическая грамматика: взаимодействие грамматических категорий и его роль в формировании законодательного дискурса немецкого языка / Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. — № 3(20). — 2012. — С. 134–139.
7. Cozzolino M. La comunicazione invisibile. Gli aspetti non verbali della comunicazione / Mauro Cozzolino. — Edizioni Carlo Amore, 2003. — 196 p.
8. Kendon A. Gesture: Visible Action as Utterance / Adam Kendon. — Cambridge: University Press, 2004. — 410 p.
9. Kranich W. Phonetische Untersuchungen zur Prosodie emotionaler Sprechausdrucksweisen / Wieland Kranich. — Frankfurt am Main: Lang, 2003. — 241 s.
10. Petlyuchenko N., Artiukhova A. Aggressive Rhetoric: Prosodic and Kinetic Means / Nataliya Petlyuchenko, Anna Artiukhova // Proceedings of International Conference «Gesture and Speech in Interaction» (GESPIN). — Nantes, France, September 2-4, 2015. — P. 191–194.

КОВАЛЬ Н. Є.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
доцент кафедри германських мов та перекладознавства,
кандидат філологічних наук, доцент

АРГУМЕНТАТИВНИЙ ДИСКУРС АНГЛОМОВНИХ ЗАКОНОДАВЧИХ ТЕКСТІВ

Юриспруденція належить до числа аргументативно-активних сфер. Мова юриспруденції становить вузькоспеціальну терміносистему, яка сформувалася паралельно з інститутом права, отже, може певною мірою вважатися частиною самої юридичної системи. Однак, крім терміносистеми сучасне право базується на аргументації, теорії переконання.

Законодавчий дискурс є видом аргументативного дискурсу, який включає мовні одиниці та мовленнєві конструкції, невербальні компоненти та фактори екстралінгвістичного характеру. Особливість законодавчого дискурсу полягає, у першу чергу, у жорсткій фіксації ролей в аргументативній ситуації та моделей мовної поведінки, призначеної для кожного з учасників комунікативної події. Інша важлива особливість аргументативного дискурсу, на думку А.Д. Белової, полягає у впливові юридичної терміносистеми, яка висуває специфічні вимоги до мовлення [1, с. 154].

Особливість аргументації у законодавчому дискурсі полягає у жанровій специфіці цього типу дискурсу та його приналежності чи співвіднесеності з офіційно-діловим стилем, якому притаманні такі стилістичні риси, як: точність, логічність, однозначність, послідовність і чіткість викладу, загальність та всеосяжність (чи об'ємний діапазон).

Дотримування норм логічної послідовності є характерним для раціональної аргументації у законодавчому дискурсі. Оскільки, законодавчий дискурс стосується підготовленого, запланованого мовлення, то підготовленість аргументації у ньому означає, по-перше, ретельно сплановану підготовку комунікації з урахуванням усієї специфіки ситуації, раціоналізації та логізації мовлення за допомогою правильного добору мовних засобів; по-друге, визначеність предмету аргументації та соціально регламентованість ситуації, яка змушує суб'єкт дотримуватися певної мовної моделі. Логічні правила складають основу аргументації, оскільки жодні аргументи не впливатимуть, якщо вони не пов'язані логічно. Для аргументації достатньо, щоб твердження були обґрунтованими, тобто підтверджувалися свідченнями, фактами або іншими даними [3, с. 77].

Юридичний дискурс, і зокрема законодавчий, став популярним об'єктом соціологічного дослідження через дедалі ширше визнання права як інструмента соціальної дії. Право відображає звичаї та цінності суспільства і одночасно зміцнює принципи поведінки, які суспільство вважає правильними або неправильними [4, с. 118]. Тобто, право одночасно відображає і кодифікує етичні цінності суспільства. Суспільні цінності безпосередньо впливають на вирішення питання про винність або невинність.

Законодавчий дискурс, як і будь-який інший дискурс, можна розглядати як соціально обумовлену комунікативну діяльність. Суспільство як соціально неоднорідне утворення здійснює вплив не тільки на розвиток мови, але й веде до соціальної диференціації у комунікативному процесі, оскільки використання тих чи інших мовних засобів і мовленнєвих стратегій обумовлено такими соціальними характеристиками носіїв мови, як: вік, стать, рівень добробуту й освіти, професійна приналежність, а також і соціальними ролями учасників комунікації. Соціальність ситуації спілкування визначається стандартним для конкретного випадку набором ролей учасників і правил, що регулюють взає-

модію між ними. Статусно-рольові позиції комунікантів у межах соціальних ролей також впливають на вибір мовних одиниць та стилю мовленнєвої поведінки.

В основі взаємодії комунікантів у межах законодавчого дискурсу, крім мовних факторів, діють антропологічні та соціальні макрофактори. Це зумовлює необхідність урахування соціальних та психологічних параметрів аргументативної ситуації, статусно-рольової конфігурації партнерів, широкого кола позалінгвістичних факторів для вивчення аргументативного дискурсу законодавчих текстів.

Законодавчий дискурс має свою сферу функціонування, особливості реалізації, отже – виступає різновидом інституційного дискурсу. У певних стереотипних ситуаціях, що закріплені за тими чи іншими суспільними, політичними, правовими інститутами, існують чітко визначені ритуальні правила поведінки та рамки, вихід за які є досить обмеженим. Таким ситуаціям-сценаріям притаманний високий ступінь передбачуваності, що впливає на організацію аргументації та мовні засоби її реалізації у дискурсі.

Досліджуючи особливості аргументації, вважаємо за доцільне зазначити, що законодавчий дискурс поєднує у собі риси директивного й авторитарного дискурсів, між учасниками комунікації чітко прослідковується дистанція влади. Авторитарність та директивність знаходять своє вираження у вербальних та невербальних стратегіях. Ця проблематика потребує подальших ґрунтовних студій. Лінгвістичний аналіз аргументації надає можливість зрозуміти сутність аргументації як логіко- та лінгвопсихологічного феномену мислення.

Список використаної літератури:

1. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации / А.Д. Белова. – К., 1997. – 311 с.
2. Ивин А.А. Основы теории аргументации / А.А. Ивин. – М.: ВЛАДОС, 1997. – 351 с.
3. Рузавин Г.И. Методологические проблемы аргументации / Г.И. Рузавин. – М.: РАН, Институт филологии, 1997. – 204 с.
4. Carp R., Stidham R. Judicial Process in America / R. Carp, R. Stidham. – Washington: Congressional Quarterly Press, 1998. – 408 p.

ЛАНИНА А. Н.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры иностранных языков № 2,
кандидат филологических наук

АКТУАЛИЗАЦИЯ ЗООФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В НЕМЕЦКОМ ПУБЛИЧНОМ ДИСКУРСЕ

Изучение фразеологизмов на идеях методологии когнитивной лингвистики получает новое научное осмысление в таком его аспекте, как роль фразеологии в концептуализации мира, рассмотрение процессов образования фразеологизмов как акта когнитивной метафоризации, исследование ценностной картины мира, презентуемой национально-культурными концептами.

Описание концептуальной структуры зоофразеологизмов, согласно методике, разработанной в рамках Кемеровской научной школы концептуальных исследований, проходит путем выявления *мотивирующих*, *понятийных* и *образных* признаков концепта ЖИВОТНОЕ [2, с. 53]. В качестве иллюстрации был рассмотрен зоофразеологизм *ein alter Hase* (букв.: старый заяц), который является частью заголовка статьи: «*Alter Hase ist neuer DFB-Präsident*» (букв.: старый заяц — новый президент Немецкого футбольного союза) [5].

Мотивирующие признаки концепта HASE определяются этимологией немецкой лексемы *der Hase*, восходящей к др.-сакс. *haso*, ср.-в.-н. *hase*, *has*, ср.-нж.-н.ср.-нидерл. *hāse*, нидерл. *haas* (< герм. **hasan*) с грамматическим чередованием в др.-англ. *hara*, англ. *hare*, др.-сканд. *heri*, швед. *hare* (<герм. **hazan-*) и образуют в др.-в.-н. прилагательные *hasan*, что означает 'glänzend, poliert' (букв.: блестящий), или, собственно говоря, 'grau' (букв.: серый). Результаты проведенного этимологического анализа показывают, что исходный мотивирующий признак у концепта HASE связывался с внешним признаком животного — *серым* цветом шерсти.

Понятийные признаки концепта HASE опираются, в первую очередь, на данные толкового словаря, где *der Hase*: 1. а) дикое млекопитающее с длинными ушами, густой, мягкой, коричневатой шерстью и длинными задними лапами; б) заяц-самец (1а); в) жаркое из зайца; г) *местн.* кролик [4]. В то же время нами учитывается информация из энциклопедических словарей. Так, в Энциклопедии животных А. Брема находим: «По наблюдениям охотников, заяц чрезвычайно *боится* незнакомых предметов и тщательно избегает пугал, которые выставляются на полях, чтобы отгонять его. Но случается и так, что *старые опытные зайцы* оказываются до того *дерзкими*, что их нельзя прогнать даже собаками. Заметив, что собаки заперты или привязаны, они при-

ближаются к огородам с невероятным *бесстыдством* и пасутся, так сказать, на глазах у собак» [1, с. 3924]. Таким образом, в структуру рассматриваемого концепта входят следующие понятийные признаки: 'дикий', 'с длинными ушами', 'с мягкой, коричневатой шерстью', 'с длинными задними ногами', 'пугливый'. Этот ряд дополняется признаками: 'дерзкий', 'бесстыдный', если речь идёт о *старом* зайце. В тексте исследуемой статьи вышеперечисленные понятийные признаки не находят своего отражения.

Выявление *образных* концептуальных признаков базируется на данных фразеологических словарей: *ein alter Hase* (букв.: старый заяц) *разг.* 'тот, у кого есть большой опыт [в определённом деле]' [4]. Далее находим: *воен.*, *жарг.* 'ветеран'; *перен.* 'бывалый человек'; *разг.* 'старый опытный человек'; 'опытный специалист'; 'старожил'; 'бывалый'; 'старый «кадр»'; 'опытный человек' [3].

Проанализированный материал показывает, как образный признак 'старый «кадр»' реализуется на уровне следующего абзаца статьи: *Seit 1987 arbeitet Wolfgang Niersbach für den heute mit 6,7 Millionen Mitgliedern größten Sportverband der Welt: als Pressesprecher, als Vizepräsident des Organisationskomitees für die Weltmeisterschaft 2006 in Deutschland und zuletzt als Generalsekretär* [5] / Букв.: с 1987 года Вольфганг Нирсбах работает на самое крупное спортивное общество, насчитывающее сегодня около 6,7 млн. членов: в должности пресс-секретаря, вице-президента организационного комитета в первенстве мира 2006 г. в Германии и, наконец, генерального секретаря). А признак 'старый опытный специалист' — в данном предложении: *Nun rückt der 61-Jährige gelernte Sportjournalist auf den Chefsessel und löst dort Theo Zwanziger ab, der nach 7,5 Jahren vorzeitig von seinem Amt zurücktrat* [5]. / Букв.: теперь 61-летний профессиональный спортивный журналист в займёт директорское кресло и заменит Тео Цванцигера, который спустя 7,5 лет преждевременно уходит со службы).

Проведенное исследование позволяет сделать вывод о том, что ключевыми признаками для понимания смыслоформирования концептуальной структуры зоофразеологизма *ein alter Hase* в составе статьи «*Alter Hase ist neuer DFB-Präsident*» являются образные признаки. Более того, основная смысловая нагрузка приходится не на зоосемизм *Hase*, а на компонент *alt* (букв.: старый).

Исследование зоофразеологизмов в дискурсивном аспекте — богатый материал для анализа, логическое осмысление которого базируется не только на этимологических, но и когнитивных, культурологических и этологических изысканиях.

Список использованной литературы:

1. Брем А. Жизнь животных [Электронный ресурс] / А. Брем :подгот. по кн. Брем А. Жизнь животных: [в 13 т.] / под ред. Н. М. Книповича. —

- [4-е изд.]. — Спб. : Рус.книжн. товарищество «Деятель», 1911 — 1916. — Электрон. дан. — М. : Директмедиа Паблишинг, 2004. — 1 эл. опт.диск (CD-ROM); 12 см.
2. Пименова М. В. Методика анализа и теоретические установки кемеровской школы концептуальных исследований / М. В. Пименова // Науковий вісник Херсонського державного університету Серія «Лінгвістика». — 2013. — Вип 18. — С. 50–58.
 3. ABBYYLingvox5 многоязычный электронный словарь — 1 эл. опт. диск
 4. Duden Das große Wörterbuch der deutschen Sprache Idiomatik — 1 эл. опт. Диск.
 5. <http://www.dw.com/de/alter-hase-ist-neuer-dfb-pr%C3%A4sident/a-15776657>

МАСЛОВА С. Б.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры иностранных языков № 2,
кандидат филологических наук

ОСОБЕННОСТИ КОДИРОВАНИЯ ПРАВОВОГО АНГЛОЯЗЫЧНОГО ДИСКУРСА

Углубленное изучение англоязычного дискурса с результирующим обобщённым выводом вскрывает определённое соответствие, сходство между англоязычным дискурсом и «строгими» компьютерными программами с присущими только им закономерностями, обширным набором и разнообразием определённых алгоритмов, моделей и образцов, необходимо требующих неукоснительного подчинения и доведения до автоматизма. И эту аналогию (греч. *analogia*—соответствие) как сходство нетождественных объектов в некоторых сторонах, качествах, отношениях вскрывают выявленные особенности кодирования правового англоязычного дискурса.

Всесторонний и глубокий анализ фактического материала всей лексико-грамматической системы английского языка (алгоритмы, модели и образцы кодирования и декодирования англоязычного дискурса пропозициональными знаками) позволяет произвести обобщённый синтез знаний и вывести основные особенности кодирования англоязычного дискурса.

Англоязычный дискурс как цельная система знаний (информации) представляет собой общую когнитивную модель ситуации (логически упорядоченную систему знаний). Данная когнитивная модель ситуации вскрывает шесть основных особенностей кодирования англоязычного дискурса:

1. Человек мыслит образами, так наз.мыслеобразами и воссоздает мыслеформы с помощью символов сопровождения, кодов, знаков —

языковых средств формальных элементов иерархии дискурса (слово, словосочетание, предложение, сверхфразовое единство, текст). Значимы только мыслеформы, которые соответствуют объективной действительности. К ним относятся все юридические термины юриспруденции. Элемент дискурса слово в англоязычном дискурсе мыслеформу вне контекста не воссоздает, являясь фактически лексическим или грамматическим омонимом.

2. Пропозиция — эксплицитный пропозициональный знак (субъект + предикат) — предикативная, минимальная структура выражения мыслеобразов и мыслеформ. Пропозиция соответствует элементу дискурса — предложению. Пропозиция — элементарная единица сознания и лежащего в его основе знания.

3. Предикат — конструктивное ядро создания мыслеобраза или мыслеформы. Предикат составляет суть речи — мысли — суть мыслеобраза или мыслеформы.

4. Англоязычный дискурс подчинён алгоритмам, моделям и образцам пропозициональных знаков.

5. Микропропозиция — имплицитный пропозициональный знак (инфинитивизация или номинализация), выражается элементом дискурса — словосочетанием (реже словом).

6. Макропропозиция — макроструктура, выраженная элементами дискурса — сверхфразовым единством или текстом. Основное содержание макропропозиции отражается в обобщенном названии темы текста (дискурса) и может соответствовать имплицитному пропозициональному знаку — словосочетанию, реже слову или эксплицитному пропозициональному знаку — предложению.

7. Таким образом, особенности кодирования англоязычного дискурса сводятся к автоматическому навыку построения пропозициональных знаков — элементарных единиц сознания и, следовательно, лежащего в его основе знания. К таким знакам относятся следующие формальные элементы иерархии дискурса:

8. Словосочетание — микропропозиция в составе предложения (пропозиции). Микропропозицию выражают, так называемые, номинализации и инфинитивизации. Микропропозиция выражает пропозицию имплицитно.

9. Предложение — пропозиция. Именно предложение признается элементарной единицей сознания, а, следовательно, и элементарной единицей передачи знания. Пропозиция как предложение эксплицитна: Субъект плюс Предикат (плюс Объект).

10. Сверхфразовое единство (СФЕ) / текст — макропропозиция, обобщенное значение и смысл которой представляет название (заглавие) темы текста, соответствующее, как правило, словосочетанию (реже слову или предложению).

Пропозициональные знаки, например, все типы, модели, образцы пропозиций (предложений) выстраиваются согласно строгому порядку слов (алгоритму).

Список использованной литературы:

1. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения / М. В. Никитин // М.: Высш. шк. — 1988. — 165 с.
2. Brown G., Yule G. Discourse Analysis / G. Brown, G. Yule. // Cambridge: Cambridge University Press. — 1983. — 288 p.
3. Сусов И. П. Деятельность, сознание, дискурс и языковая система / И. П. Сусов // Языковое общение: процессы и единицы / Межвуз. сб. науч. тр. — Калинин. — 1988. — С. 7–13.
4. Марчук Ю. Н. Проблемы машинного перевода / Ю. Н. Марчук // М.: Наука. — 1983. — 234 с.
5. Кибрик А. Е. Предикатно — аргументные отношения в семантически эргативных языках / А. Е. Кибрик // Изд. АН СССР. Сер. лит. и яз. — Т. 39. — № 4. — 1980. — С. 324–335.
6. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности. Отв. ред. акад. Б. А. Серебrenников / Е. С. Кубрякова // М.: Наука. — 1986. — 156 с.
7. Sampson G. R. Making Sense / G. R. Sampson // Oxford: Univ. press. — 1980. — 215 p.
8. Crombie W. Discourse and Language Learning: A Relational Approach to Syllabus Design / W. Crombie // Oxford University Press. — 1985. — 130 p.
9. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. / Сост. В. В. Петрова; Под. ред. В. И. Герасимова; Вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова / Т. А. Ван Дейк // М.: Прогресс. — 1989. — 312 с.

ТОМЧАКОВСКАЯ Ю. О.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
доцент кафедры иностранных языков № 2,
кандидат филологических наук

КОНТРАСТИВНАЯ СПЕЦИФИКА КОНЦЕПТА ОБАЯНИЕ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ И УКРАИНОЯЗЫЧНОЙ КАРТИНАХ МИРА (ассоциативный эксперимент)

Актуальность исследования гендерной составляющей концепта ОБАЯНИЕ в английской (CHARM) и украинской (ЧАРІВНІСТЬ) картинах мира определяется тем, что данный феномен активно используется в различных профессиональных сферах (публичная деятельность, менеджмент, общественное взаимодействие, реклама, кинематограф, шоу-бизнес и др.), не имея, однако, четкого содержания и эмпиричес-

ки выявленных характеристик определенного гендера в каждой из указанных профессиональных сфер. Анализ исследований данной проблемы в гуманитарных науках, например, в области психологии массовых коммуникаций показал, что в этом аспекте исследуются, прежде всего, черты гендерно нейтрального привлекательного, симпатичного, популярного и идеального коммуникатора — диктора, ведущего, шоумена. В отличие от понятия «красота», основным признаком которого являются эстетическая оценка, как правило, внешних данных женщины, обаяние определяется не красивой, а яркой, привлекательной внешностью, индивидуальным стилем поведения, располагающей манерой общения, приятным голосом и улыбкой, которыми могут обладать в равной степени, как женщины, так и мужчины. При этом оценка степени обаятельности может сильно различаться от пола оценивающего: мужчины чаще называют обаятельными женщин, а женщины — мужчин.

ОБАЯНИЕ может рассматриваться как антропонимный лингвокультурный концепт, гендерный компонент которого по-разному толкуется в различных культурах. Одним из источников структурирования некоторых концептов являются стереотипы сознания, в том числе — гендерные. А. Н. Приходько классифицирует концепты МУЖЧИНА, ЖЕНЩИНА, МУЖ, МАТЬ, ОТЕЦ как гендерные, которые относятся к классу физиологических концептов, где гендер определяется как социальный пол, синтезирующий в себе культурное и биологическое начала в человеке [2, с. 101].

Анализ ассоциативных признаков концепта *CHARM/ЧАРІВНІСТЬ* в языковой картине мира современных носителей английского и украинского языков выявил зависимость концептуализации понятия обаяния от различных видов гендера носителя этого признака в указанных лингвокультурах. Так, отличительными признаками в понимании концепта *CHARM* для носителей англоязычной культуры являются внешние признаки обаяния, связанные, прежде всего, с *формально-поведческими коммуникативными стереотипами человека*, а именно: обаятельный человек *любого гендера* должен быть остроумным, всегда улыбаться, быть приятным по отношению к другим людям, с которыми ему приятно быть (*nice person makes you smile, want to be around them, good conversation, something positive*). Ключевыми атрибутами англоязычного концепта *CHARM* являются гендерно нейтральные понятия *appearance* (внешний вид), *pleasant/friendly attitude* (дружественное отношение), *happy feeling* (ощущение счастья), *fun* (веселье, юмор), *smile* (улыбка). Мужское обаяние в английской лингвокультуре ассоциируется у женщин с вербальной положительной оценкой их внешнего вида, похвалой (*have the right words to say, tell the women how nice they look*). При этом женское обаяние для некоторых англоязычных реципиентов может иметь возрастной фактор и связываться со зрелостью женщины, с ее способностью обладать, скорее, умственными способностями оча-

ровательницы (*enchantress' mental capacity*), чем ее внешней привлекательностью (*the hourglass shape or big cups*). В свою очередь, для представителей украинской лингвокультуры важными составляющими концепта обаяния являются такие внутренние духовные ценности, как *добро, гармонія, внутрішня сила, щирість, вразливість, мудрість, милосердність*, которыми обладают представители двух полов, при этом, такие внешние качества, как *краса, стать, жіночність, смак, ніжність, грація*, характерны для представительниц слабого пола. Мужское обаяние для украинских реципиенток носит комплексный характер и соединяет в себе как внешние (*міцна статура, високий ріст*), так и внутренние черты (*розум, гарне почуття гумору*).

Результаты ассоциативного эксперимента показывают, что сходные характеристики концепта CHARM/ЧАРІВНІСТЬ связываются информантами двух лингвокультур с внутренними и/или внешними свойствами человека привлекать, очаровывать, восхищать других людей. Различия в восприятии данного концепта проявляются в том, что для англоязычных информантов обаяние ассоциируется с набором средств создания приятной коммуникативной обстановки (улыбка, дружеское отношение, чувство юмора), которыми должны владеть как публичные персоны (шоумены, артисты), так и обычные люди в бытовой и профессиональной сферах общения. Для украинских информантов обаяние является глубинным врожденным признаком, связанным с определенным набором этических ценностей (вера, добро, искренность, порядочность, прощение, милосердие), которыми обладают близкие, родные и, прежде всего, мать.

Список использованной литературы:

1. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури : словник–довідник / Жайворонок В.В. — К. : Довіра, 2006. — 703 с.
2. Приходько А. Н. Таксономия концептов / А. Н. Приходько // Лингвоконцептология: перспективные направления : монография / А.Э. Левицкий, С.И. Потапенко, О.П. Воробьева и др.; под. ред. А.Э. Левицкого, С.И. Потапенко, И. В. Недайновой. — Луганск: Издательство ГУ «Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко», 2013. — С. 93–113.
3. Сафьян Ю.О. Лингвокультурный типаж «CHARMER» как разновидность концепта «CHARM» в английском языке / Ю.О.Сафьян // Науковий вісник ПДПУ імені К. Д. Ушинського. — Лінгвістичні науки. — 2013. — № 16. (Одеса, 2013 р.) — Одеса: «Астропринт», 2013. — С. 196–204.
4. Сучасний тлумачний словник української мови : 65 000 слів / за заг. ред. докт. філол. наук, проф. В.В.Дубчинського. — Х. : ШКОЛА, 2006. — 1008 с.
5. Collins English Dictionary [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>
6. The Compact Edition of the Oxford English Dictionary / Complete text reproduced micrographically. — Oxford : University Press, 1971. — Vol. 1 : A-O. — 2048 p.; Vol. 2 : P-Z. — 4116 p.

ЧЕРНЯКОВА В. А.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
преподаватель кафедры иностранных языков № 2,
кандидат филологических наук

СОВРЕМЕННЫЙ ЖЕНСКИЙ ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС ИСПАНИИ, ЛАТИНСКОЙ АМЕРИКИ И УКРАИНЫ (контрастивный аспект)

Особой разновидностью дискурса является *политический дискурс*, который имеет своей целью завоевание и удержание политической власти. В лингвистической литературе политический дискурс представлен как многоаспектное и многоплановое явление. Особенностью современного политического дискурса является равноправное участие в нем как мужчины, так и женщин [3; 4; 5]. При этом существует факт наличия в данной области различий гендерного характера, что дает основание выделить *женский политический дискурс*. Женский политический дискурс характеризуется употреблением лексики с семантикой восприятия действительности на уровне чувств и ощущений, что подтверждает распространенный стереотип об их склонности прямо говорить о своих чувствах, не стесняться их. Также женщины-политики чаще употребляют эмоционально-оценочную лексику, междометия, слова, выражающие сомнение, неуверенность, вероятность, неточность, широкий диапазон стилистически маркированной лексики — метафоры, эпитеты, лексические повторы, противопоставления. Их активное употребление обусловлено коммуникативной интенцией женщин-политиков в экспрессивной форме сообщить читателю/слушателю о внутригосударственных и мировых событиях, более эмоционально охарактеризовать своих политических противников [2].

Актуальность исследования обусловлена тем, что одной из наиболее позитивных тенденций современного общества является повышение роли женщин в общественно-политической жизни как в общем «испанском мире» (англ. «*Spanish world*»: Испания и страны Латинской Америки), так и в Украине [1; 6; 7]. *Языковой корпус* составляют устные выступления современных испаноязычных женщин-политиков Кристины де Киршнер, Анны Ботелли, Росы Диез Гонсалес, Терезы Форкадес, Эстер Вивас, Хосефины Васкес Мото, а также украинских женщин-политиков Анны Герман, Ирины Фарион, Наталии Королевской и Юлии Тимошенко общим объемом звучания 6 часов аудио- и видеоверсий публичных речей. В работе использованы аудиовизуальный и инструментальный виды анализа.

Выполненный лингвистический анализ показал, что существует ряд общих и национально-специфических *лингвальных* и *просодических* осо-

бенностей в женской политической речи представительниц Испании, Латинской Америки и Украины. Испаноязычному и украинскому женскому политическому дискурсу свойственно употребление эмоционально оценочной лексики, слов, описывающих чувства, эмоции, эпитетов, метафор, сравнений, которые отражают повышенную женскую эмоциональность, характерную для представительниц обеих неблизкородственных лингвокультур. Как испаноязычные женщины-политики, так и украинки чаще ссылаются и приводят примеры конкретных случаев из личного опыта или ближайшего окружения, а также опираются на исторический авторитет. Синтаксис женской эмоциональной речи представительниц обеих лингвокультур характеризуется преобладанием простых, незавершенных предложений, разделительных и риторических вопросов, также в эмоциональных публичных выступлениях часто используются различные виды повторов и инверсии [8; 9].

Аудиовизуальный анализ просодических особенностей женской политической речи свидетельствует о том, что устная публичная речь *латиноамериканских женщин-политиков* отличается, повышенной экспрессивностью, что отражается в убыстрении периодов речи, повышенной звонкости голоса, повышенной «полетностью» звучания, выраженных тональных перепадах в завершающей части высказывания, переходах на громкое, резкое звучание голоса, крик, а также усиленная жестикуляция и экспрессивная мимика лица, характерные для южных этносов в целом. Это объясняется также тем, что женский гендер остается проявленным во всех институциональных дискурсах стран Латинской Америки и латиноамериканки ведут себя по-женски в плане аргументации, выражения эмоций, кинетики, яркой одежды и др. При этом *испанские женщины-политики* ориентируются на европейский культурный код, правилами которого является нейтрализация гендера во всех официальных сферах: на первое место в оценке успешности испанской женщины-политика выходит ее демократичность, апелляция к фактам и социальной значимости событий. Для *женской украинской публичной речи* характерна высокая экспрессивность, что отражается в убыстрении периодов речи, тональных перепадах в завершающей части высказывания, переходах на громкое, резкое звучание голоса. При этом украинские женщины-политики преимущественно молодого возраста обладают большей раскованностью, свободой выражения и более высоким риторическим мастерством, а женщины-политики старшего поколения в момент максимальной экспрессии позволяют себе активное огрубление речи, что противоречит установленной У. Лабовым тенденции более частотного использования женщинами стандартных форм.

Полученные результаты являются важными для дальнейших инструментально-фонетических исследований фонации говорящего с учетом его выраженного (мужского/женского) или стертго гендера, а также поиска новых подходов к индивидуальному портретированию

национальной языковой идентичности женщины-политика в контрастивном аспекте.

Список использованной литературы:

1. Кісь О. Жіночі студії в Україні. Жінка в історії та сьогодні / Кісь Оксана ; за ред. Л. Смоляр // Україна модерна. — Львів, 2000. — 4-5 число за 1999-2000 рр. — С. 503-511.
2. Ковтунова Н. Е. Стилистические особенности женского политического дискурса. [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.rae.ru/forum2010/17/79>.
3. Серякова И. И. Невербальный профиль коммуникативного поведения украинских политических лидеров / И. И. Серякова // Культура народов Причерноморья : [науч. журнал]. — Симферополь : Межвуз. центр «Крим», 2009. — Вип. 168. — Т. 2. — С. 233–235.
4. Славова Л. Л. Мовна особистість політика: когнітивно-дискурсивний аспект : монографія / Людмила Леонардівна Славова. — Житомир : Вид-во ЖДУ, 2010. — 358 с.
5. Coats J. Women, men and everyday talk / Jennifer Coats. — Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2013. — 319 p.
6. Levin C. Political rhetoric, power and Renaissance women / Carole Levin, Patricia Ann Sullivan. — Albany, State Univ. of New York Pr., 1995. — 293 p.
7. Magone J. M. Contemporary Spanish politics / Josй M. Magone. — London : Routledge, 2004. — 277 p.
8. Sosa J. M. La Entonaciyn del Espanol. — Madrid: Cбtedra, 1999. — 264 p.
9. Toledo G. A. El ritmo en el espacol :e studio fonйtico con base computacional / Guillermo Andrйs Toledo. — Madrid : Gredos, 1988. — 183 p.

КОВАЛЕНКО Н. О.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
старший преподаватель кафедры иностранных языков № 2

ГЕРМАНИЗМЫ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

В каждой языковой среде существует готовность к принятию в свой словарный запас иностранных названий, при условии наличия пробелов в обозначениях на родном языке или если же они не в полной мере выражают суть предмета или явления. Часто новое слово перенимается с появлением новых вещей или понятий, чему способствуют стремительный экономический прогресс и тесное международное сотрудничество. Немецкий язык очень восприимчив к словарным заимствованиям, будь то *Computer* или *Perestroika*, *Kultur* или *Religion*. Оказывается, что и немецкий словарный запас обогащает языковые сокровищницы многих народов и стран. Языковеды Германии получили тысячи доказательств использования немецких слов в повседневной

речи свыше 60-ти стран мира. Некоторые из них, например, *fernweh* и *gemuetlichkeit* в английском и испанском языках, несмотря на написание с маленькой буквы и исчезновения умлаута, совсем не изменились; другие — *kirushuvassa* (*Kirschwasser*) в японском, *шахмату* (*Schach*) в украинском или *viges* (*Wie geht's?*) в венгерском, приобрели соответствующую языку грамматическую форму [1; 3; 4].

Больше всего немецких заимствований выявлено в английском и русском языках, что объясняется традиционными историческими связями. Не только английские слова в виде «англицизмов» пополняют другие языки, но и так называемые «германизмы» смело существуют в английской языковой среде. В большей степени сферами заимствований являются такие области, как горнорудная промышленность, минералогия, научные термины, в частности, слова, относящиеся к филологическому знанию. Наблюдаются также заимствования слов, обозначающих продукты, напитки и предметы обихода. Кроме того, весьма крупный пласт немецких заимствований относится к военному делу [2]. И ни у кого уже не вызывает удивление присутствие в англоязычном тексте лексем *bratwurst*, *oktoberfest* или *sauerkraut*. Часто можно услышать: «*For me a bratwurst with sauerkraut*» или «*There is a poltergeist in the house.*» И особенно пришлось немцам по душе высказывание американского кандидата в президенты Джорджа Буша относительно предвыборных действий своего соперника в 2004 году: «*You are too wishiwaschi.*», так как «болтовня» в немецком обиходном языке обозначается именно этим выражением [<http://transblawg.eu/2006/12/16/wishy-washywishiwaschi/>].

Немецкие заимствования можно встретить в любой сфере жизни или деятельности современного английского общества, в полной мере это также относится и к английскому языку на американском континенте. Страсть к путешествиям, охота к перемене мест выражена в современном английском немецким словом *wanderlust*, философское понятие «мировозрение» — типичным немецким феноменом *weltanschauung*, а для обозначения злорадства, наслаждения страданиями других в современном книжном американском английском языке используют немецкую лексику *schadenfreude*. Наименования *Bauhaus* и *Jugendstil* были приняты американским английским без видимых фонетических или грамматических изменений, а немецкое техническое обозначение *bremsstrahlung* (тормозное излучение) повсеместно присутствует в английской автомобильной индустрии. В английском языке также получили широкое распространение немецкие команды для собак: *Hier! Platz! Hopp! Pass auf! Pfui! Such! Sitz!* и т.д. К великому сожалению немцев, даже слово *Berufsverbot* прижилось в английской повседневной жизни со своим злосчастным значением «запрет на профессии» [5].

Самым известным немецким словом в английском языке является лексема *kindergarten* «детский сад». Само понятие «детский сад» пришло из Германии и было придумано в 1837 году педагогом Фридрихом

Вильгельмом Августом Фрёбелем (1782-1852). В этимологическом словаре английского языка находим следующее определение: «Kindergarten 1852, from German Kinder-Garten (1840), literally «*children-garden, garden of children*,» a metaphoric name from Kinder «children» (plural of Kind «child;») + Garten «garden»). Coined by German educator Friedrich Fröbel (1782-1852) in reference to his method of developing intelligence in young children» [6].

Таким образом, английский язык продолжает и сейчас пополняться за счет заимствований, но в гораздо меньшей степени. Из «принимающего» языка он превратился в «дающий», так как английский язык во второй половине двадцатого и в начале двадцать первого века стал языком глобальной коммуникации. Необходимо подчеркнуть, что немецкие заимствования в современном английском языке не являются абсолютными синонимами английских лексических единиц и не вытесняют их. Большей частью они являются стилистическими синонимами существующих в языке слов.

Список использованной литературы:

1. Аракин В.Д. История английского языка: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностранные языки» / В.Д. Аракин. — М: Просвещение, 1985. — 256 с.
2. Галюткина В.В. Немецкие заимствования в английском языке / В.В. Галюткина // Innovative Views of Young Scientists '2015. — Философия и филология — Языковедение и иностранные языки в современном мире. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.sworld.com.ua/konferm1/288.pdf>
3. Ehlert, Christoph „Das Wandern ist des Wortes Lust»: Germanismen im britischen Englisch / Christoph Ehlert. — Hamburg: tredition GmbH Verlag, 2012. — 207 s.
4. Limbach, Jutta. Ausgewanderte Wörter. Eine Auswahl der interessantesten Beiträge zur internationalen Ausschreibung „Ausgewanderte Wörter» / Jutta Limbach. — München: Hueber Verlag, 2007. — 133 s.
5. Limbach, Jutta. Eingewanderte Wörter. Eine Auswahl der schönsten Beiträge zum internationalen Wettbewerb, Wörter mit Migrationshintergrund — das beste eingewanderte Wort / Jutta Limbach. — München: Hueber Verlag, 2008. — 145 s.
6. Online Etymology Dictionary [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.etymonline.com>

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

З розвитком суспільства змінюється й зміст навчання іноземним мовам. Сучасна модель комунікативної мовної компетенції, на яку спирається у своїй професійній діяльності переважна більшість тих, хто теоретично та практично займається питаннями навчання іноземним мовам, як у Європі, так і в усьому світі є модель, запропонована у Загальноєвропейських Рекомендаціях з мовної освіти (ЗЄР). Ця модель висвітлює принципи вивчення та викладання іноземної мови, а також критерії оцінки рівня володіння іноземною мовою. У ЗЄР комунікативна компетенція розуміється з точки зору знань та практичних навичок. Вона включає в себе три основні компетенції: мовну компетенцію, соціолінгвістичну компетенцію, прагматичну компетенцію. І хоча стратегічна компетенція не є складовою частиною суто мовної компетенції, без володіння нею неможливе комунікативне використання мови. Тому ця компетенція представлена як використання стратегій в найширшому значенні.

Таким чином, наголос робиться не тільки на використанні комунікативних стратегій, які можуть допомогти подолати недостатність знань мови в певній сфері, але й на використанні усіх видів комунікативних стратегій для підвищення ефективності комунікації в цілому.

На думку авторів Загальноєвропейських рекомендацій використання стратегій можна порівняти із застосуванням мегакогнітивних принципів планування, досягнення, контролювання та коректування різних видів мовленнєвої діяльності: сприйняття, взаємодії, породження та посередництва [2, с. 16].

Через те, що важко дослідити, як здійснюється комунікативне користування мовою та його вплив на успішну комунікацію, все ще не вистачає об'єму знань про необхідні складові комунікативної мовної компетенції, які б відповідали вимогам та викликам сьогодення. І як наслідок, відповідь на зміст «компетентності» та «мовної компетенції», їх взаємозв'язок з компонентами знань та факторами в реальному користуванні мовою, все ще шукають як у теоретичних, так і в емпіричних областях досліджень.

Незважаючи на недостатнє поглиблення у сутність концепту «комунікативної компетенції», спостерігається майже повна однастайність серед вчених в тому, що, по-перше, висновки про комунікативну компетенцію того, хто вивчає мову, слід робити на основі спостереження

та тестування його комунікативної діяльності та, по-друге, як стверджуються в теорії, немає необхідності і практично неможливо виміряти всі компоненти комунікативної компетенції, тобто комунікативну діяльність [1, с. 93].

У сучасних дослідженнях комунікативної компетенції українські вчені (Ф. Бацевич, О. Вовченко, О.П. Петрашук, Т. Стеченко та ін.) пов'язують її з рівнем сформованості міжособистісного досвіду, необхідного індивіду, щоб у межах власних здібностей та соціального статусу успішно функціонувати в суспільстві; готовністю людини здійснювати спілкування як складну багатокомпонентну динамічну цілісну мовленнєву діяльність, на характер якої можуть впливати різноманітні фактори [3, с. 18].

В той же час, аналіз розвитку теоретичних основ комунікативної мовної компетенції дозволяє зробити деякі припущення щодо тенденції подальшого розвитку та розширення поняття «комунікативної мовної компетенції», яка останнім часом все більше уваги приділяє психологічному аспекту мовленнєвого акту. Тому, поруч з оволодінням та вдосконаленням вже відомих в теорії компонентів комунікативної мовної компетенції, реалії буття та аналіз успішності професійної діяльності юристів вказують на те, що оволодіння психологічною компетенцією під час спілкування (особливо іноземною мовою) набуває все більшого практичного значення. Часто-густо навіть доцільність та правильність вибору інтонації, лексики, стратегії та спрямування комунікації залежить від психологічного аналізу ситуативного середовища, соціальних обставин, в яких відбувається комунікація, а також розуміння стану, настрою співрозмовника стають вирішальними у досягненні мети комунікативного акту. Тому, на нашу думку, цілком вірогідно, що компоненти комунікативної мовної компетенції можуть поповнитись ще одним елементом та поняттям «психосоціокультурна компетенція». Але це припущення та аспект потребують подальшого ретельного аналізу.

Таким чином, формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх юристів передбачає динаміку в оволодінні відповідними знаннями, навичками і вміннями, що входять до складу її компонентів, в межах чотирьох рівнів: передпрофесійного, початкового професійного, середнього професійного та високого професійного.

Аналіз змісту професійної діяльності сучасних юристів показав пріоритетність володіння вміннями усного мовлення. За основу були взяті загальнокомунікативні (які не є професійно орієнтованими) мовленнєві компетенції, перераховані в європейських документах (Ek J.A., van & Trim J.L.M.; *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*). Професійно орієнтовані вміння юристів можуть формуватися за рахунок доповнення та розширення номенклатури загальнокомунікативних умінь, а також додавання до останніх професійного компонента в змістовному плані.

Список використаної літератури:

1. Актуальные вопросы методики преподавания иностранных языков / Отв. ред. Н.В. Корнилина, Н.Ю. Шугаева. / Чебоксары: Чувашский государственный педагогический университет. — 2010. — 237 с.
2. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання/ Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєв. — К.: Ленвіт, — 2003. — 165 с.
3. Максимова І.Р., Мильруд Р.П. Сучасні концептуальні принципи комунікативного навчання іноземних мов / І.Р. Максимова Р.П Мильруд // Іноземні мови в школі. — 2000. — № 5. — С. 17.

MITKINA E. N.

National University Odessa Academy of Law,
Senior Teacher of Foreign Languages Department 2

POPULAR ASSOCIATES OF VENICE IN RUSSIAN AND ENGLISH LITERARY TEXTS

City names of the countries all over the world have been interested by a lot of researchers [3; 4; 5]. There have been also investigated structural, genetic and notional features of some unofficial macro-urbanistic nominations [1; 2; 6; 7].

This scientific research aims to analyze associative and axiological field of the popular European placename Venice. Groups of components such as artefactual, natural and of social and anthropomorphical character, which co-operate with one another, compose a special atmosphere and the image of a certain city, so-called genius loci. City names — macro-urbans are connected with genius loci by a whole system of associates. These latter mentioned, forms the correspondent associative and imaginative rows, which elements in their turn combine into associative and axiological fields of certain macro-urbans. Associative and axiological fields of different authors in their literary work as a whole form a hyper-associative and axiological field of the macro-urban.

Mentioned above rows and fields have an unlimited characteristic as they are refilled with new occasional formations most of which transfer with the time from a perimeter zone into a nucleus, becoming stereotyped nucleated associates of the field. A certain city name in the literary text receives different imaginative sense. These can be stable, historically formed images of some famous cities or individual images created by distinct authors in certain work. Thus, the research marks the following imaginative and symbolic meanings of Venice depicted in the literary text. Associative and axiological field of it includes several imaginative and symbolic meanings. In

the world literature the main associate of Venice is death. Venice is perceived by many authors as a symbol of death.

N. Mednis's point of view is obvious, where she thought that the image of Venice is connected with death which provokes all other imaginative variants [11, c. 189].

Perception of Venice as a space of death is also reflected in Russian literature, particularly by Al. Block. So, he even compared gondolas with coffins. Al. Block referred to Biblical allusion (Thanatous) to express image of death, which is the basis of associative and axiological field of Venice. Thus, there is an allusion on John the Baptist's execution, which is mentioned by the poet:

Всё спит — дворцы, каналы, люди.

Лишь призрака скользкий шаг,

Лишь голова на чёрном блюде

Глядит с тоской в окрестный мрак [12, c. 367].

Venice waters are frequently associated with Lethean stream, the waters of forgetfulness, those who had drunk its waters forgot about their former life.

In English literature Venice is first of all the mistress of waters. This image was particularly fixed in traditions of American and English cultures. Some of these usual secondary nominations are frequently used here to express the image of Venice: The Queen of Adriatic, Mistress of the Adriatic, the Bride of the Sea.

In English paradigmatics Venice is associated with feminine, such words in secondary nominations of this city as *mistress, queen, bride* prove that.

In Shakespeare's work «The Merchant of Venice» it was not only the city of justice, but love. In his «Othello» it was the city of justice and death. Venice was first mentioned in English literature in the book «Mandevill's Travels» of the XIV century. It was there firstly described as an oriental and exotic city.

In 1570 in the book «The Schoolmaster» by Roger Ascham Venice is presented as a city of sin and depravity like the city of Babylon, associated in literature with meretrix. Such image contradicts to its characteristic image of virtuous city with its regularity and justice.

Th. Nash, Shakespeare's contemporary, depicted Venice as a city of fornication and deception. But any way he connected Venice with a symbol of justice. As a result Venice here is an ambivalent city-state.

Thus, in the XIV-XVI centuries dominant associates in English literature of the macro-urban Venice were «justice», «love», «death», «sin», «depravity» — heterogeneous and different axiological lexemes.

In the literary text there can be met both stereotypical and individual imaginations of the cities. The first is reflected in common associates, which can be repeated in different languages and nations. These concerns be individually expressed by authors or characters. Associates expressed by

characters are distinguished by variety and originality, though, as a rule, they have much in common with the first ones.

Associative and imaginative rows of the macro-urbans can be homogeneous – all of the associates are based upon elements of one conceptual sphere, and heterogeneous, when associative and imaginative rows are presented by elements of different conceptual spheres.

Venice and some popular macro-urbans are ambivalent. Venice is a symbol of life and a symbol of death, which in its turn is obviously connected with an ambivalence of water symbol. The waters symbolize death and life at the same time.

In literary text verbalization of correspond associates is realized by different means. There are various tropes which move beyond the words and can represent the whole sentences and super phrasal entities.

References:

1. Ахметова М. В. Русская неофициальная топонимия: генезис и узус // Вестник рос. гос. гуманитарн. ун-та. – М.: РГГУ, 2010. – С. 40-43.
2. Беликов В. И. Статистический анализ неофициальной топонимии // Этнолингвистика. Ономастика. Этимология // Материалы межд. науч. конф. – Екатеринбург, 2009. – С. 25-28.
3. Подюков И. А. Современное городское топонимическое творчество // Современный городской фольклор. – М.: РГГУ, 2003. – С. 460-467.
4. Томахин Г. Д. Реалии-американизмы. – М.: ВШ, 1988. – 239с.
5. Топоров В.Н. Пространство и текст – М.: Наука, 1988. – 419 с.
6. Кунин А.В. Англо-русский фразеологический словарь – М.: Советская энциклопедия, 1967 – в 2-х кн. – Т. 2. – 512 с.
7. Fitzgerald, F. Scott, Tender is the night: M.: Progress Publishers, 1979. – 398 p.
8. Новый большой англо-русский словарь (НБАРС) под редакцией академика Ю. Д. Апресяна: В 2 т. – М.; ВШ 1993-1994.

ВАСИЛЬЄВА О. О.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов № 2

СТРУКТУРНІ Й СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІДЕОНІМІВ В АНГЛОМОВНИХ ЗМІ

Ономастика досліджує всі власні назви в усіх їх проявах та аспектах. Завдяки різним аспектам та методикам дослідження власних назв прийнято розрізняти різні напрямки ономастики – теоретичну, описову, історичну, прикладну, поетичну, а за об'єктами дослідження – антропоніміку, топоніміку, космоніміку, теоніміку, зооніміку, ергоніміку,

хрононіміку та хрематоніміку [4, с. 457]. Дана розвідка належить до описового напрямку ономастики, а щодо її об'єкта, то зрозуміло, що ідеоніміка тільки починає торити свій шлях до ономастичної царини.

Об'єктом для даного дослідження було обрано англомовні ідеоніми, предметом — їх денотатно-номінативна класифікація, структурні й мотиваційні особливості. Матеріалом дослідження послуговували 300 англомовних ідеонімів, обраних з англомовних друкованих й електронних ЗМІ.

Власне термін ідеонім вперше з'являється в словнику Н.В.Подольської з таким визначенням: власні назви, які мають денотати в розумовій, ідеологічній та художній сферах людської діяльності [2, с. 61]. Можемо розуміти ідеоніми як власні назви результатів людської творчої діяльності, які мають духовну, інтелектуальну та мистецьку цінність.

Ідеоніми за своєю співвіднесеністю з денотатом підрозділяються на чотири класи: артіоніми, бібліоніми, гемероніми та комп'ютероніми, які мають подальшу специфікацію. Наслідуючи думці О. Ю. Карпенко, окремо термінуємо класи ідеонімів першого та другого рівнів специфікації [1, с. 31], а для подальшого розподілу використовуємо дескриптивні термінопозначення. Кожний з аналізованих підрозділів має свою специфіку функціонування — як структурну, так і семантичну, що і робить актуальними подальші розвідки у цьому напрямку.

Зокрема, нами були встановлені структурні й семантичні особливості англомовних ідеонімів. Порівняння структурних типів англомовних ідеонімів різних класів дозволяє зробити певні висновки. У результаті дослідження ми розподілили ідеоніми на однокомпонентні, двокомпонентні та багатокомпонентні структури. До однокомпонентних належать ідеоніми, які виражено непохідними та простими похідними (суфіксальними й префіксальними) словами. Складні ідеоніми розмежовуються на власне композити, афіксальні композити й аббревіатури. Двокомпонентні й багатокомпонентні ідеоніми представлені також словосполученнями й реченнями. Домінувальним для всіх без винятку типів ідеонімів є використання двокомпонентних словосполучень, що уможливорює своєрідне поєднання лапідарності висловлення й уточнення певних дистинктивних характеристик об'єкту, що номінується. Ще однією спільною рисою для всіх ідеонімів є майже повна відсутність аббревіатур та складних слів, що можемо пояснити складністю такого типу номінувань для розуміння через те, що вони одночасно актуалізують два чи більше концепти в єдиній лексемі, що значно ускладнює їх сприйняття.

Встановлення кореляції між традиційним в ономастиці підходом до встановлення мотивованості пропріальних одиниць та когнітивно-ономасіологічним підходом до мотивації номінативних одиниць як до «наскрізної... лінгвопсихоментальної операції встановлення семантичної та формальної залежності між мотиватором і... мотивованим зна-

ком на підставі зв'язків різних компонентів структури знань про позначуване в етнічній свідомості» [3, 480] дозволило висвітлити наступні аспекти семантики ідеонімів. Перші дві позиції займають сутнісна й асоціативна типи номінації, що можемо пояснити тим, що автори буквально або фігурально номінують основних дійових осіб чи їх головну діяльність з метою зацікавити читача та сконцентрувати його увагу на основних аспектах оповіді.

Квалітативна мотивація є також досить поширеною, бо завдяки її актуалізації в назві твору автор характеризує дійових осіб або дію. Ідеологічна й номінальна типи мотивації відсутні в ідеонімах на позначення літературних творів через їх функціональну віднесеність та тематичну спрямованість.

Застосування когнітивно-ономасіологічного підходу до мотивації ідеонімів виявило, що пропозиційний й асоціативний типи мотивації посідають перші місця, що цілком зрозуміло, бо автори безпосередньо або метафорично повідомляють в заголовку художнього твору про кого чи що буде вестися оповідь. Останню позицію займає концептуально-інтеграційна мотивація ідеонімів через те, що створення абсолютно нового концепту є досить складним завданням.

Через різницю двох мотиваційних класифікацій спостерігаємо дуже цікаві речі: сутнісна й пропозиційна мотивації було використано найширше при створенні ідеонімів. Другу позицію займають асоціативні ідеоніми за обома класифікаціями, а третю — квалітативна й модусна. Завдяки різниці репертуарів типів мотивації тут не йдеться про збіг, однак ці дві теорії добре перегукуються. Як бачимо, традиційний підхід до аналізу мотиваційної структури онімікону англійської мови, зокрема ідеонімікону, в комбінації з когнітивно-ономасіологічним підходом надає нові перспективи для вивчення власних назв. В подальших розділах планується поширити такий підхід на всі підкласи ідеонімів та встановити провідні тенденції в їх мотивації.

Список використаної літератури:

1. Карпенко О. Ю. Проблеми сучасної ономасічної термінології / О. Ю. Карпенко, Н. М. Тхор, І. П. Попік // Слов'янський збірник. — Вип. 18. — Чернівці: Букрек, 2014. — С. 28-34.
2. Подольская Н. В. Словарь русской ономасической терминологии [2-е изд.] / Н. В. Подольская. — М.: Наука, 1988. — 192 с.
3. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. — Полтава: Довкілля-К, 2010. — 843 с.
4. Українська мова. Енциклопедія. — К.: Українська енциклопедія, 2007. — 853 с.

ГРИДЮШКО О. О.

Міжнародний гуманітарний університет,
аспірант першого курсу,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри іноземних мов № 2

ЛІНГВАЛЬНІ ТА ПАРАЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ АДВОКАТІВ В НІМЕЦЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ЮРИДИЧНОМУ ДИСКУРСАХ

Останнім часом інтерес лінгвістів спрямований на дослідження механізмів забезпечення успішної професійної комунікації, до якої і належать судові дебати, під час яких адвокат виголошує захисну промову (нім. *der Schlussvortrag, die Verteidigungsrede, das Plädoyer*). Визначення та дослідження лінгвістичних та паралінгвістичних особливостей мовлення адвокатів дозволить виявити набір ознак, що позитивно або негативно сприймаються носіями мови. Таким чином це дозволить зробити адвокатську судову промову більш ефективною та переконливою.

Мета захисної промови адвоката полягає в оцінці доказів, досліджених під час розгляду справи по суті, переконанні суду у перевазі одних доказів над іншими, схиленні суду до прийняття позиції промовця. Таким чином можемо говорити про те, що судова промова адвоката являє собою найбільш традиційний вид прямого впливу на аудиторію [3]. Для успішного впливу на аудиторію судова промова повинна включати в себе всі складові ораторської промови, описані в класичній риторичі, а саме «етос» — переконаність, компетентність, «логос» — апеляція до розуму, і «пафос» — апеляція до почуттів [4]. Отже, адвокату необхідно оволодіти риторичною компетентністю.

Оскільки адвокатська промова, з одного боку, належить до одного з типів професійної комунікації, а з іншого — до жанру публічних виступів, то така особливість зумовлює *лексичні особливості судової промови адвоката*. Так, лексику захисної промови можна розділити на декілька груп. До першої групи належать юридичні терміни, що мають лише термінологічне значення [1], наприклад: *позивач / der Kläger, відповідач / der Beklagte, прокурор / der Staatsanwalt* тощо. До другої групи належать юридичні терміни лексико-семантичного характеру, що мають як і термінологічні, так і неспеціальні, загальні значення [там само], наприклад: *захисник / der Verteidiger, жертва / der Opfer, обвинувачення / die Anklage* та ін. Останню групу представляють слова загального вжитку, що використовуються в юриспруденції, але не є термінами. Такі слова мають оціночний та емоційний характер [там само], наприклад: *вбивство / der Totschlag, злочин / der Täter, виконавець / der Vollzieher* тощо.

Крім того, особливістю судової промови є її форма, а саме діалогізований монолог або квазидіалог: адвокат будує свою промову таким чином, ніби він займається пошуком істини разом із всіма учасниками судового засідання. Адвокат використовує дієслова, що спонукають слухачів до дії [там само], наприклад: *зверніть увагу / passen Sie auf; подумайте / denken Sie daran*. Ще один засобом є використання займенникових конструкцій [там само], наприклад: *Я уважно слухала пана прокурора і я просто не розумію, як може існувати подібна правова позиція* (5) / *Ich muss zugeben, mir fehlen die Worte...* (8). Також, у своїй промові адвокати часто замінюють займенник «я» на «ми». Отже, у такий спосіб ця заміна ніби «зближує» захисника із складом суду у пошуку істини [2], наприклад: *ми знаємо / wir wissen*.

До синтаксичних прийомів, що використовуються адвокатами, належать неповні речення, риторичні запитання, повтори, інверсії, антитези, тощо. Слід підкреслити те, що риторичне запитання є найбільш дієвим способом аргументації, оскільки адвокат примушує слухачів задуматися над певною обставиною справи. Цей прийом є найбільш використовуваний серед адвокатів Німеччини та України. Наприклад: *А якщо вона не скоювала цього злочину, то з чим вона ще може вийти з зали судового засідання, де панує справедливість і закон, як не з виправдувальним вироком?* (5) / *... dann fehlt einfach Tötungsvorsatz. Was bleibt?* (8) На відміну від німецьких адвокатів, українські адвокати активно використовують повтори, наприклад: *Також мій підзахисний висловив щире каяття у скоєному і також висловив бажання...* (6).

Що стосується *паралінгвальних особливостей судової промови*, а саме просодичних засобів, то інтонаційне оформлення судової промови підпорядковане її основній функції — функції переконання. Всі просодичні характеристики в тій чи іншій мірі є важливим фактором переконання, а їх варіативність дозволяє судовому оратору переконати суддю та присяжних в правильності своєї думки [3].

Просодична специфіка захисної промови характеризується рівною шкалою середнього та низького регістрів, хвилеподібно-рівною шкалою високого, середнього та низького регістрів, а також термінальними тонами: високим спадним та низьким спадним [4], наприклад: *Вислухавши думку пана прокурора, не можу не погодитись із ним в ряду окремих позицій* (6) / *Da wird jetzt jemand durch eine Aushändigung des Rezeptes schwer krank* (7). Характер заперечення у промові юриста залежить від психологічного настрою мовця, а саме незгода і корекція вимовлені «спокійно» характеризуються розширенням вузького тонального діапазону спадної шкали та розширенням позитивних висотних інтервалів, наприклад: *Я уважно слухала пана прокурора, і я просто не розумію, як може існувати подібна правова позиція* (5) / *Die Unterschrift hat damit überhaupt nicht zu tun* (7). Емоційно забарвлені незгоди характеризуються тим, що максимальний висотний рівень збільшується до екстрависокого [6], *Чому ми маємо її лишати у статусі підсудної? За що?*

За те що вона хотіла захистити свого брата? (5) / *Sie hat ein korrektes Rezept ausgestellt, dass es nachträglich von einem dritten manipuliert wird* (7). Слід зазначити те, що при першому дослідженні інтонаційних особливостей мовлення адвокатів, україномовні адвокати мають більш яскраво виражені інтервали, ніж німецькомовні. Крім того, мовлення адвокатів України виділяється більшою емоційністю.

Отже, захисна промова адвоката має виразний персуативний характер, який реалізується низкою вербальних та паравербальних засобів, причому вербальні засоби німецькомовних та україномовних адвокатів мають більше спільних рис, а паравербальні засоби є більш вираженими в україномовних адвокатів. Перспективним в цьому контексті є подальше вивчення процесів паравербальної комунікації адвокатів в різних комунікативних ситуаціях.

Список використаної літератури:

1. Еникеев М. И. Юридическая психология / М. И. Еникеев. — М.: Норма, 2005. — 650 с.
2. Ивакина Н. Н. Основы судебного красноречия (риторика для юристов) / Н. Н. Ивакина. — М.: Юристъ, 2000. — 383 с.
3. Кожедуб Н. В. Просодическая реализация убеждения как одного из видов речевого воздействия в судебной речи: (экспериментально-фонетическое исследование на материале британского варианта английского языка): автореф. канд. филол. наук: 10.02.04 / Н. В. Кожедуб: Нижегородский государственный университет им. Н. А. Добролюбова. — Нижний Новгород, 2009. — 24 с.
4. Якутина М. В. Просодические формы речевого поведения участников судебного процесса: экспериментально-фонетическое исследование на материале аудиозаписей заседаний Верховного суда США: автореф. канд. филол. наук: 10.02.04 / М. В. Якутина: Московский государственный лингвистический университет. — Москва, 2002. — 22 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

5. Судові справи. Злочин і кара: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=zA_12hIdJKM&t=985s
6. Судові справи. Злочин і кара: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=MN81qb3NYis>
7. Richterlin Barbara Salesch: [Electronic resource]. — Mode of access: <https://www.youtube.com/watch?v=NjgXvMzxOuY&t=767s>
8. Richterlin Barbara Salesch: [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.sat1.de/tv/barbara-salesch/video/9105-die-nanny-ganze-folge>

LEMBERSKYI O. Y.

National University Odessa Academy of Law,
Teacher of Foreign Languages Department 2

ASPECTS OF LEGAL TERMINOLOGY TRANSLATION PROBLEMS

Peculiarities of legal language and professional communication in the field of law, specific features of legal translation, components of legal translation competence, difficulties connected with the translation of legal terms, and strategic and methodological issues of teaching law terminology translation including phraseological units are analyzed in detail, along with methods and techniques, which extend the students' conceptions of the sociocultural context, in which the target language is used by native speakers. To provide the equivalent translation of legal texts, the students must take into consideration the specific character of national law systems, use the right and proper translation transformations, and find relevant legal terms. The main purpose of the translation is to bring together two conceptual pictures of the world. It is supposed that such an approach can help students to learn the new ways of world conceptualization and will stimulate the self-development of future translators, fostering their professional skills and creativity.

However, as a linguist, the teacher must be fully aware of rather a serious problem that such activities will most probably cause. When we ask students to describe in English their own legal system, we, to a certain extent, force them to translate into foreign language. Even if their general English is fluent and accurate enough to let them think freely in this language about universal, commonly-known things it is very difficult for them to think in English about their country's law. This is quite natural, because when thinking about it they cannot do without terms which Sager, J. defines as depositories of knowledge and units with specific reference in that they "refer to discrete conceptual entities, properties, activities or relations which constitute the scope of a particular subject field" [6, p. 261]. Thus, to be able to speak in English about something relating to their national legal system, students, first of all, must translate the term from their mother tongue into English. This task may be quite a challenge even for a professional translator, to say nothing of students. Therefore the teacher should be ready to answer students' questions concerning terminology translation. At this point critical incidents may occur.

"Legal terminology system of English language is a complex, well-structured, extensive system of legal terms, being constantly enriched with new terminological units" [3, p. 229]. Due to this fixed conceptual set becomes more profound and improved.

Legal term is considered to be a unit of language that expresses a specific concept that belongs to the theory and practice of jurisprudence, characterizing and identifying it.

There are many types of legal terms and terminological word combinations, which in the English language create the system of legal field terms. The methods of translation such terminological units are one of the most important subjects of research in the field of terminology. The main problem in translation of legal terms and terminological word-combinations is their characterizing polysemy, not only of different branches of science but also occurring inside the field of legal text.

The research of methods of legal terms translation, carried out on the basis of English legal and court documents, revealed that there are many ways of their translation from English into Ukrainian.

Legal terminology translation requires a lot of cognitive effort. Once the teacher decides to help students learn how to translate legal terms he/she must clearly understand why translation of legal terminology requires so much cognitive effort and can hardly be reduced to looking up the equivalents in bilingual legal dictionaries. The specific nature of legal terms is best explained by cognitive linguists investigating how complex knowledge structures are organized and how meaning emerges from them. The cognitive approach adopts Haiman's encyclopedic semantics which does not make a distinction between linguistic and extralinguistic knowledge [4, p. 234]. Therefore, meaning resembles an encyclopedia rather than a dictionary and is not perceived as a bundle of features but as a dynamic mental process which emerges during discourse processing. «A lexical item,» argues Langacker, R.W. [4, p. 243] «is not thought of as incorporating a fixed, limited, and uniquely linguistic semantic representation, but rather as providing access to indefinitely many conceptions and conceptual systems, which it evokes in a flexible, open-ended, context-dependent manner» [4, p. 243].

Accordingly, legal terms may be regarded as points of access to concepts and prompts for conceptual operations that activate relevant background knowledge. To understand what a legal concept means we have to refer to other cognitive domains which are presupposed by and incorporated in such a concept. For example, to understand the meaning of a Rights Issue we have to evoke the domain of company, shareholders, authorized capital, preemption rights, etc. Besides, concepts are interrelated and embedded in various structured cultural models, cognitive models and frames which are to a certain extent reflected in national legislation and case law. Let us compare Ukrainian Statute, which evokes a model of a unified company constitution versus than that of UK.

Articles of Association that refers to a model of a company constitution consisting of two documents: Memorandum of Association and Articles of Association, where the former sets forth the objects of the company and the details of its authorized capital, while the latter contains provisions for the

internal management of the company. Furthermore, legal concepts are built around causal scripts. [2, p. 146, 200] argues that legal reasoning is based on the if-then mental model where a legal term connects legal conditions with effects and functions as «a reduced representation of legal rules». In other words, «a legal concept is an abstract general notion or idea which serves as a category of legal thought or classification, the title given to a set of facts and circumstances which satisfies certain legal requirements and has certain legal consequences...» [9, p. 93] It is obvious that sets of facts and sets of consequences will rarely be exactly the same in two legal systems.

Therefore, concepts belonging to different legal systems are hardly ever identical. This is not the case with subject fields like medicine, for example, where concepts are universal and terms referring to them are completely equivalent in different languages. As for legal terms, their system-bound nature does not allow to regard equivalence as a relationship of identity. Rather, it should be regarded as a relationship of similarity [8, p. 1092] or «the optimum degree of approximation» [1, p. 103]. Thus, evaluation of the degree of equivalence is the main factor determining the choice of translation strategy.

Basically, translation strategies can be classified into two main types. One is *foreignising* (Source Language (SL)-oriented equivalents), which seeks to evoke a sense of the foreign. The other is *domesticating* (Target Language (TL)-oriented equivalents) which is aimed at facilitating comprehension through assimilation to the TL culture. Though in legal translation domesticating is considered to be a preferred strategy, scholars are not unanimous in their opinions as to its acceptability in translation of particular legal terms. Unlike Weston, M. who speaks in favor of TL-oriented equivalence and finds it «the ideal method of translation» [10, p. 101], it would refer the recipient to the wrong legal system, which «would inevitably lead to confusion of the reader [10, p. 101]. This reader, accustomed to a different system, will automatically approach the text from his own frame of reference» [5, p. 451]. Here the question of recipients and the target system must be raised. When one has to translate the term from English into a language with one standard variety such as Ukrainian the task may cause some problems but not as serious as those that, for example, Ukrainian lawyers are likely to face in situations when they counsel an English-speaking client on Ukrainian legislation. To translate the meanings of Ukrainian concepts into English in the most effective way it is necessary to give the client access to the unfamiliar through the familiar one, that is, unless the degree of incongruity is too large, to use «a term designating a concept or institution of the target legal system having the same function as a particular concept of the source legal system» [7, p. 236]. Thus, when looking for a TL-oriented equivalent, one might have to take into account what the target system is. Sometimes it may be important to use the established English equivalent, i.e. the one used in official translations of Ukrainian laws. Adoption of this or that English term as an established equivalent of a

Ukrainian term is a matter of convention in the speech community, therefore in certain cases to use an established equivalent is a must for a lawyer as it may be a mark of competence and high proficiency level. For example, such type of the Ukrainian business entities as «публічне акціонерне товариство», denoting an entity whose shares may be purchased by the public and traded freely in the open market, is in many aspects similar to UK «public limited company» and US «Corporation». However, the established equivalent of the term used in official translations is «public joint stock company». The above said in no way implies that the teacher must offer students all possible English variants of equivalents.

Thus, what is really needed is to make students aware of existing translation strategies and teach them how to choose the most suitable one in a particular situation. In teaching legal English, as the analysis of the learner's needs indicates, efficient development of basic communicative skills is tightly connected with the skills of terminology translation. A system-bound nature of legal terms accounts for considerable cognitive effort and significant amounts of time spent by the teacher, especially when he/she is neither a native speaker nor an expert in law, preparation for activities aimed at describing students' own legal system as well as comparing and contrasting it to those of the UK or US.

References:

1. Alexieva, B. (1993) A cognitive approach to translation equivalence. In Zlateva, P. Translation as Social Action. Russian and Bulgarian Perspectives. London: Routledge, pp. 101-109.
2. Kjør, A.L. (2000) On the structure of legal knowledge: The importance of knowing legal rules for understanding legal texts. In Lundquist, L., Jarvella, R.J. (eds.). Language, Text, and Knowledge. Mental Models of Expert Communication. Berlin/New York : Mouton de Gruyter, pp. 127-161.
3. Krois-Linder, A. and TransLegal. (2007) International Legal English. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Langacker, R. W. (1997) The contextual basis of cognitive semantics. In Nuyts, J., Pederson, E. Language and Conceptualisation. Cambridge: Cambridge University Press, 1997, pp. 229-252.
5. Rayar, W. (1988) Problems of Legal Translation from the Point of View of the Translator. in Nekeman, P. (ed.). Translation our Future. Proceedings of the XI World Congress of FIT. Maastricht: Euroterm, pp. 451-462.
6. Sager, J. (1998) Terminology: Theory. In Baker, M. (ed.). Routledge Encyclopedia of Translation Studies. London/New York : Routledge, pp. 258-262.
7. Šarčević, S. (1997) New Approach to Legal Translation. The Hague : Kluwer Law International, p. 236.
8. Tymoczko M. (2005) Trajectories of Research in Translation Studies // Meta, 2005. – Vol. 4, pp. 1082-1097.

9. Walker, D. M. (2001) *The Scottish Legal System. An Introduction to the Study of Scots Law*. Edinburgh : W. Green/Sweet & Maxwell, p. 93.
10. Weston, M. (1991) *An English Reader's Guide to the French Legal System*. New York/Oxford : Berg, p. 101.

LYUTENKO Y. V.

National University «Odessa Law Academy»,
Teacher of Foreign Languages Department № 2

**ONLINE ENGLISH TEACHING
TECHNOLOGIES IN LAW SCHOOLS**

Since computers started to be introduced in language learning (and in education in general), in many cases we can see that the use of technology has enabled teachers to re-think what they are doing.

Over the last 20 years, there has been a tremendous shift in the way that users integrate technology into their personal lives. These changes have taken time to filter down into the educational sector, but slowly teachers have realised the need to adapt their practice to the new trends in teaching.

With English reportedly the most commonly learned second language around

the world, let us explore how information and communication technologies can be used to support the process of English language learning:

1. Video conferencing continues to be a highly efficient way of inviting visitors into classrooms and for enabling learners to collaborate with each other at distance. In certain situations this can be one of the few methods available for exposing learners to native English speakers and for facilitating cultural exchanges.

2. Online dictionaries, which learners use frequently.

3. Skype/online conferencing tools. There are many online voice-over internet services that allow users to make telephone or video calls and conduct group conferences using their computer, and Skype is one of the better known and is widely used. It also allows screen sharing, which means that the teacher or students can show Word documents, slide presentations, or websites on their screen to the other participants in a Skype session, to talk about them or explain something. There are free and paid add-ons and services and third-party applications that can extend Skype's functionality such as whiteboards and software that allow the recording of voice or video conversations on Skype. Text chat can be used concurrently with voice and video and is recorded automatically.

Many teachers also offer online courses via Skype, which are often individually bookable lessons.

4. Online grammar quizzes.

5. Text Help's Fluency Tutor (www.texthelp.com/UK) is a sophisticated reading programme that records a user's reading of a text and offers a quick quiz to test their understanding of what they have read. The system tracks a user's achievements as they move through increasingly sophisticated texts, presenting progress via a range of information charts.

6. Some software, like Cricksoft's Write Online (www.cricksoft.com/uk/products/tools/writeonline/default.aspx) and Text Help's Read&Write Tutor (www.texthelp.com/UK/Ourproducts/Readwrite/features-PC), offer an additional set of tools, like text-to speech synthesis as a user types, word prediction and contextual vocabulary, that can be inserted into a document at the click of a mouse.

7. Many English teachers now use the internet in their courses, set online homework, and use it to find materials and ideas for their lessons, even if only occasionally. Some have become online teachers. Others also use it for their own professional development as a 'virtual staffroom' to connect with colleagues around the world, share ideas, participate in webinars or conferences, or write and read blogs.

8. Some publishing houses provide paid online group/individual English courses where teachers can supervise the entire class working online with almost no need to do the chores such as checking written tests (the programme does that routine work) and some others.

Unfortunately, in modern Ukraine, the outdated way of thinking of those responsible does not provide a sufficient understanding of the need and the ultimate goal of introducing modern electronic technology in teaching. This introduction comes to the formal creation of the so-called «computer classes» where students learn to use computer and some software in uninteresting way. In some universities of Ukraine, there are a hundred or more personal computers that, unfortunately, have to idle for the lion's share of time.

For more efficient computer use it is advisable to draw the teaching staff and most conscious students to submit proposals for the introduction of online education technologies.

References:

1. Gary Motteram. Innovations in learning technologies for English language teaching – British Council 2013. – 201 p., www.britishcouncil.org
2. <https://elt.oup.com/?cc=ua&selLanguage=uk>
3. <http://macmillan.com>

ПАЛЬЦЕВА В. В.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
преподаватель кафедры иностранных языков № 2

КОНЦЕПТ «ДЕНЬГИ» ВО ФРАНЦУЗСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ (сопоставительный анализ)

В данной статье анализируется концепт «деньги», объективированный, в частности, мотивирующими, понятийными, образными признаками в русской и французской языковых системах. Анализ языковых данных свидетельствует, что концепт, связываемый со словом *деньги* и создаваемый языковым описанием — это очень важный концепт, поскольку в современных условиях существования человека основой являются товарно-денежные отношения. Исследуемый концепт включает в себя все те многочисленные действия, которые производятся с деньгами: заработал, потратил, продал и т.д. Предметом данного исследования является сопоставление концептуализаций понятия «деньги» в идиомах, поговорках и афоризмах русского и французского языков. Материалом исследования послужила выборка из толковых и этимологических словарей, песен, статей, словарей пословиц и поговорок русского и французского языков.

Мотивирующий признак — это внутренняя форма слова, основание для именования определенного фрагмента мира. Отправной точкой наших поисков мотивирующих признаков концепта «деньги» послужило исследование этимологического словаря. Деньги — от др. русского *деньга* (в грам. 1361г.). Заимствовано из тюркского *таньга*. Этимология французского слова «argent» связана с греческим *argos*, что значит белый, блестящий. В свою очередь греческий *argos* происходит от *arjuna*, что на санскрите значит блестящий. Анализ одного и того же концепта в различных языках позволяет выявить национальную специфику языковых систем. Словарь русских синонимов предлагает 101 синоним к слову «деньги», самыми популярными среди которых можно выделить *бабки, бабульки, бабло, деньжищи, капуста, зелень, баши, червонцы, наличка, мани*. Есть такие, которые очень редко встречаются в устной речи и литературе: *сары, фунаги, маки*. Установить количество синонимов к слову *argent* во французском языке довольно сложно. В словаре синонимов указано число 60, электронный словарь *Dictionnaire Electronique des synonymes* дает 56. Однако словарь синонимов арго насчитывает 150 синонимов. Вот некоторые из наиболее употребляемых и часто встречающихся в литературе и других источниках, например: *Pognon — une étymologie populaire, non attestée, attribuée d'ailleurs l'origine du nom commun à Henri Pognon, chef comptable des usines du*

Creusot. Неподтвержденная этимология восходит к имени собственному, Генри Поньону. *En plein sur le piton, il lui colle un gnon, у pique son pognon* 1907. La pierreuse / Они врезал ему в носюру и спер его бабки; *De mon cftü, за pouvait aller, j'avais pris pas mal de pognon dans un bisness de faux dollars et de ce moment c'ütait la vraie embellie*. 1955. Mollo sur la joncaille/ У меня дела стали налаживаться, я заработал кучу бабла продав фальшивые доллары.

Также интересной для интерпретации концепта деньги во французском языке является этимология таких лексем, как: 1) *Fric* — (XIXe siècle) Apocope de *fricot* sous l'influence de *fricoter* (« ktre dans des affaires louches »). Autre origine possible du mot: emprunt a l'arabe dialectal «frick» (blü concassü). Слово образовано от глагола *fricoter*—обделявать делишки, ловчить, например: *prends garde a ta peau, a ton fric, a ton boulot* 1975. Sociüti tu m'auras pas/Береги свою шкуру, деньги и работу); 2) *Rond* — Pince de petite monnaie : sou, cinq centimes, franc, sol, petite pince ; (au collectif) argent, richesse, где основным является значение круглый; по ассоциации с круглой формой монеты, например

Je l'attrape, je l'couche, je l'fouille : trente ronds ! 1863. Le dernier jour d'un condamné/

Я его поймал, повалил и обыскал: тридцать монет!; *C'est le palace des sans-un-rond* 1931. Sous les ponts/Это дворец для бессеребренников.(досл. без единой монеты); 3) *Oseille* — щавель, например: *Pendant les vacances, le Daron m'avait pistonnü dans sa boote pour que je puisse me faire un peu d'oseille* 1999. Boumkoeur / На каникулах Дарон замолвил за меня словечко в своей конторе чтоб я мог заработать немного денюжат (капусты).

Лексема *Thune* — «милостыня» («Aumfne » au XVIIe siècle puis « pince de cinq francs » au XIXe et au début du XXe. Selon certains auteurs viendrait de «Tunes» forme ancienne du nom de la ville de Tunis.— (Pierre Germa, *Dictionnaire des üponymes* éd. Bonneton, Paris 1993) в XVII веке, позже в XIX веке и в начале XX в. обозначала пятифранковую монету. По версии некоторых исследователей слово образовано от старой формы названия города Тунис, например: *On n'avait plus une thune en poche* 1980. Marche a l'ombre/ У нас в кармане не было ни гроша.

Таким образом, мы можем сделать вывод о том, что для русского сознания деньги не являются базой для метафоризации человеческих качеств, тогда как во французском языке мы имеем значительно больше фразеологических единиц с компонентом «деньги», характеризующих внешние и внутренние качества человека: *franc baladin* (франк-шутник) — 'шут гороховый', *franc benet* (глупый, простоватый франк) — 'болван, олух', *franc comme un merle* (франк как дрозд) — 'душа нараспашку', *franc de gueule* (франк из горла) — 'бойкий на язык, речистый', *franc luron* (бойкий франк) — 'весёлый, беззаботный малый', *franc comme l'osier* (франк как ива) — 'прямодушный, искренний'. В целом отношение к деньгам в русской ментальности, по дан-

ным идиоматики, более практичное, приземлённое, чем во французской. Интересно, что во французском языке нет понятия «дешево», есть понятие «*bon marché*», «*peu cher*», т.е. недорого, хорошей цены. Концептуальный контраст проявляется в том, что для французов даже самая незначительная трата все равно является тратой, что противоречит традиционным представлениям о французах как легкой и беспечной нации.

Список использованной литературы:

1. Larousse. Dictionnaire franзais [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.larousse.fr>
2. Le Robert. Dictionnaire franзais [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://www.lerobert.com>
3. Marcon, Mario. Les rythmes lexico-syntaxiques des parймies. La place du verbe [Электронный ресурс] / Mario Marcon. — Режим доступа: http://www.dorif.it/ezone/ezone_articles.phpart_id=189
4. Sevilla, Julia Muñoz. Les proverbes et phrases proverbiales franзais, et leurs йquivalences en espagnol / Julia Sevilla Muñoz // *Langages*. — 2000. — № 34/139. — P. 98–109.
5. Taylor, Archer The Proverb / Archer Taylor. — Cambridge: Harvard University Press, 1931. — 214 p.
6. Даль, В.И. Толковый словарь великорусского языка [Электронный ресурс] / В.И. Даль. — Режим доступа: <http://dic.academic.ru>
7. Даль, В.И. Пословицы и поговорки русского народа / В.И. Даль. — М.: Ас-тель, 2008. — 752 с.
8. Захаренко, Е.Н. Новый словарь иностранных слов: 25 000 слов и словосочетаний / Е.Н. Захаренко, Л.Н. Комарова, И.В. Нечаева. — М.: «Азбуковник», 2003.

ФОКША Ю. А.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
преподаватель кафедры иностранных языков № 2

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ КОНЦЕПТА *PERFECTION/PERFECCIYN* В АНГЛИЙСКОЙ И ИСПАНСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРАХ (религиозный аспект)

Рассматривая лингвокультурные контрасты концепта *PERFECTION/PERFECCIYN* в английском и испанском языках, в первую очередь необходимо обратиться к его этимологическому компоненту, который формирует мотивационный признак любого лингвокуль-

турного концепта. Так, прямые номинанты концепта — в английском языке лексема *perfection* и испанском языке лексема *perfección* — берут свое начало от латинского существительного *perfectio, perfectionis f* (завершение, осуществление, выполнения; совершенство, высшее совершенство, идеал), которое, в свою очередь, было заимствовано из греческого языка: «τέλειος» — доведенный до конца; законченный; целесообразный; не требующий ничего для завершенности; совершенный; то, что прекрасно дополняет целостность и добродетель человека; зрелый, возмужавший, взрослый; без недостатков, отборный; окончательный, решительный; (о Богах) всемогущий; крайний, высший [2]. Таким образом, мы видим общность латинской основы в мотивационном признаке концепта **СОВЕРШЕНСТВО** в двух лингвокультурах.

Обращаясь к понятийному компоненту двух концептов, мы видим, что в английском языке лексема «*perfection*» дефинируется следующим образом: 1) *the quality or condition of being perfect* (качество или состояние совершенства); 2) *the act or process of perfecting* (акт или процесс совершенствования); 3) *a person or thing considered to be perfect* (человек или вещь считающиеся совершенными); 4) *an instance of excellence* (пример превосходства). Из приведенных дефиниций мы видим, что лексема *perfection* может обозначать: а) качество, б) процесс, в) одушевленное или неодушевленное лицо, которые обладают признаком завершенности и достижения цели.

В свою очередь в испанском языке лексема *perfección* определяется как: 1) *perfeccionamiento* (улучшение), 2) *cualidad de perfecto* (идеальное качество), 3) *cosa perfecta* (идеальная вещь), 4) *cualidad de perfecto* (отличное качество). В фразеологическом словаре находим следующий оборот: *a la perfección = de manera perfecta*, что обозначает: 1) в совершенстве, вполне, 2) отлично, образцово, прекрасно, безупречно, идеально [1]. Из приведенной дефиниции заключаем, что в испанской лингвокультуре в первую очередь признак совершенства может соотноситься с: а) качеством, б) предметами, в) процессом. Анализ мотивирующих признаков концепта *perfección* в двух языках показал наличие параллелей в двух лингвокультурах, которые связываются с качеством и процессом, воспринимаемыми адресатом как совершенные. Контрастные признаки концепта *perfección* в английском языке проявляются в характеристике личности, тогда как в испанском языке акцент делается больше на совершенном качестве предмета.

Прямые номинации концепта совершенство в двух языках имеют широкие синонимические ряды. Так, в английском языке лексема *perfection* представлена такими синонимичными вариантами, как: *ideal* (идеал), *excellence* (превосходство), *faultlessness/ flawlessness/ perfectness* (безупречность), *superiority* (превосходство), *integrity* (целостность), *purity* (чистота), *wholeness* (целостность), *sublimity* (возвышенность), *completion* (завершение), *exquisiteness* (утонченность), *acme* (вершина,

высшая точка), *accomplishment/ achieving/ achievement* (достижение), *polishing* (полировка, шлифовка), *evolution* (эволюция), *refining* (переработка), *realization* (реализация), *fulfillment* (выполнение), *exactness/ precision* (точность), *correctness* (корректность, правильность, точность), *exactness* (аккуратность), *meticulousness* (тщательность) и др. [4]. Словарь синонимов испанского языка, в свою очередь, предлагает следующие варианты лексемы *perfecciyn*, в которых представляются её различные оттенки, а именно: *ideal, modelo* (идеал); *elevaciyn* (подъем, экзальтация); *altura* (вершина), *excelencia* (превосходство, преимущество); *finura* (изысканность); *delicadeza* (деликатность, хрупкость, мягкость); *bondad* (доброта, добродушие); *refinamiento* (изящество); *esmero* (тщательность, исполнительность); *adorno* (украшение, наряд); *lleno* (изобилие); *progreso* (прогресс, успех); *elegancia* (элегантность); *belleza* (красота); *magnitud* (важность, величие) [1, 3].

Применительно к религиозному дискурсу «совершенство» является центральным понятием религиозных конфессий, таким образом можно утверждать, что каждый человек в любой культуре имеет о нем в той или иной степени определенное представление. Так, в христианском веровании Бог сам является совершенством и верующих призывают следовать слову божьему и стремиться к совершенству: «Итак будьте совершенны, как совершен Отец ваш Небесный» выражение Иисуса Христа из Мф. 5:48. В свою очередь, Ислам среди мусульман осознается как совершенная религия, аят (5: 3) гласит: «Сегодня отчаялись те, которые не веровали, в вашей религии; не бойтесь же их, а бойтесь Меня. Сегодня *Я довел до совершенства* вашу религию, и закончил для вас Мою милость, и удовлетворился для вас исламом как религией». В буддизме основополагающим является понятие *парамита*, которое обычно истолковывается как «переход на другой берег», но буквально обозначает «запредельное совершенство». Для пробуждения и обретения состояния Будды необходимо прохождение шести парамит: дана-парамита (совершенство даяния), кшанти-парамита (совершенство терпения), вирья-парамита (совершенство усердия), шила-парамита (совершенство соблюдения обетов), дхьяна-парамита (совершенство созерцания) и праджня-парамита (совершенство премудрости, или премудрость, переводящая на другой берег существования).

Таким образом, можем сделать вывод о том, что современное общество аккумулирует понятийные составляющие лингвокультурных концептов из первоисточников, которые обладают универсальной общечеловеческой значимостью, реконструируясь при этом в каждой отдельно взятой лингвокультуре с учетом ее этнических и эстетических особенностей. Мы видим, что изначально положительная коннотация английского концепта *perfection* трансформировалась в крайне негативную: сегодня английский перфекционист — это человек с психологическими расстройствами, а тяга к совершенству — ничто иное, как поиск утопии и напрасная трата времени. В современном англоязычном мире

маркерами совершенства в индивидуальном портрете успешного человека являются интеллектуальное и физическое развитие, высокие моральные качества и карьерный рост. В свою очередь, в испанской лингвистике понятие *perfección* в индивидуальном развитии человека оценивается отрицательно, поскольку совершенным может быть только Господь, а человек, жаждущий совершенства, воспринимается обществом как грешник.

Список использованной литературы:

1. Испанско-русский фразеологический словарь: 3000 фразеологических единиц/ Э.И. Левитанова, Е.М. Вольф, Н.А. Мовшович, И.А. Будницкая. — М.: Русский язык, 1985. — 1080 с.
2. Онлайн словник та довідник з латинської мови [електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.linguaeterna.com/vocabula/>
3. Diccionario de uso del español/ María Moliner. — Madrid: Editorial Gredos, 1988. — 1585 с.
4. The free dictionary by farlex [electronic resource]. — Mode of access: <http://www.thefreedictionary.com/>

ШТУЦА К. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
викладач кафедри іноземних мов № 2

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Вступ України до Болонського процесу, який передбачає готовність до змін і координації зусиль щодо зближення національних політик в галузі освіти, викликає необхідність посилення уваги до викладання студентам професійно-орієнтованої іноземної мови, що дозволяє їм вести діалог мовою даного профілю інших країн. Це надасть студентам можливість у майбутньому стати фахівцями з міжнародного права — юристами, які вивчають відносини між країнами. Вони можуть працювати в приватному секторі на міжнародну корпорацію або на державній роботі на державну установу, наприклад, Міністерство юстиції. Фахівці з міжнародного права спеціалізуються на переговорах, конвенціях, морському праві, контролю наркотиків і медикаментів, прав людини, а також торговельного права. Тому професійна мовна компетенція сучасного фахівця з міжнародного права є реальною необхідністю й обов'язковою умовою успішної професійної діяльності. Крім того, на сьогоднішній день багато дослідників відзначають, що іноземна мова

відіграє особливу роль у професійній діяльності будь-якої особи та підвищення її конкурентоспроможності на ринку праці.

Однією з перешкод на шляху до результативної професійної діяльності фахівців з міжнародного права у полікультурному просторі стає недостатня іншомовна підготовка, яка призводить до непорозумінь, виникнення конфліктних ситуацій, зниження темпів співпраці, збільшення терміну виконання контрактів, зриву договорів тощо. Таким чином, якісна іншомовна підготовка фахівців із суто особистої потреби зросла до державних масштабів і *потребує досконалого вивчення і систематизації*. Зростаюча потреба у вищевказаних фахівцях робить вивчення іноземної мови у юридичних ВНЗх одним з основних при формуванні мовної компетентності у студентів в процесі навчання.

Термін «мовна компетенція», який вперше вжив американський лінгвіст Н. Хомський приблизно в середині ХХ ст., означає здатність розуміти і видавати необмежену кількість правильних у мовному відношенні речень за допомогою засвоєних мовних знаків і правил їх з'єднання. Це передбачає здатність, необхідну для виконання певної, переважно мовної діяльності рідною мовою. Дослідження в цій області активно тривають так, як поняття мовної компетенції велике, відображає кінцеву мету вивчення мови, і тому є перспективним для подальшого дослідження.

Стосовно до іноземної мови в матеріалах Ради Європи розглядається дві компетенції в галузі іноземних мов: загальні компетенції і комунікативну мовну компетенцію. Загальні компетенції включають: екзистенціальну компетентність, здатність вчитися, декларативні знання, вміння і навички. Комунікативна компетенція включає наступні компоненти: лінгвістичний, соціокультурний, соціолінгвістичний та прагматичний. Виходячи з цього стає можливим виділити один з основоположних компонентів професійної діяльності — комунікативну компетенцію.

Комунікативна компетенція надає можливість приймати весь інформаційний потік, що має відношення до спільної справи, і передавати його далі по інстанціях — все це призводить до збереження і налагодженню ділових, позитивних взаємовідносин [2, с. 164]. Сафронова С.Н. вважає, що комунікативна компетенція — це здатність правильно використовувати мову в різноманітних ситуаціях. Удосконалення цієї можливості залежить від соціального досвіду особи, яка навчається [4]. Дослідниця Новікова В.Г. розглядає комунікативну компетенцію з позиції трьох складових: предметно-інформаційної, діяльнісної — комунікативної, особистісної — орієнтаційної, де всі компоненти складають цілісну систему особистісних якостей учнів.

Політичні кризові ситуації, гібридні війни, пошуки інвестиційних проєктів спровокували інформаційний вибух і обумовили масове залучення фахівців у безпосереднє здійснення міжнародних зв'язків і розширення дипломатичних, ділових і культурних контактів. Стабільне

функціонування системи міжнародної інформації унеможливлене без фахівців з міжнародного права, які вільно володіють іноземними мовами і здатні швидко самостійно вилучати інформацію з іноземних джерел.

Безсумнівно, рівень підготовки фахівців з міжнародного права великою мірою є питанням безпеки, ефективності політично-економічного і соціально-культурного розвитку України. Можна без перебільшення сказати, що іншомовна грамотність є дуже важливою категорією.

Таким чином, на теперішній час розуміло, що інтеграції України в міжнародний науковий та освітній простір та забезпечення випускнику вузу права на академічну мобільність неможливе без перебудови всієї системи мовної підготовки у ВНЗ, без урахування основних принципів Болонської декларації, які передбачають не тільки перехід на багаторівневу систему навчання, але і нову організацію навчального процесу на всіх ступенях навчання і т. п. Протириччя між вимогами, що висуваються, на рівні світових стандартів до випускника ВНЗ, і реальною мовною підготовкою в більшій частині немовних вузів України, зумовлюють пошук найбільш ефективних шляхів подолання цих суперечностей, розробку нової стратегії та впровадження нових освітніх технологій на всіх рівнях мовної підготовки.

Список використаної літератури:

1. Волкова І. В. Мовні й мовленнєві компетентності: теоретико-методичний аспект / І. В. Волкова // Актуальні проблеми слов'янської філології : міжвузівський зб. наук. статей «Лінгвістика і літературознавство». — Ніжин : Аспект-Поліграф, 2007. — Випуск 14. — С. 6–12.
2. Цигулева О.В. Организация учебного процесса по формированию интеллектуальных умений и навыков (на материале преподавания иностранного языка) / О.В. Цигулева. — Томск: Томский гос. ун-т, 2006. — 182 с.
3. Аكوпова К.А. Роль языковой социализации современной студенческой молодежи в процессе формирования ее профессиональной компетенции / К.А. Аكوпова // Иностранные языки в образовательном пространстве вуза: сб. науч. тр. — Новочеркасск. — 2007 — С. 164.
4. Сафронова С.Н. Возможности развития коммуникативных компетенций подростков в процессе разновозрастного общения / С.Н. Сафронова // Проблемы современного коммуникативного образования в ВУЗе и школе: материалы II Всероссийской научно-практической конференции с участием / Под редакцией Т.Ю.Зотовой и др. — Новокузнецк: РИО КузГПА, 2009, стр. 144-148.

Розділ XVIII

ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

СОЛОДУХІНА М. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
директор Наукової бібліотеки

ІВАНІЙЧУК Т. Ю.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
заступник деректора Наукової бібліотеки, кандидат біологічних наук

ЗАПРОВАДЖЕННЯ ПЛАТНИХ ПОСЛУГ У БІБЛІОТЕКАХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗШИРЕННЯ АВТОНОМІЇ ВНЗ

Стратегії розвитку окремих бібліотечних мереж та бібліотек, зокрема і Наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія», на сьогодні розробляються відповідно до Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» [1]. У цьому рамковому документі серед стратегічних напрямів розвитку бібліотечної справи було визначено і створення системи гарантованого бюджетного фінансування основних бібліотечних послуг і реформування механізму отримання та використання надходжень з інших джерел фінансування. Очікується, що реалізація окресленого завдання уможливить створення діючої стабільної системи основного фінансування, що забезпечує якісне формування бібліотечних фондів та обслуговування користувачів; забезпечення достатнього фінансування для надання основних бібліотечних послуг; розроблення збалансованого та гнучкого механізму витрат, що забезпечує економічну доцільність функціонування бібліотек; збільшення обсягу фінансових ресурсів, що використовуються відповідно до потреб бібліотеки; ефективне використання бюджетних коштів. Таким чином, питання щодо фінансування діяльності бібліотек України, у тому числі і вузівських, складають один із важливих блоків у розробці стратегічних напрямків реформування їх діяльності.

Відповідно до Лісабонської декларації 2007 р. одним із видів автономії вищого навчального закладу визначається фінансова автономія—

прийняття рішень щодо отримання та розподілу фінансових ресурсів [2]. Вагомим кроком до фінансової автономії ВНЗ України стало прийняття у 2014 році Закону України «Про вищу освіту», що надає право ВНЗ встановлювати власні форми матеріального заохочення, розпоряджатися надходженнями, відкривати поточні та депозитні рахунки в банках тощо.

Вузівські книгозбірні, як структурні підрозділи ВНЗ, у відповідності до нових умов широкого запровадження автономії ВНЗ та розвитку ринкових відносин, що все ширше охоплюють освітню сферу, проходять складний процес трансформації своєї діяльності. Окреслення стратегічного напрямку розвитку бібліотечної системи України вимагає своєю чергою виокремлення нагальних поточних завдань для кожної окремої бібліотеки з огляду на визначені цілі її діяльності.. Наразі, Науковою бібліотекою одним з пріоритетних напрямків визначено запровадження платних послуг з метою більш повного задоволення потреб користувачів, підвищення комфортності та повноцінності їх обслуговування, а також з метою отримання додаткових фінансових джерел для укріплення матеріально-технічного стану бібліотеки, розширення її функціональних можливостей та збереження цінного бібліотечного фонду. Слід зазначити, що до сьогодні така практика, що передбачена українським законодавством [3, 4, 5], у Науковій бібліотеці НУ «ОЮА» була відсутня.

Надання платних послуг не є основною діяльністю Наукової бібліотеки. Порядок безоплатного доступу до бібліотечних фондів та інформаційних ресурсів, перелік основних послуг і умови їх надання визначаються «Правилами користування науковою бібліотекою НУ ОЮА», які складені на основі «Типових правил користування бібліотекою вищого навчального закладу освіти Міністерства освіти і науки України» та «Типових правил користування бібліотеками в Україні». Разом з тим, на сьогодні підготовлено до розгляду проект «Положення про платні послуги Наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія», які будуть надаватись користувачам бібліотечних послуг підрозділами Наукової бібліотеки при відвідуванні бібліотеки та віддаленому доступі через електронну доставку документів (ЕДД), користуванні міжбібліотечним абонементом та міжнародним міжбібліотечним абонементом. При цьому впровадження платних послуг ні в якому разі не буде тягнути за собою зниження обсягів і якості надання основних безкоштовних послуг Науковою бібліотекою.

Перелік платних послуг укладено з урахуванням неоплатності основної діяльності наукової бібліотеки, яка фінансується з державного бюджету, попиту користувачів та можливостей Бібліотеки. Зокрема, відповідно до «Переліку платних послуг, які можуть надаватись навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної та комунальної форми власності», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 р.

№ 796 до платних послуг у сфері освітньої діяльності відноситься складення бібліографічних списків для курсових, дипломних і наукових робіт, каталогів для особистих бібліотек, бібліотек підприємств, установ та організацій, підготовка фактографічних, аналітичних і бібліографічних довідок (п. 21); надання доступу до бібліотечних фондів для осіб, які не працюють і не навчаються у відповідному закладі (установі) (п. 21¹); розроблення, впровадження та супроводження електронних навчальних матеріалів, курсів дистанційного навчання (п. 24¹); надання послуг організаційного характеру, пов'язаних з проведенням ліцензування, атестації та акредитації (п. 25).

Перелік платних послуг буде систематично корегуватись відповідно до кон'юнктури ринку та фіксуватись у прейскуранті на платні інформаційно-бібліотечні послуги з зазначенням ціни за одиницю виміру.

Слід звернути увагу на те, що до внутрішніх джерел позабюджетних коштів бібліотек відносять також надходження, пов'язані з економічним захистом бібліотечного фонду, а саме: грошові стягнення у вигляді штрафу або пені, компенсаційні виплати за псування або втрату документів, незатребувані грошові застави, страхові внески / виплати. Ці інструменти не відносяться до платних послуг бібліотек. Вони складають систему превентивних, репресивних і компенсаційних форм економічно-правових взаємовідносин бібліотек і їхніх користувачів та сприяють належному збереженню документних фондів бібліотек [6].

Таким чином, обґрунтованим є висновок про те, що на сьогодні з урахуванням існуючого вектору розвитку освітнього простору України у напрямку автономії суб'єктів освітньої діяльності, зокрема вищих навчальних закладів, вагомого значення набули питання впровадження платних послуг у їх діяльність. Впровадження платних послуг Науковою бібліотекою Національного університету «Одеська юридична академія», як одного із структурних підрозділів Університету, що займає провідну роль у супроводі наукового та освітнього процесу, є своєчасним і необхідним процесом, що сприятиме розширенню спектру пропонуванних бібліотечно-інформаційних послуг, підвищенню комфортності бібліотечного обслуговування і оперативного задоволення запитів користувачів. Надання платних послуг бібліотекою не спрямовано на отримання прибутку і не є підприємницькою діяльністю.

Список використаної літератури:

1. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 219-р // Офіційний вісник України. — 2016 р.- № 26. — Ст. 1047.
2. The Lisbon Declaration Europe's Universities beyond 2010: Diversity with a Common Purpose [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.aic.lv/bolona/Bologna/London_conf/Lisbon_declaration.pdf

3. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 № 32/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 7. — Ст. 45.
4. Про затвердження Порядку визначення вартості та надання платних послуг закладами культури, заснованими на державній та комунальній формі власності : Наказ Міністерства культури України, Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку України від 01.12.2015 № 1004/1113/1556 // Офіційний вісник України. — 2016. — № 4. — Ст. 259.
5. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 № 796 // Офіційний вісник України. — 2010. — № 67. — Ст. 2410.
6. Евстигнеева Я.Э. Источники внебюджетного финансирования библиотек / Я.Э. Евстигнеева // Библиотековедение. — 1996. — № 4-5. — С. 111-116.

ДРЕМЛЮГА О. А.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
Научная библиотека,
заведующий Научно-информационным центром

РОЛЬ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ В ПОВЫШЕНИИ ПОЗИЦИИ УНИВЕРСИТЕТА В МЕЖДУНАРОДНОМ РЕЙТИНГЕ УНИВЕРСИТЕТОВ ВЕБОМЕТРИКС

В настоящее время авторитетным инструментом оценки эффективности деятельности университетов является их позиция в международных рейтингах. Одним из ведущих мировых рейтингов является рейтинг Вебометрикс (Webometrics), созданный лабораторией Cybermetrics, которая принадлежит крупнейшей научно-исследовательских организаций Испании. Этот рейтинг позволяет оценивать деятельность университета через его репрезентацию в глобальной сети Интернет [1].

Рейтинг Вебометрикс состоит из четырех критериев: PRESENCE (присутствие университета в Интернет) — общее количество интернет-страниц (весовой коэффициент — 20 %), IMPACT (цитируемость страниц сайта) — общее количество внешних ссылок (весовой коэффициент — 50 %), OPENNESS (открытость ресурсов сайта) — общее количество выставленных файлов в формате.pdf,.doc,.docx,.ppt (весовой коэффициент — 15%), EXCELLENCE — научный уровень публикаций ученых университета (весовой коэффициент — 15%) [2].

Для повышения критерия PRESENCE необходимо, в первую очередь, увеличивать количество сайтов различных структур университета, создаваемых, только в поддоменах сайта университета. Крупные прое-

кты университета (конкурсы, фестивали) должны иметь свои сайты (поддомены). Для создания сайтов (поддоменов) лучше всего использовать системы управления содержимым (контентом) — CMS, например, для учебных курсов — Moodle, ATutor, для интернет — форумов YaBB, phpBB, для управления научным контентом — OpenJournalSystems (OJS), OpenConferenceSystems (OCS), OpenMonographPress (OMP), OpenHarvesterSystems(OHS).

Научная библиотека, являясь основным информационным центром университета, постоянно генерирует большое количество разнообразной информации, в том числе, и веб-контент. Сайт библиотеки (library.onua.edu.ua), для создания которого использовалась CMS WordPress, имеет свою сеть поддоменов. Например, библиотечный проект «Реестр електронних ресурсів, призначених для оприлюднення дисертаційних досліджень здобувачів наукових ступенів» имеет свой поддомен — <http://spetsrady.library.onua.edu.ua>. Свои домены имеют каталог библиотеки (<http://lib.onua.edu.ua>), репозитарий (<http://dspace.onua.edu.ua>), проект «Библиотека современной правовой мысли Украины» (<http://bspm.onua.edu.ua/>). Каждый из этих сайтов ежедневно увеличивает объем интернет — страниц домена университета, тем самым повышая критерий PRESENCE университета.

Критерий ІМПАСТ рассчитывается исходя из данных систем MajesticSEO и Ahrefs, которые определяют общее количество ссылок на все веб-сайты (домен и поддомены) университета. Наиболее ценными и весомыми являются ссылки с правительственных (.gov) и академических (.edu) сайтов. Для повышения успешности сайта университета необходимо обеспечить его присутствие в универсальных, региональных и тематических каталогах, в каталогах крупнейших библиотек, учреждений образования, науки, органов государственной власти, в отраслевых каталогах. Эффективным методом маркетинга, который часто использует и научная библиотека, является практика работы с пресс-релизами. В пресс-релизе ссылки на сайт университета и контекстные ссылки на веб-страницы оформляются как активные гиперссылки.

Научная библиотека университета ведет постоянную работу по размещению и популяризации веб-контента в международных и украинских каталогах, базах данных и поисковых системах. Наш электронный архив (репозитарий) зарегистрирован в международном каталоге журналов открытого доступа (www.openoar.org), в международном реестре репозитариев открытого доступа ROAR (roar.eprints.org), в Билефельдской научной поисковой системе (BASE Bielefeld Academic Search Engine <http://www.base-search.net/>), включен в тематический интернет — навигатор Национальной библиотеки Украины имени В.И. Вернадского и других каталогах. Для популяризации в веб-пространстве достижений научной школы университета в этом году библиотека организовала практический семинар совместно с Вікімедіа-Україна. Гипе-

рсылки на университет и работы ученых в статьях, размещаемых в Википедии, повышают цитируемость учёных университета, престиж университета и критерий IMPACT.

Критерий OPENNESS оценивает открытость ресурсов университета. Данные для определения этого показателя в Вебометрикс предоставляет Google Академия. Поисковики Google Академии индексируют только те научные статьи, которые находятся в открытом доступе и размещены на программных средствах, способных сопровождать файлы комплектами метаданных. Такие возможности предоставляет репозиторий, созданный в библиотеке. Ежедневно сотрудники библиотеки пополняют репозиторий десятками научных статей ученых университета. В последней версии рейтинга Вебометрикс репозитариев позиция нашего репозитария выше позиции репозитариев некоторых крупнейших украинских университетов и репозитариев всех одесских вузов.

Единственный критерий, независимый от состояния домена университета, *критерий EXCELLENCE*. Данные для его расчетов Вебометрикс получает из Scopus (SciVerseScopus). Для повышения количества публикаций научных статей ученых университета в индексируемых международных изданиях научная библиотека организует практикумы и веб – семинары, посвященные Scopus, создает каталоги журналов правовой тематики, индексируемых в Scopus.

Webometrics не оценивает аспекты дизайна интерфейса веб-сайтов, а учитывает информационное насыщение и авторитетность веб-ресурсов университета. Рейтинг Вебометрикс является самым динамичным и охватывающим порядка 20 тысяч вузов. Эффективная стратегия развития веб – присутствия университета предполагает постоянные действия по улучшению методов работы подразделений университета в веб-пространстве.

Список использованной литературы:

1. Курбатов.В. Феномен университету в контексті часових та просторових ви-кликів : монографія / Сергій Володимирович Курбатов. — Суми : Унів. кн., 2016. — 262 с.
2. Webometrics Ranking of World Universities [Электронный ресурс]. — Режим доступа <http://www.webometrics.info/>

СТЕФАНЧИШЕНА Т. М.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач інформаційно-бібліографічним відділом Наукової бібліотеки

БІОГРАФІЧНИЙ МЕТОД ЯК СПОСІБ ДОСЛІДЖЕННЯ НАУКОВО-ПРАВНИЧИХ ШКІЛ (НА ПРИКЛАДІ ОДЕСЬКОЇ ШКОЛИ ПРАВА)

Сьогодні спостерігається посилення наукового інтересу до проблематики науково-правничих шкіл. Становлення і розвиток будь-якої наукової школи пов'язаний із особистостями, які її створюють. Наукові біографії фундаторів наукових шкіл можна віднести до внутрішнього чинника розвитку юриспруденції. Розвідки у цій сфері є складовою процесу засвоєння та аналізу культурної і наукової спадщини і є важливими не тільки для наукових досліджень, але й для навчально-виховного процесу.

Біографія як форма наукового дослідження зустрічається в різних науках соціального та гуманітарного спрямування, у тому числі юридичній. Можна сказати, що біографічний метод є комплексним за своєю суттю, і в залежності від наукових дисциплін, що його використовують, він вбирає в себе і синтезує їх специфічні методики та прийоми. Біографічний метод як концептуальний підхід до вивчення особистості заснований на уявленні про те, що особистість є результатом власної біографії чи історії свого життя.

Зазначається, що у багатьох країнах світу, насамперед, США, Великобританії, Франції, Німеччині, біографіка (як у традиційній друкованій формі, так і в електронній) посідає значне місце у гуманітарному інформаційному просторі, активно працює на освіту, культуру, інтереси громадянського суспільства й держави, на патріотичне виховання та утвердження національних пріоритетів. Вона відіграє величезну роль у передачі традицій між поколіннями, формуванні суспільних ідеалів, вихованні національної гордості шляхом розкриття внеску країн у розвиток світової культури й цивілізації [1].

Наукова біографістика як результат застосування біографічного методу, зокрема юридична біографістика, дозволяє детально проаналізувати творчий шлях ученого в соціокультурному контексті епохи і вийти на більш високий рівень теоретичного узагальнення. Це є важливим для виявлення основних тенденцій в еволюції юриспруденції та співвідношення в ній об'єктивних і суб'єктивних чинників з метою більш детального відтворення правового та державного розвитку [2, с. 311].

На сучасному етапі відбувається інституціалізація біографічних досліджень. Створено спеціальні біографічні центри, фонди та архіви особистих документів. Головним центром біографічних досліджень в

Україні є створений у 1994 р. Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Загальноприйнятим є визнання провідної ролі бібліотек у процесі створення, накопичення та розповсюдження біографічної інформації. Джерелом біографічної інформації для дослідників виступають енциклопедичні та довідкові видання, до яких належать й видання, які створюються бібліотеками — біобібліографічні словники, покажчики. Такі видання не тільки сприяють збереженню правової спадщини для подальших досліджень, а й надають можливість здійснювати найрозгорніший аналіз праць вчених, визначаючи взаємозв'язки і взаємовпливи наукових досліджень, виявити послідовників наукового напрямку. Отже, бібліотеки є важливою ланкою не тільки у зберіганні надбань науково-правничих шкіл, але й у створенні інформаційних продуктів, які впорядковують та систематизують цю інформацію.

Щодо значення досліджень у сфері юридичної біографістики для навчального процесу, слід зананачити наступне. Студент, який здобуває освіту юриста, має володіти певним рівнем загальнокультурних та професійних знань та вмінь, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, що визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність, та які сприятимуть формуванню його компетентності у сфері юриспруденції. Саме навчальні дисципліни загальнотеоретичного спрямування (теорія держави і права (загальнотеоретична юриспруденція), вступ до спеціальності, історія держави і права та ін.) формують ці світоглядні якості.

Останніми роками у юридичних вишах запроваджується навчальні курси, предметом вивчення яких є відповідні школи права. Так, у Національному університеті «Одеська юридична академія» вже кілька років впроваджено навчальну дисципліну «Історія Одеської школи права», яка викладається на 1 курсі. Предметом вивчення цієї дисципліни є еволюція юридичної освіти в Одесі, а також передумов, закладання підвалин та подальшого розвитку Одеської школи права, починаючи з часів утворення Імператорського університету до сьогодення. Метою цієї навчальної дисципліни є: ознайомлення студентів з історією виникнення, формування, становлення та розвитку Одеської школи права та науковим, науково-педагогічним внеском учених-засновників галузевих науково-правничих шкіл; формування у студентів широкого загальнокультурного світогляду та правової культури професійного юриста, виховання поваги до кращих традицій Одеської школи права [3, с. 3]. Одним із джерел інформації при формуванні цього навчального курсу є серія біобібліографічних покажчиків «Вчені Національного університету» Одеська юридична академія», яка випускається науковою бібліотекою НУ «ОЮА» і налічується 26 випусків.

Отже, діяльність бібліотек як інтеграторів і розповсюджувачів біографічної інформації, за основу створення якої покладено біографічний метод, сприяє розкриттю діяльності науково-правничих шкіл. Сучасні

ІТ-технології значно розширюють можливості застосування цього методу, оскільки відкривається можливість залучення до майже необмеженого джерела інформації, з одного боку. Також це робить напрацювання бібліотек доступними необмеженій кількості споживачів наукової інформації. Тим самим бібліотека виконує одну з основних своїх функцій — освітянську, популяризуючи досягнення науковців, зокрема Одеської школи права.

Список використаної літератури:

1. Історико-біографічна інформація в Україні та світі [Електронний ресурс] / Український національний біографічний архів. — Режим доступу: <http://biography.nbuv.gov.ua/index.php/institut/proekti/9-istoriko-biografichna-informatsiya>
2. Арнаутова Л. П. Біографічний метод у юридичних дослідженнях / Л. П. Арнаутова // Креативність загальної теоретичної юриспруденції : монографія / за ред. Ю. М. Оборотова. — Одеса : Фенікс, 2011. — С. 311–317.
3. Історія Одеської школи права : навч.-метод. посібник для студ. 1 курсу / М. Р. Аракелян, А. М. Василенко, О. В. Горяга [та ін.]. — Одеса : Фенікс, 2015. — 239 с.

ЗУБЧЕНКО Н. І.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
зав. сектором інформетрії та сприяння публікаційній активності науковців
Наукової бібліотеки, кандидат юридичних наук

СПРИЯННЯ ПУБЛІКАЦІЙНІЙ АКТИВНОСТІ ДОСЛІДНИКІВ ЯК КОМПОНЕНТ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Виклики сучасної наукової діяльності потребують від вченого значних зусиль із підтримання позитивного іміджу. Основним фактором іміджу науковця є його публікаційна активність, яка, на наш погляд, включає низку елементів: академічну доброчесність, певну періодичність виходу наукових праць, виявлення актуальних та нагальних проблем дослідження, а також популяризацію власних досліджень у національному та міжнародному інформаційному просторі.

Наприкінці 2016 року у Науково-інформаційному центрі Наукової бібліотеки було утворено Сектор Інформетрії та сприяння публікаційній активності науковців (ІСПАН), діяльність якого спрямована на здійснення інформаційно-аналітичної діяльності на основі використання інформетричного інструментарію; сприяння доступу науковців до рефе-

ративних та повнотекстових баз даних; просування університетських видань та наукового доробку професорсько-викладацького складу та співробітників НУ ОЮА у світових наукометричних базах даних; реалізацію тренінгових та навчальних програм для дослідників та науковців; обслуговування користувачів науковими е-ресурсами.

Інформетричні вимірювання є своєрідним «наслідком» певної публікаційної активності, і заслуговують на окреме дослідження, тому в рамках даної теми зупинимося на сприянні публікаційній активності як передумові створення вченим якісного дослідження.

Загальновизнано, що якісне дослідження має бути актуальним. Звісно, чи не кожен дослідник вважає, що саме його проблематика є найактуальнішою, найгострішою та нерозвиненою. Проте, головним недоліком такою позиції є неврахування закордонного досвіду вивчення проблематики, яке часто зустрічається у вітчизняних дослідженнях. Задля вирішення цього питання сприяння публікаційній активності має включати співпрацю із зарубіжними базами даних (реферативними, повнотекстовими) для усунення подібної лакуни. У практиці Наукової бібліотеки НУ «ОЮА» вищезазначене практикується вже декілька років, зокрема, реалізовані проекти із забезпечення доступу до ресурсів OxfordUniversityPress, EBSCO, DeGruyter, CambridgeCore, DigitalCommons тощо.

Але не тільки врахування чужого досвіду та актуальність є важливими для створення якісного дослідження. Існує необхідність підвищення доброчесності досліджень. Вивчення численних праць юридичної спрямованості дозволяє виокремити низку недоліків таких наукових публікацій:

- неточне формулювання мети та завдань дослідження, невідповідність їх заявленій тематиці;
- зловживання цитуванням, відсутність власних висновків та узагальнень;
- використання застарілої, неактуальної теоретичної літератури;
- використання обмеженої методології дослідження;
- мовні недоліки (лексичні, граматичні, орфографічні, стилістичні, надмірне вживання неологізмів, архаїзмів тощо);
- надмірне дослівне цитування нормативних джерел;
- плагіат як прояв наукової недоброчесності.

Найчастіше подібні публікації утворюють своєрідний «баласт», який є виключно кількісним показником діяльності дослідника, але ніяк не якісним. Тому важливо, аби у публікаційній активності науковця було дотримано розумний баланс між кількістю публікацій та їх якістю.

Звісно, окрім таких, так би мовити, змістовних характеристик публікації, варто зупинитися і на тому, як зробити публікацію доступною. Сучасна редакційна політика передбачає, що кожна публікація має пройти декілька етапів, на яких буде розглянуто саме її якість, одним з таких етапів є рецензування. Із практики зарубіжних видань з високим

імпакт-фактором, рецензування є тим інструментом, який дозволяє вчасно виявити та визначити недоліки та переваги направленої до видання публікації. Однак у практиці українських видань рецензування носить або дуже умовний характер, або відсутнє як таке.

Саме тому, для якісного дослідження слід не менш кропітливо, ніж написання, підбирати видання для публікації. З одного боку, із закордонними виданнями простіше — існування спеціальних наукометричних баз (наприклад, CiteScore від Elsevier) створює умови для обрання впливового журналу, визнаного світовими рейтингами. Але з іншого боку — якість більшості сучасних вітчизняних правових досліджень не завжди відповідає умовам, що висувають до наукового доробку впливові видання. Тому обирається найпростіший шлях — публікація у вітчизняних виданнях, які, в найкращому разі, входять до деяких не дуже відомих рейтингів, а в гіршому разі — публікація потрапляє до видань-хижаків, які мають на меті фантомну наукову роботу.

Підвищення публікаційної активності дослідників у практиці Наукової бібліотеки реалізується також за допомогою створення та використання певних інструментів, зокрема, Переліку повнотекстових баз даних, Календаря публікацій у фахових виданнях; допомоги дослідникам у популяризації наукового доробку засобами створення іміджу науковця (GoogleScholar, SelectedWorks, ORCID, ResearcherID тощо); формування рекомендацій для науковців щодо користування інформаційними ресурсами різного роду; підвищення рівня обізнаності щодо праць вчених Одеської школи права через наповнення та просування Інституційного репозитарію. Таким чином, сучасний співробітник Наукової бібліотеки, окрім власної наукової діяльності, поступово набуває статусу «іміджмейкера науковця».

Отже, вирішення вищезначеної проблематики є наріжним каменем діяльності бібліотеки, яка наразі є своєрідним «лоцманом» для науковців. Вивчення позитивного досвіду публікаційної активності як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, власна наукова робота співробітників Наукової бібліотеки НУ «ОЮА» мають стати у нагоді як для дослідників-початківців, так і для вже досвідчених вчених, оскільки ефективна співпраця в інформаційному просторі залежить рівноважно від зусиль кожного з учасників.

ЕЛЕНИЧ С. И.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»,
главный библиограф научной библиотеки

ЮРИДИЧЕСКАЯ БИБЛИОГРАФИЯ КАК ИСТОЧНИК РАЗВИТИЯ ОДЕССКОЙ ШКОЛЫ ПРАВА

Эффективная реализация библиографических процессов в области юридических дисциплин оказывает существенное влияние на удовлетворение информационных потребностей потребителей юридической информации.

Задачей юридической библиографии является совершенствование методики библиографического обеспечения и библиографического обслуживания в данной предметной области (поиску специальной правовой литературы, нормативно-правовых актов, юридических документов).

По мере углубления и усложнения спектра, проводимых и публикуемых в Украине научных исследований в области права, в процессе совершенствования, усложнения законодательства Украины и практики его реализации, на что почти сразу реагирует и научная правовая мысль, библиография постоянно обогащается. Библиография преломляется в конкретных новых научных источниках, образуя важную часть «живой» ткани науки. Поэтому нельзя преуменьшать значение работ, направленных на систематизацию библиографии по юридическим наукам.

Особенно возрастает значение краеведческой библиографии, которая выполняет функцию библиографического обеспечения деятельности по изучению и развитию отдельных регионов Украины.

Историю высшего юридического образования в Одессе раскрывают библиографические указатели по юридическим наукам (юридическая библиография), а научный потенциал ученых высших учебных заведений г. Одессы отражают серии библиографических указателей.

В серии «Вчені Національного університету «Одеська юридична академія», были изданы библиографии ученых-юристов — президента Национального университета «Одесская юридическая академия», д.ю.н., профессора, академика С. В. Кивалова (2004, 2009, 2014); д.ю.н., профессора Ю. Н. Оборотова (2006, 2016); д.ю.н., академика М. Ф. Орзиха (2006, 2010, 2015*); заслуженного юриста Украины М. Е. Черкеса (2006); д.ю.н., профессора Е. В. Додина (2007, 2011); профессора И. М. Сироты (2007); профессора Ю. С. Червоного (2007); д.ю.н., профессора В. В. Долежана (2008); к.ю.н., профессора П. П. Музыченко (2009); д.ю.н., профессора О. Е. Харитоновна (2009); д.ю.н.,

*Орзих М. Ф. Избранные труды : юбилейное изд. к 90-летию со дня рожд. / М. Ф. Орзих ; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», каф. конституционного права, наук. б-ка, науч.-исслед. часть. — Одесса : Юрид. лит., 2015. — С. 495-548.

профессора Г. И. Чанышевой (2009); к.ю.н., профессора Н. А. Мирошниченко (2010); доктора искусствоведения, профессора А. П. Овчинниковой (2010); к.ю.н., профессора Л. К. Царевой (2010); д.ф.н., профессора А. А. Ивакина (2011); к.ю.н., доцента Н. Н. Шульги (2011), д.ю.н., профессора В. В. Тищенко (2012, 2017), к.ю.н., профессора Ю. Е. Полянского (2013), д.м.н., профессора О. Ю. Нетудыхатки (2015), д.ю.н., профессора Ю. П. Аленина (2016).

Библиографические указатели составляются с целью отобразить достижения ученых юга Украины, раскрыть направления научной деятельности профессорско-преподавательского состава университета, обеспечить создание информационной базы для изучения отдельных юридических дисциплин и юриспруденции в целом. Указатели серии являются ключевой базой отображения научных исследований представителей одесской школы права и источником для метабиблиографии «Ученые Украины XX-XXI веков».

Структура каждого указателя серии «Вчені Національного університету «Одеська юридична академія» индивидуализирована в связи с особенностями научной и педагогической деятельности ученого. В каждом указателе находит отражение жизненный путь и творческие искания ученого, преломившиеся в восприятии составителей библиографии.

Особенно следует выделить биобиблиографический указатель, посвященный столетию известного украинского ученого-криминалиста, доктора юридических наук, профессора В. П. Колмакова, который как декан юридического факультета стоял у истоков возрождения юридического образования в г. Одессе в 70-х гг. прошлого столетия (2013). Указатель дает возможность осмыслить научное и педагогическое наследие профессора В. П. Колмакова как одного из основателей современной криминалистики.

Библиографическое значение имеют также два выпуска издания «Одеська школа права. Книги вчених Національного університету «Одеська юридична академія» у фонд наукової бібліотеки» (2008, 2012).

Сегодня деятельность ученых Национального университета «Одесской юридической академии» охватывает широкий круг научных и учебных проблем, результат этой работы отражен в многочисленных публикациях: научные, учебные, учебно-методические, периодические и библиографические издания, авторами и редакторами которых являются ученые и сотрудники университета. При составлении библиографических изданий происходит все большее утверждение Одесской школы права как исследовательского направления деятельности известных ученых-правоведов Украины.

Спецификой библиографического указателя «Національний університет «Одеська юридична академія» — шлях до успіху» (2010), является то, что в нем систематизированы материалы об университете, которые были напечатаны в центральной и местной прессе и других печатных изданиях с момента ее образования до реорганизации в Национальный

университет «Одесская юридическая академия». Указатель дает возможность проанализировать научный потенциал университета, отследить яркие страницы учебно-воспитательной работы, творческие замыслы и спортивные достижения коллектива, становление и развитие учебных центров, филиалов и других структурных подразделений университета. Проведенная работа показывает динамику роста научного и творческого потенциала ученых университета находящихся на передовых рубежах изучения теории и практики юридического образования Украины.

Как итог отметим, что исследование самих библиографических указателей дает возможность раскрытие деятельности научных школ, в частности, в южном регионе Украины, различия тематических направлений научного поиска, который проводится в отечественной юриспруденции.

Таким образом, создание библиографической пособий, дает возможность не только сохранить правовое наследие для дальнейших исследований, но и проанализировать труды ученых, определяя взаимосвязи и взаимовлияния научных исследований, выявить последователей научного направления, отображает уникальный вклад каждой научной школы в развитие юридической науки, способствует преемственности поколений научно-исследовательских и педагогических кадров.

Следовательно, издания библиографий по юридическим наукам, персональных и биобиблиографических указателей, посвященных ученым Украины, отображают уровень научного потенциала наших исследований, пропагандируют их достижения, обеспечивая сохранность правового наследия одесской школы права, отображая современную историю внося большой вклад в развитие юридической науки, университета, факультетов и кафедр.

КУЗЬМІН Е. Е.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
бібліограф Наукової бібліотеки

ДЕЯКІ РОЗДУМИ ЩОДО ПРИЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО РЕПОЗИТАРІЮ

Глобальна дискусія, яка, фактично, була розпочата статтею М. А. Подрезової та Е. В. Суровцевої про «Місце бібліотек вищих навчальних закладів півдня України в інформаційній підтримці учбового і наукового процесів» [4, с. 208-216] спонукала автора висловити свої власні думки щодо ролі вузівської бібліотеки у сучасному інформаційному

просторі, адже науково-технічний прогрес, розвиток цивілізації, побудова інформаційного суспільства, зокрема, зростання у ньому ролі інформації та знань, а також домінування інформаційних технологій у суспільних відносинах [3, с. 628-629] безперечно обумовили необхідність переосмислення місця вузівської бібліотеки у відповідних процесах.

За таких умов, вельми слушною вважається думка Т. Ю. Іванітчук про те, що «...бібліотеки, які завжди виконували роль лоцмана у інформаційному морі, повинні швидко реагувати на виклики часу і якомога оперативніше проходити стадію модернізації своєї діяльності, трансформуватися у більш потужні системи з новими ознаками та функціями...» [2, с. 109]. Дійсно, відповідаючи на «виклики часу», класичні традиційні бібліотеки поступово почали реалізовувати нові «модерні» функції [2, с. 109]. Однією з них, безумовно, є створення електронних архівів – репозитаріїв, які, у свою чергу, є елементом більш масштабного «проекту» під назвою «електронна бібліотека». Так, підтримуючи політику відкритого доступу, наказом ректора НУ «ОЮА» від 06.07.2015 р. № 2523-3 «Про створення інституційного репозитарію Національного університету «Одеська юридична академія» було створено інституційний репозитарій Національного університету «Одеська юридична академія» [5], який являє собою архів електронних версій наукових публікацій та навчально-методичних розробок науковців, викладачів та аспірантів університету [5].

Разом з цим, надаючи визначення інституційному репозитарію, Н. І. Зубченко та О. О. Дремлюга відзначають, що він є «...електронним архівом...», який не просто «...накопичує, систематизує та зберігає документи наукового, освітнього та методичного призначення, створені співробітниками, аспірантами чи студентами Університету шляхом їх архівування...», а також «...поширює ці матеріали у відкритому доступі засобами Інтернет-технологій (курсив наш – Е. К.)...» [1].

І це, на нашу думку, є ключовим, з огляду на те, що інституційні архіви не лише забезпечують відкритий доступ до наукових публікацій, тим самим, надаючи можливість швидкого, зручного, дистанційного, безперервного доступу до інформації, запобігаючи при цьому плагіату, а також іншим видам недоброчесності у навчання та науці (що, безумовно, є теж вкрай важливим); але, разом з цим, вони, сприяють популяризації творчих здобутків науковців, що значно прискорює обмін науковими ідеями й думками та гарантує можливість участі більш широкого кола учасників, створюючи при цьому плідні дискусії з актуальних проблемних питань, що, в свою чергу, сприяє прискоренню їхнього вирішення, приносячи при цьому користь суспільству. Більш того, на нашу думку, сьогодні, інституційні репозитарії можна також розглядати як певний засіб концентрації та надійного збереження наукового доробку кожного вченого, який дозволяє не лише зберегти більшу частину наукових публікацій вченого і передати її наступному

покоління, але й забезпечує більш ефективний пошук та використання цих наукових праць.

Список використаної літератури:

1. Сучасний вчений: самопрезентація і науковий пошук : презентація / Таїсія Юріївна Іванійчук, Надія Ігорівна Зубченко, Ольга Олексіївна Дремлюга ; НБ НУ «ОЮА». — Одеса, 2015.
2. Іванійчук Т. Ю. Правове регулювання бібліотечної діяльності / Т. Ю. Іванійчук // Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства : матеріали Всеукр. наук. конф., Івано-Франківськ, 16-19 черв. 2015 р. / Я. А. Пилип, Л. В. Цок, О. Б. Тачинська, Т. В. Степашкіна. — Івано-Франківськ : НТБ ІФНТУНГ, 2015. — С. 109-118.
3. Кузьмін Е. Е. Щодо ролі вузівської бібліотеки у сучасному інформаційному просторі / Е. Е. Кузьмін // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 20 трав. 2016 р.) : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. М. В. Афанасьєва ; МОН України, Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.», ПРЦ НАПрНУ. — Одеса : Юридична література, 2016. — С. 628-630.
4. Подрезова М. А. Місце бібліотек вищих навчальних закладів півдня України в інформаційній підтримці учбового і наукового процесів / М. А. Подрезова, Е. В. Суровцева // Вісн. ОНУ. Сер. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. — 2007. — Т. 12. — Вип. 4. — С. 208-216.
5. Про створення інституційного репозитарію Національного університету «Одеська юридична академія» : наказ ректора НУ «ОЮА» від 06.07.2015 р. № 2523-3 [Електронний ресурс] // eNUOLAIR — репозитарій (архів) Національного університету «Одеська юридична академія» : офіц. веб-сайт. — Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/themes/Mirage/images/nakaz.png>

ЗМІСТ

Привітання президента Національного університету «Одеська юридична академія» С. В. Ківалова	3
--	---

РОЗДІЛ І ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ ПРАВА ТА ДЕРЖАВИ

<i>Ивакин А. А.</i> Логос и номос	6
<i>Сумарокова Л. Н.</i> О культуре научной коммуникации.....	8
<i>Шамша И. В.</i> Три синтеза времени в «Различии и повторении» Жюль Делеза	10
<i>Смазнова И. С.</i> Этические основы деятельности адвоката.....	13
<i>Капустіна Н. Б.</i> Лібералізм як тип політичної свідомості	15
<i>Никитченко О. Е.</i> Егосинтезація і конвергентні процеси сучасного релігійного життя світу.....	17
<i>Матюшина И. И.</i> К пониманию концепции смысла Жюль Делеза	19
<i>Палий О. Н.</i> Философские категории как универсальные формы правовой деятельности	22
<i>Любченко Я. П.</i> Витоки конфліктів у суспільстві.....	24
<i>Юрко С. С.</i> Критика парламентаризму у творчості Карла Шмітта	26
<i>Семчишин С. І.</i> Поняття суверенітету в вченні Ж. Бодена.....	29
<i>Настасійчук О. В.</i> Визначення юриспруденції оцінок Карлом Ларенцом: чинність права.....	31
<i>Сивак Ю. В.</i> Трансплантація як можливість збереження життя та здоров'я: філософсько-правовий аспект	34

РОЗДІЛ II АКТУАЛЬНІ ГРАНІ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Підрозділ 1 **ПОШУКИ ПРАВОВОЇ ГАРМОНІЇ**

Оборотов Ю. М.	
Право та неправо у наповненні правового простору	37
Мельничук О. С.	
Різноманіття правових систем: міська правова система	40
Заморська Л. І.	
Правова природа нормативності	43
Овчинникова А. П.	
Многообразие динамики правовой культуры	45
Перегуда Є. В., Мамонтов І. О.	
Підготовка юристів у сфері будівельної діяльності: сучасні реалії та перспективи.....	48
Наливайко Л. Р., Романов М. Ю.	
Принцип відкритості в сучасному теоретико-правовому обігу	51
Горобець К. В.	
Авторитетність права й ідея правила-індикатора.....	53
Юдін З. М.	
Концепт суспільного договору у Рональда Дворкіна	56
Чувакова Г. М.	
Аномалії права.....	58
Рязанов М. Ю.	
Морфологія правової культури	61
Вакарюк Л. В.	
Теоретичний аспект діалектичного поєднання правового режиму та правової політики.....	65
Скуріхін С. М.	
Особливості правового статусу військовослужбовців та їх статусна правова культура	67
Минькович-Слободяник О. В.	
Правова і політична свідомість та правова і політична культура.....	70
Оборотов І. Г.	
Проблеми інтерпретації біблійного тексту як джерела права.....	72
Хижняк Ю. В.	
Право, якого не вистачило: за романом В. Голдінга «Володар мух»	75

Бальжик І. А.	
Міждисциплінарні зв'язки теології та юриспруденції	77
Дзевелюк А. В.	
Вклад вчених Новоросійського університету в розвиток юридичної освіти	80
Федоров В. А.	
Вплив глобалізаційних процесів на формування державного боргу	82
Дудник Р. М.	
Традиційні та нові підходи до типологізації галузей українського права	86
Савельєва Г. В.	
Правові основи академічної свободи в Україні	88
Іванова О. Д.	
Право на міграцію як природне право людини	90
Тищенко Ю. В.	
Правовые мифы в юридической науке	92
Батан Ю. Д.	
До питання про об'єкт превенції як мети правового регулювання	95
Лаптева М. О.	
Вплив християнства на формування концепції прав людини	97
Личко В. С.	
Правова допомога як різновид соціальних послуг	100

Підрозділ 2 **ТЕОРЕТИЧНИЙ ВИМІР ПРАВА ТА ДЕРЖАВНОСТІ**

Дудченко В. В.	
Основна норма в сучасному праві	103
Завальнюк В. В.	
Психологічні методи юридичної антропології	105
Удовика Л. Г.	
Новації загальнотеоретичної юридичної науки в умовах глобалізації	108
Кравченко С. П.	
Текстуальний вираз правової матерії	110
Юхимюк О. М.	
Значення правових застережень в реалізації норм права	112
Положешний А. М.	
Текст як засіб правової медіалогії	115

Богущий П. П.	
Правовий вимір національної безпеки України	117
Сидоренко О. М.	
Структура догми права	119
Кормич А. І.	
Державно-правові концепції епохи українського Відродження	121
Антошина І. В.	
Інформаційна функція права в забезпеченні правового виховання в Україні	124
Серебро М. В.	
Децентралізація та деконцентрація влади в сучасній державі	126
Дзевелюк М. В.	
Концепція сервісної держави: інститути і функції	129
Джураєва О. О.	
Інноваційна функція сучасної держави: теоретико-правовий аспект	131
Ковбасюк С. В.	
Електронний уряд як засіб подолання деформалізації інститутів держави	133
Мусиченко О. М.	
Зрозумілість закону у світлі принципу правової визначеності	136
Akhmedova E. R.	
The European migrant crisis and Turkey role as a refugee host state	138
Бондаренко А. І.	
Новітні функції сучасної держави	142
Войткова А. В.	
Геополітичні основи існування морської держави	144
Сельська В. В.	
Субсидіарна юридична відповідальність у міжнародному праві	147
Камбур Н. А.	
Правовая активность индивида: воля и ответственность	149
Арнаутова Л. П.	
Науково-правові школи в розвитку юридичної науки та юридичної освіти України	151

РОЗДІЛ III

ІСТОРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Анішук Н. В.	
Особливості отримання жінками громадянства та їх перебування у Ватикані	154

Аракелян М. Р.

Права и свободы человека и гражданина — основа правозащитной деятельности современного украинского государства 156

Остапенко Т. О.

Формування парламентського представництва українців Закарпаття у складі Австро-Угорської монархії (друга половина XIX ст.)..... 158

Попсуєнко Л. О.

Окремі питання розвитку традиції Одеської школи права в 1920-1930-х рр. 160

Шевчук-Бєла Я. В., Угненко Т. В.

Характерні риси розвитку судової системи та судочинства радянської України в контексті історичного розвитку інституту народних засідателів у 30-х рр. XX ст. 163

Шершенькова В. А.

Юридична характеристика складу військового злочину за кримінальним законодавством УРСР у другій половині XX ст. 166

Єфремова Н. В.

Виникнення системи вчених ступенів та їх правове закріплення в законодавстві Російської імперії XIX ст. 168

Долматова Н. І.

Державно-правове становище України на кінець XVII — початок XVIII ст. за Решетилівськими і Конотопськими гетьманськими статтями 172

Долматов І. В.

Особливості розвитку договору позики за Литовським статутом 1566 року..... 175

Захарчин Н. Г.

«Закон щодо забезпечення засад організації шкільництва» (lex grabski) 1924 р. та реакція українського населення приміських гмін м. Львова на розширення мережі польських шкіл у воєводстві..... 177

Колосова О. О.

Органи охорони здоров'я та соціальної опіки другої УНР на теренах Польщі 179

Кацян М. Ю.

Розбудова інтеграційної моделі на прикладі об'єднання Італії: історико-правова характеристика..... 182

Горяга О. В.

До питання витоків міждержавних інтеграційних процесів в Україні-Гетьманщині (друга половина XVII ст. — початок XVIII ст.)..... 184

Корнієнко І. В.	
Досягнення Української Центральної Ради у встановленні міждержавних відносин «першої» УНР	187
Кupriianova L. S., Kupriianova D. S.	
Jean Bodin and the theory of the state. Res public and justice as a doctrinal testament of the philosopher of the XVI century.....	190
Цушко С. Є.	
Феномен представництва в праві: теоретичні підходи до визначення та розуміння.....	191
Канєнберг-Сандул О. К.	
Релігійні права та свободи німецьких колоністів у Маніфесті 1763 року	194
Якіменко І. В.	
Штраф як вид дисциплінарної відповідальності у Російській імперії (середина XIX ст.)	196

РОЗДІЛ IV АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ

Кормич Л. І.	
Ознаки кризи демократичного транзиту в сучасному світі	200
Вітман К. М.	
Міграційна криза як загроза дезінтеграції Європейського Союзу	202
Мамонтова Е. В.	
Проблеми взаємодії публічної влади, громадськості та ЗМІ в умовах сучасних реформ.....	206
Сушко А. І.	
Проблема консолідації як фактор формування політичної культури в Україні	208
Пехник А. В.	
Глобальна освіта: загальне розуміння як засобу розвитку глобалізаційних процесів.....	210
Милосердна І. М.	
Специфіка політичних рішень в політичному управлінні	212
Краснопольська Т. М.	
Регіональний рівень інституційного механізму реалізації гендерної політики.....	214
Кольцов В. М.	
Проблеми реформування соціальної політики в Україні.....	217

Кройтор А. В.	
Конституційні основи політичної системи в Україні	220
Завгородня Ю. В.	
Роль переговорного процесу у вирішенні політичних конфліктів в Україні	223
Дзюбенко Ю. М.	
Сучасні тенденції реверсивного транзиту в Україні.....	225
Polukhina A. V.	
The role of international support in implementation of nonviolent political resistance	228
Іванова А. В.	
Політична толерантність та політичний конформізм	231
Каравайцева О. В.	
Проблеми формування виборчої системи незалежної Сербії	234
Шанюк Є. О.	
Історія формування антиглобалістських рухів	236
Дяченко О. В.	
Мовні маніпуляційні стратегії у військовому конфлікті.....	239
Феськов І. В.	
Політичні та нейролінгвістичні технології при веденні гібридної війни: загальна характеристика	240

РОЗДІЛ V

СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Мельников А. С., Яценко Н. А.	
Понятие экзистенциального капитала в социологии.....	244
Каретная О. А.	
Проблемы профилактики девиантного поведения подростков	246
Купцова І. І.	
Гендерне питання в контексті європейської інтеграції	249
Можарова К. П.	
Політологічне бачення місця православної церкви у взаємовідносинах з міжнародними суб'єктами.....	252
Третьякова Т. М.	
Гуманістичний зміст концепції «соціальна держава»: соціологічний вимір.....	255
Короход Я. Д.	
Теоретичні аспекти тлумачення природи та сутності політичного конфлікту.....	257

РОЗДІЛ VI

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Крусян А. Р. Конституційне гуманітарне право: правова природа, поняття та зміст	260
Мішина Н. В. До питання змісту принципу субсидіарності	262
Афанасьєва М. В. Позитивна та зворотна дискримінація: pro et contra	264
Кузніченко С. О. Організація та запровадження правового моніторингу в Україні	267
Єзєров А. А. Конституційна політика в сфері прав людини	269
Пережняк Б. А. Особливості розвитку і оновлення конституційно-правового законодавства в сфері освіти в контексті асоціації України з ЄС	272
Наулік Н. С. Функції прокуратури в Україні: конституційні зміни	275
Терлецький Д. С. Конституційно-правове регулювання та його механізм як предмет наукового дослідження	277
Міхальов В. О. Виокремлення біологічних прав людини в системі прав особистості	279
Олькіна О. В. Свобода об'єднання та право на участь в управлінні державними справами: порівняльна характеристика	282
Крылов Ю. В. Законодательное обеспечение выборов в странах СНГ	284
Бальцій Ю. Ю. Особливості конституційної конструкції місцевого самоврядування в Україні	286
Берназюк І. М. До питання запровадження інституту лобіювання в Україні	289
Сон С. С. Програма політичної партії: зміст, значення та проблеми реалізації	291
Панасюк В. М. Конституційно-правові засади взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства	293

Назарко А. Т.

Принципи представництва та відповідальності у міському самоврядуванні: проблеми співвідношення та реалізації 296

Кулі-Іванченко К. К.

Проблеми безпосередньої участі територіальної громади у вирішенні соціальних проблем (на прикладі реалізації соціального замовлення) 298

Волкова Д. Є.

Громадські організації в Україні: європейські стандарти нормативної регламентації..... 300

Кияниця Ю. Ю.

Стратегії і тактики американського електорального дискурсу..... 302

Салей М. І.

Елементний склад аксіологічного механізму Конституції України: постановка проблеми 305

Грабова Я. О.

Природа конституційного повноваження Президента України щодо надання притулку 307

Средницька І. Ю.

Окремі питання правового регулювання у сфері відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою 309

Віткова V. S.

To the issue of informed consent as an integral component of providing medical assistance 312

Дрок Г. М.

Сучасна система правосуддя в Україні: стан та перспективи 314

Швець А. І.

Зміцнення гарантій депутатської діяльності в сучасних умовах розвитку місцевого самоврядування 318

Булгакова О. А.

Концептуальні засади реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні..... 321

Алексеева А. Н.

Международные стандарты поведения официального наблюдателя на выборах 325

Янковець І. В.

Основні елементи конституційно-правового регулювання у попередженні дискримінації..... 327

Ярмоленко О. В.

Інформаційне забезпечення виборчого процесу: теоретичний аспект..... 329

Ісмаїлов К. Ю.

Акти Конституційного Суду України
як джерело інформаційного права і законодавства 332

Надутьий А. В.

Сутність принципів територіального устрою України 334

Йилдиз О. С.

Порівняльні дослідження місцевого самоврядування
в Україні та Туреччині 338

РОЗДІЛ VII

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Андрейченко С. С.

Невідворотність кримінальної відповідальності
як основоположний принцип міжнародного кримінального права ... 340

Ярова Л. В., Матвєєвський О. В.

Недоліки колективних міжнародних угод
з питань судової експертизи 342

Грушко М. В.

Забезпечення виконання зобов'язань МГП
щодо захисту жертв війни 344

Dvornichenko D.

The EU-Ukraine association agreement after 2014:
challenges and prospects of its implementation..... 347

Пашковський М. І.

Особливості застосування окремих засобів національного
механізму імплементації міжнародно-правових стандартів
у сфері конституційного права 349

Чайковський Ю. В.

Громадянство та державна приналежність
у контексті позбавлення громадянства 352

Davydenko L.

Ukraine against Russian Federation in the un tribunal
for the law of the sea: risks and prospects 354

Гулевська Г. Ю.

Роль та значення «м'якого права» (soft law) у міжнародному
економічному праві..... 356

Забара І. М.

Міжнародно-правові аспекти права людини на комунікацію:
минуле, сучасне, майбутнє 359

Лесюк В. В.

Сучасні виклики в умовах кризи міжнародних відносин 361

Демченко І. С.	
Особливості Європейської соціальної хартії як загальноєвропейського правового стандарту	364
Забара І. М., Данильченко О. С.	
Міжнародно-правова доктрина Китаю (теоретичні аспекти)	366
Обручков Р. І.	
Антропологічні засади дослідження міжнародно-правового регулювання соціальних стандартів та соціальних гарантій.....	369
Шкарнега О. С.	
Щодо правового статусу капітана судна.....	372
Любашенко В. І.	
Позиція Південноафриканської Республіки щодо концепції «обов'язок захищати»	375
Процун С. С.	
Класифікація нетрадиційних учасників збройних конфліктів.....	377
Крилов М. А.	
Дипломатичний захист: загальні правила	379
Murzanovska A. G.	
Ethnic cleansings and genocide: the problem of differentiation.....	382
Гацанюк К. В.	
Практика використання рішень Європейського Суду з прав людини конституційними судами	384
Гузь В. М.	
Міжнародно-правова охорона видів дикої фауни у рамках Світової організації торгівлі.....	386
Магарез І.	
Йорданське Хашимітське Королівство як прогресивний вектор близькосхідної політики України.....	389
Кузьмін Е. Е.	
Деякі міркування щодо історичних передумов політичного впливу на кваліфікацію внутрішніх збройних конфліктів.....	392
Дічко Г. О.	
Міжнародні документи у сфері реформування охорони здоров'я	394

РОЗДІЛ VIII

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

Бєлогубова О. О.	
Поняття та види уніфікації матеріально-правових норм у сфері праці моряків	397

Мануїлова К. В.

«Гнучке» колізійне регулювання як тенденція розвитку міжнародного приватного права 399

Дорофеев А. В.

Использование государственных закупок в целях поддержки малого и среднего бизнеса 401

Кононенко Д. Ф.

Об экстерриториальности актов государств о применении экономических санкций 403

РОЗДІЛ IX

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА І ПОРІВНЯЛЬНОГО ПРАВОЗНАВСТВА

Бехруз Х.

К вопросу о процедуре выхода из Европейского Союза 406

Василенко М. Д.

Взаємодії Україна – ЄС: сподівання та перспективи (короткий аналітичний огляд) 409

Дамирли М. А.

Исламское право как социокультурный феномен 412

Сурілова О. О.

Права громадян України в сфері використання надр 417

Кривцова І. С.

Сталий розвиток права (еволюційно-синергетичний ракурс дослідження) 419

Акіменко Ю. Ю.

Виокремлення приватного права як окремої галузі у системі права Європейського Союзу 422

Янчук Н. Д.

Некоторые методологические проблемы сравнительного уголовного права 424

Ромащенко В. А.

Правове регулювання інформаційного суспільства Китаю 426

Селезньов В. Є.

Преюдиційний контроль Європейського Суду з прав людини та уніфікація європейського права 429

Форманюк В. В.

Деякі аспекти гармонізації кримінально-процесуального законодавства ЄС 431

Запорожченко А. А. Становление и развитие национальных законодательств в области обеспечения и защиты прав пациентов и практика их реализации.....	435
Чистякова Ю. В. Призупинення окремих прав як специфічна форма відповідальності держав-членів ЄС.....	439
Харитонов Р. Ф. Інтеграція України в політико-правовий простір Європейського Союзу	442
Пасечник О. В. Фармацевтичний ринок ЄС.....	444
Кобко-Одарій В. С. Взаємозв'язок правосвідомості та правового менталітету.....	447
Necdet Göktunç İlhan Harmonization of intellectual property rights within the European Union	450

РОЗДІЛ X ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МОРСЬКОЇ Й МИТНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Кормич Б. А. Безпекова функція митної служби: досвід Сполучених Штатів Америки.....	454
Кузнецов С. А. Кодификация и прогрессивное развитие международного публичного морского права в XIX веке	456
Федотов О. П. Сучасний стан митної реформи: питання концепції та методології ...	459
Аверочкина Т. В. Адміністративна юрисдикція держави у внутрішніх водах.....	462
Батанова Л. О. Щодо поняття адміністрування митних правил	464
Карпенко Г. Л. Характеристика засобів запобігання та протидії контрабанді.....	466
Міщенко І. В. Деякі питання визначення категорій товарів і транспортних засобів комерційного призначення, які можуть зберігатися на складах органів доходів і зборів	469

Панфілова О. Є.	
Державна підтримка залізничних підприємств в ЄС	471
Іванова А. В.	
Правове регулювання найму і працевлаштування моряків за законодавством України і Конвенцією МОП про працю в морському судноплаванні 2006 року: порівняльно-правовий аспект	474
Пашиковская Л. И.	
Некоторые вопросы распространения действия Конвенции об удалении затонувших судов на территориальное море	476
Прокopenко В. В.	
Вплив кумулятивного принципу на визначення походження товару	479
Валуєва Л. В.	
До питань правового регулювання діяльності національної системи морських портів.....	481
Сергєєв Ю. В.	
Щодо змін міжнародних трудових норм у морському судноплаванні.....	484
Білак Н. І.	
Судовий розгляд справ про порушення митних правил, передбачених ст. 476 Митного кодексу України.....	486
Благодельський С. В.	
Проблеми правового регулювання знаходження зброї на судні (у контексті боротьби з піратством).....	489
Брачук А. О.	
Митна безпека та митні інтереси в умовах спрощення митних процедур	492
Герман О. О.	
Щодо питання переміщення громадянами-резидентами на митну територію України транспортних засобів, одержаних у вигляді нагород і призів на міжнародних змаганнях, конкурсах за межами митної території України.....	494
Гладка О. В.	
Щодо місця альтернативи у юридичній термінології.....	496
Плачкова Т. М.	
До питання про забезпечення безпеки мореплавства у рибальському секторі.....	499

РОЗДІЛ XI ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ НА ІННОВАЦІЙНИХ ЗАСАДАХ

<i>Подцерковний О. П.</i>	
Щодо питання про Експортну стратегію України	502
<i>Кібік О. М.</i>	
Стратегічні інструменти розвитку експортного потенціалу держави.....	504
<i>Зятіна Д. В.</i>	
Актуальні питання розвитку морських портів України сьогодення	507
<i>Котлубай В. О.</i>	
Шляхи розвитку експорту в Україні	509
<i>Хаймінова Ю. В.</i>	
Фінансова підтримка експорту в рамках реалізації Експортної стратегії України.....	512
<i>Постоленко Ю. П.</i>	
Бюджетні інструменти стимулювання експортної діяльності	514

РОЗДІЛ XII ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

<i>Штуца В. М.</i>	
Податкові механізми екологічної політики України.....	517
<i>Примаченко І. Ф.</i>	
Проблеми інтеграції України до Європейського Союзу.....	519
<i>Редіна Є. В.</i>	
Ukrainian competitiveness in the context of deepening of European integration processes.....	521

РОЗДІЛ XIII ТРУДОВЕ ПРАВО ТА ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ

<i>Чанишева Г. І.</i>	
Колективні трудові права працівників у системі трудових прав.....	525
<i>Lagutina I.</i>	
Freelance in der Ukraine	527

Мельник К. Н. Окремі проблеми правового регулювання проходження державної служби	530
Костюк В. Л., Мельник О. Я. Європейський кодекс соціального забезпечення у контексті новітньої моделі джерел права: проблеми та тенденції.....	532
Сирота І. М. Проблеми розвитку національної системи соціального забезпечення	535
Сімутіна Я. В. Проблемні аспекти розірвання трудового договору з ініціативи працівника за ч. 3 ст. 38 КЗпП України.....	540
Тарасенко В. С. Захист прав у сфері соціального захисту Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини	543
Трюхан О. А. Щодо захисту трудових прав працівників передпенсійного віку	545
Краснов Є. В. Угода про неконкуренцію у трудовому законодавстві Казахстану: можливості впровадження в Україні	548
Sorochyshyn M. V. Right to request employment contract variation under the legislation of Great Britain.....	551
Щукін О. С. Окремі правові питання відсторонення від роботи посадових осіб підприємства	553
Римар Б. А. Проблеми створення ефективної системи зайнятості населення в Україні	556
Андропова В. А. Юридична відповідальність учасників правовідносин із недержавного пенсійного забезпечення.....	558
Приміч Д. В. Особливості припинення трудових правовідносин керівника підприємства у випадку відсутності волевиявлення засновника.....	561
Волошина С. М. Роль Державної служби України з питань праці в сфері дотримання законодавства про працю	564
Кайтанський О. С. Забезпечення права на освіту окремих категорій осіб за законодавством України	567

Бориченко К. В.	
Міжнародна юрисдикційна форма захисту права на соціальне забезпечення	570
Медвідь А. О.	
До питання соціальних ризиків як підстав виникнення правовідносин у сфері недержавного соціального забезпечення.....	573
Соцький А. М.	
Ознаки неповної зайнятості як однієї з форм зайнятості працівників в Україні	575
Пожарова О. В.	
Законодавче забезпечення праці жінок в Україні: сучасний стан	577
Трунова Г. А.	
Захист прав застрахованих осіб в системі соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності	580
Харитонов Л. І.	
Про розгляд судами справ щодо перерахунку пенсій державним службовцям: окремі питання	583
Римар І. А.	
Правове регулювання індивідуальних трудових відносин за проектом Трудового кодексу України	585
Бородкін М. В.	
Юридичні факти-стани у праві соціального забезпечення	587
Наньєва М. І.	
Законодавче визначення поняття «недійсності» трудового договору	590
Мельник В. П.	
Державний соціальний захист осіб з інвалідністю: сутність, проблеми та перспективи.....	593
Шишляк В. Р.	
Особливості припинення трудового договору з підстав, передбачених Законом України «Про очищення влади».....	597
Бурлаченко Д. В.	
Нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства за проектом Трудового кодексу України	599
Наумов Д. В.	
Дотримання принципу відповідальності за виконання прийнятих зобов'язань на територіальному рівні соціального діалогу.....	602
Панченко Г. В.	
Необхідність соціального захисту учасників бойових дій як запорука національного суверенітету	604

Шевченко Н. П.

Пенсійне забезпечення державних службовців:
умови призначення та перерахунку..... 607

Лабань А. І.

Право роботодавця на добір працівників
як основне трудове право..... 610

РОЗДІЛ XIV

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

ЗЕМЕЛЬНОГО, АГРАРНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

Харитоновна Т. Є.

Спеціальні умови договорів із земельними ділянками..... 613

Сидор В. Д.

Дерегуляція в сфері оренди земельних ділянок
сільськогосподарського призначення..... 615

Каракаш І. І.

Щодо спеціального виду відповідальності за порушення
земельного законодавства 617

Коваленко Т. О., Скічко К. І.

Особливості міжнародного договору як джерела
аграрного права України 620

Піддубна Д. С.

Земельна реформа і органічне господарювання:
грані правової взаємозалежності 622

Гавриш Н. С.

Державне управління в галузі використання, відтворення
та охорони ґрунтів..... 625

Годованюк А. Й.

Фермерське господарство: новели та невирішені проблеми 627

Платонова Є. О.

Економіко-правові аспекти діяльності агрохолдингів в Україні 629

Степська О. В.

Щодо поняття та видів управління у галузі використання
та охорони земель 632

Черемнова А. І.

Щодо особливостей правового режиму земель оздоровчого
призначення..... 634

Чумаченко І. Є.

Правові засади пляжної зони в Україні..... 636

Юрескул В. О.	
Проблемні аспекти державного моніторингу земель в Україні	638
Сидоров Я. О.	
Формування державної аграрної політики в умовах глобалізації: економіко-правовий аспект	640
Фролова Н. В.	
Правове регулювання здійснення органічного виробництва	643
Григор'єва Х. А.	
Бюджетна дотація сільськогосподарським товаровиробникам як особлива правова трансформація спецрежиму ПДВ.....	645
Наконечний А. Б.	
Аналіз судової практики, пов'язаної з наданням земельних ділянок учасникам АТО.....	647
Обіюх Н. М.	
Правові проблеми ідентифікації екосистемних послуг в екологічному праві.....	650
Заверюха М. М.	
Окремі питання правової охорони лісів в Україні	652
Караханян К. М.	
Правові засади відчуження земельних ділянок Збройних сил України.....	654
Суца Л. М.	
Правові ознаки та класифікація збитків у земельному праві.....	657
Попова А. О.	
Еволюція формування правового інституту охорони земель від забруднення в Таджикистані та Узбекистані від радянських часів до сучасності.....	659
Родік О. О.	
Правова охорона ґрунтів як основного національного багатства на основі загальноновизнаної стратегії сталого розвитку.....	662

РОЗДІЛ XV ІНФОРМАТИЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ТА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ

Задерейко О. В.	
Cyberspace and strategy of state cybersecurity.....	665
Kozin O. B	
On one application of the method of generalized integral transformations.....	668

Логінова Н. І.	
Захист кіберпростору як фактор безпеки країни	671
Трофименко О. Г.	
Аналіз законодавчої бази щодо забезпечення кібербезпеки України	673
Чанышев Р. И.	
Информационная безопасность государства	676
Скоропад Б. О.	
До питання функцій системи електронної взаємодії органів виконавчої влади в Україні.....	678

РОЗДІЛ XVI ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ ЛІНГВІСТИКИ, ПЕРЕКЛАДУ ТА ПЕДАГОГІКИ

Юлінецька Ю. В.	
Advantages and disadvantages of a dominant language and the need for plain global English for lawyers.....	681
Balabukha K. V.	
Towards new concept of teaching English to law students.....	684
Vareshkina N. V., Smirnova N. M.	
An approach to teaching reading.....	686
Карпинус О.	
Idea of discourse in modern linguistics	689
Kuzmenko Y.	
Different kinds of communication as the main tool at learning a foreign language by students of legal specialties	691
Ladynenko A. P.	
Reader's interpretation of foreign language inclusions	693
Alexeyev N. E., Alexeyeva L. I., Sinyova T. V.	
Ukraine's place in the three circle system.....	695
Babiy O. Y.	
Information and communication technologies in contemporary higher education.....	698
Bailo I.	
European English: problems of definition	701
Groza I. N.	
Issues in legal translation.....	703
Сильвановская И. П.	
Принципы реферирования научного текста для иностранных студентов старших курсов.....	706

РОЗДІЛ XVII

КОНТРАСТИВНА ЮРИДИЧНА ЛІНГВІСТИКА ТА ТИПОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОГО ДИСКУРСУ

Петлюченко Н. В. Паравербальные механизмы речевого воздействия в публичном юридическом дискурсе	708
Коваль Н. Є. Аргументативний дискурс англomовних законодавчих текстів	710
Ланина А. Н. Актуализация зоофразеологизмов в немецком публичном дискурсе	713
Маслова С. Б. Особенности кодирования правового англоязычного дискурса	715
Томчаковская Ю. О. Контрастивная специфика концепта <i>обаяние</i> в англоязычной и украиноязычной картинах мира (ассоциативный эксперимент).....	717
Чернякова В. А. Современный женский политический дискурс Испании, Латинской Америки и Украины (контрастивный аспект).....	720
Коваленко Н. О. Германизмы в английском языке.....	722
Лесневська К. В. Формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх юристів.....	725
Mitkina E. N. Popular associates of Venice in Russian and English literary texts	727
Васильєва О. О. Структурні й семантичні особливості ідеонімів в англomовних ЗМІ.....	729
Гридюшко О. О. Лінгвальні та паралінгвальні особливості мовлення адвокатів в німецькому та українському юридичному дискурсах	732
Lemberskyi O. Y. Aspects of legal terminology translation problems	735
Lyutenko Y. V. Online English teaching technologies in law schools	739
Пальцева В. В. Концепт «деньги» во французском и русском языках (сопоставительный анализ).....	741

Фокиа Ю. А.

Сопоставительный анализ концепта *perfection/perfecciyn*
в английской и испанской лингвокультурах (религиозный аспект)... 743

Штуца К. М.

Формування мовної компетентності фахівців
з міжнародного права 746

РОЗДІЛ XVIII ДІЯЛЬНІСТЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Солодухіна М. М., Іванійчук Т. Ю.

Запровадження платних послуг у бібліотеках вищих
навчальних закладів України в умовах розширення автономії ВНЗ... 749

Дремлюга О. А.

Роль научной библиотеки в повышении позиции университета
в международном рейтинге университетов Вебометрикс 752

Стефанчишена Т. М.

Біографічний метод як спосіб дослідження науково-правничих шкіл
(на прикладі Одеської школи права) 755

Зубченко Н. І.

Сприяння публікаційній активності дослідників
як компонент діяльності наукової бібліотеки 757

Еленич С. И.

Юридическая библиография как источник развития
Одесской школы права 760

Кузьмін Е. Е.

Деякі роздуми щодо призначення інституційного репозитарію 762

НОТАТКИ

Наукове видання

**ТРАДИЦІЇ ТА НОВАЦІЇ
ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ: МИНУЛЕ,
СУЧАСНІСТЬ, МАЙБУТНЄ**

**МАТЕРІАЛИ
Міжнародної науково-практичної конференції**

19 травня 2017 року, м. Одеса

У двох томах

Том 1

Українською, російською, англійською та німецькою мовами

Верстка — Н.М. Ковальчук

Підписано до друку 04.05.2017. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Newton. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 45,80. Тираж 300. Замовлення № 0517-422.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня — Видавничий дім «Гельветика»
65009, м. Одеса, вул. Сегедська, 18, офіс 431
Телефон +38 (0552) 39 95 80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.